شاهڪار لکڻين جي چونڊ

ماهوار ڊائجسٽ

ڪرشما

”ڪپيل ٻانهن جو وارث“

امر جليل جي شاهڪار لکڻي

”تاريخ جو تاج“

عظيم تاريخدان ابن خلدون جي زندگيءَ جو احوال

”پيار ۾ پاڻ ڪھڙو؟“

هندستان ۾ رهندڙ سنڌي اديب گوبند خوشحالاڻيءَ جو ناول

ماهوار

ڪرزما

جلد پيون، شمارو پنجون، نومبر 2006ع

چيف ايڊيٽر (اعزازي) : ڊاڪٽر خالد نوراني
سب ايڊيٽرز : مقصود قاضي
ڊاڪٽر عبدالرزاق ميمڻ
ٽائيٽل ڊزائين : علي اڪبر ڇتو
ڪمپيوٽر لي آئوٽ : فيصل ميمڻ
صدر الدين گرافڪس اينڊ پرنٽرز ڪراچي.
فون: 021-2214834 موبائيل: 0300-2800427
قيمت في پرچو : 30 رپيا
ساليانو في : 300 رپيا

مواد موڪلڻ لاءِ پتو:
پوسٽ باڪس نمبر 2810 جنرل پوسٽ آفيس (جي پي او)، ڪراچي

سول ڊسٽريبيوٽرس: (1) عرفان علي نوراني (ڪراچي کان وٺي نواب شاهه تائين)
موبائيل: 0333-2745033
(2) اختيار علي سولنگي (موري کان وٺي جيڪب آباد تائين)
موبائيل: 0333-7594472

اشتهارن لاءِ ايڊريس:

عرفان علي نوراني
بنگلو نمبر D-121/B بلاڪ پنجون،
ڪلفتن ڪراچي
موبائيل: 0333-2745033
موبائيل: 0300-9223834

E-mail: krizmadigest@yahoo.com

هيءَ ڊائجسٽ پبلشر مير محمد نورانيءَ القادر پرنٽنگ پريس ڪراچيءَ مان ڇپائي پڌرو ڪيو

صفحو	ليکڪ	ڪهاڻي
16	ڪرزما پوسٽ	ڪرزما
22	عمر حميد	ابن خلدون
52	رينا شهاڻي	هڪ هو رشتو!
54	امر جليل	ڪپيل پانهن جو وارث
72	فياض چنڊ ڪليري	ڪلو ڪاسائي راضي ٿي ويو!
85	امر لغاري	ماڏو لعل
100	نرتن نوشاد	پڄڻ جي ڪا راهه ناهي
125	حسن منصور	چوڪيون
131	ايس سرمد	شيطان ۽ هاري
135	سيف الحق تنيو	گرگٽي رنگ
137	عظيم	آزاديءَ لاءِ!
141	ڪرشن راهي	عزت ڪپي اڏاري
262	افشين ميمڻ	ناقابل يقين ڪٿائون!

148
الطاف شيخ
دهليءَ جو درشن

162
ليوگي پراندلو
سنڌيڪار: سنڌو نوراني
نرم گاهه

165
ثروت صولت
سنڌيڪار: گلزار وليائي
خوش پري زندگيءَ جو راز

179
بلراج منيرا
سنڌيڪار: فهيم ميمڻ
نشو

190
مقصود احمد قاضي
حجاج بن يوسف

179
ڪرشن چندر
سنڌيڪار: جمشيد خان
اخباري نجومي

203
طارق بغرا
سنڌيڪار: امر اياز مهر
اسان جو پٽ

228
جيفري آرچر
سنڌيڪار: نصرالله عباسي
هابيل ۽ قابيل

200
ڊاڪٽر منظور ميمڻ
شيطاني جنت

247
محبوب سمون
حضرت اليسع عليہ السلام

278
متفرقہ
شاعري

282
***
ٺهڪ ٽائم

290
گوبند خوشحالاڻي
پيار ۾ پاڙ ڪهڙو؟

درخواست

سنڌي ڪتاب تمام ٿورا وڪامجن ٿا. سنڌي رسالا ته بنهه گهٽ آهن. جيڪي ڇپجن ٿا، اهي به اهڙو مواد نه ٿا ڏين، جنهن سان پڙهندڙن ۾ هر مهيني رسالو وٺڻ جو چاهه پيدا ٿئي. جيترو گهڻا ماڻهو رسالن کي پڙهندا، اوترا وڌيڪ رسالا ڇپبا ۽ اوترا وڌيڪ سنڌي ٻوليءَ جا لکندڙ پيدا ٿيندا ۽ اسان جو ادب ترقي ڪندو.

هر سنڌي ماڻهوءَ کي ان ڏس ۾ سوچڻ گهرجي.

هر سنڌي ماڻهو پنهنجي وس آهر ڪوشش ڪري ته سنڌي ادب جو واڌارو ٿي سگهي ٿو. اسان پڙهندڙن کي اڳ به هڪ عرض ڪيو هو ته هو ان ڳالهه جو پڪو پهه ڪن ته هو هر مهيني هڪ اهڙي سنڌيءَ کي ڪرزما وٺرائيندا، جنهن پهرين هي ڊائجيسٽ نه ورتو هجي. انهيءَ تي عمل ڪرڻ سان ٿوري عرصي ۾ هن ڊائجيسٽ جي وڪري ۾ هزارن ۾ لکن جي واڌ اچي سگهي ٿي، جنهن ڪري مختلف ڪمپنيون به اشتهار ڏيئي سگهن ٿيون ۽ ٻيا ماڻهو به سنڌي ڪتابن جي ڇپائيءَ کي فائديمند سمجهي، هن ڪيتر ۾ اچي سگهن ٿا. اميد ته اسان جي هن وينتيءَ تي ٿورو سوچيندا ۽ ان کي هينئن سان هنڊائيندا.

پوسٽ باڪس نمبر 2810 جنرل پوسٽ آفيس (جي پي او) ڪراچي

ع

ڊاڪٽر خالد نوراني بنگلو نمبر D,121/B بلاڪ پنجون، ڪلفٽن ڪراچي. 0300-9223834

عرفان علي نوراني 0333-2745033

پنهنجي پاران

جڏهن رميش لنڊن ۾ پنهنجي انگريز دوست کي اها ڳالهه ٻڌائي ته ان کي يقين ئي نه پئي آيو ته هن ايڪيهين صديءَ ۾ اها ڳالهه ممڪن ٿي سگهي ٿي. رميش پنهنجي ماءُ پيءُ کان پنهنجي وطن جي باري ۾ صرف ٻڌو هو، جيڪي اڌ صديءَ کان به اڳ پنهنجي وطن کي ڇڏي پرديس ۾ آيا هئا. رميش جو جنم به پرديس ۾ ٿيو هو. پنهنجي پيءُ ۽ ماءُ کان وطن جون ڳالهيون ٻڌي ٻڌي رميش کي ان وطن سان ڄڻ غائبانه عشق ٿي پيو هو. کيس لڳو ٿي ته اها ڪا جادوئي زمين آهي جتي صرف پيار ۽ محبت هوندي، گيت ۽ گل هوندا، چوڌاري ساوڪ هوندي، ماڻهو پڙهيل ڳڙهيل ۽ مهذب هوندا ڇو ته سندس والدين جو اهو نظريو هو ته سندن وطن وٽ دنيا وارن لاءِ امن جو پيغام آهي جيڪو اڄ جي اشانت دنيا جي گولي کي امن ۽ خوشيون ڏيندو پر........

وطن گهمي اچڻ کان رميش جڏهن پنهنجي دوست کي روئي ان جو احوال ٻڌايو ته سندس دوست کي ڄڻ مٿس اعتبار ئي نه پئي آيو...... ڇا هن دور ۾ به ڪا اهڙي جاءِ هن دنيا جي مٿان ٿي سگهي ٿي جيڪا رميش ٻڌائي رهيو هو. اهڙيون ڳالهيون ته صرف خيالي ڪتابن ۾ هونديون آهن پر هن کي خبر هئي ته رميش زندگيءَ ۾ ڪڏهن ڪوڙ نه ڳالهايو هو. رميش کيس ٻڌايو ته هو صرف هفتو کن پنهنجي ديس ۾ رهي سگهيو. جيڪڏهن اتان هليو نه اچي ها ته گهٽجي مري وڃي ها. اتي کيس ڪو ٻه پڪو روڊ نظر نه آيو. چوڌاري ڀڳل رستا هئا. گٽرن منجهان ڪنو پاڻي وهي رهيو هو. اتي وڏا وڏا شاندار بنگلا هئا پر انهن بنگلن جي ٻاهران گندو مينهن جو پاڻي يا وري نالين جو پاڻي گڏ ٿيل هو. ڪنهن به ماڻهوءَ کي ان ڳالهه جي ڪا پرواه ڪو نه هئي. انهن جي سوچ اها هئي ته سندن گهر اندر سٺا هجن باقي ٻاهر ڇا هجي ، انهيءَ سان انهن جو ڪو واسطو نه هو. ڪروڙين ماڻهن جي ملڪ ۾ ڪو رسالو نه هو. اتي ماڻهو پنهنجو پئسو ڀري شوق منجهان ڪتاب شايع ڪرائين ٿا، اهي به رڳو پنج سو ڪاپيون. انهن منجهان ڪي مفت ۾ دوستن کي ڏنيون وڃن ٿيون ۽ باقي وڪري لاءِ ڏجن، جيڪي به سالن کان پوءِ کپجن. ڪا ايڪڙ ٻيڪڙ اخبار آهي. دريا سڪا پيا آهن. پاڻيءَ جا ڪئنال ويران آهن. زمينون سم ۽ ڪلر جي حوالي آهن. ان جاءِ تي ڪنهن ڪارخاني يا ڪاروبار جو ڪو تصور ڪو نه آهي. نه شهرن يا ڳوٺن ۾ ڪي باغ آهن ۽ نه وري ڪي لائبريريون. ڊاڪٽر ڪمپنين کان پئسا وٺي مهنگيون دوائون غريبن کي لکي ڏين ٿا. اسڪولن ۾ مال جا وٿاڻ ٺهيل آهن. جيڪو ماڻهو مئٽرڪ کان پوءِ پڙهي نه ٿو سگهي تنهن کي ماستري جي نوڪري ڏني وڃي ٿي. جيڪو به صرف پگهار وٺڻ لاءِ اسڪول اچن ٿا نه ته ڏينهن جو ڪو ٻيو ڌنڌو ڪن ٿا. اتان جي ماڻهن جا ذهن ستل آهن ۽ سوچڻ سمجهڻ کان عاري آهن. تفريح جو ذريعو ٽي وي ڪيبل آهي جيڪا هر امير توڙي غريب جي گهر ۾ لڳل آهي، جن تي چوويهه ئي ڪلاڪ ناچ گانا ڏسي اتان جا ماڻهو وقت گذارين ٿا. سياسي نمائندا اتان جون ايجنسيون چونڊرائين ٿيون، جنهن کي اهي ماڻهو بنا ڪنهن چون چرا جي قبوليو ڇڏين. سياست ۾ اچڻ جي معني غير قانوني طريقي ڦرلٽ ڪرڻ ۽ راتورات امير بنجڻ آهي. اهو به اتي ڄڻ ڪاروبار هو. لک لڳايو، ڪروڙ ڪمايو. ڪروڙ لڳايو، اربين ڪمايو. دوست جڏهن ڪائنس ان وطن جو نالو پڇيو ته رميش سڏڪو ڀري چيس، اها منهنجي والدين جي ايڪويهين صديءَ جي سنڌ امڙ آهي.

ڪرزما پوسٽ

هنن صفحن تي اسان پنهنجي پڙهندڙن جا رايا ۽ تنقيدون ڏيندا آهيون. ڪجهه دوستن اها شڪايت ڪئي آهي تہ پوسٽ باڪس لاءِ رجسٽرڊ ڊاڪ يا ڪوريئر سروس وارا خط نہ ٿا وٺن. انهن دوستن کي اطلاع ڏنو وڃي ٿو تہ اهي هن پتي چيف ايڊيٽر ڪرزما ڊائجسٽ هائوس نمبر B/121_D بلاڪ 5، ڪلفٽن، ڪراچي تي بہ پنهنجا پارسل ۽ خط موڪلي سگهن ٿا. دوستن کي درخواست ڪجي ٿي تہ پنهنجا رايا ۽ تنقيدون اسان کي هر مهيني پندرهين تاريخ کان پهرين موڪلين ڇو تہ ان کان پوءِ پرچو پريس ۾ هليو ويندو آهي. دوستن کي اهو بہ عرض آهي تہ پنهنجي ائڊريس سان گڏ جيڪڏهن پنهنجو فون نمبر يا پرپاسي جو فون نمبر رابطي لاءِ موڪليندا تہ مهرباني ٿيندي. ڇو تہ ان صورت ۾ ادارو ساڻن موادلاءِ ترت رابطو بہ ڪري سگهي ٿو. ڪرزما پڙهندڙن کي اطلاع ڏني وڃي ٿي تہ جيڪڏهن انهن کي ڪرزما جي نئين مهيني جي ڪاپي نٿي ملي سگهي تہ اهي پنهنجي علائقي جي ڊسٽيبيوٽرن کان فون ذريعي گهرويٺي گهرائي سگهن ٿا. اداري پاران ڪرزما ڊائجسٽ جي خريداريءَ لاءِ ڊسٽيبيوٽرن سان لهہ وچڙ ۾ اچڻ لاءِ ڊائجسٽ جي آخري صفحي تي رابطي واري فون/موبائيل نمبر لسٽ مهيا ڪئي ويئي آهي.

(ادارو)

وضاحت: سپ ڪان اول سائين امر جليل سان هتي تحريري معذرت ڪئي وڃي ٿي تہ آڪٽوبر 2006ع واري ڪرزما ڊائجسٽ جي "ٽائيٽل پيج" تي سندس نالو امر جليل بدران امير جليل لکجي ويو هو ان لاءِ اسان ساڻس معذرت خواهہ آهيون. دلچسپ ڳالهہ اها آهي تہ جڏهن سائين امر جليل کي ان غلطيءَ تي زباني معذرت ڪئي وئي تہ سائين چيو تہ ڪرزما وارا توهان ڇو پيا مون غريب کي امير ڪيو. جيڪڏهن مون کي امير ڪندو تہ پوءِ مان پاڪستان خريد ڪري وٺندس. **(ادارو)**

هميشہ وانگر ڪرزما جو نئون شمارو سنو لڳو پر رسالي کي وڌيڪ محنت جي ضرورت آهي. توهان لکڻ وارن کي سٺي موٽ نہ ٿا ڏيو پوءِ بہ اسان مايوس ٿي رسالي کي ڇڏڻ وارا نہ آهيون. ڪجهہ اسان جون بہ شيون ڇپيندا ڪريو.

مقبول احمد ڇتو، نٿو

ادا! توهان جي ڳالهہ صحيح آهي تہ رسالي کي وڌيڪ محنت جي ضرورت آهي. توهان جهڙن پائرن جو ساٿ هوندو تہ اڳتي وڌندا رهنداسين. توهان جو خط شايع ڪيون پيا. **(ادارو)**

مان هر مهيني ڪرزما باقائدگيءَ سان پڙهندو آهيان. رات جو پڙهڻ جو موقعو ملندو آهي ڇو تہ ڏينهن جو ڪم ڪندو آهيان. هي خط بہ رات جو ڏهين وڳي لکي

رهيو آهيان. مان جيڪي شيون موڪليان ٿو اهي شايع نہ ٿيون ڪيون وڃن. شايد هن رسالي ۾ سفارش هلي ٿي.

غريب نواز جمالي، جهڏو

سائين! مان هي ستون مان رات جو ادائي وڳي لکي رهيو آهيان. هي رسالو سِيني سنڌين جو آهي. يقين ڪندو تہ اداري جا ساٿي ڪيترن اديبن سان اڃا تائين مليا ئي نہ آهن. گلزار ولياٽي، امر اياز، طفيل مگسي، ريٽا شهاڻي، فياض چنڊ ڪليري، منور سراج، ۽ شاعر انهن مان آهن جيڪي ڪڏهن بہ اداري جي ڪنهن ماڻهوءَ سان نہ لهہ وچڙ ۾ نہ آيا آهن. اهي مواد موڪلين ٿا ۽ انهن جي معياري مواد جي ڪري انهيءَ کي شايع ڪيو وڃي ٿو. ڇا توهان چاهيندا تہ اسان سفارشن يا دوستيءَ جي بنياد تي مواد ڇاپيون؟ توهان کي رسالو ان ڪري وڻي ٿو جو ان جو مواد سٺو هوندو آهي. جيڪڏهن سفارش تي رسالو هلندو تہ پوءِ هڪ بہ ئي سنڌي رسالي جو ادبي موت اچي ويندو جيڪا ڳالهہ توهان بلاشڪ پسند نہ ڪندا. اميد تہ ساٿ هلندو رهندو. معياري مواد موڪليو. ان کي ضرور شايع ڪيو ويندو. (**ادارو**)

ماهوار ڪرزما جو نئون پرچو پڙهي خوشي ٿي جنهن ۾ ڏاتار ليکڪن جون ڏاتون پنهنجي مڪمل سونهن سان جلوه افروز هيون پوءِ اهو نظم هجي توڙي نثر. ان سان گڏ دنيا جي چوٽيءَ جا فيلسوف، سائنسدان، رياضي دان، جن جا اسان فقط نالا ئي پڙهيا هئا، انهن هستين جون سوانح حيات پڙهي ڄاڻ ۾ اضافو ٿيو آهي. جنهن رسالي ۾ امر جليل جون ڪهاڻيون، الطاف شيخ جا سفرناما، ريٽا شهاڻيءَ جا ناول، ڪرشن چندر جا افسانا، ڊاڪٽر نور ناز جهتيال جون لکيل سوانح حياتون، ڊاڪٽر خالد نورانيءَ جا پراسراريت تي لکيل لکتون، ڪلثوم گل عباسيءَ جا لطيفا ۽ انيڪ سٺن شاعرن جي شاعري هجي تہ اهو رسالو واقعي املهہ آهي.

رضا عباسي ماتلي

پهريون دفعو ڪرزما ورتم. مان ڪڏهن پهرين ڪنهن رسالي ڏانهن خط نہ لکيو آهي. صرف خاموش قاري آهيان. پر ڪرزما پڙهي توهان ڏانهن هي خط لکي رهيو آهيان. ڪرزما مڪمل ادبي رسالو آهي. هن ۾ ڏنل سوانح حيات، نوبل انعام، تاريخي ، نئون ليکڪ، سنڌ ڪلاسڪ ڪهاڻي سلسلا عمده آهن. امر جليل سنڌي ڪهاڻيءَ جو بي تاج بادشاه آهي. ڪيس عرض ڪيو تہ نئين سنڌي ڪهاڻي لکي. حسن منصور، فياض چنڊ ڪليري، صديق منگيو نئين دور جا بهترين ليکڪ آهن. هن ڊائجسٽ کي بند نہ ڪجو. اهو سنڌي ٻوليءَ جو وڏو نقصان ٿيندو.

غلام رسول سرڪي ڪراچي

نئين شماري ۾ امر جليل جي ڪهاڻي " شهيد موتي ايندا آهن" ڊاڪٽر نور ناز جهتيال جي سوانح حيات "باغي"، عزيز قاسماڻيءَ جي "ڪاري" الطاف شيخ جو

پياري ٻوليءَ ۾ لکيل سفرنامو، گوبند خوشحالاڻيءَ جو ناول بهترين هئا. ۽ شاعريءَ ۾ ياسين بادل، عبدالرحيم عبد ڪنڀر، فراخ جانوري، مظهر جروار، سرمد چانڊيو، حنيف عاطر ڀنهل، جون تخليقون ساره جوڳيون هيون.

منو سانگهڙائي

جيئن تہ مون ڀرين ڪڏهن بہ ڪو رسالو يا ڊائجسٽ نہ پڙهيو آهي. هن دفعي هڪ دوست مون کي آگسٽ جو شمارو پڙهڻ لاءِ ڏئي ويو. پڙهي حيران ٿي ويس. ايڏو بهترين ادب. امر جليل جي لکيل ڪهاڻي "چتي ڪتي جو موت"، ريتا شهاڻي جي "ماءُ جي پيرن هيٺان"، طفيل مگسيءَ جي " پوڙهائپ" خالد نورانيءَ جي " موت کان پوءِ جا عجيب اسرار"ڏادا وٽيا. هاڻي آئون هر مهيني ڪرزما وٺندس ۽ پڙهندس.

بشير احمد اعوان ڪنڊڪوٽ

ادا! توهان جي مهرباني جو اوهان کي رسالو وڻيو. اسان جي محنت لاپ پئي (**ادارو**)

ماهوار ڪرزما جو تازو شمارو پنهنجي انڊلٺي رنگن سان سرشار مليو. اهڙي نفسانفسيءَ جي دور ۾ بہ اوهان ڪرزما جهڙو ڪوڙ صفحن وارو ميگزين پنهنجي سچي محبت ۽ محنت سان سينگاري اسان تائين پهچايو پيا. اوهان کي جس هجي جو سنڌ جي بهترين لکارين کان لکائي اسان کي سٺو مواد پڙهڻ لاءِ ڏيو ٿا. شاعري جي پڻ چونڊ سٺي آهي.

مجيب سنڌي دوڙ

سيپٽمبر جو شمارو ڪافي دير سان مليو. مهرباني ڪري وقت سر پهچائيندا ڪريو. خوبصورت لکڻين سان سينگاريل ڪرزما مليو تہ تمام گهڻي خوشي ٿي پر افسوس ٿيو چو تہ انهيءَ ۾ منهنجو خط شامل نہ ڪيو ويو هو. بهرحال شاعري موڪليان پيو. ڪهاڻين ۾ امر جليل جي ڪهاڻي، باغي، مرڻ کان پوءِ جا عجب اسرار، دولت جو پجاري ۽ اصحاب ڪيف، گوبند خوشحالاڻيءَ جو ناول بهترين لکڻيون هيون.

ساجن ايم راجہ ٽنڊو محمد خان.

نئون شمارو سريلا رنگ ڪٽي ميدان ۾ پهتو. اوهان جي درخواست تي عمل ڪندي ڪجهہ دوستن کي بہ شماري پڙهڻ ۽ ونڻ تي آماده ڪيم، جن پڙهڻ کان پوءِ تعريفن جا دفتر کولي ڇڏيا. "پنهنجي پاران" جو هڪ هڪ لفظ سچائي جا ساز وڄائيندو رهيو. توهان هر دفعي سنڌين کي جاڳائڻ جي ڪوشش ڪندا آهيو پر الائجي ڇو اسان جا سنڌي ڀائر رڳو ڳالهين ڪرڻ تائين محدود آهن. هن دفعي امر جليل جي " مهدي منهنجو پٽ"، ڊاڪٽر نور ناز جهتيال جي " باغي"، "ڪنبندي نيٽ ڪٺار"، "پيار جي پالوت"، "مورت" "مرڪ ۽ ممتا" "شاه جي ڪنجري" "شيطاني جنت" "هڪ ڳڏه جي ڪهاڻي" پنهنجي مٽ پاڻ هيون. هن دفعي شاعريءَ جي چونڊ بہ

زبردست هئي خاص ڪري نجمہ نور قلپوٽو، جمشيد خان، ايس نصرت، آزاد بابر سنڌي، سرمد چانڊيو،گل بهار باغائي، پياسي منظور ابڙو، غريب نواز جمالي جن جي شاعري نهايت خوبصورت هئي. **مير محمد نوتڪاٽي، گڙهو بدين**

ادا! اسان جو ايمان آهي تہ جيڪڏهن هر ڪو سنڌي پنهنجي حصي جو ڪم ايمانداريءَ سان ڪري تہ هوند سنڌ وري اها جنت بنجي پوندي جنهن جي جهلڪ اسان کي شاه جي رسالي کي پڙهي نظر اچي ٿي. ان سان ڪو فرق نہ پوي تہ ان تي عمل ڪيو وڃي ٿو يا نہ. اها باه ڏينهن ۾ نہ ٻرندي آهي. ان لاءِ سال کپن. سنڌ تہ صدين کان ستل آهي. سيئي ڪوششون ڪندا رهنداسين. اميد تہ هڪ ڏينهن روشنيءَ جو سج نڪرندو ۽ اسان سنڌي سرها ٿينداسين. (**ادارو**)

هر مهيني جيان هن مهيني آڪٽوبر جو " ڪرزما" جو شمارو نظر مان گذريو. پرڪشش ٽائٽل سان گڏ معياري مواد جي ڪري بيحد وڻيو. مان هڪ مختصر ڪهاڻي موڪليان پيو. اميد تہ شايع ڪندا. **امداد جسڪاڻي پنو عاقل**

ادا! توهان جي ڪهاڻي زيرِ غور آهي. جيڪڏهن شايع ڪرڻ جهڙي هوندي تہ ضرور شايع ڪئي ويندي. (**ادارو**)

ڪرزما ڊائجسٽ هر هنڌ خاص طور تي اندرون سنڌ ۾ تمام گهڻي مقبوليت ماڻي رهيو آهيان. اسان جي دعا آهي تہ ڪرزما ڪاميابيءَ جي هر منزل طئہ ڪري. مان هڪ ڪهاڻي موڪلي رهي آهيان، جنهن ۾ ڪجهہ ڪچايون پڪايون درست ڪري رسالي ۾ جاءِ ڏيندا. **ماروي پتو، ميرپور پتو**

ادي! توهان رسالي ۾ ڪهاڻيون پڙهي ڏسو تہ اهي ڪيئن لکيل آهن ۽ ڪهڙي انداز سان شروع ۽ ختم ڪيون وڃن ٿيون. انهن وانگر لکي صاف لفظن ۾ پني جي هڪڙي پاسي لکي موڪليو. معياري لکڻي هوندي تہ ضرور شايع ڪئي ويندي. (**ادارو**)

توهان جو ڪرزما تمام پلو ڊائجسٽ آهي. مان اوهان جو ريگيولر پڙهندڙ آهيان. آڪٽوبر مهيني واري ڪرزما ڊائجسٽ ۾ سپني کان سني ۾ سني ڪهاڻي مون کي نرتن نوشاد جي لکيل "هڪ عاشق جو بدلو" لڳي. ان کان علاوه ٻيون بہ ڪهاڻيون پنهنجو مٽ پاڻ هيون. **نرگس جمالي حيدرآباد**

گذريل چار مهينن کان ڪرزما ڊائجسٽ ۾ ڪافي بهتري آئي آهي. ڪهاڻيون تہ سيئي سٺيون آهن پر هتي مان هڪڙي ڳالهہ ڪندس تہ ادا عزيز قاسماڻي هڪ سٺو لکندڙ آهي پر سندس ڪهاڻين جو رک ۽ طريقو ايترو خاص موهيندڙ ناهي. هن کي

گھرجي تہ نالي وارن اديبن جھڙوڪ "امر جليل"، "الطاف شيخ"، "نسيم کرل" ۽ ٻين اديبن جي لکڻين کي فالو ڪري.

محمد جعفر جتوئي مورو

ڪرزما ڊائجسٽ جو آڪٽوبر شماري جو بيچيني سان انتظار ڪيم ڪافي ڏينهن کان اسٽالن جا چڪر ڪاٽي ٿڪي پيس پر مون کي ڪرزما نہ مليو. هڪ تہ توهان دير سان ڪرزما اسٽالن تي پهچايو ٿا ۽ ان کان علاوه ٿوري مقدار ۾ حيدرآباد شهر ۾ ڪاپيون موڪليو ٿا. مهرباني ڪري منهنجي هن التجا تي ڌيان ڏيندا.

طلسي داس حيدرآباد

مان ڪافي مهينن کان وٺي اوهان جو ڊائجسٽ پڙهي رهيو آهيان. آڪٽوبر جي شماري ۾ ڊاڪٽر نور ناز جهتيال جي "باغي"، امر جليل جي ڪهاڻي "عاشق ۽ شهيد موتي ايندا آهن"، فياض چند ڪليري جي "آئس برگ"، حسن منصور جي "بڪ جو پٽ"، سومرو سرمد جي "شور"، رياض بلوچ جي "رات جو رولو" بهترين ڪهاڻيون هيون. پر سڀ کان وڌيڪ سني ڪهاڻي نرتن نوشاد جي "هڪ عاشق جو بدلو" لڳي. وڌيڪ مان اڃا ڊائجسٽ نہ پڙهيو آهي. ان کان علاوه هتي اهو عرض ڪيان ٿو تہ مهرباني ڪري وقت سر ڊائجسٽ مارڪيٽ ۾ آڻيندا. اسان انتظار ڪري ڪري ٿڪجي پئون ٿا.

عبدالرحيم بخش واهي پانڌي نوابشاهہ

انهن دوستن جا نالا جن جا خط جاءِ نہ هئڻ سبب شايع نہ ڪري سگهيا آهيون:

الطاف حسين اداسي ڪشمور، رستم بڙدي شاهپور چاڪر، عبدالعزيز باڪوڙ موري، سنڌو سومرو دادو، اختر علي ڪيريو سڪرنڊ، رحيم بخش ڪوسو ڪشمور، الهہ داد جت قاضي احمد، ساحل فياض سومرو، وفا خان محمد احمداڻي، رافيہ پيٽي حيدرآباد، ڪلثوم ڪورائي مورو، عبالقادر پيٽي پليڏنو ڳوٺ، غلام مرتضي ڪيريو سڪرنڊ، پياسي منظور ابڙو دوڙ، رياض جتوئي ڪراچي، نواب شيخ ڪراچي، محمد خان ميمڻ ٺٽو، قائم خان نونهاري بدين، شاهہ محمد نوتاڻي چور، ڪشور ميرپورخاص، حبيب الرحمان لغاري، مولوي محمد لقمان ماڪوڙائي ٽنڊوآدم، ٻاجهي خان گاڏاهي ڳوٺ، مشتاق پيچارو ملان مڪڻ ٽنڊو آدم، نعيم جروار ٽنڊو الهہ يار، سالڪ علي ڪلوڙ گھوٽڪي، رحمت بجير چور، رحمت اڪيراج صابر ڦاٽڪ، منظور جلباڻي سانگھڙ، مير حسن ڪوسو دوڙ ۽ ٻيا.

❊........❊........❊

سقراط

فيصل ميمڻ

دنيا ۾ ڪجهه ماڻهو اهڙا به پيدا ٿيا آهن جيڪي پنهنجي اعليٰ ذهني صلاحيت سبب زمين جي گولي تي رهندڙن جي دلين تي هميشه لاءِ حڪمراني ڪندا رهندا. انهن منجهان هڪ عظيم شخص سقراط به آهي ڪير آهي جيڪو ڪيس نه ٿو سڃاڻي. دنيائي تاريخ جو مڃيل، هِن فلاسفر کي دنيا جو ڏاهي ۾ ڏاهو شخص قرار ڏنو ويو آهي.

ننڍڙو قد رکندڙ سقراط اصل ۾ بدصورت شخص هو. هن عمل گهڻ تي ڪيو ۾ ڳالهايو گهٽ ٿي. جيتوڻيڪ هن جي ڪا به ذاتي لکڻي ته شايع نه ٿي پر هن جي دوستن يارن پوءِ لڳن هن جي عظيم لکڻين کي شايع ڪرايو جنهن ۾ سڀ کان وڌيڪ ڪم ارسطوءَ ڪيو. سقراط 469 ق.م ۾ ايٿنز ۾ پيدا ٿيو. ان وقت ايٿنز يونان Greek ملڪ جي مضبوط ۽ خوشحال ترين رياست هئي. جتي فن ۽ سکيا ڪافي ترقي يافته هئي ۽ ان سان گڏ اتي جي واپار به ڏاڍي ترقي ڪئي هئي. سقراط جو پيءُ مجسمي ساز هو. هن به ابتدائي طور تي اهوئي ڌنڌو اختيار ڪيو. بعد ۾ ملڪي قانون مطابق هر شهريءَ وانگر هن به فوج ۾ پنهنجون خدمتون انجام ڏنيون ۽ جنگن ۾ وڏي بهادريءَ جو مظاهرو ڪيو جنهن ڪري هن کي تمغا به مليا.

فوجي خدمتون ڏيڻ کان پوءِ هن درس ۽ تعليم جو رستو اختيار ڪيو. اهڙا ته عجيب خيال تصورات ڏنا جو سندس ڳالهيون قول سمجهاڻيون اڄ جي جديد دور ۾ به ڪارگر آهن. جنهن ۾ سچائي بردباري حڪومت جو هنوار هلائڻ جو طريقه ڪار جهالت، گناهه همت، سخاوت وغيره قابل ذڪر آهن. جيتوڻيڪ معاشي طور تي هن جي تمام خراب حالت هوندي هئي. سخت سيءَ ۾ هن کي ڪوٽ نه هوندو هو. پيرن ۾ چپل نه هوندي هئي تنهن هوندي به هيءُ عظيم شخص پير اگهاڙا، گهٽين ۾ روڊن تي، مارڪيٽن ۾ ۽ خاص طور تي عوامي جمنازيم ۾ هليو ويندو هو ۽ ماڻهن کي درس ڏيئي اعليٰ تصورات پيش ڪندو هو.

هن جي ڏاهپ کي ڏسندي حڪومت طرفان ٺهيل شهري ڪائونسل ۾ هن کي کنيو ويو جيڪا رياست جو هنوار هلائيندي هئي. ان ڪائونسل ۾ 30 ميمبر هئا. تاريخ گواهه آهي ته هن هميشه ان ڪائونسل ۾ حق جي ڳالهه ٿي ڪئي ۽ ماڻهن جي ڀلائيءَ جا ڪم ٿي ڪيا. ڪنهن سان ظلم ٿئي ڪنهن جو حق لٽيو وڃي ته هن انهن جي حقن لاءِ جنگ ٿي وڙهي، ماڻهن کي حق وٺي ڏيڻ جي حمايت ڪرڻ ڪري ڪائونسل جا ميمبر هن کان پاسو ڪرڻ لڳا. هڪ دفعي ته هن هڪ بي گناهه فوجي جنرل جي غير قانوني گرفتاري ۽ موت جي سزا جي مخالفت ڪئي. هي واحد ڪائونسل جو ميمبر هو جنهن فوجي جنرل جي ڦاهيءَ جي سزا جي خلاف ووٽ ڏنو هو. روزبروز جي هن جي سچائيءَ کان ڪائونسل جا ميمبر هن تي بگڙي رهيا هئا ۽ آخرڪار سازشون ڪري سچائيءَ جي پيڪر سقراط کي گرفتار ڪري جيل ۾ وجهرائي ڇڏيو. ڪجهه وقت کان پوءِ عوامي خوني انقلاب آيو ۽ ڪاوڙيل عوام ڪائونسل جي 29 ئي ميمبرن کي قتل ڪري ڇڏيو ۽ ايٿنز مان بادشاهت ختم ڪري ڇڏي. سقراط کي جيل مان آزاد ڪرايو ويو جيڪا سقراط جي وڏي فتح هئي. بعد ۾ ٺهيل حڪومت ٺهي جنهن ۾ ديومالائي mythological gods تي مشتمل حڪومت هئي ۾ سقراط اهڙي قسم جي حڪومت کي مڃڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو ۽ ڪلي عام عوام کي ان جي نقصانن بابت آگاهه ڪرڻ لڳو. جيڪو ديومالائي حڪومت کان برداشت نه ٿي سگهيو ۽ عوام کي حڪومت کان باغي ڪرڻ جي ڏوهه ۾ هن کي گرفتار ڪري هن تي بغاوت جو ڪيس هلايو جنهن ۾ هن کي زهر پيئڻ واري موت جي سزا ڏني وئي.

جڏهن زهر پيئڻ واري موت جي سزا تي عمل ڪرڻ جو ڏينهن آيو ته عوام ۾ تمام گهڻو غم ڇانيل هيو. جيل جي جيلر هن کي زهر جو پيالو پيئڻ لاءِ ڏنو ۽ خود به روئي ڏنو. سقراط پنهنجي زال کي اهو ڀيانڪ منظر نه ڏسڻ جي لاءِ جيل کان ٻاهر موڪلي ڇڏيو. نيٺ سقراط زهر جو پيالو پيتو ۽ سزا مطابق جيل جي ڪوٺيءَ ۾ هلڻ لڳو. تنهن تان سندس پوئلڳ غم وچان روئڻ لڳا. تنهن تان سقراط کين چيو ته مان پنهنجي زال کي ان روئڻ تان ٻاهر موڪلي ڇڏيو ۽ توهان آهيو جو روڄ پيا ڇو پيا روءِ؟ پوئلڳن چيو ته توهان کي ايڏن بيگناهه موت جي سزا پئي ملي ان ڪري. سقراط کين چيو ته توهان ڇا ٿا چاهيو ته مون کي گناهگار ڪري موت جي سزا ڏني وڃي. ان کان پوءِ سچائيءَ جو پيڪر سقراط اسان کان هميشه لاءِ جدا ٿي ويو.

عبدالرحمان ابن خلدون تاريخ جو اهو نالو آهي جنهن ”تاريخ“ جي علم کي نئين جهت ۽ معني ڏني. تاريخ سندس ان ڪم کي وساريو ڪونہ آهي. سندس نالو صدين گذرڻ جي باوجود اڄ بہ تاريخ جي صفحن تي محفوظ آهي ۽ دنيا جو هر پڙهندڙ سندس نالي کان واقف آهي.

تاريخ جو تاج:

ابن خلدون

عمر حميد

تاريخ جي علم کي اصل تاريخ بنائڻ واري جو احوال

سلطان ابوالحسن تخت تي قدم رکڻ کان پوءِ پنهنجي سلطنت جي حدن تي نظر ڦيرائي تہ هو گهبرائجي ويو. هن جي دنيا ڪيتري نہ ننڍڙي هئي. عربن جي دنيا، جنهن تان ڪڏهن سج لهندو ئي نہ هو سا ڪيتري نہ سوڙهي ٿي ويئي هئي. هاڻ سڄ جا فقط ڪجهہ ڪرڻا ئي ان تائين پهتا ٿي. طليطلہ، قرطبہ، اشبيلہ ۽ اندلس عربن جي هٿن مان نڪري چڪا هئا. عربن جي آباديءَ جو وڏو حصو مراڪش ۽ تيونس طرف جلاوطن ڪيو ويو هو. باقي جيڪو اقتدار بچيو هو ان مان بہ اڌ تي تہ ڪجهہ امن هو باقي اولهہ ٽن حصن تي ورهائجڻ تي مجبور هو. جيڪو بنو عبدالواد، بنو حفص ۽ بنو مرين جي وچ ۾ ورهايل هو ۽ سلطان ابوالحسن بنو مرين جي نمائندگي ڪري رهيو هو.

اهو ڏسي هن جي عربي رڳن ۾ رت جي گردش تيز ٿي ويئي ۽ اهو خيال ذهن ۾ ويهي رهيس تہ اهي ورهايل علائقا هڪ ئي قبيلي جي اقتدار هيٺ گڏ ٿيڻ گهرجن ۽ بنو مرين قبيلي کان بهتر ٻيو ڪهڙو قبيلو ٿي پئي سگهيو. هن هڪ ڀيرو ٻيهر عربي سلطنت جي نقشي کي پنهنجي ذهن جي ديوار تي لڳايو تہ ڪيس بنو عبدالواد جي حڪومت ٻن سگهارن پاڙيسرين جي وچ ۾ گهيريل نظر آئي. هن وڏيڪ ويچاريو تہ بنو عبدالواد جي گاديءَ جو هنڌ تلمسان، سندس گاديءَ جي هنڌ فاس جي بلڪل ويجهو نظر آيو. هن جي اکين ۾ اها ئي چمڪ ابري، جيڪا ڪمزور شڪار کي ڏسي ابرندي آهي ۽ هن ڪنهن صلاحڪار سان صلاح مشوري کان سواءِ ئي تلمسان تي حملو ڪرڻ جو پڪو پهہ ڪري ورتو.

سلطان ابوالحسن جي گاديءَ جي هنڌ ”فاس“ تي اڃا سج پنهنجا ڪرڻا بہ نہ اڇليا هئا، جو سلطنت جا صلاحڪار گڏ ٿي چڪا هئا ۽ سلطان هڪ پرجوش

تقرير جي ذريعي پنهنجو موقف مجلس جي سامهون بيان ڪيو.

اهو پهريون موقعو نہ هو تہ بنو مرين ميري اک سان پنهنجي پاڙيسرين کي ڏٺو هو. هنن ڪيترائي ڀيرا اڳ بہ تلمسان تي چڙهائي ڪئي هئي. پر هن ڀيري سلطان کي پنهنجي انتظامي اهليت ۽ قوت تي پورو ڀروسو هو. هن جو فرمان هو تہ هن ڀيري هو بنو عبدالواد کي اڳوڻن حڪمرانن جيان اهو موقعو نہ ڏيندو تہ هو ٻيهر پنهنجي علائقن تي قابض ٿي سگهن. صلاح ۽ مشوري کان پوءِ محفل پنهنجي پڄاڻيءَ تي پهتي ۽ سلطان چڙهائيءَ جون تياريون شروع ڪري ڏنيون.

ٻئي ڏينهن سلطان ابوالحسن جي خدمت ۾ عالمن،اديبن ۽ شاعرن جي جماعت حاضر ٿي ۽ سلطان جيئن تہ علم دوست هو تنهن ڪري ڪيس انهن اهم فردن جي بہ گهٽي گهرج هئي. هنن سيني سلطان جي ارادي جي واکاڻ ڪئي ۽ سلطان جي ڪاميابي جي لاءِ دعائون گهريون.

مڪمل تياري کان پوءِ، سلطان ابوالحسن، باز جيان تلمسان تي حملو ڪيو ۽ ان تي قبضو ڪري بنو عبدالواد جي حڪومت ختم ڪري ڇڏي هن جي سپاهين پنهنجي گهوڙن جا لغام ڍرا ڇڏي ڏنا ۽ اوير ڏانهن ڪاهيندا ويا.ايستائين جو "بجايا" تي بہ قبضو ڪري ورتائين.جيڪو آفريقا جي تابع هو.ان کان پوءِ هو قسطنطنيہ تي بہ ڇائنجي ويو ۽ اتي جي اميرن کي پنهنجي گادي جي هنڌ "فاس" موڪلي ڏنو.

هو هڪ طوفان جيان پنهجي اڳيان ايندڙ هر ديوار کي ڍاهيندو ويو ۽ فوجين کي اڳتي وڌائيندو ويو ۽ تيونس ۾ وڃي ساهي پٽيائين.

............*

تيونس جا شهري ڊپ سبب گهرن ۾ لڪا ويٺا رهيا. سلطان جا فوجي گهٽين ۾ پهرو ڏيئي رهيا هئا. عبدالرحمان ابن خلدون پنهنجي ڪتب خاني ۾ بند، ڪتابن جي سارسنڀال ۾ رڌل هو. هن ننڍيءَ وهيءَ ۾ ئي ان زماني جا سڀ علم پڙهي ورتا هئا. هن جو پيءُ محمد ابن خلدون هڪ علم دوست شخص هو. عالمن جي هڪ جماعت سدائين هن سان گڏ رهندي هئي.

عبدالرحمان انهيءَ عالم کان تربيت ورتي هئي. هن قرآن، حديث، فقہ، علم نحو وغيره پڙهيو هو ۽ فقط سورنهن سالن جي عمر ۾ ئي تيونس ۾ موجود علم جا ذخيرا هن جي لاءِ گهَٽجي ويا هئا ۽ هو نوَن استادن جي ڳولا ۾، ان وقت جي رواج موجب تيونس مان ٻاهر نڪرڻ جي لاءِ جتن ڪري رهيو هو جو سلطان ابوالحسن تيونس. تي ڪاهي آيو ۽ هن جا خواب فنا ٿيڻ لڳا.

مجبوري جي حالت ۾ هو پڙهيل ڪتابن کي ٻيهر پڙهڻ لڳو. ڪيس تيونس جي مستقل کان وڌيڪ پنهنجي مستقبل جو فڪر لڳل هو. واندڪائيءَ جي انهن گهڙين ۾ هو هڪ ٻي خيال جي چوڌاري، ذهن کي ڊوڙائڻ لڳو. هن پنهنجي وڏڙن جا ڪارناما ٻڌا هئا. هن ٻڌو هو تہ سندس هڪ پڙ ڏاڏو اشبيليہ جو حڪمران هو.

سندس خاندان جا ٻيا بہ ڪيترائي فرد اعليٰ عهدن تي رهي چڪا هئا. هو سوچڻ لڳو تہ هُو بہ پنهنجي وڏڙن جيان وڏوعهدو ۽ مٿيرائپ حاصل ڪري. پوءِ وري اهو خيال تي آيس تہ پهرين علم ۽ فعل ۾ برتري حاصل ڪري. مٿس پهريون پيرو اهو راز کليو تہ منجهس هڪ ئي وقت ٻيئي لهرون گڏوگڏ هلي رهيون هيون ۽ ڪيس انهن لهرن جي وچووچ پنهنجي زندگيءَ جو سفر طئي ڪرڻو هو.

هو بيدليءَ سان ڪتابن کي اٿلائي پٿلائي رهيو هو جو ڪيترن ڏينهن کان پوءِ هن ميزبان خاني ۾ آواز پڌا.هو سدائين انهن مجسلن ۾ شريڪ ٿيندو هو. پڙهنس وٽ ايندڙ علم ۽ ادب دوست ڪيس گهرائي پاڻ سان گڏ ويهاريندا هئا. هن جي موجودگي سان انهن محفلن ۾ روح ڦوڪجي ويندو هو. هن ڪتاب رکيو ۽ ميزبان خاني ۾ پهچي ويو. ڪيترن ئي ڏينهن کان پوءِ سندس نظر شناسا چهرن تي پيئي. ڪجهہ دير جي لاءِ ڪيس ايئن محسوس ٿيو تہ "بنو حفص" جي حڪمراني جا ڏينهن آهن. انقلاب کان اڳ جو زمانو آهي. اوچتو ان احساس پاسو بدلايو. ڳالهہ جو سلسلو اتان ئي شروع ٿيو جتان ٽُٽو هو. سندس اچڻ کان اڳ بحث جو موضوع نئون حڪمران سلطان ابوالحسن هو.

"سلطان جو ملڪ فتح ڪرڻ جو شوق پنهنجي جاءِ تي، پر اها ڳالهہ طئي ٿيل آهي تہ هو علم جو شيدائي ۽ عالمن جو قدردان آهي. تنهنڪري اوهان کي بي فڪر ٿيڻ گهرجي، ڇاڪاڻ تہ اوهان جي شهرت هڪ عالم واري آهي. اسان جو ملڪي سياست ۾ ڪو بہ عمل دخل ڪونهي". هڪ شخص محمد بن خلدون کي چيو.

"ٻڌو اٿم تہ هو پاڻ سان عالمن جي هڪ جماعت بہ وٺي آيو آهي." محمد بن خلدون چيو.

"هائو! اوهان صحيح ٻڌو آهي. انهن مان ٻن ڄڻن سان تہ آئون ملي چڪو آهيان. هڪ ڄڻو عبدالحسن تہ اولهہ جو امام مڃيو وڃي ٿو. حديث جي علم ۾ پري پري تائين سندس ڪو بہ مٽ ڪونهي."

"۽ ٻيو بزرگ!"

"ٻيو بزرگ محمد بن ابراهيم آلابلي آهي. عقلي علمن ۾ وڏي مهارت رکي ٿو."

"جيڪڏهن سلطان جي خلاف ڪو هنگامو نہ ٿيو تہ پوءِ تيونس جو علمي ماحول نهايت خوشگوار ٿي ويندو."

ان کان پوءِ گفتگو ڪو ٻيو رخ اختيار ڪري وئي. جنهن سان نوجوان عبدالرحمان کي ڪا بہ دلچسپي نہ هئي. پر ڪيس اميد جو ڪرڻو نظر اچڻ لڳو.

٭.....٭.....٭

ڪجهہ ئي ڏينهن ۾ حالتون درست ٿيڻ لڳيون. هڪ ڏينهن تيونس جا ڪجهہ عالم هن جي پيءُ سان ملڻ جي لاءِ اچي نڪتا. جيتوڻيڪ اها ڪا غير معمولي ڳالهہ نہ هئي، پر انهن ۾ هڪ اجنبي چهري کي ڏسي هو چرڪي پيو. اهو ڪير ٿو ٿي سگهي؟ اهو سلطان سان گڏ آيل ڪو عالم تہ نہ آهي؟ پڪ سان ائين ئي آهي. هن جي دل چيو.

هو پنهنجي پيءُ جي مجلس ۾ شريڪ ضرور ٿيندو هو پر فقط تڏهن، جڏهن ڪيس گهرايو ويندو هو. وقت گذرندو پئي ويو پر ڪيس اجا تائين نہ گهرايو ويو هو. هن جي بي چيني وڌندي پئي ويئي. ايتري ۾ نوڪر اچي ڪيس هلڻ جي خوشخبري ٻڌائي. هو تہ تيار وينو هو سو بنا ڪنهن دير جي مجلس ۾ حاضر ٿي ويو.

"هيءُ منهنجو پٽ عبدالرحمان ابن خلدون آهي" محمد ابن خلدون تعارف ڪرايس. ظاهر آهي "اهو تعارف نئين آيل مهمان لاءِ هو." ڪجهہ گهڙيون ترسي محمد ابن خلدون چيو "هن کي سڃاڻين ٿو؟".

"ايتري خبر اٿم تہ تيونس واسي ڪونهي. البتہ اهو ڄاڻان ٿو تہ علم جو بحر آهي."

"اهو تہ صحيح آهي تہ آئون تيونس واسي ناهيان پر تون اهو ڪيئن ٿو چوين تہ آئون علم جو بحر آهيان" مهمان چيس.

"مون پنهنجي پيءُ کي ڪنهن جي سامهون ائين مودب نموني ويٺل ناهي ڏٺو جهڙو هينئر پيو ڏسان. ان مان اندازو لڳايم ۽ مون کي پڪ آهي تہ منهنجو اندازو صحيح آهي".

"ڇا پڙهندو آهين؟" ان مهمان عبدالرحمان کان پڇيو. "تيونس ۾ رهي جيڪو ڪجهہ پڙهڻو هئم، سو پڙهي ڇڏيم".

"ڪو خاص مضمون تہ هوندو؟"

"علم نحو ادب ۽ شعر و شاعريءَ تي خاص نظر اٿم."

"تنهنجي طبيعت عقلي علم، منطق وغيره جي وبجهو تي لڳي. ان پاسي ڌيان ڇو نٿو ڏين!"

"پنهنجي ليکي ڪيترائي ڪتاب نظر مان ڪڍي چڪو آهيان. باقي ڪو لائق استاد مليو تہ تڪميل جا مرحلا بہ طئي ڪري وٺندس."

"استاد اسين توکي ڏينداسين. محمد ابراهيم الابلي سلطان معظم سان گڏ فاس مان آيو آهي ۽ تيونس ۾ رهيو پيو آهي. عقلي علمن ۾ ڪامل دسترس رکي ٿو. ڪيس توسان ملي بيحد خوش ٿيندي."

عبدالرحمان اجا تائين ان ڳالهہ کان اڻ ڄاڻ هو تہ هو ڪنهن سان پيو ڳالهائي. جڏهن پڪهنس واقفيت ڪرايس تہ هو پيرن چمڻ جي لاءِ جهڪيو. اهو عبدالمهين هو. جنهن جو نالو هو اڳ ۾ ئي ٻڌي چڪو هو.

"سائين! جڏهن اوهين هتي موجود آهيو تہ پوءِ بي ڪنهن جي دروازي تي ڇو وڃان." عبدالرحمان چيس.

عبدالمهين امام الحديث سمجهيو ويندو هو. هن هڪدم هاڪار ڪئي تہ هو ڪيس تعليم ڏيندو.

هن جي بي چين فطرت ڪنهن هڪ علم تائين محدود رهي نٿي سگهي. دريا سامهون هجي تہ پوءِ ڪجهہ موتين تي قناعت نٿي ڪري سگهيو. علم رياضي ۽ منطق جي تعليم جي لاءِ هو محمد بن ابراهيم آلابلي سان لاڳاپجي ويو. هو جلد ئي انهن علمن ۾ پيڙ ٿي ويو. هڪ سال ائين ئي گذري ويو جڻ اجا ڪتاب جو هڪ پنو ئي مس اٿلايو هجيس. مناظرن ۽ مجلس جي بازار گرم هئي، جو تيونس ۾ موتمار ويا

پکڙجي ويئي. موت پهه هٽي راڳا ڪري ڇڏيا. ائين ٿي لڳو ڄڻ شهر انسانن کان خالي ٿي ويندو.

ان ويا ٻين سان گڏ عبدالرحمان کان سندس پيءُ ڄماءُ به کسي ورتا. پوءِ جڏهن ويا ۾ گهٽتائي آئي ته عبدالرحمان تي ان ڳالهه جو انڪشاف ٿيو ته هو نه رڳو يتيم ٿي ويو هو پر هڙئي پڏي وئي هئس. ڪيترا وڏا وڏا عالم ۽ اڪابر ان آسماني آفت جي ور چڙهي ويا. جن وٽ سندس امانت هئي ۽ جن کان هو گهڻو ڪجهه سکي ٿي سگهيو.

***

سلطان ابوالحسن کي تيونس تي حڪومت ڪندي اڃا ٻه سال مس گذريا.جو تقدير ڦيرو کاڌو. جن قبيلن سندس ساٿ ڏنو هو سي سندس خلاف ٿي پيا. هُو "قيروان" ۾ هو جو باغين گهيري ۾ وٺي لاٿس. اها خبر جڏهن تيونس پهتي ته حڪومت جي خلاف فساد ٿي پيو. جيڪي عالم, اديب ۽ شاعر اولهه کان آيا هئا. سي واپس موٽي ويا. شهرين اترئين حڪومت جو خاتمو ڪري اڳوڻن حڪمرانن بنو حفص جي حڪومت بحال ڪري ڇڏي.

عبدالرحمان کي حڪمرانن جي ان بدل سدل سان ڪا به دلچسپي نه هئي. کيس فقط عالمن سان دلچسپي هئي, جيڪي ڪانئس کسجي ويا هئا. ان صورتحال ۾ هن هڪ ڀيرو ٻيهر تيونس مان نڪري وڃڻ جو سوچيو.پر سندس وڏي ڀاءُ سخت مخالفت ڪئي. جنهن ڪري هو ڪجهه وقت ترسي پيو.

ان هوندي به هن مناسب موقعي تي نڪري وڃڻ پئي چاهيو پر هڪ واقعي ڄڻ سندس تيونس ۾ رهڻ جو جواز پيدا ڪري ڇڏيو. عبدالمهين شهرين جي ڏمرجي ڊپ سبب ڪٿي لڪيل هو ۽ موقعو ملندي ئي عبدالرحمان جي گهر هليو آيو ۽ پناهه گهريائين. سلطان ابوالحسن جي ماڻهو کي پناهه ڏيڻ موت کي دعوت ڏيڻ جي برابر هو. پر عبدالرحمان ان آب حيات کي پنهنجي هٿان وڃائڻ نٿي چاهيو. هن دروازو بند ڪري, ادبي بي بدل عالم کي پنهنجي ڪتب خاني ۾ وٺي ويو. ان کان وڌيڪ سٺي لڪڻ جي ٻي ڪا جاءِ ٿي نٿي سگهي. جنهن مهل هو پڙهڻ ۾ رڌل هوندو هو, اتي ڪير به اچي نه ٿي سگهيو. هن جي ٻائرن کان سواءِ ٻئي ڪنهن کي به خبر پئجي نه سگهي ته ڪتب خاني ۾ ڪتابن کان سوءِ ٻيو ڪو به هو.

............*

اهي ڏينهن هن جي زندگي جا سنهري ڏينهن هئا. عبدالمهين هن جي ويجهو هو جنهن جي زبان مان نڪتل هڪ هڪ لفظ علمي ذخيرو هو. هن ان وقت مان پورو پورو فائدو ورتو. صحاح سته, موطا, ڪتاب السير لابن اسحاق جهڙا ڪتاب هن پڙهي پورا ڪيا.

ٻاهرين دنيا ۾ اقتدار جي هلچل متل هئي. سلطان جي هٿان قسطنطنيه به نڪري ويو هو ۽ ڪافي وقت هو گهيري ۾ رهيو. نيٺ هن ڪن قبيلن کي پاڻ سان ملائي ورتو ۽ گهيرو ٽوڙي, قيروان مان نڪري "سوسس" جي شهر پهتو. جتان

بحري رستي جي ذريعي تيونس پهچي شورش تي قابو پاتائين ۽ قلعي ۾ جيڪا جماعت قاتل هئي، تنهن کي ٻاهر ڪڍيائين.

عبدالمهين به ڪتب خاني مان ٻاهرنڪري سلطان سان وڃي گڏيو پر سندس حالت اها هئي جو سندس اکين ۾ عبدالرحمان جي لاءِ ڳوڙهن جا لڙڪ هئا.

اڃا اها بغاوت پوري طرح ختم ئي نه ٿي هئي، جو هڪ پوائنٽي خبر تيونس وارن لاءِ هڪ ٻيو موقعو فراهم ڪيو. سلطان ابوالحسن جو پٽ ابوعنان جيڪو فاس ۾ سلطان جو نائب هو تنهن پيءُ جي خلاف بغاوت ڪري پنهنجي خود مختيار حڪومت جو اعلان ڪيو. اها خبر ٻڌندي ئي سلطان ابوالحسن پنهنجي پٽ ابوالفضل کي تيونس ۾ پنهنجو نائب مقرر ڪيو ۽ ابوعنان جي بغاوت دٻائڻ لاءِ واپس وريو. هن سان گڏ عالمن جي جماعت به رواني ٿي. عبدالرحمان ابن خلدون هڪ ڀيرو ٻيهر خالي هٿين رهجي ويو.

حفصي گهراڻي جو هڪ وزير "ابن تافراڪين" اسڪندريه ۾ جلاوطني جا ڏينهن گذاري رهيو هو. تنهن سلطان جي تيونس خالي ڪرڻ جي خبر ٻڌڻ شرط تيزي سان تيونس تي حملو ڪيو ۽ هڪ ننڍي لڙائي کان پوءِ سلطان ابوالحسن جي نائب کي اتان ڪڍي، ابو اسحاق کي تخت تي ويهاري اعلان ڪيو ته ابو اسحاق حفصي سندس ڪفالت ۾ رهندو.

............*

ابن خلدن جي شهرت هاڻ ڪنهن کان ڳجهي نه رهي هئي. سندس والد محمد ابن خلدون جون علمي سرگرميون ڪنهن کان ڳجهيون نه هيون. هن جا بنو حفص سان سٺا لاڳاپا هئا ۽ وزير ابن تافراڪين جو واسطو به بنو حفص سان هو. تنهن ڪري جڏهن هو ابو اسحاق جي آڙ ۾ حڪومت ڪرڻ لڳو ته کيس ابن خلدون جي ياد آئي. هن وقت عبدالرحمان جي شهرت اڳ ۾ ئي پهچي چڪي هئي. هن عبدالرحمان کي پاڻ وٽ گهرايو ۽ کيس احسان طور ڪاتب جو عهدو عنايت ڪيو. سلطان ابواسحاق پاران خطن جي ڪتابت هن جي فرضن ۾ شامل هئي.

ان وقت عبدالرحمان جي عمر ويهه سال هئي. هن جا ارادا ۽ عزم جوان هئا ۽ دل ۾ عهدن ۽ مشهوري جي خواهش پڻ هيس. هن ان عهدي کي پهرين ڏاڪي طور قبولي ورتو. ظاهري طرح ته حالتون سندس حق ۾ نظر پئي آيون پر قسمت جي ترڪش ۾ ڪجهه تير اڃا باقي هئا. قسطنطنيه جو حاڪم، جيڪو پڻ تيونس سان واسطو رکندو هو. تيونس تي پنهنجو حق سمجهندو هو. هن مڪمل تياري سان تيونس طرف وڌڻ شروع ڪيو. "ابن تافراڪين" به ان خطري کان غافل نه هو. هن قسطنطنيه جي حاڪم جي چڙهائي جو ٻڌو ۽ سندس مقابلي لاءِ روانو ٿيو.

اهو عبدالرحمان جو تيونس مان نڪرڻ جو پهريون موقعو هو. هو تيونس مان نڪري سلطان ابو اسحاق ۽ لشڪر کان جدا ٿي ڪنهن طرف ڀڄي وڃڻ جو جائزو وٺڻ لڳو. پر کيس ڪو موقعو ئي نٿي

مليو. جو سلطان ابو اسحاق کيس پاڻ کان ڏار نہ ٿي ڪيو. ايتري قدر جو سندس بسترو بہ پنهنجي ئي تنبوءَ ۾ لڳائيندو هو.

نيٺ ٻئي لشڪر آمهون سامهون ٿيا. زبردست جنگ لڳي جنهن ۾ سلطان قسطنطنيہ جي لشڪر کٽيو. ابن خلدون جي لشڪر ۾ ڀاڄ پئجي ويئي. هاڻ ابن خلدون کي فيصلو ڪرڻو هو تہ هُو ڪيڏانهن وڃي. هو جنگ جي ميدان مان نڪتو ۽ تيونس طرف واپس وڃڻ جي بدران مخالف طرف وڃڻ لڳو ۽ سوچيو تہ "جي زندگي رهي تہ فاس پهچي پنهنجي تعليم جو سفر ٻيهر شروع ڪندو." اڳيان باهہ هئي. هن باهہ کي ترجيح ڏني ۽ ريگستانن ۽ نخلستان مان گذرندو پنهنجي اصل منزل طرف وڌڻ لڳو.

هو بک، اڃ ۽ ٻين تڪليفن کي منهن ڏيندو نيٺ هڪ بدوي قبيلي تائين پهچڻ ۾ ڪامياب ٿيو. انن ۽ ٻڪرين جي کير هن جي پيٽ ۾ ساهہ وڌو ۽ هو اڳيان وڌڻ جي لائق ٿيو. ايئن هو هڪ ڳوٺ کان ٻئي ڳوٺ ۽ هڪ قبيلي کان ٻئي قبيلي جو مهمان ٿيندو، شهرن ۽ ويرانن مان لنگهندو، ڏکڻ ۾ زاب جي علائقي ۾ پهتو. جتي هن هڪ مهربان جي مدد سان هڪ ڪپڙن جو نئون وڳو خريد ڪيو ۽ زاب جي حاڪم سان ملاقات ڪئي. زاب جي حاڪم، هن جي علمي قابليت کان متاثر ٿي، کيس نہ رڳو پنهنجو مهمان بڻايو پر هر وقت کيس پاڻ سان گڏ رکڻ لڳو. هو سياري جي سڄي مند زاب جي حاڪم سان گڏ گاديءَ جي هن "بيڪره" ۾ ٽڪيل رهيو.

هوڏانهن سلطان ابو الحسن پنهنجي پٽ ابوعنان سان جنگ وڙهي، جنهن ۾ کيس شڪست آئي ۽ هو ان صدمي ۾ مري ويو. هن جي مرڻ کان پوءِ سندس پٽ ابو عنان پنهنجون جنگي سرگرميون جاري رکيون. هن فاس مان نڪري، تلمسان تي چڙهائي ڪئي ۽ ان تي قبضو ڪري ورتو. عبدالرحمان، تلمسان جي ويجهو ئي ٽڪيل هو ۽ ابو عنان جي فتح جي خبر ٻڌندي ئي ساڻس ملڻ لاءِ بيچين ٿي پيو. سياري جي مند جي ختم ٿيندي ئي هو تلمسان روانو ٿي ويو.

جيتوڻيڪ سياسي بي چيني جي ڪري "عالم عرب" جو شيرازو وکريل هو. پر هڪ ادبي ۽ ثقافتي وحدت سڄي عالم عرب ۾ اڃا بہ قائم هئي. اديب، عالم، فقہ اڃان بہ پاڻ ۾ غائبانہ يا سڌوسنئون جڙيل رهندا هئا. هر هڪ جا جا خيال، تصور ٻين تائين پهچندا هئا ۽ انهن مان جنهن کي وڌيڪ شهرت ملندي هئي، ان جي نالي جو ڏونڪو سڄي ملڪ ۾ وڄندو هو.

عبدالرحمان ابن خلدون جو علمي قد اڃا ايترو وڏو نہ ٿيو هو. پر سلطان ابوالحسن سان آيل عالمن جي ڪري هن جو نالو "فاس" تائين پهچي چڪو هو. تنهن ڪري جڏهن هو تلمسان پهتو ۽ ابو عنان جي وزير حسن بن عمر سان مليو تہ هن جو نالو وزير جي لاءِ اوپرو نہ هو. حالانڪ ان وقت عبدالرحمان جي عمر صرف ٽيويهہ سال هئي.

هو وزير حسن بن عمر جي ذريعي ابو عنان سان مليو ۽ هڪ ئي ملاقات ۾ متِس

پنهنجي شخصيت جو جادو ڪري ورتو.
ان وقت ابو عنان جنگ جي حالت ۾ هو. تنهن ڪري ملازمت جو ڪو موقعو نڪري نه سگهيو. ابو عنان "بجايا" فتح ڪرڻ جي لاءِ روانو ٿيو ۽ ابن خلدون درس ۽ تدرس ۾ مشغول ٿي ويو. اتي ئي هن هڪ سني گهراڻي ۾ شادي ڪئي. هن جي علمي شهرت هر سني گهراڻي لاءِ ڪيس پنهنجو ناٺي بڻائڻ جي لاءِ ڪافي هئي.

※......※......※

"بجايا" فتح ڪرڻ کان پوءِ جڏهن ابو عنان واپس فاس پهتو ته ڪيس اهل علم ۽ ادب کي گڏ ڪرڻ جو خيال آيو. هن ابن خلدون کي به گهرايو. هو ته اڳ ۾ ئي اهڙي دربار سان لاڳاپجڻ جو خواهشمند هو ۽ مٿان وري ڪيس "فاس" مان پيغام آيو هو جتي اڳ ۾ ئي سندس ڪيترائي استاد موجود هئا. سو هُو بنا ڪنهن ديرجي "فاس" پهچي ويو.

ابو عنان هن جو نهايت گرمجوشيءَ سان آذرڀاءُ ڪيو. ڪيس اهو ڏسي اطمينان ٿيو ته سلطان جي مجلس ۾ علم ۽ ادب جا اڪابر اڳ ۾ ئي موجود هئا. ابو عنان ڪيس پنهنجي اهل مجلس ۾ شامل ڪيو ۽ نماز ۾ هن جي حاضري پاڻ سان لازمي ڪري ڇڏي. اهو هن جي لاءِ وڏو اعزاز هو ته ڪيس جيتوڻيڪ سلطان جي صحبت ته نصيب ٿي ويئي هئي پر هو اجا ملازمت جي اوسيئڙي ۾ هو. هو ڪنهن وڏي عهدي جي منتظر هو پر ڪيس شاهي ڪاتب جي عهدي تي مقرر ڪيو ويو. جيتوڻيڪ اهو عهدو هن پنهنجي خانداني حيثيت کان گهٽ سمجهيو پر بهرحال ڪيس قبول ڪرڻو پيو.

جيتوڻيڪ اهو عهدو هن قبولي ته ورتو. پر هن جي دل ۾ ابو عنان جي لاءِ اها ساڳي عزت نه رهي. هو اتان نڪرڻ جي لاءِ سوچڻ لڳو. ان لاءِ هو ڪنهن مناسب تدبير جي ڳولا ۾ هو. بي دلي جي ان باغ ۾ ڪجهه شاخون اهڙيون به هيون جن سان هو علم جي آبياري ڪري ٿي سگهيو. ان ۾ ڪي عالم هئا ۽ ڪجهه اندلس مان آيا هئا. اڳوڻن استادن عبدالمهين ۽ ابراهيم بن آلابي جي صحبت به ڪيس بيهر نصيب ٿي ويئي. هن جي شخصيت جو سياسي پهلو به ڪجهه نه ڪجهه ڪرڻ جي لاءِ بيچين رهندو هو. جنهن جو ڪيس جلدئي موقعو ملي ويو.

ابو عنان جڏهن "بجايا" فتح ڪيو ته اتي جي امير محمد بن عبدالله حفصي کي پاڻ سان گڏ "فاس" وٺي آيو هو. جيڪو اتي نظر بندي جا ڏينهن گذاري رهيو هو. مٿس فاس مان ٻاهر وڃڻ تي پابندي هئي. تيونس جي حڪمران گهراڻي ۽ ابن خلدون جي گهراڻي ۾ گهاٽا لاڳاپا هئا. تنهن ڪري ابن خلدون هن ۾ غير معمولي دلچسپي ورتي ۽ ٻنهي جي وچ ۾ گهاٽي دوستي ٿي ويئي.

هڪ ڏينهن امير ڪيس پنهنجي دل جو راز ٻڌائيندي چيو ته "ابو عنان مون کي هتي قيدي بنائي وٺي آيو آهي. جيڪڏهن هتان ڀڄڻ جو موقعو مليم ته پنهنجو وڃايل اقتدار بيهر حاصل ڪري سگهان ٿو."

"اها رڳو اوهان جي سڌ آهي يا ان سلسلي ۾ اوهان ڪا عملي ڪوشش به

ڪئي آهي؟" ابن خلدون پڇيس.

"ڪوشش تہ ڪافي ڪئي اٿم، پر ڪاميابي نٿي ملي. هاڻ بڏو اٿم تہ سلطان بيمار آهي. ان جي بيماريءَ مان فائدو وٺي نڪري سگهان ٿو."

"هو بيمار ضرور آهي پر اڃا جيئرو آهي." ابن خلدون وراڻيو.

"جيڪڏهن تون منهنجي مدد ڪرين تہ مون کي اهو موقعو ملي سگهي ٿو. توسان واعدو ٿو ڪريان تہ جيڪڏهن "بڄايا" پهچي ويس تہ توکي پنهنجو وزير بنائيندس ۽ توکي هن شاهي ڪاتب جي معمولي عهدي مان ڇوٽڪارو ملي ويندو."

............*

ابن خلدون کي پنهنجي سياسي مزاج جي پورائيءَ لاءِ هڪ موقعو هٿ اچي ويو. ڳجهين ملاقاتن جو سلسلو شروع ٿي ويو. ابن خلدون امير کي ڀڄائڻ جون سٽون سٽڻ لڳو. هن جي حڪومت جي ڪيترن ئي عهديدارن سان بہ ساز باز ٿي. پر ان سازش جو جلدئي ڦاٽ ڦاٽي پيو.

مخبري ايتري تہ مضبوط هئي جو جانچ جي ضرورت ئي پيش نہ آئي. ابن خلدون کي بلڪل ان مهل وڃي جهليو ويو، جنهن مهل هو امير محمد بن عبدالله سان ملاقات جي لاءِ پهتو هو. امير تہ فقط نظربند رهيو. پر ابن خلدون جو ڏوهہ وڏيڪ سخت هو. هاڻي کيس ڏکهي قيد کي منهن ڏيڻو هو. هن جي اهل ۽ عيال کي شاهي وظيفو ملندو رهيو پر ساڻس ڪنهن کي بہ ملڻ جي موڪل نہ هئي.

جيتوڻيڪ اهو سڀ ڪجهہ هن جي خواهشن جي ابتڙ ٿيو هو. پر هو مضبوط ارادن وارو ماڻهو هو ۽ ان ناڪاميءَ منجهان مايوس نہ ٿيو. هن پنهنجي ان ذلت کي بہ ڪاميابي جي ڏاڪڻ تي سمجهي. هر اپرندڙ سج کيس پنهنجي منزل جي ويجهو ڪندو محسوس ٿيو. هڪ ڏينهن کيس محسوس ٿيو تہ اهو صبح بہ سال پراڻو ٿي ويو آهي. کيس جيل ۾ رهندي بہ سال ٿي چڪا هئا. هاڻ هن 'هو سوچڻ شروع ڪيو. تہ کيس ابو عنان جي موت کان اڳ رهائي ملڻ ممڪن نہ هئي.

ابو عنان جي بيماري ڏکهي ٿيندي ويئي. نيٺ هڪ ڏينهن موت اچي نروار ٿيس. سلطان جي مرتئي کان پوءِ وزير حسن بن عمر حڪومت جون واڳون سنڀاليون ۽ سلطان جي پٽ سعيد کي تخت تي ويهاري. پاڻ کي سندس وصي يا ڪفيل ظاهر ڪيو.

وزير حسن بن عمر ۽ ابن خلدون ۾ گهاٽي دوستي هئي. تنهن ڪري تخت تي ويهندي ئي هن دوستي جو حق ادا ڪيو ۽ ابن خلدون کي جيل مان ڪڍي کيس ڪاتب شاهيءَ جي اڳوڻي عهدي تي بحال ڪري ڇڏيو.

وزير جو ٿورائتو ٿيندي کيس اڃا ٿورا ڏينهن ٿيا هئا، جو اها حڪومت بہ لڏڻ لڳي. وزير جي خلاف آواز اڀرڻ لڳا. پوءِ اهي آواز وڌڻ لڳا. عوام ان نئين تبديلي مان خوش نہ هو. هنن منصور بن سليمان کي تخت تي ويهارڻ تي چاهيو. هنن وزير جي خلاف بغاوت ڪئي ۽ کيس گهيري ۾ وٺي لاٿو.

ابو عنان جو ڀاءُ ابو سالم، اندلس ۾ جلاوطني جا ڏينهن گذاري رهيو هو. هو

حڪومت تي پنهنجو حق هٿڻ جي دعوي ڪٽي اندلس مان ٻاهر نڪتو. ابن خلدون اهو ٻڌو ته ابو سالم "بجايا" ۾ فوجون گڏ پيو ڪري ته هن ساڻس گڏجڻ مناسب سمجهيو ۽ هن جي حق ۾ عام راءِ هموار ڪرڻ ۾ لڳي ويو. جڏهن کيس يقين ٿي ويو ته ميدان هموار ٿي چڪو آهي ته هو خود امير سالم سان گڏجڻ جي لاءِ "بجايا" پهتو ۽ کيس حالتن کان واقف ڪيائين ۽ اڳتي وڌڻ جي همت وڌايائينس.

"اسان کي تڪڙ کان ڪم نه وٺڻ گهرجي، "ابو سالم چيو "وزير حسن بن عمر وٽ هڪ وڏو لشڪر آهي. بنا ڪنهن سٺي تياريءَ جي مٿس حملو ڪرڻ ناداني ٿيندي."

"هن جو سڄو ڏيان شهرين جي بغاوت دٻائڻ طرف آهي. اوهان جي پهچندي ئي هن جو ڌيان ٻن حصن ۾ ٿي ويندو. هي ئي ته حملي ڪرڻ جو مناسب وقت آهي."

"شهري ته منصور بن سليمان جي حق ۾ آهن."

"بيشڪ! پر ائين به هو مجبوري جي حالت ۾ پيا ڪن. اوهان کي ڏسي هو اوهان جي استقبال ڪندا. مون شهرين جي دلين کي کوٽي ڏٺو آهي. ايتري قدر جو سينئي وزيرن جا محافظ به اوهان جي حق ۾ آهن."

ائين ٻيون به ڪافي ڳالهيون ٿيون ته ابو سالم جي همت وڌي ۽ هو ابن خلدون سان گڏ گاديءَ جي هنڌ پهتو ۽ شهرين کان پنهنجو حق گهريائين. هو سلطان ابوالحسن جو پٽ ۽ سلطان ابوعنان جو ڀاءُ هو. فاس جي تخت تي هن کان وڌيڪ ٻيو ڪنهن جو حق ٿي پئي سگهيو. شهرين جو هڪ وڏو تعداد هن جي مدد لاءِ اٿي ڪڙو ٿيو.

ابو سالم وڏي ٺٺ سان تخت تي ويٺو ۽ ابن خلدون جي سفارش تي سندس دوست عمر بن عبدالله کي پنهنجو وزير مقرر ڪيو. هن ابن خلدون جي خدمتن جو پورو پورو قدر ڪيو ۽ کيس پنهنجو وزير مقرر ڪيو ۽ عدالت جو چيف جج پڻ مقرر ڪيو. اهو هن جي لاءِ وڏو اعزاز هو. هاڻي هن جو ڳاڻيٽو فاس جي اهم ماڻهن ۾ ٿيڻ لڳو ۽ هو پنهنجي موجوده حالت مان خوش هو.

※......※......※

ڪجهه وقت کان پوءِ حالتن ٻيهر ڦيرو کاڌو. ٻن سالن کانپوءِ ابو سالم جي وزير حسن بن عبدالله بغاوت جو جهنڊو ڪڙو ڪيو ابو سالم کي قتل ڪري تخت تي هڪ صغير ٻار ابن تاشفين کي ويهاري ان جي آڙ ۾ حڪمراني ڪرڻ لڳو. جيتوڻيڪ ماڻهن جي دلين مان اڃان ابوسالم جي محبت ڪا نه نڪتي هئي، پر هو نئين حڪمران جي خلاف ظاهر ظهور نفرت جو اظهار ڪرڻ کان لنوائڻ لڳا

ابن خلدون جي لاءِ حالتون اهي ئي هيون پر وقت بدلجي ويو هو. ابو سالم جيڪڏهن هن جو نيازمند هو ته حسن بن عبدالله هن جو دوست هو. حسن بن عبدالله به دوست جو حق ادا ڪيو ۽ کيس نياپو موڪليو ته ان خاص هنڌ تي اچي ساڻس ملي، جتي سلطان پنهنجي خاص مهمانن سان ملندو

ابن خلدون. حسن بن عبدالله سان ملاقات جي لاءِ ويو. ابن خلدون کي اهو ڏسي مايوسي ٿي تہ اتي ڪيترائي عالم ڪائنس اڳ ۾ ئي اتي موجود هئا. حسن بن عبدالله سندس آدر ڀاءُ ڪيو ۽ اشاري سان ويهڻ جو چيائينس. هو پنهنجي لاءِ مخصوص ٿيل ڪرسيءَ تي وڃي ويٺو. شايد هن جي اچڻ جو ئي اوسيئڙو هو. هن جي ويهڻ کان پوءِ حسن بن عبدالله ڳالهہ ٻولهہ جي شرعات ڪئي ۽ هن سلطان ابن تاشقين جي ترجماني ڪندي قلمدان ۾ عهدا ورهائڻ شروع ڪيا.

ابن خلدون جو نالو اچڻ تي اکيون هن ڏانهن کجي ويون "عبدالرحمان ابن خلدون سندس اڳوڻن عهدن تي بحال رهندو. يعني هو سلطان معظم جي وڪيل ۽ چيف جج جا ڪم سرانجام ڏيندو."

ان سان گڏ وزير کيس جاگير ڏني ۽ وظيفي ۾ واڌارو پڻ ڪيو. مبارڪ سلامت جا آواز بلند ٿيڻ لڳا. ابن خلدون اتي ويٺي وزير ۽ صغير سلطان جا ٿورا مڃيا ۽ سندس ڊگهي عمرجي لاءِ دعا گهري.

دربار ختم ٿي تہ وزير تخت تان لهي اچي ابن خلدون سان ڀاڪر پائي مليو. اها وڏي عنايت هئي. جنهن تي چئني پاسن کان مبارڪن جا آواز اچڻ لڳا.

واپس گهر موٽي اچي ابن خلدون پنهنجي هاڻوڪي حالت تي ويچارڻ لڳو" منهنجا وڏڙا وزير. صاحب ۽ حڪمران پڻ رهيا آهن ۽ منهنجي ڀاڳ ۾ سلطان جو رڳو وڪيل ٿيڻ لکيل آهي. هڪ اڌ جاگير ۽ وظيفي ۾ واڌارو! وزير جي دوستي تي مون کي ڪيترو نہ ناز هو ۽ هن دوستي جي ڪشڪول ۾ ڇا وڌو. اهو تہ سڀ ابو سالم بہ مون کي ڏنو هو. دوستي تہ پنهنجي جاءِ تي، منهنجي ئي سفارش تي ابو سالم کيس وزير مقرر ڪيو هو. ڪجهہ ان جو ئي خيال ڪري ها."

جيتوڻيڪ وزير کيس گهڻو ڪجهہ ڏنو هو. پر اهي هن جي ارادن اڳيان ڪجهہ بہ نہ هئا. هو انهن عهدن تي ڪم تہ ڪندو رهيو پر وزير جي لاءِ هن جي دل ۾ سردمهري اچي ويئي. هڪ وقت اهڙو بہ آيو جڏهن هن جو وزير وٽ اچڻ وڃڻ بند ٿي ويو.

هن سوچيو تہ وزير ضرور کيس پاڻ وٽ گهرائيندو ۽ سبب پڇندو پر اقتدارجي نشي ۾ چور وزيرکي ان ڳالهہ جي ڪا بہ پرواهہ نہ هئي.

............*

ابن خلدون هاڻ قطعي طور تي مايوس ٿي چڪو هو. کيس فاس ۾ رهندي اٺ سال ٿي چڪا هئا. هو سڄي عمر اتي تہ گذاري نٿي سگهيو. هو ڪيترائي ڏينهن ان مسئلي تي سوچيندو رهيو پوءِ کيس سلطان غرناطہ ۽ سندس وزير السان الدين خطيب جي يادگيري آئي. جن سان فاس ۾ سندس تعارف ٿيو هو. اهو خيال ايندين ئي هن حسن بن عبدالله کان موڪل گهري. هن کيس ان شرط سان موڪل ڏني تہ هو وري تلمسان نہ ايندو. هن پنهنجا ٻار ٻچا پنهنجي سهري وٽ قسطنطنيہ ڏانهن روانا ڪيا ۽ پاڻ اندلس روانو ٿي ويو. اندلس پهچڻ تي سندس توقع کان بہ وڌيڪ آجيان ڪئي ويئي ۽ کيس هر

قسم جون سھولتون ڏنيون ويون.

جڏھن ھن جي سفر جي ٿڪاوٽ لٿي تہ سلطان کيس پنھنجي اھل مجلس ۾ شامل ڪيو. سلطان جو مٿس ايڏو تہ راز ھو جو ھو کيس اٿي ويٺي پاڻ سان گڏ رکڻ لڳو. وقت گذرندو ويو پر سلطان ڪانئس صحبت ڪانسواءِ پيو ڪو بہ ڪم نہ ٿي ورتو. واندڪائي جون اھي گھڙيون ھن جي لاءِ غنيمت ھيون. ھو بي فڪر ٿي لکڻ ۽ پڙھڻ ۾ لڳي ويو. ھن جامع الڪبيرا ۾ خطبو ڏيڻ جي ذميواري سنڀالي ورتي ۽ اتي درس ۽ تدريس ۾ مشغول ٿي ويو. ھن جي علمي سرگرمين اھل غرناط وارن جي نظر ۾ کيس معزز بڻائي ڇڏيو ھو. وزير لسان الدين خطيب جھڙو علم جو ڏٽي ھن جو دوست ۽ ھمدرد ھو. ھو انھن ڪمن ۾ محو ٿي ويو.

............*

ھڪ سال گذريو تہ بادشاھ کي ھن جي ضرورت پيش آئي. ھن کيس سفير بنائي قشتالہ (وچ اسپين) جي بادشاھ ڏانھن موڪليو تہ جيئن ناھ جون ڳالھيون ٻولھيون ڪري.

ھي اھو وقت ھو جنھن قشتاليہ جي بادشاھ اشبيليہ تي قبضو ڪري ان کي پنھنجي گادي جو ھنڌ بنايو ھو. ابن خلدون جي لاءِ اشبيليہ ھڪ جذباتي حوالو ھو. سندس پڙڏاڏو خالد بن عثمان يمني ھو. جيڪو يمني لشڪر سان گڏ ھلندو مختلف ھنڌن تان ٿيندو جنھن شھر کي پنھنجو مستقل آستانو بنايو ھو اھو اشبيليہ ئي ھو. وقت گذرڻ سان گڏ خالد جو نالو خلدون ۾ تبديل ٿي ويو ۽ اھو ئي نسل خلدون جي نالي سان منسوب ٿيو. ٽين صدي ھجري جي آخر ۾ بنو خلدون گھراڻي سياست ۾ حصو ورتو. علم ۽ ادب جي ميدان ۾ پنھنجون خدمتون سرانجام ڏيڻون ۽ مٿاھين درجن جي عھدن تي فائز ٿيو. ان گھراڻي جو ھڪ فرد ڪريب بن خلدون اشبيليہ جو حڪمران بہ رھي چڪو ھو ۽ زماني جي ڦيرن گھيرين کيس اشبيليہ مان جلاوطن ڪرائي تيونس پھچايو ھو.

ابن خلدون تيونس ۾ ئي پيدا ٿيو پر ھن جي اشبيليہ سان جذباتي وابستگي فطري ھئي. ھن اشبيليہ پھچي پنھنجي وڏڙن جا يادگار ۽ آثار ڏٺا ۽ فاتح پڙھي. پوءِ ھو پنھنجي سفارتي مھم ۾ لڳي ويو.

شاھ اشبيليہ ھن جي علمي مرتبي کان واقف ھو ۽ کيس اھا بہ خبر ھئي تہ اشبيليہ سندس وڏڙن جو وطن آھي. ھن چاھيو تہ ابن خلدون سڀ ڪجھہ ڇڏي وٽس رھي پوي. ان لاءِ ھن کيس ڪيتريون ئي آڇون ڪيون. پر ابن خلدون کي اھا ڳالھہ اصولن جي خلاف لڳي تہ ھو شاھ غرناط سان بيوفائي ڪري اشبيليہ ۾ رھي پوي. ھن سفارتي ڪم ڪار لاٿو ۽ واپس غرناط ھليو ويو.

ھو ان سفارتي مھم تان ڪامياب ٿي موٽيو تہ شاھ غرناط کيس اکين ۾ ڪٽي جاءِ ڏني ۽ ھڪ ڳوٺ ھن جي نالي ڪري ڇڏيو. ھن پنھنجي گھراڻي کي بہ قسطنطنيہ مان گھرائي ورتو. ھن جي اھا ڪاميابي دشمنن جي اکين ۾ ڪنڊڪڙ لڳي ۽ ھو اندر ئي اندر سڙڻ لڳا. سازشين ايڏو تہ وڌو چار پکيڙيو جو سندس دوست

وزير لسان الدين خطيب هن جي خلاف ٿي ويو.

............*

ابن خلدون حالتن جي بدلجڻ جو اندازو لڳائي ورتو ۽ هن ڪنهن به نقصان کان بچڻ لاءِ غرناطه ڇڏڻ جو فيصلو ڪيو. امير محمد عبدالله پنهنجي وڃايل حڪومت حاصل ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي چڪو هو. هي اهو ئي امير هو جنهن کي بجائڻ جي سازش جهلجڻ تي ابن خلدون کي گرفتار ٿي جيل وڃڻو پيو هو. ڪيس جڏهن خبر پئي ته ابن خلدون غرناطه ۾ آهي ته هن ڪيس قاصد موڪليو هو ته "واعدي موجب حاجب جو عهدو اوهان جي لاءِ خالي پيو آهي. هڪدم پهچو."

اهو ڳجهو نياپو ابن خلدون جي سامهون هو. حاجب جو عهدو ڪو معمولي عهدو نه هو. بنو اميه کان وٺي ان وقت تائين ان عهدي کي هڪ خاص اعزاز حاصل هو. سلطنت سان هر لاڳاپيل عهديدار حاجب جو محتاج هو.

ڪيس ان آڇ ۾ وڏي ڪشش نظر آئي. هو غرناطه مان نڪرڻ جو ارادو ڪري چڪو هو. جو اها دعوت آيس. هن هڪدم اها آڇ شاهه غرناطه جي اڳيان رکي ۽ ڪانئس ڪل خوشيءَ سان موڪل گهري. ائين تي سال اندلس ۾ رهڻ کان پوءِ ڪيس اها سرزمين به ڇڏڻي پئي.

هو جهاز ۾ سمنڊ جو مشاهدو ڪندي اچي بجايه پهتو جتي عزت، شهرت ۽ دولت هن جي اوسيئڙي ۾ هئي. هن جي پهچڻ شرط سلطان عبدالله هن جي اعزاز ۾ هڪ وڏو ميڙ ڪوٺايو ۽ ڪيس سلطنت جي سڀ کان وڏي عهدي حجابت سان سرفراز ڪيو. تنهن کان سواءِ ڪيس جامع مسجد ۾ خطبي جي ذميداري به حوالي ڪئي. ٻين لفظن ۾ هڪ طرف ڪيس سياست جو سڀ کان وڏو عهدو پيش ڪيو ته ٻي پاسي عالمن جو به اڳواڻ بنائي ڇڏيائين.

هاڻ هن جي شخصيت جا ٻئي پهلو مطمئن هئا. هاڻ هڪ پاسي هو حڪومتي ڪاروهنوار هلائيندو رهيو ته ٻئي پاسي درس وتدريس جو سلسلو به شروع ڪري ڏنائين. ادب، جاگرافي، فلسفو علم نجوم، ڪيميا، شاعري ڪهڙو علم هو جنهن ۾ هو پيڙ نه هو. پر اهو واندڪائي جو وقت هڪ سال کان وڌيڪ سندس ساٿ ڏيئي نه سگهيو.

............*

امير عبدالله جي چاچي جو پٽ سلطان ابو العباس، جيڪو قسطنطنيه جو حاڪم هو ڪئوس شروع ڪري ڏني. هن جو ارادو پنهنجي چاچي جي ملڪ تي قبضي ڪرڻ جو هو. ميدان جنگ ۾ ٻئي لشڪر منهان منهن ٿيا ۽ جنگ جي شروع ٿيڻ کان اڳ سلطان ابو العباس، پنهنجي چاچي سان ملاقات جي لاءِ هن جي خيمي ۾ آيو ۽ ڪيس اتي ئي قتل ڪري ڇڏيو. اهو واقعو ايترو ته تيزي سان ٿيو جو امير بجايه جي فوج ۾ انتشار پکڙجي ويو. جڏهن امير ئي قتل ٿي وڃي ته پوءِ ڪير وڙهندو. ابو العباس شهر تي قبضي ڪرڻ جي لاءِ اڳيان وڌيو.

هيڏانهن امير جي قتل جي خبر سبب شهر ۾ عجيب صورتحال پيدا ٿي

ويٺي. ڪنهن جي بہ سمجهہ ۾ نہ پئي آيو تہ ڇا ڪجي. ڪنهن چيو تي تہ سلطان ابوالعباس جو آڌرڀاءُ ڪجي. ڪنهن جو وري اهو خيال هو تہ مقتول سلطان جي پٽ جي بيعت ڪجي.

جڏهن ٻئي ڳالهيون سامهون آيون تہ ماڻهن ابن خلدون طرف ڏٺو. ڇو تہ بادشاهہ کان پوءِ وڏو عهدو هن وٽ ئي هو. ابن خلدون پهرين صلاح کي پسند ڪيو تہ ملڪ ۽ رعيت جي سلامتي ان ۾ آهي تہ حڪومت ابو العباس جي حوالي ڪئي وڃي.

سندس اهو مشورو حڪم جي حيثيت رکندو هو. سڀني هاڪار ڪئي. ابن خلدون هڪ جماعت سان گڏ ابوالعباس جي خدمت ۾ پهتو ۽ کيس چيو تہ رعيت اوهان جي اوسيئڙي ۾ آهي. بي گناهن جو رت وهائڻ مان ڪهڙو فائدو. اچي انتظام سنڀاليو ۽ سلامتي جو پروانو جاري ڪريو.

بنا ڪنهن رتو ڇاڻ جي سلطان بجايہ تي قابض ٿي ويو. هو اجا بجايہ ۾ داخل ئي نہ ٿيو هو جو مٿس ابن خلدون جا گڻ ظاهر ٿي پيا. کيس اهو معلوم ٿي چڪو هو تہ ابن خلدون جي صلاح سان ئي بنا جنگ جي بجايہ هن جي حوالي ڪيو ويو هو. ڪجهہ ڏينهن جي اندر ئي ابن خلدون ابو العباس جي دل جيتي ورتي. هن ابن خلدون کي ساڳئي عهدي تي بحال رکيو.

سلطان ابو العباس هڪ لحاظ کان هن جو ٿورائتو بہ هو تنهن ڪري هن اڳين امير کان بہ وڌيڪ ابن خلدون جو خيال رکيو ۽ مٿس مهربانين جو مينهن وسائڻ شروع ڪيو. جنهن سان ٻين اميرن کي حسد ٿيڻ لازمي هو.

بجايہ ۾ هڪ گروهہ اهڙو بہ هو جيڪو مقتول سلطان جي پٽ جي هٿ تي بيعت جو خواهشمند هو. جنهن جي صلاح کي رد ڪري ابن خلدون ابوالعباس جي آجيان ڪئي هئي. ان گروهہ کي يقين هو تہ جيستائين ابن خلدون موجود آهي, هنن جي هڪ بہ نہ هلندي. انهن ابن خلدون جي خلاف محاذ ٺاهي ورتو. انهن مان ڪجهہ سلطان جي ويجهو بہ هئا ۽ هن جا دوست بہ ٺهيل هئا. انهن سلطان جا ڪن ڀرڻ شروع ڪري ڇڏيا.

ابن خلدون ننڍن ننڍن مسئلن ۾ ڦاسي پنهنجو رستو وڃائڻ وارو نہ هو. هن صورتحال جو جائزو ورتو ۽ ان کان اڳ جو سلطان کانئس بدظن ٿئي. هن کانئس موڪل ورتي ۽ بجايہ مان روانو ٿي ويو. پر هن ڀيري هو ڪنهن جي گهرائڻ بدران, پنهنجي تقدير, مالڪ جي حوالي ڪري روانو ٿيو.

.............*

هن ڀيري ابن خلدون جو رخ بدوي قبيلن ڏانهن هو. کيس انهن جي زندگي سان وڏو لڳاءُ هو. هن قبيلن جو نهايت ويجهڙائپ کان مشاهدو ڪيو هو. انهن جي رهڻي ڪهڻي ۽ مزاجن جو اندازو لڳايو هو. هن جي سياحت جي دوران ڪيتريون ئي اهڙيون گهڙيون آيون هيون, جيڪي هن انهن قبيلن ۾ گذاريون هيون. هن هڪ قبيلي ۾ پهچي پنهنجو لڏو لاٿو. ڪجهہ ڏينهن مهماني ماڻڻ کان پوءِ ٻئي

قبيلي ۾ پهچي ويو. ائين هو مختلف قبيلن ۾ ترسندو زاب جي حاڪم سان ملڻ جي لاءِ ان جي گادي جي هنڌ "بيڪره" ۾ پهچي ويو. اهو هنڌ ۽ حاڪم هن جي لاءِ اوپرا نہ هئا. هو جڏهن پهريون ڀيرو تيونس مان ڀڳو هو تہ بيڪره پهچي ئي ساهي پٽي هئائين.

سندس حاڪم ابن الغرني سان دوستيءَ وارا لاڳاپا هئا. بيڪره پهچي، هن پنهنجي گهر وارن کي بہ اتي گهرائي ورتو. هو هتي مستقل رهائش جي لاءِ آيو هو. هاڻ هو عهدن کان بيزار ٿي چڪو هو. هن جي شخصيت جو علمي پهلو مٿس حاوي ٿي کيس مجبور ڪري رهيو هو تہ هو لکڻ پڙهڻ ڏانهن ڌيان ڏري ۽ جيڪي تجربا ٿيا هئس، سي ايندڙ نسلن لاءِ لکي وڃي. پر هاڻ هو هتي هُتي پکڙيل طاقتن جي مجبوري بڻجي ويو هو. هن جي ڪنهن وقت ڪنهن کي بہ گهرج پئجي ٿي سگهي.

تلمسان جي حاڪم ابو حموءَ کي جڏهن خبر پئي تہ ابن خلدون بيڪره ۾ واندو ويٺو آهي تہ هن کيس پنهنجي حاجب بنائڻ جي آڇ ڪئي. ڪو وقت هو جو هن انهن عهدن لاءِ جان جي بازي بہ لڳائي ڇڏي هئي، پر هن ڀيري هن تلمسان جي حاڪم جي اها آڇ فراخدلي سان رد ڪري ڇڏي.

هو عهدن مان تہ جند ڇڏائي ٿي سگهيو پر فتني ۽ فساد جي طوفان ۾ ڪنهن نہ ڪنهن ڌر جو ساٿ ڏيڻ هن جي مجبوري هئي. هو انهن کان لاتعلق بہ رهي نٿي سگهيو. هو گمنام نہ هو. هوائون هن جو ٽڪاڻو گولي اچي لهنديون هيون.

اولهہ وارن ملڪن جا چار وڏا گاديءَ جا هنڌ هئا. فاس، تلمسان، قسطنطنيہ ۽ تيونس. چئني جي پاڻ ۾ دشمني هئي. تلمسان ۽ قسطنطنيہ ۾ سنئين سڌي عداوت هئي. باقي ٻہ بہ ٻن جا سهڪاري ۽ مددگار هئا يعني اهي چار ئي ملڪ هڪٻئي سان دشمنيءَ ۾ رڌل هئا.

............*

سلطان ابوالعباس، پنهنجي چاچي امير عبدالله کي قتل ڪرڻ کان پوءِ بجايہ جي تخت تي قابض ٿي چڪو هو. امير عبدالله ابوحمو سلطان تلمسان جو سهرو هو. هن جي قتل ابوحمو کي ڪاوڙائي وڌو هو. هو ان ڪوشش ۾ هو تہ ابوالعباس کي ان جي سيڪت ڏي. کيس پنهنجي طاقت وڌائڻ جي لاءِ قبيلن جي مدد جي گهرج هئي. پر کيس ڪاميابي نہ پئي ٿي. هن هڪ ڀيرو ٻيهر ابن خلدون کي آڇ ڪئي، جنهن جو قبائلين تي چڱو اثر هو.

هن ڀيري هو سلطان تلسمان جي آڇ رد ڪري نہ سگهيو. سلطان العباس هونئن بہ سندس محسن امير محمد عبدالله جو قاتل هو. هو بيڪره مان تلمسان پهتو ۽ ابو حمو سان مليو. هن جي فوجي سگهہ جو اپياس ڪيائين ۽ ڪجهہ ڏينهن جي ڳالهين ٻولهين کانپوءِ بدوي آبادين جي طرف روانو ٿي ويو. واپس وريو تہ ساڻس بدوين جو وڏو لشڪر هو. جڏهن اهو لشڪر گڏ ٿي ويو تہ ابو حمو بجايہ تي حملو ڪري ڏنو.

هيڏانهن فاس جي حڪمران ڏٺو تہ سلطان تلمسان بجايہ جي معاملن ۾ قاتل

آهي تہ هن تلمسان تي حملو ڪري ڏنو ۽ تلمسان تي قبضو ڪري ورتو.

ڪجهہ وقت کان پوءِ سلطان فاس کي ابن خلدون جي ضرورت محسوس ٿي. ايئن ڪيترن ئي سالن تائين فتني ۽ فساد جو اهو دور جاري رهيو ۽ ابن خلدون انهن فتن ۽ فسادن جو بنيادي ڪردار بڻجندو ويو. هو قبائيلن کي ڪڏهن هڪ بادشاهہ جي مدد لاءِ وٺي ايندو هو تہ ڪڏهن ٻئي بادشاهہ جي حمايت ۾. پر بظاهر پاڻ اڻ ڌريو رهندو هو. هن جو انهن قبيلن تي ڪافي اثر ۽ رسوخ هو ۽ هن جي اشاري تي هر وقت تيار رهندا هئا.

هيڏانهن هن جو وڌندڙ اثر ۽ رسوخ خود بيڪرہ جي حاڪم لاءِ خطري جو سبب بنجي ويو. هو سوچڻ لڳو تہ ابن خلدون وٽس ترسيو پيو آهي، متان هن جي لاءِ ئي ڪنهن مصيبت جو سبب نہ بنجي وڃي. هن ڳجهي نموني سلطان اولهہ کي لکيو تہ هو ابن خلدون کي پاڻ وٽ فاس گهرائي وٺي.

ابن خلدون ان چال کان بيخبر پنهنجيءَ ۾ مست هو. ملڪي سياست ۾ عمل دخل هئس بہ تہ ان کان لاتعلق بہ هو. هو هڪ اهڙي حيثيت جو مالڪ هو جو حڪمران هن جي مدد جا محتاج هئا ۽ هيءُ هڪ اهڙي قوت جو مالڪ هو. جيڪا ڪنهن بہ عهدي کي حاصل ٿي نٿي سگهي. هو چرڪيو تڏهن، جڏهن سلطان فاس طرفان طلبي جو پروانو اچي مليس، اهو بہ اهڙي حالت ۾ جو انڪار جي واهہ ئي نہ هئي. ائين هو واندڪائي جا ڇهہ سال گذارڻ کان پوءِ پنهنجي گهروارن سان بيڪرہ مان روانو ٿي ويو.

٭......٭......٭

هو اجا فاس وڃڻ لاءِ "مليانہ" تائين پهتو هو جو سلطان فاس جي عبدالعزيز جي وفات جي خبر مليس ۽ اها بہ خبر پيس تہ سندس پٽ سعيد وزيرابن غازي جي ڪفالت ۾ شاهي تخت تي ويهي چڪو آهي. هن ڪجهہ ڏينهن مليانہ ۾ ترسي حالتن جو جائزو وٺڻ مناسب سمجهيو.

سلطان تلمسان ابو حمو جي دل ۾ ابن خلدون جي لاءِ سخت ڪاوڙ وارا جذبا پريل هئا. ڇو تہ هن ابو حمو کي ڇڏي سلطان فاس جو ساٿ ڏنو هو ۽ قبيلن جي مدد سان تلمسان تي قبضو ڪرايو هئس. هن جي لاءِ ابن خلدون کان بدلي وٺڻ جو اهو سٺو موقعو هو جو ابن خلدون بيڪرہ جي حاڪم جي پناهہ ۾ بہ نہ هو ۽ هن جو محافظ سلطان فاس بہ مري ويو هو.

هن ڪجهہ وبجهن قبيلن کي اشارو ڪيو تہ هو ابن خلدون کي مليانہ مان نڪرڻ شرط گهيري وٺن ۽ کيس اڳتي وڌڻ نہ ڏين.

ابن خلدون فاس جي حالتن کان مڪمل واقفيت ۽ اطمينان کان پوءِ مليانہ مان نڪتو ۽ فاس ڏانهن وڌڻ لڳو. جڏهن هو هڪ ويران هنڌ تي پهتو تہ سندن تاڙ ۾ ويٺل بدوي قبيلا مٿن ڪڙڪي پيا. هنن کيس خوب ڦريو ۽ لٽيو. جن وٽ گهوڙا هئا، سي تہ ڀڄي ويا، باقي قبائيلن جي هٿ چڙهي ويا. ابن خلدون سان اهڙو تہ بروحشر ڪيائون جو سندس ڪپڙا بہ لهرائي ورتائون.

قبائلي تہ هنن کي ڦري لٽي ڪلندا ٺهڪ ڏيندا روانا ٿي ويا پر هي بي بدل عالم پٽ تي اگهاڙو اوڪڙون وينو هو. ابن خلدون هن جي ٻت تي هڪ ليڙ بہ نہ هئي. هو آسمان طرف ڏسي سوچي رهيو هو تہ ان حالت ۾ هو ڪيڏانهن وڃي. سج جي اُس هن جي اگهاڙي بدن تي جڻ نيزا وسائي رهي هئي. هو همت ڪري اٿيو ۽ پنڌ ئي پنڌ ان پاسي روانو ٿي ويو. جنهن طرف سندس ساٿي پڳا هئس. مصيبتون اڃ ۾ ئي گهٽيون ڏنيون هئائين پر هيڙي حالت اڳ ڪڏهن بہ نہ ٿي هيس.

هو هڪ ڏينهن ۾ هڪ رات جي پنڌ کان پوءِ، بک ۽ اڃ سبب بي حال ٿي نيٺ هڪ وسنديءَ ۾ وڃي پهتو ۾ "جبل ويدو" ۾ پنهنجي ساٿين سان وڃي گڏيو. ابن خلدون جي حالت ڏسي هر اک مان ڳوڙها ڳڙڻ لڳا. پر ٿوراٿتا بہ هئا. جو هو جيئرو تہ هو.

زندگي مٿس وري مهربان ٿي. هو ڪجهہ ڏينهن جي علاج کان پوءِ نيڪ ٿي ويو ۽ پنهنجي قافلي کي وٺي فاس پهتو. وزير ابن غازي جيڪو خودمختيار حاڪم جي حيثيت سان ڪم ڪري رهيو هو. هن جوواقف ڪار هو. ڪيس خبرپئي تہ ابن خلدون فاس پهچي چڪو آهي تہ هن سندس آڌرياءَ ڪيو. ڪيس گهر ۾ وظيفو مقرر ڪري ڏنائين.

............*

هتي هو واندڪائي جا ڏينهن گذارڻ آيو هو. پر هتي جون حالتون ڪجهہ ٻيو رخ اختيار ڪري چڪيون هيون. ٿورن ئي ڏينهن ۾ ڪيس اندازو ٿي ويو تہ ابن غازي تہ خود مصيبتن ۾ گرفتار آهي. اڳ ۾ هو فاس ۾ اٺ سال گذاري چڪو هو پر هاڻ حالتون ٻيون هيون. ان وقت هو انهن هنگامن مان لطف اندوز ٿيندو هو. پر هاڻ هو ٿڪي چڪو هو. هن پرسڪون حالتن ۾ رهي پنهنجا ڪتاب مڪمل ڪرڻ ٿي چاهيا. پر زماني جي ڦيرين گهيرين ڪيس هڪ هنڌ ٽڪڻ نٿي ڏنو. ان وقت فاس تہ ٻرندڙ مچ هو.

سلطان غرناطہ ڪنهن سبب جي ڪري وزير ابن غازي تي ڪاوڙيل هو. هن نٿي چاهيو تہ هو فاس جي تخت تي هجي، هن امير عبدالرحمان مرينيءَ کي اوير طرف موڪليو تہ هو حڪومت جو دعويدار بڻجي ابن غازي تي غلبو حاصل ڪري. امير عبدالرحمان اوير پهچي پنهنجي لاءِ راهہ هموار ڪرڻ لڳو. هن جي ڳالهين کان متاثر ٿي ماڻهو هن جي چوڌاري گڏ ٿيڻ لڳا.

"منهنجو واسطو بنو مرين سان آهي ۽ فاس تي بنومرين جو حق آهي. پر هي ٻارڙو ڪيئن ٿو حڪومت هلائي سگهي. وزير ابن غازي هن جو حق غصب ڪري حڪومت جو مالڪ بڻجي وينو آهي. ان غاصب جي حڪومت جو خاتمو ٿيڻ گهرجي."

ابن غازي بہ ان ڳالهہ کان غافل نہ هو. هن بہ امير عبدالرحمان جي مقابلي ۾ چڱو موچارو لشڪر گڏ ڪري ورتو. جلد ئي ٻنهي فوجن ۾ جهڙپون ٿيڻ لڳيون.

ابن خلدون جي حالتن تي گهري نظر هئي ۽ هو اندازو لڳائي ٿي سگهيو تہ اهي جهڙپون ڪنهن بہ مهل وڏي لڙائي ۾

تبديل ٿي سگهن ٿيون. هن جو تجزيو هو ته ابن غازي جي اجا به مخالفت وڌندي ۽ اهو ٿي ٿيو. هڪ ٽولو به اٿي کڙو ٿيو جنهن هڪ ٻي مريني امير احمد کي "طنجه جيل" مان آزاد ڪرائي، ان جي هٿ تي بيعت ڪئي. ائين وزير ابن غازي هاڻ ٻن زبردست قوتن جي وچ ۾ گهيرجي ويو.

اها ڳالهه ابن خلدون جي لاءِ اجا به دلچسپ بنجي ويئي. اهو ٿي سگهيو ٿي ته ٻئي قوتون پاڻ ۾ ٽڪرائجي وڃن ۽ ابن غازي جي جان بچي وڃي. پر ٿيو ان جي ٻنهه ابتڙ.

اميرعبدالرحمان نهايت هوشياري سان امير احمد وٽ پهچي ويو ۽ کيس چيائين "ڏس اميراحمد! اسين ٻئي ٻنو مرين سان واسطو ٿا رکون. فاس جي تخت تي اسان ٻنهي جو حق آهي. اسين جيڪڏهن پاڻ ۾ وڙهنداسين ته ان جو فائدو ابن غازيءَ کي پهچندو. اسين اهو ڪري سگهون ٿا ته ملڪ تي گڏجي حڪومت ڪريون."

"اهو ڪيئن ٿو ٿي سگهي ته هڪ ملڪ جا ٻه بادشاهه هجن!"

"اهو هيئن ته اسين ٻئي گڏجي ابن غازيءَ جو مقابلو ڪريون ۽ جيت جي صورت ۾ ملڪ کي پاڻ ۾ ورهائي ڪٽون."

امير احمد ڪجهه دير ان رڻ تي ويچاريندو رهيو ۽ پوءِ عبدالرحمان ڏانهن دوستيءَ جو هٿ وڌايائين. ٻنهي ۾ طئي اهو ٿيو ته ملڪ حاصل ڪرڻ کان پوءِ گاديءَ جو هنڌ احمد جو ۽ شهرن جو هڪ حصو عبدالرحمان جو.

صلح جي اها خبر پکڙجي ته ابن غازي گهبرائجي ويو پر وڌيڪ الڪي ۾ ابن خلدون پئجي ويو. هاڻي ابن غازيءَ جي شڪست لازمي هئي. ان کان پوءِ حالتون ڪهڙيون ٿيون رخ اختيار ڪن. ڪجهه چوڻ مشڪل هو. ابن خلدون کي رڳو رت ئي رت نظر اچڻ لڳو. هو هاڻ جهيڙي جهٽي ۽ ڦڏي فساد کان بيزار ٿي چڪو هو ۽ سڪون جي ڳولا ۾ هو. تنهن ڪري هن اندلس وڃڻ جو فيصلو ڪيو. شايد اتي سڪون نصيب ٿيس.

٭......٭......٭

شاهه غرناطه سان سندس لاڳاپا دوستاڻا هئا. هو اڳ ۾ به ٽي سال غرناطه ۾ گذاري چڪو هو. ان جي وزير لسان الدين خطيب سان به دوستي هيس. پر فاس کان اندلس جو سفر ايترو سولو به نه هو. هو طرح طرح جون تڪليفون سهي، نيٺ اندلس پهچي ويو. شاهه غرناطه ساڻس ان ئي محبت سان پيش آيو جنهن محبت سان کيس روانو ڪيو هئائين.

هتي جو ماحول مڪمل طور تي سندس حق ۾ هو. وزيرالسان الدين خطيب، شاهه جي عتاب جو نشانو بنجي نظربند هو پر هن لاءِ ڪو به خطرو نه هو. فاس جي ڀيٽ ۾ هتي سياسي استحڪام به موجود هو.

ڪجهه ڏينهن ته دوستن سان ملندي جلندي ڪچهريون ڪندي گذري ويس، پوءِ هن پنهنجا اڌ ۾ رهيل مسودا ڪڍيا ۽ ان هن جي درستگيءَ ۾ لڳي ويو.

هن جي قسمت ته هن جو ساٿ ڏنو پر فاس وارن کي هن جو غرناطه ۾ رهڻ منظور نه هو. هنن شاهه غرناطه کي لکيو ته

ابن خلدون کي واپس موڪليو وڃي. شاهه غرناط ان خط جو جواب ڏيڻ جي ڪهڙي محسوس نہ ڪئي. پر ڪجهه ڏينهن کان پوءِ وري بيو خط اچي پهتو. هن پيري بادشاهه اهو لکي کين مطمئن ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي تہ کيس ابن خلدون سان ڪا بہ شڪايت ڪونهي. هن جا ڪي سياسي ارادا بہ نہ آهن. هو تہ هتي علمي ڪمن ۾ مشغول آهي. تہ پوءِ کيس هتان ڇو ڪيان.

هن پيري فاس وارن هڪ نئين چال هلي. هنن شاهه غرناط کي لکيو "اوهان جي وزير لسان الدين ۽ ابن خلدون جي وچ ۾ دوستي آهي. هو اهو دوستي جو حق ادا ڪرڻ جي لاءِ اندلس پهتو آهي. هو ڳجهي طرح لسان الدين خطيب جي حق ۾ راهه هموار ڪرڻ ۾ لڳل آهي. جيڪڏهن هو وڌيڪ اتي رهيو تہ اوهان ۽ حڪومت کي نقصان پهچڻ جو انديشو آهي."

بادشاهه جي چئني ڏسائن ۾ شڪ جو هوائون هلڻ لڳيون. هن غور ڪيو تہ کيس هڪ هڪ لفظ سچ لڳڻ لڳو. کيس اهي سفارشون ياد اچڻ لڳيون، جيڪي لسان الدين خطيب، ابن خلدون جي حق ۾ ڪندو هو. کيس اها خبر نہ هئي تہ ابن خلدون ان ئي لسان الدين خطيب کان دلبرداشتہ ٿي اندلس ڇڏيو هو. ڇو تہ اها ڳالهہ ابن خلدون دل ۾ رکي هئي.

بادشاهه جو ذهن شڪ جي واديءَ ۾ ڀٽڪڻ لڳو "مون جيئن ئي لسان الدين کي نظر بند ڪيو تہ ابن خلدون فاس مان نڪري هتي پهچي ويو." کيس لسان الدين جي نظربندي ۽ ابن خلدون جي هتي پهچڻ ۾ ڪو ربط محسوس ٿيڻ لڳو. هڪ پوائنٽو خيال هن جي ذهن ۾ ڦرڻ لڳو. "جيڪڏهن هن خطيب کي آزاد ڪرائي ورتو ۽ عوام کي منهنجي خلاف ڀڙڪائي ورتو تہ پوءِ؟"

پهرين تہ هن سوچيو ابن خلدون کي نظربند ڪري ڇڏي. پر پوءِ پنهنجي خيال تي نظرثاني ڪرڻي پيس ۽ سوچيائين، "جي اها هچا فاس وارا قبولڻ جي لاءِ تيار آهي تہ پوءِ هو ڇو ابن خلدون کي پاڻ وٽ رکي." ڪجهہ ڳڻ ڳوت ڪري ابن خلدون کي حاضر ٿيڻ جي لاءِ نياپو موڪليائين.

قاصد جي اچڻ سان ابن خلدون جا ڪن کڙا ٿيا ڇو تہ هو اتي قدر داني جي ڪري ٽڪيل هو. نہ ڪنهن نوڪريءَ ۾ هو. بهرحال ويٺو ئي پيس.

............*

هو گهوڙي تي چڙهي سلطان سان ملڻ جي لاءِ روانو ٿيو. سياري جي مند هئي. رات لهي چڪي هئي. ماحول جي خوشگوارين کي ڏسي هن جي اندر مان نڪتو" ڪهڙو نہ هتي سڪون آهي. ڪاش مون کي باقي سڄي حياتي هتي ئي رهڻ نصيب ٿئي.

هو محل جي دروازي تي پهتو. سلطان اڳ ۾ هن جي اوسيئڙي ۾ هو. جنهن ابن خلدون کي وڌيڪ پريشان ڪري وڌو. خيروعافيت پڇڻ کان پوءِ سلطان پنهنجي اصل مطلب طرف آيو.

"آئون چاهيان ٿو تہ اوهين فاس طرف وڃو. اتي اوهان جا سهرا ٽا بہ آهن ۽ اوهين انهن علائقن ۾ گهمندا ڦرندا بہ رهيا

آهيو.“

”اهو اوهان جو ذاتي فيصلو آهي يا ڪنهن جي خواهش آهي. جنهن ڪي اوهين پورو پيا ڪريو.“

”آئون اوهان کان ڪجهه به نه لڪائيندس،“ سلطان چيو. ”فاس وارن جي خواهش آهي ته اوهين هنن جي ملڪ ڏانهن موڪليا وڃو“

”هنن منهنجو ڏوهه به ٻڌايو هوندو. شايد اوهين منهنجي دل آزاري نٿا چاهيو. تنهنڪري ڪجهه لڪايو پيا.“

”هنن جو خيال آهي ته لسان الدين خطيب سان اوهان جا دوستاڻا لاڳاپا آهن. هو هينئر منهنجو دشمن آهي. اوهين سمجهي سگهو ٿا ته دشمن جو دوست به دشمن هوندو آهي.“

”چڱو ٿيو جو اوهان منهنجي حيثيت مون تي چٽي ڪري ڇڏي. اوهان کي شايد اها خبر ڪونهي ته جڏهن پهريون ڀيرو اندلس مان آيو هئس ته ان جو سبب لسان الدين خطيب ئي هو. پر اسان جي دوستيءَ ۾ ڏار پئجي چڪا ويا جنهن ڪري هتان هليو ويو هئس. تنهنڪري اها اڻ ٿيڻي آهي ته هن سان سازباز ڪريان.“

”ڪاش اوهين اڳ ۾ مون کي انهن حالتن کان واقف ڪريو ها. هاڻ ته آئون فاس وارن سان اوهان کي بيدخل ڪرڻ جو واعدو ڪري چڪو آهيان.“

”آئون اوهان جي وعدي جو ڀرم رکندس.“

”توکي ”مرسي هنين“ طرف وڃڻو پوندو.“

”اهو علائقو سلطان ابو حمو جي حڪمراني هيٺ آهي. سلطان سان منهنجا لاڳاپا صفا خراب آهن. اتي وڃڻ منهنجي لاءِ مناسب ڪونهي.“

” سلطان ابو حمو سان منهنجا سٺا تعلقات آهن. تنهنڪري توکي ڪوبه نقصان نه پهچندو.“

ابن خلدون ساڻس وڌيڪ بحث ڪرڻ مناسب نه سمجهيو. هن حڪمرانن کي چڱي طرح ڄاتو ٿي. شڪ جي ڳنڍ هڪ ڀيرو منجهي وڃي ته پوءِ ان کي سنوارڻ هنن جي وس ۾ ناهي هوندو ۽ سلطان جي دل هن جي لاءِ صاف ٿي نٿي سگهي. جيڪڏهن ڪيس يقين ڏياريو ويو آهي ته آئون لسان الدين خطيب جي لاءِ ڪم پيو ڪريان ته ان غلط فهميءَ کي ڪير به دور نٿو ڪري سگهي.

هن سلطان سان واعدو ڪيو ته جيئن هو چاهيندو تيئن ٿيندو ۽ دوستن جيان نهايت سٺي ماحول ۾ موڪلائي گهر هليو آيو.

٭......٭......٭

گهر ۾ سندس زال جاڳي رهي هئي. ابن خلدون ڪيس سڄي ماجرا کان واقف ڪيو ۽ پوءِ هڪ ڀيرو ٻيهر سفر جو سانباهو ڪرڻ ۾ لڳي ويو. هن پنهنجي روانگي جي خبر لڪائڻ ٿي چاهي. پر لڪي نه سگهي. نوڪرن جي واتان اها خبر چوڌاري پکڙجي وئي.

ايئن عالمن جو هڪ وفد اچي سهڙيو.

”اسان کي هينئر خبر پئي آهي ته اوهين اندلس ڇڏي پيا وڃو. اهو به

اوڏانهن جتي سياسي هلچل زمين کي ڏوڏي رکيو آهي“.

”اهو منهنجو نه پر سلطان جو فيصلو آهي.“

”اوهين چئو ته اسين سلطان سان ڳالهايون“

”خدا جي واسطي ائين نه ڪجو.. ائين ڪرڻ سان سلطان جي بدگمانيءَ ۾ واڌارو ٿيندو ۽ هو اهوئي سمجهندو ته مون اوهان کي هن جي خلاف ڀڙڪايو آهي.“

”اوهان جو علمي وجود اندلس جي لاءِ غنيمت هو.پوءِ ڇو سلطان اهو فيصلو ڪيو؟“

”ان جو سبب هن مون کي ٻڌائي ڇڏيو آهي. پر اهو ضروري ڪونهي ته اوهان جي مٿان ظاهر ڪري ڇڏيان. ايترو چئي سگهان ٿو ته سلطان مجبور هو نه ته کيس مون سان ڪو به بغض يا حسد نه آهي.“

ائين شام تائين ملندڙن جو ڏڳهو سلسلو هو جيڪو هلندو رهيو. جيڪا ڳالهه هن جي لاءِ پريشاني جو سبب هئي کيس ڏپ هو ته ائين نه ٿيئي ته سلطان ان کي به منهنجي ڪا چال سمجهي. ائين هن جيڪو خرچ پکو ڏنو آهي. ان کان به نه هٿ ڏوڪڙا پون.

هن جلدي تياري مڪمل ڪئي ۽ رات جي وڳڙي ۾ اندلس مان نڪري ويو.

هو سمنڊ جي لهرن سان ڪيڏندو مرسي هنين (حنين) طرف وڃي رهيو هو. حنين، تلمسان جي حڪومت جو حصو هو جتي ابو حمو جي حڪمراني هئي. جنهن طرفان هن جي دل ۾ ڪيترائي

انديشا، وهم ۽ وسوسا هئا. بهرحال، هو هڪ ڏکي مسافري کان پوءِ مرسي هنين پهچي ويو. جتي هن ابو حمو سان ملاقات ڪئي ته سندس سيئي انديشا ختم ٿي ويا.

سلطان سندس سٺو آڌر ڀاءُ ڪيو ۽ کيس پنهنجي پاسي ۾ ويهاريو.

”مون گذريل واقعن کي وساري ڇڏيو آهي. اوهين پنهنجي دل مان هر انديشي ۽ ڏپ کي ڪڍي ڇڏيو. منهنجي طرفان خير کان سواءِ ٻيو ڪجهه به ڪونهي.“

”آئون به گذريل ڳالهين تي ٿڪائي پيو محسوس ڪريان ۽ اوهان پاران خيرجي توقع ڪٽي آيو آهيان.“ ابن خلدون چيو.

”اوهين هت سڪون سان رهو ۽ جنهن شئي جي گهرج هجنو اوهان مون کان گهري وٺجو.“ سلطان ابو حمو چيس.

”آئون هاڻ عهدن جي هُل بکيڙن ۾ پوڻ نٿو گهران. بس رڳو پنهنجي علمي ڪمن کي مڪمل ڪرڻ جي خواهش اٿم.“

”ان جي لاءِ اوهان کي واندڪائي ملندي رهندي“

.............*

ابوحمو ڪيتري ئي عرصي کان بجايه کي فتح ڪرڻ جا خواب ڏسي رهيو هو پر ان لاءِ ڪا واهه نه ٿي نڪتي. وٽس لشڪر جي کوٽ هئي. هو ابن خلدون جي صلاحيتن کان واقف هو. قبيلن جي مٿان جيڪو اثر ۽ رسوخ هئس ان جو کيس ذاتي تجربو هو. هن ان سلسلي ۾ ڪانئس

ڪم ونڻ ٿي چاهيو ۽ ساڻس سٺي نموني پيش آيو هو.

ابن خلدون ۾ انهن واقعن ڪي وساريو نه هو جيڪي ابوحموءَ جي انتقام جي جذبي سبب پيش آيا هئا. قبائلين هن جا ڪپڙا به لاهي ورتا هئا. هو هتي اچڻ کي ته اچي ويو هو پر ابوحموجي لاءِ ڪا خدمت سرانجام ڏيڻ جي لاءِ تيار نه هو. ڪجهه ڏينهن تائين ته ابو حمو ڪيس ڪجهه به نه چيو ۽ هي مطمئن هو ته ابو حمو پنهنجي وچن جو پيرم رکيو آهي. پر نيٺ هڪ ڏينهن هن جي طلبي ٿي. هو چرڪيو پر ملاقات کان سواءِ ٻي ڪا واهه به نه هيس. کيس اندازو هو ته کيس ڇا جي لاءِ طلبيو ويو آهي.

ابوحمو سندس خدمت چاڪريءَ ۾ ڪابه ڪسر نه ڇڏي هِتان هُتان جي ڳالهين کان پوءِ نيٺ هو پنهنجي مطلب تي اچي ويو.

"اوهان کي خبر آهي ته بجايه تي قبضو منهنجي ارادن ۾ شامل آهي."

"هائو! ابوالعباس واقعي اوهان جي سهري کي قتل ڪيو آهي ۽ هن جي تخت تي قبضو ڪري اوهان جي غضب کي دعوت ڏني آهي."

"تو کان وڌيڪ ٻيو ڪنهن کي خبر هوندي. اوهين ان وقت منهنجي سهري سلطان بجايه جي حاجب طور ڪم ڪري رهيا هئا ۽ اوهان ئي ابوالعباس جو آڌرڀاءُ ڪيو هو" ابوحمو ٺٺر ڪئي.

"ان وقت بجايه جي عوام کي تباهيءَ کان بچائڻ جو فقط اهو ئي هڪ رستو هو."

"هائو! اوهان بلڪل صحيح فيصلو ڪيو هو. پر اهو ته سمجهندا هوندا ته اها اوهان جي خواهش نه پر مجبوري هئي."

"بلڪل! منهنجي مجبوري هئي."

"مجبوريءَ جي فيصلن کان جيترو جلد ڇوٽڪارو حاصل ڪجي ان ۾ بهتري آهي. ڇا آئون غلط پيو چوان؟ هاڻ آئون چاهيان ٿو ته مجبوري جي ان فيصلي کي بدلائي ڇڏيان. مون اڳ به ڪوشش ڪئي هئي پر سلطان اولهه منهنجي گاديءَ تي حملو ڪري ڏنو هو ۽ آئون موٽي آيو هئس. اوهان منهنجو ساٿ ڇڏي سلطان عبدالعزيز جي مدد ڪئي هئي."

"هاڻي انهن ڳالهين کي ورجائڻ مان ڪهڙو فائدو؟"

"نهيو! انهن ڳالهين کي ڇڏيون ٿا.. هاڻ ان ڳالهه جو ازالو به ڪريو. آئون بجايه تي حملي جو ارادو رکان ٿو ۽ اوهين قبيلن کي منهنجي مدد لاءِ اياريو. انهن تي اوهان جو گهڻو اثر آهي."

ابن خلدون طئي ڪري چڪو هو ته هاڻ سياسي زندگي کان پاسو ڪري دل جمعيءَ سان لکڻ ۽ پڙهڻ جو ڪم ڪندو. پر پنهنجي خواهش جو اظهار ۽ بادشاهه جي حڪم کان انڪار هن جي وس ۾ نه هو. هن واعدو ڪيو ته هو ضروري تياري کان پوءِ قبيلن کي گڏ ڪرڻ ۽ بادشاهه جي مدد جي لاءِ حينن کان روانو ٿي ويندو.

............*

هو ابوحمو کان موڪلائي گهر پهتو ته سخت مونجهاري جو شڪار هو. پنهنجي سچي ذهانت جي باوجود به هو

فيصلو نہ پي ڪري سگهيو تہ ڪيس ڇا ڪرڻ گهرجي. حڪم نہ مڃڻ جو نتيجو ظاهر هوءِ بادشاهہ جي مدد ڪري. ٻيهر سياسي زندگيءَ ۾ قدم رکڻ ڪيس گوارا نہ هو. ڪيس پنهنجي شهرت تي ڪاوڙ اچڻ لڳي.

نيٺ سڄي رات سوچ ويچار ۾ ڳڻ ڳوت ڪانپوءِ هن هڪ اٽڪل سوچي. هن مشهور ڪرڻ شروع ڪيو تہ هو بادشاهہ جي مدد جي لاءِ قبيلن کي گڏ ڪرڻ جي لاءِ پيو وڃي. هن بادشاهہ کان خرچ پڪو ورتو ۽ روانو ٿي ويو. هن پنهنجي دلي ارادو ڪنهن تي بہ ظاهر نہ ڪيو. پر اهو سوچي ورتو هو تہ ڪيس ڇا ڪرڻو آهي. جڏهن هو "لطحا" پهتو تہ "منداس" طرف لڙي ويو ۽ "اولا عريف" ۾ وڃي دم پٽيائين. گويا هو هاڻ ابوحمو جي هٿ مان نڪري چڪو هو. هن اهو سوچي ورتو هو تہ وري ڪڏهن بہ تلمسان نہ ويندو.

هيڏانهن ابو حمو هن جي اوسيئڙي ۾ ڏينهن ڳڻي رهيو هو تہ ڪڏهن تو ابن خلدون قبائيلن کي سندس مدد جي لاءِ وٺي اچي. اهوانتظار ڊگهو ٿيڻ لڳو تہ ڪيس فڪر ٿيڻ لڳو. هن چوڌاري ماڻهو ڊوڙايا پر ڪو بہ ڪڙ تيل نہ نڪتو. ڪٿي بہ ابن خلدون جو نالو نشان بہ نہ مليس. اڃا هو اها ڳجهارت پيچي نہ سگهيو هو جو ڪيس اولاعريف مان هڪ خط اچي مليو. خط جي هر لفظ ۾ ڪيس ابن خلدون جو چهرو نظر اچڻ لڳو. جيڪو قبائيلن کي هن جي حق ۾ رام ڪرڻ جي بدران "اولا عريف" ۾ آرام سان گذاري رهيو هو. ان خط ۾ معذرت گهري ويئي هئي تہ جيئن تہ ابن خلدون باقي عمر درس ۽ تدريس ۾ گذارڻ ٿو چاهي. تنهنڪري هو اوهان جي خدمت نٿو ڪري سگهي. هن جي زال ۽ ٻار اوهان جي ملڪيت ۾ آهن. تن کي هيڏانهن موڪلي ڏيو تہ جيئن دل جي راحت نصيب ٿئي.

ايئن ابن خلدون پنهنجي ڪمن لاءِ نئين جڳهہ ڳولي لڌي هئي.

اولا عريف جي ماڻهن بہ پذيرائي جو حق اداڪري ڇڏيو. ابن خلدون کي نهايت عزت ۽ احترام سان قلعہ ابن اسلاميہ جي هڪ محل ۾ رهايو ويو.

............*

هاڻي ابن خلدون جي عمر چاليهہ سال ٿي چڪي هئي ۽ ويهن سالن کان بہ وڌيڪ عرصو هن ڦڏي فساد جي طوفان ۾ گذاريو هو. هو بادشاهہ گري جا فرض بہ ادا ڪندو رهيو هو تہ ڏکن ۽ تڪليفن جو نشانو بہ بنجندو رهيو هو. ان هوندي بہ هن پنهنجو پلئہ علم ۽ تدريس سان لاڳاپيل رکيو. پر هن جي دل ۾ اها آس ضرور هئي تہ ڪاش ڪيس سڪون جون ڪجهہ گهڙيون تہ نصيب ٿين. هاڻي هو قلعہ اسلام ۾ اچي رهيو تہ ڪيس پنهنجي آس پوري ٿيندي نظر آئي.

تاريخ جو رخ موڙيندي، هو پاڻ بہ تاريخ بنجي ويو هو. تجربي، شاهدي ۽ يادگيريءَ کي واقعن جو خزانو بڻائي ڇڏيو. هن جا اکين ڏٺا واقعا ايندڙ قومن جي لاءِ عبرت جو سامان بنجي ٿي سگهيا. گذريل قومن جي حالتن کان واقفيت جو ذريعو بنجي ٿي سگهيا. هو وقت بوقت انهن واقعن کي لکندو بہ رهيو هو. هاڻي هن

انهن واقعن کي مرتب ڪري ڪتاب جي شڪل ڏيڻ جو فيصلو ڪيو.

ان رُتا تي غور ڪندي هو ان نتيجي تي پهتو تہ اهو عمل ڪيس تاريخ نويسيءَ طرف وٺي پيو وڃي. تاريخ جي مفهوم تي غور ڪيائين تہ ڪيس اهو چوڻ ۾ ديرنہ لڳي تہ تاريخ فقط گذريل واقعن کي سامهون آڻڻ جو وسيلو نہ آهي پر تاريخ پنهنجي اندر ۾ هڪ تحقيقي نظريو بہ رکي ٿي. تاريخ جو ڳاٽيتو حڪمت جي علمن ۾ ٿيڻ گهرجي ۽ ان ۾ ان شخص کي هٿ وجهڻ گهرجي، جيڪو هڪ ئي وقت ڪيترن ئي علمن تي دسترس رکندو هجي.

ان نظريي تحت جڏهن هن ان وقت مروجہ تاريخن کي غور سان ڏٺو تہ ڪيس سخت مايوسي ڏسڻي پئي. هن ڏٺو تہ نااهلن من گهڙت ڳالهين کي تاريخ جو نالو ڏيئي ڇڏيو هو. هنن کان پوءِ ايندڙ بہ انهن اڳين جي نقش قدم تي هلندا رهيا هئا. انهن نہ واقعن جي سببن تي نظر رکي ۽ نہ ئي من گهڙت خبرن کان تاريخ کي پاڪ ڪيو. گهڻيون ٽٽيون تاريخون تحقيقي پهلو کان بنهہ خالي هيون.

سوچ ۽ ويچار جو ڏيئو روشن ٿيندي ئي هو جڻ غفلت جي ننڊ مان سجاڳ ٿيو. هن سوچيو جيڪڏهن اهڙي ڪا تاريخ موجود ڪونهي تہ پوءَ مون کي اها لکڻ گهرجي.

اهو سوچي، هن ڪتاب جو خاڪو جوڙيو ۽ ان لاءِ جن قومن کي بنياد بڻايو اهي ان دؤر ۾ اولهہ ۾ آباد هيون. انهن جون ننڍيون وڏيون حڪومتون قائم هيون. اهي عرب ۽ بربر قومون هيون، جيڪي صدين کان اتي رهنديون هيون ۽ اتي جا ئي اصل رهاڪو شمار ڪيا ويندا هئا.

هن ان ڪتاب جيءَ ترتيب ۽ بابن جي سلسلي ۾ هڪ انوکو طريقو اختيار ڪيو، جيڪو تقليد جي رستي کان بنهہ ڌار هو. ان ۾ هن عمرانيات ۽ تهذيب و تمدن جي حالتن جي تشريح جي گنجائش بہ رکي ۽ گڏوگڏ انسان جيءَ گڻن ۽ اوگڻن جي تشريح جي لاءِ بہ باب رکيا. جيئن ڪائنات جا سبب مڪمل طور تي کلي وڃن ۽ انهن سببن جي بہ خبر پئجي وڃي تہ حڪمرانن ڪيئن پنهنجي پنهنجي حڪومتن جا نقشا وڌايا.

هن ان خاڪي کي هڪ "مقدمي" ۽ ٽن ڪتابن ۾ ورهايو ۽ "مقدمو" لکڻ ويهي رهيو. واندڪائي ۽ تنهائي هن جي رهبري جي لاءِ موجود رهيون. هن جو حافظو ڪيس رستو ڏيکاري رهيو هو.

پوءِ جڏهن هو لکڻ ويٺو تہ پاڻ سان گڏ مسلمانن جي نالي کي بہ جيئرو ڪري ويو. ان وقت يورپ وارا غفلت جي ننڊ ۾ ستل هئا. عربن بہ انهن موضوعن تي ڪجهہ بہ نہ لکيو هو جن تي هو لکي رهيو هو. اجتماعي علم، سياست، سياسي اقتصاديات، فلسفو، تاريخ ۽ قانون جهڙين علمن تي روشني وجهندو ويو.

اهو مقدمو خود هڪ ڪتاب بڻجندو ويو. هن مقدمو نہ پئي لکيو پر هڪ جديد عمرانيات جي فن جو بنياد رکي رهيو هو.

تاريخون تہ لکيون وينديون هيون پر تاريخ جا اصول ڪنهن ۾ بہ بيان نہ ڪيا

ويا هئا. هو پنهنجي مقدمي کان اهو ئي گهرو وني رهيو هوءَ ان سرزمين جو هو اڪيلو بادشاهه هو.

ابن خلدون جي سير ۽ سياحت، هن جو هڪ ملڪ مان ٻئي ملڪ ڏانهن وڃڻ، مختلف قومن سان هن جي اٿي ويٺي، انهن سيني معاملن، هن جي بحث ۽ مباحثي جي تڪميل ڪري ڇڏي. تصور ته اڳ ۾ ئي هن جي ذهن ۾ موجود هئا. سير ۽ سياحت ان ۾ وڌيڪ پختگي پيدا ڪري ڇڏي هئي. هن تاريخ جي علم جي فضيلت بيان ڪئي ۽ تحقيق جي اهميت تي روشني وجهندي مورخن جي غلطين ۽ لوڏن لمن جي نشاندهي ڪئي ۽ انهن سببن جو جائزو ورتو. سندس اهو عمل، علم تنقيد سان واسطو تي رکيو.

مطلب ته هو "مقدمو" پورو ڪري اٿيو ته هڪ اهڙو ڪتاب لکي چڪو هو، جنهن ۾ اهل عرب جا سيئي علم بحث هيٺ اچي چڪا هئا. پر ڪجهه اهڙا علم به هئا جن کي ان وقت تائين زماني جي هوا به نه لڳي هئي. جهڙوڪ عمرانيات، جنهن جي اهل عرب کي خبر ته هئي، پر ابن خلدون ان کي سائنس بنائي ڇڏيو. سندس رکيل بنيادن تي لڳ ڀڳ پنج سو سال پوءِ ان علم جو باقاعده بنياد پيو.

هن "مقدمي" جي تڪميل کانپوءِ ڪنڌ کنيو ته عمرانيات ۽ تاريخ جي باني جو لقب هن جي لاءِ رکيو هو.

٭......٭......٭

هيستائين هن تاريخ طرف قدم وڌايو هو. اهل عرب، بربر ۽ زناته جون حالتون قلمبند ڪري ڪنڌ مٿي کنيو هو. ڪيس عرب ۽ بربر جي شهري ۽ بدوي آبادين جي حالتن ۽ انهن جي هم عصر وڏين وڏين سلطنتن جا واقعا لکڻا هئا.

هيستائين هو پنهنجي يادگيري جي بل تي علم جا موتي وڪيريندو رهيو هو. جو ته مقدمو هن جي ذاتي نظرين تي بحث تي ڪيو پر جڏهن هو انهن قومن جون شروعاتي حالتون لکي وينو ته هن ضروري سمجهيو ته ڪتابن ڏانهن رجوع ڪري.

٭......٭......٭

قلعه بن اسلاميه ۾ تنهائي هئي، پر ڪتاب نه هئا. اهي ڪتاب ان ٽڪريءَ تان هيٺ لهي مختلف شهرن جو رخ ڪري ئي ملي ٿي سگهيا. کيس ان قلعي ۾ رهندي چار سال ٿي چڪا هئا ۽ اهو به ان حالت ۾ ته هو جو هڪ ڏينهن به ان مان ٻاهر نه نڪتو هو. جنهن جي انعام طور کيس "مقدمه" جهڙي تصنيف ملي هئي، پر هاڻ هن جو ٻاهر نڪرڻ ضروري هو.

ادبر ڏانهن وڃڻ مناسب نه هو، جو اتي هو عملي سياست جا ڏينهن گذاري چڪو هو. تنهنڪري هن اهو مناسب سمجهيو ته هو ماٺ مٺي ۾ واپس پنهنجي وطن تيونس هليو وڃي. تيونس مان نڪرندي کيس چوويهه سال ٿي چڪا هئا. تيونس ۾ انهن ڏينهن ۾ سلطان ابو العباس جي حڪومت هئي. ابن خلدون سلطان جي نالي خط لکيو، جنهن ۾ هن پنهنجو مقصد بيان ڪيو ۽ تيونس اچڻ جي موڪل گهري. جنهن کيس تيونس اچڻ جي موڪل ڏني.

ابن خلدون پنهنجا ٻار ٻچا قلعي ۾ ڇڏيا ۽ تيونس روانو ٿي ويو. جڏهن هو

تيونس مان روانو ٿيو هو تڏهن ويهن سالن جو ڳڀرو ۽ گمنام نوجوان هو ۽ هاڻي هو علم ۽ عمل ٻنهي ۾ پختو ٿي چڪو هو. هن جو نالو چئني طرف ٻري رهيو هو.

هو شهر جي حدن ۾ پهتو ۽ ائين پئي لڳو ته ڄڻ سڄو شهر هن جي آجيان لاءِ نڪري آيو هجي. بادشاهه خود هن جي آجيان لاءِ موجود هو. هو بادشاهه سان گڏ سندس رهائش گاهه ڏانهن روانو ٿيو.

سلطان ابو العباس خود به تاريخ جو شوقين هو. هن کيس سڀئي سهولتون مهيا ڪري ڏنيون، جنهن جو هو حقدار هو.

٭......٭......٭

ڪجهه وقت کان پوءِ هن پنهنجو ڪتب به تيونس گهرائي ورتو ۽ اطمينان سان پنهنجي ڪم ۾ جنبي ويو. سلطان جي مدد سان کيس ڪتابن جا ڍڳ ميسر ٿيندا ويا. تيونس ۾ جيڪو به ڪو ذڪر جوڳو ڪتاب هو اهو هن جي سامهون اچي ويو.

پوءِ ائين ئي ٿيندو آهي، جيئن ٿيو. هن جي سلطان سان ويجهڙائپ، جاهلن کي نه وڻي. ٻي پاسي هن جي عوام ۾ مقبوليت به وڌندي ويئي. جيتوڻيڪ هن جا ڪجهه به سياسي ارادا نه هئا، پر پوءِ به هن جا قدم لڏيا ۽ هو سوچڻ تي مجبور ٿي پيو.

جڏهن مخالفت جو طوفان تيز ٿيو ته هن تيونس ڇڏي ڪنهن ٻي هنڌ وڃڻ لاءِ سوچيو پر سلطان جون مهربانيون کيس مجبور ڪري رهيون هيون ته هو سلطان کي اعتماد ۾ وٺي. هن سلطان سان ملاقات ڪئي.

”اوهان جي مهربانين جو ٿورائتو آهيان پر هتي جا شيخ مون مان خوش ناهن. تنهن ڪري چاهيان ٿو ته ڪٿي وڃي ڪا ڪنڊ پاسو وسايان.“

”دنيا جاهلن ۽ سازشين سان ڀري پئي آهي. اوهين ڇو پيا پريشان ٿيو. هنن کي حسد ڪرڻ ڏيو ۽ اوهين پنهنجو ڪم ڪندا رهو.“

”آئون به ان خيال کان خدمت ۾ حاضر ٿيو هئس ته ڪٿي منهنجي ڪري اوهين ڪنهن امتحان ۾ نه پئجي وڃو.“

”مون کي خبر آهي. اوهين هڪ عظيم ليکڪ آهيو ۽ مون وٽ رهيل آهيو. تنهن ڪري مون کي ڪا به پرواهه نه آهي. اوهين اطمينان سان پنهنجو ڪم ڪندا رهو.“

سلطان هن جي دل وڌائي ته هو دل مان سڀ وسوسا ڪڍي پنهنجي ”تاريخ“ لکڻ ۾ مصروف ٿي ويو. ائين نيٺ چئن سالن جي سخت محنت کانپوءِ هن پنهنجي عظيم تصنيف ”تأريخ ابن خلدون“ لکي پوري ڪئي جيڪا ٻن جلدن ۽ ڇهن ڀاڱن تي مشتمل هئي.

هڪ مبارڪ گهڙي ۾ هن ڪتاب جون آخري سٽون لکيون ۽ خدا جي حضور سجدي ۾ ڪري پيو. خدا کانپوءِ هو جيڪڏهن ڪنهن جو ٿورائتو هو ته اهو سلطان ابو العباس هو. هن سلطان جي شان ۾ هڪ قصيدو لکيو ۽ ڪتاب جو هڪ نسخو هن جي خدمت ۾ پيش ڪيو. سلطان پنهنجي درٻار ۾ اميرن ۽ وزيرن سان ويٺل هو. ابن خلدون شاندار محفل ۾ ڪتاب سلطان جي خدمت ۾ پيش ڪيو.

ڪتاب جي مختصر تعارف ڪانپوءِ هن
بادشاهه جي شان ۾ قصيدو پڙهيو.

............*

ابن خلدون جي عمر هاڻ پنجاهه سال تي چڪي هئي. هو ايترو ته گهميو ڦريو هو جو هن جي دل پرجي ويئي هئي. هاڻ فقط اها خواهش هيس ته حج تي وڃان. اسڪندريه جي واپارين جو جهاز بندرگاهه تي لنگر انداز هو. هن موقعو غنيمت ڄاتوءِ سلطان کان حج جو فرض ادا ڪرڻ جي موڪل گهريائين. سلطان ٻڏتر جو شڪار ٿي ويو.

"ابن خلدون! منهنجون اکيون هاڻ توکي ڏسڻ جون عادي ٿي ويون آهن." سلطان چيو.

"منهنجي ڪيفيت به اوهان کان مختلف ڪونهي پر مون دنيا جي لاءِ تمام گهڻو مال گڏ ڪري ورتو آهي. هاڻ ڪجهه آخرت جو ثمر به ڪمائي وٺان. اهو سوچي اوهان کان جدائي جو قصد پيو ڪريان."

"مون کي ڊپ آهي ته تنهنجي سير ۽ سياحت جي عادت مون کي اڪيلو نه ڪري ڇڏي"

"آئون پنهنجي اهل ۽ عيال کي اوهان جي عنايت جي حوالي ڪري پيو وڃان. سفر ڊگهو ضرور ٿي سگهي ٿو پر ختم ضرور ٿيندو."

سلطان اهو ٻڌو ته اطمينان ٿيس ۽ هن کيس موڪل ڏيئي ڇڏي

ابن خلدون سفر جو سانباهو ڪيو ۽ ٻاڻيءَ جي جهاز تي سوار ٿيو. جهاز هلندو هلندو نيٺ اچي اسڪندريه جي بندرگاهه تي پهتو. اهو عيد جو ڏينهن هو. هو بندرگاهه تي لٿو ۽ شهر ۾ گهمي ڦري واءُ سواءُ وٺڻ لڳو.

بادشاهه ملڪ ظاهر کي تخت تي ويٺي فقط ڏهه ڏينهن ٿيا هئا. تنهنڪري ان وقت ساڻس ملڻ مناسب نه هو. پر اُنهن بادشاهن جون درٻارون هن جي اوسيئڙي ۾ هيون. جن وٽ نه ڪو تخت هوءِ نه تاج. هو پاڻ به انهن بادشاهن مان هڪ هو. هو انهن سان مليو ۽ مختلف حلقن ۾ ويهي پنهنجي ڪتاب جا ٽڪرا ٻڌائڻ ۽ بحثن ۾ حصو وٺڻ لڳو. هن ڪنهن نتيجي تي پهچڻ لاءِ جيڪو طريقو اختيار ڪيو هو تنهن عالمن کي حيران ڪري ڇڏيو ۽ اهي هن جي علم جي جوهر جا قائل ٿي پيا.

هو اسڪندريه ۾ ان ڪري ترسيو پيو هو ته جيئن حج جي تياري ڪري سگهي. پر انهن علمي بحثن ۾ کيس وقت گذرڻ جو احساس ئي نه ٿيو. هڪ مهينو ترسڻ جي باوجود به هو ان سال حج تي وڃي نه سگهيو. حج جي موسم گذري ويئي هئي. تنهن ڪري هن ٻئي سال حج تي وڃڻ جو ارادو ڪيو.

............*

"جامعه الزهره" جي مشهوري هن جي ڪنن تي پوندي رهي هئي. وقت ڪجهه گهڙيون پلئه ۾ وڌس ته ان جو قدر ڪندي هن قاهره ڏانهن رخ ڪيو. هن جي مصر ۾ هئڻ جي خبر سندس قاهره پهچڻ کان اڳ پهچي ويئي. جامعه الزهره ۾ هن جي لاءِ جاءِ وئي. هن جي سواري جامعه الزهره ۾ ائين لٿي، جيئن آسمان تان

چنبڙ لهي!

عالمن جي زور ڀرڻ تي ٻي ڏينهن جڏهن هو جامعہ الزهره ۾ درس ڏيڻ ويٺو تہ هن جي علم ۽ سحر بياني شاگردن جي دلين تي قبضو ڪري ورتو. ائين هو مصر جي ڪيترن ئي شهرن ۾ پنهنجي علم جي هاڪ ۽ ڏاڪ ويهاريندو اچي بادشاه ملڪ ظاهر سان ملاقات جي لاءِ پهتو.

بادشاه ملڪ ظاهر جي لاءِ هن جو نالو ۽ ڪم اوپرو نہ هو. هو پاڻ ۾ ائين گڏيا، جيئن پراڻا دوست پاڻ ۾ ملندا آهن. ابن خلدون جي دل تي بادشاهہ جي سادگي ۽ خلوص وڏو اثر ڪيو. ڪجهہ ملاقاتن کان پوءِ هن فيصلو ڪيو تہ هو مستقبل طور تي مصر ۾ رهندو. هن پنهنجي ان خواهش جو اظهار بادشاه ملڪ ظاهر جي اڳيان ڪيو.

سلطان ابو العباس سان وعدو خلافي هن کي بي چين ضرور ڪيو پر تيونس ۾ موجود حاسدن جون اکيون بہ اڳيان ڦرڻ لڳيس. هن جڏهن مصر ۾ رهڻ جو فيصلو ڪري ورتو تہ پوءِ جامعہ الزهره ۾ "مالڪي فقہ" جي تعليم ڏيڻ تي مقرر ٿيو.

............*

هو سياست کان لاتعلق بنجي ويو هو ۽ هن طئي ڪري ورتو هو تہ هو فقط درس ۽ تدريس کانسواءِ ٻيو ڪو بہ عهدو قبول نہ ڪندو. پر هن جي مشهوري ڪري بادشاهہ کيس قاضي القضاہ بڻائڻ جي آڇ ڪئي. مجبورين هن جا هٿ جهلي ورتا ۽ هو ان عهدي تي ڪم ڪرڻ لڳو. پر درس ۽ تدريس کي بہ هٿان وڃائڻ نہ ڏنائين.

ڏاهپ جا ڏس

* اها شيءِ جيڪا هڪ زماني ۾ وڏي چرپائپ سمجهي وڃي ٿي، سان وري ٻئي ڪنهن زماني ۾ وڏي ڏاهپ ليکجي ٿي. (جي ايس مل)

* موت جي سزا ڏوهہ جي خاتمي جو علاج ناهي، اها هڪ اهڙي ئي غلطي آهي، جيئن سمجهيو وڃي تہ خيرات سان غربت ختم ڪري سگهجي ٿي. (هينري فورڊ)

* اهو جيڪو منطقي ڳالهہ نٿو مڃي سو منافق آهي. اهو جيڪو منطق نٿو سمجهي سگهي سو چريو آهي ۽ جيڪو منطقي ڳالهہ چوڻ جي همت نہ ٿو ساري سو غلام آهي. (وليم ترمنڊ)

* توهان جي منطق جي پويان پئجي ويندو تہ هڪ وقت اهڙو بہ ايندو جو توهان جا فيصلا غير منطقي ٿيڻ لڳندا. سيئول بٽلر

* هڪ چور ئي ٻڌائي سگهجي ٿو تہ چور کي ڪيئن پڪڙي سگهجي ٿو. (نامعلوم)

موڪليندڙ:محرم علي مغيري بيوس

هن جي شهرت پير پکيڙيا ۽ واندڪائي نصيب ٿيس تہ کيس گهر وارا ياد آيا. جيڪي تيونس ۾ هن جو اوسيئڙو ڪري رهيا هئا. هن سلطان ابو العباس کي خط لکي گذارش ڪئي تہ هو هن جي اهل ۽عيال کي مصر روانو ڪري.

سلطان اهو سوچي تہ هن جا گهر وارا تيونس ۾ هوندا تہ ابن خلدون هتي موٽي اچڻ تي مجبور ٿي پوندو. تنهنڪري کين مصر روانو نہ ڪيو. ڪيترا ڀيرا خط ۽ ڪتابن کان پوءِ بہ هو جڏهن پنهنجي

مقصد ۾ ڪامياب ٿي نہ سگهيو تہ ڪيس مصر جي بادشاهہ جي سفارش جي ضرورت محسوس ٿي. هوڏانهن بادشاهہ ملڪ ظاهر بہ پئي سوچيو جيڪڏهن هن جا گهر وارا هتي نہ آيا هو واپس تيونس هليو ويندو. تنهن ڪري هن هڪ سفارشي خط سلطان ابوالعباس کي لکيو. جنهن جو هاڪاري جواب آيو. سلطان لکيس تہ ابن خلدون جا گهر وارا بحري جهاز جي ذريعي مصر روانا ٿي چڪا آهن.

ابن خلدون اجا عدالتي ڪمن ڪارين کان واندو ٿي گهر پهتو ئي مس هو جو بادشاهہ جو قاصد پهچي ويس. هو ان ئي مهل بادشاهہ ڏانهن روانو ٿي ويو.

بادشاهہ ڪجهہ اعتماد جوڳن ساٿين سان ان وقت دربار ۾ تخت بدران فرش تي ويٺو هو. ٻيا درباري بہ هن جي پيروي ڪندي هيٺ ويٺا هئا.

ابن خلدون بادشاهہ وٽ پهتو. سمجهي ويو تہ ضرور ڪير گذاري ويو آهي.

”جنهن جو موت جيئڻ لکيل هوندو آهي, اهو ٽاري نٿو سگهجي.“

”هائو! ڏاڍي جي اڳيان ڪنهن جي بہ نٿي هلي.“

”انسان جو فرض آهي تہ هو رضا تي راضي رهي ۽ صبر اختيار ڪري“

ابن خلدون حيراني مان اهو سڀ ٻڌي رهيو هو ۽ نيٺ پڇيائين ”عزيزو! آخر ڇا ٿيو آهي؟“

ڪيس ٻڌايو ويو تہ, جنهن جهاز ۾ سندس اهل عيال مصر اچي رهيو هو اهو ٻڏي ويو هو. ڪو بہ مسافر بچي نہ سگهيو هو.

اها هنيان ڦاڙ خبر ٻڌي, هو ڄڻ اڌ مري ويو. دوستن يارن دلاسا ڏنس. پر هو سڄو پڄي ۾ پري پيو. جن جي ملڻ جي آس ۾ هو هتي ويٺو هو سي ئي نہ رهيا. صبر کان سواءِ ٻي ڪا واهہ بہ نہ هئي. هاڻي هن حج تي وڃڻ جو فيصلو ڪيو. تيارين ۾ مشغول ٿي ويو. بادشاهہ ملڪ ظاهر جي اجازت سان هو روانو ٿيو ۽ منزلون طيءِ ڪندو خدا جي گهر ۾ پهچي ويو.

⁂......⁂......⁂

هڪ سال کان پوءِ هو واپس موٽيو تہ اهو طئي ڪري چڪو هو تہ درس ۽ تدريس کانسواءِ ٻيو ڪو عهدو قبول نہ ڪندو.

حج تان واپس موٽڻ کانپوءِ وٽس ٻي ڪا بہ مصروفيت نہ هئي. تنهنڪري هو پنهنجي تاريخ ۾ مقدمي تي نظر ثاني ڪرڻ لڳو. ان دوران هو ”مدرسہ قمحيہ“ ۾ استاد مقرر ٿيو ۽ مصروفيتن جي هڪ ٻي صورت نڪري آيس ۽ باقي وقت ڪتاب جي نظرثاني ۾ گذارڻ لڳو.

ان دوران هڪ ڀيرو ٻيهر ڪيس قاضي جي عهدي جي آڇ ٿي. ۽ ڪيس اهو عهدو قبولڻو پيو. ڇو تہ بادشاهہ جو دليل هو تہ اهو عهدو سياسي ڪو نہ هو پر درس ۽ تدريس سان واسطو رکي ٿو.

سياست سان گڏ سياحت کي بہ خيرباد چئي چڪو هو. پر پوءِ بہ هن جي قسمت ۾ جيترا سفر لکيل هئا, انهن مان ڪي اجا باقي رهيل هئا, جن کي هن پورو

ڪرڻ پئي گهريو.

رواج موجب مدرسي جي نوڪري جي دوران ڪيس پنهنجي حصي جو ان وٺڻ لاءِ قاهره کان ٻاهر وڃڻو پوندو هو. تنهن ڪري هو هڪ ڀيري حجاز ويو ۽ ٻئي ڀيري ڪيس بيت المقدس وڃڻو پيو. جتي هن بيت اللحم، بيت الخليل ۽ ٻين پاڪ هنڌن جي زيارت ڪيائين.

"مدرسہ قمحيہ" ڪانپوءِ هو "مدرسہ ظاهريہ" سان لاڳاپيو. ان دوران هن پنهنجي ڪتابن جي مڪمل نظرثاني ڪئي. هن ان نظرثاني ڪيل نسخي جي هڪ ڪاپي بادشاهہ ملڪ ظاهر جي خدمت ۾ پيش ڪئي.

بادشاه ملڪ ظاهر طرفان هڪ وفد "سلطان اولهہ" ڏانهن وڃي رهيو هو. ان ڪتاب جي هڪ ڪاپي "جامع قرويين" جي ڪتب خاني لاءِ سلطان عبدالعزيز جي خدمت ۾ پيش ڪرڻ جي لاءِ موڪلي.

هو درس ۽ تدريس ۾ مشغول هو جو امير تيمور جي حملي جو پڙاڏو ٻڌڻ ۾ آيس. چنگيز خان جي خاندان جو اهو فرد جنهن انساني سرن جا مينار اڏيا هئا. شام جي ملڪ تائين اچي پهتو هو. هن جون فتحون طوفان جي ڪڪرن جيان اڏنديون پئي ڦريون. سڄو ايشيا ڪوچڪ هن جي ڊپ کان ڪنبي رهيو هو.

امير تيمور حلب فتح ڪيو ۽ پوءِ عيلڪ طرف وڌيو ۽ اتان دمشق جو رخ اختيار ڪيائين. اهي خبرون مصر تائين پهچي رهيون هيون.

سلطان ظاهر جي پٽ فرج دمشق جي حفاظت لاءِ هڪ لشڪر ترتيب ڏنو پر هن جي اها ڪوشش تيموري سيلاب جي وهڪري کي روڪڻ جي ناڪام ڪوشش جيان هئي. ابن خلدون جو خيال هو تہ آڻ مڃڻ ڪانسواءِ ٻي هر ڪوشش بيڪار آهي. پر خود ڪيس بہ لشڪر جو حصو بنجڻو پيو. ٻين قاضين سان گڏ سلطان ڪيس بہ لشڪر سان گڏ هلڻ جو حڪم ڏنو. جيتوڻيڪ هو ان وقت قاضي نہ هو.

تيمور جون فوجون دمشق ڏانهن وڌي رهيون هيون. سلطان اڳ ۾ دمشق پهچي بچاءَ جي تيارين ۾ لڳي ويو. شهر جي فصيل کي مضبوط ڪري قلعہ بند ٿي تيمور سان مقابلي جون تياريون ٿيڻ لڳيون.

تيمور دمشق جي ويجهو پهچي چڪو هو. جهنڊن ۽ گهوڙن جي سنبن جي دز آسمان کي لڪائي ڇڏيو هو. تيمور شهر جو گهيرو ڪري جنگ جون تياريون شروع ڪري ڇڏيون. ائين شهر جي آسپاس جهڙپن ۽ لڙائين جو سلسلو جاري ٿي ويو.

هڪ مهينو گذري ويو. تيمور ان انتظار ۾ هو تہ قلعي ۾ خوراڪ جي کوٽ ٿيندي ۽ دروازا پاڻمرادو کلي ويندا. پر ايتري ۾ مصر مان بغاوت جون خبرون اچڻ لڳيون. سيني جي صلاح اها بيٺي تہ مصر جي خطري کان بچاءَ ڪرڻ گهرجي. ائين نہ ٿئي جو حڪومت جو نظام درهم برهم ٿي وڃي. ائين بادشاهہ سميت سڀ جا سڀ دمشق ڇڏي مصر کي بچائڻ جي لاءِ هليا ويا.

هاڻ دمشق جا رهواسي هڪ اهڙي

ٻيڙيءَ ۾ سوار هئا. جنهن جو ناڪئو ڪين ڇڏي هليو ويو هجي. هو حيران هئا ته هاڻ امير تيمور جي عذاب کان ڪيئن بچجي. ان مامري تي غور ۾ فڪر جي لاءِ عالم ۽ فقيهه "مدرسه عاليه" ۾ گڏ ٿيا. انهن ۾ ابن خلدون به شامل هو. هو امن ۽ اطاعت جو زبردست خواهشمند هو. هن ٻين ماڻهن کي به قائل ڪيو ته اسان کي امير تيمور کان جان ۽ اهل عيال جي امان جو طلب گار ٿيڻ گهرجي.

جڏهن هو سڀ ان راءِ تي سهمت ٿيا ته هنن نائب قلعه سان صلاح مشورو ڪيو. جنهن ان ڳالهه جي سخت مخالفت ڪئي. ٻنهي ڌرين ۾ بحث مباحثو وڌندو ويو. ان وقت ابن خلدون بهادري جو مظاهرو ڪيو ۽ اڪيلي سر رسن جي مدد سان قلعي جي پٺ تان هيٺ لٿو ۽ تيمور جي لشڪر ۾ پهتو.

ابن خلدون پنهنجو تعارف ڪرايو ۽ اچڻ جو مقصد بيان ڪيو. تيمور هن کان گهڻو متاثر ٿيو ۽ سندس ڳالهه ٻڌڻ تي راضي ٿي ويو. ٻنهي ۾ ڳالهيون ٻولهيون ٿيون ۽ ان ڳالهه تي اتفاق ٿيو ته قلعي جا دروازا کوليا ويندا. ماڻهو پنهنجن ڪمن ڪارين ۾ مصروف رهندا ۽ امير تيمور شاهي محل ۾ رهندو. ابن خلدون واپس اچي قلعي جي محافظن سان ڳالهايو. پر هو راضي نه ٿيا. نيٺ مجبور ٿي ابن خلدون ساڳئي نموني پٺ تان لٿو ۽ مصر ڏانهن روانو ٿي ويو.

مصر پهچي هو اهڙو ته دل شڪستو ٿيو جو درس ۽ تدريس تان به هٿ کڻي ڇڏيائين ۽ پنهنجي حياتي جو احوال لکڻ لڳو. اينڊڙ چار سال هن اڪيلائي ۾ گذاريا. هاڻ هن جي عمر 74 سال ٿي چڪي هئي ۽ هن جي دل اهڙي ته ڀرجي چڪي هئي جو 1406ع ۾ مختصر بيماريءَ کان پوءِ گذاري ويو. هن قاهره ۾ وفات ڪئي ۽ اتي ئي ڪيس دفنايو ويو.

اج ڪنهن کي به هن جي قبر جي ڪا خبر ڪونهي. هن جا ڪيترائي ڪتاب زماني جي هٿان گم ٿي ويا آهن پر سندس به ڪتاب "مقدمه ۽ "تاريخ ابن خلدون" کيس تاريخ جي ورقن ۾ هميشه زنده رکندا ٿا اچن.

................*

عام معلومات

پاڪستان سڀ کان پهرين پنهنجي پوسٽ جي ٽڪلي اُٺ جي تصوير شايع ڪئي.

پاڪستان ۾ ٿهڻ واري پهرين جيپ جو نالو نسان آهي.

ٻه لک اسي هزار مڇرن جو مجموعي وزن هڪ هزار پائونڊ ٿيندو آهي.

ڳئون کي لاطيني زبان ۾ ويڪسينا چيو ويندو آهي.

راڪيٽ سڀ کان پهريان چين ۾ استعمال ڪيا ويا.

ترڪي جو شهر استنبول ٻن کنڊن ايشيا ۽ يورپ ۾ آهي.

زمين جي جنت ڪشمير کي چيو ويندو آهي.

موڪليندڙ:

ٻيوس محرم علي مغيري قمبر

سول اسپتال جي مڙدي خاني ٻاهران عورتن، مردن ۽ ٻارن جو انبوهہ هو. انبوهہ مان روج راڙي ۽ اوڇنگارن جا آواز پئي آيا.

ماڻهن انبوهہ پٺيان ميدان ۾ پوليس جون ٻہ لاريون، هڪ ترڪ، هڪ پڪ اپ، ٻہ جيپون ۽ ايس پيءَ جي نيري رنگ جي فوڪس ويگن ڪار بيٺي هئي. ڪجهہ

هڪ ٻانهن جو قصو جنهن جي وارث جي ڳولا هئي

ان عظيم ڪهاڻيڪار جي اها ڪهاڻي جيڪا سنڌ جي پوري تاريخ جو احاطو ڪري ٿي. ٻوليءَ وارن فسادن جي پس منظر ۾ لکيل اها تحرير جيڪا صرف قلم کي پنهنجي رت سان ٻوڙي لکڻ کان پوءِ وجود ۾ ايندي آهي. شروعات کان آخر تائين روح کي جهنجهوڙيندڙ لکت جيڪا ڪافي ڪجهہ سوچڻ تي مجبور ڪري ٿي.

ڪپيل ٻانهن جو وارث

امر جليل

پريرو پپل جي وڻ هيٺان ميجسٽريٽ صاحب جي اڇي رنگ واري مزدا ڪار بيٺي هئي.

مڙدي خاني جي پوائنتي ورانڊي ۾ نوجوان ميجسٽريٽ ۽ وچولي عمر وارو ايس-پي بيٺا هئا. ايس پيءَ جو پيٽ گولائيءَ ۾ ڪجهه سرس هو جنهن مان سندس مالي خوشحالي ظاهر پئي ٿي. ميجسٽريٽ اڃا نئون نوڪري ۾ گهڙيو هو. تنهن ڪري پوريءَ ريت خوشحال ٿي نه سگهيو هو. هو ٻئي ڄڻا نڪ تي رومال ڏيئي مڙديخاني جي ورانڊي ۾ بيٺا هئا.

مڙدي خاني ۾ تازن فسادن ۾ مئل ماڻهن جا لاش پيا هئا. لاشن تي قانوني ڪارروائي ٿي چڪي هئي. لاش هڪ هڪ ڪري ميجسٽريٽ جي موجودگيءَ ۾ وارثن کي حوالي ڪيا پي ويا. سول اسپتال جي تاريخ ۾ اڳ ائين ڪڏهن به نه ٿيو هو جو ميجسٽريٽ ۽ ايس پيءَ جي موجودگيءَ ۾ پوسٽ مارٽم ڪيل لاش وارثن کي حوالي ڪيا ويا هجن. اهو موقعو عجيب هو. ڪنهن به طرح عام رواجي نه هو. لاتعداد اخباري نمائندا. سماجي ڪارڪن. فوٽو گرافر اتي موجود هئا.

مڙدي خاني جي غليظ, اونداهي ۽ هيبتناڪ ڪمري ۾ ڪجهه لاش پيا هئا. لاشن وٽ اسپتال جو ايڊمنسٽريٽر, ٻه ڊاڪٽر, ڇهه ست وارڊ بواءِ, ڪجهه سپاهي ۽ هڪ صوبيدار بيٺا هئا. ڏپ کان بچڻ لاءِ هن نڪ بند ڪري ڇڏيا هئا.

صوبيدار هڪ هڪ ڪري لاش ٻاهر ڪڍائي پئي آندو. ٻاهر ورانڊي ۾ بيٺل ميجسٽريٽ ۽ ايس پيءَ آڏو لاش ترسائي, لاش سان فوٽو گڏ ٻنهي صاحبن جو فوٽو ڪڍائي,لاش انبوه ڏانهن ڪڻائي پئي ويو. فوٽو ڪڍائڻ مهل ميجسٽريٽ ۽ ايس پيءَ نڪ تان رومال هٽائي پئي ڇڏيو.

نوجوان ميجسٽريٽ کان وڌيڪ ايس پي تجربيڪار هو. هن نوجوان ميجسٽريٽ کي سمجهائي ڇڏيو هو ته اهي فوٽا اخبارن ۾ ڇپبا. حاڪمن تائين وڃي پهچندا, تنهنڪري اسان جي منهن مان بيزاري ظاهر ٿيڻ نه گهرجي.

صوبيدار مڙدي خاني مان هڪ هڪ ڪري لاش ڪڻائي پئي آيو ۽ ورانڊي ۾ ميجسٽريٽ ۽ ايس پيءَ کي ٿي ڏيکاريو جن نڪ تان رومال هٽائي, ڪجهه هيٺ جهڪي, منهن تي ڪجهه غم ۽ رنج جا تاثر آڻي, ڪمال اداڪاريءَ سان فوٽو ڪڍائي پئي ورتو. ان ڪارروائيءَ کان پوءِ صوبيدار لاش وارثن جي حوالي ڪندو ٿي ويو.

ڪجهه دير ڪانپوءِ مڙدي خاني مان اسپتال جو ايڊمنسٽريٽر ٻاهر آيو. هو توائي پئي ڏٺو. جنهن ڪم تي ڪيس ويهاريو ويو هو سو پنهنجي مرتبي کان هيٺ پئي ڀانيائين. هو ميجسٽريٽ ۽ ايس پيءَ وٽ اچي بيٺو. رومال سان منهن اگهندي چيائين, "سمورا لاش وارثن جي حوالي ڪيا ويا آهن. مان وڃان ٿو."

ميجسٽريٽ پڇيو "ڪل گهڻا لاش هئا؟"

ايڊمنسٽريٽر وراڻيو "چوڏهن."

"پڪ؟" ميجسٽريٽ پڇيو.

"ها سائين, پڪ," ايڊمنسٽريٽر بيزار ٿيندي وراڻيو.

میجسٽريٽ هڪ تہ جوان هو مٿان
بي انداز اختيار مليل هئس. ڏاڍي رعب
نموني ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪندي
ايڊمنسٽريٽر کان پڇيائين، "مڙدي خاني
کي گهٽا در ۽ گهٽيون دريون آهن؟"

ايس پيءَ حيرت مان نوجوان
ميجسٽريٽ ڏانهن ڏٺو.

ايڊمنسٽريٽر وراڻيو "مڙدي خاني
کي بہ دريون ۽ چار روشندان آهن. ۽ هڪ
در آهي."

"درين کي لوهي شيخون لڳل
آهن؟"

"ها."

"۽ در؟"

"در کي تالو لڳل هوندو آهي."

"پلا روشندان فرش کان ڪيترو
مٿي آهن؟"

"اٽڪل ٻارنهن فوٽ کن مٿي آهن."

"روشندانن کي لوهي شيخون
آهن؟"

"نہ."

"هون!" ميجسٽريٽ وڏي سوچ ۾
پئجي ويو. اهڙو گنڀير ٿي ويو ڄڻ خون
جي ڪيس ۾ مغز ماري رهيو هو.

ايڊمنسٽريٽر ڪجهہ خارياز
طبيعت جو هو. هن چيو "سائين. يقين
ڪريو ڪو بہ لاش مڙدي خاني مان ڀڄي نہ
ويو آهي. درين کي لوهي شيخون لڳل
آهن. جيڪڏهن ڪو بہ لاش روشندان مان
ڀڄي نڪرڻ جي ڪوشش ڪري ها. تہ
ضرور تنگ ڦچيس ها."

نوجوان ميجسٽريٽ کي لونڊڙين
تي پگهر اچي ويو. تڏي تي ايڊمنسٽريٽر
جا لاهہ ڪيڍي ڇڏي ها. پر ايس پيءَ جي
منهن تي مرڪ ڏسي سور پي ويو.

ايڊمنسٽريٽر هليو ويو. اخباري
نمائندا ۽ فوٽو گرافر روانا ٿي ويا. انبوهہ
ڇڙوڇڙ ٿيڻ لڳو. تڏهن مڙدي خاني مان
آواز آيو "ترسو."

انبوهہ پنڊ پهڻ ٿي ويو. ميجسٽريٽ
۽ ايس پي منهن ورائي مڙدي خاني ڏانهن
ڏسڻ لڳا. مڙدي خاني جي در تي صوبيدار
بيٺو هو. ڪيس ڏسي ٻنهي جي لوڻءَ لوڻءَ
ڪاندارجي ويئي.

صوبيدار اڳتي وڌي آيو. سندس
هٿ ۾ ڪلهي وٽان ڪپيل هڪ ٻانهن
هئي. هو ايس پي ۽ ميجسٽريٽ آڏو اچي
بيٺو. هن عجيب بي ڍنگي لهجي ۾ چيو
"هيءَ ٻانهن مڙدي خاني جي ڪنڊ ۾ پئي
هئي."

ايس پي ۽ ميجسٽريٽ حيرت
وچان ڪپيل ٻانهن ڏانهن ڏسڻ لڳا.
جيڪا رت ۾ مٽيءَ سان ٿڦيل هئي. ايس
پيءَ پاڻ سنڀالي ورتو. صوبيدار کي
ڪڙڪيدار آواز ۾ چيائين، "ان ٻانهن کي
مڙديخاني ۾ اڇلائي اچ."

صوبيدار مڙدي خاني ڏانهن وڃڻ
لڳو.

"ترس،" ميجسٽريٽ کيس روڪيو.
چيائين، "انصاف جي تقاضا موجب هيءَ
ڪپيل ٻانهن وارثن جي حوالي ڪئي
ويندي."

ايس پيءَ کيس سمجهائڻ جي
ڪوشش ڪئي، پر نوجوان ميجسٽريٽ نہ
مڙيو. هن عدل جهانگير جو رڪارڊ ٽوڙڻ
جو فيصلو ڪري ڇڏيو. چيائين، "هيءَ

ٻانهن وارثن کي ڏني ويندي.“
ايس پيءَ جڪ کاڌا.
ميجسٽريٽ ڊاڪٽرن کي پنهنجي گهرايو جيڪي مڙدي خاني مان نڪرڻ کانپوءِ تازي هوا کائي رهيا هئا. کانئن پڇيائين، ”ڪو اهڙو لاش به وارثن کي ڏنو ويو آهي جا، جنهن کي هڪ ٻانهن نه هئي؟“
ٻنهي ڊاڪٽرن ڪاغذن جي جانچ ڪرڻ کان پوءِ انڪار ڪري ڇڏيو ته ڪو به ٻانهن ڪپيل لاش مائٽن کي نه ڏنو ويو آهي. ميجسٽريٽ پاڻ کي اڪابر ثابت ڪرڻ لاءِ چيو ”ته پوءِ هن ٻانهن جو لاش ڪٿي آهي!“
ايس پيءَ ڪنگهي پنهنجي ڪل هضم ڪري ويو. هن مرڪندي چيو ”ممڪن آهي، جنهن شخص جي هيءَ ٻانهن آهي، سو اڃا جيئرو هجي.“
ميجسٽريٽ کي اها ڳالهه پسند نه آئي. چيائين، ”اهو ناممڪن آهي.“
هڪ ڊاڪٽر چيو ”جنرل وارڊ ۾ پنجن ڏينهن کان هڪ زخمي داخل آهي، جنهن کي کلهي وٽان هڪ ٻانهن ڪونهي.“
”ته پوءِ هيءَ ٻانهن پڪ ان زخمي جي آهي.“ ميجسٽريٽ ڊاڪٽر کي چيو ”مون کي ان مريض ڏانهن وٺي هل. مان هيءَ ٻانهن ڪيس حوالي ڪندس.“
ايس پيءَ ۽ انبوهه کي ترسڻ لاءِ چئي، ميجسٽريٽ صوبيدار کان ٻانهن ڪٽائي، ڊاڪٽر کي ساڻ ڪري جنرل وارڊ ڏانهن ويو.
ڊاڪٽر ميجسٽريٽ کي سڌو وجي ان زخميءَ وٽ بيهاريو جنهن کي کلهي وٽان ٻانهن نه هئي.
ميجسٽريٽ زخميءَ کي چيو ”اسان کي مڙدي خاني مان هڪ ٻانهن لڌي آهي. اسين سمجهون ٿا، هيءَ ٻانهن تنهنجي آهي.“
زخمي دريءَ کان ٻاهر نهاري رهيو هو. سندس منهن ۾ گهنڊ هو. ايذاءَ سبب چپ خشڪ ۽ اکيون ڏرا ڏيئي ويون هئس. هن ڪنڌ ورائي ميجسٽريٽ ڏانهن ڏٺو.
ميجسٽريٽ صوبيدار جي هٿ ۾ جهليل ٻانهن ڏانهن اشارو ڪندي چيو ”منهنجو خيال آهي، هيءَ ٻانهن تنهنجي آهي.“
مريض ميجسٽريٽ تان نظرون هٽائي، ٻانهن ڏانهن ڏسڻ لڳو. ڪجهه دير کانپوءِ هن وري ميجسٽريٽ ڏانهن ڏٺو. پڇيائين، ”تنهنجي عمر ڪيتري آهي؟“
ميجسٽريٽ وائڙو ٿي ويو. ڪجهه سمجهه ۾ نه آيس. چيائين، ”مان پنجويهن سالن جو آهيان.“
”مان به پنجويهه سالن جو آهيان. پاڪستان به پنجويهه سالن جو آهي.“ زخميءَ چيو ”پنجويهن سالن ۾ هن ملڪ تو جهڙن کي پنجويهه ٻانهن ڏيئي ڇڏيون آهن. مون کان ٻن ٻانهن مان هڪ ٻانهن ڦري ورتي آهي.“
ميجسٽريٽ اجايو کلڻ جي ڪوشش ڪئي. سندس شڪل پولي جهڙي ٿي ويئي. چيائين. ”مان حڪومت پاڪستان طرفان توکي تنهنجي ٻانهن موٽائي ڏيڻ آيو آهيان.“
زخميءَ ڪرڙي اک سان

ميجسٽريٽ ڏانهن ڏٺو. ڇاڙيءَ جا هڏا هڪبئي ۾ جڪڙجي ويس. منهن جو رنگ بدلجندو ويس. تڪليف بدران، سندس منهن مان بي پناهه نفرت ظاهر ٿيڻ لڳي.

ميجسٽريٽ کان زخميءَ جي خاموش ۽ گهائل ڪندڙ گهور برداشت ٿي نه سگهي. چيائين، ”مان توکي تنهنجي ٻانهن موٽائي ڏيڻ آيو آهيان.“

”مون کان جيئري جاڳندي ٻانهن وٺي، مون کي مئل ٻانهن ڏيڻ آيو آهين!“ زخميءَ ڏند ڪرٽيندي چيو ”مان فنڪار آهيان. مان مئل ٻانهن کي ڇا ڪندس! مون کي جيئري ٻانهن موٽائي ڏيو.“

ڊاڪٽرن ميجسٽريٽ کي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪندي چيو ”هن جو دماغ خراب ٿي ويو آهي. اسين ڪيس چرين جي اسپتال موڪليندا سين.“

ميجسٽريٽ نه مڙيو. زخميءَ کي چيائين، ”توکي پنهنجي ٻانهن نه گهرجي؟“

”مان مئل ٻانهن کي ڇا ڪندس!“ زخميءَ چيو ”پنهنجي حڪومت کي چئه ته مون کي منهنجي جيئري ٻانهن موٽائي ڏئي. مون کي جيئري ٻانهن گهرجي. مان فنڪار آهيان. مان تصويرون ناهڻ چاهيان ٿو. مان ڪوي آهيان. مان گيت لکڻ چاهيان ٿو. مان سودائي آهيان. مان ڪهاڻيون لکڻ چاهيان ٿو. مون کي منهنجي ٻانهن موٽائي ڏيو. مون کي منهنجي جيئري ٻانهن موٽائي ڏيو.“

ميجسٽريٽ کي وحشت وٺي وئي. هو ڊاڪٽرن ۽ صوبيدار سميت موٽي ويو. مڙدي خاني جي ورانڊي ۾ ايس پيءَ

چيس، ”منهنجي مڃو. هيءَ ٻانهن مڙدي خاني ۾ رکائي ڇڏيو.“

”نه“ نوجوان ميجسٽريٽ چيو ”مان هن ڪپيل ٻانهن جي وارثن کي ضرور هٿ ڪندس.“

هن صوبيدار جي هٿ مان ڪپيل ٻانهن وٺي، مٿي ڪري، انبوهه کي ڏيکاريندي چيو ”هن ٻانهن جو جيڪڏهن ڪو وارث آهي، ته ثابتي ڏيئي ٻانهن وٺي وڃي.“

ٻانهن ڏسي انبوهه ۾ چرپر، چوٻول ٿيو.

ڪجهه مرد ۽ عورتون اڳتي وڌي آيا. هو غور سان ٻانهن ڏانهن ڏسڻ لڳا، جنهن تي رت ۽ مٽيءَ جا چاپڙ چڙهيل هئا.

هڪ ننڍڙي ڇوڪريءَ چيو ”سائين، اها ٻانهن منهنجي پيءُ جي آهي.“

ميجسٽريٽ ڪنڌ ورائي ڇوڪريءَ ڏانهن ڏٺو. پڇيائين، ”ڪيئن ٿي چوين ته اها ٻانهن تنهنجي پيءُ جي آهي؟“

ڇوڪريءَ وراڻيو ”منهنجو پيءُ جيئرو آهي. هن کي هڪ ٻانهن ڪانهي.“

ميجسٽريٽ کان ڇرڪ نڪري ويو. پڇيائين، ”ڪڏهن کان تنهنجي پيءُ کي ٻانهن ڪانهي؟“

”مون کي ياد ناهي.“ ڇوڪريءَ وراڻيو ”منهنجي ماءُ مون کي ٻڌائيندي آهي، ته منهنجي پيءُ کي ٻئي ٻانهون هونديون هيون. هو سچ لکندو هو. هڪڙي ڏينهن انصاف جا علمبردار آيا، ۽ بابا جي اها ٻانهن ڪپي ويا، جنهن ۾ سچ لکندڙ هٿ هو.“

ميجسٽريٽ هٿ جي اشاري سان ڇوڪريءَ کي پري ڪري بيهاريو. پوءِ انبوهہ ڏانهن ڏسندي چيائين، "ٻيو ڪو وارث آهي؟"

جهور ڪراڙي عورت ڪنبندڙ آواز ۾ چيو "هيءَ منهنجي پٽ جي ٻانهن آهي."

"ثبوت ڏي مائي." ميجسٽريٽ چيو.

"هو سورنهن ڪلاڪ ڪم ڪري ڪانپوءِ ٻہ رپيا ڪمائي ونندو هو جنهن مان اسين هڪ ويلو ماني کائيندا هئاسين ۽ باقي مسواڙ ۽ دوائن ۾ لڳائي ڇڏيندا هئاسين." پوڙهيءَ چيو "منهنجو پٽ جنهن ڏينهن چار ڇهہ آنا وڌيڪ ڪمائي ونندو هو. تنهن ڏينهن ابراهيم بوريءَ جي دڪان تان منهنجي لاءِ جليبيون وٺي ايندو هو."

"پر تون ڪيئن دعويٰ ٿي ڪرين تہ هيءَ تنهنجي پٽ جي ٻانهن آهي؟"

"مون کي سنڌن جو سور آهي. هو روز رات جو مون کي زور ڏيندو هو." ڪراڙيءَ ڪنبندڙ آواز ۾ چيو. "مان ماءُ آهيان. مان پنهنجي پٽ جي ٻانهن سڃاڻي نہ سگهنديس! هيءَ ضرور منهنجي ئي پٽ جي ٻانهن آهي."

"تنهنجو پٽ ڇا ڪندو هو مائي؟"

"هو پيمر پوري وٽ لوسڻ وڪڻندو هو." مائيءَ وراڻيو "گذريل فسادن ۾ هڪ ڏينهن جيئن گهران نڪتو تہ اڄ تائين نہ موٽيو آهي."

"تون ترس مائي." ميجسٽريٽ چيو "ٻين کان پڇڻ ڪانپوءِ مان فيصلو ڪندس تہ ٻانهن جو حقيقي وارث ڪير آهي."

هڪ سترهن اڙهن سالن جو ڇوڪرو اڳتي وڌي آيو. ٻانهن ڏانهن غور سان ڏسندي چيائين. "مون کي پڪ آهي، تہ هيءَ ٻانهن منهنجي پيءُ جيَ آهي."

"ثبوت ڏي"

"هو گلوب ٽيڪسٽائيل مل ۾ مزور هو." ڇوڪري چيو. "هو ڪارخاني مان ڪپڙن جا ٿان ڪلهي گدام ۾ آڻي رکندو هو."

"پر تو وٽ ڪهڙي ثابتي آهي تہ هيءَ تنهنجي پيءُ جي ٻانهن آهي."

"جڏهن کان هو فسادن ۾ گم ٿي ويو آهي، تڏهن کان اسان جو گهر لنگهڻ تي آهي."

"اهو ڪو ثبوت ڪونهي."

ڇوڪري هڪدم وراڻيو. "هو ڪپڙي جا ٿان ٻانهن ۾ کڻندو هو. لاڳيتو وزن کڻڻ سبب سندس هڪ ٻانهن رونڊي ٿي ويئي هئي. هيءَ ٻانهن بہ رونڊي آهي."

ميجسٽريٽ چيو "هيءَ ٻانهن ڪپجڻ ڪانپوءِ سڪي ويئي آهي، تنهنڪري رونڊي ٿي ڏسجي."

"پر مون کي پڪ آهي تہ هيءَ ٻانهن منهنجي پيءُ جي آهي."

"ان جو فيصلو مان ڪندس." ميجسٽريٽ انبوهہ ڏانهن ڏسندي چيو "ٻيو ڪو؟"

هڪ وچولي عمر وارو شخص اڳتي وڌي آيو هو ڏسڻ ۾ عجيب پئي لڳو. ڪيس مٿي تي پراڻو ٽوپلو ڍڳهو ڪوٽ، ڪالر وٽان ڦاٽل قميص ۽ تمام ڍلي پتلون پاتل هئي. ڪيس ڪوٽ جي کيسي ۾ اڌ ڊزن فائونٽن پينون ۽ چار ڳاڙهيون نيريون

پينسلون تنگيل هيون. هن اڳتي اچي ٻانهن جو معائنو ڪيو. صوبيدار جي هٿ مان ڪپيل ٻانهن ورتي. چڱي طرح جاچي، صوبيدار کي موٽائي ڏنائين. پوءِ ٽورو سيٽجي ۽ ٽورو آڪڙجي بيٺو. چيائين، "مان سرچارلس نيپيئر ديسي آهيان."

غمگين ۽ اداس بيٺل ماڻهن کي ڪل اچي ويئي.

"اڙي! توهين ڪلو ٽا!" سرچارلس نيپيئر ديسيءَ چيو. "وڏا ڪي بيشرم آهيو."

ايس پيءَ ميجسٽريٽ کي ڪن ۾ چيو. "هيءَ موهن جي دڙي جو گم ٿيل انگريز نڪ ۾ دم ڪندو."

"اي ڪوبلا." سرچارلس نيپيئر ديسيءَ ايس پيءَ ڏانهن اشارو ڪندي چيو. "مان توکي سڃاڻان ٿو. تون جيڪب آهين."

ماڻهو وري ڪلي پيا.

"ڪلو نه. روئو. هنجون هاري روئو ڇو جو توهان کي خبر ناهي ته هيءَ ڪپيل ٻانهن ڪنهنجي آهي." سرچارلس نيپيئر ديسيءَ انبوهه تي نگاهه جمائي چڙڻي.

نوجوان ميجسٽريٽ ڏڪندي ڏڪندي ڪانئس پڇيو. "سر، توهان کي خبر آهي ته هيءَ ٻانهن ڪنهنجي آهي؟"

"ها. مون کي خبر آهي ته هيءَ ٻانهن ڪنهنجي آهي."

"ڪيئن سائين؟"

"مان 1843ع کان اها ٻانهن ڪپيندو آيو آهيان."

"1843ع کان!"

"ها 1843ع کان." سرچارلس نيپيئر ديسي وراڻيو. "مان هر دور ۾ اها ٻانهن ڪپيندو آيو آهيان. تنهن ڪري مون کي خبر آهي ته هيءَ ٻانهن ڪنهنجي آهي."

ايس پي چپن ۾ مرڪڻ لڳو. ميجسٽريٽ لونڊڙين تان پگهر اگهندي سرچارلس نيپيئر ديسيءَ کان پڇيو. "سر، هيءَ ٻانهن ڪنهنجي آهي؟"

"هيءَ ٻانهن جنرل هوش محمد شيديءَ جي آهي." سرچارلس نيپيئر ديسيءَ وراڻيو.

"جنرل هوش محمد شيدي!"

"ها. جنرل هوش محمد شيدي" سرچارلس نيپيئر ديسيءَ چيو. "هر دور ۾ مان ان ٻانهن کي هوشوءَ جي ڪلهي کان ڪپي ڌار ڪندو آهيان. پر وري ٿئي ڪنهن دور ۾ اها ٻانهن هوشوءَ جي ڪلهي سان لڳي جيئري ٿي پوندي آهي. اها ٻانهن ملڪ ۾ وڳوڙ وجهندي آهي. نوجوانن کي هٿياربند جدوجهد جي ترغيب ڏيندي آهي. حاڪمن لاءِ مصيبت پيدا ڪندي آهي. پر هن دفعي مان ان ٻانهن کي پڄي رهندس."

ميجسٽريٽ ڪانئس پڇيو. "توهين هن ٻانهن کي ڇا ڪندا، سر؟"

سرچارلس نيپيئر ديسيءَ وراڻيو. "نظريه پاڪستان جي حفاظت، قومي يڪجهتي ۽ سرحدي بقا لاءِ مان ان ٻانهن کي هٿ ۾ چمچو ڏيئي ڇڏيندس. چمچو جهلڻ کان پوءِ اها ٻانهن هٿيار ڪڻڻ جي قابل نه رهندي."

ميجسٽريٽ ڪيس ٽارڻ لاءِ چيو. "سر، ٻانهن هر حال ۾ هر صورت ۾ توهان

کي ڏني ويندي. في الحال هين وارثن جي ڳالهه ٻڌڻ ڏيو.“

”ٻڌبي نمري ۾ دادرو آهي.“ سرچارلس. نيپيئر ديسيءَ چيو ”تون تفتيش ڪر، پولا.“

ميجسٽريٽ پڳهر اگهيو. ايس پي چپن ۾ مرڪيو.

ميجسٽريٽ انبوهه کان پڇيو ”هيو ڪو آهي، هن ٻانهن جو وارث؟“

هڪ نوجوان ڇوڪري انبوهه مان نڪري آئي. هوءَ حسين هئي. اداس ۽ ويراڳڻ ٿيڻ کان پوءِ وڌيڪ دلڪش ٿي ڏٺي.

ايس پيءَ سڙٻاٽن ۾ ميجسٽريٽ کي چيو ”هيءَ ڇوڪري طوائف آهي. نالو فرزانه اٿس.“

فرزانه ٻانهن وٽ اچي بيٺي. اکيون روئڻ سبب ڳاڙهيون ٿي ويون هئس. ٻانهن ڏانهن ڏنائين ته روئي پئي. سڏڪن ۾ چيائين، ”هيءَ ٻانهن مون کي ڏيو.“

”ثابتي.“

”هيءَ ٻانهن شهمير جي آهي.“

”شهمير ڪير هو؟“

”شهمير مانجهي مڙس هو. مشڪلن جي اکين ۾ اکيون وجهي ڏسندو هو.“

”هو تنهنجو ڪير هو؟“

ڇوڪريءَ جون اکيون رڻ ۾ ڦاٿل هرڻيءَ جي اکين وانگر وياڪل ۽ واتڙيون ٿي ويون. هن چپر کڻي ميجسٽريٽ ڏانهن ڏٺو. چيائين، ”شهمير منهنجي لاءِ سڀ ڪجهه هو.“

”تنهنجو مڙس هو؟“

”نه.“

”توهان جو مڱڻو ٿيو هو؟“

”نه.“

”ته پوءِ؟“

فرزانه منجهي پئي. ڪو جواب سجهي نه آيس.

ايس پيءَ ميجسٽريٽ کي آهستي چيو ”هيءَ طوائف آهي. هوندس ڪو خاص گراڪ.“

ميجسٽريٽ ڇوڪريءَ کي چيو ”توکي ثابت ڪرڻو پوندو ته تون هن ٻانهن جي وارث آهين.“

ڇوڪريءَ چيو ”شهمير هڪ دفعي منهنجو هٿ پنهنجي هٿ ۾ قابو ڪندي چيو هو ته مڙس زندگيءَ ۾ فقط هڪ عورت جو هٿ جهليندو آهي، ۽ اها عورت تون آهين. هن مون کي پنهنجو ڪيو هو. هو زماني جي ريتن رسمن جو قائل نه هو. چوندو هو ته مرد جي وچن کان وڌيڪ مضبوط ٻيو ڪو به بنڌڻ ناهي.“

ميجسٽريٽ چيو ”پر تو وٽ ڪهڙو ثبوت آهي ته هيءَ ٻانهن تنهنجي شهمير جي آهي؟“

ڇوڪريءَ جون اکيون ترسيل ساوڻ وانگر وسي پيون. چيائين، ”شهمير جي هٿ ۾ عمر واري ليڪ تمام وڏي هوندي هئي، پر شهمير ان ليڪ تي ڪڏهن به اعتبار نه ڪيو. هو چوندو هو ته انسان پنهنجا ليکا پاڻ ٺاهيندو آهي.“

ڇوڪري ڳالهائيندي ڳالهائيندي خاموش ٿي ويئي. هوءَ پنهنجن سڏڪن کي روڪڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳي. جڏهن ڪجهه سامت ۾ آئي تڏهن چيائين، ”فسادين جي هڪ وڏي انبوهه

سان اڪيلي سر وڙهندي منهنجو شهمير مارجي ويو. هٿ ۾ عمر واري وڏي ليڪ هوندي بہ هو جوانيءَ ۾ مارجي ويو. فسادي سندس لاش جيپ سان ٻڌي، رستن تان گهليندا ڪٽي ويا. توهين ان ڪپيل ٻانهن جي هٿ ۾ عمر واري ليڪ ڏسو. ضرور وڏي هوندي."

صوبيدار چيو. "ٻانهن جو هٿ رهڙجي ويو آهي. سموريون ليڪون ڊهي ويون اٿس."

"تون ترس." ميجسٽريٽ چيو "مان ٻين دعويدارن کان پڇي وٺان."

"وڏيڪ ڦڏيبازي نہ ڪر، ميجسٽريٽ. پولا." اوچتو سرچارلس نيپيئر ديسيءَ ڳالهايو. چيائين، "تو مون کي پرامز ڏنو آهي تہ اها ٻانهن مون کي ڏيندين."

ميجسٽريٽ موقعي جي نزاڪت ڏسندي، ڪاوڙ کي قابو ڪندي چيو "هيءَ ٻانهن هر حال ۾ توهان کي ڏني ويندي، سر چارلس نيپيئر ديسي."

"ٿينڪ يو" سرچارلس نيپيئر ماٺ ٿي ويو.

ميجسٽريٽ ماڻهن ڏانهن منهن ڪندي وڏي واڪ پڇيو. "ٻيو ڪو هن ٻانهن جو دعويدار آهي؟"

هڪ منڊڙو پوڙهو گهوڙين تي هلندو اڳتي وڏي آيو. چيائين."هيءَ منهنجي پٽ جي ٻانهن آهي."

"ثبوت."

"منهنجي دل تي چوي، اها منهنجي پٽ جي ٻانهن آهي."

"قانون جي نگاهن ۾ دل ڪا بہ معنيٰ نہ رکندي آهي. اسان کي ثبوت گهرجي."

"ثبوت!"

"ها، ثبوت." ميجسٽريٽ پڇيو "تنهنجي پٽ جو نالو ڇا هو؟"

"خاوند." وري هڪدم چيائين، "خاوند ڏنو."

"ڇا ڪندو هو؟"

پوڙهي وراڻيو. "لالو کيت ۾ سنڌي هوٽل ٻاهران پڪوڙا وڪڻندو هو."

"ڪهڙو ثبوت اٿئي تہ هيءَ ٻانهن تنهنجي پٽ جي آهي؟"

پوڙهي جي اکين ۾ پاڻي تري آيو پر سندس اکين ۾ چمڪندڙ پدري شفقت ۽ ذهانت پوڙي نہ سگهيو. پوڙهي چيو "پيءُ پٽ جو رشتو ثبوت جو محتاج نہ هوندو آهي، سائين. روح جي ڇڪ سندن ڪسوٽي هوندي آهي."

"مان ميجسٽريٽ آهيان. فلاسفر ناهيان." ميجسٽريٽ چيو "ٻانهن حاصل ڪرڻ لاءِ توکي ثبوت ڏيڻو پوندو."

پوڙهو سوچ ۾ ٻڏي ويو. منهن انيڪ ليڪن ۾ وراهجي ويس. ڪجهہ دير ڪانپوءِ چيائين، "هڪ دفعي منهنجي هڪ گهوڙي ڀڄي پئي هئي. جيستائين ٻي گهوڙي واڊي کان نهرايان، تيستائين مان پنهنجي پٽ خاوند جي ٻانهن جي سهاري هلندو هوس. ها، مون کي ياد آهي. هيءَ ئي خاوند جي ٻانهن آهي. اڄ هو جيئرو هجي ها، تہ توهين سندس جيئري ٻانهن سان هيءَ ڪپيل ٻانهن پيتي ڏسو ها. پوءِ اعتبار ڪريو ها."

ميجسٽريٽ کي پوڙهي جو ثبوت

قانون جي دائري کان ٻاهر لڳو. هن پوڙهي کي پري ڪري ٻيهاري ڇڏيو. هن ماڻهن ڏانهن منهن ڪندي چيو "ڀيو ڪو دعويدار آهي؟"

هڪ ڏهن ٻارهن سالن جي ڇوڪري رئي سان اکيون اگهندي اڳتي وڌي آئي. چيائين، "هيءَ ٻانهن منهنجي پاءُ صديق جي آهي."

"ڇا ڪندو هو تنهنجو پاءُ؟"

"هو سنڌ سيڪريٽريٽ ۾ ڪلارڪ هو." ڇوڪريءَ چيو "گذريل فسادن ۾ گهران نڪتو ته ڳترا ڳترا ٿي گهر وارن کي مليو. ظالم ڪيس ڪهي، وڌي. هڪ ڳوڻ ۾ وجهي راتو واهه اسان جي ڏيڏيءَ آڏو ڇڏي ويا هئا."

ڇوڪري اوچنگارون ڏيئي ۽ سڏڪا ڀري روئڻ لڳي.

ميجسٽريٽ پڇيس، "تو وٽ ڪو ثبوت آهي، ته هيءَ ٻانهن تنهنجي پاءُ جي آهي؟"

ڇوڪري منجهي پيئي. روئڻ بند ٿي ويس.

ميجسٽريٽ ورائي پڇيس، "ٻانهن تي ڪو داغ، ڏڪ جو نشان، يا تر وغيره هوس."

ڇوڪريءَ جون آليون اکيون چمڪڻ لڳيون. چيائين، "فسادن کان ٻه ڏينهن اڳ اسان سنڌس مڱڻو ڪرايو هو. مون سنڌس هٿ تي ميندي لاتي هئي. ڏسوس، ان هٿ تي ميندي ضرور لڳل هوندي"

ميجسٽريٽ صوبيدار ڏانهن ڏٺو. صوبيدار چيو "ٻانهن سڪي، ڪارانجي ويئي آهي. ڀيو ته هٿ بلڪ چليل آهي، رڙهجي ويو آهي. ميندي جو نالو نشان ٻه ناهي."

ڇوڪري مايوس ٿي ويئي. آليون اکيون اگهندي پري وڃي بيٺي.

ان کان اڳ جو ميجسٽريٽ ڪپيل ٻانهن جي بئي ڪنهن دعويدار کي سڏ ڪري، سرچارلس نيپيئر ديسيءَ وڏي واڪ چيو "اجائي جڪ ٿو مارين، ميجسٽريٽ موڳا."

ڪجهه ماڻهو ته ته ڪري کلي پيا.

ميجسٽريٽ کي خار وٺي ويا. هن ڪجهه کهري لهجي ۾ چيو "توهين مان ڪري بيهو سر چارلس نيپيئر ديسي."

"اڙي مان ڪري وري ڪيئن بيهان!" سر چارلس نيپيئر ديسيءَ چيو "ٿوري دير ۾ اها ٻانهن جيئري ٽيٽي آهي. ٿوري دير ۾ وري ممڻ مچٽو آهي. ٿوري دير ۾ وري نظريه پاڪستان ۽ اسلام خطري ۾ پوٽو آهي. تنهنڪري دير نه ڪر، ميجسٽريٽ، پولا. اها ٻانهن مون کي ڏي ته هٿ ۾ چمچو ڏيئي ڇڏيانئس. پوءِ اها ٻانهن گڙ ٻڙ نه ڪندي."

ميجسٽريٽ کي هڪ اٽڪل سجهي آئي. چيائين، "سر چارلس نيپيئر ديسي، مون فيصلو ڪيو آهي ته هيءَ ٻانهن توکي ڏيئي ڇڏيان."

"تو زندگيءَ ۾ پهريون دفعو صحيح فيصلو ڪيو آهي، ميجسٽريٽ پولا." سرچارلس نيپيئر ديسيءَ چيو "ان ٻانهن جي هٿ ۾ چمچو اچڻ ڪانپوءِ، تاريخ ۾ وري ڪڏهن ٻه هوشو شيدي پيدا ٿي نه

سگهندو."

"توهان بلڪل صحيح فرمايو آهي." ميجسٽريٽ چيو "توهين چمچو ڪٽي اچو اسين هيءَ ٻانهن توهان جي حوالي ڪنداسين."

"مان چمچو ڪٽي تو اچان." سرچارلس نيپيئر ديسيءَ چيو. "پر ياد رک. متان ڪا پرپٺ بدمعاشي ڪئي اٿئي. ميجسٽريٽ پولا."

سرچارلس نيپيئر ديسي هليو ويو.

ميجسٽريٽ پگهر اگهي ايس پيءَ ڏانهن ڏٺو جيڪو مٿس ذري گهٽ ڪلي رهيو هو.

ميجسٽريٽ انبوهه ڏانهن ڏسندي چيو "هن ڪپيل ٻانهن جو ٻيو ڪو دعويدار آهي ڇا؟"

انبوهه مان ڪو جواب نه آيو. پراسرار ماٺ ماحول کي ڳٽڪائي ويئي.

هن ٻيهر چيو "هن ٻانهن جو ٻيو ڪو وارث آهي ڇا؟"

تڏهن اوچتو هڪ تمام ننڍو ٻار جيڪو مشڪل سان پنڌ ڪرڻ لائق هو اڳي هليو آيو. هو هلندو اچي ڪپيل ٻانهن جي پرسان بيٺو. ٻار جو قد ڪپيل ٻانهن کان ننڍو هو. هن ميجسٽريٽ کي تمام چٽي آواز ۾ لهجي ۾ چيو. "مان هن ڪپيل ٻانهن جو وارث آهيان."

ميجسٽريٽ ۽ ايس پيءَ کان چرڪ نڪري ويو. ايتري ننڍڙي ٻار کي اهڙي چٽي نموني ڳالهائيندي ڏٺي ٻنهي کي بدن ۾ سياٽو محسوس ٿيو.

ٻار چيو "ان ٻانهن ۽ منهنجي وچ ۾ جيڪو رشتو آهي، سو زماني ۽ مڪان جي پابندين کان آزاد آهي. مان ان ڪپيل ٻانهن جي آڱر جهلي محبت ۽ نفرت، ڪوڙ ۽ سچ جي ڇڪتاڻ ۾ ڇڇندڙ ماحول ۾ هلندو آهيان. پوءِ هلندي هلندي، جڏهن مان جوان ٿيندو آهيان. تڏهن اها ڪپيل ٻانهن تاريخ تي پوندي آهي. وقت جا ويري تاريخ سان پڇي نه سگهندا آهن. هو منهنجي ٻانهن ڪپي ڇڏيندا آهن. وري ڪو ٻار ان ڪپيل ٻانهن جي آڱر جهليندو آهي، ۽ تاريخ ٺهندي ويندي آهي. هيءَ ڪپيل ٻانهن منهنجي آهي، ۽ مان ئي هن ٻانهن جو وارث آهيان."

پوءِ ان کان اڳ جو ڪنهن کي خبر پئجي سگهي ته ڇا ٿي رهيو هو. ٻار هٿ وڌائي ڪپيل ٻانهن جي سڪل آڱر ۾ مٺ وڌي. ٻانهن صوبيدار جي هٿ مان ڇڏائجي ويئي. صوبيدار دهشت ۽ خوف کان هتي ويو. ميجسٽريٽ ۽ ايس پي پٺ سان لڳي بيهي رهيا. هر ڪو پنهنجي جاءِ تي پنڊ پهڻ ٿي ويو.

ڪپيل ٻانهن هوا ۾ اڀي ٿي بيٺي، ائين، ڄڻ ڪنهن غيبي انسان جي ڪلهي سان لڳل هئي. ٻار جي مٺ ڪپيل ٻانهن جي آڱر ۾ لوهه ٿي ويئي. ٻار وک وڌائي. ٻانهن هوا ۾ لڏڻ لڳي ۽ ٻار جي وک وک سان وڌڻ لڳي. ٻانهن تي سڪل رت ۽ مٽيءَ جا ڇاپڙ آلا ٿيڻ لڳا. ڏسندي ڏسندي، ٻانهن مان ٽمندڙ رت ۾ ٻار جو آڱر جهليل هٿ آلو ٿي ويو. ٻار ڪپيل ٻانهن جي آڱر جهلي اڳتي وڌندو ويو.

............*

نيليما ساري رات پاسا ورائيندي ڪاٽي. ڪوشش ڪرڻ جي باوجود هوءَ ننډ نہ ڪري سگهي. اڄ هوءَ ايتري پريشان ڇو آهي؟ جنهن ڳالهہ جي تياري هوءَ ٻارهن سالن کان مسلسل ڪري رهي آهي. اها ڪرڻ جي ويل اڄ اچي ويئي آهي. پوءِ ڇا جو فڪر، ڇا جي چنتا؟ تي وچي ختم، تي وچي هڪ هڪاٽي، سڄ اڄا ايريو ڪونہ هو پر پورب کان اجالو ڦهلجي رهيو هوءِ روشني رات جي سياهيءَ تي غالب پوڻ لڳي هئي. هن اٿي دريءَ جا پردا پري ڪيا ۽ پنهنجي ڊيسڪ

ڪهاڻي اُن شادي شده عورت جي، جنهن جي ارمانن جو خون ڪيو ويو هو.

هندستاني باوفا عورتون پنهنجون آسون اميدون ۽ سهاڻي مستقبل جا خواب پنهنجي خانداني پرمپرا انوسار پنهنجي پتيءَ ۾ ڏسن ٿيون ٿي جو پنهنجي زندگيءَ جو آخري سفر بہ پنهنجي مڙس جي گهر مان نڪرڻ جا سپنا ڏسن هيءَ ڪهاڻي بہ اهڙي باوفا عورت تي لکيل آهي جنهن هر صورت ۾ چاهيو ٿي تہ سندس مڙس ڪيس ۽ سندس ٻارڙن کي ڇڏي نہ وڃي هن جي التجائن منٿن جو هن جي مڙس تي ڪهڙو اثر پيو ۽ ڪهاڻيءَ ۾ اڳيان ڇا ٿيو تنهن جو احوال پاڻ پڙهي معلوم ڪندا.

هڪ هو رشنو!

ريتا شهاڻي

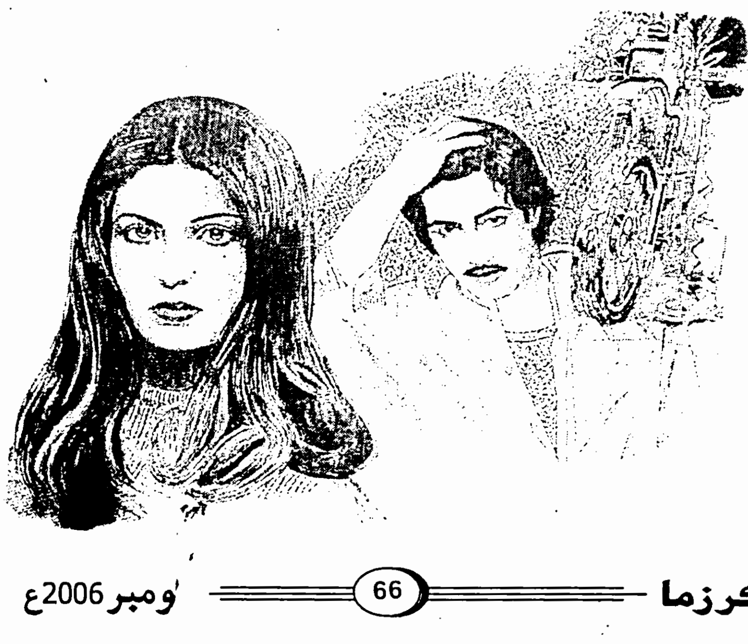

پر ڪرسيءَ تي ويهي، ڊائري ڪولي لکڻ لڳي.

اڄ جو سورج، پنهنجي ڏينهن جو سفر ڪرڻ کان اڳ مون کي، هڪ اهم رشتي کان مُڪت ڪندو ۽ اڄ منهنجي ۽ هن جي رشتي جو سفر به پورو ٿيندو. رشتو؟ ڪهڙو رشتو؟ ڇا جو رشتو؟ اهو هڪ مصنوعي رشتو هو. ان رشتي ۾ دم هو ئي ڪٿي؟ اهو هڪ مرٽينگ رشتو هو اڏ مئل يا شايد اڏ کان به وڌيڪ مئل. اهو بيجان رشتو هو! ڪيئن مون ويهه سال، نه نه، ٻاويهه سال ان رشتي سان گڏ گهاريا! ڏهن سالن تائين، جيئن تيئن سُکيا سهنجا، مگر پويان ٻارهن سال، بيحد ڏکيا ۽ اهنجا!! اڄ، ان جي پڇاڙي ٿيڻي آهي، بس نڪتو ساهه، اجهو نڪتو ڇاڻ نڪتو!!

مان ائين ڇو محسوس ڪري رهي آهيان ته هيءَ دنيا سورن جي محور تي گهمي رهي آهي ۽ دنيا جا واسي طرح طرح جي سورن ۾ مبتلا آهن. ڪن کي ٿورا، ڪن کي گهڻا، ڪن کي هلڪا ته ڪن کي شديد سور! پر اهي آهن ضرور. هر وقت آهن، هر هنڌ آهن. گهڻي انداز ۾، سور رشتن جي ئي پيدائش آهن يا ائين ته ناهي ته رشتا سورن جي پيدائش؟ ائين ته ناهي ته رشتا سورن جي پاڙن تي بيٺا آهن؟ ماتا ۽ اولاد جو مقدس ناتو به ته سورن سان شروع ٿئي ٿو پنهي طرفن کان ۽ مختلف دؤرن مان گذري ٿو. چوندا آهن ته رشتا انسان کي راحت بخشيندا آهن. مگر منهنجي خيال ۾ منهنجيءَ حالت ۾ يا منهنجيءَ نظر ۾ ڳالهه ئي ڪجهه ابتڙ آهي. سورن منهنجا جهول پري ڇڏيا آهن. مگر مان ائين ڇو سوچي رهي آهيان؟ منهنجي سوچ هڪ طرفي ڇو ٿي پيئي آهي؟ ڇا مون کي ڪن رشتن سک ڪونه ڏنو آهي؟ پنهنجي ماتا، پتا، پنهنجي سڳن سنبڌين، پنهنجن ٻارن وٽان مون کي سک جون گهڙيون ڪو نه مليون آهن؟ مليون آهن بيشڪ مليون آهن! ليڪن اڄ منهنجي نظر ئي نراشاوادي (مايوسيءَ واري ڪيفيت) آهي. مون کي هر هنڌ صرف سور نظر اچي رهيا آهن. مان هڪڙي رشتي جي سورن جي ستايل آهيان. مان انهن کي ٻاهر ڪڍي ڇوٽڪارو حاصل ڪرڻ چاهيان ٿي. ها، اڄ هڪ اهم سور جو انت ٿيڻو آهي، هڪ رشتي جو انت ٿيڻو آهي. اڄ مان پنهجي زندگيءَ جي ان زخميل حصي کي ڪپي ڌار ڪري ڇڏينديس ۽ سور کان نجات حاصل ڪنديس. طلاقنامو تيار آهي. اسين به تيار آهيون. بس، رڳو دستخط پوڻ جي دير آهي. ڇا اهو سولو ٿيندو؟ سالن کان سال تياري ڪئي اٿم. مگر اڄ مان بلڪل تيار آهيان. اڄ مان شريمتيءَ مان ڪماري يا طلاق شده بڻجي پونديس.

ها، ڪيڏو ڏکيو رهيو آهي! ڪنهن چاتو هو ته ايڏو ڪٺن ٿيندو آهي؟ هڪ ڏک سان ٻاويهن سالن جي رشتي کي ٽوڙڻ! شاديءَ جا ست ڦيرا پوڻ ۾ گهڻو وقت لڳندو آهي؟ قسم واعدا ڪرڻ ۾ ڪنهن جي گهران ڇا ٿو وڃي؟ ڪيڏي آسانيءَ سان سڀ ڪجهه وساري سگهجن ٿا؟ پل ڪن ۾ جذبا ڦري سگهجن ٿا، سياءَ، ويچار ڦري وڃن ٿا! ڦري وڃن ٿيون ياوناڻون!! پر

ٻليءَ ۽ جنڙيءَ

ڪا هڪڙي شوقين ٻلي، ڪنهن جوان تي عاشق ٿي پيئي. پوءِ ان جوان جي معشوق ٿيڻ لاءِ ڪنهن جنڙيءَ کي عرض ڪيائين ته، ”منهنجي شڪل ڪوريءَ نينگريءَ جهڙي ڪر!“ جنڙيءَ کي ٻليءَ جي ٻاڏائن تي رحم اچي ويو ۽ سندس آس پوري ڪرڻ لاءِ ان کي پنهنجي هنر سان ٻليءَ مان سنهڙي، خوبصورت ڪنواري ڇوڪري ڪري ڇڏيائين. آخر اهو نوجوان هن خوبصورت ڪنواري ڇوڪريءَ تي وهت ٿي پيو ۽ ڪيس وهانو ڪري گهر وٺي آيو. جڏهن گهوٽ ڪنوار پنهنجي ڪوٺيءَ ۾ ٿي ويٺا ته ان مهل ساڳيءَ جنڙي کي خيال آيو ته ”ڏسان ته هن نئين نينگر جو هن روپ ۾ اچڻ سان سڀاءُ به ڦريو آهي، يا نه؟. سو ڇاٽڻ لاءِ پاڻ هڪڙي ننڍڙي ڪئيءَ جي شڪل مٽائي، ان ٻليءَ ڪنوار جي اڳيان اچي ٽپڻ لڳي. تڏهن هن ڪنوار ٻليءَ، پنهنجي نئين ڏسا کي ڀلجي، هڪدم پنهنجي هنڌ تان جوهه وجهي اچي ڪئيءَ کي جهٽ هٽي جهلي ورتو ۽ اجا کائڻ لاءِ تيار ٿي، ته جنڙيءَ وري به هنر جي هوائي هلائي، ان کي ساڳي ٻلي بنائي ڇڏيو ۽ پوءِ پاڻ گم ٿي ويئي.

نصيحت: طبيعت ۾ جيڪو سڀاءُ رچيل هوندو آهي، اهو پوءِ ڪنهن به ظاهري روپ ٻهروپ سان نٿو بدلجي.

مان ڀلائي نه سگهي آهيان. هيل تائين سنسڪارن جي اڻڏٺل زنجيرن سان جڪڙيل رهي آهيان، وساري نه سگهي آهيان پنهنجي شادي شده هئڻ جي احساس کي! مان دوزخ جي باهين مان گذر آهيان، منهنجي لاءِ هيءُ رشتو ڪيڏو مُلهائتو هو! مون ڪيڏي ڪوشش ڪئي ان ۾ جان ڦوڪڻ جي، پر سڀ بيسود ثابت ٿيو. توکي مون وٽان صرف مليو جليو ۽ مون کي موٽ ۾ تو وٽان ڇا مليو آهي؟ ذلت، نوڪرون، اپمان(ذلت)، بيپرواهيءَ پريو وهنوار ۽ غير ذميوارانه هلت!! مگر اج مان پاڻ تي رحم ڇو کائي رهي آهيان؟ پورو ٿيو اهو دؤر روئڻ ڏوئڻ وارو پاڻ تي قياس ڪرڻ وارو پاڻ کي الزام ڏيڻ وارو اج کان، منهنجي نئين زندگي شروع ٿيندي ۽ خوداعتماديءَ سان ڪنديس، مان ان کي شروع! ها شروعات ۾ ٻنهه شروعات ۾ تون مون تي اکن ڇڪن هئين، پوءِ توکي الائي ڇا ٿيو؟ شاديءَ جي ٽن چئن سالن کان پوءِ تنهنجو ڌيان ٻئي طرف وڃڻ لڳو.

مون کي هن جي مون ڏانهن بيپرواهيءَ ۽ احساس جي سرديءَ جي ڄاڻ تڏهن پئي، جڏهن مون هڪ رات، گهبرايل حالت ۾ پنهنجي موٽر جي حادثي جي خبر هن کي ٻئي شهر ۾، جتي هو هئو ڏني هئي. منهنجو موٽر هلائيندي ائڪسيڊنٽ ٿي پيو هو. مون کي هن مان الائي ڪهڙي رد عمل جي اميد هئي؟

مون هن کي ٻڌايو ”ٻُڌ، منهنجي ڪار جو ائڪسيڊنٽ ٿي پيو...“ منهنجي

آواز ۾ هئي گهبراهٽ، بيچيني، ڊپ ۽ چنتا ۽ اهو لرزي رهيو هو.

۽ هن جو سوال هو "ڪهڙي ڪار؟ منهنجي ڪار ته ڪا نه ڊرائيو ڪري رهي هئين؟"

"نه، تنهنجي ڪانه هئي."

۽ مون فون رکي ڇڏيو. منهنجون اکيون ڳوڙهن سان ڀرجي ويون. منهنجي روم روم روئي ڏنو هو. هن ائين به نه پڇيو "توکي ڌڪ ته ڪو نه لڳو زخمي ته ڪا نه ٿيئن؟ ڪيئن ٿيو؟ ڇا ٿيو؟ پنچنامو نڪتو يا نه؟ پوليس ڪيس ٿيو يا نه؟"

ڪجهه به نه! منهنجي موٽر، تنهنجي موٽر! بس رڳو ايترو!

پنهنجي موٽر ۾ ايڏو موهه؟ اهڙو ته ڪو نه هو هو اڳي؟ ڇا مون هن کي سڃاتو ئي ڪو نه هو؟

ڪهڙو رشتو هو اسان جو؟ احساس وهيڻو رُکو رُکو بلڪل خشڪ!!

ان ڳالهه کي به ڏهه سال ٿي ويا.

هاڻي هو گهڻو گهر کان ٻاهر رهڻ لڳو هو. هن جي بيوفائيءَ جا داستان منهنجن ڪنن تائين پهچڻ لڳا هئا. مون کي هِتان هُتان خبر اچڻ لڳي ته هو ڪن ڇوڪرين جي مايا جار ۾ ڦاسڻ لڳو هو. ڪڏهن ڪنهن ڇوڪريءَ سان ته ڪڏهن ڪنهن ڇوڪريءَ سان رستو رکڻ لڳو هو.

هن جو ڌيان گهر طرف، مون طرف گهٽجڻ لڳو هو. گهر جي سموري جوابداري، ٻن ٻارن جي سار سنڀال، سس جي نگراني، منهنجي مٿان هئي. هو راتيون گهر کان ٻاهر گذارڻ لڳو هو. ڪڏهن ڪنهن شهر ۾ ته ڪڏهن ڪنهن شهر ۾. منهنجي ورجائڻ، پڇڻ ۽ روئڻ وغيره ڪنهن ڳالهه جو اثر، هن تي نه ٿي رهيو هو. ويتر منهنجي ڪچه چوڻ تي. هو ڏمرجي ٿي ويو.

نيٺ هڪ ڏينهن هن چئي ڏنو. "تون ڇا ٿي سمجهين مان توسان گڏ ڏاڍو خوش آهيان؟ مون کي توسان گڏ هڪ ئي گهر ۾ زندگي گذارڻ گوارا ناهي. اسان کي جلدي الڳ ٿيڻو پوندو."

مان روئڻ لڳيس، "مگر منهنجو قصور ڇا آهي؟ اهو ته ٻڌاءِ... ٻڌاءِ مونکي!"

هو جواب ڏيئي نه سگهيو.

"منهنجو ڇا ٿيندو؟ منهنجي ٻارن جو ڇا ٿيندو؟ مون کي جواب گهرجي." مون سڏڪا ڀريندي چيو.

"مان توکي ۽ تنهنجي ٻارن کي ڪا به مالي تڪليف رسڻ ڪو نه ڏيندس. تون ان باري ۾ بي فڪر ٿي وڃ. اها منهنجي جوابداري آهي. مان رڳو چاهيان ٿو ته تون بنا ڪنهن جهيڙي جهٽي يا ناگوار حالتون پيدا ڪرڻ جي، مون کي آزاد ڪري ڇڏين."

منهنجي آزي نيزاريءَ، منهنجي روئڻ رڙن ڏانهن هن جو بلڪل ڌيان نه ويو. پوءِ به مان انتظار ڪرڻ لڳيس، پاڻ کي ڏڍ ڏيڻ لڳيس ته هڪ ڏينهن هُن کي سمت(عقل) ضرور ايندي، هو واپس موٽي ايندو.

۽ پوءِ اها ڳالهه ٻُڌڻ ۾ آئي ته هو هڪ ڇوڪريءَ سان رستو وڌائي رهيو هو. جيڪا ٻئي شهر ۾ رهندي هئي. پرڻيل هئي مگر مڙس کان ڌار ٿي ويئي هئي.

هاڻي هو مون کان ڪچي طلاقنامي تي صحيح ڪرڻ جي گهر ڪرڻ لڳو. ان لاءِ اسان ٻنهي کي فئملي ڪورٽ ۾ وڃي سائين (صحيح) ڪرڻو هو. ڇهن مهينن بعد پڪو دستاويز تيار ٿيڻو هو. هن کي اهو ڪچو ڪاغذ پنهنجي ساهيڙيءَ کي ڏيکارڻو هو جيئن هوءَ به پنهنجي مڙس کان ڊائيوورس(طلاق) گهري سگهي. اهو هو ان ساهيڙيءَ جو شرط يا .... فرمان!

مگر مان ائين ڪرڻ لاءِ ڪٿي تيار هئس؟ هن مون کي ڌمڪايو. مون رُنو التجا ڪئي، هٿ جوڙيا. "مان ايڏو وڏو قدم ڪيئن کڻان؟ منهنجي مائٽن کي ڪيڏو صدمو رسندو؟ منهنجن ٻارن جو ڇا ٿيندو؟ هڪ صحيح ڪرڻ سان ڪيڏيون دليون ٽٽنديون، هڪ صحيح پوڻ سان ڪيڏا رشتا ٽٽندا؟" ليڪن هن جي اکين تي الائي ڪهڙيون انڌ جون پٽيون چڙهيل هيون! "مان دستخط ڪا نه ڪري سگهنديس. اصل نه ڪري سگهنديس. نه، نه، اهو ممڪن ئي ناهي... شل منهنجي ساڄي ٻانهن ڀڃي پوي، منهنجي ساڄي ڪرائيءَ جو فريڪچر ٿي پوي، منهنجو هٿ زخمي ٿي پوي، ڪجهه به ٿئي جيئن مان صحيح ڪرڻ کان بچي وڃان..." پر مون کي ڪجهه به ڪو نه ٿيو. مون کي صحيح ڪرڻي ئي پيئي.

هو اهو پنو کڻي جهٽ، گهر ڇڏي هليو ويو. ڪيڏي تڪڙ هئي هن کي مهينن جا مهينا گم ٿي ويو. مگر ڇهن مهينن جي اندر ئي موٽي آيو. هن جي ساهيڙيءَ سان به ڪا نه ٺهي. هو ٺڪو ٻجڙو ٿي موٽي آيو. هن مون کي ڪا به سمجهاڻي ڏيڻ جي ضرورت ئي ڪا نه سمجهي. ڇو ڏئي سمجهاڻي مون کي؟ يا شايد ڪجهه ٻڌائڻ جي همت نه ٿي رهي هئي هن کي!

نه هن مون کان معافي گهري، نه پنهنجي وهنوار لاءِ افسوس ظاهر ڪيو. نه وات سان، نه پنهنجي ورتاءُ سان! "آخر مرد آهي نه. سو به پارٽي مرد! پتنيءَ جو آخر درجو ئي ڪهڙو آهي؟ گجر ۾ موريءَ جهڙو؟" اهڙي ئي سکيا ڏني ويئي آهي، شايد هنن کي پنهنجي ماءُ وٽان ئي! زالون ئي ته زالن جون دشمن ٿي وينديون آهن! عورت نيٺ ويندي ڪاڏي؟ ائين مرد سمجهن ٿا. هنن جي هٿن ۾ مراداڻن جو پرمپرائن جو جهنڊو آهي يا ڏنڊو آهي. جنهن سان هو زالن کي ڪٽڻ چاهين ٿا، ڪٽي رهيا آهن! هن تي آپلا جو ٺپو جو لڳل آهي!

مان هاڻي پنهنجو گهٽي ۾ گهٽو ڌيان ڪم ۾ ڏيڻ لڳيس ۽ پنهنجي ميدان ۾ ترقي ڪرڻ لڳيس. سماج ۾ منهنجو مان مرتبو وڌڻ لڳو مگر هن جي نظر ۾ منهنجو وجود شونيه(ٻڙي) جي برابر هو. مان هن جي سامهون ساڳي جي ساڳي رهيس. مون پنهنجي طرفان پوري ڪوشش ڪئي. جيئن هو پاڻ کي اظهاري سگهي، پنهنجي دل کولي پاڻ کي هلڪو ڪري سگهي. پنهنجي ناڪامياب سفر سبب هو موڳو ۽ مايوس رهڻ لڳو هو هن کي ڊپريشن ويڙهي ويو هو. شايد هو ذهني طرح سان بيمار هو ڳِلتي هو. مگر هو پاڻ کي ظاهري نه سگهيو. هن کي ته مون سان اکيون ملائڻ جي به جرئت نه ٿي رهي هئي. مون کان هن کي الائي ڪهڙي اميد هئي؟

هن وٽان ردعمل جي ڪوتاهيءَ مون کي خاموش ڪري ڇڏيو. هن طرح بيپرواه ٿي ويس، آخر ڪيستائين هن جي پرواهه ڪندي رهنديس؟ مون کي پاڻ تي پاڙڻو پوندو بس، هاڻي گهڻو ٿيو!

۽ هن کي هڪ ٻي ساهيڙي ملي ويئي.

بس، هاڻي منهنجي دل ڪٿي تي چڪي هئي. مان پنهنجو سامان سڙو ڪٺي گهر مان نڪري آيس. هن ٻيهري هن مون کي ڪو نه ڇڏيو مون ئي هن کي ترڪ ڪيو. مون کي منهنجي آفيس طرفان فلئٽ ملي ويو ۽ مان اتي رهڻ لڳيس. مون کي پنهنجن ٻارن لاءِ خوشگوار ۽ پرسڪون ماحول پئدا ڪرڻو هو. هنن ويچارن کي ته بالڪل ڪان ونئي تناءَ ڀريو ماحول مليو هو. ماتا پتا جي ڇڪتاڻ جو هُو شڪار ٻئجي پيا هئا. برابر، هنن کي پتا جي ڇپر، ڇانو کي محروم رهڻو پوندو ۽ پتا کي پنهنجي سنتان کان الڳ، مگر هيل تائين به ته حالتون صحيح ڪو نه هيون. هو سئوخاوند پلي نه هجي، پر سئو پيءُ ضرور آهي. هن جي پنهنجن ڪمزورين هن کي پنهنجن ٻارن کان جدا ڪري ڇڏيو آهي. هن خود ئي اهڙيون حالتون پئدا ڪيون آهن، جن هن کي گهريلو خوشين ۽ راحتن کان وانجهيل رکيو آهي. سڀ ڪجهه هوندي به هو اڪيلو آهي.

مگر مان هن تي افسوس ڇو ڪري رهي آهيان؟ هن ڪڏهن منهنجي خوشي ۽ ناخوشيءَ جي پرواهه ڪئي آهي، جو مان ڪري رهي آهيان؟ ڇا منهنجي دل ۾

گيت

هي جي گيت گهٽان وانگر آيا آهن،
ڪارونيارَ ڪري اڄ مون تي ڇايا آهن،
"اڄ ڪلهه" کان غافل به نه آهن
ڇو ته جڳن جا ڳايل آهن،
هي جي منهنجا گيت گلن جيئن گهايل آهن،
خوشبوءِ جا طوفان انهن ۾
صدين لاءِ سمايل آهن.
ها، هي گيت سندءِ سيني سان
سرديءَ ۾ گرمايل آهن،
گيت لکان ٿو ايئن لڳي ٿو
جڻ تنهنجي آغوش ۾ آهيان
آءٌ خماريل هوندس، ليڪن
پوءِ به پوري هوش ۾ آهيان
هي ڄاڻان ٿو
تنهنجو پيار امر ڪرڻو آ،
تنهنجين اکين مان ميخانا جي مون پيتا
تن جو قرض ائين ڀرڻو آ،
ڪيئي گيت لکي مرڻو آ
ڪيئي گيت لکي مرڻو آ.

............*

اڄ هن جي لاءِ ڪو جذبو آهي؟ آخر ڪهڙو آهي اهو جذبو؟

اڄ ته ان رشتي جو انت ٿيڻو آهي!
هاڻي وقت اچي ويو آهي، اڄ جي سورج غروب ٿيڻ کان اڳ منهنجي ان رشتي جو سورج به ٻڏي ويندو. اڄ ته ان رشتي جو انت ٿيڻو ئي آهي؟

پر ڇا هڪ پني ٽڪريءَ تي صحيح پوڻ سان رشتي جو انت ٿي ويندو آهي؟

............*

تصوان عاشق جو جنهن پنهنجي محبوب حاصل ڪرڻ جو آسرو پلي ڇڏيو هو.

ڪلو ڪاسائي راضي ٿي ويو!

فياض چند ڪليري

موتين جي داڻن جهڙي لفظن سان سينگاريل خوبصورت عشقيه ڪهاڻي. ڪهاڻيءَ ۾ عاشق غريب ڪلاڪار آهي، جنهن جي معاشري ۾ ڪا به عزت ناهي. نه ڪيس سٺو روزگار آهي، ۽ نه وري عاليشان گهر ۽ نه وري ڪو بينڪ بيلينس. هوڏانهن معشوق جو پيءُ خوفناڪ ڪاسائي آهي. جيڪو عاشق خلاف نيڪ خيال نه ٿو رکي ۽ ٻنهي جي ميلاپ جو پڪو دشمن آهي ۽ عاشق کي ڪنهن به صورت ۾ پنهنجي ڌيءَ ڏيڻ لاءِ تيار نه آهي، اهڙي ٻڌتر ۽ غير يقيني صورتحال ۾ انهن جو ميلاپ ڪيئن ٿئي ٿو ان ۾ ڪهڙا ڪهڙا ڪردار پنهنجو ڪردار ادا ڪن ٿا، تنهن جو دلچسپ احوال هن خوبصورت يادگار ڪهاڻيءَ ۾ پڙهندا.

جمعي جي هر شام جيان، اُن شام به اسان ٽئي ڄڻا پاڪستان اسٽينڊرڊ ٽائيم موجب شام جو ڇهين وڳي، قلندري هوٽل جي ڪنڊائتي ٽيبل تي اچي سهڙيا هئاسين. آگسٽ مهيني جي پڇاڙڪن ڏينهن ۾، گرمي ۽ اُبس ماڻهن جا هوش بتال ڪري ڇڏيا هئا. موسميات کاتي جون سموريون اڳ ڪٿيون ڪوڙيون ثابت ٿيون هيون. روز جي خبرن ۾، جهڪ ۽ گجگوڙ سان برسات پوڻ جا امڪان، امڪان ئي رهجي ويا هيا. پر هر جمعي جي شام، برسات وسي نه وسي، جهڪ جهولا هجن يا ساهه منجهائيندڙ ابس، اسان ٽئي، زندگيءَ جي سمورين ذلالتن ۽ حماڪتن جي باوجود، مقرر وقت ۽ مقرر هنڌ تي اوس ملندا هئاسين ۽

جيڪڏهن اسان مان ڪو هڪ ڇڙو ڪنهن شديد مجبوري توڙي مسئلي ڪارڻ، ڪنهن جمعي جي شام جو غير حاضر رهندو هو تہ مهيني جي باقي سمورين جمعي جي شامن جي چانهن جو بل، سندس ڪمزور ڪيسي مان ادا ٿيڻو هوندو هو. انڪري اسان مان هر ڪو پنهنجي ڇڙي زندگيءَ جي سمورين ڇڙواڳين ۽ ڇيڳرائپن کي پاسيرو رکي، جمعي جي هر شام مقرر وقت تي قلندري هوٽل تي پهچندو هيو. جانو شاهو ۽ آئون، بچپن جا يار آهيون. اسان جي ياراڻي کي ساندهہ 20 سال گذري چڪا آهن. اسان جو ننڍپڻ، وڏي داهي ۽ رهمان واري نالي سان مشهور تاج ڪالونيءَ جي گدلين ۽ گندين گهٽين ۾ بلورين راند ڪيڏندي، لاٽون ڦيرائيندي ۽ پاڙي جي سنهڙين، سيپڪڙين ڇوڪرين کي ڇيڙيندي گڏ گذريو. اسان ٻنهي جا گهر پاڙي جي ساڳئي گهٽي ۾ هيا. شهر جي مين پرائمري اسڪول ۾ ساڳي بينچ تي ويهي. اُسان گڏجي پٽيون پچايون هيون ۽ اڪثر اسڪول مان گسائڻ تان ٻئي ڄڻا قطار ۾ ڪڪڙ ٿيا هئاسين. پرائمري پاس ڪرڻ ڪانپوءِ ۽ ڊي سي هاءِ اسڪول ۾ ميٽرڪ تائين اسان ساڳئي قطار ۾ ڪموڊ جهڙين سوڙهين ۽ ڪمزور ڪرسين تي ويهي پڙهيا هئاسين. جانوءَ جو والد، روينيو کاتي ۾ مختيارڪار جو پٽيوالو هو. ڪڏهن ڪڏهن جڏهن مختيارڪار صاحب پنهنجي فيمليءَ سان گڏ موڪلون ملهائڻ ڪوهہ مري يا ڳوٺ ويندو هيو تڏهن سندس سرڪاري بنگلي کي بابي جي

ملڪيت سمجهي، اسان ٻئي خوب مستيون ڪندا هئاسين.....صاحب جي ٻارن جي مهانگن رانديڪن جون ڇاپيون پري پري، ترڪڻي فرش تي انهن کي هلائيندا هئاسين. ٻارن جون مهانگيون پينٽون ۽ شرٽون پائي هوڪرا ڪندا هئاسين ۽ ڪڏهن ڪڏهن جانوءَ جو والد چاچو ڦتُو بيزار ٿي لڪڻ کڻي پويان پوندو هيو پر اسان مينهن واءُ ٿي ويندا هئاسين...! شاهو جي پيءُ جو چهرو اسان کي ياد نہ آهي... ڇو تہ شاهو جي پيدائش کان ٻہ سال پٽس چاچو نُورو ڪچي شراب جا نونٽ جيڏا جستي گلاس ڏوگهي ڏوگهي، شهر جي سرڪاري اسپتال ۾ لاوارثن جيان ڇُڙي ڇُڙي فوت ٿي ويو...! چاچو نورو ٽانگو هلائيندو هو... شاهو جي ماءُ اسان کي ٻڌائيندي هئي تہ نوري وٽ پنج ڇهہ پلا گهوڙا هوندا هئا. ذاتي طنبيلو هوندو هوس... ملازم هوندا هيس... پر هو گهوڙن جي ميل جي ڇُوس ۾ ڦاسي پيو... شرطن ۾ سڀ ڪجهہ داءَ تي لڳائي ڇڏيائين... ۽ غربت ۾ مبتلا ٿيڻ کان پوءِ چرس، آفيم ۽ ڪچي شراب سندس جواني ڳاري ڇڏي...! چاچي نوري جي وفات کانپوءِ شاهوءَ جي ماءَ شهر جي سڪين گهرن جا پوچا، ٻهارا ڏئي، شاهو ۽ سندس ٽن ڀينرن کي پالي جوان ڪرڻ ۾ پنهنجي سون جهڙي جواني ڳاري پٽل ڪري ڇڏي هئي. هن جو والد، شهر جي آڙيڪاپ ۽ شاهوڪار پٺاڻ ٺيڪيدار خداداد خان جو وفادار ۽ خاڪسار منشي هُيو. ٿوري گهڻي سماجي اُٿي، ويٺي جي فرق ڪانسواءِ اسان ٻنهي جي زندگين جي

صبح ۽ شام جا رنگ ساڳيائي هيا...! جانو ۽ شاهوءَ جي پهرين ڏينهن کان پڙهائي سان لونءَ نه لڳي سا نه لڳي...! جانوءَ اسڪولي زماني کان فلمن جو جنون جي حد تائين شوقين هيو. جمعي جي هر رات، جانو پنهنجي ڪمري جي دروازي ۾ ٽنگيل پٽس جي قميص مان پئسا چورائي اسان کي ان زماني جي مشهور سينيمائن، ريگل ۽ نشاط ۾ فلمون ڏيکاريندو هو. هن جو آئيڊيل هيرو وحيدمراد هيو. جانو پنهنجي اٽين وارن کي ڳچل تيل جو مکي وحيدمراد جهڙو هيئر اسٽائيل رکڻ جي ڪوشش ڪندو هُيو! فلمي دنياجي دلفريب نظارن جانوءَ کي ڪتابن کان پاسيرو ڪري ڇڏيو ۽ هُو انين درجي کان شهر جي ناٽڪ منڊلين ۽ اسٽيج پروگرامن ۾ بهرو وٺڻ لاءِ مقامي آرٽسٽن جي اڳيان پوبان هلڻ لڳو ۽ زندگيءَ جا قيمتي پندرنهن سال اسٽيج ڊرامن جي رنگين دنيا کي ڏيڻ کان پوءِ هاڻ هو شهر جو نامور اسٽيج اداڪار ۽ هدايتڪار بڻجي ويو هو. جانو اداڪاريءَ جي دلفريب دنيا ۾ اچڻ کانپوءِ جان محمد مان، وحيد جان بڻجي ويو! اسٽيج ڊرامن کانسواءِ هن پي ٽي وي ۽ ڪجهه سنڌي فلمن ۾ به پنهنجي ڪلا جا جوهر ڏيکارڻ جا جتن ڪيا، پر اسڪرين جي دنيا ۾ پير ڪپائي نه سگهيو ۽ صرف اسٽيج ڊرامن جو رهجي ويو. هو واقعي به هڪ جينيس آرٽسٽ هيو. هر ڪردار ۾ ائين جذب ٿي ويندو هو جو. ڏسندڙ دنگ رهجي ويندا هيا. ڪاميڊي ڪردار ۾ هوندو هو ته سامهون پنڊال ۾ ويٺل کلي کلي کيرا ٿي ويندا هُئا. الميائي ڪردار ڪندو هو ته ماڻهن جي اکين مان ڇڄ ڳوڙهن جا ڇلڪي پوندا هئا. جانو ويچاري ڪيترين سيڪڙاٽ نائڪائن کي ڪمال درجي تي پڄايو ۽ ڪيترين سان هڪ طرفو عشق ڪري، ڪين حقيقي زندگيءَ جي هيروئن بنائڻ جا خواب ڏٺائين. پر هر نائيڪ ناما پاري کانپوءِ ڪنهن پوليس عملدار يا ٺيڪيدار سان شادي ڪري جانوءَ کي رڻ ۾ رولي هلي وئي ۽ جانو جي گهر جي اڪيلي ڪمري جي ديوارن تي رهجي ويون. انهن نائڪائن سان نڪتل ڳوڙهون فريبي تصويرون...!

شاهوءَ کي وري ننڊپڻ کان وٺي، ريڊيو ۽ ٽي وي جو مستري ٿيڻ جو خبط هُيو. اسڪولي زماني ۾ هُو پنهنجي پراڻي ريڊئي کي پرزا پرزا ڪري ٻيهر جوڙي وٺندو هو. ان ۾ ستين درجي کان شهر جي مختلف ريڊيو ٽي وي جي مسترين جا دڙڪا ۽ ڇڙٻون کائي، نيٺ پنهنجي شوق کي پنهنجو روزگار بنايو.

هاڻ شهر جي مکيه بازار ۾ شاهوءَ جو پنهنجو دڪان آهي ۽ وٽس چار پنج شاگرد آهن. گذريل 15 سالن دوران شاهو ٽڪو پئسو جمع ڪري، پنهنجي ٽنهي ڀينرن جا هٿ ڳاڙها پيلا ڪري پنهنجي مٿي تان بار لاٿو پر اجا تائين ويچارو پاڻ ڪنوارو آهي. برادريءَ ۾ جواڻ، جماڻ ڇوڪري جي اٿهوند ۽ معاشي حوالي سان ڪمزور اسٽيٽس، شاهوءَ جي ڇڙي زندگيءَ کي تنهائيءَ جو تياڳ بخشي ڇڏيو! ساڳي ڇڙائپ، منهنجي بي رنگ ۽ بي ڪيف زندگيءَ جو به روڳ آهي. مون ننڊپڻ ۾

بابي جي سيٺ خداداد خان جا نٽ، نانگر ڏسي، پنهنجي ڪچڙي ذهن ۾ پڪو پختو ارادو ڪيو هو تہ مان بہ خداداد وانگر، شهر جو مشهور ۽ شاهوڪار ٺيڪيدار ٿيندس، وڏن وڏن ڪاليجن، اسڪولن ۽ اسپتالن جا ٺيڪا کڻندس ۽پنهنجي لاءِ بہ شهر جي پوش علائقي ۾ وائيٽ هائوس جهڙو عاليشان بنگلو جوڙائيندس. چار پنج وڏيون گاڏيون هونديون ۽ ڪنهن امير گهراڻي جي اڪيلي ڇوڪريءَ سان شادي ڪري اُن جي بہ ملڪيت جو حصو ٺڳائيندس..... پنهنجيءَ اُن خواب جي تعبير لاءِ مان ننڍپڻ ۾ اسڪول ٽائيم کان پوءِ رات جو دير دير تائين بابي سان گڏ سندس پراڻي ففٽي موٽرسائيڪل تي چڙهي، شهر جي مختلف علائقن ۾ سيٺ خداداد خان جي هلندڙ ڪمن جو جائزو وٺڻ ويندو هوس ۽ سيٺ خداداد جي اٿي ويٺي، ڳالهہ ٻول کي وڏي ڌيان ۽ گيان سان ڏسندو هوس...! پر شايد ڪاتب تقدير، منهنجي قسمت جي سليٽ تي سيٺ خداداد خان جهڙو ٺيڪيدار ٿيڻ نہ لکيو هيو. مان تڏهن ٻارهين درجي ۾ پڙهي رهيو هوس جو هڪ اياڳي شام جو بابي جو لاش ايڌي ايمبولينس وارا گهر کڻائي آيا هيا... سيٺ خداداد جي شهر کان ٻاهر هلندڙ ڪم جو جائزو وٺڻ لاءِ بابو اوڏانهن ويو تہ واٽ تي ڪنهن چرسي ۽ آفيمي ٽرڪ ڊرائيور بابي جي ففٽي موٽرسائيڪل کي ڪچلي ڇڏيو ۽ ٽرڪ جي بي رحم ڦيٿن هيٺان منهنجا انيڪ معصوم خواب ۽ خواهشون بہ ڇچرجي، ڦٿڪي مري ويون...!! منهنجا خواب ڇڪنا چور تي ويا... پڙهائي رُلي وئي.:. گهر جو وڏو هئڻ سبب گهر جو بار منهنجي ڪلهن تي اچي پيو.... امڙ جي اداس اکين ۽ ٻن ڀينرن جي وارن ۾ پوندڙ چانديءَ تارن، منهنجي تعليم کي ٻُنڍو ڏئي ڇڏيو...! ڪجهہ مهينا روزگار لاءِ دربدر ۽ خوار ٿيس، نيٺ سيٺ خداداد خان، بابي جي سچي عمر جي وفاداري ۽ ايمانداريءَ کي ڏسنديءَ، مون کي پاڻ وٽ ڪم لاءِ رکيو ۽ گذريل ڏهن سالن کان مان بہ بابي وانگر، هڪ مڙٽل 70 ماڊل هنڊا موٽرسائيڪل تي چڙهي خداداد خان جي صلاحيتن تي ڪڙهندو ۽ سڙندو رهندو آهيان. انهيءَ عرصي دوران ٻنهي ڀينرن کي شينهن ڪلهي چاڙهيم پر پاڻ اجا تائين ڪنهن پريوش کي پنهنجي سيني تي سوار ڪرڻ واري خواهش کان محروم آهيان! توڙي جو اسان ٽنهي دوستن جي عملي زندگيءَ جا ٻي رنگ، روپ الڳ الڳ آهن پر اسان جي دوستيءَ جو رنگ، لپٽن چورو چانهن جي رنگ جيان گهاٽو ۽ گهرو آهي.

جمعي جي هر شام، اسان ٽئي دوست، پنهنجي هڪ هفتي جي ڪار گذارين، ننڍڙين ننڍڙين خوشين ۽ پهاڙ جيڏين پريشانين کي هڪ ٻئي سان شيئر ڪندا هئاسين. چانهن جي 6 ڪوپن تي، اسان تي ڪلاڪ هوٽل جي ٽن ڪرسين کي سيڙائيندا هئاسين. هوٽل جو تقريبن سمورو عملو اسان جو واقف تي ڇڪو هيو ۽ ٻاهر واري ۽ اندر واري ڪنڌڙ رنگروٽ بيرا اسان کي ايندي ڏسي، سرباٽن ۾ چوندا هئا.

"اچي وبا واندا..." پر اسان رنگروٽ

بيرن جي سرگوشي ٻڌي اڻ ٻڌي ڪري ڇڏيندا هئاسين. جمعي جي ان شام، جنهن ڳالهه اسان کي حيران ۽ پريشان ڪيو هو. اُها، اسان جي "بي بي سي لنڊن يار" جانو جي اڻ منڊائتي ۽ اڻ مهلائتي ماٺ هئي. جڏهن ڪجهه منٽن تائين، جانو ٻڙڪ به ٻاهر نه ڪڍي ۽ ٽريءَ تي ڪاڏي رکي، علامه اقبال وانگر ڪنهن اونهي سوچ جي غوراب ۾ غرق رهيو تڏهن شاهُو جانو کي ڇيڙائڻ خاطر، مون کي اک پڇيندي چيو "ٻُڌ! مستقبل جا وڏا ٺيڪيدار... اڄ مستقبل جي آسڪر ايوارڊ جي وِنر وڏي اداڪار جو ڪنڌ جو جهاز ٻڏي ويو آهي...!" مون کي به مذاق سجهي، سو رازداري واري انداز ۾ هيڏانهن هوڏانهن لوٽا هڻندي چيو "شش... چُپ...! چريا خبر اٿئي اڄڪلهه ملڪي ميڊيا تي شوگر اسڪينڊل چانيل آهي... انڪري ڪنڌ جو نالو نه وٺ... متان خدائي مخلوق، مستقبل جي وڏي اداڪار کي ڪنهن صنعتڪار جي ڪاتي ۾ ڪنيي ڪپائي نه ڇڏي.. اڄڪلهه ايجنسيون ۽ پوليس هونئن به سنڌين جي پويان آهن.." منهنجي ڳالهه تي شاهو هلڪڙو ٽهڪ ڏنو. ڏٺم، جانو جي چهري تي ساڳي ويڳاڻپ جو واسو برقرار هيو. سندس ڳُلهي تي ٺڪي هڻندي چيم، "چو پيارا وحيد جان! خير ته آهي نه.... چا تو واري نئين اسٽيج ڊرامي جي پيشڪش لاءِ انتظاميه اجازت نه تي ڏئي چا.. اهڙي ڳالهه آهي ته حڪم ڪر... سائيٽ تان چاليهه، پنجاهه مزدور وٺي، تنهنجي حق ۾ ڀڪ هڙتال ڪرايان.. ڀاڻهين انتظاميه جي بولتي بند تي وينڊي.." منهنجي ڳالهه کي پر ڏيندي شاهو به رهمان واري انداز ۾ چيو "ها.... ها... اڄڪلهه ڪنهنجي به پٽڪي ڏوڙ ڪرڻ هڪڙي چپٽيءَ جو ڪمال آهي... اڄڪلهه جي سياسي پارٽين به اهو ڏنڌو شروع ڪري ڏنو آ... ڪارڪن مايوس ٿي پاسيرا ٿي ويا آهن... .جنهن به سياستدان کي مظاهرو ڪرائڻو هوندو آ ته مزور پڙيءَ تان ڏهاڙيءَ جي حساب تي لانڊ مزدورن جي وٺي، فوٽو سيشن ڪرائي.... ڪم بالم... "

مون جانوءَ جي وساٽل چهري ڏانهن غور سان ڏٺو. ٻن ڪمال جي مڪالمن جي باوجود جانوءَ جي چهري مان الميانتي آثار موهن جي دڙي جي ڪنڊرن جهڙو ڏيک ڏئي رهيا هئا. ڪيس آئٽ ڏيندي چيم، "يلا توکي تنهنجي ڊرامي جي لاءِ ڪا وايون ٻتال ڪنڌڙ هيروئن نه ٿي ملي چا....؟ حڪم ڪر... ٻپاشا باسو ڪان ڪرينا ڪپور جهڙيون ڪاٺيون، پڙ ۾ لاهڻ لاءِ امپورٽ ڪرايون....". شاهو ٻيهر سُر ملايو "جانو ٺيڪيدار صحيح پيو چوي، هالا ۾ لاڙڪاڻي جي پڙين تان اي ڪان وٺي زيڊ ڪيٽيگريءَ جون هر قسم ۽ هر اگهه جون اداڪارائون صدا ڪارائون ٺوڪ تي ملن ٺيون.... سنڌي چينلن تي رنن جو ڏاڪو لاهي ڇڏيو آهي... لِمريون، سِنگهديون به سپر اسٽار بڻجي ويون آهن...." پر جانو ڪجهي چڙ پِت ڪُچي... محسوس ڪيم همراه سان واقعي ڪا ويڌن آهي، گذريل 20 سالن ۾ هو 20 منٽن تائين ڪڏهن به خاموش رهي نه سگهيو آهي. ٽيبل تي رکيل جڳ مان

پاٽيءَ جو ٿڌو گلاس پري جانوءَ ڏانهن وڌايم. هن اداس سانجهي جهڙي نهار سان مون ڏانهن ڏٺو ۽ پاٽيءَ جو گلاس وٺي، هڪڙي ساهيءَ ۾ پورو ڪيائين.

جانو خالي گلاس ٽيبل تي رکيو ۽ خالي خالي نظرن سان پهريان مون ڏانهن ۽ پوءِ شاهوءَ ڏانهن ڏٺائين. سندس اکين ۾ تڪ ٻڌي ڏيرج ۽ پيار سان چيم، "پيارا! ڇا ڳالهه آهي... تون زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو ايترو ڳنڀير ۽ سنجيده ٿيو آهين... نه ته سدائين اسان کي ليڪچر ڏيندو آهين ته زندگي اک ڀوٽ جو نالو آهي، کلو خوش ٿيو ۽ ماڻهن کي خوش رکو ۽ اڄ تون پاڻ..."

جانو وري به ڪا ورندي نه ڏني، هاڻ شاهو به سنجيده ٿي ويو ۽ جانوءَ ڏانهن ڏسندي آٿت ڏيندي چيائين، "پيارا! ڇا ڳالهه آهي...؟ ڇا گهر مالڪ گهر جي مسواڙ لاءِ وري پيو تنگ پيو ڪري ڇا...؟ يا دوسو دوڪاندار ڪنڌي جو کاتو بند ڪري ڇڏيو آ؟ يا خيرو ڪير واري ڪير ڏيڻ کان ڪنو جواب ڏئي ڇڏيو آهي؟... اهڙو ڪو مسئلو آهي ته دل کولي ٻڌاءِ اسان تنهنجا لنگوٽيا سنگتي آهيون...." شاهوءَ جي سوال درسوال تي، جانوءَ صرف ٻي دليو ڪنڌ نهڪار ۾ لوڏيو ۽ مون ڏانهن اُن ڀار واري نهار سان ڏٺائين، جنهنجو ميلي ۾ ڪيسو ڪٽجي ويندو آهي ۽ اهو هڪجيڏن سان نه چوڏيل تي چڙهي سگهندو آهي نه ئي لاهوتيءَ جي ٿاڏل جو پاندو نار گلاس پي سگهندو آهي...!

هوٽل جي بيري تي چانهيون ٽيبل تي رکي، اسان ڏانهن طنزيه انداز ۾ ڏسندي، جڳ ۾ گلاس ڏانهن هٿ وڌايو ته مون کيس جڳ ۾ گلاس ٽيبل تي رکڻ جو اشارو ڪندي چيو "پيارا پوپٽ! جڳ جي جان ڇڏ....! ڏسين نه ٿو لالي ووڊ جي لال گلابي اداڪار جو چهرو بليڪ اينڊ وائيٽ لڳو پيو آهي. وڃ..... وڃي هيو ٿڌو يخ جڳ پري اڄ... همراهه تر مان ٻوڙندو ڀڳو آ..." بيري پنهنجا پيلا ڏند ٽيڙي جانوءَ ڏانهن ڏٺو ۽ پنهنجي ڪٽل وارن ۾ ڏانديين جهڙين آڱرين سان ڪنگي ڪندي، کسڪي ويو. مون گرم گرم چانهن جي سپ پري، جانوءَ جي اداس اکين ۾ جهاتي پاتي ۽ پوءِ شاهوءَ سان مخاطب ٿيندي چيم، "شاهو! مون جانوءَ جي ڇڪتاڻ جو ڇيهه ڳولي لڌو آهي..." منهنجي جملي تي، جانوءَ جي چهري تي وڃ جهڙي چمڪ ليئو پائي غائب ٿي وئي. شاهوءَ وڏي آواز سان چانهن جو ڍُڪ پريندي چيو "پائيان ٿُو تو واري ڊيڊجن، جانوءَ جي جيءَ ۾ جلندڙ جوالا مکيءَ جو تاءُ محسوس ڪري ورتو آهي...وارو ڪر... راز فاش ڪر... ڪٿي رب جي رضا تي راضي نه رهڻو پوي..." جانوءَ جي چهري تي ايندڙ ويندڙ ريکائن جي رفتار کي ڇتائي ڏسندي چيم، "جانو جوانيءَ جي آخري ڏاڪي تي پهچي، ان دام ۾ ڦاٿو آهي... جتان ڇوٽڪارو ناممڪن آ.... جانوءَ جي جسم ۾ مجوءَ جو روح واسو ڪرڻ لڳو آهي... جانو لاعلاج مرض ۾ مبتلا ٿي آخري اسٽيج تي پهتو آهي..."

"اتي رکينس... واهه ڙي نجومي نيڪيدار واهه... واهه جي ڳجهارت ڀڳئي.. اڙي ٻڌاءِ بنگالي طوطا! نيڪيدار ٺيڪ پيو

چوي..جي اهڙي ڳالهه آهي ته اڄ کان
توسان مرڻو پرڻو ختم..." شاهوءَ چهري تي
مصنوعي ڪاوڙ جو تاثر آڻيندي چيو.
"چو شاهو.. مرڻو پرڻو ويچاري سان
چو ختم.... جانو پنهنجو جاني دوست آ...
اهڙي سخت سزا، ... نه... ڪجهه
رعايت...." مون جانوءَ جي چهري ڏانهن
ڏٺو.. جانوءَ جي اکين ۾ هڪ ئي وقت،
خوشي، شرمساري ۽ اڻ ڏٺي پيڙا جا ڏيئا
ٽمڪڻ لڳا.

شاهوءَ پنهنجو جملي رهمان برقرار
رکندي مياري انداز ۾ چيو. "پر نه ... نه
نيڪيدار! تون ئي انصاف ڪر... جي
جانو جي اک ڪٽي اڙي به آهي ته هن بي
ايمان پاڻ کي ٻڌايو...؟ کائڻ مهل گڏ سمهڻ
مهل مسيت ۾... سنگت ۾ ائين ٿيندو آهي
ڇا..." مون جانوءَ جي اکين ۾ ايري آيل
ندامت ۽ پڇتاءُ جو تاثر محسوس ڪندي،
مرڪي چيو. "شاهو! تون به هرون پرون
ايڏو اپهرو نه ٿي... ٿي سگهي ٿو ويچاري
جانو جو تازو تصو به ماضيءَ جيان ون وي
ٽريفڪ وارو هجي ۽ پڪ پڪائي ۽ هڪ
هڪاٽي نه ٿيڻ سبب هن اندر جو احوال
پاڻ سان نه اوريو هجي... ها نه جانو.... مان
نيڪ پيو چوان نه..." مون هاڻ جانوءَ کي
کولڻ چاهيو... ڏٺم... جانوءَ جي لوندڙين
وٽان پگهر لارون ڪري وهڻ لڳو... ڄڻ
لفظ سندس زبان جو ساٿ ڇڏي ويا.. ٻنهي
هٿن جون ترريون مهٽيندي چيائين."اصل
۾.... يار ... نيڪيدار نيڪ پيو چوي.. مون
سوچيو هو ته سنگت کي اوچتو منائي
ڪارائي حيران ڪندس... پر لڳي ٿو...
پنهنجي چنيءَ رات ۾ ڇڙائپ لڪجي وئي
هئي...." جانوءَ جي چهري تي غضب جي
اداسي ۽ ڏک ڇائنجي ويو... هن جي
ڪيفيت خلائن ۾ پارڻ ختم ٿيل جهاز جي
ان پائليٽ جهڙي ٿي وئي هئي. جهاز مان
ٽپو ڏيڻ کان پوءِ جنهن ۾ پيرا شوٽ نه کُلي
سگهندي آهي....! سندس ڪلهي تي
ٿڦڪي هڻندي آٿت ڏيندي چيم، "جانو دل
نه لاهه! تون ضرور گهوٽ ٿيندين ۽ اسان
تنهنجي گنجن،نوڙهن ٻارن کي ڪلهن
تي کڻي،تنهنجا ڪارناما ٻڌائيندا سين..."

منهنجي ڏنل آٿت تي، جانوءَ جي
چهري تي اميد جي آسيس ايري گم ٿي
وئي. شاهو به ڪيس همت وڌائيندي چيو.
"يار شابس اٿئي... ايڏو وڏو آرٽسٽ ٿيڻ
جي باوجود دل پيو لاهين. ڇوڪري ته
توسان ٻڌل آهي نه ....؟؟"

جانو جي لهجي ۾ ويساهه ۽ اڻ
ويساهيءَ جو احساس ڇلڪي رهيو هيو.

"ها... اُها ته ٻڌل آهي...."

"ته پوءِ بس... دير ڇاجي... عدالت
پري ڪانهي... شاهديءَ لاءِ اسان حاضر
آهيون..."شاهوءَ ٽيبل تي مُڪ هڻندي
چيو.

"پر يار... چاچي ڪلُو ڪاسائي...
پئسن جي لالچ ۾ پوپريءَ جو سڱ ڪنهن
اڌڙوٽ عمر جي سيٺ کي ڏيڻ جي زبان
ڪري ويٺو آهي...."

ڪلو ڪاسائيءَ جو نالو ٻڌندي،
شاهو ۽ مون کي خشڪيون وٺي ويون...
اکين آڏو سندس ٿلهن، متارن ۽ رت ۾
رڱيل هٿن ۾ جهليل چمڪندڙ ڪات ڦرڻ
لڳا...پاڙي جا اهي سڀ لوفر ڇورا ياد اچڻ
لڳا، ڪلو ڪاسائي جن کي سندس گهر ۾

جوان ٽيل 3 ڏيئرن کي چيڙڻ تان گھٽيءَ ۾ گھلي گھلي موچڙا هڻي حال بتال ڪري ڇڏيا هئا... شاهوءَ تڪڙ ۾ ٽيبل تي رکيل جڳ مان پاڻيءَ جو گلاس ڀريو. هڪڙي ساهيءَ ۾ پيتو ۽ ڳيتون ڏيندي چيائين، "يار جانو...! توکي به اک آڙائڻ لاءِ ڪالو ڪاسائي جو گھر ئي مليو...دنيا جهان ۾ ڇوڪريون ڪٿي ويون هيون ڇا... ياد نه اٿئي ڪالو ڪاسائي جُوري ڪيبن واري سان ڪهڙي جٺ ڪئي هئي.. جنهن ويچاري، رڳو تاڪ منجهند جو ڪالو ڪاسائي جو دروازو کڙڪائي ڏٺو پاڻي، سندس وڏي ڇوري گلبدن کان گهريو هيو... هون.. ڪالو ڪاسائي..!"

مون ڏٺو شاهوءَ جي طنزيه ۽ ڏيڇو جملي، جانوءَ کي ڏک پهچايو.

مون سندس همت ٻڌرائيندي چيو.
"يار شاهو! تون به صفا ڪوپوڪ آهين.. يار... ڪافر دل اهو ڪٿي ڏسندي آهي ته محبوبا ڪالو ڪاسائي جي ڌيءَ آهي يا ڪنهن ٻئي جي... پنهنجي يار جانو جي جان مس مس ته ڪٿي اڳهامي آهي...."
مون جانوءَ جي اکين ۾ نهاريندي چيو"جانو! تون پرواهه نه ڪر... پوپري ڪالو ڪاسائي ته ڇا... جي ڪنهن جلاد جي ڌيءَ هجي ها نه... ته ان کي به سندس سڱ توکي ڏيڻو پوي ها... تون ڪو معمولي ۽ سڙڪ ڇاپ ماڻهو ناهين. تون هڪ وڏو آرٽسٽ آهين...." منهنجي آٿت ڀريئي جملي ڪانپوءِ جانو جڻ وسامي ويو. ٿڏو ساهه ڀريندي چيائين، "يار....! افسوس ان ڳالهه جو آهي ته مان آرٽسٽ آهيان. ڪاش مان به ڪاسائي هجان ها... يا مال جو واپاري.. ڀيو ڪجهه به هجان ها... اداڪار نه هجان ها...." جانوءَ جي پڇتاءَ مون کي ۽ شاهوءَ کي حيراني ۽ پريشانيءَ جي ڌٻڻ ۾ ڌڪي ڇڏيو... شاهوءَ ٺٺولڙ لهجي ۾ پڇيس،"جانو... هي تون ڇا پيو چوين...."

جانوءَ جي چپن مان سرد آهه نڪري، سموري هوٽل ۾ اداسيءَ جي اسپري ٻڻجي وکري وئي.

"ها يار... ڪالو ڪاسائي پوپريءَ کي ڪتو جواب ڏئي ڇڏيو آهي. چويس تو مان تنهنجو سڱ ڪنهن انڌي منڊي کي ته ڏئي سگهان ٿو. هن ڀن ٽڪن جي ڪنگلي ۽ سڙڪ ڇاپ جانوءَ کي نه...."

مون ڏٺو جانوءَ جي معصوم اکين ۾ شڪست جي ناسي شام لهي آئي، سندس لهجي ۾ زندگيءَ جي ڪل پونجي وڃائڻ جو احساس اڇلون ڏيڻ لڳو... سچي جڳ جهان کي پل ۾ کلائي روئاريندڙ ڪمال جو آرٽسٽ سماج جي زوال هٿان زخمي ٿي پيو هيو... جانوءَ جي غربت، هن جي شرافت جي ساک ٻڻجي نه سگهي... ڪن رڪي ٻيهر ڳالهايائين... لڳو جانو نه پر شڪست کاڌل اوپرو شخص ڳالهائي رهيو آهي. "يار.. ڪلو ڪاسائي، منهنجي ڪردار تي شڪ ڪيو... هو چوي ٿو چوي ٿو...." لفظ جانو جي جهريل جيءَ جو عڪس نه ٻڻجي سگهيا... ٽيبل تي رکيل سندس هٿ کي دٻائي ڪيس حوصلو ڏيندي چيم، "جانو! تون ڏک نه ڪر... معصوم جانورن جون سسيون لٽيندڙ ڪلو ڪاسائيءَ کي ڪهڙي ڪل ته هڪ سچو ڪلاڪار ڇا هوندو آهي... پر پوپري

تنهنجي ڪير جهڙي اچي اجري من ۾
جهاتي پاتي آهي. هوءَ توسان پيار ڪري
ٿي ته بس... ڪلو ڪاسائيءَ جا طعنا، مهڻا
ڪا به معنيٰ نه ٿا رکن....."

جانوءَ جي اکين مان لڙڪ لارون
ڪري وهي پيا... هڪ عاشق جي اندر ۾
وينل ٻار روئي پيو هن ٻنهه معصوميت ۽
سادگيءَ مان چيو "نيڪيدار... شاهو. چا
مان توهان کي سپلائير ٿو لڳا... ڪلو
ڪاسائي منهنجي غربت تي ٺٺول ڪئي
آ... منهنجي ڪلا، منهنجي جنون کي
ڪچي گار ڏني اٿائين.."

مان سندس بلڪ ويجهو ٿي وينس
ته هو منهنجي ڪلهي تي ڪنڌ لاڙي
روئي پيو. هوٽل ۾ وينل ماڻهو حيران
پريشان اسان ڏانهن ڏسڻ لڳا. ڪڏهن
ڪڏهن زندگيءَ جون بي رحم تلخيون
ڊرامن ۽ فلمن جي مصنوعي منظرن کي
مات ڏئي ڇڏينديون آهن. جانوءَ کي
ڳراٽري پائي پرچائيندي چيو "جانو ڏس
ڏاهو ٿي. اسان کي نه رواٿار، ڏس سڀ ماڻهو
اسان ڏانهن پيا ڏسن. اهو تنهنجي يارن جو
توسان واعدو آهي. ڪلو ڪاسائي،
پنهنجي رضا خوشيءَ سان پوپريءَ جو
سڱ توکي ڏيندو. هاڻ بس ڪر. هل ته
هلي تنهنجي جاءِ تي ڪلو ڪاسائيءَ
سان به پاٽي ڪرڻ جي ريهرسل ڪيون."

اسان ٽئي اٿياسين. شاهوءَ ڪائونٽر
تي بل ادا ڪيو.

جانوءَ جي جاءِ تي ٿي ڪلاڪ
بحث مباحثي ڪانپوءِ اهو طئي ڪيوسين
ته صبح جو سويل عصر ويل، مان ۽ شاهو
ڪلو ڪاسائيءَ جي دڪان تي
ويندا سين. ڪائنس پوپريءَ جو سڱ، جانوءَ
لاءِ گهرندا سين... جانو اسان جي فيصلي
مان راضي نه ٿيو. چيائين، "يار.. مان نه ٿو
چاهيان ته منهنجي چري چاهت جي
ڪري هو اوهان جي به تذليل ڪري. بس
زندگي ڏکي. سڪي گذري ويندي، هيل
تائين به ته هن گهر جي ديوارن سان اڪيلو
گهاريو اٿم نه...." اسان جاتو ٿي ته جانو
اهو سڀ ڪجهه اسان جي محبت ۽ عزت
خاطر چئي رهيو هو. جيڪڏهن پوپريءَ
سان سندس پرڻو نه ٿيو ته هو رُلي ويندو.
تباهه ٿي ويندو. شاهوءَ کيس دلاسو ڏيندي
چيو "پيارا! تون پرواهه نه ڪر... اسان به
آخر ڪار تو جهڙي آرٽيڪاپ آرٽسٽ جا
شاگرد آهيون... اهڙا ڊائلاگ
ٿهڪائيندا سين جو ڪالو ڪاسائيءَ جا
وڏا به ياد ڪندا. تون رڳو دعا ڪجانءِ ته
ڪالو ڪاسائيءَ جا سمورا ڪات مڏا
هجن. رڳو شهيد ٿيڻ کان بچي پئون غازي
ته اڳي ئي آهيون..." شاهوءَ جي ڳالهه تي،
جانوءَ جي چهري تي هلڪي مُرڪ ٻانيڙا
پائي ٿي وئي ۽ کيس اسان جي فيصلي آڏو
هٿيار ڦٽا ڪرڻا پيا....!!

ٻئي ڏينهن عصر جو مان ۽ شاهو
نهي سنبري، ڪالو ڪاسائيءَ جي
دوڪان ڏانهن روانا ٿياسين. اسان ٻنهي
کي هڪڙيون خشڪيون لڳيون ٿي ته
ٻيون چڙهيون پئي. ڪالو ڪاسائيءَ جي
بي رحم ڪاتن ۽ ڇرين جو تصور ايندي،
اسان جا قدم، ٿاٻڙجي رهيا هيا. ٻئي چٽا
دل ئي دل ۾ سموريون ياد سورتون ۽ آيتون
پڙهي پاڻ تي شوڪاريندا، ڪالو
ڪاسائيءَ جي دڪان کي اچي ويجها

ٿياسين. شاهوءَ کي چيمر تہ. "طي ٿيل اسڪرپٽ موجب ڳالهائڻ آهي. ڊڄڻ ۽ سست ٿيڻ جي ڪا بہ ضرورت ناهي. بس اهو ياد رکڻو آ. تہ ان معاملي سان اسان جي محبوب دوست جي حياتي جڙيل آهي....." دڪان تي نظر پئي تہ ڪالو ڪاسائي رت ۾ ٻاڙهي اڇي قميص سان، قيمي جي مشين کي صاف ڪري رهيو هو. دڪان تي صرف اجان اڪيلو هيو دڪان جي دڪي لتاڙي اندر ٿياسين ۽ ادب وچان کيس سلام ورايوسين. ڪالو ڪاسائي مرڪي ورندي ڏيندي چيو "مستري.. نيڪيدار... ڪهڙا حال اٿئو... اڄ ڪيئن سويل پلجي پيا آهيو.. ڀلي آيا ... خير آيا.. پلا ڪو وڏو آرڊر تہ نہ ڏيڻو آهي نہ...." مون ڏٺو. شاهوءَ کي پنهنجو ياد ڪيل مقالمو وسري ويو ڪيس نوٽنٽ هٽندي هوشياري ونرايمر. شاهوءَ ڳيت ڏيندي لفظن کي چباڙيندي چيو"چاچا ڪالو! اسان بہ تنهنجي ٻچن جهڙا ئي آهيون..." ڪالو هاڻ ڪاٽ جي وڏي صندل تي پيل ڪنل ڍور جا ٽڪر ڪرڻ لاءِ ڪات ۽ ڇري نپي رهيو هيو... غير متوقع جملو ٻڌي سندس هٿ جي رفتار ساڪن ٿي. هن ٻهريان شاهوءَ پوءِ مون ڏانهن سواليہ انداز سان ڏٺو.. شاهو مون کي نوٽ هنئي. مون نپجندڙ ڪات ۽ ڇريءَ ڏانهن ڏسندي. سموري وجود جي سگهہ سهيڙي چيو "چاچا! ڪالو! اسان جا ابو... امان تہ جهان ڇڏي ويا.. سو پاڻ ئي جهولي ڪٽي، تو وٽ سوالي ٿيا آهيون...." ڪالو ڪاسائيءَ عمر جي ان ڏاڪي تي بيٺو هو. جتي پهچي انسان، سامهون واري جو چهرو ڏسي سڀ ڪجهہ پروڙي وٺندو آهي. منهنجي ڇيل جملي ڪانپوءِ ڪالو ڪاسائي. ڪات ۽ ڇري کي صندل تي رکيو ۽ اسان ٻنهيءَ کي پيرن کان وٺي، سر تائين اونهي نظر سان ڏٺائين. سندس پاروتي چهري تي. اٽوٽندڙ مرڪ ڦهلجي وئي... رت ۾ رڱيل هٿ. قميص جي آڳي سان اگهي چيائين. "ابا نيڪيدار... توهان ٻئي. منهنجي اڳيان ننڍا ٿي. وڏا ٿيا آهيو... مان توهان جي اٿي ويٺي. چال چلت کان بہ واقف آهيان... پر اهي ڳالهيون دڪان تي ڪرڻ جهڙيون ناهن." ڪالو ڪاسائي عظيم غلطي فهميءَ ۾ مبتلا ٿي ويو ۽ اسان جا طي ٿيل مڪالما بي معنيٰ ٿي ويا...

شاهو ۽ مان هڪ ٻئي ڏانهن. ڪلو ڪاسائي ڏانهن ۽ سامهون پيل نپيل ڪات ڏانهن نهارڻ لڳاسين تہ ڪلو ڪاسائيءَ چيو "ابا! شام منهنجي گهر اچو. ڇانهن جي ڇُڪي بہ گڏ پيئنداسين ۽ ڪچهري بہ ڪنداسين..."محسوس ڪيم. معاملي جي ڪلائيميڪس بدران اينٽي ڪلائيميڪس ۾ ڦاٿا آهيو. دل ٻڌي. همت ڪري چئي ڏنم."چاچا! اهو تہ نيڪ آ... اسان شام جو هليا ايندا سين... پر اسان اوهان جي وچين نياڻي ادي پوپريءَ جو سڱ. پنهنجي دوست جان محمد لاءِ ونڻ لاءِ وڏي اميد ڪٽي آيا آهيون...."

"چا....؟" ڪالو ڪاسائيءَ ڪاوڙ مان رڙ ڪئي، سندس ڍڳي جي تارن جهڙيون ڳاڙهيون اکيون ڦوٽارجي ويون.... سندس ڪارو رنگ. ڪارائجي تئي جهڙو ٿي ويو... وجود ڪاوڙ ۾ رڱڻ لڳس....

"توهان کي اها همت ڪيئن ٿي ته
توهان هن ٽڪي جي ماڻهوءَ لاءِ پٽڪو ٻڌي
مون کان سڱ وٺڻ آيا آهيو..." ڪالو
منهنجي معصوم سنگتيءَ کي ٽڪي جو ماڻهو
چيو ته مون ۾ مانو ويٺل بروچ جاڳي پيو.
چيم، "ڇو...؟ جانو ڇا ۾ ٽڪي جو آهي؟ هو
پاڙي جو انتهائي شريف ۽ سلجهيل جوان
آهي.. هو ڇڙو رهي ٿو. پر توهان گذريل
پندرنهن سالن کان ڪا ڪيشت ڏني.. بس
باضمير خوددار ۽ غريب آهي."

ڪلو ڪاسائي جو به پارو چڙهي
ويو. "نيڪيدار.. نهيو.. نهيو... مان اهڙن
سڙڪ ڇاپ اداڪارن کي چڱي طرح
سڃاڻيان... انهن جا ڪهڙا ڌنڌا آهن. اها به
خبر اٿم ۽ توهين هليا آهيو وڪالت
ڪرڻ..." مون کان به برداشت نه ٿيو..
جذبات ۾ چئي ويٺس، "چاچا ڪلو.. جي
جانو اهڙو هجي ها ته... ته تو واري
ڇوڪريءَ کي ڪڏهوڪو ڪڍي، عدالت ۾
بيان ڏياري ها... اسان کي منت لاءِ نه اچڻو
پوي ها. پر هو ۽ ادي پوپري هڪ ٻئي سان
سچو پيار ڪن ٿا.. اوهان جي ضد جي
ڪري سياڻي ادي پوپري زهر کائي ڇڏي..
ته توهان سڄي عمر پاڻ کي معاف ڪري
سگهندو... چاچا... ڪلو... خدا جي
واسطي ٻن زندگين کي زهر ٿيڻ نه ڏيو...
جانو ۽ ادي پوپريءَ کي خوشيءَ سان وداع
ڪيو..." منهنجي جذبات مان ڇيل طويل
جملي کان پوءِ ڄڻ ڪلو ڪاسائيءَ کن پل
لاءِ پٿر ٿي ويو... سندس پنبڻين چرڻ
ڇڏي ڏنو.. سندس چهري جو ڪارو رنگ
ٽامڻي ٿي ويو... سندس هٿ ڏڪڻ لڳا...
ڪي پهر اسان ڏانهن شديد ڪاوڙ مان

ڏسندو رهيو... اسان به اتي وڌيڪ بيهڻ
مناسب نه سمجهيو ۽ دڪان جي دڪي
تان لهي. ڳرا قدم کڻندا واپس ورياسين.
سڄي وات خاموشي اسان جي حواسن
حاوي رهي. اسان جانوءَ ڏانهن وڃڻ بدران
منهنجي گهر ڏانهن رخ ڪيو. گهر جو تالو
کولي، مون ڪمري جي ڪنڊ ۾ پيل دلي
مان پاڻيءَ جا ٻه گلاس ڀري پيتا ۽ هڪ ٿڌو
ساهه کڻي پاڻ کي ڪرسيءَ تي ڦٽو ڪيم.
شاهو منهنجي ڀرواري ڪرسي تي ويهي
رهيو. ڪي لمحا ڪمري ۾ سانت ڇانيل
رهي. ديوار تي لڳل گهڙيال جي ڪانٽي
جي قدمن جا پڙاڏا ڇتا ٻڌجڻ ۾ تي آيا.
شاهوءَ مايوسيءَ جي کُن مان پاڻ کي ٻاهر
ڪڍندي چيو "يار نيڪيدار... سڄو
معاملو ئي ابتو ٿي ويو.. 'جانو ته جيئري ئي
مري ويندو..." مون ڪجهه لمحن لاءِ اکيون
پوري ڇڏيون ۽ اکيون کوليم ته منهنجي
چهري تي پراسرار مرڪ وکري وئي...
چئني پاسي روشنيءَ جون ڏياٽيون ٻرندي
محسوس ٿيون. ڪيترن لمحن تائين وڏا
وڏا ٽهڪ ڏئي کلندو رهيس... کلڻ دوران
اکين جي ڪنڊن وٽان پاڻي وهي پيو..
شاهوءَ ٻڏتر واري ڪيفيت مان مون ڏانهن
ڏسندي چيو، "يار نيڪيدار... تون به عجيب
ماڻهو آهين... پنهنجي شڪست تي وڏا
ٽهڪ پيو ڏين...."

چيم، "جانو... سر پُور هيڏانهن پيو
اچي... تون وڃي قاضي مٺائي واري کان
پنجين رپين جا لڏون وٺي اچ ته گڏجي
کايون...." مون اڃان ڳالهه پوري ئي ڪا نه
ڪئي ته جانو به سهڪندو ڪمري ۾ داخل
ٿيو.. جانوءَ پهريان پريشان، بي حال ۽

مايوس شاهوءَ ڏانهن ڏنو ۽ پوءِ مون ڏانهن نهاربندي، پرسان پيل ڪٽ تي ويهندي چيائين، "چيو هيو مانءُ تہ نہ وڃو... نہ وڃو... ونئي آيو نہ عزت جي پري .... " مون جانوءَ کي جواب ڏيڻ بدران، شاهوءَ کي چيو "شاهو ٻڌئي نہ ڇا... وڃ لڏون ونئي اڄ..." شاهو ڪاوڙ مان اٿي بيٺو. "يار! نيڪيدار... ڪڏهن ڪنهن شڪست تي بہ منائي ڪاڏي..." جانو هڪو ٻڪو ٿيو. اسان ٻنهيءَ ڏانهن ڏسندو رهيو... شاهوءَ ڏانهن ڏسندي چيم، "شاهو... منائي سان گڏ منهنجي فيوريٽ فلم "دل والي دلهنيا لي جائينگي" شفو هوٽل واري ڪان ڪنيو اچجان تہ تئي چٽا گڏجي ڏسون...."

شاهو چپن ۾ ٻڙ ٻڙ ڪندو هليو ويو... جانو ڪجهہ دير چپ ويٺو مون ڏانهن ڏسندو رهيو. مان چپن ۾ پنهنجي بي سري آواز ۾ جهونگاري رهيو هوس.

"تجهي ديکا تو يہ جانا صنم،
پيار هوتا هي ديوانا صنم،
اب يهان سي ڪهان جائين هم،
تيري بانهون ۾ مرجائين هم...."

جانو منهنجي نئين روپ کي ڏسي، ويتر حيران ۽پريشان ٿي ويو. چيائين، "چو نيڪيدار... ڪلو ڪاسائي جا ڪات ڏسي، ڪل ٿڙي وئي اٿئي ڇا..."

چيم، "ها جانو....! اڄ ڪلو ڪاسائيءَ جي ڪاتن ڪل ٿيڙي ڇڏي آ.... پر... تون دل نہ لاهہ... جي سچو عاشق آهين... عشق ڪامل اٿئي تہ...."

مان ٻيهر ساڳيو گيت گنگنائڻ لڳس. شاهو لڏون ۾ فلم ونئي آيو. لڏون پاڻ بہ ڪاڏم ۾ زوري زبردستي شاهو ۾ جانو کي بہ ڪارايم ۽ پوءِ وري وي .سي. آر ۾ ڪيسٽ وجهي ٻنهي دوستن کي چپ چاپ فلم ڏسڻ لاءِ چيم. مون کي بلڪل پرسڪون ڏسي، هو ٻئي گهڙي گهڙي فلم بدران مون ڏانهن ڏسندا رهيا... ۽ اکين ئي اکين ۾ هڪٻئي کي اشارا ڪندا رهيا.. .مان فلم ۾ محو ٿي ويس... خبر ئي نہ پئي تہ... بہ اڍائي ڪلاڪ ڪيئن گذري ويا.. فلم پوري ٿي تہ ٽي وي ۽ وي سي آر آف ڪيم... سج ڪافي مٿي چڙهي آيو هيو. گهٽيءَ ۾ اسڪول ويندڙ ٻارن جو شور، رڪشن ۽ سوزڪين جو آواز ديوارون ٽپي اندر اچي رهيو... ڏٺم، شاهو ۽ جانو مون کان خفا خفا هيا ۽ جانو تہ صفا روئڻ هارڪو لڳو پيو هيو.. اوچتو ٻاهريون دروازو ڪڙڪيو. شاهوءَ چيو "وڃ نيڪيدار... ڪير وارو آيو هوندئي..." منهنجي چهري تي پراسرار مرڪ وڌيڪ چٽي ٿي پئي. چيم، "ڪير وارو رات جو ڪير ڏئي ويندو آ... ڪلو ڪاسائي هوندو...."

شاهو طنزيہ انداز ۾ چيو "هونهہ ٻبرن کان ٻير پيو گهرين نيڪيدار. ڪالو جون ڳاڙهيون اکيون نہ ڏٺيون هيئي..."

چيم، "چڱو هل تہ يلا ڏسي پڪ ڪر..." مان ۽ شاهو در ڏانهن وڌياسين، پٺيان جانو بہ هارايل وکون کڻندو آيو..

در کوليم تہ صاف سٿرن ڪپڙن ۾ ڪالو ڪاسائي بيٺو هيو.. اسان کي ڏسي، ڦڪا ڏند ڪڍي مرڪي پيو. مون کي ڳراٽڙي پائي چيائين، "نيڪيدار... يار... تون بلڪل صحيح هئين...."!!

,,,,,,,,,,*

منڙيءَ ٻوليءَ جي مالڪ امر لغاريءَ جي نئين تحرير جيڪا يونيورسٽيءَ جي پس منظر ۾ لکيل آهي. تڏي تڏي ٻاهه ڏيڻ وارِي لڪت توهان کي پنهنجي پڙهائيءَ وارن ڏينهن اندر وٺي ويندي، جيڪي ڏينهن امر هوندا آهن ۽ جن جو قدر انهن جي گذري وڃڻ کان پوءِ ٿيندو آهي. ــــــــــــــــــــــــ

ماڏو لال

امر لغاري

جسم جي ٻاهه جي ڳولا ۾ جوان جذبني جي ڪهاڻي

ڊسمبر جي ائين يا نائين تاريخ هئي. يونيورسٽيءَ ۾ داخلا ملڻ کري، مان ناري جي جهنگلي جيوت جي بچاءُ وارو ڪم اڌ ۾ ڇڏي، ڳوڻان سامان سڙو ڪٽي اڳتي پڙهڻ لاءِ نڪري پيس. حيدرآباد پهچي، پنهنجو ضروري سامان وغيره پنهنجي هڪ دوست جي جاءِ تي ڇڏي، ڪلاس اٽيند ڪرڻ لاءِ هليو ويس. پڙهائيءَ جو پهريون ڏينهن هجڻ ڪري شاگرد سڄو ڏينهن ويراندن ۽ ڪاريڊورن ۾ رلندا رهيا.

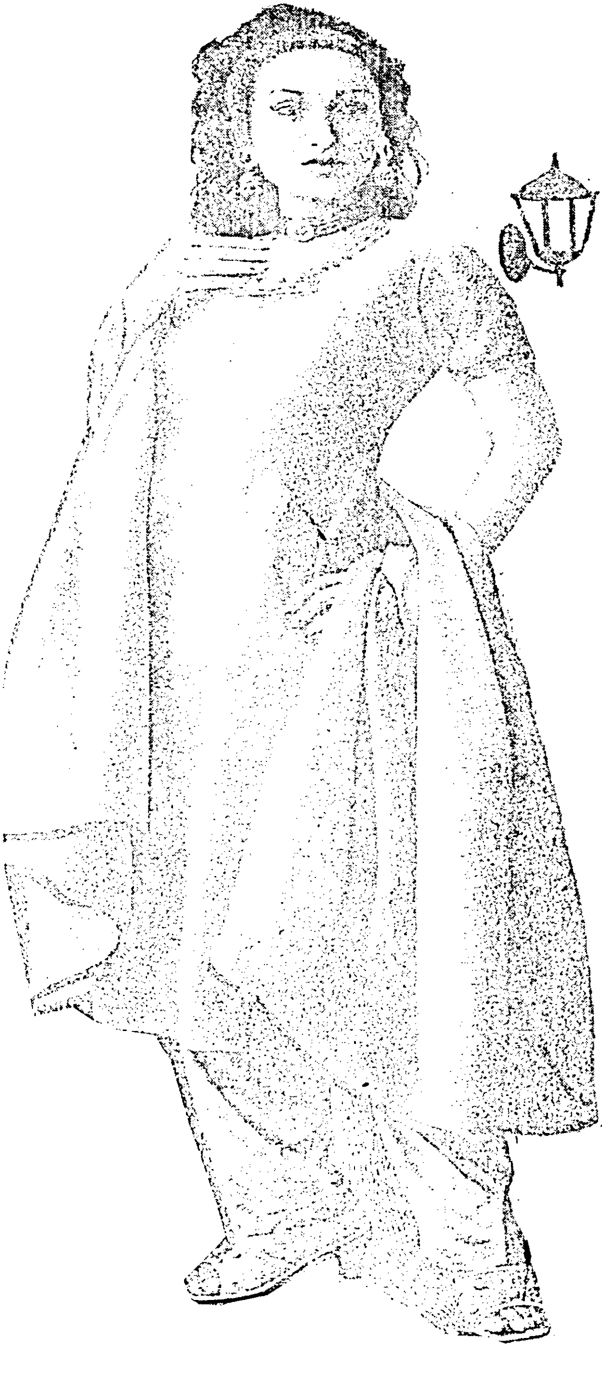

مان هڪ اوپري نوجوان جيئن ميلي ۾ ٻه پاڻ کي اڪيلو محسوس ڪري رهيو هوس. سوچي رهيو هوس تہ ڪجهہ ڏينهن ڪانپوءِ سڀ ڪجهہ نيڪ ٿي ويندو. جڏهن ڪلاس هلندا، دوست ٿيندا ۽ مٽان ڪا ذميداري ايندي تہ دل ڪٿي نہ ڪٿي اٽڪي پوندي.

پوءِ اهو سچو ڏينهن هاسٽل جو ڪارڊ ٺهرائڻ ۽ ڪمرو حاصل ڪرڻ ۾ لڳي ويو. ڪمري وٺڻ ۾ گهڻي تڪليف ان ڪري بہ نہ ٿي، جو سائنس جي هڪ شعبي ۾ منهنجو واسطي وارو پروفيسر سڃاڻو هو. اُن ڪان چوَرائي، بلاڪن ۾ اڪيلو ڪمرو وٺڻ ۾ آئون ڪامياب ٿي ويو هوس.

ٻئي ڏينهن سامان شفٽ ڪري وقت جي پابنديءَ سان ڪلاس اٽينڊ ڪرڻ شروع ٿي ويو هوس. پهريان پهريان مونکي دوست ٺاهڻ ۾ ڏاڍي تڪليف ٿي هئي. پوءِ جڏهن ماحول کي سمجهي چيهہ ڪيو هوم تہ مون پاڻ ئي پنهنجي ڊپارٽمينٽ جي ڇوڪريءَ سان واقفيت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي هئي، پر بـُري طرح ناڪام ويو هوس. پر هـُن سان گڏ بينل سڌي نڪ ۽ وڏين اکين واري ڇوڪري، جنهن جي وارن کي اجا بہ ربن وارو بڪل لڳل هو، تنهن مونکان پـُڇندي چيو هو، "توهان هن سال آيا آهيو؟"

"جي."

"توهان جو نالو؟"

"لال....؟"

"لال....؟"

"ماڏو لال."

"شاعري ڪندا آهيو؟"

."نہ."

" پوءِ؟"

"شاعري ڏسندو آهيان. بر، بحر ۽ بيابان منهنجي مشاهدي جا موضوع آهن."

هن جون اکيون هڪ جاءِ تي ٽڪ هٽي بيهي رهيون.

"ڪمال آ." منهنجي ڪلاس ميٽ منهن ٺاهيندي چيو."نالو ڏسو ۽ ڪم ڏسو. ماڻهو آهين يا جانور آهين!"

"ڇو، ڇا ٿيو؟" مون پنهنجي ڳالهہ قائم رهندي چيو." مان تہ ان ڪم مان مطمئن آهيان."

" اهو ڪم آهي؟"

"گهٽ ۾ گهٽ منهنجي لاءِ تہ آهي!"

"توهان کي مبارڪ هجي!" هن پنهنجي ليڪي منهنجي انسلٽ ڪندي چيو.

مان بہ زهر جو گهٽ پي ويس.

"I am Kunouru." ٻيءَ پنهنجو تعارف ڪرائيندي چيو."مان ايم ايس سي انوائرمينٽل سائنسز جي آخري سال ۾ آهيان."

"ويري نائيس. ان جو مطلب ٿيو تہ منهنجي خيال وارا ماڻهوءَ بہ يونيورسٽيءَ ۾ موجود آهن."

" جي، بلڪل." هن مسڪرائيندي وراڻيو.

ٽن جي ڪمپنيءَ مان هڪ، جنهن جو نڪ بينو هو، پريشاني محسوس ڪندي چيو."يار، مان بور پئي ٿيان. توهان هلو نہ. هلي چانهہ پيئون."

"توهان هلندؤ؟" ڪوئرو مونکي

صلاح هٽندي چيو. هونئن به هن جو ڳالهائڻ مونکي موهي رهيوهو. هوءِ قد جي ڊگهي ۽ بت ۾ پريل نوجوان ڇوڪري هئي. هوءَ ڳالهائڻ ۾ به پُروقار ۽ اعتماد واري هئي. پنهنجي ٻن سهيلين کان مختلف هئي. يا گهٽ ۾ گهٽ مونکي ايئن لڳي رهيو هو.

"No, thanks." مون چيومانس.

ڪئنرو جو خيال هو ته مان به ساڻن گڏ هلان، ۽ هن ڳالهائڻ ۾ به ڪافي اڳڀرائي پئي ڏيکاري. مان ته ڪيس ڏسي ڏسي مٿس موهت ٿي رهيو هوس، ۽ اهو ئي سبب هو جو هن ويندي ويندي مون ڏانهن به دفعا مُڙي ڏٺو. مون کي ايئن لڳو ڄڻ ڪنهن مون مان هڪ پاسو ڇني ڌار ڪري ڇڏيو هجي.

ٻئي ڏينهن ڪئنرو مونکي پنهنجي ڊپارٽمينٽ ۾ ڳولي اچي لڌو. مان هن جي اهڙي تڪڙي پيشقدميءَ تي ڪافي حيران به ٿيو هوس. پر هن جڏهن اهو ٻڌايو ته هوءَ مون کان ڪالهه واري ڳالهه تي Excuse ڪرڻ آئي آهي، ته مان کلي پيو هوس.

"اها به ڪا ڳالهه هئي." مون چيو، "مان ته توهان جي ايتري ڳالهائڻ تي به ڏاڍو خوش ٿيو هوس."

""Really?"

"بلڪل. مان هينئر به ڏاڍو خوش ٿيو آهيان." مون پوڳن چرچن واري ٽون اختيار ڪندي چيو.

"توهان جي مرڪ ڏاڍي وڻندڙ آهي." ڪئنرو ڪاريڊور ۾ هلندي هلندي مون ڏانهن ڏسي چيو.

""Does it make any difference?".

"شايد!"

ڪئنرو به قدم هلي بيهي رهي. هن مونکي ڏسي نظرن ئي نظرن ۾ چيو، "It really makes a difference."

"It is a feigned smile."

گهڙي سوا لاءِ هوءَ سوچڻ تي مجبور ٿي ويئي.

"May be." هوءَ ٿورڙو مسڪرائي اڳتي وڌي هلي ويئي.

ائين ئي اسان جي ملاقاتن جو هڪ سلسلو شروع ٿي ويو. اسان ڪاريڊورن، پارڪن، رستن تي هلڻ سان گڏوگڏ سينٽرل لائبريري، ميٿس ڪينٽين، گرلز ڪينٽين ۽ ڪڏهن ڪڏهن سنڌالاجي ۾ گڏجي چانهه پيئڻ لڳاسين. اسان ٻنهيءَ جو هڪ ٻئي سان چرچا ڪرڻ، وري اُن کي سمجهڻ ۽ هڪٻئيءَ تي ٿورڙو ٿورڙو ناراض ٿيڻ، وري معاف ڪري ڇڏڻ به شروع ٿي ويو.

انهن ئي ڏينهن دوران مان ڪئنرو سان مذاق ڪندي ڪندي هڪ انتهائي سنجيده ڳالهه ڪري ويٺس. جنهنڪري هوءَ مونکان ڪيترائي ڏينهن ناراض رهي. پوءِ جڏهن مونتي اچي ڳولهي لڌو هٽائين ته مان سمجهي ويو هوس. She is in love with me. پوءِ مون ساڻس بلڪل کلي ڳالهايو هو. ڇوته مان هن جي جسماني جاميٽريءَ تي اکن ڇڪن هوس، ۽ منهنجي اندر ۾ هن جي طلب شدت سان وڌي رهي هئي.

ٿيو هيئن هو جو اُن ڏينهن يونيورسٽي ڪينٽين اڳيان بيٺي بيٺي مون

کی اڌ ڪلاڪ گذري چڪو هو. هو اجا به پنهنجي چاڪليٽي سهيليءَ سان گفتگوءَ ۾ مصروف هئي. هُن جي سهيلي وڏي خفتڻ هئي. هوءَ وقت جي وڏي دانشور جي سياسي سريت پڻ هئي، ۽ هُن سان گڏ پيون به الاهي گڏين جهڙيون ڇوڪريون، اُن موهه جي ڪٽوري کي چپن تي چاڙهيندڙ هيون، جن جي باري ۾ مان پنهنجي پوپٽ جهڙي خوش مزاج دوست ڪوئرو سان سدائين ڳالهيون ڪندو رهندو هوس.

مان ڪيس جڏهن اهو چوندو هوس ته " خبر اٿئي ته اهي سفيد ڪپڙن واريون بي بي ڪٽ ڇوڪريون سنڌ جي مها دانشور کي تيل مالش ڪنديون آهن." ته هوءَ به ڏينهن ڪاوڙجي وئون تي ويندي هئي. ڪڏهن ڪڏهن ته مونکي ڪچيون گاريون به ڏيئي ڪيندي هئي. پر وري شريف اهڙي هئي، جو ٽئين ڏينهن پاڻ اچي ڳولهي لهندي هئي. ڪجهه ڏينهن اڳ جڏهن سڌو سنئون چئي ڏنو هومانس ته:"I need you" ته هن به دوڏا ڦوٽاري وراڻيو هو ته، "هاڻ توکي به هُن جي هوا لڳڻ شروع ٿي چڪي آهي!؟

مون چيوهومانس، "جيڪو به سمجهين پر پنهنجي سنگت وري به سنڌي ماٺهن واري اٿئي!"

"اها وجي ڪڏ ۾ پوي، پر تون مونکي ڪندين ڇا؟"

آئون گهڙي ڪن لئه ته منجهي پيو هوس. پر پوءِ سوچي ٻڌايوهومانس: "جيڪي پيا ڪندا آهن. جاڙي به جڳ سان!"

"هيڏي نهار!" هُن منهنجو ڦريل ۽ هٽراڏو ڪاوڙ ۾ تبديل ٿيل بي ٽُڪو منهن پاڻ ڏانهن ڦيرائيندي چيو هو، "هيڏي نهار نه. هيءَ گهٽا آهن؟"

"پنج." مون ڪيس آڱرين جو تعداد ٻڌائيندي پوندي کي اهميت نه ڏيندي چيو هو.

"پوءِ اجان به شرم نه ٿو اچئي؟"

"شرم جي ڪهڙي ڳالهه آهي. سڌي سنئين ڳالهه آهي ته مونکي تنهنجي ضرورت آهي."

"ضرورت آهي....؟" هن پنهنجي سڄي منهن تي سُرخي پلٽيندي ڇيباڙا ڪيندي ورجايو هو.

"I am really serious ,Kunouru "!

مون ڪيس التجا ڪندي چيو هو.

هوءَ ڪجھ دير تائين ٽڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسندي رهي هئي. سندس اکيون آليون ٿي پيون هيون.

اُن ڏينهن هوءَ ائين ٿي بنا ڳالهائڻ جي هلي وئي هئي، ۽ سندس وڃڻ کان پوءِ مون پنهنجي اندر ۾ هن لاءِ هڪ گهري ڇڪ محسوس ڪئي هئي. هُن جو پيار ڄڻ ته ٻُڪ ٻڇي منهنجي روح ۾ لهي چُڪو هو. مونکي گيڏي ۽ ڊڄڻين ڇوڪرين کان گهن هئي. مون هُن کي بي انتها "بولڊ" هُجڻ جي باوجود به " ڪليئر" ڏسڻ تي چاهيو.

هن جون دوست ساهيڙيون ڇا ڪنديون هيون، ڪيس سڄي خبر هئي. ڪيس ته ڇا پر سڄي يونيورسٽيءَ کي خبر هئي. ڪوئرو کي به هنن جي ساٿس سنگت ڇوڪرن جي نظر ۾ به ساڳي لسٽ ۾ اچي بيهاريو هو.

ان ڪري اڄ جيئن ئي ڪلاس مان ٻاهر نڪتي ته مونکي هٿ جو اشارو ڪري بيهڻ لاءِ چيائين. آئون يونيورسٽي ڪينٽين ٻاهران هڪ ڪنڊ ۾، نازبوءِ جي سُڪل ٻوٽي واري ڪونديءَ پرسان بيهي رهيس. ايتري ۾ ڪيس اڇن ڪپڙن واري اپسرا ملي ويئي، ۽ هوءَ وٽس الاهي دير تائين بيٺي رهي. مون جڏهن بار بار پنهنجي خالي ٻانهن ڏانهن ٿي ڏٺو ته هوءَ ڪن پل لاءِ پريشان ٿي ٿي ويئي، ۽ نيٺ ڪيس ڇڏي مون تائين هلي آئي.

"زناور آهين ڪو!" امر جليل جي ڪنهن ڪهاڻيءَ جو ڪردار بنجي ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪندي چيائين.

"ڪيئن؟" مون ڳالهه کي سندس وات ۾ وجهندي چيو.

"ائين ئي اڃايا چرچا ڪري، ٻئي کي رڻ ۾ رولي هليو وئين!"

"ڏس، ڪئنرو، مان اڃا اتي ئي بيٺو آهيان، جتان پاڻ جُدا ٿيا هئاسين!" مون ڪانئس ڪا به ڳالهه لڪائڻ نه ٿي چاهي. "مونکي سچ پچ ته ڪنهن عورت جي جسماني پيار جي ضرورت آهي."

هن هڪدم ڪنڌ ڪٽي مون ڏانهن ڏٺو. اندر جي پريشانيءَ کي گهٽو ڏيندي ڪلندي پڇيائين،"ڪالهه تائين ته توکي منهنجي ضرورت هئي ۽ اڄ ڪنهن عورت جي...؟"

"تون به ته عورت آهين!" مون سندس سڀ رستا بند ڪندي چيو، "جي تون ناهين ته پوءِ مان توسان پنهنجا سمورا ڳالهايل لفظ واپس وٺان ٿو."

"ڪنهن ٻئي موضوع تي ڳالهاءِ، نه ته مان توکي گهوگهو ڏيئي ماري وجهنديس!"

مونکان کل نڪري ويئي. مون چيو، "اهو مون لاءِ وڏو اعزاز هوندو." پر ڏٺم ته ڪئنرو سيريس هئي، سو ڳالهه جو رخ ڦيرائيندي ٻڌايومانس ته"مون ڪالهه تنهنجي ان گروپ واري ڇوڪريءَ سان گڏ چانهه پيتي هئي."

"پوءِ؟" هن ڏاڍي تجسس مان پڇيو.

"هُن مونکي وِش ڪيو هو."

"پوءِ؟"

"پوءِ؟ پوءِ بس!" مان ائين ئي ڏانهس ڏسڻ لڳس.

"وش ڪيو هئائين ته هليو وڃينس ها نه؟"

"هليو وڃان ها،ضرور هليو وڃان ها، " مون چيو، "پر اُن مهل مونکي الائي ڇو اڻ ڏٺل هٿن روڪي ڇڏيو هو."

هن اوچتو پريشان ٿي مونڏانهن گهُوري ڏٺو. سندس اکين ۾ اٽڪڻ هئي ۽ ايلاز هئا. سڀ ڪجهه صاف ڏسڻ ۾ پئي آيو. هوءَ چئي رهي هئي. "بند ڪر اِن بڪواس کي I just can't bear it...!"

"هلي آ،" هن چيو، " پاڻ هڪ ڪنڊ ۾ هلي، ويهي ٿا چانهن پيئون!"

"منهنجي هڪ شرط آهي."

"وري ڪهڙي؟"

"مان جيڪو ڪجهه چوندس، تون دل ۾ نه ڪندين."

" نه ڪنديس."

اسين اتان هٽي ڪينٽين جي ڪنڊ ۾ ٿي ويناسين. ننڍڙي دلشير کي چيوسين ته هو چانهن ڪٽي اچي. تيستائين اسان

پنهنجن تلخين کي اڳتي وڌائڻ جون تياريون ڪرڻ لڳاسين.

"تون ڪافي بيمار ٿو نظر اچين."

هُن مونکي ان مخصوص موڊ ۾ ڏسي چيو.

هُن سمجهيو هو تہ مان اپ سيٽ آهيان، پر ائين نہ هو. مان تہ زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو سنجيدگيءَ سان ڪنهن عورت جي جسم کي ڪٽڻ جي جنگ وڙهي رهيو هوس.

"توکي ڪيئن ٿو محسوس ٿئي؟" مون ڪانئس پڇيو.

"لڳي ٿو تون گهڻو بيمار آهين.ۦ

"ڪيئن؟"

"سدائين اهي اڍنگيون ڳالهيون ڪنيو ٿو وتين. ڇڏي ڏي نہ انهن کي. چريو ڪري ڇڏينداءِ! ۽ اهو انٽرنيٽ تي ڪلاڪن جا ڪلاڪ ويٺو رهڻ بہ بند ڪر. ۽ ها، ان ايراني پارسڻ سان بہ ڇيٽ ڪرڻ ڇڏي ڏي. اها ٻاهہ پرست توکي ساڙي رک ڪري ڇڏيندي!ۦ

" تنهنجي بيرخيءَ کي killڪرڻ جو اهو ئي تہ هڪڙو ذريعو آهي، ڪوُنرو."مون بہ ٿورو سنجيده ٿيندي چيومانس،"سپيدي تہ هڪ آرٽيسٽ آهي، جيڪا زندگيءَ ۾ لائيف گارڊ بنجڻ ٿي چاهي. هوءَ تہ ٻين جون زندگيون بچائڻ ٿي گهري. ماريندڙ سان تہ هن جي جنگ آهي؟"

" ڪجهہ بہ هجي، نيٽ تنهنجي لاءِ سهي ناهي! "

"توکي ان جواحساس آهي؟"مون تلخ ٿيندي هن جي اکين ۾ ڏسڻ ٿي چاهيو.

هُن ڪافي اڻ تڻ کان پوءِ ڪنڌ مٿي کڻي موڏانهن ڏٺو.

"ڇو نہ......"

"نظر تہ نہ ٿو اچي!ۦ

"جنهن پاسي تون وڃڻ چاهين ٿو، سو تہ توکي وڃائي ڇڏيندو. "

مون ڪوُنرو جي واتان پهريون ڀيرو اهڙي ڳالهہ ٻُڌي هئي.

"ڪيئن ؟"

"ڏس نہ، هوءَ تہ آهن ئي اهڙيون،" ڪوُنرو پنهنجين ساهيڙين جي نالي پهريون ڀيرو کلي اعتراف ڪندي چوڻ لڳي،" پر تون تہ......." هن جملو اڌ ۾ ڇڏي ڏنو.

"تون غلط آهين، ڪوُنرو." مون کي سندس معصوميت تي کل اچڻ لڳي. چيومانس،"هو فطري گهرجن پٺاندڙ عمل ٿيون ڪن. هو بنهہ ڏاهيون آهن.ۦ

"مان نہ ٿي مڃان.ۦ

"تو ڪڏهن ڪانئن پڇيو آهي تہ هوءَ ائين ڇو ٿيون ڪن؟ۦ

"مون کي ضرورت ئي محسوس نہ ٿي آهي!"

"پوءِ تون متن ان حوالي سان ڳالهائڻ جي حقدار بہ ناهين.ۦ

"Leave it. ...امتحان جي خبر ٻڌاءِ.ۦ

"مان تہ اجا ساڳئي امتحان مان پيو گذران.ۦ

ڪوُنرو ڪجهي سٽ جيئان ڇڇي پيئي. هُن جي دل ۽ دماغ اندر جيڪو تحرڪ آيو، مون محسوس ڪري ورتو. هن جي هٿ ۾ جي ڪا لٺ هجي ها تہ شايد وهائي بہ ڪڍي ها. هوءَ مسلسل مون ڏانهن تـڪ ٻڌي ڏسندي رهي.

"ڇا پيئي ڏسين؟ۦ

هُن جواب ڏيڻ کان اڳ پنهنجو منهن پنهي هٿن ۾ بند ڪندي هڪ اونهو ساهه کنيو.

"ڏسان پئي، لال، تہ تون ڪيڏو نہ خود-غرض ٿي ويو آهين." ۽

مون هڪ تمام وڏو ٿهڪ ڏنو. "مان خود غرض ٿي ويو آهيان؟ ڪيڏو نہ خوبصورت ۽ جاندار جملو چيو اٿئي!۽

ڪوئنرو ڪي الائي ڇا ٿيو جو وچ جٿان اٿي زوردار رڙ ڪيائين. ڪينٽين ۾ ويٺل سڀ شاگرد ۽ شاگرداڻيون مڙي اسان ڏي ڏسڻ لڳيون. هوءَ ٽيبل تي پيل نوٽ بوڪ ۽ ڪتاب ڪٺي، زور سان فرش تي اوڇلائيندي ڇرين جيئن رڙيون ڪري چوڻ لڳي، " هي پيا اٿئي. مون کي ڪونهي ضرورت پڙهڻ جي. مان اهڙي تعليم کي باهه تي ڏيان، جنهن جا هٿ منهنجي..." ٿوري ترسي وري چوڻ لڳي، "پوءِ مان آهيان نہ خود غرض؟ مان ڇو پڙهان؟ مونکي ڪهڙو حق آهي؟ مان جڏهن تہ...... ۽

"ڪوئنرو! ڪوئنرو!" مونکي ڪاوڙ اچي ويئي. مون سندس ٻانهن کان جهلي، کيس قابو ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هوءَ منهنجي وجهہ ۾ نہ آئي. ايتري ۾ سڄي ڪينٽين ۾ ويٺل ڇوڪريون ۽ ويراندي ۾ بيٺل ڇوڪرا ڀڄي اچي اسان جي چوڌاري گڏ ٿيا. ڪوئنرو مسلسل رڙيون ڪري روئي رهي هُئي.

"هيءُ مونکي برباد ڪري ڇڏيندو. ڇريو ڪري ڇڏيندو." ۽

ڇوڪرا ڇوڪريون ٻاهه جيئن بيڙ ٻنجي مونتي وريا.

" ٿورو ترسو." مون ٻن ٽن ڇوڪرن کي بہ وکون ڀري جهليندي چيو، " هي اسان جو ذاتي معاملو آهي." ۽ .

هن جي آها سهيلي جنهن کي آئون پرپيُٽ گاريون ڏيندو هوس، ڀڄندي آئي ۽ ڪوئنرو کي ساڻ ڪري هلي ويئي ۽ مان ڦٽڪارن، لعنتن، ۽ نفرتن جي الن ۾ سڙندو، پسم ٿيندو رهجي ويس.

، آن واقعي مونکي دلي طور ايترو تہ ڪمزور ڪري ڇڏيو، جو مان هُن کان معافي وٺڻ بہ نہ وڃي سگهيس. خواريءَ جي ڊپ کان يونيورسٽي وڃڻ بہ ڇڏي ڏنم. شام جو هاسٽل کان لائبريري وڃڻ منهنجو روز جو معمول هوندو هو ۽ رات جو نائين کان ٻارهين وڳي تائين مان ڄامشورو ڦاٽڪ اڳي نيٽ تي ويهندو هوس. اتي مان پنهنجي نيٽ فرينڊ تهران ڇائي سيپدي سان، جنهن کي مان سيپي چوندو هوس، ڪلاڪن جا ڪلاڪ دنيا جي آرٽ، سُٽيمنگ، خانہ بدوشن ۽ ادب تي بحث ڪندو هوس. منهنجي اِن سياڳي عادت کان ڪوئنرو بہ واقف هئي. هن جو خيال هو تہ مان جيڪو "جسماني ضرورت" جي ڳالهہ ٿو ڪريان سو نيٽ جي استعمال جي ڪري آ. جڏهن تہ حقيقت اها نہ هئي. مان سچ پچ تہ عورت جي اِن جسماني عجوبي جي چڪ واري سحر ڏانهن ڏينهون ڏينهن ڇڪجي رهيو هوس.

رات سڄي مون پڇري گذاري ڇڏي. صبح جو ٽنگن ۾ سور ۽ اکين ۾ ساڙو محسوس ٿيڻ لڳو. آهستي آهستي اهو وڌندو ويو. آخرڪار ڪلاسن ۾ وڃڻ جو ارادو بدلائي هاسٽل تي ئي سمهي پيم. ڪنهن مهل مونکي ننڊ ڪٽي وڃي سمنڊ

تي اوچلايو. خواب ۾ ڇا ٿو ڏسان تہ سمنڊ جو هڪ ڪنارو منهنجي پيرن ۾ رقص پيو ڪري، ٻئي جي ڪابہ خبر ناهي. ٿورو پريرو تي، ماڻهن جي ميڙ کان وٿي ڪري، مان ڇولين ۽ ڪنارن بابت سوچڻ لڳس. پري سمنڊ جي سطح مٿان ننڍڙن ٻهاڙن جيئن پيدا ٿي وري لڙهي ويندڙ لهرن مٿان مونکي سيگل، ڪناءِ، خوري ۽ ٻيا ميحي مار باز لامارا ڏيندي اڏامندي ۽ شڪار ڪندي پئي نظر آيا. منهنجي ذهن تي هڪ ٻيو عڪس تري آيو ۽ ان پنيان ٻيو، ۽ ان پنيان ٽيون ـــ مون ڏٺو تہ سمنڊ سنڌوءَ ۾ وڙهو پئي. ڏڏڪن مٿان ڏڏڪا هجنس، درياءَ جا ڪنارا ۽ آس پاس جون زمينون ڳڙڪائيندو، اجگر جيئن وات ڦاڙيو اڳتي ڌوڪيندو پئي ويو. مون ڏٺو تہ ميدان ريگستان ڪي ڪائيندو پئي ويو، ۽ ريگستان واريءَ جا واچوڙا ٻنجندو اڏامندو پئي ويو. مون ڏٺو تہ ٻهاڙ پرندا پئي ويا، ڍنڊون سڪنديون پئي ويون. ٻيلا نظر کان الوپ ٿيندا پئي ويا. زمين وٽن کان خالي ٿيندي پئي وئي. ملي مسيت ۾ واعظ پئي ڪيو ۽ زور زور سان قيامت قيامت پئي پڪاريائين! عڪسن جو هڪ ٻيو قافلو ذهن ۾ ڪاهي پيو. مون ڏٺو تہ هڪ آڙماڙ جهاز مونکان ڪجهہ فرلانگ پري، سمنڊ جو سينو چيريندو، نيرا، پيلا، ساوا ۽ ڪارا جهنڊا جهولائيندو، اولهہ طرف رڙهي رهيو هو. مونکي هڪ پل لاءِ ايئن محسوس ٿيو ڄڻ دشمن جي ٽينڪ منهنجي ڪکائين گهر جي اڱڻ مٿان لنگهي وئي هجي، ۽ مان ان کي ننڍڙي ٻار جيئن حيرت مان ڏسندو رهجي ويو هجان!

" حيرت جي ڳالهہ آهي،" مون پنهنجي منهن ڳالهائيندي چيو، "پورچوگيز اچا جيئرا وينا آهن، اهي مقامي مکڙا نظر نٿا اچن، جي وڻج واپار خاطر لنڪا ۽ دوارڪا جا چڪر ڪاٽيندا هئا. ڇا ملاحن جي مکڙن ۾ جيڪي چور چڙهيا، تن سندن بہ انت آڻي ڇڏيو؟"

مان ڳالهائيندو اڳهاڙن پيرن سان اڳتي وڌندو پئي ويس.

" سمنڊ هاڻ اڳي کان ڪڙو ٿي ويو آهي. ٻڌڻ ۾ اچي ٿو تہ سنڌوءَ جو هاڻ ڪو ڊيلٽا بہ نہ رهيو آهي! ابتلو سمنڊ سنڌوءَ جي سينڌ ۾ لوڻ ڀري ڇڏيو آهي. سمنڊ بہ منهنجي پاڻيءَ لاءِ تڙپي ٿو، لوڄي ٿو ۽ جانورن جيئن رنبي ٿو. سنڌ جي ماڻهن جيئن سمنڊ بہ هڪ ڪردار آهي، مٺي پاڻيءَ لاءِ تڙپي ٿو. پکي بہ ڪردار آهن، ڌرتي بہ ڪردار آهي ۽ جيت جڻا بہ. شايد هر جيوت. پاڻي! پوءِ توکي ڇو جنگ جو هٿيار ناهيو ويو آهي؟ ڦرلٽ ڪندڙ طبقي جي ماني ڳيپي لاءِ جدوجهد ڪندڙ طبقي خلاف جنگ! سمنڊ بہ مظلوم آهي ڦريندڙن اڳيان. حسين جيان هن جو بہ پاڻي بند آهي!"

منهنجي سامهون ڪيئي ڪينو سمنڊ جي جي مٿاڇري مٿان لامارا ڏيئي، لهرن جي جهيڙي مان ننڍڙا ننڍڙا پونگ ۽ ساٺا جهٽڻ جي مسلسل جدوجهد ڪري رهيا هئا. منهنجي ذهن پلٽو کاڌو. ڪيس ادراڪ ٿيو تہ فطرت جي نظام ڪيئن نہ برابريءَ ۾ ڪم پئي ڪيو، ۽ دنيا جي جيوت ڪيئن نہ قدرتي طرح پنهنجي پنهنجي جُوءِ ۾ داٽي پاڻيءَ لاءِ سرگردان

هئي. هر ڪنهن کي پنهنجو ماحول مليل هو. پنهنجو وطن مليل هو. پوءِ ڇا ٿيو جو. جيوت جون ڦچوٿيون وڏي ويون؟

اڃانڪ هڪ پکي اڏامندو مون ڏانهن پئي آيو. ويجهو اچڻ تي اهو هڪ ڪاغذ ٻنجي منهنجي قدمن ۾ اڇي ڪريو. مون حيرت ۽ تجسس ۾ ان ڪاغذ کي کنيو. ان تي لکيل هو:

" فطرت سان بئلينس ۾ رهڻ وارا هاڻ شايد ڪمزور ٿيندا پيا وڃن. انهن چولين جيان، جن جا ڪرنگها، چنبڙ جي جوين لڙڻ کان پوءِ ڇپا ٿيو پون. پر پوءِ به هنن کي پريشان ٿيڻ نه کپي، جو ته سمنڊ به انن پهرن ۾ هڪ زبردست وير ذريعي پنهنجي ڪاوڙ جو اظهار ضرور ڪندو آهي. ڪڏهن ڪڏهن پنهنجن دشمنن کي ٻوڙي ولوڙي پنهنجن ڪنارن کان ٻاهراوڇلائي ڇڏيندو آهي. هنن کي پريشان ٿيڻ نه کپي. هنن جو به هڪ ڏينهن ورندو.

" هڪ ڏينهن پکين جو به ورندو — انهن ڪارن ساون سانن جو به ورندو، جڏهن برف لڙهي اچي سمنڊ ۾ پوندي — پوءِ شايد هي هڪ پيرو وري سير مان پاڻي پيئندا."

مان هلندو هلندو ڳچ پنڌ اڳتي نڪري ويس. پري بيهي جڏهن پوئتي مڙي ڏٺم ته ٻه گهوڙيسوار مون ڏانهن واڪيندا پئي آيا. گهڙي ڪن لاءِ مونکي خيال آيو ته گهوڙي تي چڙهي مان به تماشاين مان لنگهي ڏسان — منهنجي ديس جي رنگ برنگي ماڻهن هاڻ سمنڊ تي اچڻ به ڇڏي ڏنو هو. سواءِ ٿورڙن چولين جيئن سڃاڳ فطرت پسندن جي!

مان پير آگهاڙا ڪري چولين سان گهرڪندڙ آلي واري متان مسلسل هلي رهيو هوس. مونکي هر پل ايئن تي محسوس ٿيو چڻ ته واري مونکي هيٺ ڇڪيندي پئي وڃي. سمنڊ تي اچي منهنجي پيرن ميڇي جيئن ساهه ٿي کنيو. تڏڙي تڏڙي الهڙ هوا منهنجي بت سان ڪانڊ ڪندي، منهنجن ڪپڙن کي ڦڙڪائيندي، وارن کي اڏائيندي، شهر جي بلند فليٽن وارين عمارتن سان ٽڪرائيندي پهريون پيرو آيل ماڻهوءَ جيئن شهر ۾ گم ٿيندي پئي وئي. الائي ڇو هوا مونکي به شهر ڏانهن پئي ڌڪيو. پر مونکي آڪسيجن ٻنا هلندڙ هن شهر ڏانهن رخ ڪندي گهٽ پئي ٿي.

اوچتو مڙي پوئتي ڏٺم ته ٻه گهوڙا، جن متان ڏگهن وارن واريون ٻه ڇيڪريون چوڪريون چڙهيل هيون، مونکي ذري گهٽ لتاڙڻ تي هيون. مون گوهي ڏيئي وڃي پاڻ کي چولين ۾ لڪايو. گهوڙا چلولين چوڪرين جا وار اڏائيندا مونکان ڏور ٿيندا پئي ويا. مون هڪ پيرو بيهر واريءَ تي هلڻ شروع ڪيو. هلندي هلندي منهنجي چپن تي مرڪ تري آئي.

" هن بيچ تي چوڪريون، ايئن الهڙ ٻنجي، وار چوڙي گهوڙا ڊوڙائين، سمنجهه ۾ نه ٿو اچي." مونکي سامهون کان وري ساڳين ٻنهي گهوڙن جا ترورا نچندي نظر پئي آيا. پر جيئن ئي منهنجي ويجهو پهچندا ويا، سندن رفتار مرندي وئي. ٻي گهڙي ٻنهي چوڪرين مونکي گهيري ۾ آڻي ڇڏيو. مون نهايت ئي دلچسپيءَ سان ٻنهيءَ ڏي گهوري ڏٺو. ٻئي چنبين کان

چڳن تائين پسيل هيون. سمنڊ جي تڏڙي سيسڙاٽ ڪدائيندڙ هوا، سندن سينن کي اجا بہ سٽائي ڇڏيو هو.

" ڪهڙي مصيبت ڪنيو ٿن جو ايئن اوپرن سان پيون چيڙ چاڙ ڪن؟" مون دل ئي دل ۾ پنهنجي پاڻ کان پڇيو.

ايتري ۾ هو گهوڙن تان هيٺ لهي آيون.

" توکي ڪجھ ڪيي؟" منجهائن هڪڙي مونکي ويجهو پوندي پڇيو.

" نہ نہ. " مون ڪائنس پري ٿهندي جواب ڏنو،" مونکي توهان غلط سمجهيو آهي.ء

" تہ پوءِ تون هت پاسيرو پاسيرو ڇو پيو گهمين؟"

" مونکي گهٽائيءَ ۾ گهٽ تي محسوس ٿئي!ء

اسان کي بہ..." هنن مان هڪ، جنهن جو بلائوز هاڻ فلرٽ ڪرڻ لڳو هو،چيو."اسان جا چاهيندڙ بہ ايئن تو وانگر ماڻهن کان پري پري گهمندا آهن. تو وانگر اداس اداس لڳندا آهن. ۽ گهٽائي ۾ تو وانگر گهٽ محسوس ٿيندي اٿن.ء

" مان اهڙي قسم جو ماڻهو ناهيان. توهان کي ضرور غلطفهمي ٿي هوندي.ء

ٻي ڇوڪري، جا تورو پريرو بيٺل هئي، تنهن زوردار ٽهڪ ڏنو.

" تہ ڇا تو ۾ ذرو بہ توانائي ڪونهي؟"

مان ڇوڪرين جا ارادا ڏسي تورو تورو پريشان ٿيڻ لڳس.

" اسان جو تجربو آهي تہ جيڪي مرد ٻين کان الڳ ٿلڳ گهمن ٿا،پري پري سمنڊ کي ڏسندا رهن ٿا، ڇولين سان کيڏندا رهن ٿا، تن لاءِ اسان وٽ خوبصورت تحفو آهي.ء

"ڪهڙو تحفو؟"

" ڇا توکي اسان ۾ ڪجھ نظر نہ ٿو اچي؟"

" اچي تہ ٿو..."

" تہ پوءِ تون پنهنجي امانت کي سنڀالين ڇو نہ ٿو؟"

هڪ جلپري مون ڏانهن هٿ وڌايو.

مان تورو ڇرڪيس، پر تيستائين ٻيءَ منهنجي چيلھ ٻاهريان ٻانهن ورائي پنهنجي سيني سان لائي ڇڏيو......منو سرور منهنجي جسم کي ٻليڊ جيئن چيريندو، ڪتڪتايون ڪيندو، وڃي پنهنجي منزل ڪي رسيو. سٽرن ۾ پوسراڻ سبب منهنجون اکيون ڪلي ويون.

" مائي گاڊ!" مونکان هلڪڙي دانهن نڪري ويئي،" هي ڇا ٿيو!ء

مان هلڪڙيون هلڪڙيون وکون کڻندو ٻاٽ ڏانهن هليو ويس.

ڏينهن جا بہ ٽيا هئا. منهنجو روم ميٽ اجا نہ آيو هو. مان ان ڳالھ تي پريشان هوس تہ ڏينهن جو ستس ڇو، جنهن هٿي طبيعت ئي خراب ڪري ڇڏي.

اڄ رات مان لائبريري نہ وڃي سگهيس. پر ان جي برعڪسن نيٽ چيٽ لاءِ ڄامشورو ڦاٽڪ هليو ويس. سيپيءَ سان اڄ منهنجي طويل ڪچهري ٿي. هوءَ مونتي سخت ڪاوڙيل هئي تہ مون هن کي نوروز مبارڪ ڇوڻ ڪيئن وساريو.

" مونکي افسوس آ تہ توکي اسان جي عيد بابت بہ خبر ڪانهي!" هن مونکي چيٽنگ دوران چند پٽيندي چيو.

مون چيومانس تہ " مون نوروز بابت پنهنجي اسڪولي توڙي ڪاليجي تعليم دوران ڪڏهن بہ ڪٿي ناهي پڙهيو. ڇو تہ اسان کي پنهنجن پاڙيسري مذهبن بابت ناهي پڙهايو ويندو. مونکي تہ گيتا بابت بہ ڪا ڄاڻ ناهي، توڙي جو سنڌ ۾ هندو ۽ مسلمان صدين کان گڏ رهي رهيا آهن. اهي ۽ ٻيا مذهبي ڪتاب اسان لاءِ "شجر منوع" آهن."

پوءِ هن مونکي نوروز بابت ڄاڻ حاصل ڪرڻ لاءِ ويب لنڪ ڏنو. ۽ ٻڌايائين تہ"اڄ اسان سڀ گهر وارا باھ ٻاهريان ڦيرا پائي پنهنجا سڀ گناھ ساڙي ڇڏينداسين ۽ ايئن نوان تازا ٿي پونداسين."

مونکی ان ويل الاءِ ڇو پنهنجو حج ياد آيو ۽ حج تي ويندڙ ماڻهو ياد آيا. ۽ ياد آيم تہ الاءِ ڇو سنڌ جا ماڻهو حج ڪرڻ کانپوءِ اڳي کان بہ وڌيڪ منافق ۽ دل جا ڪارا ۽ بي رحم ٿي ايندا آهن. شال! مالڪ مٿن رحم ڪري.

ٻئي ڏينهن شام جومان لائبريريءَ موٽي آيس. پنهنجي مخصوص سيٽ تي ويٺو هوس جوڪنهن مهل ٻہ نرم بنھ نازڪ هٿ منهنجي اکين ٻاهريان وري ويا. هٿن جی ڪوملتا تہ مان بيان نہ ٿوڪري سگهان، پر جا خوشبوءِ انهن معرفت منهنجي حواسن ۾ داخل ٿي، تنهن تہ مونکي پاڳل ڪري وڌو.

"ڪير؟" مون ڊڄي ڊڄي پڇيو.

پوءِ جڏهن اهي ساڳيا هٿ منهنجي وارن ڏانهن وريا. ۽ مونکي ٿورو ڪنڌ موڙي ڏسڻ جو موقعو مليو تہ. مون ڏٺو، ڪوئرو بيحد خوبصورت لباس ۾ منهنجي پنيان بيٺي هئي. مان جهٽ ڪري اٿي بيٺس.

"آءِ ايم ويري سوري، ڪوئرو!

هن ڪجھ بہ نہ ڳالهايو. فقط ٽڪ ٻڌي مونڏانهن ڏسندي رهي. پوءِ رڳو اکين جی اشاري سان چيائين، "هيٺ هلون.۽

اسان ٻئي لائبريري جون ڏاڪڻيون لهندا، ڦيرا ڪائيندا اچي هيٺ گرائونڊ فلور تی پهتاسين. مون ڪوئرو ڏانهن ڏٺو. هُن مونکی لائبريريءَ ٻاهريان بيٺل رڪشن واري پاسي ڏانهن اشارو ڪندي اڳتي هلڻ لاءِ چيو.

ڪوئرو چپن جو روزو ٽوڙيندي آهستڙي چيو،"هو ڏس، سامهون روڊ ڪيئن نہ هيٺ ٿو لهي. ڪيڏو نہ خوبصورت منظر آهي."

"اهو روڊ ايلسا ۽ قاضيءَ اڳيان وچي تعظيم ۾ جهُڪي پوي ٿو، ۽ اسان سينيءَ کی ڪٿی نہ ڪٿي، ڪنهن نہ ڪنهن اڳيان اهڙي ئي تعظيم سان جهُڪڻو آهي.۽

ڪوئرو مون ڏانهن ڏاڍي دلفريت مرڪ سان ڏٺو.

مون چيو، "ڪوئرو، مان شرمسار آهيان. مون جهڙي اگهاڙي زبان واري شخص جي ڪري تنهنجي پوتر ذات تي گند نہ پوڻ کپي ها. مونکي تمام گهڻي پشيماني ٿي آهي."

گول چڪري وٽ بيٺل رڪشن وٽان

گذرندي. هڻ اسٽائيل ناهيندي ڄامشوري جي ڏونهين واري ڪوهيڙي ۾ گم. ٽينڊڙ ڪالونيءَ ڏانهن اشارو ڪندي چيو."منهنجي هڪ ساهيڙي اِن سفيد ڪوهيڙي واري ماحول ۾ رهي ٿي."

"تو مونکي معاف نہ ڪيو، ڪوئِنرو."

"مان اُن واقعي کي ياد ڪرڻ نہ ٿي گهران." هڻ سنجيدگيءَ ڏانهن موٽ ڪائيندي چيو."پر مونکي اڃا تائين سمجهہ ۾ نہ ٿو اچي تہ مان پاڻ کي توکان پري رکي هيڪلو محسوس ڇو ٿي ڪيان؟"

منهنجو ڪنڌ شرم کان هيٺ جهڪي ويو. مون چيو. "ڪوئنرو، مان شايد مونجهارن ۾ قاتل شخص جي علامت بڻجي چڪو آهيان. پر سچي ٻڌايانءِ تہ مان پنهنجي دل مان هڪ عورت جي جسماني پيار جي تس کي ٻاهر ڪڍي نہ سگهيو آهيان. مون توکان غلط توقع رکي، تنهنجي روح کي زخمي ڪيو. مان سچ پچ تہ پنهنجي غلطيءَ عيوض ڪا ڏنڊ ڀرڻ چاهيان ٿو.ءِ

"جي ايئن آهي تہ پوءِ چپ چاپ ڪري هتي ويهہ. مان رڪشا واري کي سڏي ٿي وٺان!"

" نہ، نہ. رڪشا جي ضرورت ناهي. مان پنڌ هلڻ چاهيان ٿو.ءِ

"پنڌ ڪري ڪٿي هلنداسين؟"

ڪوئنرو جي اکين ۾ عجيب اٽڪڻ هئي.

" پريان، سنڌالاجيءَ تائين."

" پوءِ...؟"

" پوءِ واپس موٽي ايندا سين.ءِ

ڪوئنرو بہ قدم هلي اوچتو ويهي رهي.

" آئي ايم سوري لال. مان واڪ ڪرڻ لاءِ نہ آئي آهيان. آئي هيوَ گــوَن اِن. مان توکي اُن مستقل مونجهاري ۽ پريشانيءَ مان ڪڍڻ آئي آهيان.ءِ

" اهو ڪيئن؟"

" پيار نہ ٿي."

" سمجهين ٿو مان ان ايڏائيندڙ انسيڊينٽ ڪانپوءِ بہ تو وٽ موٽي آئي آهيان؟"

" ان ۾ تہ منهنجو قصور هو...!"

" جي تون ايئن سمجهين ٿو تہ ڀلي پيو سمجهہ. پر تنهنجو مسئلو تہ پنهنجي جاءِ تي موجود آهي..."

" منهنجو مسئلو؟ ڪهڙو مسئلو؟"

" مونکي بيوقوف نہ ناهہ. توکي منهنجي جسماني پيار جي ضرورت آهي نہ؟" هن منهنجي اکين ۾ اکيون وجهي اهڙي انداز سان چيو، ڄڻ تہ مان پنهنجي اڳيئن ڳالهہ تان ڦري ويو هجان.

" هئي، ڪوئنرو، پر هاڻ ناهي.ءِ

" ڇو، هاڻ ڇا ٿيو ٿئي؟"

" مون توکان الاهي سکيو آهي، ڪوئنرو، تہ ماڻهو کي گهرو ٿيڻ کپي. وڻ وانگر ماڻهو جيترو اندر هوندو اوترو ئي گهرو هوندو. مون توسان جڏهن بدتميزي ڪئي منهنجون پاڙون پليٽ ۾ پيل هيون. مونکي پنهنجي خبر نہ هئي ان وقت. مونکي خبر نہ هئي تہ مان بہ آهيان. تون مونکان گهٽو اڳتي آهين. منهنجي لاءِ عورت جو جسم هاڻ اها معني نہ ٿو رکي."

"ڇو؟" ڪوئنرو ايئن چيو، ڄڻ تہ هن ايئن ٻڌڻ نہ ٿي چاهيو. هن جي شخصيت، هن جو عورتپڻو، هن جو گريس ۽ هن جو

انڪار.ڇڻ تہ منهنجي ان هڪ سوال.تي بينل .هئا. اسان هاڻ رڪشو ڇڏي ٽورو اڳتي رڙهي پياسين.

مون چيو." مون وٽ الاهي خواب آهن ڪوئرو. مان مرد آهيان مان انهن جي سهاري جي ويندس. سنڌ جي ڇوڪرين جا خواب اجا بہ مائٽن وٽ قيد آهن. هنن جي هيءَ ٽورڙي آزاديءَ بہ ڦرجي ويئي تہ هوءَ جيئري ئي دوزخ ۾ هليون ويندون.ءِ

ڪوئروٽوروااڳتي هلي وري بيهي رهي.

" مان جڏهن گهران نڪتي هيس تہ سڀ بيڙيون ساڙي آئي هيس. هاڻ جڏهن تون پنهنجي ڪيي تي پشيمان آهين تہ پوءِ منهنجو توسان ٽنگجي هلڻ مان ڪوبہ فائدو ڪونهي. جيڪو ڪجھ مون ڪيو، سماجي جبر هيٺ ڪيو. مان تہ توکي ڏوهي سمجهان ئي ڪونہ ٿي. تون پهريون ماڻهوءَ هئين، جنهن ايڏو اوپن ٿي مونکان جسماني پيار تي گهريو. تنهنجي ان گهر ڪان پوءِ مون ارڙهن اوڻيھ سالن جي ڇوڪري بجاءِ عورت ٿي سوچيو. مونکي محسوس ٿيو تون صحيح هئين. انڪري مان تو وٽ موٽي آيس تہ جيئن تنهنجي نفسياتي توڙي جسماني گهرجن جو ڪنهن حد تائين پورائو ڪري سگهان. تہ جيئن اڳتي هلي اهي ننڍيون ننڍيو رنڊڪون تنهنجي بيپناھ ذهني صلاحيتن آڏو بند نہ بنجي وڃن.ءِ

"ڇا اهو ڪافي ناهي تہ پاڻ هڪبئي جا سٺا دوست هجون؟"مون چيو.

" آهي تہ پاڻ آهيون!"ڪوئرو وراڻيو.

" پر جڏهن مون توکي اها ڳالھ سمجهاڻ گهري پئي، تڏهن تہ تون ڪڪرن تي سوار هئين!ءِ

" مان هاڻ هيٺ لهي آيو آهيان." .

" جي تون چاهين تہ اسان وري آڏامي سگهون ٿا. ۽ هن ڀيري مان بہ توسان گڏ هونديس." ڪوئرو وڏي اتساھ مان چيو.

آسان جو منهن پورب ڏانهن هو. تاريخ ۽ جاگرافيءَ کان پري ڪٿي مستقبل ۾ هلي رهيا هئاسين.

"ڇا تون ان لاءِ چڱي ريت تيار آهين؟" مان ڪوئرو کان اهو سوال ڪري، هلندي هلندي بيهي رهيس.

" يس، آفڪورس!" ڪوئرو پرجوش ٿيندي چيو.

" پر مان ناهيان." مون چيو." ڇو تہ مونکي ڇوٽون پنو ملي چڪو آهي. مان ٽن ڏينهن اندر هاسٽل خالي ڪري ويندس!ءِ

" ڏس، لال، مان زندگيءَ ۾ ڪڏهن بہ ايترو نہ جهڪي آهيان، جيترو تنهنجي فرينڪنيس ۽ سچائي مونکي لوڙايو آهي." ڪوئرو اڳي کان بہ نرم ٿيندي چيو." پلا اخر ڪهڙي ڳالھ تي مجيندين! ميڙ وني اچان!"

" هاڻ تہ ميڙ جي ضرورت بہ ناهي رهي، ڪوئرو." مون چيو." اڄ جون اخبارون پڙهي ڏس، پاڻهي خبر پئجي ويندي."

" ڇاهي اخبارن ۾ ؟" ڪوئرو ڏاڍي معصوميت وچان پڇيو.

" منهنجي ريسٽيڪيشن جي خبر!ءِ

" نہ نہ." ڪوئروپريشان ٿيندي چيو." ايئن ڪيئن تو تي سگهي!"

"ايئن ٿي چڪو آهي. منهنجي فرينڪنيس بدلي تو جيڪي رڙيون ڪيون

۽ ڪتاب اچلايا. تنهن جي سزا جو اعلان اخبارن ۾ تي چڪو آهي. مونکي ٽن ڏينهن جو وقت مليو آهي هاسٽل خالي ڪرڻ لاءِ. مونکان اپيل جو حق بہ ڦريو ويو آهي. مان ان فيصلي خلاف ڪٿي بہ دانهي نہ ٿو سگهان.۽ "

ڪوئرو اهو ٻڌي ويتر پريشان ٿي ويئي. مون هن ڏانهن نجهائي ڏٺو. لڙڪ هن جي ڪاڏيءَ تائين وهي آيا هئا. هوءَ هاڻ پنهنجي پاڻ کي ان سڄي لقاءُ جو ذميوار سمجهي رهي هئي. هن وٽ سچ پچ تہ ڪو جواب ئي نہ رهيو هو.

مون چيو. " ڪوئرو، جيڪي ڪجهہ ٿيو، ٿي ويو. ان تي سوچڻ هاڻ بيڪار آهي. تو جيڪي ڪجهہ ڪيو سو بہ صحيح هو. مون جيڪي ڪيو سو بہ فطري هو. مونکي پنهنجي رسٽيڪيشن تي ڪا بہ پشيماني ڪونهي. مان جيڪڏهن ڊگري وٺڻ کان محروم رهجي ويس تہ ڇاتيو. ان جي برعڪس منهنجي لاءِ اهو اعزاز ناهي تہ آخر ۾ تو نہ رڳو منهنجي خيال کي پنهنجو ڪيو، بلڪ مونکي ڪافي مونجهارن کان بچائي بہ ورتئي! هاڻ مان پنهنجي ڳوٺ وڃي پنهنجي اڌ ۾ ڇڏيل جهنگلي جيوت جي بچاءُ واري خواب جي تعبير لاءِ نئين جوش ۽ جذبي سان ڪم ڪندس."

" ان نيڪ ڪم ۾ مونکي شامل نہ ڪندين؟"

" جڏهن انوائرمينٽل اسٽڊي جي ڊگري تنهنجي هٿ ۾ هوندي، ۽ اڌ لک پگهار ۽ لينڊ ڪروزر گاڏي تنهنجو انتظار ڪندي هوندي، تڏهن جي تون اهي ڇڏي مون ڪنگلي سان اچي شامل ٿيندين، تہ مان توکي ضرور ويلڪم ڪندس.۽

" جي اهي سڀ شيون مون وٽ هجن ۽ مان توکي ويلڪم ڪيان تہ؟"

" تہ پوءِ مان ان تي سوچيندس!۽

" شڪر ٿيو، ڪنهن ڳالهہ تي بينين تہ سهي!" ڪوئرو ٿڌو شوڪارو ڀريندي چيو." نہ تہ اڄ مون سمجهو هو تہ تنهنجو اهو ضد منهنجي تاريخي شڪست جو سبب بڻبو."

" ڪڏهن ڪڏهن شڪست هاسيڪار بہ ڪاٿبي آهي، ڪوئرو." مون چيو. " ملهہ ميدان هارائڻ کان پوءِ بہ سمنڊ منهن نہ ڪندا آهن ۽ نہ ئي شينهن شڪار حاصل نہ ٿيڻ تي شهرن ۾ ڪاهي پوندا آهن. عارضي ناڪاميون وڏين ڪاميابين جا ننڍڙا ننڍڙا پنڌ آهن. يونيورسٽيءَ مان منهنجي رسٽيڪيشن مونکي مايوس ناهي ڪيو، بلڪ ان مونکي نيچر جي اچا بہ ويجهو آڻي ڇڏيو آهي. مان چوندو آهيان تہ - زندگي ان نقطي کان هڪ قدم اڳتي آهي جتي اوهان سمجهو ٿا تہ منزل پهچي چڪي آهي. اها تہ اصل ۾ اوهان جي ٿڪ پيچڻ جي جاءِ هوندي آهي. زندگي ان کان هڪ قدم اڳتي آهي.۽

"آئي ايم ايگري وٽ يو."

" ٿيڪس!"

مون اهو چئي پهريون ڀيرو پنهنجو مرداڻو هٿ ڪوئرو ڏانهن وڌايو. هن بہ موٽ ۾، انهيءَ ئي گرمجوشيءَ سان پنهنجو هٿ منهنجي هٿن ۾ ڏيئي ڇڏيو.

☆......☆......☆

پيڻ جي ڪا راهہ ناهي

نرتن نوشاد

وک وک تي تجسس سان ڀريل ڪهاڻي. هيءَ هڪ اهڙي پوڙهي ماڻهو جو احوال آهي جيڪو رنگين مذاج رکندڙ تہ آهي پر ان سان گڏوگڏ پنهنجي خاندان جي عزت ۽ ناموس کي بچائڻ لاءِ هر جوکم کڻڻ لاءِ تيار آهي. هيءُ هر صورت ۾ چاهي ٿو تہ سندس خاندان جي عزت محفوظ رهي، ڀلي ڪٽي ان لاءِ کيس ڪهڙي بہ قيمت يا قرباني ڏيڻي ڇو نہ پوي، اها ڏيڻ لاءِ تيار آهي. اتفاق سان سندس سڪيلڊو پٽ هڪ اهڙي عورت سان پرڻو ڪري سندس گهر ۾ وٺي آيو، جنهن آڏو عزت، مان، مرتبو ۽ گهر جي پرم پرا جي ڪابہ اهميت نہ آهي. اهڙي حالت ۾ جڏهن گهر جي عزت ننهن خاندان جو نڪ وڍائڻ جي پويان لڳل هجي، اتي وري هيءُ خاندان جي عزت کي بچائڻ لاءِ ڪوشان هجي تہ توهان خود اندازو ڪري سگهو ٿا تہ ٻنهيءَ جي وچ ۾ ڪهڙي نہ ڪشمڪش پيدا ٿي هوندي. دلچسپ ور وڪڙن تي مشتمل هڪ خوبصورت ڪهاڻي.

احوال ان گمراهہ ننهن جو، جنهن کي صحيح راهہ تي آڻڻ وارو سهرو خود عذاب ۾ پئجي ويو

مان فليٽن جي پويان واري هوٽل جي پاسي وٽ پنهنجي ڪار ڀراونداهہ ڪري ويٺو هئس. رات جا ساڍا ڏهہ وڳا هئا. فليٽن جي چوطرف ڦهليل بازار ۾ ماڻهن جي رش عام جام هئي. منهنجون نظرون ٺيڪ قدم اڳتي هڪ ڳاڙهي ڪار ۾ کتل هيون. انجو نمبر هو MT-7404. اها منهنجي ننهن صنوبر جي ڪار هئي جيڪا

اتي پارڪنگ ڪري وئي هئي. مون ڪي پڪ هئي تہ هوءَ ئي ان ۾ چڙهي اتي آئي هوندي ۽ مٿي فليٽن طرف رُخ ڪيو هوندائين! هن جي باري ۾ مون ڪي موبائل تي مئسيج مليو تہ هوءَ اتي پنهنجن يارن سان رنگ رليون ملهائڻ پهتي هئي! مون کي اها خبر نہ هئي تہ هن ڪهڙي فليٽ طرف رخ ڪيو ۽نہ ئي وري فليٽن جي هيٺان بيٺل گارڊن(چوڪيدارن) کان اهو پڇيم. مان سندس واپسيءَ جو بيچينيءَ سان انتظار ڪري رهيو هئس. غيرت ۾ منهنجو رت ٽهڪي رهيو هو. مون پنهنجي کيسي ۾ پستول تي هٿ رکي ڇڏيو هو ۽ هن جي ظاهر ٿيڻ تي فائر ڪري ڪيس قتل ڪرڻ جو پڪو پهہ ڪري ڇڏيو هئم.

مون کي صنوبر جو انتظار ڪندي ٻہ ڪلاڪ کن گذري ويا هئا. گاڏي ۾ ويهي ويهي بيزار ٿي پيس. بي قراري ۽ پريشاني وڌڻ لڳي. ڪار کي چابي سان لاڪ ڪري هڪ ماندڙي وٽ اچي سگريٽ جو پاڪيٽ خريد ڪيم. سگريٽ چپن تي رکي، ماچيس جي تيلي سان ان کي دکائي، پوءِ هڪ زوردار ڪش هنيم. سگريٽ جي دونهين ۾ مٿي فليٽن طرف نهار ڪيم. هر فليٽ مان روشني جرڪي رهي هئي. ماندڙي واري کان پڇڻ تي خبر پئي تہ ڪو بہ فليٽ خالي نہ هو. انهن فليٽن ۾ وچولي ڪلاس سان واسطو رکندڙ رهائش پذير هئا. سواءِ چند فليٽن ۾ فئملين جي باقي فليٽن ۾ ڇڙا ماڻهو رهندا هئا. اوچتو ذهن ۾ هڪ خيال تري آيو ۽ اڌڙ دکايل سگريٽ کي پٽ تي ڦٽو ڪري تيزيءَ سان ڪار طرف وڌيس.

ڊرائيونگ ڪري سڌو صنوبر جي وڏي ڀيڻ ثريا جي گهر پهتس. هن جو گهر اتان ويجهو هو. مون کي اتي پهچڻ ۾ پندرنهن منٽ لڳا. گهر جي چوگرد سانت لڳي پئي هئي. ڪو بہ ماڻهو نظر نہ پئي آيو. ائين پئي لڳو ڄڻ ڪو راڪاس گهمي ويو هجي! ثريا جي گهر پهچي دروازي تي نڪ نڪ ڪيم.

"ڪير؟" گهر اندران زنانو آواز گونجيو.

"مان؟" مون وڏي آواز ۾ چيو.

"توهان ڪير؟"

"برڪت علي - صنوبر جو سهرو"

ثريا دروازو کولي سلام ڪيو. هن جي چهري تي پريشاني ۽ فڪر جا ڏيکاءُ هئا.

"چاچا، رات جو هن وقت ڪيئن؟!"

هن ڳڻتي مان پڇي ورتو.

"بس ڌيءَ، زندگيءَ جي هن آخري حصي ۾ بہ اهو ڏسڻو هو!" مون پريشاني مان وراڻيو.

"خيريت تہ آهي؟!" هوءَ وڌيڪ فڪر مند ٿي پئي.

"خيريت ناهي تڏهن تہ رات جي هن وقت تو وٽ آيو آهيان."

"ڇو ڇا ٿيو؟!" هن جي نرڙ تي پريشانيءَ مان گهنج ڏنم.

"بس ڌيءَ، اهو نہ پڇ تہ سٺو!" مون وراڻيو، "چاچا سان گڏ هل نہ تہ دير ٿي ويندي!"

"هلڻو ڪاڏي آ؟"

"ان کي تون ڇڏ!" مون ڪيس التجا ڪندي چيو، "مون وٽ ڪار آهي. مشڪل

سان پندرنهن منٽ مس لڳندا. آئون پوءِ توکي واپس ڊراپ ڪري ويندس"

ثريا ڪي ساعتون خاموش رهي. هوءَ ڳڻتي مان مون کي تڪڻ لڳي.

"توهان جي ڳالهه ته صحيح آهي" ثريا ورندي ڏني، "پر پپو اجا گهر نه آيو آهي. گهر ۾ صرف اڪيلو صمد ويٺو آهي، جنهن کي ائين ڇڏي هلڻ مناسب نه ٿيندو."

پپو ثريا جو مڙس هو جنهن جو اصل نالو اسلام الحق هو. هو هڪ دڪان تي معمولي ملازم هو. ڏهن سالن جو صمد هن جو واحد پٽ هو.

"ثريا ڌيءَ" مون تڪڙو ڳالهايو، "ائين ته پوءِ دير ٿي ويندي."

"ڇا ڪجي؟" ثريا سوچ ۾ ٻڏندي وراڻيو، "ڇڱو ڀلا، مان ۽ صمد تو سان گڏ ٿا هلون. در کي قلف ٿا هڻون. پر چاچا، دير نه ٿئي. پپو جي اچڻ جو وقت ٿيڻ وارو آهي."

"ڌيءَ، فڪر نه ڪر. سمجهه ته وياسين ۽ آياسين. ايترو پري ناهي وڃڻو. چند منٽن جي ڊرائيونگ آهي. بس، هاڻي دير نه ڪر، جلد هل."

"پر چاچا، مسئلو ڇا آهي؟!" ثريا نيٺ پڇي ورتو. هن کي تمام گهڻي فڪر لڳي وئي هئي.

"ڌيءَ، ڇا ٻڌائين؟" مون وراڻيو، "ڪارو منهن ٿي ويو آهي. تنهنجي پيڻ پنهنجي يارن سان پئي رنگ رليون ملهائي! سندس گاڏي ٻاهر بيٺل آهي ۽ پاڻ مٿي فليٽن طرف وئي آهي. جي اتي توهان جي ڪنهن مائٽ يا ڄاڻ سڃاڻ واري جو فليٽ هوندو ته ان جي توکي ضرور ڄاڻ هوندي، ۽ تون ئي پنهنجي هن چاچا کي اهو ٻڌائي سگهين ٿي. پر مان نه تو سمجهان ته اتي ڪو توهان جو مائٽ رهيل هوندو. هوءَ ته ...."

مان اهو ڇئي ٻارن جيان روئڻ لڳس. ثريا کي ڄڻ چپ جي بيماري لڳي وئي.

"نه چاچا، ائين نه هوندو!" ثريا مون کي تسلي ڏيندي چيو، "ائين هرگز نه هوندو! الله ڪندو توهان جي سوچ غلط نڪرندي! منهنجي پيڻ ائين هرگز نه ڪندي. هوءَ توهان جي ننهن آهي. گهر جي عزت آهي. دلجاءِ ڪريو... مون کي ڏهه منٽ ڏيو ته چپل پائي اچان!"

مون ڪيس جلد اچڻ جي تاڪيد ڪئي. هوءَ دروازو بند ڪري گهران اندر وئي. مان وڃي ڪار ۾ ويٺس. نيڪ ويهن منٽن ڪان پوءِ هوءَ صمد کي ساڻ ڪري ٻاهر آئي . هن گهر جو دروازو بند ڪيو، ۽ ان کي تالو هنيو.فڪر ۽ پريشاني اجا به هن جي چهري تي ظاهر هئي. گاڏي ۾ ويهڻ شرط، ثريا مون کان سوال ڪيو ته ڇا مون سندس پيڻ کي پاڻ ڏٺو هو؟ مون ان تي نابري واري، مون ڪيس اهو نه ٻڌايو ته مون کي اها ڄاڻ ڪيئن پئي؟ مون صرف اهو ظاهر ڪيو ته هن جي موجودگي جو مون کي اطلاع مليو هو. مان يڪدم اتي پهتو هئس. صنوبر جي گاڏي بيٺل ڏسي پڪ ٿي هئم. گاڏي جو پليٽ نمبر نوٽ ڪيو هئم. ٿوري دير لاءِ ثريا اکيون بند ڪري ڇڏيون. هن جي چپن ۾ پڙ پڙ محسوس ڪيم. ٿي سگهي ٿو ته پيڻ جي "پاڪدامني" ثابت ڪرڻ لاءِ

ڪا قرآني آيت پڙهي رهي هجي! خير، اسان جلد ان جڳهه تي پهچي وياسين.

اهو ڏسي مان وائڙو ٿي ويس تہ صنوبر جي گاڏي غائب هئي!

مون پنهنجي موبائل سان يڪدم صنوبر جو موبائل نمبر ملايو. مسلسل گهنٽي وڃي رهي هئي پر هوءَ موبائل کڻڻ جي زحمت نہ ڪري رهي هئي. متان موبائل ڪٿي ءِ رستي تي هلندڙ ٽريفڪ جو آواز ظاهر ٿيڻ تي پڪڙجي پئي. پڪ سان هوءَ رستي تي هئي. نہ تہ هن ڪڏهن بہ موبائل کڻڻ ۾ ايتري دير نہ ڪئي هئي؟ ثريابہ اها تصديق ڪئي تہ انهن فليٽن ۾ سندن خاندان جو ڪو بہ ماڻهو نہ رهندو هو. منهنجي شڪ زور پڪڙيو تہ گاڏيءَ ۾ فليٽن طرف هوءَ ئي آئي هئي!....

مون ثريا کي سندس گهر ڊراپ ڪيو. پيو اتي مليو. هن چانهه پيئڻ لاءِ ڏاڍو زور ڀريو. مون سندس ان آفر لاءِ شڪريو ادا ڪندي موڪلائي ورتي.

ڪٿي مون ثريا ڏي وڃي غلطي تہ نہ ڪئي؟ منهنجو مقصد دراصل ڪيس صنوبر جو اصل چهرو ڏيکارڻ هو؟ مون شايد تڪڙ کان ڪم ورتو هو. ان رات صنوبر ضرور منهنجي هٿان قتل ٿي وڃي ها يا وري اهو بہ ٿي سگهيو ٿي تہ پڪڙڻ جي صورت ۾ پنهنجن يارن کان مون کي مارائي ڇڏي ها. چا بہ ٿيو بهرحال هوءَ منهنجي هٿن مان صاف نڪري وئي!

ڪٿي ثريا موبائل تي رنگ ڪري اسان جي پهچڻ کان اڳ صنوبر کي پيچائي تہ نہ ڇڏيو!

☆......☆......☆

مان ايجوڪيشن کاتي ۾ هڪ اهم عهدي تي فائز هئس. مون کي اتان ريٽائر ٿيندي بہ سال کن ٿيا هئا. آفيس ۾ منهنجي عزت ۽ دٻدٻو رهيو. ڊرافٽ ناهڻ ۽ انڪوائري ڪرڻ ۾ چڱي خاصي مشهوري ماڻي هئم. مون ڪيترائي ڪم قاعدن ۽ قانونن جي پيچڪڙي ڪري بہ ڪيا، پر موٽ ۾ ڪا بہ پڪڙائي نہ ڏني. مون شروعات ۾ ايمانداري بہ ڪئي. پوءِ ڏٺم تہ ان سان نہ رڳو آئون بک مرندس پر منهنجو سڄو خاندان معاشري ۾ هيٺين سطح تي هليو ويندو. ڀلا سرڪاري پگهار ڪن ماپن ۽ معيارن تي ناهي وڃي ٿي؟ ان ڳالهہ ۾ مان ڪو بہ رک رکاءُ نہ ٿو رکڻ چاهيان تہ مون تمام گهٽي ڪرپشن ڪئي ۽ بئنڪ اڪائونٽ ڀريا. ٻارن کي سٺي تعليم ڏيارائي ۽ معاشري ۾ هڪ حيثيت تي پهچايو. گهڻي پئسي هجڻ سبب منهنجي فئملي جي بيهڪ بلڪل بدلجي وئي. ان ڳالهہ جو احساس مون کي هر وقت رهيو.

پنهنجي آفيس اندر جهڳڙا ڪرڻ ۾ بہ خاص نالو ڪڍيو هئم. منهنجا اهي جهڳڙا بي پهچ ماڻهن سان نہ هئا. مون ڪن نالي وارن غنڊن سان بہ تعلقات قائم ڪري ورتا هئا. هڪ يونين جي اڳواڻ کي صرف ان ڪري مارڪٽ ڪرايم جڏهن هن منهنجي پٺيوالي کي ڪنهن ڳالهہ تان "ماءُ" تي گار ڏني هئي! هڪ مخالف کي ٿاڻي اندر اگهاڙو ڪرائي پنهنجي دوست ايس ايچ او کان موچڙا کارايم جڏهن هن مون کي بليڪ ميل ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي! ان ڪانسواءِ، آفيس ۾ "رنگين

مزاج" ماڻهو جي حوالي سان به مشهوري ملي. منهنجي طبيعت ئي اهڙي هئي! مون کي عورتن ۾ هڪ خاص ڇڪ ۽ ڪشش محسوس ٿيندي هئي. مان انهن جو دلداه هئس. انهن سان ڪچهريون ڪرڻ ۽ مزا ماڻڻ ۾ لطف ۽ قرار نصيب ٿيندو هئم. ڀلا عورت جي خوبصورتي ۽ حسن جي للڪار اڳيان مرد ڇا ڪري؟ ڪيئن پنهنجي دل کي قابو ۾ رکي؟ عورت جي فطرت آڏو مرد اڃا تائين هڪ ٻار ئي آهي. منهنجي سنگت ۽ صحبت به اهڙن ماڻهن تي مشتمل هئي، جيڪي به اهڙي ئي طبيعت جا مالڪ هئا. ان ڳالهه کان منهنجي زال به واقف هئي، جنهن سان ان معاملي تي اڪثر ڦڏا ٿيندا هئا. ان جو گهرو اثر ٻارن تي پيو، جيڪي مون کان وڌيڪ پنهنجي ماءُ سان محبت ڪرڻ لڳا.

منهنجي زال سادي، سليقي ۽ پرهيزگار عورت هئي. هن سان منهنجو پرڻو ان وقت ٿيو، جڏهن منهنجي عمر ويهه سال هئي. ان وقت مون يونيورسٽي ۾ پڙهڻ لاءِ داخلا ورتي هئي. هن هميشه منهنجو خيال رکيو. ڏکن ۽ سکن ۾ همت نه هاري. هوءَ مون سان سچي وفادار رهي. مان ته "رنگين مزاج" هئس پر هن تي ڪئي ڀيرا بيجا شڪ ڪيم. هن جي معاملن ۾ ٽنگ اڙايم. ڪيترن ئي معاملن تي هن سان جهيڙا ٿيا. هن تي هٿ کنيم ۽ مارڪٽ به ڪرڻ لڳندو هئس. بعد ۾ نه ته هن کان پنهنجي ان سلوڪ تي معافي گهريم ۽ نه ئي ڪڏهن پرچائڻ جي ڪوشش ڪيم. ڀلا اهو مرد جو شان آهي ته هو ڪنهن عورت، پوءِ ڀل اها سندس زال ڇو نه هجي، اڳيان پاڻ کي هيٺ ڪري؟ جهڪي؟ مون کي هن مان چار ٻار. نصيب ٿيا ٽي ڌيئرون ۽ هڪ پٽ.

مون پنهنجين ڌيئرن کي سٺي تعليم ۽ تربيت ڏني. هڪ ڌيءَ قران جي حافظ هئي. هن کي اسلام سان خصوصي لڳاءُ هو. هن انٽر کان وڌيڪ تعليم حاصل نه ڪئي. هوءَ پنج وقت نمازون پڙهڻ، قرآن جي تلاوت ڪرڻ، تسبيح جو ورد ڪرڻ ۽ فارغ وقت ۾ ميلادن يا ٻين مذهبي تقريبن ۾ شوق سان شرڪت ڪندي هئي. هن جو پرڻو سندس مرضي سان هڪ ليڪچرار سان ٿيو، جيڪو هن جي محبت ۾ گرفتار ٿيو. ٻئين نمبر ڌيءَ وري وڪالت جو پيشو اختيار ڪري ورتو هو. هن هڪ سوشل ورڪر سان شادي ڪئي. ٽين ۽ آخري ڌيءَ وٽرني ڊاڪٽري جو ڪورس پاس ڪيو. مون کي هن فيلڊ ۾ ايترو اسڪوپ ته نظر نه آيو پر هن جي ضد ۽ شوق اڳيان هٿيار ڦٽا ڪيم. ڊگري وٺڻ کان پوءِ هن هڪ وٽرني ڊاڪٽر سان شادي ڪئي. پڙهائڻ دوران ان ڊاڪٽر سان سندس عشق جي ڪهاڻي ڊگهي آهي. شادي کان پوءِ ٻنهي ڄڻن ان فيلڊ ۾ ڪم ڪرڻ شروع ڪيو. مون سيني ڌيئرن جي شادي ڌام ڌوم سان ڪرائي. خوب پئسو لٽايو. مون خوشي جي انهن گهڙين ۾ ڪا به ڪنجوسي نه ڪئي. والدين جو اصل سرمايو ته اولاد ئي هوندو آهي، جنهن لاءِ سڄي عمر جدوجهد ڪبي آهي. مون پنهنجو اهو فرض ايمانداري ۽ خوش اسلوبيءَ سان نڀايو. سيئي ڌيئرون پنهنجن پنهنجن گهرن ۾ مڙسن سان خوش و خرم زندگي گهاري رهيون هيون. ڪنهن

جي ٻه زندگيءَ ۾ ڪا به لهر يا لوڏو محسوس نه ڪري رهيو هئس. سواءِ پنهنجي پٽ عدنان جي! سچ پڇو ته پنهنجي زندگيءَ کان وڌيڪ مون کي هن جي ڳڻتي ۽ فڪر هئي!

عدنان کي پيار مان اسان "عدو" سڏيندا هئاسين. اڪيلو پٽ هجڻ ڪري هن کي لاڏ ڪوڏ سان پاليو ويو. هن جي هر خواهش جو احترام ڪيو ويو. هر فرمائش پوري ڪئي وئي. پيٽرون ٻه ڪيس ڏاڍو مان ڏينديون هيون. اسان جي پيار ۽ شفقت جو الٽو نتيجو نڪتو ۽ هو ڪري پيو. آزاد خيالي، آواره دوستن سان سنگت رکڻ ۽ ڪنهن جي ٻه پرواهه نه ڪرڻ هن جي فطرت جو حصو بڻجڻ لڳا. هن پڙهائيءَ ۾ دلچسپي ختم ڪري ورتي. مئٽرڪ جي رزلٽ آئي ته هو فيل هو. سڄي برادري ۾ منهنجو نڪ ڪٽجي ويو. اها شرم جي ڳالهه هئي. مون هن کي ڪمري ۾ بند ڪري ڪٽيو. منهنجي زال وچ ۾ اچي ڪيس بچايو. منهنجي مار جو اهو نتيجو نڪتو ته هن انٽر جو امتحان پاس ڪري ورتو. انٽر ۾ سي گريڊ هجڻ ڪري ڪيس ڪنهن ٻه يونيورسٽي ۾ داخلا نه ملي سگهي.

هن خانگي اداري ۾ ڪمپيوٽر جي ڊگري لاءِ داخلا ورتي. مون کي اهي خبرون پوءِ معلوم ٿيون ته هو اتي پڙهائي بدران عشق ۾ گرفتار ٿيو. ڇوڪري جو نالو صنوبر هو. جيڪا ٻه هن تي عاشق هئي. صنوبر جي ماءُ هن کي خواب ڏيکاريا ته هوءَ صنوبر سان شادي ڪانپوءِ ٻنهي ڄڻن کي آمريڪا ۾ رهندڙ ڏيءَ وٽ موڪلي

ڇڏيندي! عدنان کي خبر هئي ته مان سندس ڪچي عمر ۾ اهڙي ڪنهن ٻه ترت ۽ تڪڙي فيصلي جي حمايت نه ڪندس، تنهن ڪري هو صنوبر جي ماءُ جي ڳالهين ۾ اچي ويو. هن ساڻس خفيه شادي ڪري ورتي. هن کي جلد ئي خبر پئجي وئي ته آمريڪا پهچائڻ صنوبر جي ماءُ جو محض هڪ ڊرامو هو. جيڪو هن جي پيرن ۾ صنوبر جي ڪري ڦاسائڻ لاءِ رچايو ويو هو. شادي کان پوءِ هو صنوبر سان گڏ ڪرايي جي گهر ۾ رهڻ لڳو.

هڪ ئي سال ۾ عدنان جي دماغ تان عشق جو ڀوت لهي ويو. هن وٽ ڪا ٻه نوڪري نه هئي ۽ گهر جو گاڏو ڏڪڻ لاءِ پئسن جي ضرورت هئي. صنوبر بيوٽي پارلر جوائن ڪئي ۽ گهر جو گذر سفر ٿيڻ لڳو. گهر مان ڪاڏي جون شيون ٻه غائب ٿيڻ لڳيون، جيڪي پوءِ صنوبر وٽان خبرون پيون ته عدنان چوري ڪري رهيو هو. عدنان ڪيترن ماڻهن کان اوڌارا پيسا ٻه ورتا، جن رقم نه ملڻ جي صورت ۾ منهنجي گهر جو رستو ڳولهيو. مون ڪين رقم ادا ڪئي ۽ پوءِ عدنان کي سخت ڇنڊ پٽيندي آئنده لاءِ ڪتو جواب ڏنو. نون مهينن تائين هنن اسان کي شادي شده زندگي جي پڪ نه ڏني.

هڪ شام اسان جي گهر هڪ لفافو پهتو، جنهن ۾ عدنان ۽ سندس زال جي شادي جون تصويرون هيون. ان لفافي ۾ تصويرن سان گڏ هڪ پرچي ٻه تحرير ٿيل هئي. اها پرچي صنوبر جي ماءُ لکي هئي، جنهن ان سڄي قصي جو ذميوار عدنان کي ٺهرايو هو. آخر ۾ عدنان جي ڪرايي

واري گهر جي ائڊريس بہ لکي وئي هئي. اهي تصويرون ڏسي منهنجي زال سڪتي ۾ اچي وئي. بلڊ پريشر لو (گهٽ) ٿي ويس. هوءَ ڪافي دير ڪانپوءِ سانت ۾ آئي.

ٻي ڏينهن مان پنهنجي زال سان گڏ پرچي ۾ ڏنل ائڊريس تي عدنان جي گهر پهتس. ٻئي اسان کي ڏسي پريان ٿي ويا. منهنجي زال لڪي ڇپي شادي ڪرڻ تي کين گهٽ وڌ ڳالهايو ۽ جهڳڙو ڪيو. ٻنهي ڇٽن اسان کان ان عمل تي معافي گهري. آخر ۾ اسان کين معاف ڪندي گلي سان لڳائي پيار ڪيو.

مون نہ ٿي چاهيو تہ منهنجي ننهن بيوٽي پارلر تي ڪم ڪري. مون هن جي نوڪري ڇڏرائي ۽ عدنان کي هڪ دوست وٽ فارما ڪمپني جوائن ڪرائي. صنوبر خواهش ڏيکاري تہ کين فليٽ خريد ڪري ڏنو وڃي. مون هڪ سٺو فليٽ خريد ڪيو. جنهن جي ماليت ارڙهن لک هئي. مون ان جا قانوني پيپرز پنهنجي زال جي نالي ڪرايا ۽ گهر ۾ محفوظ رکيا. فليٽ حاصل ڪرڻ جي خوشيءَ ۾ صنوبر اسان جي سڄي فئملي کي ڊنر تي مدعو ڪيو.

هڪ صبح اهڙي منحوس خبر ملي جو ٻڌڻ شرط ائين لڳو ڄڻ زمين پيرن هيٺان نڪري وئي! سيوهڻ ميلي تان واپسي تي دوستن سان گڏ ايندي عدنان روڊ حادثي ۾ سخت زخمي ٿي پيو. هن کي بيهوشي جي حالت ۾ ڪڍائي، اسان کيس هڪ ناليواري اسپتال ۾ داخل ڪرايو. هن جي زندگي تہ بچي وئي، پر ٻئي ٽنگون ضايع ٿي ويون. هو سڄي ڄمار هلڻ چلڻ کان معذور ٿي ويو. وهيل چيئر تي ويهڻ

هن جو مقدر بڻجي ويو. قدرت مون کي هڪئي پٽ عطا ڪيو ۽ ان جي بہ اهڙي ڀيانڪ قسمت نڪتي! ان ڳالهہ تي سوچيندي منهنجو دل ڪڙهڻ لڳو. ڳوڙهن جو سيلاب اکين مان نڪري ڳلن تي وهڻ لڳندو هو.

مون ۽ منهنجي زال فيصلو ڪيو تہ عدنان ۽ صنوبر کي پنهنجي گهر ۾ وٺي اچي رهائجي پر صنوبر نابري واري. صنوبر جي ماءُ بہ هنن وٽ اچي رهڻ لڳي. صنوبر جو گهڻو وقت عدنان جي تيمارداري ۾ سنڀال ۾ صرف ٿيڻ لڳو. سڄي گهر جو خرچ منهنجي ڪلهن تي اچي ويو. جڏهن ڪيسي تي بار وڌندي محسوس ڪيم تہ مستقل حل ڪڍڻ لاءِ صنوبر سان صلاح ڪيم. هن جو هڪ مشورو مون کي ڏاڍو وڻيو، جنهن جي انجام کان ان وقت مان ناواقف هئس.

☆......☆......☆

صنوبر سمارٽ، پرڪشش ۽ سهڻي ڇوڪري هئي. هن کي بہ وڏيون ڀينرون هيون، جڏهن تہ ڪو بہ ڀاءُ نہ هو. سڀ کان وڏي ڀيڻ امبر آمريڪا ۾ سڪونت اختيار ڪئي هئي. هن هڪ آمريڪي نيشنلٽي رکندڙ مصلمان سان شادي ڪئي هئي، جنهن مان کيس بہ ٻار هئا. هوءَ انٽرنيٽ ۽ فونن ذريعي ساڻن رابطي ۾ رهندي هئي. ٻي وڏي ڀيڻ ثريا صحت کاتي ۾ نرس هئي. هوءَ ڪرايي جي گهر ۾ مڙس ۽ پٽ سان گڏ غربت جي زندگي گهاري رهي هئي. هن جي والد کي فوت ٿئي ڪافي وقت گذري چڪو هو. هن جي ماءُ خاموش ۽ چاق وچو بند عورت هئي. هن کي مون

هر وقت مصلي تي نماز پڙهڻ يا تسبيح جو ورد ڪرڻ ۾ مشغول ڏٺو.

عدنان جي اپاهج ٿيڻ ڪانپوءِ مون کي اهو ڌپ ورائي ويو ته ڪٿي هوءَ غلط رستي تي نڪري نه پئي. ان ڪري هن کي چيڪ ڪرڻ منهنجي ذميواري بڻجي وئي. آخر ڪار هوءَ منهنجي ننهن هئي. گهر جي عزت هئي. ڪير هن تي آگر سڌي ڪري، آئون ڪيئن ٿي برداشت ڪري سگهيس؟ هونئن به ريٽائرمينٽ کان پوءِ فارغ ويٺو هئس، تنهن ڪري صنوبر جي اچ وڃ تي ڪڙي نظر رکڻ شروع ڪيم. روزانو مختلف وقتن تي حيلا ۽ بهانا ناهي سندس گهر وڃي نوس نوس ڪندو رهندو هئس ته اتي چا پيو وهي واپري؟

"ڏس ڌيءَ، توکي جيڪا به شيءِ گهرجي بنا جهجهڪ جي مون کي چئي ڇڏجانءِ!" مون هڪ ڏينهن ڪيس تاڪيد ڪندي چيو، "پر ڪڏهن به ڪنهن غلط راهه تي نه وڃجانءِ! تون هاڻي اسان جي گهر جي عزت آهين. ان ڳالهه جو خيال رکجانءِ."

"پر چاچا" صنوبر اصرار ڪندي وراڻيو. "چا، توهان کي پنهنجي هن ڌيءَ تي اعتبار ناهي؟"

"چو اعتبار ناهي؟" مون ورندي ڏني، "پر ڪڏهن ڪڏهن انسان جي مت کسجي ويندي آهي. هو يٽڪي پوندو آهي. هن کي صرف تروڙا نظر ايندا آهن. پلا تو کان وڌيڪ بي ڪا اسان کي پياري ننهن ملندي."

مون سندس دل رکڻ لاءِ اهو چيو، حقيقت اها آهي ته مون عورت ذات تي ڪڏهن به ڀروسو نه ڪيو. جيترا سندس وار اوتريون ئي ان جون فطرتون!

"چاچا، مان هڪ ڳالهه سوچي رهي آهيان" صنوبر وراڻيو، "جيءَ ته ان تي ورڪ ڪيان. هونئن به توهان ڪيستائين اسان جي گهر جو خرچ هلائيندو؟"

"ڪهڙي ڳالهه؟" مون پڇيو.

"مون سوچيو آهي ته ميرج بيورو کوليان" صنوبر موٽ ۾ جواب ڏنو، "ڪالهه توهان چيو هو ته خرچ وڌي ويو آهي. توهان کي مستقل حل واسطي ڪو مشورو ڏيان. ڪافي غور ويچار کان پوءِ ان ڳالهه تي سوچيو اٿم. اڄ ڪلهه شادين جي سلسلي ۾ ڪيترائي خاندان پريشان آهن. ثواب جو ڪم به آهي ته سٺا پئسا به مليو وڃن."

"آئيڊيا ته لاجواب آهي" مون سندس ڳالهه کي پسند ڪيو.

"شروع ۾ ڪجهه ڏوڪڙن جي ضرورت آهي" صنوبر وراڻيو، "جي ڪم هلي پيو ۽ ساک نهي پئي ته پوءِ نه اوهان جي کيسي تي ڪو وزن پوندو ۽ نه ئي ڪنهن جي اڳيان هٿ ڦهلائڻ جي ضرورت محسوس ٿيندي. پر چاچا، ان ڪم لاءِ هڪ عدد سيڪنڊ هئنڊ گاڏي جي ضروت پوندي چو ته اڪثر فئملين وٽ اچ وڃ رهندي. ان گاڏي جي لاءِ هڪ ڊرائيور پڻ رکڻو پوندو. ان کان سواءِ هر هفتي هڪ ناليواري اخبار ۾ اشتهار ڏيڻو پوندو."

مون کي خرچن جو ٻڌي پلڪ جهپڪ لاءِ ڳيت اچي وئي. هڪ جينٽلمئن جيان، مون ساڻس "ها" ڪئي. سڀ خرچ پنهنجي ذمي ڪنيا. هن ميرج بيورو گهر ۾

ڪولي ورتو. هن جي ان ڪم لاءِ مالي مدد ڪرڻ تي منهنجي زال منهنجي ڏاڍي واڪاڻ ڪئي.

منهنجي لاءِ هاڻي اهو مسئلو پيدا ٿي ويو تہ هن جي گرد چوڪيداري ڪيئن ڪريان؟ اڳ ۾ هوءَ گهڻو وقت گهر ۾ رهندي هئي، جتي هن تي نظر رکڻ آسان هو. هاڻي هوءَ ڪار ۾ چڙهي ڪهڙي رستي يا شاهراهہ تي نڪري وڃي، ان جي ڇاڻ ونن مشڪل ڪم هو. مون ان لاءِ هڪ آسان حل تلاش ڪري ورتو. مون سندس گاڏي لاءِ پاڻ هڪ ڊرائيور سليڪٽ ڪيو. ان جو نالو حشمت هو. هو وڏي عمر وارو پوڙهو شخص هو. هو يتيم هو ۽ ڪو بہ گهر گهاٽ نہ هئس. عشق ۾ ناڪامي ڪان پوءِ هن شادي نہ ڪئي. عورت ذات ڪان سخت چڙ تي پئي هئس. اهڙو شخص منهنجي مقصد لاءِ ڪارگر هو. هن جي ذريعي مون صنوبر جي موومينٽ ڪان واقف ٿيڻ شروع ڪيو.

حشمت مون ڪي صنوبر جي باري ۾ اهڙا قصا ٻڌايا، جو مون ڪي صنوبر جي ڪردار تي شڪ ٿيڻ لڳو پر جيستائين مون وٽ ڪا ثابتي نہ هجي، مان هن ڪي مور د الزام نہ ٿي ٺهرائي سگهيس؟ هونئن بہ حشمت وٽان رڳو عورتن جي خلاف ئي گاليهيون ٻڌندو هئس. ٿي سگهي ٿو تہ هو صنوبر جي سلسلي ۾ بہ ان ذهنيت ڪان ئي ڪم وٺندو هجي.

صنوبر وٽ منهنجي سندس پيڻ ثريا سان بہ عليڪ سليڪ ٿي. هڪ ڀيرو هن مون ڪي پنهنجي گهر اچڻ جي دعوت ڏني. جيڪا مون قبول ڪئي. مان هن جي گهر ويس، جتي هن ۽ هن جي مڙس پيوءَ منهنجي ڏاڍي عزت ڪئي. ان ڪان پوءِ اهو اچ وڃ جو سلسلو جاري رهيو.

صنوبر جي باري ۾ مون ڪي ڪيترن ئي ذريعن ڪان مسلسل خراب خبرون ملڻ شروع ٿيون. هر خبر ڪوڙي تہ نہ هوندي آهي؟ باهہ هوندي تہ دونهون نڪرندو. مان هن جي هلت چلت تي شڪي ٿيندو پئي ويس. موقعي جي تاڙ ۾ هئس. هڪ رات ڪنهن SIM ڪان مون ڪي مئسيج مليو. مئسيج ۾ لکيل هو تہ هوءَ يارن سان رنگ رليون ملهائڻ لاءِ فلاڻن فليٽن طرف وئي هئي. مان ڪار ۾ چڙهي ٻڌايل ائڊريس تي پهتو هئس. ڪيس موقعي تي پڪڙي نہ سگهيس. هوءَ منهنجي هٿن مان نڪري وئي. ثريا ڪي بہ ملوث ڪري ورتو هئم. ان غلطي تي تہ هميشہ ڏاڍو پڇتاءُ رهيو.

ثريا ڪي گهر ڊراپ ڪرڻ ڪان پوءِ، مان صنوبر وٽ سندس فليٽ تي پهتس. عدنان پٽي ڪمري ۾ ستل هو. هن جي ماءُ مصلي تي تسبيح جا داڻن تي ڪجهہ پڙهي رهي هئي. صنوبر جهڪي روشني ۾ پنهنجي بيڊ تي ڪاوڙ ۾ تپي ٽامو ٻڻجي ويني هئي. مون تي نظر چا پيس ڄڻ آتش فشان جبل ڦاٽي پيو!

"تون ذيءَ بہ چوين ٿو ۽ ان جي ڪردار تي آڱريون بہ کڻي ٿو؟" صنوبر دل جي باهہ ٻاهر ڦٽو ڪندي وراڻيو، "تون ڪهڙو ماڻهو آهين؟ سڀ ليڪا لتاڙي بيٺو آهين؟ سيني ڪي پاڻ جهڙو سمجهيو اٿئي ڇا؟ عدنان تنهنجي ڪردار بابت اڳ ۾ ئي مون ڪي آگاهہ ڪري ڇڏيو هو. شرم ڪرا شرم ڪر پوڙها!"

مان سندس اهڙو رويو ڏسي دنگ رهجي ويس. عجب ۾ اکين جا ڪوپا ٻاهر نڪري آيا.

"ڇو، ڇا ٿيو؟" مون اڻ ڄاڻ بڻجڻ جي ڪوشش ڪندي ورندي ڏني، "ڪهڙي بڪواس پئي ڪرين؟ مون تہ اڃا توکي هڪ لفظ بہ نہ چيو آهي. ڏيءَ، سهري سان تميز ۽ صبر سان ڳالهاءِ!"

"مهرباني ڪري مون کي ڏيءَ نہ چئو!" هوءَ طيش ۾ ڳالهائڻ لڳي، "تنهنجي واتان اهي لفظ ٻڌي منهنجي جسم ۾ باهہ لڳيو ٿي وڃي! مون کي ثريا پيڻ فون ڪيو ۽ سڀ ڪجهہ ٻڌايو آهي. هوءَ بہ منهنجي ڪردار تي شڪ ڪرڻ لڳي آهي"

"ڏيءَ، توکي غلط فهمي ٿي آهي." مون ڪيس ٿڌو ڪرڻ جي ڪوشش ڪندي چيو.

"غلط فهمي ۽ مون کي؟!" هوءَ ڪاوڙ ۾ ڇتي رهي هئي، "يا توکي غلط فهمي ٿي آهي جو پنهنجي ننهن تي اهڙي سنگين تهمت ٿو هڻين؟"

ان کان اڳ مون صنوبر جو اهڙو چهرو نہ ڏٺو هو. سندس اکين جا دوڏا ڦرندي محسوس ڪيم.

"پوءِ پلا گاڏي ۾ ڪير هو." مون ڪانئس پڇي ورتو، "گاڏي پارڪنگ ۾ نہ هئي."

"ها، گاڏي اتي هئي." صنوبر وراڻيو، "مون کي ميرج بيورو جي ڪمن سان هيڏي هوڏي وڃڻو پوي ٿو. ان رات ان گاڏي ۾ مان نہ هئس پر حشمت هو. پوڙهو! عورتن کي ائين ٿو گهوري ڄڻ سندس سجي ناهي ناشتو ڪندو! جهڙو پاڻ تهڙو اهو پوڙهو ڳولهي ڏنو اٿس!"

هوءَ ڪجهہ گهڙيون ماٺ ڪري ويهي رهي. مون کي سمجهہ ۾ نہ پئي آيو تہ ڇا چوان؟

"نڪرا! مهرباني ڪري ڪمري مان نڪرا" صنوبر وراڻيو، "تون هاڻي آفيسر ناهين جو حڪم ڏيندو وتين! ٻين جي ڪردارن تي شڪ ڪرين ۽ اکيون ڦاڙي نهارين! اهو حق صرف ۽ صرف عدنان کي آهي"

ان رات هن منهنجي ڏاڍي جٺ ڪئي. سندس ماءُ تماشائي بڻجي مصلي تي ويٺي رهي. اولاد کي اها تعليم ۽ تربيتُ ڪئي اٿس! جهڙي ڏيءَ تهڙي ماءُ! مان شڪل خراب ڪري گهر هليو آيس. هن جون ڳالهيون ذهن ۾ ڦرڻ لڳيون. زال کي اها سموري حقيقت بيان ڪيم تہ هن کي يقين ئي نہ پئي آيو. هن مون کي صنوبر وٽ ٻيهر وڃڻ لاءِ منع ڪري ڇڏيو.

☆......☆......☆

ٻن ڏينهن کان پوءِ اسلام الحق جو فون آيو. هن ڪنهن معاملي تي مون سان ڳالهائڻ ٿي چاهيو. مان سندس گهر وڃي پهتس. هن حسب معمول مون کي فرش تي چادر وڇائي ويهاريو. ثريا سلام ڪري رڌڻي طرف هلي وئي. مون ڪمري ۾ نظر ڦيرائي ۽ پپو ڏي متوجہ ٿيس.

"صنوبر اسان جي گهر آئي هئي" پپوءِ ڏک وري لهجي ۾ وراڻيو، "هن ثريا کي ڪچيون ڪچيون گاريون ڏنيون. نوبت جهڳڙي تي اچي پهتي. هڪ ٻئي کي ڏڪ، ٺڦڙون ۽ مڪون هنيائون. مون وچ ۾ مداخلت ڪئي ۽ کيس گهر مان ڌڪي ٻاهر

ڪڍيو."

"پر هوءَ اهو سڀ ڪجهه ڇو ڪري رهي آهي؟" مون جواب ڏنو. "مون سان به رويو صحيح نه هئس."

"ثريا هن کي فون ڪري سڀ ڪجهه ٻڌايو" پپو ڳالهائڻ لڳو. "هوءَ هوش ۽ حواس وڃائي ويٺي آهي. هن ثريا کي پهرين فون تي گهٽ وڌ ڳالهايو ۽ گاريون ڏنيون. ان کان پوءِ ماڙس کي ساڻ ڪري اچي اسان جي گهر پهتي. وڏوجهڳڙو ڪيائين. هن جو چوڻ هو ته پيڻ کي ائين نه ڪرڻو هو؟ سندس ڪردار ۾ شڪ نه ڪرڻو هو؟ جي ڪو مسئلو هو ته ساڻس روبرو ڳالهائي ها؟"

"ياءُ منهنجا، ان رات مسئلو ئي اهڙو هو! هوءَ منهنجي ننهن آهي. گهر جي عزت آهي. فليٽن جي هيٺ سندس گاڏي بيٺل هئي. شڪ جو جنم وٺڻ فطري عمل هو"

"پر اوهان ان نتيجي تي ڪيئن پهتا ته هوءَ اتي بدڪاري ۽ عياشي ڪرڻ لاءِ يارن وٽ آئي هئي؟"

"مون کي ان سلسلي ۾ هڪ مئسيج مليو. ان ۾ اهو ئي تحرير ٿيل هو. مان تصديق ڪرڻ لاءِ ٻڌايل ائڊريس تي پهتس. گاڏي ۽ ان جو پليٽ نمبر ڏٺم. ذهن ۾ يڪدم خيال آيو ته اوهان جو گهر ويجهو آهي. توهان پنهنجا آهيو. ثرياکي پاڻ سان گڏ وٺي اتي پهتس ته جيئن هوءَ پنهنجي پيڻ جو اصل چهرو ڏسي. بعد ۾ منهنجي ان ڳالهه ۾ وزن ته هجي؟ ڪير گواهي ڏيڻ وارو ته هجي؟ اها الڳ ڳالهه هئي ته اسان جي پهچڻ کان اڳ گاڏي غائب ٿي وئي."

"توهان وٽ ڪو ثبوت آهي ته هوءَ ئي ان ۾ هئي؟ توهان صنوبر سان ملي سندس منهن تي اها ڳالهه ڪئي؟"

"مون وٽ ڪو به ثبوت ناهي ته هوءَ گاڏي ۾ هئي" مون ڪيس صاف صاف چيو. "ان ڪان پوءِ صنوبر سان مليس. هن جو مون سان سلوڪ سٺو نه هو. ماڙس تماشو ڏسندي رهي. مان صرف پنهنجي پٽ عدنان جي ڪري خاموش آهيان. هن جو چوڻ هو ته اتي هن جي ٻدران حشمت ڊرائيور هو. جيڪو سندس ميرج بيورو جي ڪم سانگي اتي ويو هو."

"پوءِ توهان حشمت ڪان معلومات ورتي؟" پپوءَ سواليه نگاهن سان مون کي ڏسندي پڇيو.

"نه، اجا نه" مون ورندي ڏني، سوچيان پيو ته ان بابت ساڻس پڇا ڪيان؟"

"ضرور، ضرور!" پپوءِ وراڻيو. "شڪ جو ڪو علاج ناهي. اهو ذهنن کي خراب ڪري ڇڏي ٿو. مون صنوبر کي هنج ۾ ڪٽي وڏو ڪيو آهي. اڄ هن جو رويو مون سان ۽ پنهنجي پيڻ ثريا سان انتهائي واهيات هو. وڏڙائپ جو به ذرو خيال نه ڪيائين؟ ڇا وقت اچي ويو آهي. نه اهي ڏينهن رهيا ۽ نه اهي ماڻهو!"

ايتري ۾ ثريا شربت جو گلاس ڪٽي اچي اڳيان رکيو. مون شربت پيئتو ۽ ڪانئن اجازت ورتي. مون کي افسوس ٿيڻ لڳو ته منهنجي ڪري ثريا ۽ پپوءَ کي تڪليف پهتي! مون پپوءَ جي هدايت تي حشمت کي گهرايو. هن صنوبرجي ڳالهه جي تصديق ڪئي. ان ڳالهه ۾ هاڻي شڪ نه رهيو ته

اتي هو ئي هو ۽ صنوبر نہ هئي. ان تصديق جي باوجود بہ مون کي حشمت جي بيان ۾ صداقت محسوس نہ ٿي رهي هئي. نہ ڄاڻ ڇو؟ ڪٿي اهو بيان ڏيڻ لاءِ ڪيس رقم جي آڇ تہ نہ ڪئي وئي هئي؟ يا وري ڪيس نوڪري تان جواب ڏيڻ جو دڙڪو تہ نہ مليو هئس؟ خير، ڇا بہ هجي، مون کي هن جي ڳالهہ تي يقين ڪرڻو هو، ڇو تہ مون وٽ صنوبر جي موجودگي جي ڪا بہ ثابتي نہ هئي.

☆......☆......☆

ان رات صنوبر فون ڪري مون کي "Sorry" چيو ۽ پنهنجي رويي تي معافي گهري. منهنجي دل ميڻ ٿي وئي. قصور منهنجو ئي هو. مون ئي هن جي ڪردار تي شڪ ڪيو. سنگين تهمت لڳائي. مون ئي ڪيس ڪاوڙايو ۽ آخر ۾ هن معافي بہ ورتي. ههڙي سهڻي ننهن معافي گهري ۽ مان انڪار ڪيان؟ اهو ڪهڙي ڪتاب ۾ لکيل هو؟ مون نہ رڳو ڪيس معاف ڪيو پر سندس دروازي تي پهچي ويس.

صنوبر مون کي ڏسي بهار بهار ٿي وئي. هوءَ چانهہ ناهڻ لاءِ ڪچن ۾ وئي. عدنان پاسي واري ڪمري ۾ گهري ننڊ ڪري رهيو هو. صنوبر جي ماءُ سلام ڪري ڪمري ۾ داخل ٿي. هوءَ منهنجي سامهون ڪرسي تي اچي ويٺي.

"منهنجي ڌيءَ جي رويي تي ڪاوڙ نہ ڪجو؟" صنوبر جي ماءُ وراڻيو. "هوءَ اهڙي ئي آهي. هن جي بدسلوڪي ۽ خراب رويي. تي مان اوهان کان معافي ٿي گهران."

"نہ، نہ" مون يڪدم چيو. "اهو ڇا

سائنسي معلومات

❊ وائرس جي لفظي مطلب زهر آهي.
❊ انساني رت کي 21 ڏينهن تائين اصل حالت ۾ محفوظ رکي سگهجي ٿو.
❊ تمام پري واري شئين کي ڏسڻ لاءِ "ٽيلي اسڪوپ" استعمال ٿيندو آهي.
❊ سگريٽ پيئڻ سان رت جو دٻاءُ 10 کان 20 درجن تائين وڌي وڃي ٿو.
❊ هڏين جو لازمي جزو "ڪيلشيم فاسفيٽ" آهي.
❊ چنڊ زمين جي چوڌري سال ۾ 13 ڦيرا ڏئي ٿو.
❊ مريخ سج کان 14 ڪروڙ 10 لک ميل پري آهي.
❊ هائيڊروجن گئس وزن کي لحاظ کان هوا جي هڪ ياڳي چوڏهون حصو آهي.

موڪليندڙ:
بيوس محرم علي مغيري قمبر.

ٻيا ڇوءُ. انسان خطا جو پتلو آهي. ننهن ڌيءَ جي برابر آهي، ان سان ڪهڙا ليکا ڪهڙا حساب ڪتاب. اسان وڏا آهيون ۽ ننڍن جي غلطين کي نظر انداز ڪري ڇڏڻ گهرجي."

"هن کي ڪاوڙ ۾ سامهون ڪجهہ بہ نظر نہ ايندو آهي. هن جو پاڻ تي ڪنٽرول ناهي. ڇريائپ جو دورو پئجي ويندو اٿس!"

"شروع کان ئي صنوبر ائين آهي؟ اها تہ پوءِ ڏاڍي خراب ڳالهہ ڇٽبي؟"

"بس، اوهان کي ڇا ٻڌايان؟" هوءَ گهري سوچ ۾ ٻڌندي ڳالهائڻ لڳي، "اهو قصو پراڻو آهي. صنوبر جي ڏاڏي هڪ امير عورت هئي. هن وٽ بي پناهہ ملڪيت هئي. پهرين مڙس مان ڪيس ڪو بہ وارث پيدا نہ ٿيو. مڙس جي مرڻ کانپوءِ وارث جي چڪر ۾ هن هڪ نوڪر سان شادي ڪئي. اهو نوڪر هن جي گهر سان

سچو هو. هو ڏاڏيءَ کان ڪافي سال ننڍو هو. هن ان شادي جي آفر تي بلاجهجهڪ ها ڪئي. ڀلا ڪنهن کي چوٿين گرهه بدران سڄو گرهه ملي ته ڪير ناشڪرو هوندو جو ان کي نڪرائيندو؟ هن ساٿس پرٺو ڪري ورتو... هن کي صرف هڪ ئي پٽ نصيب ٿيو. صنوبر جي پيءُ کي بيشمار جائداد ملي پر ذهن ۾ خلل ٿي پيس. هن جي ذهن ۾ اها ڳالهه گهر ڪري ويهي رهي ته هو هڪ خسيس نوڪر جو پٽ هو! هن اها ڳالهه ڪڍڻ لاءِ ذهن تي ڏاڍو ڪم ڪيو. پر هن جو پاڻ تي ڪنٽرول نه رهيو. هو عجيب نفسياتي چڪر ۾ ڦاسي پيو. اهو خيال ڪڍڻ لاءِ هن جوا، شراب نوشي ۽ گندي عورتن جو سهارو ورتو. ان عياشيءَ ۾ پاڻ کي غرق ڪيو. صفا ٻوڙي ڇڏيو. پر مرڻ گهڙي تائين ان خيال کي دماغ مان نه ڪڍي سگهيو. نتيجو ڇا نڪتو؟ هن پنهنجي پوري دولت اڏائي ڇڏي ۽ گهر وارن لاءِ صرف ڪاريءَ وارا ڪک ڇڏيا!.... هن ڪڏهن به پنهنجي اولاد سان محبت نه ڪئي. گهر ۾ داخل ٿيندو هو ته ڄڻ نانگ سنگهي ويو هجي! منهنجيون ڏيئرون هن کي ڏسي ٽڙڪنديون ۽ ڪنبنديون هيون. صنوبر ننڍي هئي ۽ اڪثر هن جي اڳيان اچي ويندي هئي. هن کي صنوبر جو اهو اعتماد نه وڻندو هو. ڪيس ڏاڍيون مارون ڏنائين. هوءَ به پوءِ ڏکڻ لڳندي هئي. ذهن ۾ هڪ قسم جو خوف ويهي رهيس. رڙيون ڪرڻ لڳندي آهي. چريائپ جو دورو پئجي ويندو اٿس. اکين جا ڏوڏا گهمڻ شروع ٿيندا آهن ۽ هوءَ وقلڻ لڳندي آهي..."

منهنجي لاءِ اهي ڳالهيون حيرت جو باعث هيون. صنوبر ڇانهه ڪٿي آئي ۽ هر هر پنهنجي خراب رويي لاءِ معافيون گهرندي رهي. ان رات منهنجو ذهن صنوبر جي ڪردار جي حوالي سان بلڪل صاف ٿي ويو.

☆......☆......☆

صنوبر جو ميرج بيورو شهر ۾ پنهنجو اثر قائم ڪري رهيو هو. رشتن جي حوالي سان ڪيس ڏينهن رات فونون اچڻ لڳيون. پئسي به سندس گهر جو رستو ڏٺو. هن جي چال ۽ اسٽائيل ۾ تبديلي محسوس ڪيم. هو هاڻي اڳ واري صنوبر نه رهي هئي!

هر ڊنڊي ۾ سنائي آهي ته خرابي پڻ. هن ڊنڊي جي باري ۾ ڪجهه لوفر ۽ عياش قسم جا ماڻهو سمجهن ٿا ته ميرج بيورو وارا "گندو عورتن جو اڏو" پيا هلائين. جتان ڪين سئنيون ڪال گرلس يا خراب عورتون ملي ويندين. اهڙن ئي ڪجهه ڇوڪرن صنوبرکي پريشان ۽ تنگ ڪرڻ شروع ڪيو. هڪ ڀيري آڌيءَ رات جو ڪي ڇوڪرا هن جي گهر جو تالو ٽوڙڻ لڳا. انهن کي خبر هئي ته سندن گهر ۾ صرف عدنان ۽ سندس سس رهندا هئا، جيڪي ڪا به مزاحمت نه ڪري سگهندا. صنوبر ان مهل ئي مون کي ڪال ڪئي. مان بنا دير اتي پهچي ويس. ڇوڪرا منهنجي پهچڻ کان اڳ ڀڄي ويا. عدنان به اڌ رات جو ننڊ مان اٿي ڪڙو ٿيو هو. هن جي اکين ۾ ڀريل ڪاوڙ ڏٺم. هن چيو، "بابا، مون تي هڪ احسان ڪر. هڪ عدد

پستول وٺي ڏي ته انهن ڇوڪرن جي ڪوبڙين ۾ گوليون لاهيان. سڏيون گوليون هلائيندس! ڪنهن کي به نه ڇڏيندس!" هن جي زور ڀرڻ تي مون ڪيس هڪ پستول ۽ ڪجهه گوليون خريد ڪري ڏنيون.

اها شام مان زندگي ڀر نه وساري سگهندس جڏهن صوبر جي گهر ۾ منهنجي ملاقات هڪ حسين عورت سان ٿي! ان شام عدنان جي گهر ويو هئس ته صنوبر گهر ۾ نه هئي. سندس ماءُ معمول جيان مصلي تي تسبيح پڙهي رهي هئي. عدنان اڪيون ڪولي بستري تي ليٽيو پيو هو. مون ڪيس پيار ڪيو ۽ ڪافي دير تائين حال اوريا.

اوچتو صنوبر هڪ سهڻي عورت سان گڏ گهر ۾ داخل ٿي. منهنجون اکيون پٽرائجي ويون. صنوبر مون کي پنهنجي بيڊروم ۾ وٺي وئي ۽ ان عورت سان تعارف ڪرايو. هن جو نالو رفعت هو ۽ ڊاڪٽريءَ جي پيشي سان وابسته هئي. هوءَ 45 سالن جي هئي، پر شڪل ۽ صورت مان مشڪل سان 30 سال ٿي لڳي! هن جي ڀهرين شادي ٻن سالن اندر ئي ناڪام ٿي وئي. جنهن مان ڪيس هڪ پٽ هو. اهو ان وقت او ليول پڙهي امتحان پاس ڪرڻ کان پوءِ وڌيڪ تعليم لاءِ UK روانو ٿي رهيو هو. سندس اها شادي ڇو ناڪام ٿي؟ عام عورتن جيان هن ان جو قصوروار "مڙس" کي ئي ٺهرايو!

مون اهڙي حسين عورت اڳ نه ڏٺي هئي. منهنجي رنگين مزاجيءَ واري لهر وري ڪر ڪنيو. منهنجا حواس منهنجي قابو ۾ نه رهيا. هن جو حسن ڏسي پاڻي پاڻي ٿي رهيو هئس. اکيون هر هر هن ڏي کڄي رهيون هيون. هوءَ به منهنجي نظرن کان متاثر ٿيڻ لڳي. هوءَ صنوبر وٽ ٻي شادي جي سلسلي ۾ آئي هئي.

هن جي وڃڻ کان پوءِ صنوبر منهنجي خيالن کي ڇڻ پڙهندي چوڻ لڳي ته عارضي زندگي ۾ اهو ئي ڪرڻ گهرجي جيڪو دل چوي، "جي اوهان چئو ته ٻيءَ شادي لاءِ رفعت ڊاڪٽرياڻي سان ڳالهايان؟ ان ۾ حرج ڪهڙو آهي؟ اسلام ۾ به ان جي اجازت آهي. اوهان چوندو ته مان ڪيس قائل ڪري وٺندس. هونئن به مون کي اهو فن هاڻي خوب اچي ٿو." صنوبر ڳالهايو.

"مان ۽ ٻي شادي؟" مون جواب ڏنو.

"سو به هن عمر ۾؟ هن جي عمر ۽ منهنجي عمر ۾ وڏو فرق آهي. ٻئي طرف زال ڪجهه ڪائي ويندي! ڪوڙو ئي نه ٿو لڳي!"

"ابو، مان ته مذاق پئي ڪريان؟" صنوبر ڪلندي وراڻيو. "يلا دوستي ڪرڻ ۾ ته ڪو حرج ناهي!" هن مون ڏي سواليه نظرن سان گهوريو.

"ڪهڙي قسم جي دوستي؟" مون پڇي ورتو.

"جيڪا اوهان جي دل چوي...."

هوءَ منهنجي دماغ کي پڙهي وئي هئي ۽ منهنجي ڳالهه پاڻ چئي ڏني. هوءَ اهو چئي آهستگيءَ سان کلڻ لڳي. مون نه چاهيندي به سندس اها ڳالهه مڃي ورتي. ڇو ته مون پاڻ ان سهڻي ڇوڪريءَ جي ويجهو اچڻ ٿي چاهيو!

صنوبر منهنجو موبائل نمبر رفعت

کی ڏئي ڇڏيو. هوءَ هاڻي ڪيئي ڪيئي ڪلاڪ مون سان ڳالهيون ڪرڻ لڳي. هن اها دوستي هميشہ لاءِ پڪي ڪرڻ چاهي. فحش قسم جا مئسيجز بہ ڊليور ڪرڻ شروع ڪري ڏنائين. مون کان بہ رهيو نہ ٿيو. موٽ ۾ مون بہ کيس اهڙائي مئسيجز پهچايا. مون پنهنجي اندر مان سندس لاءِ پيار جی خوشبو جا ڪيئي گل نچاور ڪيا.

هڪڙي ڀيري رفعت مون کي ڊنر تي مدعو ڪيو. هوءَ گهر ۾ اڪيلي هئي. هن ڪئي ڊشون تيار ڪري ورتيون هيون. ڊنر کان پوءِ، منهنجي گلي ۾ ٻانهون وڌائين ۽ ڊانس ڪرڻ لاءِ مجبور ڪيو. مان پاڻ سنڀالي نہ سگهيس. هن جو حسن ذهن تي چڙهي سواري ڪرڻ لڳو. ڪجهہ بہ سمجهہ ۾ نہ پئي آيو. واقعي عورت جی حسن ۽ ادائن اڳيان مرد اجا هڪ ٻار ئی آهي! مون کيس ٻانهن ۾ کڻي وڃي بيڊ تی ڦٽو ڪيو، هن کا بہ مزاحمت نہ ڪئی. هوءَ هلڪي ٻڍجي چڪي هئي. هن اکيون بند ڪري ڇڏيون ۽.....

جڏهن حواس ڪنٽرول ۾ آيا تہ رات جا ٻارنهن وڳا هئا. مون کان هڪ ڏوه ٿي چڪو هو. وقت جا ڪانٽا صرف اڳتي ويندا آهن نہ ڪي پوئتي. منهنجي لاءِ واپس وڃڻ ناممڪن هو. ائين هجي ها تہ هر ڪو وقت ۾ واپس وڃي پنهنجا اعمال درست ڪري وٺي ها ۽ جنت ۾ هجي ها. خير، هن کان اجازت گهريم. هوءَ رات رهڻ لاءِ زور ڀريندي رهي پر مون کيس نہ ٻڌو. هن جی چهري تي خوشيءَ جي مرڪ ڏٺم.

رفعت کي الوداع چئي، ڊرائيونگ ڪري، اچا گهر جي ير ۾ پهتس تہ هڪ عجيب مئسيج پڙهڻ لاءِ مليو. مئسيج ڪجهہ هن ريت هو: "وقت ڪيئن گذريو؟ مزو آيو يا نہ؟ راحت ۽ قرار نصيب ٿيو يا نہ؟ دعا ٿي ڪيان تہ توکي هميشہ اهڙيون ئی سڪون ڀريون گهڙيون نصيب ٿين!"

مئسيج جي آخر ۾ لکيل هو....

تنهنجي پياري ننهن صنوبر

☆......☆......☆

ان ڳالهہ جو مون کي احساس ٿيو تہ مان صنوبر جي ڄار ۾ ڦاسي چڪو هئس. هن مون کي ٽريپ ڪيو. هن جو لکيل مئسيج ان ڏس ۾ هڪ اشارو هو. مون هن جی ڪردار تي شڪ ڪيو پر مون وٽ ڪو بہ ثبوت نہ هو. هن کي منهنجي لاءِ تہ ثبوت هوا! هن رفعت ڊاڪٽرياڻي کي هڪ ذريعو بڻايو. هن چڪر هلائي مون کي گهرايو. هن کي منهنجي طبيعت جي اڳ ئی خبر هئي. ان مئسيج کان پوءِ صنوبر بس نہ ڪيو. هن جا ڪئي مئسيجز بعد ۾ پڙهڻ لاءِ مليا. انهن ۾ ٻڌايو ويو تہ منهنجون آڊيو ۽ وڊيو ٽيپس ٺهايون ويون هيون. هن اهو سڀ ڪجهہ ڇو ڪيو؟ اهو ڊرامو ڇو اسٽيج ڪيو؟ مون کان پنهنجو بدلو ورتو يا ان ۾ سندس مقصد مون کي پنهنجين نظرن ۾ ڪيرائڻ هو؟ يا وري ڪا خفيہ گهري چال هئس؟ مان في الحال هن جی اڳيان هڪ فٽ بال وانگر هئس، جنهن جو ريفري ۽ گول ڪيپر هوءَ هئي!

مون کي پنهنجي عزت جو ڊپ ورائی ويو. ڪٿي اهي ٽيپس منهنجي زال کی نہ ڏيکاريا وڃن؟ منهنجي زال تہ يڪدم ڀروسو ڪري وٺندي. هن کي منهنجی طبيعت تي اڳ ۾ صرف شڪ ئي

رهيو. هاڻ ان ڪي ثبوت ملي ويندو. مان انڪاري بہ نہ ٿي سگهندس. منهنجي خاندان ۽ معاشري ۾ ڇا حيثيت هوندي؟ عزت جو ڇا ٿيندو؟ مون وٽ صنوبر کي قائل ڪري چپ ڪرائڻ ڪانسواءِ ڪو بہ رستو نہ هو. مون صنوبر کي سمنڊ جي ڪناري هڪ سنسان جاءِ تي گهرايو. هوءَ مقرر وقت تي ٻڌايل جڳهہ تي پهچي وئي. هوءَ منهنجي سامهون گاڏيءَ جي ڊڪيءَ تي ويهي رهي. اتي هوا ۽ سمنڊ جي ڇولين ڪانسواءِ ٻيو ڪو بہ آواز نہ هو. هن جي نهار معنيٰ خيز هئي. ان ۾ شرارت ۽ ٺٺول ڏيکائي ڏئي رهي هئي.

"ابو. زندگي ڏاڍي مختصر آهي." هن ڳالهائڻ شروع ڪيو. "ان ۾ اهو ئي ڪامياب ٿئي ٿو جيڪو سچائي. شرافت. ايمانداري. پرهيزگاري ۽ انصاف جهڙن ماپن ۽ معيارن کان پاڻ کي پاسيرو رکي. سچار ۽ شريف ماڻهو جي هن معاشري کي ضرورت ناهي. اهڙو شخص هن سماج ۾ بيمار ٿي پوندو. جنهن کي پوءِ ٺڳي. ڪوڙ. مڪاري. ڌوکيبازي ۽ بليڪ ميلنگ جهڙين دوائن سان علاج ڪرڻو پوندو .نہ تہ اصل مري پوندو! مون تہ زندگي ۾ اهو ئي سکيو آهي!.... پئسو ئي سڀ ڪجهہ آهي. اها ئي اصل حقيقت ۽ سچ آهي. ان سان اڄ ڪلهہ ذهانت. قانون. انصاف يا ڪو ئي بہ انسان توڙي خريد ڪري سگهجي ٿو. هر شيءِ ۽ جسم جو هڪ ملهہ آهي. جيڪو بي ملهہ آهي. اهو هن معاشري جو حصو ناهي. تنهنجي بہ عزت ۽ مان ان پئسي جي ڪري ئي آهي. جيڪو تو اڪائونٽن ۾ رکيو آهي!"

هوءَ ڪي ساعتون مون سان گڏ سمنڊ جي ڇولين کي ڏسڻ لڳي.

"تو ڇيو هو ڪنهن شيءِ جي ضرورت پوڻي تہ مون کي ڇئجان!" صنوبر وري ڳالهائڻ لڳي.

"مان بہ هڪ عورت آهيان. جنسي ضرورتن لاءِ ڪاڏي وڃان؟ ڪنهن کي ڏسان؟ عدنان اپاهج آهي. ڇا مان بہ هن وانگر سڄي ڄمار لاءِ اپاهج ٿي وڃان؟"

مون ڏٺو تہ هوءَ وقتي رهي هئي. ڪٿي سندس ڇريائپ جو دورو تہ نہ شروع ٿيو هو!

"تو منهنجي ڪردار تي شڪ ڪيو." صنوبر پنهنجو ڳالهائڻ جاري رکيو. "ان ڪري تہ مان بي پهچ هئس. ڪنگلي هئس. ڪو بہ اوهي واهي نہ هئم. ڇا تون ڪردارن جو نيڪيدار آهين؟ پئسي جي نشي ۾ ڪنهن جو بہ پٽڪو لاهي ڇڏين؟ ... توهان سڄي ڄمار عياشي ڪئي. الٽو منهنجي ڪردار کي تڪراري ٻڌايو؟ مون توکان پنهنجو بدلو ورتو!"

هوءَ ٿوري دير لاءِ چپ ٿي وئي. هن جي اندر جي باهہ اڃا جهڪي نہ ٿي هئي. مون کي پڻ ڊراپ خاموشي لڳي وئي.

"ڊاڪٽرياڻي رفعت هڪ پروفيشنل ڪال گرل آهي" صنوبر خاموشيءَ کي ٽوڙيندي وري ڳالهائڻ شروع ڪيو. "طلاق وٺڻ ڪانپوءِ مون هن کي ڪئي گراهڪ وٺي ڏنا آهن. هن ڪيئي نائيٽون ملهايون آهن. هوءَ مردن سان کيڏڻ جو فن خوب ڄاڻي ٿي!... تنهنجا هن سان ڪيل مئسيجز ۽ موبائل تي ڳالهيون ريڪارڊ ٿي چڪا آهن. جنهن رات ڊنر تي تون هن جي گهر

وئين. ان رات. هن جي گهر ۾ مان به
موجود هئس. مان اتي هڪ ڪمري ۾ اڳ
ئي ويٺي هئس. هن ان رات اهو ئي ڪيو.
جيڪو مون ڪيس چيو هو. تنهنجي عقل
تي هن جي حسن اهڙو ته تالو هڻي ڇڏيو جو
توکي ڪجهه به نظر نه آيو. اسان تنهنجي
خفيه فلم ناهي ۽ تنهجي وڃڻ کان پوءِ گڏ
جي ڏني. ان ۾ تون سيڪسي مرد کان
وڌيڪ سيڪسي ڪدڙو پيئي لڳين!....
رفعت هميشه مون سان تعاون ڪيو آهي.
اسان ٻنهي گڏجي ڪيترن وڏن ڊنگن کي
پنهنجي چار ۾ جڪڙيو آهي. اهو سڀ
ڪجهه اسان جي ڌنڌي جو حصو آهي. اسان
انهن ماڻهن کي عزت جي نالي تي ڊيڄاري
۽ ڌمڪائي ڪين لٽيو آهي ۽ پاڻ ۾ حصا
پتي ڪئي آهي. تنهنجي معاملي ۾ هن
خاص رعايت ڪئي آهي. هوءِ هڪ رپيو به
نه وٺندي!"

هوءِ اهو چئي سنجيده ٿي وئي. هن
جي چهري تي مرڪ پکڙيل نظر آئي. هن
جي لهجي ۽ رويي ۾ فتح جو احساس ٿيڻ
لڳو.

"اڄ کله هر کنهن کي شارٽ
ڪٽ گهرجي" هن وري ڳالهائڻ شروع
ڪيو "پوءِ پل اهو ڪيس ڪيئن به ملي، هن
کي اهو موقعو وڃائڻ نه گهرجي... مون
کي تنهنجي گاڏين ۽ گهرن جي قانوني
پيپرز سان گڏوگڏ اڪائونٽ ۾ رکيل
سموري رقم کپي. تون پنهنجي زال سان
وڃي کنهن ڪرايي جي گهر ۾ رهُ!
تنهنجي پينشن جي رقم ٻنهي ڇٽڻ لاءِ
ڪافي آهي. باقي زندگي شرارت ۽
ايمانداري سان وڃي گذار! تنهنجي زال
هونئن به هر وقت خدا جي بارگاهه ۾ رهي
ٿي. تون به هاڻي ساڻس گڏ خدا کي
ٻاڏاءِ!... جي تو ائين نه ڪيو ته اهي آڊيو
۽ وڊيو ٽيپس ميڊيا تي هلائي ڇڏيندس!
ماڻهن کي وٺي تنهنجي گهر ايندس!
تنهنجا ڪپڙا ڦاڙي، گڏهه تي ويهاري،
شهر ۾ گهمائي سرڪس ڪرائيندس!"

هوءِ اهو چئي هلي وئي.

هن جي وڃڻ کان پوءِ ڪافي دير
تائين مان اتي ويٺو سوچيندو رهيس. هوءَ
مون سان خطرناڪ راند ڪيڏي رهي هئي.
هوءَ ڇا ٿي سمجهي ته مان ڪو ڇوڙيون
پاتيون هيون؟ ۽ هن جي بليڪ ميلنگ ۾
اچي ويندس؟ مون ڪيس نڪاڻي لڳائڻ جو
ارادو ڪري ورتو.

☆......☆......☆

مون کي سمجهه ۾ اچي ويو هو ته
صنوبر مئريج بيورو ڇو کوليو هو؟ان جي
پويان هن جو اصل مقصد ڇا هو؟ هن ان
منصوبي تي عمل ڪرڻ کان اڳ ضرور
هزار ڀيرا سوچيو هوندو؟ فريم ورڪ تيار
ڪيو هوندو؟ حشمت وٽان هن جي باري ۾
جيڪي نگيٽو خبرون مليون هيون، سي سچ
لڳيون. مون خوامخواهه هن جي ڳالهين
کي اهميت نه ڏني. مان ڇا سوچي رهيو
هئس ۽ ڇا ٿي ويو هو؟ صنوبرکي ڦٽڪڻ
کان بچائڻ بجاءِ پاڻ ڦاسي ويس. ننهن
سهري کي بليڪ ميل ڪندي؟ مون کي
صنوبر جي عزت جي ڪا به پرواهه نه رهي.
مان سڀ حدون پار ڪرڻ لاءِ تيار*تي ويس.

انهن ئي ڏينهن ۾ صنوبر جي ڀيڻ
امبر جو مڙس آمريڪا ۾ فوت ٿي ويو.
هن جو جيرو خراب ٿي ويو ۽ ڊاڪٽرن

جواب ڏئي ڇڏيو. هو زندگي جون آخري گهڙيون ڳڻنيدي وڃي مالڪ حقيقي سان مليو. هن جي موت کان پوءِ امبر واپس ملڪ اچڻ تي غور ڪري رهي هئي.

مون ڊرائيور حشمت کي پيغام موڪلي پاڻ وٽ گهرايو. ڪيس ڪار ۾ ويهاري هڪ پرسڪون جاءِ تي وٺي ويس.

"حشمت تون ته پراڻو ماڻهو آهين." مون سندس اکين ۾ نهاريندي چيو. "تون ئي ٻڌاءِ ته اهڙن حالتن ۾ مون کي ڇا ڪرڻ گهرجي. جڏهن ننهن جي ڪڏنن ۾ غلط ڪمن سان عزت تي داغ لڳي وڃي؟" مون هن کي ٽيپس ۽ بليڪ ميلنگ بابت ڪو به ذڪر نه ڇيڙيو.

"قتل!" حشمت نهه پهه وراڻيو. "توهان کي ته سگهي ٿو ته منهنجي اها ڳالهه نه وڻي پر اهو ئي ان مسئلي جو حل آهي. مرد جي پيٽ ۾ عورت جو مسئلو ڏکيو آهي. عورت جي عزت وئي ته هڙ وئي. مون توهان کي صنوبر جي باري ۾ گهڻو ڪجهه ٻڌايو. پر اوهان ڪو به ريسپانس نه ڏنو. گهر ۾ ڇوڪرا ايندا رهن ٿا. ڇڪلو پيو هلي. پاڙي وارا به بيزار آهن. عدنان کي پاسي واري ڪمري ۾ سمهاريو ويو آهي. ماڻس به ساڻس هڪ آهي. هوءَ دلالي جو ڪم پئي ڪري!"

"پر سندس ماءُ ته هر وقت مصلي تي هوندي آهي!" مون ڪيس وچ ۾ ڪٽيندي وراڻيو.

"ڏوڙ پئي اتس منهن ۾!" حشمت ورندي ڏني. "اهائي سيني خرابين جي اصل جڙ آهي. هوءَ ڏوتي آهي. هن ئي صنوبر کي اهي پٽيون پڙهايون آهن. ان دڳ تي آندو آهي. ميرج بيورو ڪولرائڻ جو مشورو به ان ئي ڏنو هوندو!.. سمجهه ۾ نه ٿو اچي ته اوهان چپ ڇو آهيو؟ غيرت ڪان وڏيڪ ٻي ڪا شيءِ نه آهي. صنوبر اوهان جي خاندان جي عزت ٻن ٽڪن جي ڪري ڇڏي آهي. ڇوڙ ته صنوبر کي قتل ڪري لاش لوڙهي ڇڏيان!"

هن منهنجي دل جي ڳالهه چورائي ورتي. مون ساڻس اتفاق راءِ ڪيو. سگريٽ دکائي ڇڪڻ لڳس.

"پر مان اهو ڪم هڪ شرط تي ڪندس؟" حشمت منهنجي اکين ۾ اکيون ملائيندي چيو.

"ڪهڙو شرط" مون ڪائنس پڇي ورتو.

"مون کي پئسن جي سخت ضرورت آهي" حشمت منهنجي هٿن مان سگريٽ کسي هڪ وڏو ڪش هڻندي چيو. "مون کي هڪ ٻيو قتل به ڪرڻو آهي!"

اهو ٻڌي مان وائڙو ٿي ويس. حشمت جا ارادا وڌيڪ خطرناڪ پئي لڳا.

"مون هڪ ڇوڪريءَ سان عشق ڪيو هو" حشمت ڳالهه جاري رکي. "اهو عشق ننڍپڻ کان شروع ٿيو ۽ جوانيءَ تائين هليو. مان هن جي محبت ۾ زندگي ڪي ئي وساري وينس. ڏينهن رات هن جي تڙپ رهندي هئي. جاڳڻ ۽ سمهڻ مهل به منهنجي نظرن اڳيان هوءَ ئي هوندي هئي. هوءَ به مون لاءِ چري هئي!.... هڪ ڏينهن اسان قرآن تي گڏ جي قسم کنيو ته جيئنداسين ٻه گڏ ته مرنداسين به گڏ! شادي به گڏ ڪنداسين ۽ جنهن اهو واعدو ٽوڙيو ته ٻئي کي اهو حق حاصل هوندو ته اڳلي

ڪي قتل ڪري ڇڏي!"

مان اهڙا واعدا ۽ اقرار ٻڌي ڏڇي ويس. هن هڪ زوردار ڪش هڻي آسمان ڏي ڏنو. دکندڙ سگريٽ مون کي واپس ڏنو.

"هن قسم ٽوڙي ڇڏيو!" حشمت خاموشيءَ کي ٽوڙيندي وضاحت ڪرڻ لڳو. "مون وٽ هاڻي هن کي قتل ڪرڻ کان سواءِ ڪو بہ رستو ناهي. قسم تحت مان پابند هئس تہ شادي نہ ڪيان. مون شادي نہ ڪئي. هوءَ شادي ڪري مڙس سان گڏ ڪئناڊا هلي وئي. هن کي پندرنهن سال ٿي ويا آهن. هوءَ وري واپس نہ آئي آهي. هن جو انتظار ڪري ڪري مان ٿڪجي پيس. نہ ڄاڻ حياتي ۾ باقي ڪيترين گهڙيون آهن. سوچيو اٿم تہ وزٽ ويزا تي ڪئناڊا وڃان ۽ ڪيس اتي قتل ڪري ڇڏيان! مون لاءِ پريشاني اها آهي تہ اتي وڃڻ لاءِ مون وٽ گهربل رقم ناهي. رقم جو بندوبست ڪرين تہ صنوبر کي آئون نڪاٽي پاڻهي تو لڳايان!"

مون ڪيس رقم ڏيڻ جي حامي ڀري .مون هن جي آڏو اهو شرط رکيو تہ پهرين هو صنوبر جو قتل ڪندو، پوءِ ئي ڪيس رقم مهياڪئي ويندي. هن منهنجي ڳالهہ مڃي ورتي. هن مون کي تاڪيد ڪئي تہ واعدي تان ڦرڻ جي صورت ۾ هن وٽ ٽين قتل ڪرڻ کان سواءِ رستو نہ هوندو! ان کان پهرين جو حشمت پنهنجي منصوبي کي عملي جامو پهرائي، صنوبر قتل ٿي وئي. عدنان هڪ غير مرد کي صنوبر سان سندس بيڊ تي "ڪارو منهن" ڪندي ڏسي ورتو هو. غيرت ۾ پرجي ٻنهي ڄڻن کي قتل ڪري ڇڏيو. ان کان پوءِ پاڻ کي شوٽ ڪرڻ کان اڳ، هن صنوبر جي ماءُ کي بہ بخش نہ ڪيو!

☆......☆......☆

فليٽ ۾ چار لاش پيا هئا. ماڻهن جو بہ ڪافي هجوم اچي ڪٺو ٿيو هو. پوليس بہ اتي پهتي هئي. معمول جي ڪارروائي کان پوءِ، عدنان جو لاش اسان جي حوالي ڪيو ويو. مون کي عدنان جي موت جو ڏاڍو ڏک ٿيو. منهنجي زال کي مصلسل بيهوشيءَ دورا پئجي رهيا هئا. هن جون آهون ۽ سسڪيون منهنجي ڪنن جي پردن کي ڦاڙڻ لڳيون. منهنجون ڏيئرون بہ رت جا ڳوڙها ڳاڙي رهيون هيون. منهنجي اکين مان بہ لڙڪ نہ ٿي رڪجيا. ڏاڍي مشڪل سان پاڻ کي قابو ۾ رکيو هئم. صنوبر جي وڏي ڀيڻ امبر بہ آمريڪا مان پهتي هئي. هوءَ پنهنجن ٻارن کي آمريڪا ۾ ڇڏي آئي هئي. هن جي عمر 44 سال هئي. هن کي پنهنجي ڀيڻ جي اهڙي انجام تي سخت ڏک هو. هوءَ ثريا سان گڏجي اسان جي گهر بہ آئي، پر منهنجي زال کي ان فئملي کان ايتري تہ نفرت ٿي پئي جو ساڻس ملڻ پسند نہ ڪيائين.

منهنجي زال جو ڌيان نمازن ۽ قرآن تان هٽڻ لڳو. هن کي هرپل عدنان ياد ايندو هو. مان ڪيس دلاسا ۽ آٿتون ڏئي ڏئي ٿڪجي پيس. هوءَ هن جي ننڍپڻ جا قصا ٻڌائي دل دکائڻ لڳي. ماضي جي ورقن کي اٿلائيندي ڳوڙها ڳاڙڻ لڳي. هن کي ڪنهن بہ ڪم ۾ دلچسپي نہ رهي. هن جي موت جو هن تي گهرو اثر پيو. ان

صدمی کي برداشت نہ ڪندي وچي بستري سان لڳي. سندس هر طرح جو علاج ڪرائيم پر هوءَ چاق نہ ٿي سگهي. مون کي اڪيلو ڇڏي هميشہ لاءِ دنيا مان هلي وئي.

☆......☆......☆

مهيني ڪانپوءِ، پپو فون ڪري مون سان هڪ هوٽل ۾ ملڻ لاءِ خواهش جو اظهار ڪيو. مان سندس ٻڌايل هوٽل تي پهتس. هو اڳ ئي اتي موجود هو. اسان هوٽل جي لان ۾ وچي اڪيلا ويناسين. بيري کي چانهہ ۽ پيٽيز ڪٽي اچڻ جو آرڊر ڪيم.

"صنوبر جي ماءُ" پپوءَ ڳالهائڻ شروع ڪيو. "مون کي ۽ تنهنجي ننهن کي گڏ ويهاري هڪ منصوبو جوڙيو هو. هن اسان کي تنهنجي رنگين مزاج طبيعت کان بہ واقف ڪيو هو. هنن کي ڪاوڙ هئي تہ توهان صنوبر جي ڪردار تي شڪ جو اظهار ڪيو. سندس پويان جوڪسي رکي. هو ٻئي. اذيت محسوس ڪرڻ لڳيون. توهان مان جان ڇڏائڻ لاءِ هنن هڪ پلان ناهيو."

ايتري ۾ بيرو چانهہ ۽ پيٽيز ڪٽي ٽيبل تي پهتو. پپو ڪجهہ گهڙيون ماٺ تي ويو.

"صنوبر جي ماءُ عياش ۽ بدڪردار عورت هئي" بيري جي وڃڻ کان پوءِ هن وري ڳالهايو. "ان ڳالهہ جي خبر سندس مڙس کي بہ پئجي وئي، جنهن جي دل مان هن لاءِ ڪا بہ دلچسپي نہ رهي. هن پنهنجي اولاد سان بہ محبت ان ڪري نہ ڪئي. صنوبر جي ماءُ پنهنجن ڏيٽرن کي پئسن تي هلائي گهر جو خرچ هلائيندي هئي. زندگيءَ جا مزا ۽ لطف ماڻيندي هئي. امبر کي ان زندگي مان هڪ آمريڪي مصلمان جان ڇڏرائي، جيڪو چند ڏينهن لاءِ پنهنجي فئملي ۾ آيل هو. هن امبر سان خفيہ شادي ڪئي ۽ پاڻ وٺي ويو. ثريا کي وري مون سان پيار ٿي پيو. هن سان مون پرڻو ڪيو ۽ بچايو. باقي رهي ڳالهہ صنوبر جي تہ اها بہ شادي کان اڳ ڪئي بسترن جي راڻي بڻجي چڪي هئي. عدنان کي عقل نالي شيءِ تہ هئي ڪا نہ، سو سندس ظاهري صورت ۽ ڏيک تي مري پيو. تنهنجي زندگي جي نٽ ٽانگرن کي ڏسي صنوبر تنهنجي پٽ کي شادي جي چار ۾ جڪڙيو. سواءِ توهان جي خاندان جي اسان سڀ ان شادي ۾ شريڪ هئاسون.... صنوبر جي ماءُ سوچيو تہ شادي ڪانپوءِ صنوبر سون ۾ تورجندي. نوٽن ۾ وهنجندي پر ائين ڪجهہ بہ نہ ٿي سگهيو!... توکي فليٽن طرف موڪلڻ بہ ان پلان جي هڪ ڪڙي هو. جيڪو صنوبر جي ماءُ ناهيو. تنهنجي موبائل تي مئسيج مون ڪيو ۽ حشمت کي ميرج بيورو جي ڪم سان اتي موڪليو ويو. صنوبر جي ڪردار کي صاف ڏيکاري توهان کي ويجهو آندو ويو. صنوبر جي چرئي هجڻ جو بہ ناٽڪ رچايو ويو!"

پپو ڳالهائيندي ڳالهائيندي رڪجي ويو. هو گهري سوچ ۾ ٻڏڻ لڳو. چانهہ جا ڍڪ بہ پرڻ لڳو تہ گڏوگڏ ٻئي هٿ سان پيٽيز بہ ڪٽي ورتو هئائين.

"عدنان جي اپاهج ٿيڻ کان پوءِ" پپو ڳالهائڻ جاري رکندي چيو. "گهر ۾

ڇوڪرن جو اچڻ معمول هو. هن کي ٻئي ڪمري ۾ هڪ مريض طور رکيو ويو هو. توهان جي گهر ۾ توهان سان صنوبر پاران نہ رهڻ بہ ان جو هڪ ڪارڻ هو.. ميرج بيورو کولڻ جو مشورو بہ اصل صنوبر جي ماءُ جو هو. ان سان ڇوڪريون سپلائي ڪرڻ ۽ بليڪ ميلنگ جو ڪم عوج تي پهتو. خراب ڪم جو هميشہ خراب نتيجو نڪرندو آهي! ٻنهي ڇٽن، ڌيءَ ۽ ماءُ، پوءِ رفعت ڊاڪٽرياڻي وارو قصو توکي قاسائڻ لاءِ ڪيو. ان سان تون سندسن نظرن ۾ ڪري پوين ۽ سندن ڪردار مٿان ڪا بہ آڱر نہ کڻي سگهين!... هنن کان صرف هڪ غلطي ٿي تہ هنن عدنان کي ڪمزور ۽ اپاهج سمجهيو. هن جي هٿن ۾ تنهنجي طرفان خريد ڪري ڏنل پستول "رانديڪو" نہ هو، جيڪو هن غيرت ۾ استعمال ڪري ورتو!"

هن پوءِ مون کي معنيٰ خيز نظرن سان ڏٺو. ڇانهن جا ڏڪ پريا.

"صنوبر هڪ وصيت ڪري وئي آهي." پيو منهنجي هٿ تي هٿ رکندي چيو، "جنهن جا ٻہ حصا آهن: هڪ حصي تحت توکي پنهنجي سڄي پراپرٽي منهنجي حوالي ڪرڻي پوندي جنهن ۾ تنهنجي گاڏين ۽ گهرن جي قانوني پيپرز سان گڏ بئنڪ ۾ رکيل سموري رقم شامل آهي. ٻي حصي تحت توکي امبر سان شادي ڪرڻي آهي"

"امبر سان شادي!؟" مون وائڙو ٿيندي ڪانئس پڇيو.

"ها، امبر سان شادي؟" پيوءَ ورندي ڏني،" امبر جو هن ملڪ ۾ ڪو بہ مستقبل ناهي، ڪيس.بہ ٻار آهن، جيڪي اتي اجا پڙهي رهيا آهن. سندس مڙس موت ڪانپوءِ اتي بہ وڏا سپر اسٽورز ڇڏيا آهن. هن کي هاڻي هڪ اهڙي شخص جي ضرورت آهي جيڪو هن جو سهارو بہ بڻجي ۽ سپر اسٽوررز بہ هلائي. هن مون کي ان مقصد ڪاڻ صحيح ماڻهو مهيا ڪرڻ تي سپر اسٽورز جي ڪمائي جو چوٿون حصو ڏيڻ تي حامي ڀري آهي. يلا بندي ڪي ٻيو ڇا گهرجي؟ مون کي توکان وڌيڪ صحيح ماڻهو نظر نہ آيو، جنهن جي زال بہ هن دنيا ۾ ناهي رهي. تون آفيسر رهيو آهين ۽ معاملن کي حل ڪرڻ بہ خوب ڄاڻندو هوندين!...

امبر کي هن ملڪ جي ماڻهن تي ڪو بہ ڀروسو ناهي. هن جي ذهن تي ان سلسلي ۾ هڪ خوف طاري آهي. هن آمريڪا ۾ ڪيئي اهڙا واقعا پنهنجين اکين سان ڏٺا آهن. هتان ماڻهو شاديون ڪريو بعد ۾ زالن کي ڌوڪو ڏيو فرار ٿيو وڃن ۽ نہ ڄاڻ ٻيا ڌوڪيبازي جا ڪيئي قصا؟ ان ڪري مڙس جي حوالي سان هن جا ڪجهہ شرط آهن. حق مهر هڪ ڪروڙ ٿائين لکي ڏيڻ، پاسپورٽ زال وٽ رکڻ ۽ قسم نامي تي ڪجهہ لکي ڏيڻ. حق مهر وڌيڪ لکڻ سان مڙس پابند رهندو. توري بہ گڙ ٻڙ تي ڪيس ڪنهن عذر يا بهاني تحت قاسائي طلاق ڏيڻ لاءِ مجبور ڪري سگهجي ٿو. نتيجو اهو تہ هو ڀڄڻ جي ڪوشش ڪرڻ لاءِ نہ سوچيندو. پاسپورٽ زال وٽ هجڻ سان هو ملڪ کان فرار نہ ٿيندو. قسم نامي تي وري اهو لکي ڏيڻو پوندو تہ مڙس ٻي شادي نہ

رڇائيندو ۽ هن پنهنجي پاسپورٽ شوق سان وٺس رکرايو آهي. ملڪ کان نڪرڻ جي صورت ۾ زال جي مرضي جو پابند رهندو. هونئن بہ اڄ ڪلهہ عورتن جي هر جڳهہ تي بڌي وڃي ٿي. غير ملڪي مردن ۽ مسلمانن تي شڪ جو اظهار وڌيڪ ٿئي آهي!..مون ان سلسلي ۾ امبر سان ڳالهائي ڇڏيو آهي. هن توکي منتخب ڪري ڇڏيو آهي باقي صرف...."

اهو چئي پيو اٿي ڪڙو ٿيو. هن اجازت وٺندي چيو. "ٻن ڏينهن ۾ فيصلو ڪري وٺ نہ تہ اهي ٽيپس ميڊيا ۾ نشر ٿي ويندا. تنهنجي عزت ٻن ٽڪن جي ٿي ويندي. ڪورٽ ۾ڪيس قائم ٿيندئي ۽ رفعت سان گڏ باقي ڄمار جيل ۾ هوندين!"

مان ڪرسيءَ تي ويهي ، ڪافي دير تائين. چانهہ جي پيالي کي تڪيندو، سوچڻ لڳس.

☆......☆......☆

مون کي ان ڳالهہ کان آگاهي هئي تہ حشمت کي ڪئناڊا وڃي پنهنجي محبوبہ کي قتل ڪرڻ لاءِ رقم جي سخت ضرورت هئي. ساڳي ريت مان بہ جتي هڪ پنور ۾ قاتل هئس. جتي هاڻي آئون پيوءَ جي هٿان جڪڙيو ويو هئس. اهو سڄو چار منهنجي لاءِ صنوبر جي ماءُ وڇايو هو. پيو پنهنجي زندگي کي ناهڻ جا خواب ڏسي رهيو هو. مان نہ رڳو ڪيس سموري پراپرٽي حوالي ڪيان پر ڏارئين ملڪ ۾ هميشہ لاءِ غلامي جو ڦندو بہ ڳچي ۾ وجهان. مون کي هڪ ترڪيب سمجهہ ۾ آئي. ڇو تہ حشمت کي سموري حقيقت کان آگاهہ ڪري پيو مان جان ڇڏايان. ڪيس قتل ڪرايان؟ بعد ۾ حشمت کي پئسا ڏئي ڪئناڊا اماڻيان. جي هن ڪئناڊا ۾ قتل ڪري ورتو تہ اتان واپس موٽڻ هن لاءِ مشڪل هوندو. اتي جو قانون سخت آهي ۽ سموري عمر جيل جي هوا حشمت کائيندو! پيوءَ جي قتل تي بعد ۾ ڪير بہ مون تي آڱر نہ کڻي سگهندو!

مون کي حشمت تي اعتماد هو. مون ڪيس سموري حقيقت ٻڌائي ڇڏي. هن پيوءَ جو قتل ڪرڻ جي حامي ڀري ورتي. هو پيو کي قتل ڪرڻ جي مشن تي روانو ٿيو، پر هڪ ڪچي رانديگر جي هجڻ جو ثبوت ڏنائين!

"سر، ڪم الٽو ٿي ويو!" حشمت فون تي گهبرايل آواز ۾ چوڻ لڳو، "پيوءَ کي گوليون هڻي قتل ڪيم تہ ثريا ۽ سندس پٽ صمد مون کي ڏسي ورتو. هنن جي ائين اوچتي آمد تي مان پريشان ٿي ويس. ڪين بہ نشانو ڪري ورتم. ثريا کي بہ گوليون لڳيون. پيو ۽ ثريا ٻئي قتل ٿي ويا پر....."

"پر ڇا؟" مون رڙ ڪندي پڇيو.

"صمد ڀڄي ويو. هن تيز ڊڪ پاتي. هو مون کي سڃاڻي ٿو!" حشمت وراڻيو.

"پوءِ هاڻي ڇا ڪجي؟" مون ڪانئس پڇيو.

"في الحال" حشمت ورندي ڏني، "مان روپوش ٿي ٿو وڃان. زندگي رهي تہ ملاقات ٿيندي. مون سان ڪيل واعدو ياد رکجانءِ نہ تہ...."

"نہ تہ ڇا ڪندين؟" مون سوال ڪيو. مون کي ڳڻتي ورائي وئي.

"جڏهن تون پيءُ کي قتل ڪرڻ جو منصوبو ٻڌائي رهيو هئين، ان وقت مون ڪيسي ۾ ٽيپ آن رڪارڊ تي رکي ڇڏيو هو. پاڻ جيل وياسين ته سمجهي سگهين ٿو ته تون به مون سان گڏ اتي هوندين!"

حشمت جا اهي آخري جملا ٻڌي مان ڊڄي ويس. صمد هن کي ڊسي ورتو هو. هن پوليس کي به بيان ۾ ٻڌائي ڇڏيو. پوليس هن کي پڪڙي ورتو ته مان به ڦاسي پوندس! منهنجو پيءُ اتان نڪرڻ آسان نه هوندو!.....

مون امبر سان يڪدم سندس شرطن تي شادي ڪري ورتي. هوءَ منهنجي طرفان سندس شرطن تي جلد راضي ٿيڻ تي حيرت ۾ هئي. آمريڪا مان اچڻ کان پهرين هو اڳ ۾ ئي ڏاڍو خوفزده ٿي وئي هئي. هن جي ماءُ ۽ ڀيڻ ٻنهي قتل ٿي ويون هيون. دنيا ۾ هن جو هاڻي ڪير به نه رهيو هو. هن مون سان شادي ڪرڻ لاءِ ترت رضامندي ڏيکاري ۽ آمريڪا هلڻ لاءِ زور ڀريو. صمد به اسان سان گڏ هلڻ لاءِ تيار ٿي ويو.

آمريڪا روانو ٿيڻ کان اڳ، ايئرپورٽ تي پهچندي موبائل جي گهنٽي وڳي. مان، امبر ۽ صمد کان پاسي تي وڃي فون اٽينڊ ڪيو.

"سر." حشمت جو آواز گونجيو، "مان رات جو دير سان اوهان جي گهر ايندس. واعدي موجب رقم جو بندوبست ڪري ڇڏجو!"

"پيارا" فون بند ڪرڻ کان اڳ مون جواب ڏنو، "هينئر رقم جي نه پر پاڻ کي بچائڻ جي ضرورت آهي. منهنجي صلاح اٿئي ته ڪنهن جبل يا غار جو پاسو وٺ. ڪنهن سردار جي هٿ تي بيعت ڪر. باقي زندگي جيل جي بدران ان سردار جي غلامي ۾ گهاري ڇڏ ته تنهنجي لاءِ بهتر ٿيندو!"

هڪ ڪلاڪ ڪانپوءِ مان، امبر ۽ صمد جهاز ۾ ويٺا هئاسين.

☆.....☆.....☆

آمريڪا ۾ منهنجي زندگي سٺي گذرڻ لڳي. منهنجو اڪثر وقت سپر اسٽورز تي گذرندو هو. امبر منهنجي هر ڳالهه جو لحاظ ڪرڻ لڳي. ڏاڍي محبت ۽ پيار ڏنائين. مون کي جيئڻ جو هڪ نئون حوصلو مليو. زندگي ۾ رواني ۽ جوش محسوس ڪيم. ماضي جا ورق ڏنڌلا ٿيڻ لڳا. صمد ۽ امبر جي ٻارن جي صحبت ۾ راحت ۽ قرار مليم. ڏيئرن سان به رابطو رهيو. هڪ ڏينهن سپر اسٽور تي مون کي هڪ خط مليو، جنهن مون کي ڪجهه دير لاءِ زوريءَ ماضيءَ ۾ ڌڪي ڇڏيو.

پيارا برڪت علي، اسلام عليڪم

اميد ته هشاش بشاش ۽ نيڪ هوندين (آمين)

مان شادي جي سلسلي ۾ صنوبر وٽ آئي هيس. پهرين شادي جي ناڪامي ڪانپوءِ، ڪافي وقت تائين مون اڪيلي سر زندگي گهاري پر بنا ساٿي جي زندگي جو سفر گذارڻ ڏاڍو ڪٺن آهي! ٻي شادي جو سوچيم ۽ صنوبر جي ميرج بيورو جي معرفت توسان ملاقات ٿي. مون توکي پهرين ملاقات ۾ ئي پسند ڪري ورتو، باوجود ان جي ته ٻنهي جي عمرن ۾ ڏينهن رات جو فرق هو! مون محسوس ڪيو ته تون به مون کي پسند ڪيو هو؟.....

صنوبر مون کي ٻڌايو تہ تو مون سان شادي ڪرڻ لاءِ حامي ڀري ۽ "ها" ڪري ڇڏي هئي، باقي صرف منهنجي "ها" ڪرڻ جو انتظار هو! مون بہ ڪيس "ها" ڪري ڇڏي!... صنوبر مون کي چيو هو تہ بغير شادي جي بہ هو مون کي توسان تعلق قائم ڪرائي ڇڏيندي! ان لاءِ هن مون کي مشورو ڏنو تہ تنهنجون ان سلسلي ۾ آڊيو ۽ وڊيو ٽيپس ڀريون وڃن. مون ڪيس سخت چنڊ پٽي. مون ڪڏهن بہ اڳ ۾ نہ اهڙو ڪم ڪيوهو ۽ نہ ڪندي آهيان. بعد ۾ هن اهو چئي ڪلي ٽاريو تہ هوءَ "مذاق" ڪري رهي هئي!... ان رات ڊنر تي تنهنجي اڳيان مون ان ڪري مزاحمت نہ ڪئي ڇو جو آئون توکي مستقبل ۾ هڪ "مڙس" طور ڏسي رهي هئس! مون شادي ڪانپوءِ، سواءِ تو ڪان ڪنهن سان بہ اهو تعلق ناهي جوڙيو! ان رات ڊنر تي مون صنوبر کي بہ گهرايو هو پر هن پوءِ فون ڪري معذرت ڪئي. هن دراصل مون کي توسان گڏ اڪيلائي مهيا ڪرڻ تي چاهي تہ جيئن اسان هڪ ٻئي جي ويجهو اچي وڃون. هن مون کي تاڪيد ڪئي تہ تنهنجي وڃڻ ڪانپوءِ ڪيس فون ڪري ٻڌايان. هن جو تو ۾ ڪوشايد ڪم ڦاٿل هو، جيڪو هن توکي ڊنر کان پوءِ اتان روانگي جي بعد ٻڌائڻ چاهيو ٿي. هن مون کي ان باري ۾ ڪو بہ اظهار نہ ڪيو. تنهنجي وڃڻ کان ترت پوءِ مون هن کي فون ڪري تنهنجي روانگي جو ٻڌايو. پر مون کان هڪ غلطي بہ ٿي وئي. مون توسان ڪيل هم بستري بابت بہ ڪيس آگاهہ ڪري ڇڏيو هو. صنوبر کان جيئن تہ ڪا

آپڻا مال هي، روسون پيي؟ 8
ڪائسون پيي

پنهنجي ڪيل ڳالهہ، ڪلي بہ قبولبي ۽ روئي بہ.

جت، بصر سان ماني پيا ڪائين. بصرن جي بانس ۽ ڪڙاڻ ڪان، سندن اکين مان پاڻي پيو وهي. ڪنهن چيو تہ "رو بہ پيا تہ ڪائو بہ پيا!" ڪلي چيائون تہ "آپڻا مال هي، روسون پيي، ڪلسون پيي."

ڳالهہ نہ لڪائيندي هيس. تنهنڪري ان رات بہ مون کان رهيو نہ ٿيو. سچ پڇين تہ پوءِ مون کي ان ڳالهہ جو شديد احساس رهيو تہ مون کي صنوبر کي اها ڳالهہ نہ ٻڌائڻ گهرجي ها؟ آخر تون هن جو سهرو هئين. سهري ۽ ننهن جو تعلق پيءُ ۽ ڌيءَ جي برابر هوندو آهي. مون کي ائين ڪرڻ کپي ها؟ صحيح ٿي چوان نہ؟!....مان پٽ کي UK۾ داخلا ڏيارڻ لاءِ لنڊن رواني ٿيس. اتي هن کي ڪاليج ۾ داخل ڪرائڻ لاءِ گهڻو وقت لڳي ويو. صنوبر رابطي ڪرڻ تي ٻڌايو تہ واپسي تي مان شاديءَ جي تياري ڪريان واپس آيس تہ خبرون ٿي پيون مليون؟...

ڏاڍي مشڪل سان تنهنجي هڪ ڌيءَ کان ائڊريس ورتم ۽ هي خط لکيو اٿم. جي تون اڃ بہ واپس اچين تہ منهنجا دروازا تو لاءِ کليل آهن!

ڊاڪٽرياڻي رفعت

هن کي هاڻي مان ڇا ٻڌايان تہ واپسي جا سڀ رستا مون پاڻ بند ڪري ڇڏيا آهن.

☆......☆......☆

چوڪيو

حسن منصور

طنز جي نشترن سان سجيل ڪهاڻي. بک، بيروزگاري، غربت ۽ لاقانونيت جي ڪري معاشري ۾ امن امان جي حالت ڏينهون ڏينهن خراب ٿي رهي آهي. هوڏانهن وري سفارش جو عروج، مٽي مائٽي ڪي اوليت، حڪمرانن جي بي توجهه ۽ بيحسي ۽ ادارن جي غير فعاليت معاشري جي رهندڙن جي حالت خراب ڪري ڇڏي آهي. جنهن جي ڪري معاشري ۾ بدامنيءَ ڏوهن جو ريشو وڌي رهيو آهي. وڏي ڳالهه ته قانون لاڳو ڪندڙ ادارا به پنهنجون ذميواريون صحيح نموني ادا نه ڪري سگهيا آهن. جنهن جو ڪجهه عڪس توهان کي هن ڪهاڻيءَ ۾ به نظر ايندو.

ڪهاڻي ان ماڻهوءَ جي، جنهن جي گهر ۾ چوريون ٿي رهيون هيون.

امام بخش عرف آنند بخشي سهڪندو مون ڏانهن آيو. سندس هٿن ۾ مٺائي جو هڪ دٻو هو، دٻي جو ڍڪ لاهي مون ڏانهن وڌايائين.

چيائين، "ڪاءِ. تون اخروٽ آهين. تو لاءِ دلپسند مٺائي واري ڪان اخروٽ جو حلوو وٺي آيو آهيان."

حلوي جي چڪي وات ۾ وڌم ۽ چٻاڻ شروع ڪيم. هن اچرج وچان منهنجي وات ڪي ڏٺو. چيائين، "تون پاڻ اخروٽ آهين، پر تنهنجا ڏند واريءَ جيان آهن!"

آئون حلوو چٻاڙيندو رهيس.

پڇيم، "ڪيئن ڀاڄائي ۽ ننڍڙو نيڪ آهن؟".

هُن اچرج وچان مون ڏانهن ڏٺو.

"هن ڀيري ويم ڪٽي ڪرايو اٿئي، سوڀراج اسپتال ۾ يا ميمون دائيءَ هٿان!"

"تون ڇا ٿو سمجهين! هي مٺائي

آئون ستون پيرو پيءُ ٿيڻ جي خوشيءَ ۾ پيو
کارايان!"

"تون هر سال پيءُ ٿيڻ ڪانپوءِ حاجي
وليءَ جو حلوو کارائيندو آهين، هن پيري
دلپسند جي مهانگي مٺائيءَ مان لڳي ٿو تہ
جاڙا ٿيا اٿئي!"

امام بخش جيڪو اندين فلمي شاعر
آنند بخشي جهڙي شاعري ڪرڻ سبب آنند
بخشي سڏجڻ لڳو هو، مٺائيءَ جي دٻي کي
ٻيهر ڍڪ ڏئي ڇڏيو، چيائين"هاڻي توکي
آئون پنهنجي شاعري ڪڏهن بہ نہ
ٻڌائيندس."

آنند بخشي اهڙو جملو تڏهن
ڳالهائيندو هو جڏهن هو دوستن کان ناراض
ٿي ويندو هو ۽ عام طرح دوست ڪانئس
تڏهن ناراض ٿيندا هئا، جڏهن هو سندس
شاعري ٻڌائڻ شروع ڪندو هو. هو هڪ پيرو
سندس گيتن جو ديوان کڻي لاهور جي فلمي
دنيا جا ڌڪا ٿاٻا کائي ۽ آخر ۾ ڦجي جا پاوا
کائي واپس موٽي آيو هو ۽ انتظار ۾ هو تہ
ڪڏهن ٻنهي ملڪن جا ناتا بهتر ٿين تہ هو
بالي ووڊ وڃي ۽ اتي راتو رات مشهور ٿئي.

"ڪيڏي نہ ناانصافي آهي قسمت
جي!" اهو بخشيءَ جو دوستن سان هر ملاقات
۾ هر هر ورجائينجندڙ جملو هو.

"اصل آنند بخشي هتي آهي ۽ سندس
۽ بالي ووڊ وچ ۾ هڪ شيشي جي ديوار
آهي!"

مون بخشيءَ کي ڏٺو. هو هر هر چپل
پائي ۽ لاهي رهيو هو. هو ناراض ٿيڻ وقت
سدائين ائين ڪندو هو ۽ تيستائين ڪندو
هو، جيستائين دوست ڪيس باقاعدي
پرچائين.

"تون ناراض نہ ٿي بخشي."

چيم، "مون کي ياد نٿو اچي تہ تو
ڪڏهن مون کي بنا ٻار جي پيدائش جي
مٺائي کارائي هجي!" هو چپل وري هوريان
هوريان لاهڻ لڳو.

چيم،"اسان دوست تنهنجي هن عظيم
مشن تي توکي سدائين سلام پيش ڪندا آيا
آهيون تہ تون سنڌي قوم کي اقليت ۾
تبديل ٿيڻ کان بچائڻ لاءِ هر ممڪن
ڪوشش ڪري رهيو آهين!" هو وري چپل
پائڻ لڳو. آئون چوندو رهيس،" ۽ هڪ وقت
ايندو جڏهن پاڇائيءَ کي مادر وطن جو
خطاب ڏنو ويندو. تون فڪر نہ ڪر!"

هُن چپل لاهي ڪجهہ پري ڪري ڇڏيا
۽ مون ڏانهن ڏسڻ لڳو.

پڇيم،"جيڪڏهن تون وري پيءُ نہ
ٿيو آهين تہ پوءِ ڀلا اها مٺائي ڇا جي؟"

"تون ڪجهہ چوڻ ڏين تہ آئون بہ
ڪجهہ ٻڪان نہ!"

"ٻڪ ٻڪ!" مون کان چرڪ نڪري
ويو. هو وري چپل ويجها ڪرڻ لڳو.

چيم،"ارشاد!"

"نہ، اڄ نہ!"

"ڇا؟"

"شاعريءَ لاءِ تو چوين نہ ڪجهہ
ڏينهن کان پيٽ ۾ گڙ ٻڙ آهي، تنهنڪري
شاعري رنل آهي!"

چيم،" اسان دوستن لاءِ تنهنجي هر
شيءِ شاعري آهي، تنهنجي کنگهہ بہ شاعري
آهي، تنهنجي ڇڪ بہ شاعري آهي ۽
تنهنجي...."

هُن مون کي اشاري سان
روڪيو. چيائين، "ڪجهہ شيون شاعرن جون

بہ اھڙيون ٿينديون آھن، جيڪي شاعري ڪو نہ سڏبيون آھن!“

”ھاڻي ٻڌاءِ تہ اھا مناڻي ڪھڙي خوشيءَ ۾ پيو ورھائين؟“

”توکي خبر آھي نہ تہ ڪجھہ ڏينھن اڳ ڪجھہ چور گھران منھنجيون باڪسنگ ۾ کٽيل ٽرافيون ۽ تازا ترين شاعريءَ جا ديوان کڻي ويا ھئا؟“

”ھا، مون کي ياد آھي، چور جھلجي پيا ڇا؟“

سندس چھري تي وڌندڙ خوشيءَ کي ڏسي منھنجي دل ٻڏي وئي. اھو سوچيندي مون کي ڌپ ٿيو تہ جيڪڏھن سندس تازو ڪلام جيڪو ھن باڪسنگ جي ھڪ ٽورنامينٽ ۾ ناڪ آئوٽ ٿيڻ جي ڏک ۾ ڪڪري گرائونڊ جي بادي بلڊنگ ڪلب ۾ ويھي لکيو ھو، بازياب ٿي ويو تہ چورن کان وڌيڪ سزا اسان کي ڀوڳڻي پوندي. جھيڻي آواز ۾ پڇيم، ”چور جھلجي تہ نہ پيا!“

چيائين، ”نہ!“

منھنجي وات مان ٿڌو شوڪارو نڪري ويو،

چيم، ”سنو ٿيو!“

”ڇا مطلب؟“

”چيم تہ اھو تہ سنو نہ ٿيو!“

منھنجين اکين ۾ ڏسندي چيائين، ”پوءِ بہ ڏس آئون ڪيڏو نہ خوش آھيان!“

”توثابت ڪيو آھي تہ تون ايڏا عظيم نقصان سھڻ جي سگھہ رکين ٿو، قوم کي توتي فخر آھي!“

ھن مناڻيءَ جي دٻي جو ڍڪڻ ھيٺ ھٽايو، ھن پيري مُن پاڻ حلوي جي ھڪ پيس کي ٻن حصن ۾ ورھايو. ھڪ حصو پاڻ

آئون بہ ويندي پيڪي، مون بہ لھندي سڪ

ڪنھن ڪنوارڪي، ساھرن ۾ گھڻو سڪ ھوندو ھو تہ بہ پيڪن جي پيئي پچار ڪندي ھئي ڇي. منھنجا لڪَ لھن پيڪا، قرب جا ڪوڏيا پيڪا! ھڪ دفعي جڏھن پيڪي (پيءُ جي گھر) آئي، تڏھن ڪنھن ڳالھہ تان، سندس پاڇائيءَ کيس ڪٽي ڏنو. آخر نتيجو اھو نڪتو جو پاڇائنس، ھن ويچاريءَ کي رئاري ڪڍيو. پوءِ تہ ڪانئس پيڪن جي سڪ بہ لھي ويئي.

مطلب: جڏھن ڪنھن کي، ڪنھن ڳالھہ جو اجايو شوق ڪٺي، تڏھن ائين چئبو آھي. انھيءَ خيال سان تہ آخر پڇتائيندين.

کاڌائين ۽ ڪجھہ دير ڪانپوءِ ٻيو حصو بہ پاڻ کاڌائين.

دٻي کي ھيٺ ڍڪيندي چيائين، ”ھي مناڻي آئون ھن خوشيءَ ۾ پيو ورھايان تہ ھاڻي مستقبل ۾ منھنجي گھر مان ڪا بہ چوري نہ ٿيندي. ڪو بہ ڌاڙو نہ لڳندو!“

”نيڪ ٿو چوين!“ ڪنڌ ڌوڻيم، ”تنھنجي گھر ۾ ھاڻي زال ۽ ٻارن ڪانسواءِ رھيو بہ ڇا ھي!“

ھن ڪاوڙ وچان سندس چپلن کي ڏنو جيڪي ڪجھہ پريرو پيل ھئا.

چيائين، ”منھنجا يار قوم جو مستقبل آھن ۽ توکي سمجھڻ گھرجي تہ مستقبل ڪيڏو نہ قيمتي ھوندو آھي!“

آءُ کيس ڏسندو رھيس.

ھن وات ۾ ٻچيل اخروٽ چٻاڙيو. چيائين، ”اڄ منھنجي گھر ٻاھران قانون لاڳو ڪندڙن چوڪي ٺاھي ڇڏي آھي،

اڄ ڪان منهنجو گهر امن ۽ سڪون جو گهوارو ٿي ويو آهي.“

اچرج وچان ڪيس ڏٺم.

چيائين، ”دعا ڪر منهنجي شاعريءَ ڪي. وڏن صاحبن ڪي اهڙا تہ ترجيحيءَ سان پرپور شعر موڪليم جو هنن هڪدم منهنجي گهر ڪي شهر جي حساس تنصيبات ۾ شمار ڪيو ۽ هڪ چوڪي، صفا گهر ٻاهران ئاهڻ جو حڪم ڏنو.“

آئون ڪيس لاڳيتو ڏسندو رهيس.

”ڪيڏي نہ ناانصافي آهي قسمت جي!“ آنند بخشي سندس پيٽينٽ جملو ورجايو، ”اصل آنند بخشي هتي آهي ۽ سندس ۽ بالي ووڊ وچ ۾ هڪ شيشي جي ديوار آهي!“

ڄاتم ٿي تہ اهو سندس آخري جملو آهي. هن پوءِ چپلن ڪي ويجهو ڪري پاتو ۽ تير جيان ٻاهر نڪري ويو.

ٻن ڏينهن کانپوءِ آنند بخشي پيهر مون وٽ آيو، سندس هٿن ۾ اڄ بہ مٺائيءَ جو ڊبو هو، پر اڄ اهو دلپسند بدران ڪڏي واري حاجي ولي مٺائي واري جو هو.

ڊبو کولي ان مان حبشي حلوي جو هڪ پيس مون ڏانهن وڌايائين.

چيائين، ”تون اخروٽ سان گڏ ڪراچيءَ جو حبشي بہ آهين. اڄ هي حبشي حلوو کاءِ!“

کائنس پيس وٺي هٿ ۾ جهليم. پڇيم، ”اڄ وري مٺائي آندي اٿئي. لڳي ٿو اها چوڪي هٽڻ جي خوشيءَ ۾ پيو ڪارائين!“

هُن سندس عادت جي ابتڙ چپل نہ لاٿا ۽ بيٺل رهيو.

چيائين،“ نہ، رات وري منهنجي گهر چوري ٿي ويئي ۽ چور اڱڻ ۾ پيل ننڍڙي جو پينگهو ۽ خراب ٿي ويل ٽي وي کڻي ويا!“

”انهيءَ خوشيءَ ۾ تو مٺائي کارائين؟“

”نہ،“ چيائين، ”چوري ٿيڻ کانپوءِ مون وري وڏن صاحبن ڪي درد ناڪ شعر موڪليا،جنهن کانپوءِ ”هنن آرڊر ڪري ٻاهر چوڪيءَ تي بيٺل جوانن ڪي چيو تہ منهنجي گهر اندر هڪ چوڪي ٺاهين!“

وات ٿائين آيل حبشي حلوي جو پيس هٿن مان ڇڏائجي ويم.

”گهر اندر چوڪي!؟“

”ها! گهر اندر!،“چيائين،”۽ اهو ضروري بہ هو. ٻاهر بيهندي هنن ويچارن ڪي ڪهڙي خبر تہ اندر ڇا پيو ٿئي!“

”تنهنجي گهر ۾ تہ رڳو هڪ ننڍڙو اڱڻ ۽ هڪ ڪمرو آهي چوڪي ڪٿي ٺاهي اٿن؟“

”الله سائين وڏو ڪارساز آهي.“ بخشيءَ چيو، ”ٽٽل ٽي وي يا ننڍڙي جي پينگهي جي چوريءَ کانپوءِ هونئن بہ اڱڻ سڄو خالي ۽ سڄو ٿي ويو هو. قانون لاڳو ڪندڙن جي اچڻ سان ڪجهہ رونق ٿي وئي آهي!“

مون حسرت سان پٽ تي ڪريل حبشي حلوي جي پيس ڪي ڏٺو. هن هڪدم ڊبي تي ڍڪ ڏنو چيائين،“ ۽ اهو سڀ منهنجي شاعراڻي صلاحيتن سبب ٿيو آهي...“

آئون حبشي حلوي جي لتجي ويل پيس ڪي ڏسندو رهيس ۽ سندس پيٽينٽ جملو ٻڌي نہ سگهيس جيڪو هو سدائين

وچڻ کان اڳ چوندو هو. پوءِ جڏهن هوش آيم ته ڏٺم هو وڃي چڪو هو.
ڪجهه ڏينهن ڪانپوءِ وري آنند بخشيءَ کي گهر ۾ گهڙندو ڏٺم. هن پيري سندس هٿن ۾ مٺائيءَ جي دبي بدران ٽافين جي ٿيلهي ڏٺم.
هو در ويجهو ئي بيهي رهيو ۽ ٿيلهيءَ منجهان هڪ ٽافي ڪڍي مون ڏانهن ڦٽيءَ ڪئي. سمجهه ۾ ڪجهه نه آيم. ٽافي ڪبسي منجهه وجهي ڏانهنس ڏٺم.
هو ڪي قدر خاموش هو ۽ سندس اکين ۾ ٽڪ ڦيريون پائي رهيو هو.
چيم، "اڄ ٽافي پيو ڪارائين، لڳي ٿو هاڻي تنهنجي اڳڻ مان چوڪي ختم ٿي آهي!"
"نه اخروٽ نه!"
چيائين، "ڪالهه رات چور منهنجي ڪمري منجهان اسان جا ۽ ٻارن جا ڪپڙا چورائي ويا!"
مون ڪان چرڪ نڪري ويو.چتائي ڏٺم ته چاتم هو ڪافي ڏينهن پراڻا ۽ ميرا ڪپڙا پاتل هو. مون پهريون ڀيرو آنند بخشيءَ کي اهڙي حال ۾ ڏٺو، نه ته هو فائٽ ڪان اڳ به پرفيوم هڻي ويندو هو.
"پر تنهنجي گهر ۾ ته چوڪي هئي! پوءِ ڪيئن چوري ٿي؟"
سندس اکين هيٺان باڪسنگ فائٽ ۾ ڪاڌل پراڻو ڌڪ ڦلجي ويس.
چيائين، "هن ۾ هنن ويچارن جو ڪهڙو ڏوهه آهي ته ڪمري ٻاهران پهرو ڏئي بيٺا هئا، چوري ته ڪمري اندر ٿي نا!"
"پوءِ اڄ اهي ٽافيون چو پيو ورهائين؟"

نظم

شيخ اياز

خواب هجن آزاد ته ڀيو چا گهرجي!

خواب اسان جا جنگي قيدي
جن تي فاتح ٺوڪارن ٿا
پنهنجن پيرن ۾ ڪيرائي
تلوارن سان للڪارن ٿا

خواب اسان جا ويرانين ۾
طوفانن جي شور جيان ها
ديس سڄي جي دل ۾، ان جي
ارمانن جي شور جيان ها

هاڻ ته هن ڌرتيءَ تي سڀ کان
خواب وڏا ڏوهاري آهن
آزاديءَ جا خواب، انهن تي
بند اڳي ڪان ڀاري آهن

بيوس خواب، اکين ۾ تن جي
ڪيڏي زهر ڀري پئي آهي!
پر هي تن جي چٽڪڻ، انهيءَ مان
ڀيهر باهه ٻري مئي آهي.

ڪا منزل ڏيکاري ڏي ٿي
ڪو ڏورانهون ڏس مليو آ
وري چڻ دلداري ڏي ٿي
گونڌر ڪي ڪو گس مليو آ

جي چوڌاري نعرو گونجي
"ڌرتي زنده باد" ته ڀيو چا گهرجي!
خواب هجن آزاد ته ڀيو چا گهرجي!

❊......❊......❊

چيائين،"چوريءَ ڪاٻوءِ مون هڪ پيرو وري وڏن صاحبن کي درد ڀريا گيت لکي موڪليا ۽ هنن هڪدم آرڊر ڪيو تہ هڪ ٻي چوڪي اسان جي ڪمري اندر بہ ڏاهي وڃي!"

مون کي لڳو تہ منهنجن پيرن هيٺان ڌرتي کسڪي رهي آهي، پنهنجي واتان نڪتل آواز مون کي ڪو ڏورانهون ۽ اجنبي آواز لڳو. پڇيم، "ڪمري اندر چوڪي! تنهنجي گهر ۾ تہ هڪ ئي ڪمرو آهي!"

"ها اهو تہ آهي!" بخشيءَ چيو، "پر ڪافي سامان جي چوريءَ ڪاٻوءِ اهو بہ ڪجهہ خالي خالي پئي لڳو، ٻچن جو ۽ اسان جو چاهي، اسان لاءِ رنڌڻو ئي ڪافي آهي، پر حفاظت تہ ضروري آهي نہ!"

آئون ڪيس ڏسندو رهيس. هُن هن ڀيري پنهنجو پٽئنت جملي نہ ورجايو. ڪجهہ دير خلا ۾ مڄاڻ ڇو گهوريندو رهيو ۽ پوءِ بنا ڪجهہ ڪڇئي ٻاهر هليو ويو.

پوءِ ڪافي ڏينهن گذري ويا. امام بخش ٻاڻ دوستن ڏانهن ايندو هو پر هو ڪو نہ وريو. اندر ۾ هورا ڪورا وڌي وئي ۽ هڪ ڏينهن سندس گهر ٻاهران پهتم.

در تي ڪڙڪو ڪرڻ تي هئس تہ آنند بخشيءَ جو آواز ٻڌم، "اخروٽ پيارا! هيڏانهن اچ، آئون هتي آهيان!"

منهن پوئتي ورايم تہ ڏٺم بخشيءَ قانون لاڳو ڪندڙن جي چوڪيءَ منجهان ٻاهر اچي رهيو هو."

اچرج وچان پڇيم، "تون هتي ڇا پيو ڪرين، بخشي!؟" هن مون کي ٻانهن کان جهليو ۽ گهليندو چوڪيءَ ويجهو آندو. ڏٺم تہ چوڪيءَ جي ڪليل در کي فراسيءَ سان پردو ڏنل هو.

چيائين،"آئون ۽ منهنجا ٻار هتي رهن ٿا!"

آئون پنڊ پهڻ ٿي ويس. ڪجهہ ڪڇي نہ سگهيس ۽ رڳو سندس اکين ۾ ڏسندو رهيس.

چيائين،" ڪجهہ ڏينهن اڳ چور منهنجي رنڌڻي ۾ بہ گهڙي آيا ۽ اتان هڙئي ٿانءَ وغيره چورائي ويا!"

مون فراسيءَ پٺيان ننڍڙن ٻارن جي روئڻ ۽ ڪنجهڻ جا آواز ٻڌا.

"مون وري هڪ درد ڀريو نظم لکي وڏن صاحبن ڏانهن موڪليو ۽ هنن آرڊر ڪيو تہ هڪ عدد چوڪي منهنجي رنڌڻي ۾ بہ لڳائي وڃي."

لڳم تہ آئون تتل ريگستان جي واريءَ جي شهر ۾ گم ٿي ويو هجان ۽ بخشيءَ جو آواز پڙاڏن جيان انهيءَ شور کي چيرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هجي.

"صاحبن جو حڪم هو، منهنجي ۽ منهنجي ٻارن جي حفاظت لاءِ چوڪي تہ ننڍي ئي هئي پر اسان جا قانون لاڳو ڪرڻ وارا ڏاڍا رحمدل آهن، هنن چيو تہ آءُ پنهنجن ٻارن سان گهر ٻاهران ننڍيل چوڪيءَ منجهہ رهي پوان."

مون بخشيءَ جي آواز ۾ سندس ٻارن جي ڪيڪن کي ريگستان جي شور ۾ هوريان هوريان دٻجندي محسوس ڪيو.

"بس هاڻي اسان هتي ئي رهيل آهيون ۽ اهي جوان ويچارا ڏينهن رات گهر جي حفاظت ڪرڻ ۾ رڌل آهن...!!"

☼.....☼.....☼

شيطان ۽ هاري

ايس سرمد

شيطان جيڪو ازل کان انسان ذات جو دشمن آهي، جنهن رب سان صرف ان ڪري نافرماني ڪئي ته انسان کي هن کان وڌيڪ عزت ۽ احترام ڇو ڏنو ويو ۽ هن کي انسان ذات کان گهٽ عزت ۽ مرتبو مليو. شيطان انسان کي ورغلائڻ لاءِ هر حربو استعمال ڪري ٿو ته جيئن بندو خدا کان غافل ٿي وڃي. هن ڪهاڻيءَ ۾ شيطان جو ٽڪراءُ هڪ ايماندار ۽ غريب هاري سان آهي. جيڪو غربت ۽ مجبورين جي ڏيڻ ۾ قائل آهي. شيطان ان هاريءَ کي ڪيئن ورغلائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو سو هن مختصر پر دلچسپ ڪهاڻيءَ ۾ پڙهندا.

شيطان پاران هاريءَ کي آچيل ٽن خواهشن جي پورائي جي دلچسپ ماجرا

هڪ ڏهاڙي شيطان گهمندي ڪنهن ڳوٺ پهتو. ڳوٺ گهمي جڏهن ٻنين جي پاسي پهتو ته ڏٺائين هڪ هاري جنهن جي عمر پنجونجاهه سالن جي هئي، پنهنجي ٻنين جي پرسان لڱل وڻ جي ڇانو ۾ پريشان ڪنڌ هيٺ ڪيو ويٺو هو. چوڌاري خاموشي هئي. پکي به پنهنجي آکيرن ۾ گرمي جي ڪري خاموش ويٺا هئا. وڻ جي پرسان وهندڙ شاخ ۾ پاڻي جو ڦڙو به نه هو. ڪنهن صحرا جيان سڪي واري هئي.

شيطان سمجهي ويو تہ هاري سان کهڙي ويڌن آهي. شيطان ڪجهہ سوچي، مرڪندو هاري ڏانهن وڌيو.

"ڏي حال احوال! پير مردا! خير تہ آهي، پريشان ويٺو آهين؟ ڇا ٿيو اٿئي؟"

پنهنجي سوچن ۾ گم، ڪنڌ هيٺ ڪيل ويٺل هاري اوچتو ڪنهن جي آواز تي ڇرڪي پيو. مٿي تي پرسان پيل انگوڇي جو پٽڪو رکي سامهون ڏنائين تہ اڇن ڪپڙن ۾ ڍڳهي قد سان ڪو شخص بيٺو هو. سندس چهرو روشن هوندي بہ مرون جهڙو ۽ چپن تي بگهڙ جهڙي مرڪ هئي.

"خير وري ڪهڙو ٻني ۾ پوک ڪرڻي اٿم. وسمر ڏنئي ڏينهن ٿيا آهن. ٻج پيو پورين ۾ رجهي ٿو. شاخ جي حالت رڻ جهڙي آهي. پاڻي لئہ پريشان ويٺو آهيان."

"ٻني گهڻي آهي؟"

"پنج جريب کن آهي."

"مان تنهنجي مدد ڪري ٿو سگهان، پر توکي منهنجو هڪ شرط قبول ڪرڻي پوندو."

"تون ڪير آهين؟ ۽ تنهنجي ڪهڙو شرط آهي؟" اہوجهہ هاري حيران ۽ پريشان شيطان ڪي ڏسڻ لڳو.

"مان ابليس (شيطان) آهيان. جي تون پنهنجو روح منهنجي حوالي ڪرين تہ مان تنهنجون ڪي بہ ٽي خواهشون پوريون ڪري سگهان ٿو."

روزي، نماز جي پابند هاري ڪجهہ پڙهڻ لڳو ئي هو تہ شيطان کيس روڪيو "مان تنهنجي فائدي جي ڳالهہ پيو ڪريان. مون کي پڇائي تون پنهنجي تڪليفن ۾ واڌارو ڪندين."

هاري حيران ۽ پريشان شيطان کي ڏسڻ لڳو. جنهن جي چپن تي ڪوڙه جهڙي مرڪ هئي. کيس سمجهہ ۾ نٿي آيو تہ ڇا ڪري.

"پير مردا! ڇا ٿو سوچين؟ هاڻي تنهنجي زندگي باقي ڪيتري وجي بچي هوندي! وڌ ۾ وڌ ٻہ ٽي سال يا پنج سال. اهي ڪجهہ سال تہ عيش و عشرت ۾ گذار. آئون توکي ايتري دولت ڏيئي سگهان ٿو جو تنهنجي ايندڙ پيڙهيون زندگي آرام سان گذاري سگهن ٿيون ۽ توکي پيون دعائون ڏينديون."

شيطان جي ڳالهہ هاري جي دل سان لڳي. سندس ذهن ۾ پنهنجو ڪچو گهر اچي ويو. ٻن ڪمرن تي مشتمل مختصر ڪچو گهر، جنهن کي نہ ورانڊو هو ۽ نہ وري مٿان ڪو ڪمرن کي ڪو ڪوٺو. جڏهن برسات وسندي هئي تہ زال مڙس، ٽي ڌيئرون ۽ ٻہ پٽ خدا کي ياد ڪري جاڳي رات گذاريندا هئا. سال ۾ ٻني مان ايترو سو ٿيندو هو جو گهر جي گاڏي ٽتي، ٿڏي ۾ هلندي هئي. هاري جون ٻہ ڌيئرون اچي جوان ٿيون هيون، انهن جي شادي جو فڪر بہ پيو کيس کائيندو هو. جوان وڏا پٽ اوسي پاسي جي ڳوٺن ۽ شهرن ۾ محنت مزدوري ڪري پيا پيٽ گذران ڪندا هئا. ڪجهہ ڏينهن کان سندس وڏي کي ملڪ کان ٻاهر وڃڻ جو ڀوت سوار ٿيو هو. ڏينهن رات پيءُ کي پئي چيائين تہ ڪيئن بہ ڪري مون کي پئسا هٿ ڪري ڏي يا ٻني کپاءِ. هاري چئي تہ"

ٻنيون ۽ ونيون ڪڏهن ڪپايون آهن ڇا؟ جو آءُ ڪپايان.“

اڄ صبح بہ پيءُ پٽ ان مسئلي تي الجهيا هئا. هاري ڪي سمجهہ ۾ نہ پئي آيو تہ ان مسئلي کي ڪيئن سلجهائي، هاڻي شيطان جي ڳالهہ سندس دل کي ڇهيو هو.

”ڇا ٿو سوچين؟ ها يا نہ. جلدي ٻڌاءِ مون کي ٻيا بہ گهڻا ڪم آهن.“

”مون کي تنهنجو شرط قبول آهي، پر جڏهن ڳوٺ جا ماڻهو پڇندا تہ مون ايتري دولت ڪٿان آندي، تہ انهن کي ڇا چوندس؟“

”ڳوٺ وارن کي چئجان تہ ٻني مان سون جي ديڳ نڪتي آهي.“ شيطان ماڻهن جي پڇڻ جو مسئلو بہ حل ڪري ڇڏيو.

اوچتو هاري جي نظر ڏکڻ طرف روڊ تان ڳوٺ جي وڏيري جي ويندڙ گاڏي تي پئي. سندس اکين ۾ نفرتن جا اُلا ٻرڻ لڳا. کيس ياد اچي ويو تہ ڪيئن وڏيري جي اوطاق تي سندس ننڍي ڀاءُ خلاف ٿيندڙ فيصلي جي هن مخالفت ڪئي هئي تہ وڏيري سڄي ڳوٺ جي سامهون پيري اوطاق مان کيس بي عزتو ۽ ماري ڪڍيو هو.

ان ڏينهن هن دل ۾ پڪو پهہ ڪيو هو تہ هو ان بي عزتي جو وڏيري کان ضرور بدلو وٺندو ۽ اهو ڏينهن اڄ آيو هو.

”منهنجي پهرين خواهش آهي تہ منهنجي ڳوٺ جو وڏيرو سڄي ڳوٺ جي سامهون منهنجي پيرن تي پنهنجو پٽڪو لاهي رکي ۽ مون کان پنهنجي ڪيل غلط فيصلي ۽ زيادتي جي معافي وٺي.“

هاري جي پهرين خواهش ٻڌي شيطان حيران ٿي ويو. هن ڪروڙين ماڻهن جا روح قبضي ۾ ڪيا هئا ۽ انهن جون خواهشون پوريون ڪيون هيون، پر انهن مان ڪنهن بہ هاري جهڙي خواهش نہ ڪئي هئي.

”تنهنجي پهرين خواهش پوري نٿي ٿي سگهي. ڪا ٻي خواهش ڪر.“

”پر، ڇو؟“

”اها منهنجي وس ۾ ناهي.“

هاڻي حيران ٿيڻ جي واري هاري جي هئي.

”پر ڪو تہ سبب هوندو؟“

”پهرين ڳالهہ تہ عزت ۽ ذلت ڏيڻ خدا جي هٿ ۾ آهي. ٻيو تہ تنهنجي ڳوٺ جو وڏيرو منهنجو چيلو آهي، سندس مرڻ کان پوءِ هن جو روح منهنجو ٿيندو. مان هن کي ناراض نٿو ڪري سگهان. تون ڪا ٻي خواهش ڪر، اها مان پوري ڪندس.“

هاري جي نظر پنهنجي ٻني تي پئي.

”مان قرض وٺي ٻج ورتو آهي. شاخ ۾ پاڻي نہ هجڻ ڪري اهو بيڪار پيو آهي. منهنجي خواهش آهي تہ شاخ پاڻي سان ڀرجي وڃي.“

هاري جي ٻي خواهش بہ شيطان کي حيران ڪري ڇڏيو.

”تنهنجي اها خواهش بہ پوري نٿي ٿي سهي. تون ٻي ڪا خواهش ڪر.“

هاري وري حيران ۽ پريشان ٿي ويو.

”پر، ڇو؟“

”شاخ جو پاڻي روڪڻ وارا بہ منهنجا چيلا آهن. مان انهن کي ناراض

نٿو ڪري سگهان. تون ٻيو ڪجهه چئه. پئسا، محل، بنگلو يا ڪارون چئه. اهي مان توکي هڪ گهڙي پل ۾ ڏيئي سگهان ٿو.“

”پر منهنجي ٻني پوک سوا سڃي پئي آهي، مون کي ان لئه پاڻي گهرجي.“ هاري جي آواز ۾ تيزي هئي.

”تنهنجي اها خواهش پوري نٿي ٿي سگهي، تو ٻي ڪا خواهش ڪر.“

”منهنجي ٻي ڪا خواهش پوءِ آهي، پهرين تون منهنجي هي خواهش پوري ڪر.“

هاري ضد ۾ اڙي ويٺي رهيو.

”توکي پنهنجي ڌيئرن جي شادي ڪرائڻي آهي، وڏي پٽ کي ملڪ کان ٻاهر موڪلڻو آهي، تون جيتري دولت چئه مان توکي....“

ڳوٺ واري مسجد مان ٻپهري جي آذان اچڻ ڪري شيطان چپ ٿي ويو.

هاري رحم دل هو ان کي پنهنجو فڪر هجڻ سان گڏ پرسان وارن ڳوٺاڻن جي ٻنين جي پريشاني به هئي. شيطان جي ڳالهين ۾ گهريلو مجبورن سبب پهرين ته هاري پنهنجو روح شيطان کي ڏيڻ لئه راضي ٿي ويو هو پر هاڻي ٻپهري جي آذان ٻڌي سندس ذهن مان اهو خيال نڪري ويو هو. هن سوچيو پئي ته هن مصيبت مان جند ڪيئن ڇڏائي. آذان ختم ٿيندي ئي هاري جي ذهن ۾ هڪ خيال ڪنوڻ جان چمڪيو ۽ سندس چهرو ٻهڪڻ لڳو.

هاري ڪلمو پڙهيو.

”منهنجي هڪڙي خواهش جي تون پورين ڪرين. ته مان ٻي ڪا خواهش نه ڪندس.“

شيطان خوشي مان جهومي پيو. سندس چهرو ٻهڪڻ لڳو. هن سمجهيو ته بيوقوف ۽ جٽ هاري سندس وڇايل جار ۾ ڦاسي پيو آهي. بيوقوف صرف هڪڙي خواهش جي بدلي پنهنجو قيمتي روح منهنجي حوالي ڪرڻ لئه تيار آهي. اها خواهش وڌ ۾ وڌ بي پناهه دولت، بنگلا ۽ ڪارون هونديون، ٻيو ڇا؟

”چئه توکي ڪيتري دولت گهرجي؟“

”منهنجي پهرين ۽ آخري خواهش منهنجي هوندي به منهنجي ناهي، منهنجي رب جي آهي. اتي تون مون کي سجدو ڪرين ته مان پنهنجو روح مرڻ کان پوءِ توکي....“

هاري اڃان پنهنجي ڳالهه پوري ئي ڪا نه ڪئي هئي ته شيطان جو ٻهڪندڙ چهرو وسامي ويو. هاري جي پوري ڳالهه ٻڌڻ کانسواءِ ئي شيطان اتان ٻاڦ جيان هوا ۾ گم ٿي ويو. هاري جي چپن تي ڪنهن نئي چاول ٻار جهڙي مرڪ رقص ڪرڻ لڳي.

..........*

وڪيل جو تعارف

هڪ وڪيل جي گهر آڏو سندس تعارف جي تختيءَ ۾ هي ڪجهه لکيل هو.

”جڏهن به ڪنهن مسئلي جي حل ڪرڻ ۾ مرضي هوندي ها ته ان جو ڪو نه ڪو حل ضرور هوندو آهي. جڏهن حل موجود هوندو آهي ته ظاهر آهي ته ان لاءِ ڪو قانون ته هوندو ۽ جڏهن قانون هوندو آهي ته ان جو قائدو به هوندو ۽ جڏهن ڪو قائدو به هوندو ته ان ۾ خامي به هوندي ۽ جڏهن ڪا خامي هوندي هئي ته ان لاءِ وڪيل به هوندو ۽ مان آهيان وڪيل...

اسان سڀئي اهو خوب ڄاڻون ٿا ته اسان جي معاشري ۾ ان کي حد کان وڌيڪ عزت ۽ احترام ملي ٿو جنهن وٽ پيسو دولت، ڪارون ۽ بنگلا آهن. اهو ڪو نه ڏٺو ويندو آهي ته اها دولت جائز نموني ڪمائي وئي آهي يا ناجائز. ظاهري ڏيک ڏيکاءُ ۽ هٽ ٺوڪيل ڪوڙي شان ۽ شوڪت کي ئي سڀ ڪجهه سمجهيو وڃي ٿو. پيسي کي ئي سڀ ڪجهه ئي سمجهه واري سوچ ڏينهون ڏينهن اسان جي معاشري ۾ ڪينسر جيان اسان جي ذهنن کي زنگي رهي آهي. بيمار معاشري جو عڪس ڏيکاريندڙ ڪهاڻي.

گرگٽي رنگ

سيف الحق تنيو

نرم گرم بحث ۽ مباحثن تي مشتمل دلچسپ احوال.

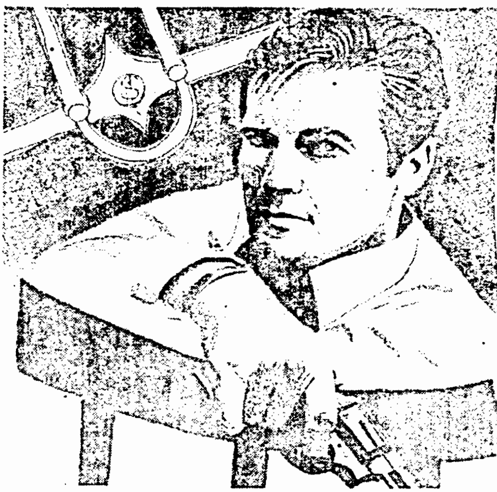

چار چٽا ڪچهري ڪندي.

هڪڙي چيو "لاغرض آهي، ڪنهن سان اٽي ويهي ڪو نه... نه مرڻي ۾ اچي نه پرڻي ۾...."

ٻي چيو "بي پرواهه آهي واقعي به... رستي ۾ ڪنڌ سيٽيون گذريو ويندو آهي ته ڪنهن کي سلام ناهي ڪندو!"

ٽئين چيو "اخلاق ڪونهيس ڪو.. وات ڳاڙهو ڇورو آهي، پٽس ۾ وڏي مٽيا هئي!"

چوٿين چيو "ها ادا. پيءُ مئي تہ صفا بگڙي ويو آهي، نہ ڪري ڪم نہ ڪار... سڄو ڏينهن وتي رلندو آواره..."

(سال ڪانپوءِ..)

ساڳيا ماڻهو ساڳي نوجوان بابت...

پهرين چيو" سائين همراهہ جا پير زمين تي نہ ٿا ٽڪن، آسمان ۾ پيو اڏري!!"

ٻي چيو "سائين پئسي ڪي مڱي آهي. اڳي وتندو هو پٽڪون ڪائيندو.. هاڻي تہ عيشن ۾ آهي، ياڳ ڪليو اٿس!"

ٽئين چيو"يائو هٿ جو ياڳ آهي، پيو مڙءِ خيرُ...."

چوٿين چيو "عيشن ۾ ڇو نہ هوندو... ڏاڙا جو هٽي ٿو نہ ٿو ڇڏي ڪا رستي سان ويندڙ ڳاڏي...."

(ڪجھہ مهينن ڪان پوءِ...)

ساڳيائي ماڻهو ساڳي نوجوان بابت...

هڪڙي چيو "سريلو ماڻهو آهي، برادريءَ ۾ بہ سيني ڪان گهٽو اٿي ويهي، مرٽو هجي يا پرٽو سيني ڪان اڳي ئي پهچي وڃي ٿو..."

ٻي چيو "ها.يائو خيال وارو بہ آهي، رستي سان ويندو آهي تہ وڏا تہ وڏا پر ٻار کي بہ سلام ڪندو ويندو آهي. نياز نوڙت تہ ڪو ان ڪان سکي. ياڪر پائي ملڻ تہ سندس سڃاٽپ آهي!!"

ٽئين چيو "پٽس اهڙو ڪتي هو... جهڙي مٽيا وارو هي آهي، ڏاڍو سنو سهاجهو آهي، شلَ مائرون اهڙا پٽ ڄڻن!"

عقل مند مڙس

هڪ شريف ماڻهو پنهنجي عقل تي هميشہ فخر ڪندو هو. هي جڏهن بہ آفيس لاءِ ويندو هو تہ هميشہ پنهنجي زال کي چوندو هو "خدا حافظ، چئن ٻارڙن جي ماءُ!"

هڪ ڏينهن هن پنهنجي زال کي اهو چيو تہ هن جي زال جيڪا اهي جملا ٻڌي ٻڌي بيزار ٿي پئي هئي. چيو "تاتا، هن ٻارڙن جا پيءُ."

انهيءَ ڏينهن کان وٺي مڙس جي هوشيارپ غائب ٿي ويئي.

چوٿين چيو "گهٽو رُلي بہ ڪو نہ ٿو. اڪثر پنهنجي اوطاق ۾ يا گهر ۾ رهي ٿو. هر جمعي تي ديگ يت جي بہ لاهي ٿو. سخي مڙس آهي!!"

(ٽن مهينن ڪان پوءِ)

اهي ئي ماڻهو انهيءَ نوجوان بابت.

"هڪڙي چيو" مارجي ويو نيٺ مقابلي ۾. ائين تہ ٽيٽو هو. بري ڪم جو نتيجو بہ برو... "جهڙي پوک تهڙي لُڻ"

ٻي چيو "ڏاڙيل ٿيو هو... اڙي وڏا وڏا ڏاڙيل ڏوڙ ٿي ويا، هن جي ڇا مجال... هُون"

ٽئين چيو "ظالم هو. نہ ڇڏيندو هو ڪا ڳاڏي روڊ سان. ڦري ڇٽ ڪندو هو هي بہ ڪو ماڻهپو آهي جو ماڻهو ماڻهوءَ کي لٽي؟ توبهہ. توبهہ شل مائرون اهڙا پٽ نہ ڄڻن!"

چوٿين چيو "مڙس ماڻهو تہ نہ چئبو انهي کي... باقي ديگ يت جي خيرات ۾ هر جمعي تي لاهيندو هو تہ ڇا ٿيو؟ ڏاڙيل مان سخي ٿي ويجو آڇا!؟

............*

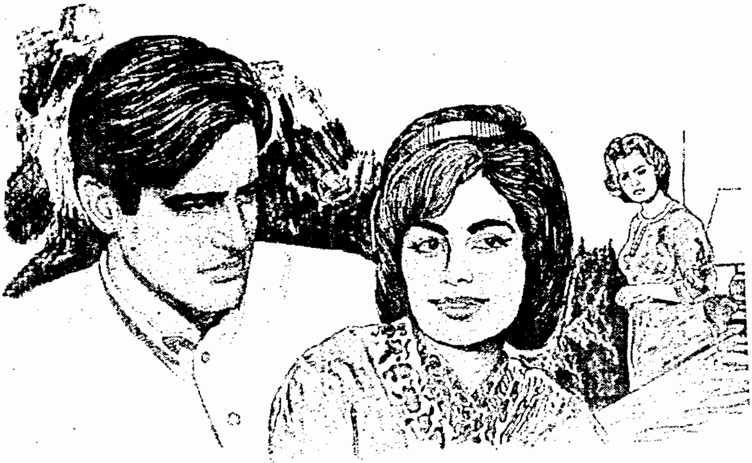

آزاديءَ لاءِ!

عظيم

جڏهن جڏهن ظلم پنهنجي حد کان وڌي ويندو آهي تہ مظلومن پاران اهڙا تہ لگ ڪاندار ينڌ منظر پيش ڪيا ويندا آهن، جنهن جو ڪو تصور بہ ڪرڻ مشڪل هوندو آهي. ڪيئي سالن کان وٺي مظلوم، معصوم فلسطينن تي قابض، جابرءَ ظالم نشي ۾ مست يهودي اسرائيلين طرفان باقاعده منصوبي تحت اهڙا تہ ظلم ڪيا ويا آهن، جو هلاڪو جي ظلمن کي بہ مات ملي وڃي. اهڙن ڪيل ظلمن جو انساني تاريخ ۾ مثال ملڻ مشڪل آهي، پر هيتري ساري ظلمن، مصيبتن، پنهنجن پاران ويڳاڏپ باوجود فلسطينن پاران اهڙو تہ سر جوجواب پٿر سان ڏنو آهي جو دنيا جون شيطاني قوتون بہ حيران آهن. مظلومن پاران پيش ڪيل اهڙي هڪ قربانيءَ جو ذڪر هن نئين ليکڪ جي ڪهاڻيءَ ۾ پڙهندا.

هڪ سچي واقعي جي پس منظر ۾ لکيل هڪ فلسطيني ڇوڪريءَ جي قربانيءَ جو احوال.

هوءَ سامهون ايندڙ فوجي گاڏين کي ڏسي تيءَ پاسي تي تي وڃي ٿي. هن جي اکين جي اڳيان ڪجهہ ڏينهن اڳ وارو اهو خوفناڪ منظر گذري ٿو. اسرائيلي فوجي ڪجهہ فلسطيني نوجوانن کي پڪڙي وٺي پئي ويا. مزاحمت ۾ هو بہ

هنن سان جهيڙي رهيا هئا. يهودي فوجي هنن کي ائين ڪُتي ۾ گهلي رهيا هئا ڄڻ هو ڪي انسان نہ پر جانور هجن. گهٽي مزاحمت کان پوءِ فوجي هنن کي هڪ قطار ۾ بيهاري گولين جو منهن وسائي ڏين ٿا. هو ائين ڦتڪي ۾ تڙپي رهيا هئا، ڄڻ ڪنهن جانور

کي سِير ڏني وئي هجي.

اهو منظر ڏسي هيءَ تڙپي اٿي هئي ۽ خوف وچان هن کان رڙ نڪري وئي هئي. هوءَ سهڪندي سهڪندي اچي گهر پهتي هئي ۽ گهر پهچندي ئي اوچنگارون ڏئي روئڻ لڳي هئي، ڄڻ هن جو ڪو ويجهو عزيز مري ويو هجي. رات جو به هوءَ سکون سان نه سمهي سگهي هئي. هر هر هن جي اکين جي اڳيان اهو ئي خوفناڪ منظر تري ٿي آيو ۽ هوءَ ڇرڪ ڀري اٿي ٿي پئي.

هوءَ پاڻ سان گڏ هڪ ننڍڙي گهر ۾ رهندي آهي هنن جو هڪ ٻئي کان سواءِ هن جهان ۾ ٻيو ڪو به ڪو نه هو. هنن جا ماءُ پيءُ ڪڏهن جو هي جهان ڏي هليا ويا هئا.

اهو به هڪ دردناڪ منظر هو، جڏهن هن جي پيءُ کي قتل ڪيو ويو هو. هو ته ان وقت ننڍڙا هئا پر ٻين جي واتان ٻڌو هئائون.

هنن جو پيءُ هڪ وطن پرست هو ۽ پنهنجي مذهب سان محبت ڪرڻ وارو ماڻهو هو. هن جي پيءُ جو لاش جڏهن گهر پهتو هو ته هن جي ماءُ جي حالت اهڙي ٿي وئي هئي جو هوءَ نه ڳالهائي رهي هئي ۽ نه روئي رهي هئي. ايئن ٿي لڳو ڄڻ هوءَ ڪو بت بنجي وئي هجي ۽ ائين ئي خاموش خاموش هوءَ هيءَ دنيا ڇڏي هلي وئي.

هن جو ڀاءُ ايمان به هڪ سچو وطن پرست ۽ مذهب سان محبت ڪرڻ وارو نوجوان آهي. هو به هميشه فلسطينين جي لاءِ يهودين سان جهيڙيندو رهي ٿو.

ايمان پنهنجي ساٿين سان گڏ شهر کان الڳ هڪڙي ويران جڳهه ۾ وينو يهودين سان جهڙپن جي باري ۾ ڳالهائي رهيو هو. اوچتو ٻاهران گاڏين جو آواز ٻڌڻ ۾ اچي ٿو. هو هوشيار ٿي وڃن ٿا. فوجي گاڏيون ان جڳهه کان جنهن ۾ هو وينا هئا. ٿورو پريرو گذري رهيون هيون. هو الڳ الڳ ٿي ان جڳهه کان ٻاهر نڪرن ٿا. ايمان ڏٺو ته گاڏيون اڳتي هلي بيهجي ويون هيون ۽ فوجي گاڏين مان لهي هيڏي هوڏي واجهائي رهيا هئا. ڄڻ ڪنهن کي ڳولهي رهيا هجن. ايمان پنهنجي ٿيلهي مان هڪڙي شيشي ڪڍي ٿو، جنهن ۾ پيٽرول ڀريل هو. هن شيشي ۾ هڪ وٽ ناهي وڏي ۽ ان کي ٿورو ٻاهر ڪڍي باهه ڏنائين. هن ڏٺو ته فوجي هڪ هنڌ گڏ ٿي رهيا هئا. هن اهو موقعو وڃائڻ نه ٿي چاهيو. هن نعره تڪبير چيو ۽ هٿ هوا ۾ بلند ڪري شيشي فوجين طرف اڇلائي ڇڏي. هڪ وڏو ڌماڪو ٿئي ٿو ۽ فوجي ڪنهن ڦوڪٽي جيان هوا ۾ اڏامي وڃي زمين تي ڪرن ٿا. هو پنهنجي مشن ڪامياب ڏسي خوشيءَ وچان نچڻ لڳي ٿو ۽ هن جا ساٿي به هن سان خوشيءَ ۾ شريڪ ٿين ٿا.

هو گهر ۾ داخل ٿيو ته هن جي نظر ڀيڻ نفيسا تي پئي جيڪا ماني پچائي رهي هئي.

"نفيسا ماني ته آڻي ڏي، بک لڳي آهي." هو ڀيڻ کي چوي ٿو ۽ هوءَ ماني ڪڍي اچي هن جي اڳيان رکي ٿي.

"اڄ هنن کي جهنم رسيد ڪري آيو آهيان." هو پنهنجي منهن پٽڪي ٿو.

"ڪنهن کي جهنم رسيد ڪري آيو آهين ادا!" نفيسا هن کان پڇي ٿي.

"انهن ئي اسلام جي دشمنن کي، جيڪي انسانيت جو قتل عام ڪري رهيا آهن. منهنجو وس پڇي ته انهن سيني اسلام

جي دشمنن کي ختم ڪري ڇڏيان.“ هو حقارت ڀريل لهجي ۾ چوي ٿو.

رات ڪافي گذري چڪي آهي. هوءَ ڪيتري ئي وقت کان پاءُ جو انتظار ڪري رهي آهي. الائي ڇو اڄ هن ايڏي دير ڪئي آهي. اڳ ۾ ته ڪڏهن به ايڏي دير ڪو نه ڪئي اٿائين. هوءَ دل ئي دل ۾ سوچي ٿي ۽ گهبرائجي وڃي ٿي. ڪجهه ڏينهن اڳ وارو منظر ٻيهر هن جي نظرن اڳيان گذري ٿو. هوءَ ڏڪي وڃي ٿي ۽ هن جي دل جي ڌڙڪن تيز ٿي وڃي ٿي.

اچانڪ دروازو کڙڪي ٿو. هوءَ ڊڄندي ڊڄندي اڳتي وڌي ٿي ۽ در کولي ٿي. در کلندي ئي ايمان اندر داخل ٿئي ٿو. ايمان کي ڏسي هن جي واتان رڙ نڪري وڃي ٿي. هو سڄو رت ۾ ٻاڙهو لڳو پيو هو. هن جي جسم تي رڳو گولين جا نشان هئا. هوءَ اڳتي وڌي پاءُ کي ڀاڪر ۾ آڻي ٿي ۽ اچي کٽ تي سمهاري ٿي.

ايمان ڪجهه ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو، پر لفظ هن جي نڙيءَ ۾ ئي رهجي وڃن ٿا. نفيسا چرين وانگر ڪڏهن هيڏي ڪڏهن هوڏي ڊوڙندي رهي ٿي. هن کي ڪجهه به سمجهه ۾ نه ٿو اچي ته هوءَ ڇا ڪري!

”نفيسا!“ آخرڪار ايمان جي واتان پيڻ جو لفظ نڪري ٿو. هوءَ ڊوڙندي اچي پاءُ کي آغوش ۾ آڻي ٿي.

”منهنجي ننڍڙي پيڻ...! مان ... هاڻي ... وڃي ... رهيو.... آهيان.“ هو ڪيتون ڏئي چئي رهيو هو. هن جي تڪليف هاڻي برداشت کان ٻاهر ٿي وڃي ٿي. هو پنهنجي پيڻ جي هٿ تي هٿ رکي ٿو ۽ زور ڏئي جهلي ٻيهي ٿو، جڻ موت سان جهيڙي رهيو هجي. هن جو هٿ آهستي آهستي ڍرو ٿي وڃي ٿو ۽ نفيسا پاءُ کي سيني سان لڳائي ٿي. ڳوڙها مسلسل هن جي اکين مان وهندا رهن ٿا.

ايمان هڪ وڏو ٿڌو ساهه کڻي ٿو ۽ ڪلمو پڙهڻ شروع ڪري ٿو. هن جي جسم کي هڪ وڏو جهٽڪو لڳي ٿو ۽ هو صفا ڍرو ٿي وڃي ٿو. نفيسا روئندي روئندي اچانڪ چپ ٿي وڃي ٿي. هوءَ خالي خالي نظرن سان پاءُ جي معصوم چهري ڏانهن نهاري ٿي، جنهن تي حد کان وڌيڪ سڪون ۽ اطمينان آهي. هوءَ ناهي جوڙي پاءُ کي کٽ تي سمهاري ٿي ۽ هن جي سيرانديءَ ويهي هن جي وارن ۾ هٿ ڦيرائي ٿي، جڻ هن کي ننڊ ڪرائڻ جي ڪوشش ڪندي هجي.

ايمان کي گذاري ڪيئي ڏينهن گذري چڪا آهن. پاءُ جي گذاري وڃڻ کان پوءِ هوءَ چپ چاپ پنهنجي ڪمري ۾ ويٺي هوندي آهي. ڪيترن ئي ڏينهن کان هوءَ نه ته ڳالهائي سگهي آهي ۽ نه ئي وري کلي يا روئي سگهي آهي. بس، ڪجهه نه ڪجهه هر وقت سوچيندي رهندي آهي.

کٽ تي ويٺي اچانڪ هن کي ڪو خيال اچي ٿو ۽ هوءَ ٽپ ڏئي اٿي ويهي ٿي.

مون کي پنهنجي پاءُ جو رهيل ڪم پورو ڪرڻو آهي. هن جي خوابن کي پورو ڪرڻو آهي. هوءَ پنهنجي منهن ڳالهائي ٿي.

٭......٭......٭

پنهنجي فيصلي کي عملي جامو پهرائڻ لاءِ هوءَ پاءُ جي گروپ ۾ شامل ٿي وڃي ٿي. ايئن ٿو لڳي جڻ هن جي جسم ۾ هن جي پاءُ جو روح اچي ويو هجي.

هو گڏجي ويٺا ڪنهن نئين حڪمت عملي تي سوچي رهيا هئا. ڪوئي چوي ٿو، هيئن ڪجي،ڪوئي چوي ٿو هونئن ڪجي. هوءَ خاموش ويٺي، هنن جون ڳالهيون ٻڌي ٿي.

اوچتو هن کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ اچي ٿي ۽ هوءَ گهري سوچ ۾ گم ٿي وڃي ٿي. ڳالهه ذهن ۾ ايندي ئي هوءَ چپ چاپ گهر هلي اچي ٿي.

٭......٭......٭

گهر اچي هوءَ پنهنجي پسند جو جوڙو ڪڍي پائي ٿي. اکين ۾ ڪجل ۽ مٿي سان ڳاڙهي رنگ جو اسڪارف ٻڌي ٿي. هوءَ نهي سنبري اچي آئيني جي اڳيان بيهي ٿي ۽ پاڻ کي چتائي ڏسي ٿي، ڄڻ پاڻ کي آخري دفعو ڏسندي هجي، در کان ٻاهر نڪرندي هوءَ هڪ دفعو پنهنجي گهر ڏانهن نهاري ٿي ۽ يهودين جي هيڊ ڪوارٽر جو رخ ڪري ٿي.

٭......٭......٭

هوءَ لڪندي لڪندي اچي هيڊ ڪوارٽر جي گيٽ تي پهچي ٿي. فوجين جي نظر کان بچندي اندر داخل ٿئي ٿي. اندر رڳو فوجي ئي فوجي آهن. هوءَ به ته ايئن ئي چاهي پئي ته اتي وڃي جتي تمام گهڻا يهودي فوجي ۽ سربراهه موجود هجن.

اچانڪ هڪڙي فوجي هن کي ڏسي وٺي ٿو ۽ رڙ ڪري هن کي چوي ٿو،"اي ڇوڪري! هتي ڪيئن آئي آهين؟! توکي خبر ناهي ته هتي ڪنهن به فلسطينيءَ جو اچڻ سخت منع آهي."

هو اڳتي وڌي، هن کي هٿ کان پڪڙي ٿو ۽ اچي پنهنجي ڪمانڊر آڏو پيش ڪري ٿو.

هوءَ دل ئي دل ۾ خوش ٿئي ٿي. هن کي پنهنجو مقصد پورو ٿيندي نظر اچي ٿو.

ڪمانڊر هن کي حسرت ڀريل نظرن سان هيٺ کان مٿي جانچي ٿو. هاڻي چوڌاري ڪافي فوجي گڏ ٿي چڪا آهن.

هوءَ چوطرف بيٺل فوجين کي ڏسي ٿي ۽ سوچي ٿي ته هن کان وڌيڪ ڀلو ڪهڙو موقعو ٿي سگهي ٿو. هوءَ دل ئي دل ۾ ڪلمو پڙهڻ شروع ڪري ٿي ۽ پيٽ سان ٻڌل بم جو بٽڻ دٻائي ڇڏي ٿي.

هڪ زوردار ڌماڪو ٿئي ٿو ۽ هن جو جسم ٽڪرا ٽڪرا ٿي زمين تي وکري وڃي ٿو. چؤطرف قيامت جو منظر نظر اچي ٿو. رڳو رت ئي رت زمين تي ڦهلجي وڃي ٿو.

٭......٭......٭

ڪيترائي فوجي پنهنجي انجام تي پهچي چڪا آهن. هڪ طرف هن جي ڏڙ کان ڌار سسي پئي آهي. هن جي وارن سان اهو ئي ڳاڙهي رنگ جو اسڪارف ٻڌل آهي. هن جي چهري مان لڳي ٿو، ڄڻ هوءَ تمام گهري سڪون واري ننڊ ۾ ستل هجي. هن جا چپ مسڪرائي رهيا آهن، ڄڻ آزاديءَ جو هي گيت گنگنائيندا هجن.

رت ديس تنهنجي راهه ۾ ، جي ڦڙو ڦڙو ٿي وهي وڃي
تنهنجو به قرض لهي وڃي، منهنجو به نصيب ٺهي وڃي.

٭......٭......٭

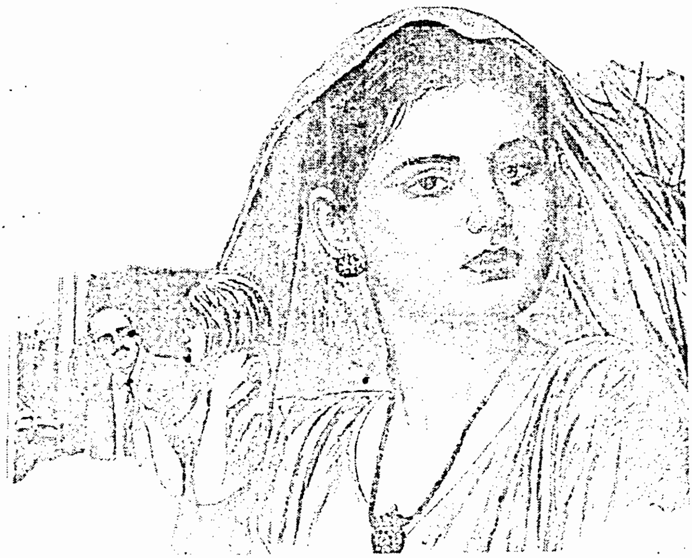

عزت ڪيي اڏاري

ڪرشن راهي

چوندا آهن تہ غربت لڪائي بہ نہ ٿي لڪائي سگهجي.اها هڪ حقيقت بہ پڻ آهي.ڪوڙي شان شوڪت لڪائي بہ ڪيترو ڏينهن لڪائي سگهجي ٿي، اها هڪ ڏينهن اچي ظاهر ٿيندي آهي چو تہ ڪوڙ ڪوڙ هوندو آهي ۽ سچ صاف ستھرو روشنيءَ وانگر روشن.هن سنڌي ڪلاسڪ ڪهاڻيءَ ۾ بہ ڪجهہ اهڙي قسم جو احوال بيان ڪيو ويو آهي.هڪ ماڻهوءَ ڪوڙي ڏيک ڏيکاءَ ڪي ئي پنهنجو وطيرو بنائي، ماڻهن تي رعب رکي پنهنجومطلب ٿي ڪڍيو پر آخر ڪهاڻي جي ڪلائيميڪس ۾ ڇا ٿيو، سو هن ڪهاڻيءَ ۾ پڙهي معلوم ڪندا.

ڏاري شان شوڪت ورتل ماڻهوءَ جو مزي وارو احوال.

آفيس مان منهنجي ايندي ئي، ستيءَ چوڻ شروع ڪيو، "پر بہ آخر ڏيوس چو نہ ٿا؟ مئو جڏهن تو اچي، تہ ڏرڻو ماري تو ويهي رهي. ڏکي ڏوٽي تہ مئي ڪي ٻاهر ٿي ڪڍان. تڏهن بہ ڪو وڃي! ويندو تہ بہ پڻ پڻ ڪندو ويندو."

مون ڪوٽ لاهي ڪليءَ جي حوالي ڪندي چيو، "ڇا! چوي ڇا ٿو؟"

ستيءَ موڙو ڏيئي چيو، "چوندو وري ڇا؟ اهو ئي، تہ ڪپڙا واپس ڪريو، سيٺ ناراض ٿو ٿئي. مسواڙ ڪان مون تہ ڇا، پر منهنجن پوين بہ توبہ ٻيري. بس، ڪپڙا ملن

تہ ڇڻ لک ڪٽيم."

ستي رنڌڻي ۾ هلي ويئي. مون ڪٽ تي پاڻ ڇڏيندي چيو، "هيتري مسواڙ ہيو بہ ڪوئي ڏيندس، ڪڏهن اهو بہ پڇيو اٿئيس؟"

ستيءَ رنڌڻي مان ئي جواب ڏنو، "ها، پر مئي ڪي جڏهن مسواڙ ڪپي ٿي ڪانہ. تہ پڇانس ڏوڙ. مونکي تہ توهان جي سمجھہ تي ماٺ ٿي اچي."

"ءِ، مون ڪي تنهنجي سمجھہ تي اوڳرائي ٿي اچي" مون جلندي ڇپن ۾ پڻ پڻ ڪئي.

گھڙي رکي، وري ستيءَ جو آواز آيو، "پر آخر پراون ڪپڙن ۾ رکيو ڇا آهي؟ ماڻهو پائيندو آهي تہ پنهنجا سبائي پائيندو آهي ڪين پراوا پائي، وتندو آهي گشت ڪندو! ماڻهو ٻڌندؤ ڇا چوئندؤ؟"

ستيءَ جو آواز هونئن ئي ڪنن سان وڙهندو آهي، هينئر تہ ويتر ڳالهايائين ڏاڍيان، بس، مون ڪي گجي اچي ويئي، "سو ماڻهن ڪي ٻيوڪر، ڏنڊو آهي! ها، باقي جن نہ ٻڌو هجي، تن ڪي وڏي واڪي دهل تي ڏوئنڪو هڻي، وڃ بزار ۾ وڃي ٻڌاءِ تہ نانءُ ٽئيئي."

ستي رنڌڻي مان نڪري آئي. هٿ ۾ ويلڻ بہ ڪٽي آئي. دروازي جي چانئٺ وٽ بيهي چيائين، "سو ڪاوڙ وري مون مان تا ڪڍو؟ پاڻ ڏاڍيان ڳالهايو تہ بس، باقي مان ٿورو ئي تي ڳالهايان تہ ڪامٽي وٺي ٿي لڳيوَ؟" آهستي آهستي سندس آواز ويو ڳرو ٿيندو، ٻہ چار ڳوڙها بہ ڳري پيس ۽ اوچنگار ڪڍي چيائين، "ها، مئيءَ ماءُ جي هڪڙي ئي ڌيءَ آهيان نہ. جيئن وٽيوَ تيئن هلايو."

مون ڪي بيني تہ باھہ هئي پر ڪجھہ ڇئي نہ سگهيس، خبر ناهي ڇو زال ذات جا ڳوڙها ڏسي، دل ڳائون مائون ٿي ويندي اٿم. پر تڏهن بہ ڇپن ۾ پٽڪندي چيم، "مان بہ ننڍڪو آهيان نہ، تڏهين ٿي جوش ڏيڪارين، سس سهرو جيئرو هجيئي، تہ هيئن ڪاڪڙو ڪڍين جيڪر."

بوءِ لاهي، هٿ ڌوئي وينس مس، تہ ستي بہ روٽي پاڻي ڪٽي آئي. مون دل وننڌي چيومانس، "منوهر ڪٽي آهي؟" حالانڪ مون کي خبر بہ هئي تہ انهيءَ وقت هو راند روند ڪرڻ ويو هوندو ۽ ائين ڇئي جو پنهنجي سفيد بنيهي ڪڍي ڪيم باهر. سو ستيءَ ڪان بہ ڪل نڪري ويئي. ڪچيائين سو ڪو نہ، پر بس آڻ مجي، جهڳڙو ختم.

روٽي ڪائي ستي بہ ٿي واندي، تہ ڪٽ تي ويهندي چيم، "تون نہ ٿي سمجھين، ستي! انهن ڪپڙن مان مون الائي ڪهڙا ڪهڙا ڪم هيل تائين نہ صرف پنهنجا پر پراوا بہ ڪڍيا آهن. جتي بہ اهي ڪپڙا پهري ويندو آهيان اتي "نہ" نہ ٿيندي آهي. خبر ناهي ڪهڙو علاوالدين جو چراغ انهن ڪپڙن ۾ لڪل آهي! تنهن ڏينهن منوهر جي ماستر جي ڳالهہ ڪا نہ ٻڌائيمانءِ. منوهر ڪي جو ماستر في نہ ڏيڻ ڪري ڪلاس مان ڪڍي ڇڏيو هو، سو چيم تہ وڃي ڪجھہ ايلاز منٿ ڪريانس تہ من مجي. اهي ئي ڪپڙا پائي ويس. پٽيوالي ڏسنديئي وڏو سلام پريو. مون جڏهن پڇيومانس، "هيڊ ماستر اندر آهي؟" تہ اصل پاڻ وٺي هليو هيڊ ماستر وٽ، هيڊ

ماستر جي سامهون ٽيس مس، ته هيڊ ماستر پنهنجو ڪم ڇڏي اٿي ڪڙو ٿيو. مونکي عجب ته ضرور لڳو. خبر ناهي انهن ڪاڏيءَ جي ڪپڙن ۾ ڪهڙي ڪرامت آهي! مون کي به اهڙن موقعن تي ضرور سمڪ اچي ويندي آهي. نهي نڪي وينس ته هيڊ ماستر مون کان پڇيو، "چا پيئندا، چانهه يا ليمن؟"

مون ناڪار ڪندي چيو، "ڪجهه نه، گهران پي آيو آهيان، بس ضرورت نه آهي." پر هيڊ ماستر سائين ڪٿي ٿو ڇڏي. آخر چانهه اچي ويئي ۽ گڏوگڏ سندس پاڻيجا بسڪوٽ به. منوهر جي ڳالهه ڪئي مانس ته يڪدم ماستر ڪي گهرايائين. منهنجي منهن تي چيئينس ته منوهر ڪي ڪجهه به نه چوي، پلي جڏهن وٺيس تڏهن في آٽي. ماستر تي به منهنجن ڪپڙن جو اثر ٿيو. هٿ ملائيندي چيائين، "منوهر توهان جو پٽ آهي؟ مون کي خبر نه هئي، خير هينئر ڪيس ڪجهه نه چوندس، توهين خاطري ڪريو." هيڊ ماستر حال احوال پڇڻ چاهيو ته ٻڌائيندي چيومانس، هينئر ته مان آفيس ٿو وڃان، آفيس جو وقت ٿي ويو آهي، هينئر نه، ڪنهن ٻئي دفعي گڏجنداسين."

"ضرور، ضرور، پلا پنهنجي آفس جو پتو ته ڏيئي وڃو." هيڊ ماستر انتظاريءَ وڃان چيو، مون ڪيس پنهنجي آفيس جي ائڊريس ٻڌائي ته عجب کائي، کلي چيئين، "اچا ته يونيورسل ٽريڊنگ ڪارپوريشن توهان جي ڪمپني آهي! ته بس، ڪڏهن ڪم پيو ته ضرور اچڻو ئي پوندو. انهيءَ ڪمپنيءَ جي جڳهه ڏسڻ تي ئي ڪڏهن ڪڏهن ڏاڍي دل ٿيندي آهي."

"چا ٿي سمجهين؟ ڪيئن بيوقوف بڻائي آيو مانس نه! مڃوءَ سمجهيو هوندو ته ڪمپنيءَ جو مالڪ ئي مان آهيان. پلا ڪپڙا جو ڏنائين ههڙا اڇا! تڏهن ٿو چوان ته ڏوٻيءَ کي پٽائينس. پيو نه ته به مسواڙ وڌائي ڏيڻ جو ڪٿي دلاسو ڏينس. سيٺ ڪي ڪٿي چوي ته سندس ڪپڙا ٻئي ڏوٻيءَ سان مٽجي ويا اٿس. جڏهن مليس ته ڏيندس."

ستيءَ سڄي ڳالهه ٻڌندي، ٻڌندي، روٽي به کائي ختم ڪئي. گرڙي ڪري، انگوڇي سان منهن اگهندي چيائين. "ڪنهن مهل نه اهو پاندو پڳو، ته بس پوءِ پوليس جي پيچ ۾ هوندءِ، مورو ڳوٺي اسان کي به رڻ ۾ رولي ويندءِ."

مون اٿي چيو، "هل چري! اڙي، سلامت رهن هي ڪالو ڏوبيءَ جا ڏنل ڪاڏيءَ جا ڪپڙا. ڏس ته اچا انهن مان ڪيڏا نه ڪم ٿو ڪڍان. ڪپڙا نه، سمجهه ته عزت اڏاري ورتي اٿم."

ستي ٽوڪيو، "پر جي ايترو شوق اٿو ته پنهنجا چو نتا ڪٿي سبايو! ماڻهو پراوا به ڪڏهن ڪپڙا پائيندو آهي!"

مون ڪنڌ کي هلڪو جهٽڪو ڏيندي چيو، "وري اهائي ڳالهه! چري آهين چري. چيم ته هي ڪپڙا مهانگا آهن. اسان جو ڪم ناهي ههڙو ڪپڙو خريد ڪري سبائڻ. سلائي ڏسين ٿي، چا لڳي پيئي آهي! هيءَ شيرواڻي گهٽ ۾ گهٽ 75 روپين کان گهٽ جي نه هوندي. هن جواهر ڪٽ گرم صدريءَ جو ڪپڙو سمجهين ٿي ته 15 رپين وال کان گهٽ هوندو، ڪڏهن نه. باقي رهي ڳالهه چوڙيدار پائجامي ۽

ڪڙتي جي، سو اهو ڪپڙو به 3 يا 4 روپيئين وال کان گهٽ نه هوندو. هاڻي ٻڌاءِ ته اهو ڪپڙو ڪتان ايندو؟ ۽ ايتري سلائي ڪير ڀريندو؟ هتي ته حال اهڙو لڳو پيو آهي جو ڪوئي سو رپيا اڌارا ڏئي، ته ٻئي ڏينهن ئي جيڪر ڏينهن جو ڏيئو ٻاري ڏيکاريانس."

ستيءَ کي ڳالهه سمجهه ۾ آئي ضرور، پر زالاڻي سمجهه آهي نه، تڏهن به نه مڙي ۽ چيائين، "پر مان ته مٺي سان وري نه ڳالهائيندس، اڃي ته پاڻ منهن ڏجوس."

مون به خنڪيءَ مان چيو، "ها ها، مان ڳالهائيندوسانس، آخر ڪهڙو لاٽ جو پٽ آهي؟"

☆......☆......☆

هونئن ته ستن پيڙهين تائين سچ ڳالهائڻ لاءِ منع ٿيل آهي، ليڪن ڪوڙ نه چوندس. مون کي هونئن شوق نه ٿئي ها، پر تنهن ڏينهن صبوح جو اڃا ڏندڻ وات ۾ وجهي ٻاهر نڪتس مس، ته پاسي ۾ رهندڙ گجراتي چبيلداس سامهون گڏيو، پڇيائين، "ڪيئن صاحب! رات توهان جي گهر ڪهڙو گول مال هو؟"

مون ڳالهه نه سمجهي، هٻڪندي ڪانئس سوال ڪيو، "ڪجهه ڪو نه هو، ڇا، ڇاجي باري ۾ چئي رهيا آهيو؟"

چبيلداس ڏند ٽيڙي چيو، "اڙي يار، رات مون ۽ منهنجي زال اهي آواز پئي ٻڌا، جو سمجهيوسون ته شايد توهان جي گهر ڪوئي تماشو ٿي رهيو هو."

هاڻي هن جو اشارو اسان جي انهيءَ رات واري ٿيل جهڳڙي ڏانهن هو. انهيءَ ڏينهن مان به ذرا موج ۾ هوس، سو ڪلي

چيم، "واه! اڙي تماشو ڇا، اهو ته دنگل هو دنگل. چئو ته ڪجهه داءُ پيچ توهان کي به سيکاريون."

ويچاري جو مشڪڻ ئي بند ٿي ويو. مون وري ڳالهه بدلائي چيو، "خير، پر توهان خبر ڏيو ته اڄ توهان جي ڪٿي چڙهائي آهي؟ هيءَ جواهر ڪٽ صدري! هيءَ سوڙهن پاچن واري پتلون!! سچ ٻڌاءِ چبيلداس! اڄ هيءَ بجلي ڪنهن تي ڪرڻ واري آهي؟" مون ٺهڪ ڏنو.

"چبيلداس به کلي ڏنو ۽ چيائين، "يار! تنهنجي اها ٺوڪڻ جي عادت نه ويئي. ٻئي ڪنهن پاسي ته به، بس فقط کاڌي خوراڪ جي وزير ۾ ڪجهه ڪم آهي....."

"کاڌي جي وزير ۾ تنهنجو ڪم! چبيلداس، تڏهن اتي به وڃي پهچين؟ خير يار! اسان جي سفارش ته ضرور ڪجائنس، ڀيو نه ته من دهليءَ وارا ڇانور ئي ڪجهه وڌائي ڏين ته جيئڻ ڪجهه بلئڪ مارڪيٽ ڪري، ڪٽڪ جو پورائو ڪريون. توهانجي هيءَ مڪائي ته يار، آنڊن ۾ باهه تي پيدا ڪري." مون ڪيس لفظي درخواست ڏني.

مان اندر هليو آيس. دل ۾ خيال ڪيم ته بس اها سڀ انهن ڪپڙن جي ڪرامت آهي، نه ته ڪٿي چبيلداس ۽ ڪٿي کاڌي جو وزير! چبيلداس، جو هونئن سدائين عقل جي پنيان لٺ کڻي گهمندو آهي، سو کاڌيجي وزير وٽ، واهه!

تنهن ڏينهن وري ڏٺم ته چبيلداس نهي نڪي گهر مان ٻاهر نڪتو. مون پاڻ کي چيو، "بس، پڪ ئي پڪ کاڌي جي

وزير وٽ، مان به ڪپڙا بدلائي، اهي ٿي ڪالو ڌوٻيءَ جا اڌارا ڏنل ڪاڏيءَ جا ڪپڙا پهري، نهي نڪي ٻاهر نڪتس ته ڏسان ته ڪاڏي جي وزير وٽ ڇا ٿو وهي واپري. گهٽ ۾ گهٽ پنهنجي ته پارٽ ڪري اچانس. چيلداس ڪان ڏس پتو پڇيل هوم. جڳهه ڳولهي لڌم، عاليشان جڳهه هئي. پهريائين خيال ٿيم ته شايد پاس پاس جو رولو نه هجي پر دربان جو مون کي ڏسي، جهڪي سلام ڪيو، سو مان بي ڌڙڪ اندر ٿيس. ڇاڪاڻ ته منهنجي لاءِ ته اها هڪ بلڪل رواجيّ ڳالهه ٿي چڪي هئي. مان اهي ڪپڙا پائي وڃان سلام نه ٿين؟ سوين، بلڪ هزارين، اندر گهڙيس ته ڏٺم ته وڏي شاهي ميز وڇائي پيئي هئي. جنهن جي چوڌاري پنجاهه ڪن ڪرسيون ته واه جون هيون. مان نهي نڪي هڪڙيءَ ڪرسيءَ تي بالم ٻڻجي ويهي رهيس. مهمان ايندا پئي ويا. نوڪر ويچارا ڪرسيون آٿي آٿي تڪجي پيا، منهنجي لاءِ اهو سهي ڪرڻ مشڪل هو، ته ڪهڙا مون وانگروري ڪوئيا هئا. ڇاڪاڻ ته ڏسڻ ۾ سڀ مون وانگرشريف پئي لڳا. خير، مهمان ويهندا ويا. چيلداس به آيو. مون کي هيئڻ پير جي قبر تي مجاور ٻڻجي وينل ڏسي، چرڪ نڪري ويس. اک پيچي اشارو ڪيومانس ته ادا سنيالجانءِ، نه ته هڪ ٻئي جي حجامت جو سامان پنهي وٽ موجود آهي. هو به سمجهي ويو ۽ ڪچيائين ڪو نه. مان به آرام سان ويهي رهيس. منهنجي پاسي ۾ جو مهاشيه وينو هو، مون محسوس پئي ڪيو ته رڪي رڪي سندس نظر منهنجن ڪپڙن تي پئي پيئي. پئي .ڪنهن ته نهاريو به نه ٿي، اوپرو جو هوس، پر هن هر هر پئي ڏٺو. مان دل ۾ ڪڇيون هٽي رهيو هوس ته .شايد ڪيس منهنجي شيرواڻيءَ جي سلائي پسند اچي وئي آهي. شايد ڪجهه ان بابت پڇي، تنهن ڪري دل ئي دل ۾ خيال ڪيم ته جي ڪجهه پڇيائين ته مان به ڦهڪائي ڏيندوسانس، ڪپڙا پنهنجا نه آهن ته ڇا ٿيو، اگهه جي ته خبر اٿم. سلائيءَ لاءِ ته پڪ پڇندو ۽ انهيءَ ڪري ئي ويچار ڪري ڇڏيم ته بمبئيءَ جي انن ڏهن نامڪنين درزين جا نالا جهڙوڪ، اوئنس فريزر، اي.آر.ڊايس، وائيٽ ويز ائنڊ ليڊ لاس وسيامل آسومل ۽ موٽواڻي وغيره جا نالا ٻڌائيندوسانس. بلڪ ائين ڪٿي چوندوسانس ته انهن ۾ ٻين ڪيترن ٻاهر جي ماهر ۽ مشهور درزين جي هڪڙي گڏيل ڪميشن ويهي، صلاح ڪري هنن ڪپڙن جي ڪٽنگ ڪئي آهي. جيتوڻيڪ سندس ڪپڙا به ڪي گهٽ اچا نه هئا، پر تڏهن به مون کي پنهنجا، ها پنهنجا ئي ٿيا نه، ڪي قدر بهتر نظر اچي رها هئا، پر هن ٻه چار دفعا ڏسي، وڌيڪ نهارڻ ئي ڇڏي ڏنو.

ميز تي طرح طرح جا طعام اچي ڳاهٽ ٿيا، جن کي ڏسي مون کي يڪدم انهيءَ جڳهه جي ٻاهران لڳل ويچاري پوسٽر جي يادگيري آئي، جنهن جي بي حرمتي ڪري، خوب مٿي پليٽ ٿي ڪئي وئي. پوسٽر تي لکيل هو، اناج وڌيڪ پوکيو ۽ ڪوشش ڪري اناج اجايو نه وڃايو. واه جو اناج جي بچت ڪري رهيا هئا هي سائينءَ جا سنواريا! رڪي رڪي مون وري به اک ٽيٽ ڪري پاسيواري مهاشيه ڏانهن پئي ڏٺو ته ڏسي ته نه ٿو. پر هن

شايد منهنجي دل جو حال ڄاڻي ورتو هو ۽ منهن ٻئي طرف ڪري ڇڏيو هئائين، پر ڪجهه منجهيل ضرور پئي لڳو. ڪيس سوچ ۾ پيل ڏسي مان به خوش هوس. سامهون وينل پنهنجي پاڙيسريءَ ۽ ٻاڻ جهڙي شريف، ڇبيلداس ڏانهن نهاري پئي مشڪيم ۽ موٽ ۾ ڇڻ لاچار ٿي، ڇبيلداس به پنهنجا ڏند پئي ڏيکاريا.

اوچتو ئي اوچتو ڪجهه گڙٻڙ ٿي ويئي. سيني سان ڪنو مان به اٿي ڪڙو ٿيس. خبر پيئي ته ڪروڙي چند، ڪاڏي جو وزير اچي ويو هو. شڪل ڏٺي مانس ته ڪٿي اوگرائي اچي ويم. ڏسڻ سان ئي مون کي ته معلوم ٿي ويو ته ڪپڙا جيتوڻيڪ ڪٿي سادا هئس مگر ڪروڙ ضرور ميڙيا هوندائين. خير ٿوري ۾، ڪانفرنس شروع ٿي. ڪاڏي جي وزير، ملڪ ۾ ڪاڏي جي تڪليف جو ذڪر ڪيو ۽ پنهنجي ورياڪياڻ جي آخر ۾ هڪ رٽ ڏيندي چيائين، "اسين سڀ، جي هڪ ويلو، خاص ڪري آرتوار جي شام جو، نه ڪائون ته بهتر ٿيندو ۽ ڪاڏي جي تڪليف به گهٽجي گهٽبي ۽ انهيءَ لاءِ اسانکي پهريائين پاڻ سان شروعات ڪرڻي پوندي."

مون دل ۾ چيو، "رٽ ته سني آهي، پر عمل خير ڪو ڪندو." خير، ڪن ڏيئي ٻڌڻ لڳس. سس پس ۽ ٽيڪا ٽپڻي سروع ٿيڻ لڳي. آخر وينلن مان هڪڙي ڇٽي همٿ ٻڌي چيو، "پوءِ اهو ويلو ڪٽي ڪاڏو وڃي؟"

ٻئي ڇٽي انهيءَ جو جواب ڏنو، "هوٽل ۾."

پهرئين چيو، "۽ جي ڪوئي ڏسي وٺي، ته پٽ وائڪي ٿي وڃي، ڪرسيءَ تان به هٿ ڌوئڻو پوي. اخبارن وارا حرامخور اهڙا آهن جو شل نه ڪنهن جي پنيان پون؟"

ٽئين ڇٽي رٽ پيش ڪئي، "ميون ۽ قلن قولن تي جو نه گذران ڪيو وڃي."

مون دل ۾ چيو، "هينئر ئي جڏهن وزيرءِ ليڊر ههڙا سٽيا ستايا مال ٿا کائين، تڏهن ئي عام ماڻهن کي رکي سکي روٽي مس ٿي ملي، سا به نه جهڙي. جيڪڏهن وزير وجي ميون ۽ قلن قولن تي پوندا، ته عام ماڻهن کي ته ڇوڏن ۽ ڪانين تي گذران ڪرڻو پوندو." هڪ ٻن ڇٽن هن رٽ جي تائيد ڪئي، ليڪن اها رٽ به پسي پيئي. مون کي جهل ئي نه پئي آئي، سمجهه ۾ نه پيو اچيم ته "جو ههڙي سولي سوال کي حل ڪرڻ ۾، ههڙا عقل جا اڪابر منجهي پيا هئا. لاچار جڏهن ڪنهن به افعال نه ڏنم، تڏهن اٿي سيني جي منهن ۾ ڦهلائي هنيم، "جو نه اهو آرتوار جو ويلو، ڪنهن معزز ميزبان جي ائٽ هوم قبول ڪئي وڃي، جتي نيند ڏيئي شهر جي ڪل شريف ماڻهن کي گهرايو وڃي."

سڀ ڦڙڪي اٿيا. سيني منهنجي رٽ جي فائدي ۾ تاڙيون وڄايون ۽ رٽ ڏيندڙ جي يعني منهنجي، قابليت جو داد ڏنائون. مون به خنڪيءَ وچان پنهنجي شيرواڻيءَ جو ڪالر، ٻٽڻ لاهي کولي ڇڏيو ۽ پوءِ وري هٿ سان ان کي سڌو ڪري، ٻٽڻ پائي، پنهنجي ڪرسيءَ تي ڪٽي پاڻ کي رکيم. اڃا به منٽ به نه گذريا، ته پاسي واري مهاشيه مون کي اشارو ڪندي چيو، " ذرا ٻاهر ته هلجو، توهان ۾ ڪجهه ڪم آهي."

منهنجي دل ڌڙڪڻ لڳي، ليڪن همت ٻڌي چيم، "هلو،هلو، مان حاضر آهيان."

ٻاهر نڪري اچي دالان ۾ بيناسين ته هن مخاطب ٿي چيو، "هي ڪپڙا توهان ڪٿان آندا آهن؟ ڪوڙ ڳالهائڻ جي ڪوشش نه ڪج، نه ته پوليس جي چانڙي نزديڪ آهي."

"هان!" مون ڪان چرڪ نڪري ويو، ليڪن تڏهن به ٻم جهلڻ جي ڪوشش ڪندي چيم، "هي به ڪو نمونو آهي پڇڻ جو؟" چاڪاڻ ته انهن ڪپڙن جو ۽ انهن جي ڪري تازي مليل عزت جو، نقلي نشو مون تي اچا سوار هو.

هن اکيون ڏيکاريندي چيو، "صاحب! هي ڪپڙا منهنجا آهن. شيرواڻيءَ جي ڪالر تي منهنجو نالو لڳل آهي. شڪ ته مونکي، توکي ڏسڻ سان ئي ٿيو هو پر غم ڪائي ويو هوس، اهو سوچي، ته بين وٽ به مون جهڙا ڪپڙا ٿي سگهن ٿا،پر جڏهن تو ڪالر ڪولي سڌو ڪيو، تڏهن پنهنجو نالو ڏسي ورتم.هاڻي تو سمجهيو؟"

هونئن جو مون سمجهيو هو ته شرافت سان ڪوئي ڪپڙن بابت سوال ڪندو ته پاڻ کي ٻڌائي، ستين آسمان تي ڪٽي ويندس، پر هينئر ته هڪ به آسمان هٿ نه آيو. ماڳهين ڍارو ئي ابتو پئجي ويو. عزت ۾ تنگ، منهنجي ته آسن اميدن تي چانهه هارجي ويئي، هاڻي چا چوانس ته ڪپڙا منهنجا آهن؟ هٿ جوڙي معافي وٺندي چيومانس، "معاف ڪجو، ڌوبي ڪپڙا مٽائي ڏيئي ويو آهي، شايد اسان ٻنهي جو ڌوبي ساڳيو آهي، سياڻي ئي واپس ڪندس." ۽ ڪيس ڪٽيَ هٿ جوڙيم.

هن مهاشيہ جو منهن ته غصي جا اگر چڏي رهيو هو، پر الائي ڪيئن منهنجيءَ جوانيءَ تي رحم اچي ويس،سو ٺري ويو، پر رعب سان چيائين، "جي سياڻي ڪپڙا نه پهتا ته پوليس هٿڪڙين سان ناناڻي گهر جو پاس پورٽ ڪٽي، تنهنجي در جي ٻاهران ڪڙي هوندي، سمجهئهُ؟"

مون عاجزيءَ وچان ڪنڌ نوائي چيو، "سمجهيم، خوب سمجهيم، آئينده اهڙي غلطي نه ٿيندي."

۽ جند ڇڏائي ڪنيم ڪڙي. اَصل تنگون ڪلهن تي رکي ڊوڙيس، دم به گهر اچي پٽيم. گهر اچڻ سان ڏسان ته ڪالو وينو هو. پاڻ ڪجهه چوي ئي چوي، تنهن ڪان اڳ ۾ ئي مون ڪپڙا لاهڻ شروع ڪيا ۽ سندس هٿ ۾ هڪ رپيا ڏيندي چيومانس، "ياڻو، هي رپيو اتو ۽ هي ڪپڙا، ڪيئن به ڪري اڄ ئي وڃي سيٺ جي گهر پهچايو."

ڪالو ته وائڙو ٿي ڪپڙا ڪٽي هليو ويو، پر ستيءَ کي ته چڻ اعتبار ئي نه ٿي آيو. مون کي ٻانهن ۾هٿ وجهي چيائين، "سچ! ائين!! اچا پايو ها نه، مون ته اچا هينئر مئي کي مسڪا پاليس ڪرڻ شروع ڪئي هئي. اچا ٻ ٽي هفتا ٻيا به وٺي ڏيانوَ ها."

مون دل جي ڳالهه لڪائيندي آکيو، "نه ڪو،"وري خيال لاهي ڇڏيم."

☆......☆......☆

دهليءَ جو درشن

الطاف شيخ

هندستان جو معلوماتي ۽ دلچسپ سفر هلي رهيو آهي، جنهن ۾ سنڌ جي هر دل عزيز ناماري ليکڪ تفريح خاطر پڙهندڙن لاءِ جاکوڙي ۽ جفا ڪشي ڪري عام ۽ خاص ماڻهن سان ٿيندڙ واقعا، ڏکن سکن سان پيريل يادون، ڏيتي ليتي، ريتون رسمون ۽ زندگيءَ سان تعلق رکندڙ ڳالهين بابت تمام عمدي معلومات مهيا ڪئي آهي. اهڙيون ڳالهيون سچ پچ تہ پڙهندڙن جي دل کي موهيو ڇڏين.

هندستان بابت مختلف دلچسپ ڳالهين تي مشتمل معلوماتي تحرير

اسان مردن لاءِ پتين جي چوڌاري ڪرسيون رکيون ويون هيون. مختلف ساٽ سوڻ ڪرڻ لاءِ گهوٽ جون ڦقيون مينڌي، لوٽو، وٽيو، اکڙي مهري جهڙيون شيون ڪٽي آيون هيون. هي گهڻو ڪري اهي ئي ريتون رسمون ۽ ساٽ سوڻ هئا جيڪي اسان مسلمانن ۾ بہ پڪي، وانواهہ نيڪيٽي جي ڪاڇن تي ٿين ٿا جن جو مذهب سان ايترو تعلق ناهي جيترو هتي جي پراڻي هندو ڪلچر سان آهي ۽ هي ساٽ سوڻ جيئن پهرين ٻڌائي آيو آهيان تہ هندستان جي مٿين اڌ، پاڪستان ۽ ڪشمير طرف هڪ جهڙا آهن. هيٺ ڏکڻ ۾ توڙي انڊونيشيا جي ٻيٽ بالي تي جتي جو سرڪاري مذهب هندو ڌرم آهي يا ملائيشيا ۽ سنگاپور ۾ جتي جي رهاڪو انڊين ۾ 80 ڪن سيڪڙو ڏکڻ هندستانين جو آهي. اتي جي هندن جا بلڪل مختلف رسمون رواج آهن. تائي پوسام ۽ ڪاواڊي جهڙا ڏينهن ۽ رسمون بہ ڏکڻ هندستان جي تامل، ڪيرالا ۽ ڪرناٽڪا وارن جي خاص سڃاڻپ آهن.

ڳائڻ وارين هڪ راڳ ختم ٿي ڪيو تہ ٻيو شروع ٿي ڪيو.

تون هلين ٿو ٻانهن لوڏي لوڏي
ماڻهو ڏسن ٿا توڏي توڏي
هلندڙن کي نہ بيهار منهنجا جاني
رک پلنگ تي پير منهنجا جاني

بهرحال هوٽل جي هال ۾ ڪو پلنگ تہ نہ هو پٽ تي ئي گلم غاليچا ۽ چادرون وڇائي وينا هئاسين، جتي جاني يعني گهوٽ راجيش کي مينڌي ۽ ٻين رسمن لاءِ ويهاريو ويو هو ۽ جتي هن کي نوان ڪپڙا بہ پارايا ويا. آمريڪا کان آيل راجيش ۽ سنڌ پيءُ رامچند جا آمريڪن مهمان عورتون ۽ مرد جتي حيرت مان هي سڀ سوڻ ڏسي رهيا هئا اتي گهڻ پريشان راجيش بہ نہ هو جيڪو پهرين هندو ڌرم جي شادي ڏسي رهيو هو اها اتفاق سان سنڌس ئي هئي. ڪيس هر شيءِ سمجهائڻ تي پيئي تہ هاڻ هينئن ڪر هاڻ هونءَ ڪر. مزي جي ڳالهہ اها تہ اوڏ ڪٽي

هند سنڌ ۾ رهن پر پاڻ ۾ اوڊڪي ڳالهائين. ڪيترن ڪي سنڌي ڪٽي نه ايندي، اردو يا هندي نه ايندي پر اوڊڪي ضرور ايندي. پر رامچند هڪ واحد ماڻهو آهي جنهن جي ٽنهي ٻارن کي اوڊڪي نپ نٽي اچي. رامچند شاديءَ بعد يڪو آمريڪا ۾ رهيو ۽ گهٽي گهوٽي ته چا سڄي رياست ۾ ساڻن ڪو سنڌي يا اوڊڪي ڳالهائڻ وارو نه هو جنهن ڪان ٻار ڪٽي ٻڌن. پاڻ سال جا يارهن مهينا دنيا جي ٽوئر تي يا ڪنهن ڊورانهين ڏيهه ريسرچ ورڪ پنيان نتيجي ۾ ٻارن کي فليپنو آيائن سان رهڻو پيو تي يا هاسٽل ۾ جتي هنن کي ڏينهن رات انگريزي ٻڌڻي ۽ ڳالهائڻي پيئي ٿي. سو هاڻ راجيش کي رسمن لاءِ ڦقيون ۽ چاچيون سنڌيءَ يا اوڊڪيءَ ۾ سمجهائين ته ڪيس ڳالهه سمجهه ۾ نه اچي. گهوٽ صاحب به پريشان ته مائٽ به. سندس وڏي ڀڦي، مهرچند جي زال پتلي جيڪا پڻ پنهنجن

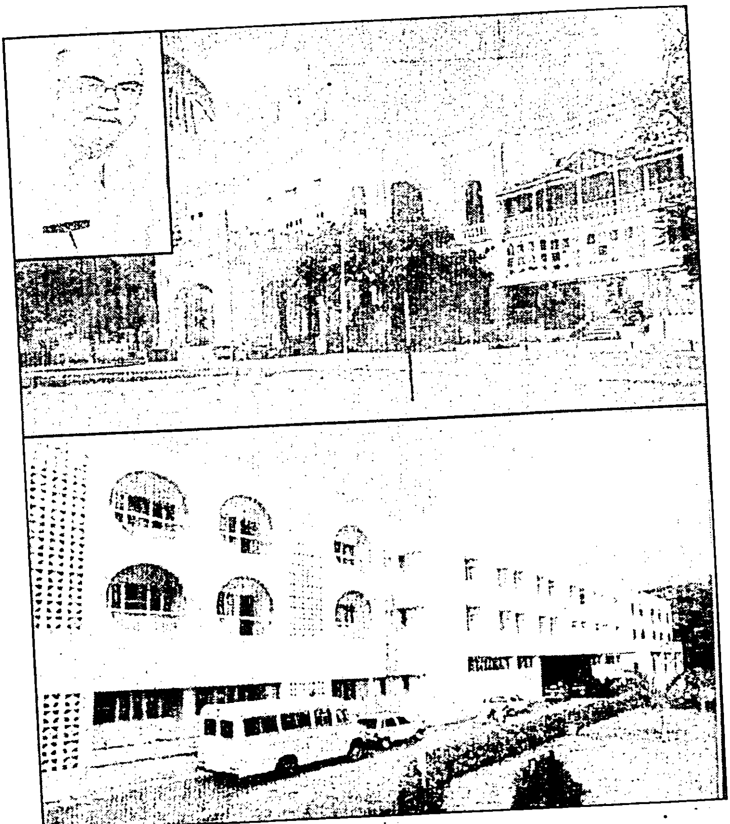

هنن پائٽين سان پهريون دفو هتي انڊيا ۾ ملي رهي هئي سا ڪافي دير گهوٽ سان مٿو ڪپائي ڪنڌ ۾ وڃي ويٺي. "امان ڏاڍي ڳالهه تي هاڻ هن عمر ۾ اسان کي انگريزي سکڻي پوندي." هوءَ چئي رهي هئي پر منهنجي خيال ۾ هن کي يا سنڌس ڪنهن ڀيڻ کي ان قسم جو فڪر نہ ڪرڻ کپي جو شري نارائڻ داس جي هر هڪ پٽ تہ پنهنجن ٻارن کي اعليٰ انگريزي تعليم ڏني پر ڌيئرن بہ پنهنجن ٻارن کي ڊاڪٽري ۽ انجنيئري سان گڏ سٺي انگريزي سيکاري. مانيڪا، برکا، ارم، ڪرن، سروج جهڙيون ڇوڪريون جيڪا ڪانوينٽ اسڪولن مان ڪٽي نہ پڙهيون پر عام اسڪولن مان پڙهي بہ پنهنجي انگريزي سڌاري ويون ۽ پنهنجن انهن ڪزنن سان جيڪي انگلينڊ، ڪئناڊا ۽ USA کان هتي اچي نڪتا هئا انهن سان بلڪل روان انگريزي ڳالهائي رهيون هيون. سنڌي يا اردو هندي اچڻ پنهنجي جاءِ تي پر اها زميني حقيقت آهي تہ اڄ بہ جتي ڪٿي، ويندي اسان جي پنهنجي ملڪ ۾ ڪامياب اهو وڃي ٿو جيڪو سٺي انگريزي چاڻي ۽ ڳالهائي سگهي ٿو.

رامچند جي ٽنهي پٽن سان منهنجو بہ رات ٿي ڳالهائڻ ٿيو جيتوڻيڪ هيستائين Email ذريعي فقط وڏي پٽ راجيش (گهوٽ) سان واسطو ضرور هو. مون سنڌيءَ ۾ ٻئي نمبر پٽ سان ڳالهايو تہ هو "هاءِ!" ڪري Typical آمريڪن لهجي ۾ ڳالهائڻ لڳو: "اڙي رامچند! هي ڇا؟ يلا اوڏڪي اچين تي يا اها بہ نہ؟" مون ير ۾ بيٺل رامچند کان پڇيو.

"بس يار. هاڻ هڪ هنڌ منهنجي پوسٽنگ تي آهي سو سيکاري ونندوسان. في الحال رڳو "گٽ مٽ" تا چاڻن. هن گٽ مٽ تي زور ڏيندي چيو ۽ مون کان ٽهڪ نڪري ويو.

اڄ کان 45 سال ڪن اڳ جڏهن اسين ڪئڊٽ ڪاليج پيٽارو ۾ هئاسين تہ ڪراچي ۽ لاهور جي ڪانوينٽ اسڪولن کان آيل اسان جا ڪلاس ميٽ اسان تي خوب حاوي هئا. اسين هالا، ڪنڊيارو، جهانگارا باجارا، دربيلي، شاهه پنجو سلطان جهڙن ڳوٺن کان سنڌي ميڊيم اسڪولن جا ٻار هر وقت جهڙا هيسيل، انگريزي نہ اچڻ ڪري نہ ميس ۾ پنهنجن ٽيچرن سان ڳالهائي سگهون نہ ڪلاس روم ۾. ۽ پوءِ جڏهن منٿلي ٽيسٽ ٿيندا هئا تہ خبر پوندي هئي مٿين ڳوٺن جا اقبال ترڪ، غلام محمد سومرو، نولراءِ ۽ رامچند جهڙا پهريون نمبر ڪٽي ويا جو اهي ڳالهائڻ ۾ ڪٽي ڪمزور هئا پر انگريزي گرامر، مضمون نويسي، مئٽس وغيره ۾ تہ هوشيار هئا. هڪ دفعي رامچند نائين ڪلاس جي منٿلي ٽيسٽ ۾ پهريون نمبر آيو تہ مون چيومانس "يار ڪمال ڪري وڌو اٿئي."

"ٻيو نہ تہ وري." هن مون کي پاسي تي ڇڪي راز واري انداز ۾ چيو هو، "هنن کي اچي چا ٿو رڳو اها گٽ مٽ ڳالهائڻ تي اچين." ۽ پوءِ رامچند غلط سلط انگريزي ڊائلاگ انگريزن جي Accent ۾ ڳالهائڻ جو نقل ڪري ڏاڍو ڪلايو ۽ اڄ سندس ٻارن کي بلڪل ائين آمريڪن اسٽائيل ۾ ڳالهائيندو ٻڌي رامچند جي اها

ائڪٽنگ ياد اچي وئي.
مينديءَ دوران گهوٽيتاٽيون جيڪي راڳ ڳائي رهيون هيون، هتي اسان جي هوٽل ۾ توڙي رات ڪنوار جي گهر: "مور تو تلي" کان وٺي "اڪيون لاڏل جون ٻرن مشعالا"... يا "سڏ ڏئي ٻڪيءَ جو راڄ گهرايان..." سڀ سنڌيءَ ۾ هئا. هڪ هڪ ڪان پڇندو رهيس ته ڪو راڳ يا سهرو اوڏڪي زبان ۾ نه آهي ته سيني اهو ئي ٻڌايو ته هو پنهنجين شادين مرادين تي اهي سنڌي ئي راڳ ڳائين. مون گهڻو ئي پروفيسر بسنت ۽ مهرچند اوڏ جهڙن ڪان پڇيو جيڪي ڀهراڙين ۾ به رهيا آهن، ته ڪو اهڙو راڳ، گانو يا ڪو شعر ئي ٻڌائين ته آئون نوٽ ڪري وٺان پر في الحال اجا حاصل ڪري نه سگهيو آهيان.
مينديءَ جو ڪم لاهي هر ڪو پنهنجي ڪمري ۾ وڃي آرامي ٿيو. شام جو دهليءَ جي الفا پارڪ ۾ شاديءَ جو بندوبست هو جيڪا جاءِ هن هوٽل کان اڌ ڪلوميٽر ڪن جي پنڌ تي آهي اتي سرگس جي روپ ۾ گهوٽ کي وٺي پهچڻو هو. شام جو اک کلي ته بئنڊ جو آواز ڪن تي پيو. ننڍا هئاسين ته ڳوٺ ۾ ڪنهن جي شادي ٿيندي هئي ته گهوٽ کي گهوڙي تي ويهاري مڱڻهارن جي توتارين شرنائين تي سرگس (شهر جي گشت) تي نڪرندي هئي. ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن جي شاديءَ تي حيدرآباد کان بئنڊ ايندي هئي. ڏهه ٻارهن ڄڻا هڪ ئي يونيفارم پائي مختلف ميوزيڪل Instrumentوڄائيندا هئا. ڄا ته Stereoموني جا آواز نڪرندا هئا. آهستي آهستي اهي سڀ ڳالهيون ماضيءَ جون شيون ٿي ويون پر اڄ هتي دهليءَ ۾ اهي بئنڊ باجا ٻڌي ڏاڍو مزو اچي ويو. هونءَ منهنجو شاديءَ جي دعوت لاءِ ٿورو دير سان نڪرڻ جو ارادو هو پر هاڻ بئنڊ جو آواز ٻڌي يڪدم تيار ٿي سڀ کان اڳ اچي رسيپشن تي نڪتس. خبر پئي ته آمريڪا کان آيل گورا مهمان مون کان به اڳ اچي پهچي ويا آهن ۽ ٻاهر بئنڊ جا فوٽو پيا ڪڍن. آئون به هوٽل کان ٻاهر اچي بيهي رهيس. سڄي بئنڊ ۾ ويهارو ڪن ميوزيشن هئا ۽ سازن جي آواز سان ڪنن جا پڙدا ٿي ڦاٽا پر ڏاڍو مزو اچي رهيو هو. بئنڊ جي ڳالهه ئي پنهنجي آهي تڏهن ته گورا به اتي بينا هئا ته بينائي رهيا.

پيا آيا پيار آيا دهج دهج ڪر ميرا يار آ

آنکهون مين سرور هي باتون مين غرور هي

چهلڪي چهلڪي

بئنڊ وارن هڪڙو گانو پورو ڪري ٻيو ٿي شروع ڪيو.

تمهين ديکها تو يه جانا صنم
پيار هوتا هي ديوانه صنم
اب يهان سي کهان جائين هم
تيري باهون مين مرجائين هم

هنن ڪڏهن نئون گانو ٿي ڳايو ته ڪڏهن ڏور ماضيءَ جو.

تنکا تنکا ذرا ذرا
لي روشني سي جيسي بهرا
پر دل مين ارمان هوتي تو هين.
بس ڪوئي سمجهي ذرا

سڀ خوشي، ميلاپ، پيار محبت جا گانا هئا. هڪ جهاز تي هڪ اهڙو خلاصي

آيو جنهن لاءِ مون سان ڪم ڪندڙ ريفريجريشن انجنيئر محمود ٻڌايو ته سائين هي بئنڊ ماسٽر هوندو هو.

"پوءِ اهڙو سٺو ڪم ڇڏيائين ڇو؟" مون پڇيومانس.

"هڪ دفعي گهوٽيتن ڏاڍي مار ڏنس." هن ٻڌايو.

"ڇو؟"

"شاديءَ جي موقعي تي سندس بئنڊ وارن وني گانو ڳايو:

"دو گز ڪفن ڪا ٽڪرا تيرا لباس هوگا."

جهاز تي جڏهن ڏکيون Calcula-tions ليزار ڪنديون هيون، جهاز جون مشينون سات ڇڏي ڏينديون هيون، طوفان ۾ ساموندي ويرون جهاز سان ويڙهاند ڪنديون هيون ۽ اسان الٽيون ڪري ڪري بيحال ٿي ويندا هئاسين ته مٿيون فرج انجنيئر محمود مسخرو ڏاڍو معصوميت سان چوندو هو ته جهاز هلائڻ کان ته بهتر هو ته ڪنهن بئنڊ ۾ ٿالهيون وڄائڻ جو ڪم ڪجي ها. ڪيڏو آسان ۽ دلچسپ آهي. نه ذهني پريشاني، نه فزيڪل فٽيگ... ۽ پوءِ ٿالهيون وڄائڻ جي ائڪٽنگ ڪندو هو ته في الحال جهاز ۽ موسم جا پريشر ۽ ٽينشن وساري ڪلي ڏيندا هئاسين ۽ هاڻ هن بيند ۾ ٻه ٻه اهڙا ٿالهين وڄائڻ وارا به نظر اچي رهياهئا جيڪي پنهنجي پر ۾ سمجهن پيا ته وڏو ڪو ڪارنامو سرانجام پيا ڏيون. سندن هٿن جا ائڪشن ۽ اکين جون ادائون سڏڻ وٽان هيون. ههڙين بئنڊن ۾ ميوزڪ جي مزي سان گڏ هر هڪ ساز وڄائڻ واري جا ائڪشن ڏسڻ وٽان ٿين ٿا.

گهوٽ لاءِ ٻن اڇن گهوڙن جي خوبصورت بگي آندي وئي هئي جنهن ۾ گهوٽ جو ماءُ پياءُ ۽ وڏو چاچو ويٺا. سڄي ڄڃ هوٽل کان ٻاهر آئي ۽ سرگس جي روپ ۾ شادي هال ڏي وڌڻ لڳي. هر ڏهه پندرهن وکن بعد دارون (Fire Works) ٻاريو ٿي ويو. جنهن جنهن رستي تان لنگهياسين ٿي اتي جي گهرن ۽ هوٽلن جا ماڻهو بالڪنين ۽ درين مان گهوٽ جي سرگس، بئنڊ ۽ Fire Works ڏسڻ لاءِ نڪتا ٿي. ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته اها شادي هڪ Royal قسم جي لڳي رهي هئي. پاڙي اوڙي جا ماڻهو به فخر محسوس ڪري رهيا هوندا ته هڪ ڇوڪرو جنهن جي آمريڪن Citizenship آهي ۽ هڪ ڇوڪري جنهن کي ڊئمارڪ جو پاسپورٽ آهي انهن هتي اچي دهليءَ ۾ شادي رچائي آهي.

هن دعوت ۾ دهلي شهر جا ڪيترائي مختلف قسم جا ماڻهو آيل هئا. بزنس مين، بيورو ڪريٽس، ميڊيا سان تعلق رکندڙ وغيره جن مان ڪجهه سان مانيءَ دوران ملندو رهيس. دهليءَ ۾ رهندڙ اوڏن مان به ڪيترين ئي فئمليون آيون هيون جن مان ڪيترين عورتن کي سنڌي پرت جون پوتيون پهريل ڏسي پري کان سڃاڻپ ٿي ٿي. مانيءَ بعد ڳائڻ ۽ ريتون رسمون ٿيرا ٿيندا رهيا جيڪي اڪثر انڊين فلمن ۾ ڏسڻ ۾ ايندا آهن. جتيون لڪائڻ جي رسم ۾ غلطيءَ ۾ گهوٽ جي پيءُ ۽ چاچن جون جتيون لڪائڻ بدران آمريڪا کان آيل مهمان جون ڪجي

ويون پوءِ ته.گورن جي حالت ڏسڻ وٽان هئي جيسين هنن کي سمجهه ۾ ڳالهه اچي ته اها هتي جي رسم آهي ان جي End Re-sultهائي آهي ته توهان کي جتيون واپس ملي ويندين پر في الحال هنن سمجهيو ته شايد هنن کي آمريڪا جي ڪولروڊو رياست تائين پيرين پنڌ موٽڻو پوندو.

☆......☆......☆

دهلي پهچڻ سان پهرين اسين نيو دهليءَ جي علائقي ڪارول باغ جي هوٽل سنگهه ڪانٽينينٽل ۾ رهياسين جو شادي هال به اتي ويجهو هو جتي آمريڪا کان آيل اسان جي ڪاليجي دوست رامچند جي پٽ راجيش جي شادي ٿي رهي هئي. شاديءَ بعد سنڌ کان آيل اسين چاليهه کن چاچي جن ۾ سواءِ منهنجي بيا سڀ نول راءِ اوڏ جا پائر پيٽون ۽ انهن جو اولاد هئا، نيو دهليءَ جي هڪ ٻئي علائقي "ڪالڪا جي" ۾ اچي رهياسين. "ڪالڪا جي" جو علائقو ڪالڪا ديوي ۽ ڪنول (Lotus) جي مندرن کان مشهور آهي. دراصل جتي اسان جي هاڻ رهائش آهي جتان هي لکي رهيو آهيان هڪ ڌرم شالا آهي جيڪا اگروال ڌرم شالا سڏجي ٿي. هتي نول جي هڪ دوست اوڏ رهائش جو بندوبست ڪيو آهي. جيڪو 30 سالن کان انڊيا ۾ رهي ٿو. ڌرم شالا ۾ ڪيترائي هوٽل جيان At-tach Bathکمرا آهن ۽ وڏو بورچيخانو پڻ آهي. اڄ صبح جو سوير اٿي واڪ ڪري گيٽ وٽ پهتس ته دودو به ڪو واڪ ڪري آيو هو. اسان ٻئي اتي بيهي چانهه واري کان چانهه وٺي پيئڻ لڳاسين.پيٽارو جي تعليم يافته دودي اوڏ تعليم حاصل ڪرڻ جي Struggleبابت ٻڌايو ته هن جو والد چتون مل امير گهر ته نهيو پر مڊل ڪلاس جو امير به نه هو. "سچ ته اهو هو ته هو اسان جي اباڻي اوڏڪي ڌنڌي سان وابسته هو. بابا ويچار ڪيو ته چو نه منهنجا ٻار به تعليم حاصل ڪن. ان جي لاءِ Motivationجو مثال نولراءِ جو پيءُ نارائڻ داس صاحب هو. جڏهن هو اوڏ ٿي پڙهي سگهي ٿو ته چو نه منهنجا ٻار به! ۽ تعليم حاصل ڪرڻ سان ماڻهوءَ جو مان مرتبو ئي بدلجيو وڃي."

دودي وڌيڪ ٻڌايو ته پوءِ ان سوچ کي عملي جامو پهرائڻ لاءِ منهنجي پيءُ کي ڪجهه ڪرڻو ئي پيو. "اهڙ ڳالهه پئسو هو. هن ڏهاڙي جيڪو محنت مزوري مان ڪمايو ٿي ان مان ته اسان جي ڳوٺ جي اسڪول جي جهڙي تهڙي في ۽ ڪتاب به مشڪل سان تيا ٿي. وڌيڪ سٺي پڙهائيءَ لاءِ ته ڪو به پئسو نه ڏيندو. بابا مون کي ڪئڊٽ ڪاليج پيٽارو ۾ پڙهائڻ چاهيو ٿي جتان نارائڻ داس صاحب جا پٽ ارجن داس، نولراءِ، رامچند وغيره توهان سان گڏ پڙهي نڪتا هئا. هن امان کان سڀ ڳهه ڳٺا ورتا ۽ پيو ڪجهه سامان جيڪو گهر ۾ هو ۽ وڪامي سگهيو ٿي اهو وڪڻي ٺيڪيداري شروع ڪئي. پوءِ ان ۾ قدرت فائدو وجهي ڏنو جيتوڻيڪ هڪ ٻه اهڙو جهٽڪو به آيو جنهن ۾ اسان زيرو جي ويجهو وڃي پهتاسين پر هو هر صورت ۾ منهنجي پڙهائي جو بندوبست ڪندو رهيو توڙي سڄي گهر کي ويلا ڪاٽڻا پيا ٿئي."

"مون کي تعليم ڏيارڻ ۾ هڪ ٻيو ٻه اهم پهلو هو..اسان اوڏن جون شاديون اوڏن ۾ ئي ٿين ٿيون ۽ اهي ٻه پنهنجن ۾ نه پر ڏارين ۾. ان ڪري ڇوڪرين جي رشتي لاءِ ڪافي پرابلم رهي ٿو ته سنا ۽ پڙهيل ڇوڪرا ڪٿان آڻجن. جيئن اڄ منهنجي ڌيءَ ڪرن پڙهي ڊاڪٽر ته ٿي وئي آهي پر ظاهر آهي هڪ Suitable۽ Compitableرشتو ڪيئن ۽ ڪٿي ڳولجي جو اسان اوڏن ۾ ايترا تعليم يافته ۽ نوڪرين وارا نه آهن."

"پروفيسر بسنت يا ادا گلاب راءِ ۽ حشمت راءِ جا جو پٽ آهن." مون چيو.

"نه. اهي منهنجي ٻارن جا سوٽ ماسات يا پڦات ماروٽ ئي ته ٿيا. پروفيسر بسنت جي زال ميران ۽ منهنجي زال شانتا ڀيڻون ٿيون. حشمت ۽ گلاب راءِ وارا ان جا ڀائر ٿيا ۽ سري چند ۽ لڇمڻ جون زالون: جهمي ۽ ريکا منهنجون ڀيڻون ٿيون ۽ اسان پنهنجن ۾ شادي نه ڪندا آهيون. سو اهو ساڳيو مسئلو اسان جي سهڻي نارائڻ داس کي درپيش هو. هن پنهنجون ڌيئون اوڏن کي ئي ڏيڻ چاهيون ٿي پر سندس گهر کان سواءِ اوڏن ۾ ڪو به پڙهيل نه هو. اسين ننڍا هئاسين ته هو هڪ ڏينهن منهنجي پيءُ وٽ آيو. انهن ڏينهن ۾ نارائڻ داس ريزيڊنٽ مئجسٽريٽ هو ۽ اسان جو پيءُ ڇتون مل هڪ عام اوڏ مزور. هن بابا کي چيو ته تنهنجا ٻار مون کي فضيلت وارا لڳن ٿا. آئون تنهنجن ٻن پٽن دودي ۽ مور کي پنهنجون ڌيئون ڏيڻ چاهيان ٿو ۽ پنهنجن ٻن پٽن لاءِ تنهنجون ڌيئون وٺڻ به چاهيان ٿو.

. ان ڳالهه کان پوءِ ته منهنجي پيءُ کي ويتر هورا کورا ٿي پئي ته ٻارن کي ضرور پڙهائڻ کپي."

"توهان پيٽارو ڪڏهن آيائو؟" مون دودي کان پڇيو.

"منهنجو ڪٽ نمبر 7035 هو يعني مون ڪئڊٽ ڪاليج 1970ع ۾ Joinڪيو ۽ 1975ع ۾ نڪتس. اڄڪلهه جو چيف منسٽر ڊاڪٽر ارباب رحيم اسان جو ڪلاس ميٽ هو. سندس ڪٽ نمبر 7199 هو."

"پيٽارو کان پوءِ ڇا پڙهيائو؟" مون دودي اوڏ کان پڇيو.

"پائيجان پيٽاروکان پوءِ مون کي ميڊيڪل ڪاليج ۾ داخلا ملي وئي پر منهنجي پيءُ وٽ ايڏو پئسو نه هو جو مون کي به پڙهائي ۽ منهنجي ڀائرن کي به جيڪي پڻ هاڻ اسڪولن جي پڙهائي ختم ڪري ڪاليج ليول تائين پهچي چڪا هئا ۽ اسڪولن جون فيون ۽ڪتابن وغيره تي گهڻو خرچ ٿي آيو. نتيجي ۾ مون ميڊيڪل تان هٿ ڪڍي ڳوٺ ۾ رهي آرٽس ۾ گريجوئيشن ڪئي. ان بعد نوڪريءَ لاءِ ڏاڍو واجهايم پر نه ملي. جتي وڃان اتان جواب ملي. هڪ ڏينهن ته بيزار ٿي ٽن ڏينهن جي ملڪ جي حاڪم ۽ والي وارث ضياءُ الحق کي به خط لکيم ته "آخر اسان اقليت وارا وڃون سو وڃون ڪيڏانهن." ۽ نه فقط خط لکيم پر جنرل ضياءَ کي پوسٽ به ڪري ڇڏيم. اهو خط هن تائين نه فقط پهچي ويو پر هن پڙهي مون کي جواب به لکيو جنهن جي ڪاپي مون وٽ اڄ به موجود آهي. هن مون کي پوليس جي IG

سان ملڻ لاءِ چيو. ڪجهه ڏينهن سوچڻ بعد هن سان ملڻ ويس. جنهن انٽرويو ورتو ۽ آئون موتي ڳوٺ اچي پنهنجي پيءُ سان نيڪيداري جي ڪمن ۾ ٻانهن ٻيلي ٿيس. پوءِ ڪجهه مهينن بعد مون کي پوليس ۾ ASIجي پوسٽ جي نوڪري جو خط مليو پر ان کان اڳ آئون ڳوٺ جي بئنڪ ۾ ڪلارڪ ٿي چڪو هوس ۽ مون پوليس ۾ وڃڻ بدران ان پهرين مليل نوڪريءَ سان ئي نڀائڻ بهتر سمجهيو. پوءِ ڀائيجان وڏيڪ پڙهندو رهيس ته وقت سان گڏ پروموشن به ملنديون رهيون تان جو وچي مئنيجر ٿيس."

"بيحد خوشيءَ جي ڳالهه چئبي." مون دودي کي داد ڏيندي چيو. "ها پر مون لاءِ صحيح خوشي تڏهن ٿيندي جڏهن منهنجو اولاد مون کان وڌيڪ تعليم حاصل ڪندو. آئون ته ڊاڪٽر ٿي نه سگهيس پر منهنجا ٻار ته گهٽ ۾ گهٽ MBBSڪن. مون پنهنجو وقت ۽ پئسو ٻارن جي تعليم ۾ استعمال ڪيو اڄ منهنجي وڏي ڌيءَ ڪرن MBBSڊگري حاصل ڪرڻ سان گڏ سٺي ڊاڪٽر پڻ آهي.هوءَ کر اچيءَ جي ضياءَ الدين اسپتال ۾ جاب ٿي ڪري. ٻي ڌيءَ پونم سول انجنيئر آهي ۽ باقي ٽن ٻارن: سريندر، سنتوش ۽ ونود پڻ B Eڪئي آهي ۽ انجنيئر آهن.

ايتري ۾ هتي جي هڪ آٽو رڪشا اچي لنگهي جنهن جو دودو انتظار ڪري رهيو هو جو هن کي پنهنجي پيٽوئي ڊاڪٽر لڇمڻ جي آڊر پاءِ لاءِ ايئرپورٽ وٺو هو. ڊاڪٽر لڇمڻ اوڏ ڪئناڊا جو شهري آهي. هو ڪئناڊا کان سڌو دهلي اچڻ بدران ڪراچي ۾ .مائٽن سان ملندو هاڻ دهلي اچي رهيو هو. آٽو رڪشا هندستان جي عام توڙي خاص ماڻهن جي دلپسند سواري آهي. جيڪا اسان جي رڪشا کان ڪجهه وڏي آهي ۽ منجهس چار سنها ماڻهو آرام سان وهيو وڃن. آٽو رڪشا واري ٻڌايو ته اڄ آٽو رڪشا وارن جي اسٽرائيڪ آهي. ان ڪري ڪا به نظر نه پئي اچي. آئون به واپس گهر پيو وڃان.

آٽو رڪشائن جي اسٽرائيڪ جو ٻڌي افسوس ٿيو جو مون به اڄ تاج محل ڏسڻ لاءِ آگري وڃڻ جو پروگرام ڪنسل ڪري هتي دهليءَ ۾ ئي قطب مينار ۽ انديا گيٽ ڏسڻ جو سوچيو هو. دودي کي چيم ته يار ڊاڍي ٿي. نياڳي مگٿهار کي گهور مهل ٿورو لڳي... سو هتي انديا ۾ هونءَ ته هڙتالون عام نه آهن پرهنن به اڄ آهي ڪئي. هاڻ ٽئڪسيءَ جو ڀاڙو پرٽو پئجي وڃو يا ٻي بس آهي. جنهن ۾ زالون ۽ ڇوڪريون به پيون سفر ڪن اسان ته وري به مرد آهيون:

☆......☆......☆

دهلي ۾ بيمار، ڏيرن، ننر، سست ۽ ڪجهه خوفناڪ شڪلين جي ڪتن جي هر گهٽيءَ ۾ لوڌ نظر اچي ٿي. جيڪي جتي ڪٿي هنگندا وتن، پڇ اوور فلو ٿيندڙ گٽرن مان ٻوڙي لوڏيندا وتن يا ٻيڙي شڪل ناهي لنگهندڙن جي موڊ آف ڪندا رهن تا. آئون چوندو هوس ته مسلمان ملڪن ۾ اسان جو ئي ملڪ آهي جتي جي شهرن ۽ ڳوٺن ۾ ڇڙواڳ ۽ ننڍڪا ڪتا ماڻهن کي ڏاڙهيندا ۽ پاسي کان لنگهندڙن جا ڪپڙا

. پليٽ ڪندا وتن پر هاڻ سال پويان سال گذرڻ تي اسان وٽ ڪتن جو تعداد گهٽجي پيو وڃي. ڪراچيءَ جي ڊفينس سوسائٽي جهڙن علائقن ۾ تہ ميلن تائين هڪ بہ رول ڪتو نظر نہ ايندو پر هاڻ ڳوٺن جا ماڻهو بہ اهڙن ٽوٽي، بيمار ۽ پاڳل رول ڪتن کي اسان جو دوست نہ پر دشمن سمجهن ٿا. پر هتي انڊيا ۾ جنهن گهٽيءَ مان لنگهہ تہ همراهہ ويٺا آهن. خاص ڪري مندرن وٽ جتي اينڊڙ ماڻهو رحم کائي هنن ڪتن کي کاڌو مهيا ڪن ٿا ۽ ايتري ئي انگ ۾ رول ۽ نڌڻڪيون (پوڙهيون ۽ بيمار پڻ) ڍڳيون آهن. جن جي جوانيءَ ۾ تہ مالڪن کين ماتا ماتا ڪري کير ڏڌو، پيتو، وڪيو ۽ پئسو ڪمايو ۽ هاڻ جڏهن هو ان تي ڇٽي آهن تہ کين Disown ڪري ڪڍي ڇڏيو آهي تہ هي پوڙهيون ۽ بکايل ڍڳيون گند ڪچري ۾ منهن وجهي پيون گذر سفر ڪن. ان کان علاوه هي پوڙهيون، ڏٻريون، ٽوٽي ڍڳيون ٽريفڪ لاءِ بہ عذاب آهن جو ڪڏهن ڪڏهن هڪ ئي وقت وچ رستي تي ايتريون تہ ڍڳيون بيهو رهن جو ٽريفڪ جام ٿيو وڃي ۽ هاڻ هنن ڳئون ماتائن کي ڏنڊو هٽي بہ ڪير هڪلي؟ ڪيترين تہ اهڙين پوڙهين ڍڳين مان (جيڪي نہ ڏهڻ جون نہ ڪهڻ جون) جان ڇڏائڻ لاءِ بارڊر جي هن پار يعني اسان جي ملڪ ڏي ٽپايون وڃن ٿيون. جيڪي اسان جا ڪاسائي ڳائي جي گوشت ۾ سنڌ جي مارڪيٽن ۾ کپائيندا رهن ٿا ۽ انهن سڪل ۽ پوڙهين ڍڳين جو گوشت نہ سولائيءَ سان ديڳڙي ۾ ڳري ٿو ۽ نہ پيٽ ۾ هضم ٿئي ٿو. بهر حال انڊيا جي رستن تي لاوارث هنن ڳئون ماتا جو تعداد گهٽ ڪرڻ ۾ مدد ٿيندي رهي ٿي.

مٿين ٻن ڳالهين کان علاوه دهليءَ جي رستن تي جتي ڪٿي مُتندڙ ماڻهن جو وڏو تعداد نظر اچي ٿو. اسان جي ايشيائي ملڪن ۾ ڪٿي آهي Toilets جو بندوبست ۽ انڊيا جهڙو ملڪ جنهن جي آدمشماري هيڏي ڳتل آهي، پنهنجا مثانا خالي ڪرڻ لاءِ عوام ڪيڏانهن وڃي. پوءِ جتي ڪٿي آڏ اڳيان بيٺا مٺن. ڪن ڪن سوڙهن رستن تي تہ پيشاب جي ايڏي بدبوءِ آهي جو هڪ نئين ماڻهوءَ کي منجهايو رکي جيسين وڃي نڪ جون ناسون هن اوپري ماحول سان سمجهوتو ڪن. سو اهي مٿيون ٿي Points مڙيئي اچ جي ماڊرن، امير ٿيندڙ ۽ شلپا شيٽي، سشميتاسين، ايشوري راءِ، امريتا اورا، پريانڪا چوپڙا... جهڙين حسين فلمي هيروئنن جي ملڪ انڊيا جي حساب ۾ Negative اثر ڏين ٿيون نہ تہ هونءَ انڊيا ڪيترين ڳالهين ۾ اسان جهڙن ملڪن کان مٿي ٿيندو وڃي. خاص ڪري Law ۽ Order ۾، سستائيءَ ۾، تعليم ۽ ٽيڪنالاجي ۾، مهذبپڻي ۾ ۽ ڪيترين ڳالهيون اسان کي انڊيا کان سکڻ بہ کپن جيئن پهرين اسان اهوئي سمجهندا هئاسين تہ سونهن جي نشاني ۽ ماڊل فقط اسان جي فلمي انڊسٽري جون بهار، نعمہ، انجمن، ماهہ پارا... جهڙيون صحتمند ۽ جاهل عورتون آهن پر هاڻ انڊين چئنل کلڻ بعد ماڻهن کي سونهن جي ڄاڻ پيئي آهي تہ بپاسا باسو، ڪرينا ڪپور، اميشا پاٽيل، مليڪا شراوت، نيها دوپيا، لارا

دتا. جھڙيون فلم هيروئنون وڏيڪ سهڻيون آهن. جن جي پيٽ ۾ کاڌو گهٽ ۽ دماغ ۾ تعليم زياده آهي.

اهڙي طرح انڊيا جا باربر ڪلڻ تي جڏهن اسان جي ماڻهن جو هن پاسي اچڻ وڃڻ عام ٿيندو تہ پوءِ کين احساس ٿيندو تہ قاعدي قانون توڙي امن امان، واپار وڙي تعليم، ميڊيڪل، انفارميشن ٽيڪنالاجي ۾ انڊيا اسان کان گهڻو اڳتي نڪتل آهي. جنهن کان اسان کي ڪجھ پرائڻ کپي. پوءِ ئي ڏاريان ماڻهو خرچ ڪري اسان جو موهن جو دڙو ڏسڻ ايندا. ڪوٽ ڏيجي ۽ ٺٽو ڏسڻ ايندا ۽ دنيا جي سڀ کان اعليٰ انڊسٽري ٽوئرزم مان اسين لاڀ حاصل ڪري سگهنداسين.

☆......☆......☆

دهليءَ ۾ مسلمان ڪافي رهن ٿا پر هو مختلف علائقن ۾ Pockets ۾ رهن ٿا. يعني هنن جون ننڍيون ڪالونيون آهن جن جي وچ ۾ ڪا مسجد پڻ نظر اچي ٿي. هونءَ گهٽائي (ميجارٽي) غير مسلم خاص ڪري هندن جي نظر اچي ٿي، جيڪي هونءَ بہ اڄ جي انڊيا ۾ اڪثريت ۾ آهن. بزنيس توڙي نوڪري ۾ هندو نالا نمايان نظر اچن ٿا. مسلمانن جا نالا ننڍين ننڍين ۽ پرائيويٽ نوڪرين ۾ نظر اچن ٿا، هنن جو بزنيس بہ ننڍي پيماني تي آهي. فٽ پاٿن تي ٺڪر جون ڪونڊيون يا جانمازون وڪڻندي يا ٽوپين ۽ ڏاڙهين مان لڳندو تہ هي مسلمان آهن. جمع جي ڏينهن قطب مينار وٽ مسجد حاجي علي خان نالي مسجد ۾ جمع نماز تي ڪافي مسلمانن سان .ملاقات ٿي. اهڙي طرح دهلي گولف ڪلب جي ويجهو عبدالله شاهہ پوري شاهہ جي مزار تي جيڪا بدر پور روڊ تي آهي ۽ قطب مينار کان آل انڊيا ميڊيڪل انسٽيٽيوٽ ويندي رستي تي هڪ مسجد ۽ مدرسي ۾ پڻ مسلمانن جا عليڪ سليڪ ٿي. هن جو سڄو نالو "الجامعہ سليمانيہ مدرسہ زينت القرآن رحمتيہ مسجد رياض الجنت سعيده" آهي جيڪو اردو ۾ لکيل آهي.

ڪالڪا جي مندر واري علائقي ۾ جتي آئون رهان ٿو اتي ماءُ آنند مائي مارگ (روڊ) تي گوونڊا پوري واري علائقي ۾ جامع مسجد آهي جنهن مان لائوڊ اسپيڪر تي آيل بانگ پهرين ڏينهن ئي ٻڌم ۽ پوءِ شام جو سانجهي نماز تي ويس. هيءَ هڪ تمام وڏي مسجد ۽ مدرسو آهي جنهن ۾ پاسي واري ڪالوني ۾ رهندڙ مسلمان ۽ ڀرپاسي پاس جا نماز پڙهڻ لاءِ اچن ٿا ۽ هتي ننڍا ٻار قرآن جو ناظره ۽ حفظ پڻ ڪن ٿا. مسجد جي معلم استاد محمد روحيل جيڪو ٻارن کي قرآن پڙهائي ٿو تنهن ٻڌايو تہ هيءَ مسجد ٽيهارو کن سال پراڻي آهي ۽ هتي هن شهر دهليءَ جا توڙي اوس پاس جي رياستن جا بہ ٻار اچن ٿا. خاص ڪري بهار صوبي جا.

"ڇو ڀلا؟ اتي بهار ۾ ڪنهن مسجد مدرسي ۾ قرآن پڙهائڻ جو بندوبست نہ آهي ڇا؟" مون پڇيو.

"آهي پر اتي غربت وڌيڪ آهي. هتي سندن رهائش ۽ کاڌي پيتي جو بندوبست سولائيءَ سان ٿيو وڃي."

مسجد جو مٿين ماڙ جي اڏاوت جو

ڪم ڪافي عرصي کان هلي رهيو آهي ۽ هاڻ مڪمل ٿيڻ جي ويجهو نظر اچي ٿو.

"هن مسجد جي Maintenance ۽ مدرسي جي ٻارن جو خرچ پکو ڪير ڏئي؟" مون مولوي محمد روحيل کان پڇيو.

"اسان هر جمعي نماز تي نمازين کان مسجد لاءِ الڳ ۽ مدرسي لاءِ الڳ چندو جمع ڪندا آهيون. ڪڏهن ڪڏهن ٻاهرن ملڪن، خاص ڪري عرب ملڪن کان آيل ٽوئرسٽ بہ مدد ڪن ٿا."

مسجد سان لڳو لڳ گهٽو گهٽو پري پري تائين ڪچا پڪا، سادا ۽ ڪجهہ بهتر گهر ۽ فليٽ هئا. مولوي صاحب ٻڌايو تہ هيءَ سڄي مسلمانن جي ڪالوني آهي.

اسان تہ جيئن ئي هوش سنڀاليو تہ انڊيا جي ورهاڱي ۾ ٿيندڙ خونريزين جون ڳالهيون ٻڌيون نسين جن ۾ اهوئي هاءِ لائيٽ ڪيو ويو تہ هندن مسلمانن سان ڇا ڇا نہ ظلم ڪيا. اسان جا مسلمان جان ۽ مال جون قربانيون ڏئي نئين ملڪ پاڪستان ۾ آيا جيڪو اسلام جي نالي تي ٺهيو جتي مسلمان سڪون سان رهي مسجدن ۾ نمازون پڙهي سگهن ٿا. هندستان ۾ تہ هڪ مسلمان کي آزاديءَ سان پنهنجي مذهب جي پرئڪٽس ڪرڻ بہ دقت هئي. اڄ بہ اخبارن، ريڊين ۽ ٽي وي چئنلن ذريعي يعني اسان جي پياري پاڪستان جي ميڊيا ذريعي (خاص ڪري جنهن تي سرڪار سڳوريءَ جو هٿ آهي) اهوئي ٻڌندا رهون ٿا تہ هندو وڏي ظالم قوم آهي. هو ڪشمير ۽ هندستان ۾ رهندڙ مسلمانن سان ڇا ڇا تہ ظلم ڪندا رهن ٿا وغيره وغيره.

ظاهر آهي صبح شام ان قسم جي ڄاڻ حاصل ڪرڻ وارو تہ اهوئي سمجهندو تہ اسان مسلمانن لاءِ خاص ڪري پاڪستانين لاءِ انڊيا جا هندو ڪاٽ کهاڙا ڪٽيو وينا آهن ۽ اتي رهندڙ اسان جا مسلمان ياتر تہ وڏي ظلم ۾ آهن. هنن پاڪستان ۾ نہ اچي ۽ انڊيا ۾ رهي هڪ عظيم غلطي ڪئي. سو ظاهر آهي ان قسم جي معلومات منهنجي ذهن ۾ بہ جيڪو نقشو ناهيو هو ان موجب مون هتي دهلي ۾ رهندڙ هن مولوي صاحب کان پڇيو تہ هندن جي چوڌاري رهندي توهان کي ڊپ نٿو لڳي. اڪثر هندن جا توهان مسلمانن خلاف هنگاما تہ ضرور ٿيندا هوندا؟

مولوي صاحب ڪا گهڙي مون کي ائين حيرت مان ڏٺو جيئن آئي مان تازي نڪرندڙ ڪيون يا واڳونءَ جي ٻچي کي ڏسيو آهي ۽ پوءِ جواب بدران ويتر سوال ڪيائين:

"ڇو ڀلا؟ ڊپ ڇو لڳندو؟ هتي تہ اڄ ڏينهن تائين ڪو اسان مسلمانن خلاف هنگامو نہ ڏٺوسين. هندو توڙي اسين پنهنجا خوشيءَ جا ڏينهن ۽ تهوار سڪون سان گذاريون ٿا ۽ سڪون سان رهون ٿا. هينئر بہ عيدون ٿيون ۽ هاڻ عاشورو ٿيندي هفتو بہ ٿيو آهي. اسين سڀ هن ملڪ جا شهري آهيون. ڪنهن کي بہ هتي جو قانون اجازت نٿو ڏئي تہ ٻئي جي جان يا مال کي نقصان پهچايون."

آئون چپ ٿي ويس. منهنجي ذهن ۾ اڳهين کان هڪ سوالن جي جيڪا لسٽ هئي سان پهرين جواب بعد Negate ۽ Null ٿي وئي پر تنهن هوندي بہ ڇئي

وينس:

"توهان جي دل انڊيا ڇڏي پاڪستان اچڻ تي نٿي چوي جيڪو اسلام جي نالي تي ٺهيو آهي."

مولوي صاحب هڪ دفعو وري مون کي گهورڻ لڳو ۽ هو ڀڪ آني مان واڳونءَ جو تازو نڪتل ٻچو نه ته شتر مرغ جي تازي ڦٽل ٻچي کي ڏسڻ واري تعجب جي ليول تي مون کي تعجب مان نهارڻ لڳو ۽ پوءِ وري سواليه جواب ڪيو:

"هتي جو رهندڙ مسلمان ڇو پاڪستان اچڻ چاهيندو؟! سڪون لاءِ؟! حيرت آهي توهان ڪهڙي سڪون جي ڳالهه پيا ڪيو. توهان پاڪستاني هندن عيسائين کي ته پيا اغوا ڪريو ۽ اسلام جي نالي تي ڦاهين تي چاڙهيو پر پنهنجا مسلمان پاڻ ۾ به نٽا نهو. شيعا سني ته هڪ ٻئي کي مارين پر سني به ڏهه فرقا ناهيو هڪ ٻئي کي پيا ڪهن. ٻاهر ته نهيو پر مسجدن ۾ به نمازي پنهنجو پاڻ کي سلامت نٽا سمجهن. مرد ته نهيو پر زالون ۽ ٻار پيون ڏيڻ ڊورن وانگر اغوا ٿين ۽ پينگ تي وڪامن."

آئون ڇپ ٿي ويس پر تپندڙ باهه تي چندو هٽڻ لاءِ هڪ سوال مون وٽ ضرور هو جيڪو روزگار جو هو. انڊيا ۾ مسلمان بک پيا مرن. هندن جي حڪومت هنن کي نوڪريون نٿي ڏئي. پاڪستان خوشحال ملڪ آهي. اڄ به هندستان جا مسلمان نوڪرين ۽ پئسو ڪمائڻ لاءِ پاڪستان لڪيو لڪيو پيا اچن... پنهنجي ملڪ جي اخبارن ۽ ماڻهن کان ٻڌل ڳالهين جو اظهار مون مولوي صاحب سان ڪيو جنهن کي

هن رد.ڪندي چيو:

"نه اها ڳالهه ناهي. ڏسو نه نوڪريون ملڻ ۽ نه ملڻ جو مدار تعليم ۽ تجربي يا هنر جي ڄاڻ سان آهي. اسان مسلمان هوڻ ۾ ماضيءَ جي خوبصورت ڪارنامن ۾ مدهوش رهون ٿا. محنت ۽ پورهيو اسان کان گهٽ ٿو پڇي، پوءِ ظاهر آهي نوڪريون به ان حساب سان ملنديون. پر ان هوندي به اسان کي هتي ڪا نه ڪا نوڪري يا ڪرت ملي وڃي جو انڊيا جي ايڪانامي تيز رفتار سان متاهين تي رهي آهي. ولايتن ۾ رهندڙ انڊين توڙي غير ملڪي هتي پئسو لڳائي رهيا آهن. توهان کي تعجب لڳندو ته وينڊي توهان جي ملڪ جا ڪيترا بوري، ميمڻ، اسماعيلي ۽ هندو، گجراتي ۽ پنجابي هتي انڊيا ۾ in-vestڪري رهيا آهن. جو هتي قانون ۽ قاعدي جي سختي آهي. سيفٽي ۽ سيڪيورٽي آهي. ان کان علاوه اسان جي ملڪ انڊيا کي دنيا ۾ پاڪستان کان وڌيڪ عزت سان ڏٺو وڃي ٿو. هڪ پاڪستاني جي حيثيت سان سنگاپور، ملائيشيا توڙي يورپ، آمريڪا ۾ گهمڻ لاءِ وڃڻ به آسان ناهي. پر هڪ انڊين پاسپورٽ رکندڙ کي دنيا جي هر ملڪ ۾ نوڪري ملي وڃي. چاهي هو هندو هجي يا مسلمان. دنيا کي خبر آهي ته انڊيا ۾ تعليم جو معيار بلند آهي. انڊيا جو رهاڪو هنگامو نٿو ڪري، انڊيا جو ماڻهو دل و جان سان نوڪري ڪري ٿو. اهو ئي سبب آهي جو توهان جي ملڪ جا بزنس مين جن جون فيڪٽريون توڙي جهاز ولايت ۾ آهن پنهنجن پاڪستانين کي رکڻ

بدران انڊيا جي ماڻهن کي رکن ٿا.
اڄڪلهه جي دور ۾ انڊيا جو پاسپورٽ هجڻ هڪ سگهاري ڳالهه آهي ۽ پاڪستان جو پاسپورٽ هجڻ بدنامي ۽ خواريءَ جي علامت ٿي پيو آهي. سو انڊيا جو هڪ مسلمان ڪيئن پنهنجو وطن ۽ پاسپورٽ ڇڏي پاڪستان ايندو. هتي جي امن جو توهان ان مان اندازو لڳائي سگهو ٿا تہ هن مسجد کي چار گيٽ آهن. جڏهن کان ٺهي آهي اڄ ڏينهن تائين ان جو هڪ در بہ بند نہ ڪيو ويو آهي. ڏينهن رات کلي پئي آهي جيتوڻيڪ چوڌاري هندن جون آباديون آهن.

هڪ دفعو ان ساڳي مسجد ۾ سومهڻي نماز تي محمد عارف نالي هڪ نمازيءَ سان ملاقات ٿي. مون ڪائنس پئسا مٽائڻ جي جاءِ پڇي جتان آئون سني اگهہ تي ڊالر مٽائي سگهان.

"بهتر آهي ان لاءِ پراڻي دهلي هليا وڃو. جامع مسجد جي گيٽ نمبر ون وٽ ماٽيا محل آهي اتي ڪيترائي "مني چينجر" ملندا جيڪي سني اگهہ تي پئسا مٽي ڏين ٿا."

عارف ٻڌايو تہ هو ڪمپيوٽر ٽيڪنالاجي ۽ انٽرنيٽ جو گريجوئيٽ ۽ ڄاڻو آهي. ڪجهہ وقت هڪ فرم ۾ ڪم ڪرڻ بعد هاڻ هن Peach Technologies Pvt Ltd نالي پنهنجي ڪمپني کولي آهي. جيڪا نيو دهلي جي لڪشمي نگر جو جواهر پارڪ ۾ آهي.

نماز بعد عارف مون کان پڇيو تہ جي هلڻ چاهيان تہ هو مون کي جامع مسجد ڏي وٺي هلي جو هو هن وقت پراڻي دهلي وڃي رهيو آهي.

"هن وقت؟" مون تعجب مان پڇيو.

"هن وقت تہ رات جا ٻَ نو ٿي رهيا آهن."

"گهمڻ ڦرڻ جو مزو ئي تہ رات جو آهي. هتي جا ڪيترائي وڏا ۽ اهم ماڻهو تہ رات جو ٻارهين کان پوءِ نڪرن ٿا."

دل ۾ مون سوچيو تہ هي چوي تہ سچ ٿو. اسان وٽ بہ ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ ڪنهن زماني ۾ رات جو ٻي وڳي تائين هوٽلون دڪان کليا پيا هوندا هئا ۽ اسان رات جو دير دير تائين پيا گهمندا هئاسين نہ هو ڌپ ڊاءُ نہ چوري چڪاري. هاڻ اسان وٽ اهي سڪون وارا ڏينهن موهن جي دڙي وانگر فقط ماضيءَ جون ڳالهيون ۽ سدا بهار يادون بنجي ويون آهن. هتي انڊيا ۾ ان سڪون ۽ امن امان ڪري فارينر بہ ايندا رهن ٿا ۽ رات جو دير تائين ڇوڪريون اسڪرٽن ۽ ولولہ انگيز ٽائيٽ جينز ۾ پيون هلن پر مجال آهي جو ڪو انهن جو نالو وٺي. رستن تي ڪو پوليس وارو يا فوجي نظر نٿو اچي تہ بہ ماڻهو ڌپ ۾ آهن ۽ قانون جو احترام ڪن ٿا ڇو جو هن کي خبر آهي تہ ڏوهہ ڪرڻ بعد هنن کي ڇوٽڪارو ملڻ آسان ناهي چاهي ڪٿي هو فلم ائڪٽر سلمان خان هجي يا سنجي دت يا ڪو ٻائو ٻانيڻ.

هڪ ڏينهن مون سان گڏ دهلي جي خان بازار جو سير ڪندي گهوٽڪي جي مهرچند هتي جي امن امان جي مٿاهين ليول جو ڏيان ان مان ڇڪيو تہ سونارن جي دڪانن تي بيٺل سيڪيورٽي گارڊ بہ فقط يونيفارم ۾ آهن بنا ڪنهن پستول، بندوق يا ٻئي هٿيار جي. بلڪل هٿين

خالي. اڄ اسان کي هتي پندرهون ڏينهن تي ويو آهي. دهلي جيڪا ڪراچيءَ کان بيٺي آهي، جي ڪنهن بازار مارڪيٽ، دڪان ۾ ڦر جو واقعو نه پڙهيو اٿئون جيڪا ڳالهه اسان جي ملڪ ۾ عام آهي. دڪاندار ۽ عوام ڏينهن ڏني جو به سلامت نه آهي. منهنجو ڪو مطلب اهو نه آهي ته انڊيا جا شهر دهلي، ڪلڪتو يا بمبئي، لکنئو ڪي سعودي عرب جو مڪو مدينو آهي. هتي به چوريون چڪاريون، ڌاڙا ۽ اغوا جا ڪيس ٿيندا رهن ٿا پر انهن جو تعداد ڏينهون ڏينهن گهٽبو رهي ٿو ۽ مجرم کي ڏوهه ڪرڻ بعد Tough Timeڏسڻو پوي ٿو. هتي جي ڌاڙيل يا Kidnapperڙن کا پوليس يا تر جو وڏيرو شاباس ڏيڻ ۽ چوري جي مال جو حصو وٺڻ لاءِ نٿو پهچي.

☆......☆......☆

دهلي ۾ جتي هاڻ اسان جو نام نڪاٽو آهي ان علائقي جو نالو لڪاجي آهي جيڪو ڪالڪا ديويءَ جي مندر کان مشهور آهي. سي کان ويجهي مارڪيٽ فرلانگ ڏيڍ ڪن پري "بالا جي اسٽيٽ" مارڪيٽ سڏجي ٿي، جتي جي پي سي او (پرائيويٽ ڪال آفيس) تان پاڪستان يا ٻين ملڪن ڏي فون ڪرڻ ويندو آهيان يا ٻي ڪا هلڪي ڦلڪي شيءِ وٺ لاءِ هن مارڪيٽ جا دڪان صحيح آهن. ڪنڊ تي هڪ پارڪ وٽ ڪٻاڙيءَ جو دڪان پڻ آهي جنهن کان پراڻيون اخبارون، انڊيا ٽڏي، فيمين ۽ ٻيا رسالا اٿين رهئي ڪلو جي حساب سان وٺي فرصت ۾ پاڻ به پڙهان ٿو ته ٻين تي به "اڇا ٻاجهه" ڪران ٿو. هي لفظ "اڇا ٻاجهه" گهوٽڪي جي اوڏ مهرچند کان ٻڌو اٿم معنيٰ ٽڪي پئسي جي مهرباني ڪرڻ. مارڪيٽ جي ڪنڊ تي هڪ ڌوبي ۽ سندس زال فٽ پاٿ تي ٽيبل رکي اڱارن واري استري سان ڪپڙا استري ڪندا رهن ٿا. دهليءَ جي علائقي ڪارول باغ ۾، جتي جي هڪ هوٽل ۾ پهريان ٽي چار ڏينن رهياسين اتي پڻ ير واري گهٽيءَ ۾ فٽ پاٿ تي هڪ همراهه صبح پهر استري ڪندو رهيو ٿي. لڳي ٿو دهليءَ ۾ هي ڪم عام آهي جيڪا اسان جهڙن ٽوئرسٽن ۽ مڪاني ماڻهن لاءِ وڏي سک جي ڳالهه آهي جو پاڻ سان استري ڪٽڻ کان بچيو وڃون ۽ مڪاني ماڻهن لاءِ پڻ جن جي لائيٽ جي بچت ٿيو وڃي جو گهر ۾ استري ڪرڻ سان محنت هڪ طرف ۽ الڪيٽرڪ جو بل ٻي طرف ٿئي ٿو ان کان هي بهتر طريقو آهي جو ٿورن پئسن ۾ سٺي استري ٿيو وڃي جو هو وڏي ۽ ڳري ٽانڊن واري استري استعمال ڪن ٿا جيڪا ڪاٽن جي ڪردري پتلون جا به گهنج لاهيو ڇڏي. ساڳي وقت استري ڪرڻ وارن پورهيتن کي نه دڪان جي مسواڙ ڏيڻي ٿي پوي نه دڪان ۾ هلندڙ پنکي ۽ لائيٽ جو بل. گهٽيءَ ۾ صبح پهر ٽڏڙي هير پئي لڳي ۽ هي ڌهين وڳي تائين ڍير ڪپڙن جا استري ڪري هڪ مستري ۽ مزور کان وڌيڪ ڪمايو وٺن جنهن جي هتي انڊيا ۾ ڏهاڙي سؤ کان سٺ رپين تائين آهي. بس رڳو هڪ سادن سودن تختن جو ٽيبل ۽ هڪ عدد استري هٿ ڪن. ڌوئڻ لاءِ ڪپڙا به آئون ڪين ڏيندو آهيان ۽ پنج رپين ۾ رڳو ڌوئي ۽ استري ڪري ڏئي ڏينهن

ڏين. اسان وٽ پنج رپين ۾ رڳو استري بہ نٽا ڪن ڪراچي جھڙي شھر ۾ . تي سگھي ٿو تہ ڳوٺن ۾ گھٽ اگھہ وٺندا ھجن. پر اسان ھتي پيٽ بہ نٿين ڍڪيءَ شھر جي پيا ڪريون جيڪو اسلام آباد وانگر نہ فقط گاديءَ جو ھنڌ آھي پر ڪراچيءَ وانگر ڪمرشل شھر پڻ آھي.

بالا جي نالي ھڪ ننڍڙي مارڪيٽ ڪان علاوه اڌ ڪلوميٽر ڪن اڳتي رائونڊ اباڻوٽ وٽ گوبند پوري نالي ھڪ وڏي بازار آھي جنھن ۾ ڪيترائي مناٽي، سيڏي ۽ جنرل اسٽورن ڪان علاوه الڪيٽرانڪ، واچن، عينڪن، بوٽن جا دڪان آھن. سواءِ ڪنھن ايڪڙ بيڪڙ جي باقي عام ڪاڏي پيتي جون شيون توڙي واچون بوٽ ھر شيءَ پاڪستان جي مقابلي ۾ مھانگيون آھن ويندي چانھہ جي پتي، کير، نمڪو واري مگن جي دال وغيره جيڪي شيون وٺي چڪو آھيان. ھوائي چمپل Saleم بہ 60 رپين ۾ مليو جيڪي اسان جا 85 ڪن رپيا ٿيا جو اڄڪلھہ پاڪستاني ھڪ سئو رپيا انڊيا جي ستر رپين برابر آھن. اسان وٽ اھو چمپل وڌ ۾ وڌ 55 رپيا آھي ۽ ڪراچي جي آچر بازارن ۾ يورپ ۽ جپان پاسي جا چمپل ۽ بوٽ ھتي جي چمپلن ۽ بوٽن ڪان سستا ٿا ملن جيڪي بنا ڪنھن شڪ جي سھٽا ۽ مضبوط آھن.

دوائن جا اگھہ ڏھہ ويھہ رپيا مٿي نہ پر ھيٺ ٿيڻ اگھہ آھن. اھا ڳالھہ مون کي نہ فقط سمجھہ ۾ نہ آئي پر حيرت پڻ ٿي. ھونءَ تہ انڊيا ۾ اسان جي ملڪ وانگر دوائون سستيون ھجڻ ڪپن پر ٿي سگھي ٿو ھتي جون دوائون ولايتم نھندڙ دوائن وانگر اعليٰ معيار جون ھجن. جيئن ولايت ۾ نھندڙ لڪس صابڻ يا ڪوڪا ڪولا جھڙيون شيون اسان جي ملڪ جي انھن برانڊ شين ڪان سٺيون آھن. ولايت ۾ ڪڏھن بہ ڪوڪا ڪولا جي بوتلن مان مکيون نہ نڪتيون پر ڪراچيءَ جي سائيٽ علائقي ۾ اھڙن مشروبات جي فئڪٽرين ۾ جتي مارپيور، ميجر ڪالوني، لياري ۽ چاڪيواڙي جي مجبور غريب ماڻھو ڪي گھٽ پگھار تي ڪم ڪرايو وڃي ٿو اتي اھڙا ئي ڪارناما ٿي سگھن ٿا. جتي جي Unhygenicحالتن ۽ گندي پاڻيءَ ۾ پراڻين بوتلن کي ڌوئڻ سان اھي ويتر ھاڃيڪار ثابت ٿين ٿيون. تڏھن تہ ھڪڙي گائيڊ بڪ ۾ لکيل ھو تہ پاڪستان ۾ پاڻي ايترو تہ گندو آھي جو ڪڏھن بہ پيئڻ نہ کپي. ننڍ مان اٿڻ مھل گرڙي ڪرڻي پوي تہ اھا بہ نل جي پاڻيءَ مان ڪرڻ بدران بيئر يا وسڪيءَ سان ڪري ڇڏجي.

بھرحال پاڪستان ۾ دوائن جو سستو ھجڻ جو راز بہ اھو ھجي جو ان ۾ اھي ضروري ۽ طاقت وارا جزا جيڪي مريض جي بيماري دور ڪرڻ جي قوت رکن ٿا گھٽ استعمال ڪري اگھہ گھٽ ڪيو ويو ھجي ۽ اھي سستيون ضرور ملن ٿيون پر مريض کي شفا ڏيڻ ۾ ڪارآمد نٿيون ثابت ٿين ۽ ھتي انڊيا ميڊيڪل سائنس ۾ ۽ قانون قاعدي ۾ يورپ وانگر مٿيرو ھجڻ ڪري دوائن جي نھڻ تي ڪڙي نظر رکي ٿو. جيئن صحيح معيار جون نھن ۽ صحيح معيار جون تيار ڪرڻ ۾ ظاھر آھي خرچ گھڻو اچي ٿو.

☆......☆......☆

دهليءَ ۾ پنهنجي رهائش کان پر واري مارڪيٽ، بالاجي مارڪيٽ ويندي رستي تي UDGAM والي ننڍن ٻارن جو اسڪول هڪ طرف اچي ٿو تہ ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين جو مڊل اسڪول ٻئي طرف اچي ٿو جنهن جي ڀتين تي AIDS بيماري جي روڪٿام جا چٽاءَ لکيل آهن:

Give Awareness not Aids.

اسڪولن کان اڳ روڊ جي هڪ پاسي وارو فٽ پاٿ ننڍين ننڍين جهوپڙين سان ڀريل آهي جنهن ۾ دهلي ڊيولپمينٽ اٿارٽي طرفان ٺهندڙ رستن ۽ عمارتن تي ڪم ڪندڙ مزور رهن ٿا. شام جي وقت اهي مزور عورتون رستي جي ڪناري تي اٿو پيون ڳوهينديون آهن يا هر هڪ جهوپڙيءَ ۾ رهندڙ ڏٺ ٻارن کي هنگائينديون مٿائينديون پيون آهن يا ٻاڻ بہ اڌ اگهاڙيون ٽيو ٻاٽيءَ سان ڀريل اڌ ڏبي مان وهنجندي نظر اينديون آهن. سندن هٿ ۾ صابڻ بدران نڪر يا پٿر پور هوندو آهي. جنهن سان پنهنجي جسم تي لڳل گر، سيمنٽ يا ڏامر پيون ڪرڙي لاهينديون آهن. سندن مرد پٽي راند وينا ڪندا آهن يا قميص جي اڳر مان هٿ وجهي ڪڇون پيا کنهندا آهن. سڀ هيسيل ۽ ڏيرا نظر ايندا آهن ۽ ڏسڻ سان محسوس ٿيندو آهي تہ هو عجيب غربت جي زندگي گذرين ٿا. هو ههڙي گرمي يا مينهوڳي ۽ مڃرن ۾ ٿي فوٽ ڪن متاهين ڪکن، پنن، پلاسٽڪ ۽ گتي مان ٺهيل جهوپڙيءَ ۾ رهن ٿا جتي چوڌاري گندگي ۽ بدبوءِ آهي. هي سڀ جوان آهن. ظاهر آهي نيڪيدار ڳولي ڳولي جوان پورهيت رکي ٿو جيئن مقرر ڏهاڙيءَ مان گهٽي کان گهٽو Output وٺي سگهجي.

هڪ ڏينهن اتان لنگهندي هڪ جهوپڙي وٽ بيهي رهيس. زال اٿو ڳوهي مٽيءَ جي چلهہ تي اٽيي ماني پچائي رهي هئي. مڙس ٽاٽل پجامي ۽ گنجيءَ ۾ مانيءَ جو انتظار ڪري رهيو هو.

"توهان ڪٿي ٿا ڪم ڪريو؟" مون کانئن پڇيو.

"هتي رستن تي يا سرڪاري عمارتن تي جتي نيڪيدار لڳائي."

"ڪهڙو ڪم ڪريو؟"

"آئون مستري آهيان ۽ منهنجي زال مزور آهي."

"ڪٿي جا آهيو؟"

"اسين جهانسي جا آهيون. هتي رهندڙن مان ٻيا بہ ڪجهہ اسان وانگر جهانسي جا آهن تہ ڪي ٻين شهرن جا."

"هتي رهندي ڪيترو وقت ٿي ويو اٿانو؟"

"ٻن سالن کان مٿي ٿي ويو آهي."

"پگهار ڪيترو ملندو اٿوَ؟"

"آئون مستري آهيان ان ڪري ڏهاڙي سوءُ رپيا اٿم ۽ منهنجي زال جا سٺ رپيا آهن." مرد ٻڌايو.

"تنهنجي معنيٰ مهيني ۾ ٽي هزار رپيا توکي ٿا ملن ۽ 1800 رپيا تنهنجي زال کي." مون چيو.

"نہ ڪٿي ٿا ايترا ملن. مهيني ۾ چار پنج آچر اچيو وڃن. ٻہ چار ڏينهن بيمار ٿيو پئون..." زال ٻڌايو.

"دهلي جهڙي مهانگي شهر ۾ اهو تہ تمام گهٽ آهي." مون چيو.

"بس تڏهن تہ پورت نٿي ٿئي. روزانو اها رکي ۽ اٿيي ماني تا کائون. ٺيڪيدار فقط اٽو وٺي ڏيندو آهي. جنهن جا پئسا پهرين تاريخ پگهار مان ڪٽي ٿو. اسان وٽ تہ ڀاڄي وٺڻ لاءِ بہ پئسو نہ آهي. ڪجهہ ڀاڄي وٺي ڏي تہ مانيءَ سان کائون."

"سياڻي آئون پنهنجي گهران توهان لاءِ ڪٽي ايندس."

"سياڻي اسان هتي نہ هونداسين. ڪم تي ويندا سين."

"شام جو تہ ايندائو نہ؟"

"ها شام جو هونداسين."

"آئون بہ شام جو ئي اچي سگهندس. پلا پگهار جا باقي بچيل پئسن جو ڇا وٺو؟"

"اهي ائين ڇٽ ٿيو وڃن." زال چيو.

"ماءُ پيءُ ڪي موڪليو؟" مون پڇيو.

"نہ. ماءُ پيءُ جيئرا نہ آهن. هو چار پنج سال اڳ گجرات ۾ آيل زلزلي ۾ مري ويا." مرد ٻڌايو.

"پوءِ باقي پئسا ڪيڏانهن ڪريو؟"

"هي دارون پيئڻ ۾ ڇٽ ڪري ٿو." زال مڙس ڏي اشارو ڪري چيو.

"بيو پلا ڇا ڪريون. غريب ماڻهو آهيون. ننڍي هوندي کان نشي جي عادت آهي. ان نشي خاطر ئي تہ پورهيو تا ڪريون."

"پلا هن جهوپڙيءَ ۾ گرمي يا ميجر تنگ نتا ڪن؟"

"سڄو ڏينهن پورهيو ڪرڻ ۽ بوتل چڙهائڻ کان پوءِ هوش ڪٿي ٿو رهي." مرد ٻڌايو.

هڪ ٻيءَ جهوپڙي ۾ رهندڙ مرد سان خبر چار دوران جيڪو نشي ۾ ٽن ٽي لڳو جڏهن پڇيم تہ توهان پاڻ کان وڏيڪ زالن کان سخت پورهيو ڇو تا وٺو تہ هن Franklyٻڌايو تہ هنن کان پورهيو نہ ڪرايون تہ ڪين ننڊ ڪيئن ايندي. اسان تہ دارون پي سمهيو رهون. هي Sexلاءِ ٻين وٽ پڇي وڃن. ٿڪل هجڻ جي صورت ۾ هو اسان کان اڳ سمهيو رهن.

هڪ ٻئي کان پڇيم تہ توهان ٻارن کي ڇو نتا پڙهايو.

"اسان کي ڪمائي ۽ پورهئي ۾ هنن جي مدد جي ضرورت آهي. پڙهائي ماڻهوءَ کي ناڪاره ڪريو ٿي ڇڏي. هونءَ بہ اسان ۾ تعليم ناهي."

"توهان ڪير آهيو؟" مون پڇيو.

"اسان چوڙا (پنگي) آهيون. هن ٻڌايو ۽ منهنجي پڇڻ تي مون کي سمجهائڻ لڳو تہ انديا جي ذات پات جي چڪر ۾ هنن جو هيٺاهون درجو آهي. جن جو ڪم مزوري ۽ مٿاهين درجي جي ماڻهن جي خدمت ڪرڻ آهي.

اها عجيب ڳالهہ آهي تہ انديا جهڙي جمهوري، طاقتور ملڪ، تعليم ۽ ٽيڪنالاجي ۾ يورپ جي ملڪن سان مقابلو ڪرڻ واري ديس ۾ اندروني طرح ذات پات جو ايڏو چڪر اجا تائين جاري آهي جتي ڪجهہ انسان جانورن کان بدتر زندگي گذارين تا. جتي Sexٻارن جي لوڊ پيدا ڪرڻ خاطر آهي. جيئن اهي وڏا ٿي سرڪاري ٺيڪيدار لاءِ Cheap work forceثابت ٿين.

(باقي آئنده مهيني پڙهندا)

☆......☆......☆

هڪ زال ۽ مڙس جو سڪون واري زندگيءَ جو احوال. ڪاغذي نوٽ، مال ملڪيتون، جائيدادون ۽ پيسا ڏوڪڙ آخر ڇا لاءِ هوندا آهن. يقينن ان جو واحد مقصد اهو هوندو آهي ته جيئن انسان کي خوشيون ملي سگهن. هن ڪهاڻيءَ ۾ به هڪ زال مڙس اهو سمجهي ورتو هو هڪ ٻئي جو خيال رکڻ ۽ هڪ ٻئي کي خوش رکڻ سان ئي اصلي زندگي جي خوشي نصيب ٿئي ٿي. اها هڪ حقيقت به پڻ آهي ته چار ڏينهن جي مليل زندگيءَ ۾ اگر هڪ ٻئي جو احساس ڪيو وڃي، ٻئي جي مسئلن کي سمجهجي ته هوند انساني دنيا جنت بنجي پوي. اجايون تلخيون، ڪوڙو روڃ راڙو، پيسي جي هوس، ٻئي کي ذليل ڪرڻ ۾ خوشي حاصل ڪرڻ، ناقدري ۽ ناشڪريءَ سان رڳو مسئلا جنم وٺندا ۽ بيو ڪجهه به وڙ حاصل نه ٿيندو.

هڪ زال مڙس جي خوشين سان ڀريل زندگيءَ جو اصل راز جي ڪهاڻي

ثروت صولت

سنڌيڪار: گلزار وليائي

خوشي ڀري زندگيءَ جو راز

قديم زماني ۾ هڪ ڳوٺ ۾ ٻه پوڙها زال مڙس رهندا هئا.... سندن زندگي خوشيءَ سان ڀرپور ۽ سڪون ڀري هئي. منجهن ڪڏهن به ڪو به اختلاف يا جهيڙو ٿيندو ئي ڪين هو. لڳو ٿي ته هنن چڱي زندگيءَ جو ڪو راز حاصل ڪري

ورتو هجي. ٻئي هميشه هڪ ٻئي جي تعريف ڪندا هئا ۽ ڪين ڪڏهن به هڪ ٻئي کان ڪابه شڪايت پيدا ڪين ٿي. نه حرام کائيندا هئا ۽ نه حرام ڏيندا هئا. جيڪو ٿورڙو گهڻو پنهنجي محنت سان ڪمائيندا هئا. ان تي ئي صابر رهندا هئا. حرص ۽ لالچ کان گهڻو پري هئا. ان لاءِ تمام گهڻو خوش هئا.

هڪ ڏهاڙي صبح مهل ناشتو ڪرڻ کانپوءِ اهي ٻيئي گڏجي چانهه پي رهيا هئا جو پوڙهي مڙس اٿندي چيو، "چڱو! هاڻ مان تيار ٿيان ٿو جيئن بازار جو هڪ چڪر لڳائي اچان."

"تون بازار ڇو پيو وڃين؟" جوڻس پڇيو

"پنهنجو گهوڙو وڪڻڻ ٿو گهران.. هاڻ گهڻو پوڙهو ٿي ويو آهي ۽ هاڻ مٿس سواري به گهٽ ئي ٿئي ٿي." مڙس جواب ڏنو.

"نيڪ آهي.. تون جيڪو به سوچين ٿو نيڪ ئي سوچين ٿو!" جوڻس چيو.

"تون به جيڪو ڪم ڪرين ٿي سٺو ڪرين ٿي!" مڙس وراڻيو زال ان جواب تي ٻارن وانگيان خوش ٿيڻ لڳي ۽ کائنس پڇيائين" اڄ رات جو تنهنجي لاءِ ڇا ٺاهيان؟"

"اڙي خانم! اجان اڃهو هيئنر ته ڪاڏي تان اٿيا آهيون ۽ توکي رات جي مانيءَ جو فڪر اچي لڳو آهي! وڌيڪ ڪائڻ سان ماٺهوءَ جو دماغ جواب ڏيئي وڃي ٿو!" مڙس جواب ڏنس.

"تنهنجو دماغ جواب ڏيئي ويندو هوندو منهنجو نه... آئون رات جو"چلبر"(خاص قسم جو هڪ ترڪ کاڌو)ناهينديس!" جوڻس وراڻيو.

"واهه ڙي واهه! توکي منهنجي پسند جو ڪيڏو نه خيال آهي! ڪافي مزيدار ناهجان ۽ ٿوم ڏونئرو به گهڻو وجهجانءِ!" مڙس کيس تاڪيد ڪئي. پوڙهي پنهنجي زال تي هڪ پيار ڀري نظر وڌي ۽ سوچڻ لڳو ته گهوڙي جي وڪري مان جيڪا رقم ملندي ان منجهان هو پنهنجي زال لاءِ هڪ سٺي قميص ۽ شلوار خريد ڪندو.

جڏهن پوڙهو وڃڻ لڳو ته جوڻس کيس ڪپڙن پائڻ ۾ مدد ڏني ۽ اوڍڻ لاءِ هڪ چادر آڻي ڏنائينس ۽ هدايت ڪيائينس ته هو بازار ۾ وڃي پنهنجو پاڻ کي وڌيڪ نه ٿڪائي، ڪم سولائيءَ سان ٿي وڃي ته ٺيڪ نه ته واپس اچي وڃي. پوڙهو گهوڙي تي سوار ٿي ويو ۽ زال کي الوداع چئي روانو ٿي ويو. جوڻس ڪافي پري تائين کيس ڏسندي رهي ۽ سوچيندي رهي ته کيس ڪهڙو نه سٺو مڙس مليو آهي. ڪڏهن به مٿس ڪاوڙ نه ڪيائين.. ڪڏهن به چڱو منو نه چيائين، جڏهن به ڳالهائيندو آهي ته نرميءَ سان ڳالهائيندو آهي ۽ هميشه سندس چوڻ ڪندو آهي.

پوڙهو گهوڙي کي وٺي شهر طرف وڃي رهيو هو جو اوچتو سندس نظر هڪ شخص تي پيئي جيڪو هڪ ٿلهي متاري رڍ کي ڇڪي وٺي وڃي رهيو هو. پوڙهو سمجهي ويو ته پڪ ئي پڪ هو به شهر ئي وڃي رهيو آهي، جيئن هو اها رڍ وڪرو ڪري سگهي. هن سوچيو ته هو اها رڍ ڇو نه کائنس خريد ڪري وٺي؟

ڳوناٽو ۽ نانگ

هڪڙي ڳوناٽي، سياري جي ڏينهن ۾، ٻني ڪيڙيندي ڪيڙيندي واڙ وٽ ڏٺو تہ هڪڙو نانگ پيو آهي، پر سيءَ اهڙو موڳو ڪري وڌو اٿس، جو اجهو گهڙيءَ اڌ گهڙيءَ ۾ ٿو مري، اهو حال ڏسي، ڳوناٽي کي ڪهل پيئي، تڏهن نانگ کي کڻي نيئي گهر چلهہ وٽ رکيائين. اتي باهہ جي توتي پاڻ سيڪي سيڪي پنجين ڏهين پلين ۾ نانگ هوش منجهہ آيو. تڏهن ڦڻ ڪڍي ڦوڪون ڏيڻ لڳو ۽ ڳوناٽي جي زال ۽ ٻارن تي الري آيو. تنهن تي هنن واڪا ڪيا، سي ٻڌي ڳوناٽو کهاڙو کڻي ڊڪندو آيو ۽ هڪڙي ڌڪ سان نانگ کي ٻہ ٽڪر ڪري وڌائين ۽ ڌڪ هڻڻ مهل چيائينس تہ "اڙي لچ بڇڙا، جنهن چڱائي ڪري تنهنجي ساهہ بچايو تنهن کي ان جا تو ياڙا ڏئين! هاڻي تنهنجو مرڻ مناسب آهي، پر اڙي مها پاپي، تنهنجو ڏوهہ تہ اهڙو آهي، جو ان جي واسطي تنهنجو رڳو مرڻ بس نہ آهي، پر ان کان سواءِ ٻي بہ جيڪر ڪا سزا ڏجي تہ جڳائيندي آهي.

نصيحت: جيڪو ڀلائي ڪندڙ سان برائي ڪندو آهي، يا جيڪو ڪنهن جو نمڪ کائي ان جو منگهرو ٿيندو آهي، تنهن کي وڏو پاپي ۽ نمڪ حرام چئبو آهي. اهڙو ماڻهو مئو پيلو آهي، اهڙي جو منهن ڏسڻ بہ ڌرم نہ آهي.

کهڙي نہ تلهي متاري آهي. اسين هيئي زال مڙس هن جو ڪير بہ پيءَ سگهنداسين ۽ زال سندس اُن کي کٽي منجهائنس ڪپڙا بہ ناهي سگهندي. هن فيصلو ڪيو تہ هو اها رڍ ضرور خريد ڪندو. هن اُن شخص کي پاڻ وٽ سڏيو ۽ چيائين" ادا او ادا! ٿورڙو هيڏي تہ اچجانءِ!" ويجهو اچڻ تي هن کائنس پڇيو" ڇا تون اها رڍ وڪرو ڪرڻ لاءِ وٺيو پيو وڃين؟"

"ها! شهر وٺيو پيو وڃانس."

"آئون بہ گهوڙو وڪڻڻ لاءِ شهر وڃي رهيو آهيان!" ڇا تون ان گهوڙي جي بدلي ۾ پنهنجي رڍ ڏيئي سگهين ٿو؟" پوڙهي پڇيو.

"ڇا پيو چوين وڏڙا؟ رڍ جي بدلي ۾ گهوڙو ڏيئي رهيو آهين؟ جنهن جي تو کي بازار ۾ وڏيڪ قيمت ملندي؟" هن شخص اچرج سان وراڻيو.

"پئسو ڪابہ اهميت نٿو رکي.. منهنجي ڪنهن بہ ڪم ۾ ڪين ايندو بلڪ خرچ ٿي پوندو، پر هيءَ رڍ منهنجي زال جي ڪم اچي سگهي ٿي!" پوڙهي چيو.

هن شخص کي ڏاڍو اچرج لڳو ۽ سوچڻ لڳو تہ سودو تہ سٺو آهي. آئون گهوڙو وٺي بازار مان ان جي وڌيڪ قيمت وٺي سگهندس، ان لاءِ رڍ جي بدلي وٺي ڇڏڻ گهرجي. هن رڍ پوڙهي جي حوالي ڪئي ۽ گهوڙو وٺي رمندو رهيو.

پوڙهو اجان ٿورڙو ئي پري ويو هوندو جو هن ڏٺو تہ هڪ ماڻهو پنهنجي هڪ تمام وڏي بدڪ کي بغل ۾ کڻي وڃي رهيو آهي، پوڙهي سوچيو تہ بدڪ تمام

سٺي آهي ۽ اهڙي ته ٿلهي متاري آهي جو اهڙيون گهٽ بدڪون هونديون. جيڪڏهن مان رڍ جي بدلي اها بدڪ وٺي ڇڏيان ته زال تمام گهڻو خوش ٿيندي ڇو جو ڪيس بدڪ جو ٻيگل گوشت تمام گهڻو پسند آهي. هن انهيءَ شخص کي آواز ڏيئي پاڻ وٽ سڏيو ۽ پڇيائين" ڇا تون منهنجي هن رڍ جي بدلي ۾ پنهنجي بدڪ ڏيئي سگهين ٿو؟"

اهو ماڻهو پوڙهي جي ڳالهه ٻڌي حيرت ۾ پئجي ويو ۽ چوڻ لڳو" پريا مڙس، سوچي وٺ.. رڍ ڏيئي بدڪ ڪٽيو ٿو وڃين جيتوڻيڪ اها رڍ هن بدڪ جي ڀيٽ ۾ وڌيڪ قيمتي آهي!"

"مون کي پئسن سان ڪوبه مطلب ڪونهي. تنهنجي بدڪ مون کي پسند اچي ويئي آهي. جيڪڏهن تون منهنجي رڍ جي عيوض پنهنجي بدڪ ڏيئي ڇڏين ته مون کي گهڻي خوشي ٿيندي!" پوڙهي چيو.

اهو شخص ڪجهه دير تائين پوڙهي جي شڪل ڏسندو رهيو. جڏهن ڪيس پڪ ٿي وئي ته پوڙهو ڪائنس مسخري نه پيو ڪري ته هو راضي ٿي ويو ۽ رڍ وٺي ڪيس پنهنجي بدڪ ڏيئي ڇڏيائين. ٻنهي هڪ ٻئي کي خدا حافظ چيو ۽ پنهنجي پنهنجي بستي تي هليا ويا. پوڙهو اجان ڪجهه پري ئي ويو هوندو جو هن هڪ ڇوڪر کي ڏٺو جيڪو هڪ ٽوڪري کڻي وڃي رهيو هو، جنهن ۾ ڳاڙها رس سان ڀرپور صوف پريل هئا جن جي خوشبو چئني طرفن ڦهلجي رهي هئي. پوڙهو سوچڻ لڳو ته سندس زال کي اهڙا خوشبودار ۽ رس سان ڀريل صوف گهڻا وڻندا آهن. جيڪڏهن آئون اهي صوف سوکڙيءَ طور ڪيس وڃي ڏيان ته هو ڪيتري نه خوش ٿيندي! تنهن ڪري هن ڇوڪر کي آواز ڏيئي پاڻ وٽ سڏيو ۽ چيائين ته" ڇا تون منهنجي بدڪ وٺي صوفن جي اها ٽوڪري مون کي ڏئي سگهين ٿو؟" ڇوڪر کي گهڻو اچرج لڳو ته پوڙهو هي ڇا چئي رهيو آهي پر پوءِ ٿلهي متاري بدڪ ڏسي سندس منهن ۾ پاڻي ڀرجي آيو ۽ هن صوفن جي ٽوڪري ڏئي بدڪ وٺي ڇڏي.

پوڙهو هاڻ ٿڪجي چڪو هو.سامهون ئي هڪ چانهه جي هوٽل تي نظر پيس ۽ سوچيائين ته ڪجهه دير اتي ويهي آرام ڪري وٺان ۽ هڪ پيالي چانهه پڻ پي وٺان. اهو سوچي هو هوٽل ۾ داخل ٿي هڪ بينچ تي ويهي رهيو ۽ هڪ پيالي چانهه جو آرڊر ڏنائين. ان وقت هڪ پڙهيل ڳڙهيل سفيد پوش شخص به هوٽل ۾ داخل ٿيو ۽ وٽس ئي ويهي چانهه آڻڻ لاءِ چيائين. اوچتو سندس نظر صوفن جي ٽوڪريءَ تي پيئي جنهن مان مشڪ جهڙي خوشبو نڪري رهي هئي، هن پوڙهي کان پڇيو" ڇا تون اهي صوف بازار ۾ وڪري لاءِ کڻي وڃي رهيو آهين؟"

جناب عالي! اهي صوف وڪري لاءِ ڪينهن. آئون انهن کي پنهنجي گهر کڻي وڃي رهيو آهيان. اهي مون پنهنجي زال جي لاءِ حاصل ڪيا آهن!" پوڙهي وراڻيو
هو ٻئي ڳالهيون ڪري ئي رهيا جو چانهه اچي ويئي ۽ ٻئي چانهه پيئڻ لڳا. ان

شخص پوڙهي کان پڇيو" اهي صوف تو گهٽي ۾ ورتا آهن؟"

پوڙهي کيس ٻڌايو تہ هو پنهنجو گهوڙو وڪري لاءِ گهر مان نڪتو هو ۽ هاڻ اُن جي بدلي اهي صوف وٺي وڃي رهيو آهي."

اهو ٻڌي اهو شخص ماٺ ۾ اچي ويو ۽ چوڻ لڳو، "يعني تو گهوڙو ڏيئي اهي صوف ورتا آهن؟"

" نہ ائين ڪونهي. مون گهوڙو ڏيئي هڪ رڍ ورتي هئي! " پوڙهي مرڪندي چيو.

اهو شخص هي جواب ٻڌي ويتر وڌيڪ حيران ٿي ويو ۽ سندس دلچسپي وڌي ويئي. پوڙهي کيس سمورو واقعو پيرائتو ڪري ٻڌايو.

ان شخص کي وڌيڪ حيرت بہ ٿي ۽ پوڙهي جي عقل تي ڪاوڙ بہ آئي. هن چيو" هاڻ تورڙو گهر وڃي ڏس! تنهنجي زال جو پارو آسمان تي چڙهي ويندو. هوءَ ويچاري انهيءَ اميد تي ويهي انتظار ڪري رهي هوندي تہ تون گهوڙو وڪڻي هن لاءِ ڪجهہ رقم ڪٺي ايندين پر جڏهن هوءَ ڏسندي تہ گهوڙي جي بدلي تو اهي صوف آندا آهن، تہ هوءَ تنهنجي چڱي خبر وٺندي."

پوڙهو اهي ڳالهيون ٻڌي کلڻ لڳو ۽ پوءِ چيائين، " جي نہ جناب! هوءَ گهٽي خوش ٿيندي، هوءَ صوفن تي ساهہ ڏيندي آهي. ان ڪان سواءِ منهنجي زال وڏي خوش اخلاق آهي.. مون سان ڪڏهن بہ ڪو جهيڙو ڪين ڪندي آهي!"

"منهنجا ياءَ! انهيءَ خوش فهميءَ ۾ نہ رهجان ۽ قيمتي گهوڙو هٿن مان ڪڍي ڇڏيئہ ۽ ان جي جاءِ تي صوفن جي ٽوڪري ڪٺي وڃي رهيو آهين ۽ پوءِ بہ سمجهين ٿو تہ هو ڪين ڪاوڙبي؟"

" تہ ڇا اوهان جي خيال ۾ اهو ڪو خراب سودو آهي؟ تورڙو ڏسو تہ سهي ڪهڙي نہ مشڪ جهڙي خوشبو پيئي اچي!" پوڙهي جواب ڏنو.

"ادا ياءَ! ائين فيصلو ڪين ٿيندو. تنهنجي ۽ منهنجي شرط رهي، تون چوين ٿو تہ زال ڪين ڪاوڙبي پر مان چوان ٿو تہ هوءَ ضرور ڪاوڙبي، جيڪڏهن تون شرط کٽي وئين تہ آئون تو کي هڪ ٿيلهي اشرفين جي ڏيندس ۽ هارجي وئين تہ تون مون کي ايتريون ئي اشرفيون ڏجانءِ" اُن شخص چيو.

"سائين! اوهين فڪر نہ ڪريو.. منهنجي زال تمام گهٽي خوش ٿيندي" پوڙهي جواب ڏنو.

"تہ پوءِ هڪ هڪ ٿيلهي اشرفين واري شرط پڪي ٿي ويئي!"

"منهنجا ياءَ! اشرفين جي ڳالهہ نہ ڪر..... ٿيلهي ۾ پريل اشرفيون تہ وڏي ڳالهہ آهي، مون وٽ تہ هڪ اشرفي بہ ڪونهي!" پوڙهي چيو.

اُن شخص کي پنهنجي ڳالهہ تي تہ ايترو تہ يقين هو جو هو هر شرط ٻڌڻ لاءِ تيار هو. هن چيو، " جيڪڏهن تو وٽ اشرفيون ڪونهن تہ ڪا ڳالهہ ڪانهي، جيڪڏهن تون کٽي ويئين تہ آئون تو کي هڪ ٿيلهي اشرفين جي ڏيندس ۽ جي هارائي ويئين تہ تون مون کي صوفن جي اها ٽوڪري ڏيئي ڇڏجانءِ!"

"اوهين تہ عجيب ڳالهيون پيا ڪريو! ڇا هنن صوفن جي قيمت انهن اشرفين جي برابر ٿا سمجهو، جن ڪي آئون پنهنجي زال جي خوشيءَ لاءِ وٺيو پيو وڃان؟" پوڙهي ڪجهہ قدر ترش ٿيندي چيو.

"چڱو ڀلا! تون ڪجهہ بہ نہ ڄاڻ ۽ پر جيڪڏهن مون هار ڪاڏي تہ هڪ ٿيلهي اشرفين جي ڏئي ڇڏيندوسانءِ!"

"منهنجا ياءِ! تون غلط فهمي ۾ ورتل آهين!" پوڙهي وراڻيو.

"آئون جيڪڏهن غلط فهميءَ ۾ ورتل آهيان تہ تون اُن کي دور ڪري ڇڏ! مون کي پاڻ سان وٺي هل جيئن آئون ڏسي سگهان تہ تنهنجي زال ڪاوڙ جي ٿي يا نہ!"

جڏهن اُن شخص جو اصرار ويتر وڌي ويو تہ پوڙهي سندس ڳالهہ مڃي ورتي ۽ هن کي وٺي پنهنجي گهر ڏي هليو ويو. جڏهن گهر پهتا، پنهنجي ور کي ڏسي پوڙهي جي زال گهڻي خوش ٿي. هڪ اوپري شخص کي گڏ ڏسي چيائين." ڇا ڪنهن مهمان کي بہ وٺي آيو آهين؟.. اڄ مون ڪاڏو بہ وڌيڪ ٿي پچايو آهي!"

"ها! هن سان منهنجي ملاقات چانهہ جي هوٽل ۾ ٿي هئي تمام سنو ماڻهو آهي. ان لاءِ گڏ وٺي آيو آهيان!" پوڙهي وراڻيو.

اهو شخص بہ خاموش ڪونہ رهيو ۽ چيائين" معاف ڪجو! منهنجي ڪري اوهان کي تڪليف ٿي!"

"ان ۾ تڪليف جي ڪهڙي ڳالهہ آهي؟ مون کي تہ گهڻي خوشي ٿي آهي.. اسان وٽ تہ مهمان ايندا رهندا آهن. اچو اندر اچو!" پوڙهيءَ چيو.

گهر ۾ داخل ٿيندي پوڙهي صوفن جي ٽوڪري زال کي ڏيندي چيو"ڏس! مون تو لاءِ ڇا آندو آهي!"

جوڻس ٽوڪري پڪڙيندي چيو."اڙي هي تہ صوف آهن. منجهائُن ڪهڙي نہ سٺي خشبو اچي رهي آهي. صوف تہ منهنجي جان آهن!" پوءِ پوڙهيءَ اوپري شخص کي مخاطب ٿيندي چيو." منهنجو ور تمام سنو آهي....منهنجو گهڻو خيال رکندو آهي!"

"پر اهو تہ توهان پڇيو ئي ڪين تہ اهي صوف توهان جي ور ڪهڙي طرح حاصل ڪيا آهن؟"

"جيتوڻيڪ اهو ڄاڻڻ ضروري ڪينهي پر پوءِ بہ پڇي ٿي وٺان!" اهو چوندي هو ماني کڻي آئي جڏهن دستر خوان تي ويهي رهيا پوڙهيءَ چيو "ها! هاڻ ٻڌاءِ! اهي صوف ڪهڙي طرح آندا اٿيئي؟"

پوڙهي سڄي ڳالهہ پيرائتي ڪري زال کي ٻڌائي. جوڻس خوش ٿيندي چيو." تو تمام سنو ڪيو جو صوف وٺي آئين. تون تمام گهڻو سنو آهين.. توکي منهنجو ڪيترو نہ خيال آهي!"

اوپرو شخص پوڙهي جي زال جو اهو ردعمل ڏسي پريشان ٿي ويو. سندس نراڙ تي پگهر جون بوندون پيدا ٿيڻ لڳيون ۽ ڪڏهن هو پوڙهي کي ڏسڻ لڳو ٿي تہ ڪڏهن جوڻس کي. هن پوڙهيءَ کي چيو"تون ان ڳالهہ تي خوش ٿي رهي

آهين. جيتوڻيڪ تو کي تنهنجي مڙس جي بيوقوفيءَ تي ڪاوڙ اچڻ گهرجي."

" ان ۾ ڪاوڙ اچڻ جي ڪهڙي ڳالهه آهي؟ ڇا اها ڳالهه نه منهنجو مڙس منهنجي لاءِ صوف آندا آهن، ڪاوڙ ڪرڻ جهڙي آهي؟" جوڙس وراڻيو.

"پر خاتون! اهو نه سوچ نه گهوڙي جهڙي قيمتي شئي ڏيئي فقط صوف حاصل ڪيا ويا آهن!"

"پر گهوڙو هاڻ اسان جي ڪنهن به ڪم جو نه هو!" پوڙهيءَ چيو

"ان جو مطلب هي نه تون پنهنجي ور جي ان حرڪت تي خوش آهين!"

" جي ها! بلڪل!"

پوڙهيءَ جي ان جواب تي اوپري شخص جي منهن جو ڇڻ پنو ٿي لهي ويو..ڪائنس ڪوبه جواب ڏنو نه ٿيو ۽ هن نظرون هيٺ جهڪائي ڇڏيون. پوڙهي ڪيس ٿيڏي اک سان ڏنو ۽ مشڪڻ لڳو. پوءِ پنهنجي زال کي چيائين" هل نه ڪاڏو ڪائي وٺون. ڏسان نه تو ڪاڏو ڪيئن ناهيو آهي!"

ٿيئي ڇڻا ڪاڏو ڪائڻ ۾ مصروف ٿي ويا. ڪاڏي جي وچ ۾ ٻيئي پوڙها زال مڙس هڪ ٻئي سان ڪل مسخري ڪندا رهيا. پوڙهي ڪاڏي جي تعريف ڪندي چيو" واهه واهه! ڪهڙو نه سٺو ڪاڏو آهي.. تنهن جي هر رڌل چيز سٺي هوندي آهي!"

"ڇڳو يلا ٻڌاءِ نه ڪاڏي ڪان پوءِ اسين ڇا ڪائينداسين؟" پوڙهيءَ پڇيو.

"ڇا ڪائينداسين... تون ٿي ڪٽي ٻڌاءِ!" پوڙهي چيو.

"صوف...! مشڪ جهڙي خوشبوءِ وارا رسيلا صوف ڪائينداسين!" جوڙس چيو ۽ پوءِ ٿيئي ٿهڪ ڏيئي کلڻ لڳا.

انهيءَ اوپري شخص به پنهنجي خاموشيءَ ٽوڙيندي پنهنجي کيسي مان اشرفين جي ٿيلهي ڪڍي ۽ پوڙهي ڏي وڌائيندي چيو" هي ڪڻ منهنجا ياءَ تنهنجو حق!"

"اڙي نه نه! آئون نٿو ڪٽي سگهان! اهو سڀ هڪ مذاق هو!" پوڙهي چيو.

"ڏس! انڪار نه ڪر.. وٺي ڇڏ! آئون ايلاز تو ڪريان!" هن اصرار ڪندي چيو. پوڙهو گهڻي دير تائين انڪار ڪندو هيو پر جڏهن ڪيس پڪ ٿي ويئي نه هو اشرفين جي ٿيلهي خلوص سان ڏيئي رهيو آهي ۽ جيڪڏهن هن انڪار ڪيو نه ڪيس رنج ٿيندو نه هن لاچار ٿي اها ٿيلهي وٺي ڇڏي. اوپري شخص اشرفيون ڏيڻ ڪان پوءِ چيو." مون تو کي اهي اشرفيون فقط ان لاءِ ڏنيون آهن نه اڄ توهان ٻنهي زال مڙس مون کي هڪ تمام سٺو سبق سيکاريو آهي!"

"سبحان الله! ياءَ هي توهين ڇا چئي رهيا آهيون؟ اسين جاهل ڳوناڻا ماڻهو آهيون. تو جهڙي شهري ماڻهوءَ کي ڪهڙو سبق ڏيئي تا سگهون؟" پوڙهي وراڻيو.

اوپري شخص جي اکين ۾ پاڻي پرجي آيو ۽ چيائين" منهنجا دوست! تو مون کي خوش ۽ مطمئن زندگي جو نسخو ٻڌائي ڇڏيو آهي!"

☆......☆......☆

نرگاهه

ليوگي پراندلو

سنڌيڪاره: سنڌو نوراني

انساني زندگي بہ عجيب و غريب آهي. وڌندڙ عمر سان ان ۾ جيئڻ جون اميدون مستقبل جا خواب ۽ سپنا پيدا ٿيندا آهن. انهن امنگن، اڻ ڪٽ رنگن ۽ رنگين بهارن جي ڪشش ۽ حاصلات لاءِ هو سخت محنت ڪري مشقتون ۽ ڪشالا ڪيندو آهي ۽ نيٺ وڃي سڀ ڪجهہ حاصل ڪري وٺندو آهي. پر پوڙهائپ ۾ ظالم وقت ڪيس پوءِ اهڙي بہ منزل تي ڪٺي اچي رسائيندو آهي، جنهن ۾ زندگي جا اهم رشتا زندگي ڪان منهن موڙي وڇوڙو اختيار ڪندا آهن. اهڙن بي بسي ۽ بي مقصد ڏينهن ۾ انسان پنهنجو پاڻ کي معاشري ۾ بوجهہ ۽ هڪ بيڪار وجود محسوس ڪرڻ لڳندو آهي. اها حالت هر انسان سان تقريبن پوڙهائپ ۾ پيش ايندي آهي. حالت ان وقت وڌيڪ خراب ٿي ويندي آهي جڏهن باقي بچيل حقيقي رشتا بہ پنهنجون اکيون ڦيرائي ڇڏيندا آهن. ان وقت انسان منجهان زنده رهڻ جي اميد تائين ختم ٿي ويندي آهي.

هڪ پوڙهي ماڻهوءَ جو احوال جيڪو اڪيلو ٿي ويو هو

1934ع ... ليوگي پراندلو

اڄ ڏينهن تائين عالمي اديب ۽ نقاد اهو فيصلو نہ ڪري سگهيا آهن تہ پراندلو وڏو ڊرامي نگار هو يا وري ڪو افساني نگار هو. هن کي 1934ع ۾ نوبل انعام ڏنو ويو.

پراندلو جو جنم سِسِليءَ (اٽليءَ) ۾ 28 جون 1867ع تي ٿيو. سندس وفات 10 نومبر 1934ع ۾ ٿي. هيءُ اٽليءَ جو رهاڪو هو. هن 1891ع ۾ بون يونيورسٽي ۾ فلسفي ۾ ڊاڪٽريٽ جي ڊگري حاصل ڪئي. هن ڪجهہ سال پروفيسر جي حيثيت ۾ پڙهائيءَ جو ڪم بہ ڪيو. هن جي صلاحيتن جو اظهار ڊرامن، افسانن کان علاوه تنقيد ۽ شاعريءَ ۾ بہ ٿئي ٿو.

هن جو مشهور ترين ڊرامو "سڪس ڪيريڪٽر ان سرچ آف اين آٿر" (ڇهہ

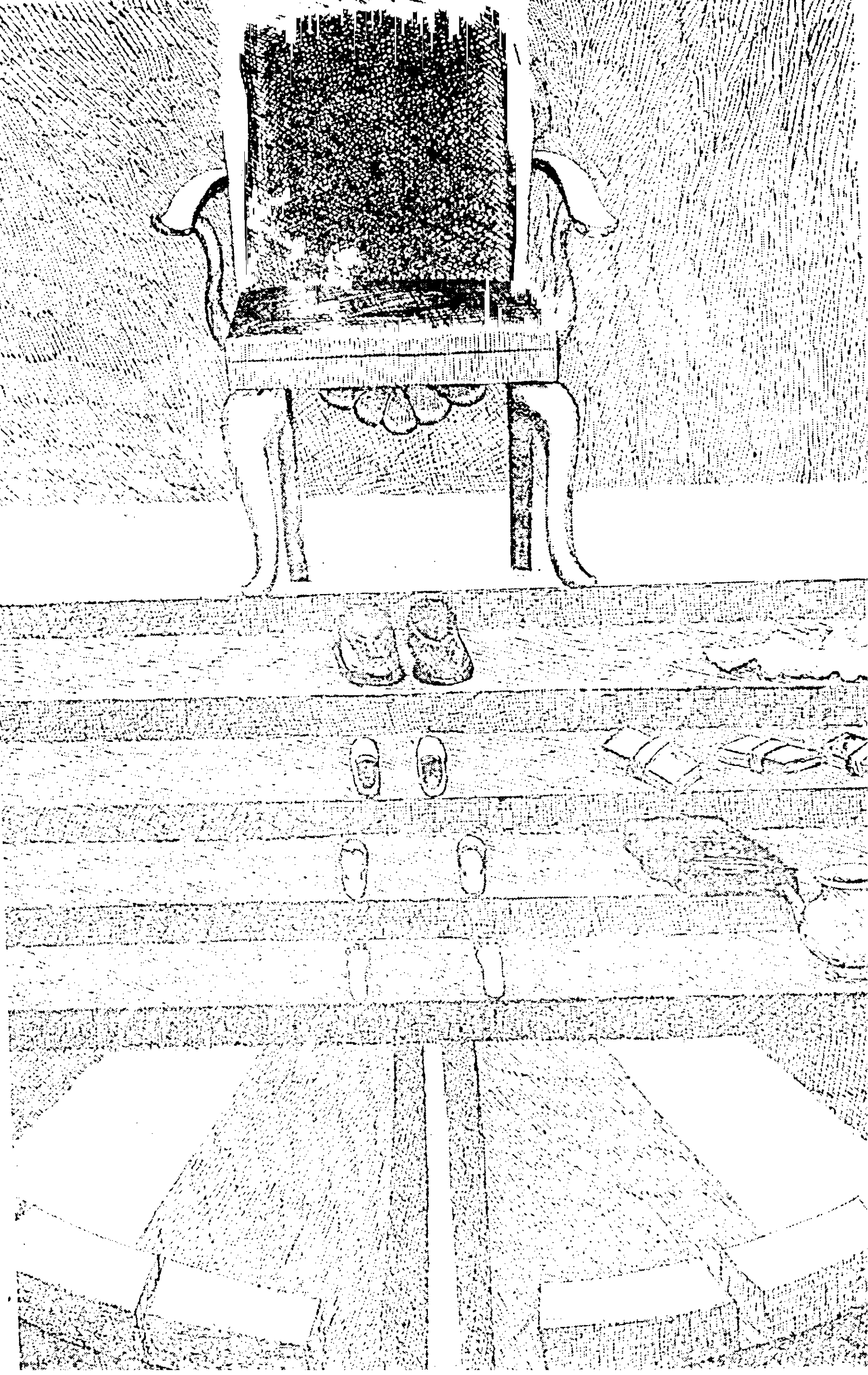

ڪردار هڪ مصنف جي ڳولا ۾) آهي. هن جي ڊرامن تي حد کان وڌيڪ فحاشيءَ جو بہ الزام لڳندو رهيو آهي. هن جا ڊرامہ عالمي ليول تي ڪلاسيڪل جو درجو رکن ٿا.

هن جا ڪيترائي ناول، ڊرامہ، مختصر ڪهاڻيون دنيا جي مختلف ٻولين ۾ بہ ترجمو ٿي چڪيون آهن پر هن جو اصلي ادبي ڪم اسٽيج ڊراما آهن. هن جو نالو صرف اٽليءَ تائين محدود ناهي پر دنيا جي ڪافي ملڪن ۾ هن کي وڏي عزت سان ڏنو وڃي ٿو. اهو چيو ويندو آهي تہ هن جو شمار ويهين صدي جي عظيم ڊرامہ نگارن منجهہ ٿيندو آهي. هن جا ڪجهہ ڊرامہ هميشہ زندهہ رهندا. هن جي ڊرامن ۾ نفسياتي ۽ فلسفي جي مختلف پهلوئن کي اجاگر ڪيو ويو آهي ۽هن وڏي جرئت منديءَ سان معاشري جي بي رحم ۽ ظالم رشتن جي حقيقتن کي بيان ڪيو آهي.

☼....☼....☼

لڳولڳ

ڪمري جا سيئي ماڻهو هن کان پڇڻ لاءِ آيا هئا تہ آيا هيءَ تابوت تي ڍڪ رکڻ کان پهرئين پنهنجي زال جو آخري ديدار ڪرڻ چاهي ٿو يا نہ. هيءَ هڪ وڏي ڪرسي تي ستل هو.

"ڏاڍي اونداهہ آهي. وقت ڇا ٿيو آهي." هن پڇيو.

صبح جا ساڍا نوَ ٿيا هئا پر ڪڪرن ڪري ڏاڍي گهٽ روشني هئي. جنازي ڪڻڻ جو ڏهہ وڳي جو ٽائيم رکيو ويو هو.

پادري سيني ماڻهن کي چمڪندڙ اکين سان گهوري رهيو هو.

يقين ئي نہ پئي آيو تہ ڪو هن سڄي رات ننڊ بہ ڪئي هجي. هيءَ اجا تائين ننڊ ۾ هو ۽ گذريل ڪجهہ ڏينهن کان وٺي وڏي صدمي جي ڪري هن جو دماغ مائوف ٿي ويو هو. هن جي دل اهو چاهيو پئي تہ اکين تي هٿ رکي هلڪي روشنيءَ ۾ ڪرسيءَ جي اردگرد موجود بيٺل پاڙيسرين کان پنهنجو منهن لڪائي وٺي، پر ڪافي دير تائين ننڊ سبب هن جو جسم ڄڻ ڳرو ٿي ويو هو. هن کي پنهنجي پيرن تي بيهڻ جي خواهش جاڳي پر هن يڪدم اهو ارادو ترڪ ڪري ڇڏيو. هن جي واتان اوچتو وڏو آواز نڪتو، "هميشہ"

هن جو لهجو اهڙو هو، ڄڻ ڪو ماڻهوءَ شرم وچان پنهنجو پاڻ مٿان چادر وجهي ستل هجي. سيئي سواليہ نگاهن سان هن ڏانهن ڏسي رهيا هئا. "هميشہ ڇا؟"

هن چوڻ ٿي چاهيو تہ ڏينهن وقت بہ هميشہ اونداهہ ئي ڇانئيل رهي ٿي پر اها ڳالهہ هن کي بي مقصد ئي لڳي. زال جي موت کان پوءِ اڳيون ڏينهن هن جي ڪفن دفن جو هو. هو هميشہ ان هلڪي روشني کي ۽ گهري ننڊ کي ياد رکندو ۽ اها هڪ حقيقت بہ هئي تہ گڏوگڏ ڪمري ۾ هن جي زال جو مڙهہ پيل هو. شايد دريون؟ جيڪي اجا تائين بند هيون، جنهن کي شايد ڪنهن کوليو ئي ڪو نہ هوندو. وڏين وڏين ميڻ بتين مان سڄي سڄي رات ميڻ ٽپڪندي رهي هئي ۽ اجا تائين ڪمري ۾ ڪجهہ گرمي بہ موجود هئي. لاش کي ڪٺ سوڏو ڪمري مان ڪٽي ٻاهر بہ آندو ويو هو. هاٿي اڃي رنگ واري ڪفن ۾ ڍڪيل سڪڙيل ۽ چار وانگر لاش گندي تابوت ۾ رکيو ويو هو.

"نہ، نہ، گهڻو ڪجهہ ٿي چڪو. مان ڊن جو منهن ڏسي چڪو آهيان." هن اکيون

پوري ڇڏيون جيڪي مسلسل ڪيترن ڏينهن تائين روئندي روئندي جلي رهيون هيون. گهٽو ٿي ويو. ننڍ ۾ گهٽو ڪجهه ڏوپجي چڪو. ڏک سان ڀريل خلا جو هڪ احساس تہ ضرور آهي پر ڏک جي چڻڀڻ گهٽ ٿي رهي آهي. بس هاڻي هي ماڻهو تابوت کي بند ڪري ڇڏين ۽ ان ۾ رکيل هن جي ڪل ڪائنات کي پنهنجي منزل طرف روانو ڪن.

"پر هوءَ تہ اڃا تائين برابر ڪمري ۾ پيل آهي." اوچتو هن جي من ۾ خيال آيو. هوءَ اتي ڪڙو ٿيو ۽ ٿاٻڙجندي دروازي طرف وڌيو. انهن هن جو هٿ جهلي ورتو. هن جون اکيون اڌ بند ٿي رهيون هيون. اُهي هِن کي کليل تابوت طرف وٺي وڃڻ لڳا. هن اکيون کولي پنهنجي مئل زال کي ڏٺو ۽ ڏک ۾ ڀريل آواز ۾ هن جو نالو وٺي هن کي سڏڻ لڳو. صرف هيءَ ئي هو، جيڪو هن کي اصلي نالي سان سڏيندو هو. گڏجي سڄي زندگيءَ جا سڀ رنگ هن جي نالي سان تہ واسطو رکندڙ هئا. هن ڪاوڙ منجهان تابوت جي اردگرد گڏ ٿيل ماڻهن تي هڪ نظر وڌي، جيڪي هن جي مئل زال کي ڏسي رهيا هئا. اهي هن عورت بابت ڇا ٿا ڄاڻين؟ اهي تہ اهو بہ اندازو نہ ٿا ڪري سگهن تہ هن کان ڪهڙي شي کسجي ويئي آهي. هن رڙيون ڪرڻ چاهيون ٿي.

هن جي حالت ۽ تاثرات ڏسي ڪري هن جو پٽ اڳيان وڌيو تہ جيئن هن کي تابوت کان پري وٺي وڃي سگهي. پٽ جو مقصد سمجهندي هڪ ٿڌي لهر هن جي جسم ۾ ڊوڙي ويئي. هن کي ائين لڳو ڄڻ هيءُ پوري ڀريل بازار ۾ الف اگهاڙو ٿي ويو هجي. هن کي پنهنجي جذباتن، ايتري قدر جو هن کي پنهنجي رات واري ڪيل ننڊ تي بہ لڄ محسوس ٿيڻ لڳي. هاڻي هن کي جلدي ڪرڻ گهرجي تہ جيئن سندس انهن دوستن جيڪي جنازي سان گرجا گهر تائين گڏ هلڻ ٿي چاهيو، انهن کي گهٽ ۾ گهٽ دير تہ نہ ٿيڻ گهرجي.

"وجڻ ڏي بابا، ڪجهہ هوش کان ڪم وٺو!"

شرمندگيءَ واري پر رحم واري نظرن سان ڏکوئيل شخص وري پنهنجي ڪرسيءَ طرف وڌي ويو.

"ها، هوش تہ ڪرڻ کپي. اندر ۾ ڪڙهندڙ ڏک تي رڙيون ڪرڻ اجايو آهي. اهڙي تڪليف کي لفظن ۾ يا وري عمل ذريعي بيان نہ تو ڪري سگهجي. ان مڙس جي ڏک کان جنهن جي محبت اڃا زندهہ هجي ۽ زال وڇڙي وڃي. هن جو پٽ هن ڏک جو مقابلو نہ تو ڪري سگهي، جنهن جي لاءِ عمر جو هڪ خاص حصو يتيم ٿيڻ قطري ڳالهہ آهي. پٽ لاءِ تہ هيءُ موت سندس لاءِ وڏي اهم وقت تي واقع ٿيو هو. هو هاڻي شادي ڪرڻ وارو هو. ٿن ممينن جي سوڳ ملهائڻ کان پوءِ هو شادي ڪري ڇڏيندو. هاڻي تہ هن کي هڪ جواز بہ ملي ويو هو تہ پيءَ پٽ کي گهر گهات لاءِ گهٽ ۾ گهٽ هڪ عورت جي تہ ضرورت هئي.

"پادري، پادري!" ٻاهر واري ڪمري کان ڪو ماڻهو سڏي رهيو هو. اهو سمجهي هيءُ وڏيڪ ڏکاري ٿي پيو تہ هن جي بدران هن جي پٽ جو نالو ورتو پئي ويو. هاڻي اڄ کان پوءِ هن جو پٽ ئي خانداني نالي جو وڌيڪ حقدار هوندو. ان کان علاوه هن کي ان

ڳالهه تان به وڏي پشيماني ٿيڻ لڳي. جنهن ۾ هن سيني آڏو پنهنجي زال جي محبت وارو نالو کنيو هو، جنهن ڪري هن جي بي حرمتي ٿي هئي. آهي نه بيوقوفيءَ واري ڳالهه بلڪل بيڪار. سڄي رات واري ننڊ شايد هن جي عقل تي پٿر وجهي ڇڏيا هئا.

هاٽي جيئڻ جي لاءِ هن وٽ هڪ ئي دلچسپي باقي هئي. هن کي تجسس هو ته هاٽي گهر جو نئون بندوبست ڪهڙي قسم جو ڪيو ويندو. مثال طور تي ته هن کي هاٽي ڪٿي سمهاريو ويندو؟ وڏي ڊبل بيڊ ته اڳ ۾ ئي هن جي ڪمري مان هٽايو ويو هو. ڇا هن کي هاٽي ننڍو پلنگ ڏنو ويندو. هن جي پٽ وارو پلنگ. هاٽي هن جي وڏي ڊبل بيڊ تي هن جو پٽ ۽ سندس زال گڏ ۾ وڌ ۾ وڌ هٿ پر مفاصلي تي گڏجي سمهندا. پر هاٽي جڏهن هيءَ خود پنهنجي ننڍي پلنگ تي هٿ ڦهلائيندو ته هن کي ڪا به شيءِ هٿ نه ايندي سواءِ ٿڌي هوا جي.

مختلف شيون هن جي بي حس ٿيندڙ ذهن ۾ گڏمڏ ٿي رهيون رهيون. هن جي اندر ۾ ٻاهر ۾ ڪا خالي خالي هئڻ جهڙي ڪيفيت هئي. دير تائين ويهڻ سان سندس جسم به سُن ٿي رهيو هو. هن کي يقين هو ته جيڪڏهن هن اٿڻ جي ڪوشش ڪئي ته هن جو خالي خالي پيل جسم پرن وانگر هلڪو ٿي پوندو. هن جي زندگي پنهنجو مقصد وڃائي ويني هئي. هن ۾ ۽ هن جي ڪرسيءَ جي وچ ۾ شايد ڪو فرق باقي بچيو هجي، پوءِ به ڪرسي پنهنجي چئن ئي ٽنگن تي اعتماد سان بيٺي هئي ۽ خود هن کي به خبر نه پئي پئي ته هن جا پير ۽ ٽنگون ڪٿي آهن يا اهو ته هو پنهنجن هٿن کي ڇا ڪري. هن کي هاٽي پنهنجي زندگيءَ جي به پرواهه ڪو نه هئي. هاٽي ته هن کي ٻين جي زندگي ڪان به ڪو خاص واسطو نه هو پر پوءِ به هن کي جيئڻو پوندو. نئي سر کان اهڙي زندگيءَ جي وري شروعات ڪرڻي پوندي جيڪا هن جي ذهن جي ڪنهن ڏنڌلي خاڪي ۾ به نه هئي. اهڙي زندگيءَ جي باري ۾ جنهن بابت هن سوچڻ به گوارا نه پئي ڪيو ۽ ايئن ئي هن جي دنيا بدلجي ويئي.

هوءِ بي بس ٿي رهيو هو. هُو اهڙو پوڙهو به ته نه هو پر جوان به ته نه رهيو هو.

ڪلي هن ڪنڌ لوڏيو ۽ اوچتو هي پنهنجي پٽ لاءِ ٻار ٻنجي ويو پر هر ڪنهن کي خبر آهي ته جوان پٽن لاءِ پيءَ ٻار ته هوندا آهن. اميدن ۽ امنگن سان ڀريل جوان پٽ ڪاميابيءَ سان زندگيءَ ۾ اڳيان وڌندا رهن ٿا ۽ پيءُ فارغ ويهي ان جي خدمت وصول ڪن ٿا. جن اولاد جي ننڍپڻ ۾ خدمت ڪئي هئي.

پر اڪيلو پلنگ!

ٻپوءِ انهن هن کي ننڍو ڪمرو به نه ڏنو جيڪو ڪنهن وقت تي پٽ وٽ هو. انهن چيو ته ان جي بجاءِ ورانڊي جي ڪنڊ ۾ لڪيل جاءِ ۾ هي وڏيڪ آزادي محسوس ڪندو. جتي هو جيڪو ڪرڻ چاهي ٿو ڪري سگهي ٿو. ان ڪمري ۾ انهن بهترين فرنيچر ڪٿي اچي رکيو ته جيئن ڪنهن کي اها خبر نه پئي ته هن ۾ ڪو ملازم به رهندو آهي. شادي کان پوءِ گهر ۾ هن جي ڪمري سامهون سيني ڪمرن ۾ نئون فرنيچر ۽ نت نئون نئون سامان به سجايو ويو هو. ايتري قدر جو غاليچو به وڇايو ويو هو. گهر ۾ اهڙي ڪا به نشاني نه ڇڏي وئي جو جنهن

اٺ ڪڏهن سسئي!

جڏهن پنهونءَ جا پائر، رات جو چوريءَ سسئي جي پاسي مان پنهون ڪيڏي، ڪيچ روانا ٿيا. تڏهن سسئي ويچاريءَ صبح سان ڪاريءَ وارا ڪک ڏٺا. پنيور ڪي باهه ڏيئي، اڪيلي سر، پيرين پيادي، ڏونگر ڏورڻ لڳي. هڪ پنڌ اٺانگو ٻيو مسافري لنبي، تہ بہ ويچاري پنڌ ستيندي پئي ويئي. پر ڪٿي پنيور ڪٿي ڪيچ! ڪنهن سسئيءَ جي اهڙي حالت کي ڏسي ائين چيو.

مطلب آهي تہ پٿر ۾ پوني، رڻ ۾ رائي، جهر ۾ جهنگ، دڙي ۾ دنگ کي پار ڪرڻ لاءِ اٺ کپن. پيرين پيادو ڪيترو هلبو. اٺ ئي سسئي کي ڪيچ پهچائي سگهندا. چاڪاڻ تہ پنهوءَ کي بہ اٺ تي کڻي ويا هئا.

❋......❋......❋

سان ڪا بہ پراڻي يادگيري بہ اچي سگهي. نوجوان جوڙي جي زندگي الڳ ٿلڳ هئي. هو نندي سوڙهي اونداهي ڪمري ۾ پراڻي فرنيچر سان گڏوگڏ اڪثر بي چين ٿي رهندو هو. پر حيرت انگيز طور تي هن کي ائين پراڻي فرنيچر واري ڪمري ۾ اچلائجڻ تي پنهنجي اندر ۾ ڪا بہ شرمندگي محسوس نہ پئي ٿي. هن کي گهر جي نئين ترتيب پسند هئي ۽ پٽ جي ڪاميابيءَ تي اطمينان هو.

هن ۾ اطمينان جو هڪ ٻيو سبب بہ هو. هڪ ٻي زندگيءَ جي اميد. روشن ۽ رنگ برنگي زندگيءَ جي اميد، جيڪا گذريل تڪليف وارن ڏينهن جي يادن کي وساري رهي هئي. هن جي دل ۾ ڪٿي اها اميد لڪيل هئي تہ هن کي هڪ نئين زندگي ملي سگهي ٿي. لاشعوري طور تي هن کي محسوس ٿيندو هو تہ هن جي پٺ واري طرف هڪ روشن دروازو آهي ۽ هي جڏهن چاهي ان کي کولي سگهي ٿو. هاڻي جڏهن هن کي ڪنهن جي بہ پرواهہ نہ هئي ۽ هن کي پنهنجي نندي ڪمري ۾ پنهنجي مرضيءَ تي ڇڏيو ويو هو. اهو اجا بہ وڌيڪ آسان لڳي رهيو هو. هاڻي هو پنهنجو پاڻ کي هلڪو ڦلڪو بہ محسوس ڪندو هو. هن جي اکين جي چمڪ هر شيءِ کي رنگ بخشيندي حيرت جا دروازا کولي رهي هئي، جڏهن هي سچ پچ ۾ وري پار تي ويو هجي. ٻارڙن وانگر زندگيءَ سان پرپور. ڪليل اکين سان هو اهڙي دنيا جو مشاهدو ڪري رهيو هو جيڪا هن لاءِ بلڪل ئي نئين هئي.

هن پنهنجو پاڻ ۾ صبح ساجهر اٿي سير ڪرڻ جي عادت وجهي ڇڏي هئي. ائين جڏهن موڪلن جي هر ڏينهن وانگر شروعات ٿي ڪئي ۽ اهي موڪلون ايترون ئي وڌيون هيون جيتريون ئي هن جي بقايا زندگي. هن جون سڀئي ذميواريون ختم ٿي چڪيون هيون. ان ڪري هن پنهنجي خرچ پکي لاءِ پينشن مان ڪجهہ رقم هر مهيني پنهنجي پٽ کي ڏيڻ جو فيصلو ڪيو. اها رقم انتهائي ٿورڙي هئي. جيتوڻيڪ هن

کي پئسن جي تہ ضرورت نہ پوندي هئي پر هن جي پٽ جو خيال هو تہ هن کي پنهنجي خرچ پکي لاءِ ڪجهہ نہ ڪجهہ رقم ضرور رکڻ گهرجي. پر ضروريات بہ ڪهڙي؟ هن لاءِ اهو ئي اطمينان ڪافي هو تہ هي زندگيءَ جو مشاهدو ڪري رهيو هو.

هن وڏن جي دنيا جا آداب وساري چڏيا ۽ جيترو ممڪن ٿي سگهندو هو، اتان جان ڇڏرائي وٺندو هو. نوجوان ڇوڪرا هن کي تمام گهٽو پوڙهو سمجهندا هئا، ان ڪري هي ٻارڙن جي پارڪ ۾ وڃي ويهندو هو.

جيتوڻيڪ هن نئين زندگيءَ جي شروعات سائي نرم گاهہ تي هلندي ٻارڙن جي وچ ۾ ڪئي هئي. گاهہ جي خوشبوءَ ۾ عجيب جادو هو. وڻن جي پوپان وهندڙ نديءَ جو آواز ۽ پنن جي آوازن هن کي ٻڌڻ ۾ نہ ايندا هئا. اوچتو ئي اوچتو ٻارڙن پنهنجي راند کي وساري بوٽ ۽ جرابيون لاهي ورتيون. پيرين اگهاڙي تازي ۽ نرم گاهہ هلڻ ۾ ڪيڏو نہ مزو آهي!

هن بہ پنهنجو جوتو لاهي ڇڏيو ۽ مانڙي ڪري ٻيو بہ جوتو لاهي رهيو هو تہ هڪ نوجوان ڇوڪري هن جي نظرن آڏو اچي ويئي. هن جو چهرو ڪاوڙ ۾ تپي رهيو هو.

. "سوئر!" هن ٻرندڙ برساتي اکين سان چيو.

ڇوڪريءَ پنهنجي لباس جو سامهون وارو حصو جيڪو ڪنهن جهاڙيءَ سان الجهي مٿي ٿي رهيو هو ان کي هيٺ ڪيو. چو تہ پوڙهو زمين تي ويهي هن کي ڏسي رهيو هو.

اهو ٻڌي هي سُن ٿي ويو. هن ڇوڪريءَ جا سوچيو هو. هو تہ صرف ٻارڙن جي معصوم راند سان لطف اندوز ٿيڻ پئي چاهيو. جهڪي ڪري هن پنهنجا ٻئي هٿ پنهنجي اگهاڙي پيرن تي رکي ڇڏيا. آخر هن ڇوڪري هن ۾ ڪهڙي غلط ڳالهہ ڏسي ورتي هئي. جا هو هاڻي ايترو پوڙهو ٿي ويو هو جو هاڻي گاهہ تي اگهاڙي پيرين هلندين ٻارن وانگر خوشي بہ حاصل نہ ٿي ڪري سگهيو. جا پوڙهي ٿيڻ جو مطلب صرف اهو آهي تہ ماڻهو صرف برائيءَ جي باري ۾ ئي پيو سوچيندو وتي؟ جيڪڏهن هي چاهي ها تہ هڪ لمحي ۾ ٻار مان مرد جو روپ اختيار ڪري سگهيو ٿي.

هن بلڪل ٻار بنجي پنهنجا جوتا لاٿا هئا. هن بدنصيب ڇوڪري هن جي بي عزتي ڪري وڏي غلطي ڪئي هئي. ابتو منهن ڪري هيءُ گاهہ تي ليٽي پيو.

ڪافي دير ليٽڻ ڪان پوءِ هيءُ تپي، ڪاوڙجي اٿي ويٺو. ڏڪندڙ هٿن سان هن جوتا پاتا. هن جي جسم جو سڄو رت هن جي مٿي ۾ جمع ٿي ويو هو. هن جي اکين جي پوپان رت جي وهڪري ۾ گرمي اچي ويئي هئي. ها مون کي خبر آهي تہ اهڙي ڪمن لاءِ ڪٿي وڃي سگهجي ٿو. مون کي خبر آهي.

ڪجهہ دير ساهي پٽڻ لاءِ هيءُ اٿي ڪڙو ٿيو ۽ گهر طرف وڃڻ لڳو. ڪمري ۾ هيڏانهن هوڏانهن ٿوسيل سامان جي وچ ۾ هن کي ايئن لڳي رهيو هو تہ اهو سامان هن کي چريو ڪرڻ لاءِ رکيو ويو آهي. هن پنهنجو پاڻ کي کٽي پلنگ تي اڇلايو ۽ پيٽ طرف منهن ڪري ڇڏيو.

..............*

سگريٽ پيئندڙ عادي ماڻهوءَ جو احوال جنهن کي آڌي رات جو سگريٽ جي هاڙ لڳي هئي.

نشي وارين عادتن تي ڪنٽرول ڪرڻ ائين آهي جڻ بغير ساز ۽ سامان جي ڪو جبل چڙهڻ. ڪي عادتون اهڙيون ته پختيون ٿي وينديون آهن، جيڪي انسان تي ڪنٽرول ڪري ڪيس جڪڙي وٺنديون آهن ۽ انسان انهن عادتن مان ڇوٽڪارو حاصل نه ڪري سگهندو آهي ۽ نيٺ هڪ ڏينهن انهن خرابن عادتن ڪري ڪيس ناقابل نقصان ڪٽڻو پوندو آهي ۽ وڏيون تڪليفون پوگڻيون پونديون آهن. اهڙي ئي هڪ خراب، موتمار عادت تي لکيل، سوچڻ لاءِ مجبور ڪندڙ ڪهاڻي.

نشو

بلراج منيرا

سنڌيڪار: فهيم ميمڻ

جڏهن هن جي اک کلي ته هُو وقت کان بي خبر هو.

هن ساڄو هٿ وڌائي بيڊ جي پرسان رکيل ٽيبل تان سگريٽ کنيو ۽ سگريٽ ڪڍي چپن تي رکي ڇڏيو.

سگريٽ جو پيڪيٽ اڇلائي هن پنهنجو هٿ وڌائي ماچيس ڳوليو.

ماچيس خالي هو.

هن ڪاوڙ ۾ خالي ماچيس ڪمري ۾ اڇلائي ڇڏيو.

خالي ماچيس ڇت سان ٽڪرائجي وڃي فرش تي ڪريو.

هن ٽيبل ليمپ ٻاريو.
بيڊ ٽيبل تي چار پنج ماچيس ابتا سبتا پيل هئا.
هن واري واري سيني ماچيسن کي چيڪ ڪيو.
سڀ خالي هئا.
هن ڪمبل لاهي ڪٽي اڇلايو ۽ ڪمري جي بتي روشن ڪئي.
رات جا ٻه ٿي رهيا هئا.
فرش برف ٿي رهيو هو.
اجا ته ٻه ٿيا آهن. هيءُ وقت ڪان بي خبر هو. هن سمجهيو پئي ته صبح ٿيڻ واري آهي.
اڄ هن بي وقت مان ننڊ مان ڇو اٿي ويس.
هڪ دفعو جڏهن اک کليو وڃي ته پوءِ اک نه ٿي لڳي.
هن وري سڄي ڪمري کي چيڪ ڪيو.
ڪتابن جو ڪٻٽ، گلدان، ڪچري جو دٻو، سوٽ جا کيسا، جيڪٽ جا کيسا پر ماچيس ڪيس ڪٿي به نه مليو.
ڪمري جي حالت خراب ٿي رهي هئي.
ڪتاب ابتا سبتا پيل هئا، ڪپڙا هيڏانهن هوڏانهن پکڙيا پيا هئا. ٽرنڪ کليو پيو هو.
ڪو اچي وڃي ان وقت ته؟
رات جا ٻه ٿيا آهن ڪمري جي اها حالت؟
سگريٽ هن جي چپن ۾ ڏکي رهيو هو.
ڏکندڙ سگريٽ ۽ ڏڙڪندڙ دل ۾ ڪيڏي نه هڪ جهڙائي ٿيندي آهي.
ماچيس ڪٿي ملندو؟
ماچيس نه مليو، ته ڪٿي ..
ته ڪٿي .
ڪٿي منهنجي دل خاموش نه ٿي وڃي.
اڄ بي ڳاني وقت ۾ منهنجي اک کلي ڇو؟
مان وقت ڪان بي خبر هيس هڪ دفعو اک کلي وڃي ته پوءِ ڪٿي ٿي اک لڳي.
ماچيس ڪٿي ملندو؟
هن پنهنجي ڪلهن تائين چادر رکي ۽ پوءِ ڪمري ڪان ٻاهر نڪري آيو.
ڊسمبر جي سيءُ واري رات هئي، چؤ طرف ڪاري اونداهه جي حڪومت ۽ خاموشي جو پهرو هو.
ڪنهن هڪ طرف هڪ قدم وڌائڻ ڪان پهرين هيءُ هڪ روڊ جي وچ ۾ بيٺو هو. جڏهن هن وڪون وڌايون ته هي ان رستي ڪان اڻ واقف هو.
رات ڪاري هئي. رات خاموش هئي ۽ هن ڪي پري پري تائين ڪو به نظر نه اچي رهيو هو. ليمپ پوسٽن (چؤڪين) تي هلڪي هلڪي روشني ۽ رات جي ڪارائڻ جيڪا خاموشيءَ ڪي ويترگهرو ڪري رهي هئي ۽ چؤدگيءَ تي هن جا قدم بيهجي پيا.
هتي تيز روشني هئي ۽ ڪير جهڙي روشني ڏيندڙ ٽيوب لائيٽون چمڪي رهيون هيون پر خاموشي اُها جي اُها. دڪانون سڀ ئي بند هيون.
هن حلوائيءَ جي دڪان آڏو وڪون وڌايون.
تي سگهي ٿو ته تندور ۾ ڪو ڪوئلو ملي وڃي، ٻريل ڪوئلو، يا ٿوري

جان پيل پرندڙ ڪوئلو.
حلوائيءَ جي دڪان جي بينچ تي ڪو ماڻهو ڪمبل پائي ستو پيو هو.
ڪير آهي! ڇا پيو ڪرين؟
مان تندور ۾ ڪو ٻريل ڪوئلو پيو تلاش ڪريان.
چريو آهين ڇا؟ تندور تہ ٺنڍو پيو آهي.
تہ پوءِ؟
تہ پوءِ ڇا؟ گهر وڃ.
ماچيس آهي توهان وٽ؟
ماچيس؟!
ها! مون کي سگريٽ دکائڻو آهي.
تون چريو آهين! منهنجي ننڊ خراب نہ ڪر. ٽر!
تہ ماچيس ناهي توهان وٽ؟
ماچيس سيٺ وٽ هوندو آهي. هو ايندو ۽ تندور کي گرم ڪندو. هاڻي هل!
هيءُ وري روڊ تي اچي ويو.
سگريٽ هن جي چپن ۾ ٽڙڪي رهيو هو.
هن قدم وڌايا.
ڇوڏگيءَ پوئتي رهجي ويئي. تيز روشني پوئتي رهجي ويئي. ڇا .ڇا نہ پويان رهجي ويو هو.
هن جا قدم تيزي سان وڌي رهياهئا.
ليمپ پوسٽ،ليمپ پوسٽ، ليمپ پوسٽ، ڪيترائي ليمپ پوسٽ پوئتي رهجي وياهئا. هلڪي روشني وارا ليمپ پوسٽ، جيڪي رات جي اونداهي کي وڌيڪ گهرا ڪندا آهن.
اوچتو ئي اوچتو هن جا قدم بيهجي ويا.
سامهون ڪو اچي رهيو هو.
هيءُ ان جي ويجهو اچي بيهي رهيو.
ماچيس آهي اوهان وٽ؟
ماچيس؟
مون کي سگريٽ دکائڻو آهي.
نہ، مون وٽ ماچيس ناهي، مان ان بيماريءَ کان بچيل آهيان.
مان سمجهيس.
ڇا سمجهين؟
تہ توهان وٽ ماچيس هوندو؟
سگريٽ هن جي چپن ۾ ٽڙڪي رهيو هو.
هيءُ آهستي آهستي هلي ڪري ٽڪجي پيو.
وقت کان بي خبر، هن جا ٽڪيل ٽڪيل قدم اڳتي وڌي رهيا هئا.
ليمپ پوسٽ ايندا رهيا. هلڪي روشني هن کي نظر ايندي رهي ۽پوءِ اونداهي.
وري ليمپ پوسٽ، هلڪي روشني ۽ پوءِ وري اونداهي.
هن جي چپن ۾ سگريٽ دٻيل، آهستي آهستي هي وکون وڌائي رهيو هو.
هن جي اندر ۾ ڦڦڙن تائين دونهون ڇڪڻ جي طلب وڌي رهي هئي.
هن جو بدن ٿڪي ٿڪي چُور ٿي رهيو هو.
رات جي نائٽي ڊريس ۽ چادر ۾ هن کي وڌيڪ سيءُ محسوس ٿي رهيو هو.
هيءُ ڏڪي رهيو هو ۽ ڏڪندڙ وکن سان آهستي آهستي اڳيان وڌي رهيو هو.
وقت کان بي خبر، ليمپ پوسٽن کان بي خبر.
هڪ دفعو وري سندس قدم بيهجي

عمل بي عمل

بادشاه جو دربار سجيل هو.جنهن ۾ ڪيترائي عالم سگهورا جمع ٿيل هئا.اهڙي وقت ۾ هڪ وڏو امير بادشاه جي خدمت ۾ حاضر ٿيو۽جيڪو تمام گهڻ پڙهيل هو. بادشاه ان کي چيو تہ"ڪاش! تون بہ علم جي لذت کان نهہ رکين ها.ڇو تہ تمام ٿورڙو علم جاهل جي هڪ هزار سالن جي جهاد کان بہ وڌيڪ بهتر آهي."

ان امير جواب ڏنو تہ"منهنجا مالڪ,بلڪل توهان سچ فرمايو.پر اهڙي علم مان ڪهڙو فائدو جيڪو عمل جي ڪم کان اڻ واقف هجي.علم جي عمل جو مثال ايئن آهي جيئن بغير ڪنهن ماڪيءَ جي مکي ۽ ان جي مثال ان ڏئي جي برابر آهي جيڪو بين کي تہ رستو ڏيکاري پر ان روشنيءَ مان خود فائدو حاصل نہ ڪري سگهي."

ويا.

هن جي سامهون خطري جو نشان هو.

سامهون پل هئي، مرمت لاءِ وانجهايل پل.

حادثن جي بچاءَ واسطي ڳاڙهي ڪپڙي ۾ ويڙهيل لالٽين روڊ جي وچون وچ هڪ تختي سان لٽڪي رهيو هو.

هن لالٽين جي بتيءَ سان سگريت دکائڻ جي لاءِ اڃا مس قدم وڌايا تہ آواز آيو.ڪير آهي؟

هيءُخاموش رهيو.

اونداهہ ۾ هڪ سپاهي جي اڳيان ظاهر ٿيو.

چا پيو ڪرين؟

ڪجهہ نہ

مان چوان ٿو تہ چا پئي ڪيئي؟

توهان وٽ ماچيس آهي؟

مان پڇان پيو تہ تو چا پئي ڪيو ۽ تون چوين ٿو تہ ماچيس آهي.... ڪير آهين تون؟

مون کي سگريت دکائڻو آهي. توهان وٽ ماچيس هجي تہ....

تو هتي چا پئي ڪيو؟

مان لالٽين جي بتيءَ سان سگريت دکائڻ ٿي چاهيو.... توهان وٽ ماچيس هجي تہ....

تون ڪير آهين؟ ۽ ڪٿي رهندو آهين؟

مان.....

ڪٿي رهندو آهين؟

مادل ٽائون.

۽ توکي ماچيس گهرجي.... مادل ٽائون ۾ رهين ٿو.... مادل ٽائون ڪٿي آهي؟

هن گهمي اشارو ڪيو.

پري پري ٽائين، جيستائين نظر ويئي ٿي، ڪاري اونداهہ چانيل هئي.

هل مون سان گڏ ٺاڻي تي.... مادل ٽائون....؟ مادل ٽائون هتان کان ڏهہ ميلن جي مفاصلي تي آهي....

ماچيس گهرجئي نہ! ٺاڻي ۾ ملي ويندئين.

سپاهيءَ هن جي ٻانهن جهلي ورتي.

هو سپاهيءَ سان گڏ وچڻ لڳو.

ٺاڻو ان روڊ تي هو جيڪو ختم ٿيڻ جو نالو ئي نہ پئي ورتو.

هو سپاهيءَ سان گڏ ٺاڻي جي هڪ ڪمري ۾ داخل ٿيو.

ڪمري ۾ ڪيترائي ماڻهو ميز جي چوڌاري ويٺل هئا.

سگريت پي رهيا هئا.

ميز تي سگريٽ جا ڪيترائي پاڪيٽ ۽ ماچيس رکيل هئا.

صاحب! هي شخص پل جي ويجهو بيٺو هو. چوي ٿو ته ماڊل ٽائون ۾ رهي ٿو ۽ ماچيس جي رٽ لڳائي رکي اٿس.

چوڙي؟

جيڪڏهن توهان اجازت ڏيو ته مان توهان جو ماچيس استعمال ڪري سگهان ٿو.... مونکي پنهنجو سگريٽ دکائڻو آهي.

ڪٿي رهندو آهين؟

ماڊل ٽائون ۾. ڇا توهان جو ماچيس ڪٽي سگهان ٿو؟

مان اجنبي آهيان! ڇا مان ماچيس....

ماڊل ٽائون ۾ ڪڏهن کان رهندو پيو اچين؟

ٽن مهينن کان! ماچيس.....

ماچيس... ماچيس جا پٽڪ... اجنبي... وچ پنهنجي گهر... نه ته بند ڪري ڇڏيندو سئين.... ماچيس...

جڏهن هو ٿاڻي کان ٻاهر آيو ته تمام ٿڪجي پيو هو.

هن ختم نه ٿيندڙ روڊ تي وري آهستي آهستي هلڻ شروع ڪيو.

هن جي نڪ "سون سون" ڪرڻ لڳي هئي ۽ هن جو بدن تتي رهيو هو.

سگريٽ پيئڻ هڪ بيماري آهي.

مون چو اها بيماري پالي آهي.

ماچيس ڪٿي ملندو؟

نه ملي ته پوءِ؟

هو وقت کان بي خبر هو. ليمپ پوسٽن کان بي خبر هو. روڊ کان بي خبر هو. پنهنجي بدن کان بي خبر هو.

هو ڪِرندو، ٿاٻڙجندو وڌي رهيو هو.

سٺي صحت لاءِ ورزشون ڇو ضروري آهن؟

هڪ غير معمولي تبديلي دنيا ۾ جيڪا ڏسڻ ۾ آئي آهي,اها هيءَ آهي ته سڄي دنيا جا ماڻهو روز ڪيترن ئي هفتن جا ڪلاڪ سخت ورزشون ڪن ٿا.جيڪڏهن توهان جاگنگ ڪندڙ ماڻهوءَ کان ورزش ڪرڻ جو سبب پڇندا ته آيا برسات هجي يا سخت اُس, اهي ڇو ٿا لاڳيتوار ورزشون ڪن ته اهي توهان کي جواب ڏيندا ته."ان سان پنهنجو پاڻ کي بهتر محسوس ڪريون ٿا."

هن جي ڪنبندڙ وکن ۾ نشي جهڙي ڪيفيت هئي.

هو ڪجهه ساعت بيهجي ويو.

ٿوري دير لاءِ رڪيو ۽ پوءِ سنڀليو.

سنڀاليندي اڃا مس هن قدم وڌائڻ چاهيو ته......

سامهون کان ڪو اچي رهيو هو ۽ هن جا قدم ٿاٻڙجي رهيا هئا.

هو هن جي ويجهو اچي بيٺو. هن جي چپن ۾ سگريٽ ڏکي رهيو هو.

توهان وٽ ماچيس آهي؟

ماچيس؟

توهان وٽ ماچيس ناهي؟

ماچيس جي لاءِ ته مان....

هن ان جي ڳالهه ٻڌي، اڻ ٻڌي ڪري ڇڏي.

اڳيان کان .... جتان کان هي آيو هو.

هن اڳيان قدم وڌايو.

اڳيان جيڏانهن کان هو آيو هو.

☼.......☼......☼

جڏهن کان هندوستاني راجائن کي پينشن ملي آهي، تڏهن کان بادشاهن جي نجومين ۽ نچڻ وارين جا رٽئي ڪري پيا آهن. ان کان پهريان نچڻ وارين ۽ بادشاهي نجومين جي خاص ڪري رياستن ۾ وڏي عزت هئي. بادشاهه انهن کي پنهنجي اکين جو ماڻڪيون سمجهندا هئا ۽ ريشمي پردن جي اندران

هڪ نجومي جي ڪهاڻي، جنهن جي اڳڪتين شهر ۾ باهه ٻاري ڇڏي هئي.

اخباري نجومي

ڪرشن چندر

سنڌيڪار: جمشيد خان

هندستان جي جادوگر ليکڪ ڪرشن چندر جي ڪلن، ٽهڪن ۽ چرچن جي ويس ۾ هڪ نجومي جي ڪٿا پيش خدمت آهي، جنهن سچ جي آڌار تي ماڻهن کي آئينو ڏيکاريو. هي ڪهاڻي جيتوڻيڪ ڪافي سال اڳ جي لکيل آهي پر ان کي پڙهڻ کان معلوم ٿئي ٿو ته وقت ته تبديل ٿي چڪو آهي پر حالتون ساڳيون ئي آهن جيڪي سال اڳ هيون. يعني اهي ئي معاشري ۾ موجود ٺڳيون فراڊ ۽ بدمعاشيون. بس رڳو چهرا تبديل ٿي ويا آهن. انوکي موضوع سان رچيل هڪ يادگار تحرير.

مهاراڻيون . انهن کي پنهنجا هٿ ڏيکاريندڙيون هيون.اهي نرم ۽ نازڪ هٿ، جن جي گجر جهڙين آڱرين تي نيلم، پکراج، يا قوت ۾ لعل چمڪندا هئا. هڪ ڏينهن ننڍ پڻ ۾ مان به پنهنجو هٿ هڪ نجوميءَ کي ڏيکاريو هو. نجوميءَ منهنجو هٿ ڏسي چيو هو، هي بالڪ وڏو گياني ٿيندو ۽ مان نجوميءَ جو وڏو پيٽ ان جي ريشمي شيرواني ڏسي ڪري سوچيو هو ته اگر مان گياني ٿيس ته ان ئي نجوميءَ وانگر گيان ڏيان حاصل ڪندس، نه ته جيئڻ ۾ ڪوبه مزو نه آهي.

گياني ٿيڻ جي بدران مان ريلوي ڪلرڪ ٿي ويس. منهنجو سچو گيان ڏيان هن ۾ صرف ٿيندو هو ته ڪيئن پراڻن فائلن کي ڇهن مهينن تائين لڪائي رکان ۽ نون فائلن کي کولڻ کان انڪار ڪيان. هي به وڏو مشڪل ڪم هو ۽ مان ان کي ڪندو ئي رهان ها جيڪڏهن هن سال جي مهانگائي ڇيلهه نه ڀڃي ها.

مان ريلوي جي ڪلرڪي ڇڏي ڪري اخبار"ديش ڀڳت" ۾ اخباري نجوميءَ جي عهدي تي ملازم ٿي ويس. اڄ ڪلهه هر وڏي روزاني اخبار ۾ هڪ نجومي آهي جيڪو هر آچر تي علم نجوم جو حساب لڳائي، پنهنجي اخبار پڙهندڙن جي قسمت حال ٻڌائيندو آهي. ان کان پهريان ڪانگريسي ۽ سوشلسٽ اخبارن ۾ نجومي نه هوندا هئا. پر 15 آگسٽ کان پوءِ انهن ماڻهن کي به نجومين جي ضرورت پئجي وئي. انهيءَ سلسلي ذريعي مان جڏهن اخبار"ديش ڀڳت" جو اشتهار ڏٺو ته مان به درخواست موڪلي ڇڏي، جيڪا منظور ٿي وئي.

بدبختي سان مون کي علم نجوم نه ايندو آهي، پر سوچيم ته ننڍپڻ ۾ نجوميءَ جو چيو هو ته پٽ وڏو ٿي گياني ٿيندين سو اڄ موقعو هٿ اچي ويو آهي. گڏوگڏ ان ڪم کي به ڪري ڇڏيان، ريلوي جي ڪلرڪيءَ ۾ سڄي ڏينهن جي وٺ پڪڙ کان پوءِ 100 رپيا مهينو ملندا هئا، انهن مان ڇا ٿو ٿئي؟ هتي هر مهيني ساڍا ٽي سئو ملندا ۽ ڪم ڪجهه به ناهي. بس هر هفتي ستن ڏينهن جو ذائچو ناهي اخبار ۾ ڏيڻو آهي، ته جيئن پڙهندڙ ان کي پڙهي ايندڙ هفتي ۾ پنهنجي قسمت جو اڳواٽ اندازو لڳائي سگهن. بس ائين سمجهو ته هر مهيني چار ذائچا ۽ هڪ مهيني ڪانپوءِ پوري مهيني جو ذائچو. خاص طور انهن ماڻهن لاءِ جيڪي ان مهيني ۾ پيدا ٿيا هجن...

مون پڇيو بيو ڪو ئي ڪم...؟

چيف ايڊيٽر چيو پهريان مان هي ڪم نه ڪندو هيس، صرف وطن لاءِ وڙهڻ وارن جون خبرون ڇاپيندو هيس، هاڻي وڙهڻ وارا نه رهيا آهن ته اسان ماڻهو ڇاڪيون؟ هوڏانهن"ديش سيوڪ" وڏو گورو نجومي رکيو آهي، ان سان اخبار جو وڪرو تمام گهٽو ٿي ويو آهي، هاڻي تنهنجو ڪم ڏسڻون "ديش ڀڳت" جا ڪيترا خريدار ٿو وڌائي.

مون چيو،" توهان فڪر نه ڪريو،ٻئي هفتي کان پنهنجي اخبار جي اشاعت پنجاهه هزار تي نه پهتي ته منهنجو نالو پنڊت وسونڌا نه ڪجهه بيو رکجو."

چيف ايڊيٽر پينسل پنيان لڳل ربڙ چباڙيندي چيو، " توهان ريس جي نجومائپ ڇاٽيندا آهيو؟"

مون آلو اسفنج (پاٽي چوسڻ وارو) ڪٽي ڪري ان کي ڪاٽيندي جواب ڏنو، "جي ها مهاراجا ڀڏوا مرحوم کي مان ئي ٽپ، ڪڍي ڏيندو هيس، ان ڪانسواءِ مان چاندي، سون، لوهه، تيل ۽ ڪپهه جي نجومائپ به ڇاٽيندو آهيان."

چيف ايڊيٽر چيوگم ڪاٽيندي چيو، " پوءِ ته توهان اسان جي ڪمرشل صفحي لاءِ به ڪم جا آهيو."

"اوهان جي مهرباني آهي." مون مس نڙيءَ ۾ لاهيندي چيو.

ڇنڇر جو ڏينهن مٿان اچي ويو پر مون اڃان رپورٽ ناهي پريس ۾ نه موڪلي هئي. چيف ايڊيٽر به ٽي ڀيرا ياد ڏياري.

مون چيو، " توهان اخبار روڪي رکو، مان سخت محنت ڪري رهيو آهيان. ذائچو تيار ٿيڻ ۾ بس ٿورڙي دير آهي، هاٽي سپ ڪجهه ٿي ويندو. توهان ڏسجو. اهڙي عمده رپورٽ ناهيندس جو وڏا وڏا بادشاهي نجومي منهن ڏسندا رهجي ويندا. ان وقت مان هيڏانهن هوڏانهن ڏاڍو گهميس. علم نجوم تي لکيل هڪ به ڪتاب پڻ پڙهيم، پر پوءِ ڪجهه سمجهه ۾ نه آيو. آخر ڪار جهڙو تهڙو جيڪو نهي سکهيو مون ذائچو تيار ڪري موڪلي ڇڏيو ۽ ڪمرشل نوٽ به لکيو ۽ ريس جي لاءِ ٽپ ڪڍي موڪليي. توهان به ڏسو.

ڪمرشل نوٽ

هن هفتي بازار ۾ مندي رهندي. ٿورو چاڙهو ٿيندو پر جلدي لهي ويندي. لوهه، ٽامي سان ٽڪرائبو پر وري جدا ٿي ويندو. منگڻ جي دال، پٽاٽن جي ياچي ۽ پاپڙن جا اگهه وڌندا، پر پيٽرول جو گيلن اڌ ٿي ويندو ۽ پوءِ هڪ دم ڦاٽي پوندو، جنهن مان بازار ۾ باهه لڳڻ جو خطرو آهي، واپارين کي گهرجي ته ان موقعي تي فائر برگيڊ گهرائي ڇڏين.

ٽاٽا (الفريڊ)، ڊلميا بسڪٽ، برلا هندوستان نمبر 10 ، ياٿي دڏارا سنگهه جي آچار (ڪناڻ)، گوگڙوءَ جا حصا مٽي ويندا، چاندي سون جي اگهه ملندي ۽ سون ڪٽڪ جي اگهه تي ۽ ڪٽڪ ڪنهن به قيمت تي موجود نه هوندي. هي سڄو هفتو اهڙي طرح گذرندو ۽ ممڪن آهي ته سڄو سال اهڙي طرح ئي گذري پر فڪر ڪرڻ جي ضرورت ناهي ڇو ته حڪومت پنهنجي آهي ۽ هندوستان جو ستارو هن وقت مشتريءَ جي گهر ۾ آهي، جنهن جو اختري فيض آباديءَ سان ڪوئي واسطو ناهي. ڪپهه جو اگهه گهٽجي ويندو، ڪپڙو مهانگو ٿيندو. ڪمند جو اگهه سستو ٿيندو پر ڪنڊ مهانگي ٿيندي. هن هفتي جيڪو واپاري اچي شيءَ جو واپار ڪندو، ان کي وڏو فائدو پوندو، پل هو اچا ڏندا بليڪ مارڪيٽ ۾ چونه وڪٽي يا ناهه جو اچو هاٿي پالي. هر صورت ۾ فائدو ئي فائدو آهي. هن هفتي جي ڇهن ڏينهن ۾ ڪارخانن ۾ هڙتال رهندي، ستون ڏينهن آچر جو ٿيندو، جنهن ڏينهن تي موڪل هوندي آهي. ان ڪان گهٻرائڻ جي ڪا به

ضرورت ناهي. اسٽاڪ ايڪسچينج جي ٻاهران گهمندڙ ساڌن جي پوڇا ڪرڻ سان ۽ انهن جي وات ۾ تماڪ وارو پان وجهڻ سان سنڪٽ هلندو رهندو.

ريس جي ٽپ ڪان ريس جا شوقين هن هفتي جو لڪي ڏينهن پنجون آهي. ان ڪري اڪيون بوٽي پنجين ريس ڪيڏو. ان پنجين نمبر گهوڙي تي پنهنجي سڄي جائداد لڳائي ڇڏيو.

ٽين ۽ انين ريس بلڪل نه ڪيڏجو. سڀ گهوڙا ۽ سڀ ڪاهيندڙ بيڪار آهن ۽ گهوڙن جا مالڪ هڪ ٻئي سان مليل آهن. ماڻهن کي آلو ٻڻائي لکين ربيا ڦري ويندا.

چوٿين ريس ۾ گواليار ۽ ڪشمير پڇي رهيا آهن. ليڪن هي ڪامياب نه ٿي سگهندا. ڪاميا بي سيٺ پوندو لال جي گهوڙي "ٽامي" جي ٿيندي ۽ جيڪڏهن ٽامي نه ڪٽيو ته "حرامي" ضرور ڪٽيندو.

پهرين ۽ ٻي ريس جا گهوڙا تمام سنا آهن. ڪوئي ڪنهن کي هارائي نٿو سگهي. توهان ڪنهن به گهوڙي تي ڪيڏي ڇڏيو اهو ڪٽي ويندو ۽ جيڪڏهن نه ڪٽي ته پستول پاڻ سان گڏ ضرور رکو. پهرين ئي فرصت ۾ گهوڙو د ٻائي خودڪشي ڪري ڇڏيو.

ڇهين ريس ۾ هندوستان ۽ پاڪستان ڏاڍا سنا گهوڙا آهن. ايئن ٿيندو ته هندوستان تي ڪيڏو ۽ مسلمان پاڪستان تي به. پر هي ٻئي گهوڙا اڇڻ وارا نه آهن. هن ريس ۾ ستين نمبر وارو گهوڙو جيڪو پڇي رهيو آهي ان جو نالو آهي مائونٽ بيٽن. بس اهو ئي گهوڙو آخر ۾ ڪندو. ان جيت ڪان پهريان ريس ۾ هندو مسلم فساد به ٿي سگهي ٿو.

ستين ريس ۾ نائين نمبر جو گهوڙو سڀ ڪان سنو آهي، ليڪن ٽيون نمبر به خراب ناهي. آخري وک تائين هي گهوڙا گڏگڏ ايندا پر آخر ۾ اهو گهوڙو ڪٽندو، جنهن کي مالڪ شراب گهڻو پياريو هوندو. ڪهڙي گهوڙي گهڻو شراب پيتو هوندو، اها خبر اصطبل جي ماڻهن کان ئي پڇجي تي سگهي، نجومي توهان کي ان باري ۾ چاتو ٻڌائي سگهي.

نائين ريس ۾ سڀ گهوڙيون پڇي رهيون آهن انهن جا نالا فلم اسٽارن جهڙا آهن، نرگس، فوزيا، نورجهان، حفيظ جهان، حسن بانو ۽ ٻڌو ايدواني جيتوڻيڪ آخر ۾ ذڪر هڪ ايڪٽر جي نالي جو آهي، پر گهوڙين جي مالڪ ان کي به

ويس متائيندڙ بگهڙ

هڪڙو بگهڙ گهيٽي جي کل ڍڪي انهن چانگ ۾ گهڙي ويو تنهن پاڻ کي گهيٽو چوائي ڪيترن ڏينهن تائين گهيٽا کهيو پئي ڪاڏا. پر چيو اٿن ته "اوٺيهه ڏينهن چور جا، ته ويهون ڏينهن ساڌ جو به آهي."

پوءِ هڪڙي ڏينهن ڌنار کي انهيءَ دولاب جي خبر پئجي ويئي. پوءِ ان چا ڪيو جو ڪنهن ڍنو سان انهيءَ بگهڙ جي ڳچيءَ ۾ نوڙي ٻڌي، وڻ جي ٽاريءَ ۾ ٽنگي، ڦاهو ڏيئي ڇڏيائينس. ايتري ۾ انهيءَ وات تان ٻيا ريڊار اچي لنگهيا، تن منجهان هڪڙي پڇيس: "اڙي هيءَ ڇا ڪيو اٿيئي، ڇريو ته ڪين ٿيو آهي!" اها ڳالهه ٻڌي هن ريڊار بگهڙ جي ٻت تان کل لاهي ان جو سنسو متائي ورتو. تڏهن هنن وري واڪاڻ ڪيس ته واه جو ڪم ڪيو اٿيئي.

سچ جو پرٽجڻ

ڪنهن ويرِ، جڏهن آرهڙ جا ڏينهن اچي ڏاڍا ٿيا، تڏهن هل هي اٿيو ته سچ پرٽبو! پوءِ سڀ پکي ۽ مرون اها ڳالهه ٻڌي ڏاڍا خوش ٿيا ۽ سيني کان گهڻو ڏيڏرن سانباهو ڪيو ته اسين شامانو ڪنداسون پر هڪڙي ٻيڙي ڏيڏر هن جي خوشيءَ لاهڻ لاءِ چين ته هيءُ ويلو سرهائيءَ جو نه آهي، بلڪ ارهائيءَ جو آهي. چاڪئون ته هاڻي سچ ڇڙو ڇانڊ آهي، ته ٻه ڏهن کي اهڙو ٿو سڪائي جو اسين سهي نٿا سگهون، پر جي ڇهه ست ٻار جمي ويس، ته پوءِ ته الائجي اسان جو ڪهڙو حال ٿيندو!"

نصيحت: ماڻهن کي گهرجي ته ڪا به خوشيءَ جهڙي ڳالهه ڪي، سنت ٿي پنهنجو من نه وڌائين: ڪپين ته سوچ ويچار ڪري ڏسن هن منجهان نيٺ ڇا ٿيندو. "ان مان اسان کي نفعو آهي يا ڇيهو ٿي؟" نٿا ڏسن، سي مورک ڇٽبا آهن. گهڻا ته اهڙا آهن، جي چون "توتوي ته پوڻ ڏينس، پر مزو ته ماڻي وٺون!"

شايد ڪنهن هيروئن جو نالو سمجهي پنهنجي گهوڙيءَ جو نالو رکي ڇڏيو آهي. خير ان سان اسان جي نجومائپ ۾ ڪوئي فرق نٿو پوي.

هن ريس ۾ چندر ليکا گهوڙي کٽندي ڇو ته هيءَ هاڻي سرڪس کان آئي آهي.

هن هفتي توهان جي ڪنڊلي ڇا ٿي چوي؟

سومر:- توهان ديرسان بستري تان اٿندا. مٿي ۾ هلڪو هلڪو سور به محسوس ٿيندو. جيڪو اسپرو ڪائڻ سان ختم ٿي ويندو. ڏينهن سنو گذرندو. آفيس ۾ هيڊ ڪلرڪ سان جهيڙو ٿيندو، ليڪن فرم جو مالڪ توهان جو ساٿ ڏيندو. شام جو ڇهين وڳي توهان ضرور ڪائي خوشخبري ٻڌندا.

اڱارو:- ڪوئي گم شده خزانو ملندو. زال سان جهيڙو ٿيندو. شام واري ميوزڪ شو ۾ توهان هڪ خوبصورت ڇوڪري ڏسندو. جنهن گڏ سندس مڙس به هوندو ۽ توهان ان سان ڪائي ڳالهه نه ڪري سگهندو ۽ دل تي هٿ رکي رهجي ويندو. رات گهر موٽندي ٽرام

(بجلي تي هلندڙ گاڏي) جي ڪنڊيڪٽر توهان جي بي عزتي ڪندو. صبح چانهه سان گڏ پٽاٽن جي ڀاڄي ملندي. رات بڪ تي گذرندي، پر وچ ۾ ڏينهن جو وقت سٺو گذرندو.

اربع:- اوهان جو چيڪ Bounce ٿيندو. پوليس حراست ۾ رکندي. شام جو توهان جو سالو توهان کي ڇڏائي ايندو. هي ڏاڍو خيالي ڀوت ڏينهن آهي اوهان جي لاءِ، پر رات تمام سٺي گذرندي. گهر ۾ ڪاڏو به سٺو ملندو.

متي ۾ تيل جي مالش به ڏيندو. هن ڏينهن اگر توهان گهر کان ٻاهر نه نڪتا ته سٺو آهي، نه ته توهان جي مرضي.

خميس:- بادشاهي دربار ۾ عزت ڏيندي. ڪوئي نئون محبوب ملندو. ٻيپهريءَ جي وقت توهان بازار ۾ تاش وٺڻ ويندو ۽ پوءِ ڪنهن گاڏي هيٺيان اچي مري ويندو.

جمع:- خميس ڏينهن اگر توهان نه مئا ته جمعي ڏينهن صبح جو ناشتي تي توهان تتر جو ڪباب کائيندو ۽ جيڪڏهن توهان سبزي خور آهيو ته پوءِ منگڻ جي دال جا ڪوفتا. اخبار ۾ توهان ضرور ڪائي خبر پڙهندو جنهن کي پڙهي توهان کي صدمو رسندو، جيڪو هڪ پيگ براندي سان دور ٿي ويندو. اڄ توهان جي ننڍي ٻار جي ڇنگهه ڀڃي پوندي، نه ته ڏينهن سٺو گذرندو. توهان جي زال هڪ نئين ساڙهيءَ جي گهر ڪندي.

ڇنڇر:- توهان صبح راشن وٺڻ ويندو پر دڪان بند هوندو ڪپڙي جو ڪوپن ڪٽي ويندو پر دفتر بند هوندو. ريس ڪيڏڻ ويندو ۽ جهجها سارا پئسا هارائي ايندو. ٽرڊ ڪلاس جي ٽڪيٽ وٺي اي ڪلاس ۾ ويهندو ۽ ٽڪيٽ چيڪر توهان جو چالان ڪري ڇڏيندو پر توهان پئسا ڏئي ڇٽي ويندا، ان ڏينهن پاڙي وارن سان جهيڙي جو خطرو آهي، پر هٽ ٻڌڻ سان هي خطرو ٽري ويندو، بزنس ۾ ترقي. دل کولي سٽو ڪيڏو ۽ بليڪ مارڪيٽ ڪيو، بليڪ مارڪيٽ لاءِ تمام سٺو ڏينهن آهي.

آچر: توهان کي اوچتو دفتر ۾ گهرايو ويندو ۽ توهان جي موڪل جا سڀ پروگرام ختم ڪيا ويندا. توهان دفتر ۾ سڙندو ٻڇندو. ۽ گهر ۾ زال ۽ ٻار توهان کي گاريون ڏيندا. شام جو توهان گهر ويڃڻ وقت ٻه ڪيلا، ٻه زيتون ۽ هڪ سنگترو ضرور خريد ڪندو ۽ڪوئي بشنی توهان جا پئسا ڪڍي ويندو. پر جيڪي ماڻهو آچر ڏينهن ڄاوا آهن انهن لاءِ تمام سٺو ڏينهن آهي. اهي سئو سال تائين جيئندا، جنهن جا پهريان پنجاهه سال گهر ۾ ۽ دفتر ۾ گذرندا ۽ پويان پنجاهه سال پاڳل خاني ۾ گذرندا.

ديش ڀڳت جو پرچو جڏهن آچر ڏينهن بازار ۾ آيو ته ڏهن منٽن ۾ سڀ وڪامي ويو، هڪ ڪاپي به نه رهي. ٻئي ڏينهن اخبار جي آفيس جي ٻاهران اخبار پڙهندڙن جو انبوهه جمع هو، اهي ماڻهو دفتر کي باهه ڏيڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا. پر پوليس جي مدد سان حالات قابوءَ ۾ اچي ويا. چيف ايڊيٽر ۽ ٻين ايڊيٽرن ملي ڪري مون کي مار ڏني، جيتوڻيڪ هي مضمون مان توهان کي اسپتال مان لکي رهيو آهيان، توهان سمجهندا هوندا منهنجي نجومائپ غلط نڪتي، ان ڪري منهنجو هي حال ٿيو، نه سائين اهڙي ڳالهه ناهي، منهنجي نجومائپ سئو فيصد سچ نڪتي. ايڏو سچ جو ماڻهو ان کي برداشت نه ڪري سگهيا. ماڻهو اخباري نجوميءَ وٽ سچائي ڳولهڻ نه ويندا آهن، پنهنجا ڪوڙا خواب ڏسڻ ويندا آهن. منهنجي اها ئي غلطي هئي.

☆......☆......☆

تاريخ جي آئيني منجهان

حجاج بن يوسف جو شمار دنيا جي انتهائي بي رحم ۽ سفاڪ ماڻهن منجهه ٿئي ٿو. هن اموي خاندان جي حڪومت کي بيهارڻ ۽ مضبوط ڪرڻ لاءِ هر ڪنڌو ڪم ڪيو. هن اصحابين، تابعين ۽ تبع تابعين جي جانين وٺڻ کان به گريز ڪين ڪيو. حڪومت ۽ طاقت هن جي لاءِ سڀ ڪجهه هئي.

اسلامي تاريخ جي هڪ انتهائي سفاڪ ۽ بي رحم انسان جو احوال

حجاج بن يوسف

مقصود احمد قاضي

اسلامي تاريخ جي دامن کي بيگناهن جي رت سان داغدار ڪندڙ وحشي حجاج بن يوسف، طائف جي مشهور قبيلي بنو ثقيف ۾ پيدا ٿيو. تاريخ جا ڪتاب لکن ٿا ته جڏهن هو ڄائو هو ته

ڪيس کير پيارڻ جي ڪوشش ڪئي وئي پر هن نه پيتو. آخر ڪنهن سندس مائٽن کي صلاح ڏني ته هن کي ٽي ڏينهن بکهاڙيءَ جو رت پياريو، ان بعد کير پيئندو. ائين ئي ڪيو ويو ۽ ٽن ڏينهن بعد هن کير پيئڻ

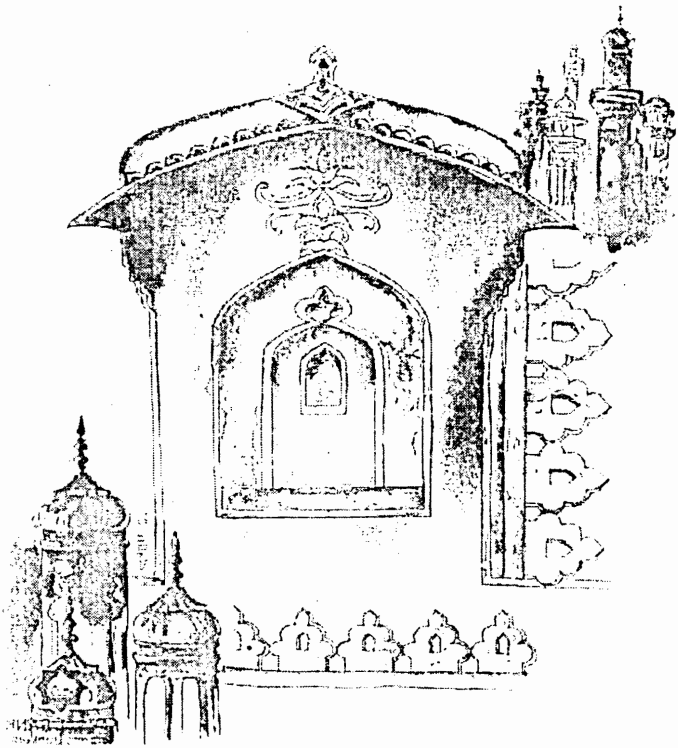

شروع ڪيو. چون ٿا ته رت جي ان ذائقي پنهنجو اثر ڏيکاريو ۽ اڳتي هلي قتل ۽ غارتگريءَ جو سبب بڻيو.

هن شروعاتي تعليم سندس پيءَ کان ورتي ۽ ان وانگر ئي مدرس ٿيو پر سياست ۾ اچڻ ۽ نالي ڪمائڻ جو شوق ڪيس دارالحڪومت وٺي ويو ۽ اتي هو عبدالملڪ بن مروان جي هڪ وزير وٽ نوڪري حاصل ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو. ان وزير هن جي سخت گيريءَ مان فائدو وٺڻ لاءِ ڪيس پنهنجي جاگير جو نگران مقرر ڪيو ۽ ڪافي لاڀ حاصل ڪيو. تنهن هوندي به حجاج جو رويو اڪثر سندس لاءِ مٿي جو سور بڻبو رهيو.

ان دور ۾ عبدالملڪ پنهنجي فوج جي ڪارڪردگيءَ مان مايوس هو. هن فوج ۾ انتظامي تبديليون آڻڻ تي گهريون. سندس وزير وجهه وٺي حجاج کي خليفي وٽ متعارف ڪرايو ۽ ان جي سفارش تي هو فوج ۾ محتسب مقرر ٿيو ۽ فوج جو نهايت سختيءَ سان محاسبو ڪيائين. جلد ئي عبدالملڪ کي محسوس ٿيو ته حجاج مذهب ۽ اخلاق جي پرواهه ڪرڻ بنا هر وڏو قدم کڻي سگهي ٿو. تنهنڪري هو اعتماد جي قابل آهي. سندس اهو اندازو صحيح نڪتو. اڳتي هلي هو واقعي به عبدالملڪ لاءِ ڪافي ڪارائتو ثابت ٿيو. سندس صلاحيتن کي ڏسندي عبدالمڪ کيس عبدالله بن زبير رضه جي خاتمي جو ڪم سونپيو. جيڪو هن ڀرپور ڪاميابيءَ سان سرانجام ڏنو.

ابن زبير رضه. مشهور اصحابي حضرت زبير العوام بن العوام رضه جو فرزند هو. جيڪو عشره مبشره يعني جيئري جنت جي بشارت. مليل ڏهن اصحابين ۾ شامل آهي. سندس والده بيبي اسمه رضه هئي، جيڪا حضرت ابوبڪر صديق رضه جي نياڻي هئي. ان رشتي سان ام المؤمنين بيبي عائشه رضه سندس ماسي هئي. سندس ڏاڏي بيبي صفيه رضه، نبي ڪريم صه جي ڦڦي هئي. هو پاڻ به اصحابي هو ۽ کيس مديني ۾ چاول ڀهرئين مهاجر ٻار جو اعزاز حاصل آهي. سندس پيدائش کي ان لحاظ کان تاريخي اهميت حاصل آهي جو مڪي مان هجرت بعد ڪافي عرصي تائين مسلمانن ۾ ٻار پيدا نه ٿيو. ڪافرن ان سلسلي ۾ ڪافي افواهون ڦهلايون. جنهن ڪري مسلمان به وهمن جو شڪار ٿيڻ لڳا، پر آخرڪار حضرت عبدالله بن زبير رضه جي ولادت ٿي، جنهن ڪري سيني مسلمانن خوشيون ملهايون. هن کي به امام حسن رضه ۽ امام حسين رضه وانگر نبي ڪريم صه جي شفقت ۾ نندپڻ گذارڻ جو موقعو مليو. تاريخ ملت ۾ آهي ته هڪ ڀيري نبي ڪريم صه جن هڪ ڪجي پنهنجي لعاب مان ٻوڙي کيس چٽائي هئي. تاريخ خلفا ۾ مسند ابويعلي جي حوالي سان لکيل آهي ته "هڪ ڀيري نبي ڪريم صه پنهنجي ڦٽ مان وهندڙ گندو خون ڪڍي کيس ڏنو ۽ چيو ته "اي عبدالله بن زبير! هن کي اهڙي جڳهه تي وجي اچلائي اچ جتي ڪير نه ڏسي سگهي." پاڻ ٻاهر ويو ۽ اهو پي موٽي آيا. نبي ڪريم صه پڇيس ته رت ڪاڏي ڪيئي؟ پاڻ وراڻيائين ته ان کي اهڙي جڳهه تي ڇڏي آيو آهيان، جتي ڪوبه

نہ تو ڏسي سگهي." (ص 164) چون ٿا تہ متين ٻنهي واقعن جي ڪري ڪيس خدا پاران ذهانت، نيڪي، سچائي، دليري ۽ ٻيون خوبيون عطا ٿيون. سندس تقويٰ ۽ پرهيزگاري مثال هئي، جنهن ڪيس خلافت جي لائق ثابت ڪيو ٿي.

هن حضرت معاويہ رضہ ڪان پوءِ يزيد جي بعيت نہ ڪئي ۽ 64 ھ ۾ ان جي مرڻ ڪانپوءِ خلافت جو اعلان ڪيو تہ مڪي وارن هڪدم سندس هٿ تي بعيت ڪئي. مصر ۽ عراق جا علائقا سندس هٿ هيٺ هئا. عراق تي سندس ڀاءُ مصعب بن زبير رضہ بصري ۾ حڪمران هو. چون ٿا تہ يزيد جي مرڻ بعد ابن زبير رضہ جيڪا سياسي غلطي ڪئي سا اها هئي جو هن بنو اميہ جي فردن کي مروان سميت مڪي مان ڪڍي ڇڏيو. جڏهن تہ مروان سندس هٿ تي بعيت ڪرڻ لاءِ تيار هو. مروان اتان نڪري شام پهتو، جتي ٿوري ڏي ڏٺ بعد ڪيس خليفو تسليم ڪيو ويو. ان جي سڄي زندگي ابن زبير رضہ سان وڙهندي گذري.

ان ڪانپوءِ جڏهن عبدالملڪ خليفو ٿيو تہ ان بصري تي حملو ڪري وڏي ويڙهاند بعد مصعب بن زبير رضہ کي شهيد ڪرائي ڇڏيو. ان بعد حجاج کي چاليهہ هزار لشڪر سان ابن زبير رضہ جي مقابلي ۾ موڪليائين، جنهن اچي مڪي جو محاصرو ڪيو ۽ سياسي هيرا ڦيري ڪري ڪيترن ئي ماڻهن کي ڏپ ۽ لالچ ڏئي ابن زبير رضہ ڪان ٽوڙڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو. هن مڪي ۾ رسد جا سڀ رستا بند ڪري ڇڏيا. نتيجي ۾ مڪي ۾ ڏڪار اچي ويو. محاصرو ڪافي مهينن تائين هليو. بک هٿي سپاهين جا حوصلا ٽوڙي ڇڏيا. جنهنڪري ٽيهہ هزار ماڻهو ابن زبير رضہ کي ڇڏي وڃي حجاج سان مليا. انهن ۾ ابن زبير رضہ جا ٻہ پٽ بہ شامل هئا. هن جنگ جو خاتمو ابن زبير رضہ جي شهادت سان ٿيو. اهو واقعو 73ھ ۾ ٿيو. هن سڄي عرصي ۾ حجاج مڪي وارن تي رسد جا رستا بند ڪرڻ ڪان علاوه ڪعبت الله تي سنگباري ڪرڻ جو مڪروه ڪم پنهنجن هٿن سان سرانجام ڏنو. يعني جڏهن شامي سپاهي ڪعبت الله تي سنگباري ڪرڻ ڪان هٻڪيا ٿي تہ هن پنهنجن هٿن سان منجنيقون هلايون ٿي. ان غليظ حرڪت سان ڪعبت الله جي عمارت کي ڪافي نقصان پهتو.

جڏهن ابن زبير رضہ شهيد ٿي ويا تہ سندن سر عبدالملڪ ڏانهن روانو ڪيائين ۽ لاش کي شهر جي چوڪ تي ٽنگائي ڇڏيائين. بيبي اسمہ رضہ جڏهن ڪانئس نعش دفنائڻ لاءِ گهريو تہ هن انڪار ڪيو ۽ چيو تہ "آئون اجا هن نظاري کي قائم رکڻ تو گهران." ڪافي ڏينهن ڪانپوءِ جڏهن بيبي اسمہ رضہ جن چوڪ وٽان لنگهيون تہ پنهنجي فرزند جو لاش ڏسي چيائون تہ " ڇا اجان هن سوار جو سواريءَ تان لهڻ جو وقت نہ آيو آهي!؟" چون ٿا تہ جڏهن هن جا اهي لفظ عبدالملڪ کي پهتا تہ هن حجاج کي لاش وارثن جي حوالي ڪرڻ لاءِ لکي موڪليو، تڏهن مس وڃي لاش وارثن جي حوالي ٿيو.

ڪتاب "مناقب السادات" جي مصنف صحيح مسلم جي روايت آندي آهي

ته ته جڏهن حجاج، ابن زبير رضہ جو لاش بيبي اسمہ رضہ کي ڏيڻ کان انڪار ڪيو ته بيبي اسمہ رضہ چيس ته "نبي ڪريم صہ کان ٻڌو اٿم ته بنو ثقيف ۾ هڪ ڪذاب (ڪوڙو) آهي ۽ هڪ مبير (مسلمانن جو قاتل). سو ڪذاب ته ڏٺوسون (يعني مختار ثقفي) باقي مبير، سو شڪ نٿي ڪريان ته تون آهين. (صفحو 310)

حجاج جي ان سفاڪاڻي ڪارنامي مان خوش ٿي عبدالملڪ کيس حجاز جو گورنر بنائي ڇڏيو ۽ اهڙيءَ طرح حجاز ۾ بنو اميہ جو اقتدار مضبوط ٿيڻ جو سبب پيدا ٿيو. حجاج ٻہ سال مڪي ۾ رهيو پر ان مختصر عرصي ۾ هن اهي سڀ وجود مٽائي ڇڏيا، جن جون زبانون بنو اميہ خلاف ذرو بہ ڪلي ٿي سگهيون.

ان بعد هن بنو اميہ جي خلافت لاءِ مديني وارن کان بعيت ورتي. جڏهن هن منبر تي چڙهي پهرين تقرير ڪئي ته ڪنهن بہ ان کي اهميت نہ ڏني. هن مديني وارن کي ٽن ڏينهن جي مهلت ڏني. انهن ٽن ڏينهن بعد هن ڪافي خونريزي ڪرائي، جنهن ۾ ڪيترائي جليل القدر اصحابي بہ شامل هئا. مجبورن اڪثر مديني وارن بعيت ڪئي ۽ جن نہ ڪئي تن جا ڪنڌ ڪلهن تي نہ رهيا.

علامہ شبلي نعماني "الفاروق" ۾ لکي ٿو ته "هڪ ڀيري حجاج ڪعبي ۾ خطبو پڙهائي رهيو هو. اوچتو عبدالله بن عمر رضہ اٿي چيو ته هي خدا جو دشمن آهي ڇوته هن خدا جي دوستن جو قتل ڪيو آهي. حجاج اوڏي مهل ته ڪجهه نہ ڪيو پر بعد ۾ هڪ ماڻهو مقرر ڪيو، جنهن حضرت عبدالله بن عمر رضہ جن کي زهريلي هٿيار سان زخمي ڪري ڇڏيو ۽ ان زخم ڪري سندن وفات ٿي." (صفحو 406)

عبدالملڪ جڏهن خراسان، ڪوفي ۽ بصري جي بغاوتن کان عاجز ٿيو ته هن 75هہ ۾ حجاج کي عراق جو گورنر ڪري موڪليو. حجاج فقط ٻارنهن ڄڻن سان ڪوفي پهتو ۽ ڪوفين کي شهر جي جامع مسجد ۾ گڏ ڪري نهايت خوفناڪ ۽ فصيح ۽ بليغ خطبو ڏنائين. جنهن جا ڪي جملا هتي ڏجن ٿا.

"اي ڪوفيو! مان ڏسان پيو ته ڪيترائي سر پڪل ميون وانگر ڪرڻ وارا آهن ۽ مان ڏسان پيو ته ڪيترن ئي جون ڏاڙهيون خون سان رنگجڻ واريون آهن. والله مونکي آسانيءَ سان نٽو دٻائي سگهجي. مان گوڙ ۽ شر سان نٽو ڊڄان. مان گرم ۽ سرد زماني جو پليل آهيان. امير المؤمنين عبدالملڪ پنهنجي ترڪش جي سڀ کان سخت تير سان اوهان تي وار ڪيو آهي. ياد رکو ته مان توهان جون سڀ ڏنگايون ختم ڪري ڇڏيندس.

خدا جو قسم! مان جيڪي چوندو آهيان اهو ڪري ڏيکاريندو آهيان. امير المؤمنين حڪم ڏنو آهي ته توهان ۾ پگهارون ورهايان ۽ توهان مهلب بن ابي صفره سان گڏ خارجين جي مقابلي لاءِ نڪري پئو. جيڪڏهن ڪوبہ پگهار وٺڻ کان ٽن ڏينهن بعد مونکي ڪوفي ۾ نظر آيو ته ان جي سسي اڏائي ڇڏيندس."

تقرير ٻڌي مسجد ۾ سناٽو ڇانئجي ويو. ماڻهو جيڪي پٽريون نئين گورنر کي

هٽڻ لاءِ ڪٺي آيا هئا. سي سندن هٿن مان ڪري پيون. ان ڪانپوءِ حجاج پڳهارون ورهائڻ شروع ڪيون. هڪ پوڙهو عمير بن خيالي، جنهن جي بدن ۾ رعشو (ڏڪٽيءَ جي بيماري) هو، تنهن پنهنجي جاءِ تي پنهنجو پٽ موڪلڻ جي اجازت گهري. سندس درخواست حجاج قبول ڪئي پر ڪنهن ٻڌايس تہ اهو ماڻهو حضرت عثمان رضہ جي قاتلن مان آهي. تنهن تي حجاج چيس تہ "تو حضرت عثمان رضہ جي قتل وقت چو پنهنجي جاءِ تي هيو ڪو نتي موڪليو." ائين چئي ڪيس قتل ڪرائي ڇڏيائين. ان بعد ايڏا ماڻهو مهلب جي لشڪر ۾ شامل ٿيا جو پل تي هلڻ جو رستو نہ رهيو.

ان بعد بصري ۾ آيو، اتي بہ ساڳئي نموني سان تقرير ڪيائين ۽ اتي بہ هڪ پوڙهي شخص پوڙهي هجڻ جو عذر پيش ڪري جنگ تي وڃڻ کان معافي گهري تہ ان کي بہ قتل ڪرائي ڇڏيائين. اها حالت ڏسي بصري وارا بہ مهلب ڏي وڃڻ تي مجبور ٿي پيا.

جيڪي ماڻهو عمير بن خياليءَ جي قتل کي حضرت عثمان رضہ جو بدلو سمجهن ٿا، سي مهرباني ڪري ٻئي واقعي جي توجيهہ پيش ڪن. نہ تہ سمجهن تہ حجاج، عمير بن خياليءَ کي حضرت عثمان رضہ جي قاتل طور نہ پر هڪ امويءَ جي قاتل طور يا فقط پنهنجي بربريت جي جذبي جي تسڪين لاءِ قتل ڪيو هو. اهو بہ ياد رکڻ گهرجي تہ حجاج اهو قتل مسجد ۾ ڪرايو هو.

بصري ۾ حجاج، ابن زبير رضہ جي دور ۾ وڌايل وظيفا منسوخ ڪرڻ جو اعلان ڪيو. ان تي هڪ بااثر شخص عبدالله بن جارود اٿي بيهي ۽ چيو تہ "اهو ابن زبير رضہ جو اضافو نہ آهي، بلڪ عبدالملڪ بن مروان بہ ان کي برقرار رکيو آهي." حجاج کي اها مداخلت پسند نہ آئي. هن ابن جارود کي قتل ڪرڻ جون ڌمڪيون بہ ڏنيون پر ان وقت مصلحت کان ڪم ورتائين. اهو معاملو آخرڪار بغاوت جي صورت ۾ ظاهر ٿيو، جنهن کي هن سختيءَ سان دبائي ڇڏيو.

عبدالرحمان بن محمد بن اشعث، عبدالملڪ جي فوج جو سپہ سالار هو ۽ سجستان ۾ رتبيل سان مدمقابل هو. "تاريخ ملت" ۾ رتبيل کي ترڪ فرمانروا ڪوٺيو ويو آهي. مولوي نورمحمد نظاماڻيءَ بہ "تاريخ سنڌ" ۾ رتبيل کي ترڪ نسل مان لکيو آهي، پر مولائي شيدائي "جنت السنڌ" ۾ لکي ٿو تہ "يادو جيڪي سنڌ تي حڪومت ڪندا هئا، انهن جو لقب "راءِ" هو، جيڪي ڪابل ۽ زابلستان تي حڪومت ڪندا هئا، تن جو لقب "رتبيل" هو، جيڪي مڪران تي حڪومت ڪندا هئا، تن جو لقب "راسل"هو. منجهانئن رتبيلن 860ع تائين عربن سان جنگيون جوٽيون. حجاج ۽ ابن اشعث جي پاڻ ۾ خلش هئي، سو جيئن ئي ابن اشعث فتوحات جي ڪم کي عارضي طور تي معطل ڪري مقبوضات تي قبضو پڪو ڪرڻ ۽ انتظامي سڌارا آڻڻ چاهيا تہ حجاج ان کي لکي موڪليو تہ دشمن سان ڪابہ رعايت نہ ڪر نہ تہ پنهنجي ڀاءُ اسحاق بن محمد کي پنهنجي جاءِ ڏي.

ابن اشعث پنهنجي فوج جي اڳواڻن جي چوڻ تي حجاج جي سامهون اچڻ جو فيصلو ڪيو ۽ رتبيل سان ان شرط تي ناهه ڪيو تہ ڪيس فتح ملي تہ ڪڏهن بہ رتبيل کان خراج نہ وٺندو. ان بعد ابن اشعث ۽ حجاج ۾ جيڪي جنگيون ٿيون، تن مان تستر واري جنگ ابن اشعث کٽي، 82ھ ۾ زاويہ جي جنگ وڏي مشڪل سان حجاج کٽي. ان بعد دير جماجم جي جنگ لڳي. ياد رهي تہ اهي گهرو لڙايون صرف ۽ صرف حجاج جي ذاتي انا جو نتيجو هيون، جن ۾ ٻنهي طرفن کان مسلمان ماريا ويا ۽ خود حجاج کي ڪافي دربدر ٿيڻو پيو.

عبدالملڪ ان اجائي گهرو ويڙهہ مان تنگ اچي ويو ۽ هن عراق وارن کي چوائي موڪليو تہ هو حجاج کي عراق مان معزول ڪرڻ ۽ عراقين کي شامين جيترا حق ڏيڻ ۽ ابن اشعث کي سڄي زندگيءَ لاءِ جنهن ملڪ جو چاهي ان ملڪ جو حاڪم بنائڻ لاءِ تيار آهي. اها حجاج جي خوشقسمتي هئي جو ابن اشعث جي فوج جي مهندارن اهي ڳالهيون نہ مڃيون ۽ بعد ۾ ڇتي ويڙهہ ڪانپوءِ حجاج کي نيٺ 83 ھ ۾ فتح ملي ۽ ڪوفي ۾ داخل ٿي بعيت وٺڻ ۽ مخالفن کي قتل ڪرڻ جو موقعو وري حاصل ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿيو. ان بعد رتبيل کي ستن سالن لاءِ خراج معاف ڪرڻ جي لالچ ڏئي ابن اشعث کي مارائي ڇڏيائين. ڪي چون ٿا تہ رتبيل ان کي قيد ڪري موڪليو ۽ رستي ۾ ابن اشعث خودڪشي ڪئي. ڪن وري لکيو اهي تہ هو بيمار ٿي مري ويو ۽ رتبيل فائدو وٺڻ خاطر سندس سر حجاج ڏانهن ڏياري موڪليو.

فتح بعد حجاج، ابن اشعث جي همدردن کي مارائڻ شروع ڪيو. ان سلسلي ۾ شعبي ۽ اعشيٰ جا واقعا خاص طرح ذڪر جي قابل آهن. حجاج اعلان ڪيو تہ ابن اشعث جي ساٿين مان جيڪو بہ قتيبہ بن مسلم وٽ شهر "ري" ويندو، ان کي ڪجهہ نہ چيو ويندو. ان اعلان بعد قتيبہ وٽ وڃڻ وارن ۾ عراق جو مشهور فقيہ عامر شعبي بہ شامل هو. "تاريخ ملت" ۾ آهي تہ حجاج ان کي پاڻ وٽ گهرايو. ماڻهن چيس تہ حجاج کان معافي وٺجان نہ تہ مارجي ويندين، پر هن حجاج جي جواب طلبيءَ تي هي لفظ چيا" اي امير اسان اوهان خلاف سرڪشي ڪئي پر ٿيندو اهو ئي آهي جو خدا چاهيندو آهي. خدا اوهان کي فتح ڏني ۽ ڪاميابي عطا ڪئي. هاڻي جي اوهان اسان تي ظلم ڪريو تہ اسين ان جا مستحق آهيون، درگذر ڪريو تہ اها اوهانجي مهرباني ٿيندي. (صفحو 564 ۽ 565)

سندس اهي جرئتمانداڻا جملا ٻڌي حجاج کيس معاف ڪري ڇڏيو. اهو شعبي ڪو نهايت خوشنصيب هو جو ٻئي ڀيري بہ حجاج جي تلوار جو کاڄ ٿيڻ کان بچي ويو. "مناقب السادات" سنڌي مان ان واقعي جو اختصار هن طرح پيش ڪجي ٿو تہ تہ حجاج کي ڪنهن ٻڌايو تہ شعبي، حضرات حسنين کي رسول الله جا فرزند چوندو آهي. جنهن تي حجاج هن کي گهرائي چيو تہ تون ائين چو ٿو چوين، جڏهن تہ نسل ناناڻي نک کان نہ هلندو آهي؟ سڄي دربار کي هن ڀيري شعبيءَ جو موت ڇٽو نظر اچي رهيو هو پر

هن توري دير سوچي ڪنڌ مٿي ڪٽي تقرير شروع ڪئي ۽ ٻين دليلن ڏيڻ سان گڏ هن حجاج کان رڳو اهو سوال ڪيو تہ حضرت عيسيٰ عہ ، حضرت ابراهيم عہ جو اولاد ڪيئن ٿو سڏائجي ۽ اهو بني اسرائيل ۾ ڪيئن شامل آهي؟ ڇا صرف سندن والده جي ڪري؟ سندس ان دليل حجاج کي لاجواب ڪري ڇڏيو ۽ شعبي بچي ويو. (صفحو 142)

اعشيٰ نالي مدبر ۽ شاعر بہ ابن اشعث جي لشڪر ۾ حجاج خلاف شعر لکي ماڻهن کي ڀڙڪائيندو هو ۽ چوندو هو تہ بنو ثقيف ۾ بہ ڪذاب ٿيا. هڪ مختار ۽ ٻيو حجاج. جڏهن حجاج ڪيس گهرايو تہ هو نهايت شاندار قصيدو لکي ڪٽي ويو. حجاج ڪيس چيو تہ مونکي اهو قصيدو ٻڌاءِ جنهن ۾ مونکي ڪذاب چيو اٿئي، پر هن ان قصيدي بدران نئون قصيدو ٻڌايو. سڄي دربار واهہ واهہ ڪري رهي هئي پر حجاج ان کي مارائي ڇڏيو.

حجاج خارجين جي ازارقہ واري فتني کي ختم ڪرڻ سبب مهلب مان ڏاڍو خوش هو. جڏهن مهلب ڪوفي پهتو تہ ان جي نهايت گهڻي تعظيم ڪيائين ۽ دربار ۾ ڪيس پنهنجي پرسان ويهاري چيائين تہ "اي عراق وارؤ مهلب اوهانجو آقا آهي ۽ اوهين ان جا غلام آهيو."

مهلب 83هہ ۾ مري ويو ۽ عبدالملڪ، مهلب جي پٽ يزيد کي ان جي جاءِ تي خراسان جو حاڪم مقرر ڪيو تہ حجاج، مهلب جي سنگت وساري عبدالملڪ کي ان ڳالهہ تي مجبور ڪيو تہ يزيد کي معزول ڪري. پهرين تہ عبدالملڪ انڪار ڪيو پر جڏهن حجاج گهڻو زور ڀريو تہ 85هہ ۾ يزيد کي لاهي سندس ڀئي ڀاءُ مفضل کي خراسان جو والي ڪيو. يزيد پنهنجي ڀاءُ کي چيو تہ "حجاج منهنجي مخالفت جي ڏپ کان توکي منهنجو جانشين ڪيو آهي. تون پنهنجي حڪمراني پاڻيءَ تي ليڪو سمجهہ." ٿيو بہ ائين، اڃا مفضل کي حڪومت ڪندي نو مهينا بہ ڪونہ گذريا هئا تہ ان جي جاءِ تي قتيبہ بن مسلم باهلي مقرر ڪيو ويو. اهو ڪم 86 هہ ۾ ٿيو.

اسلامي فوج سنڌ تي پهريون حملو حضرت عمر رضہ جي دور ۾ ڪيو هو. حضرت عمر رضہ پنهنجي جاسوس کان هن علائقي بابت خبر پڇي. ان جواب ڏنو تہ: ماءَ ها وَ شل، وَ تمرها دقل، ولصها بطل. ان قل الجيش فيها ضاعو وَ ان ڪثروا جاعوا" (يعني تہ هتي پاڻي گهٽ آهي ۽ ڪجور بی مزه آهي ۽ چور دلير آهي. جيڪڏهن فوج توري هوندي تہ ضايع ٿيندي، پر جي گهڻي هوندي تہ بک مرندي.) ان رپورٽ بعد حضرت عمر رضہ وڌيڪ اڳتي وڌڻ کان پاسو ڪيو پر ڪجهہ عرصی بعد عثمان بن ابي العاص ثقفيءَ، خليفي جي منع جي باوجود سنڌ تي ٽي حملا ڪيا، جنهن تي حضرت عمر رضہ سخت ناراض ٿيو. (الفاروق، ص 157) تاريخ لکي ٿي تہ محمد بن قاسم جي حملي کان اڳ عربن پاران سنڌ تي چوڏنهن حملا ڪيا ويا هئا. هن ڀيري حملي لاءِ جيڪی بهانا ڪيا ويا سي هي هئا.

1. ديبل جي ڪن ڌاڙيلن عربن جي عورتن ۽ ٻارن کي قيد ڪيو.

2. راجا ڏاهر پنهنجي ڀيڻ سان شادي ڪئي.

3. ٻڌ ڌرم وارن ۽ ٻين غير برهمڻن سان ظلم ڪيو ويو.

4. راجا ڏاهر وڏو عياش هو.

5. عربي حڪومت جي حدن سان راجا ڏاهر ڇيڙڇاڙ ڪئي.

هن دور جا ڪافي جديد مؤرخ هن نتيجي تي پهتا آهن ته اهي سمورا الزام دنيا کي ڏيکارڻ لاءِ هئا. نه ته انهن ۾ ڪابه صداقت ڪانه هئي ۽ حجاج بن يوسف پاران سنڌ تي ڪاهه ڪرائڻ جو سڌو سنئون مقصد هتي جا خزانا ميڙي چونڊي کڻي وڃڻ هو.

"چچ نامي" جي حوالي سان حجاج جو سنڌ ڏانهن ميريءَ اک جو هڪ واقعو نوٽيس ۾ آڻڻ ضروري آهي ته. "بني تميم جي هڪ ماڻهوءَ يزيد بن ڪنانه ڪان روايت آهي جنهن چيو ته مون پنهنجي پيءُ کان ٻڌو. جنهن چيو ته مان هڪ ڏينهن حجاج وٽ هوس جو محمد بن قاسم کي چيائين ته "اي سوٽ توکي وڏي درجي تي رسائڻو اٿم. جيڪي به ڪم هجيئي ته مونکان گهر." محمد بن قاسم چيو ته "مونکي بادشاهه بنائي ۽ پنهنجي نياڻي مونکي ڏي." حجاج جي. هٿ ۾ لڪڻ هو سو سندس مٿي ۾ هڻي سندس پڳ ڊاهي وڌائين ۽ ٻئي پيري پڇيائينس " جيڪا گهرج هجيئي سا گهر." هن وري به ساڳي ڳالهه ورائي چئي. حجاج اهو لڪڻ ورائي ٻيو ڀيرو محمد بن قاسم کي مٿي ۾ هنيو. وري ٽيون ڀيرو چيائينس،"جيڪا گهرج هجيئي سا گهر ۽ جيڪو دل ۾ اٿئي سو چئه." محمد بن قاسم وري به سندس نياڻي گهري. حجاج چيو ته "توکي انهيءَ شرط تي ڏيندس ته جڏهن وڏو ٿيندين ۽ شاهه ٿيندين ته لشڪر ساڻ ڪري فارس يا هند تي ڪاهيندين. اتي جو مال حاصل ڪندين ۽ انهن ملڪن کي فتح ڪري قبضي ۾ آڻيندين (ص 275 کان 276).

اتي اهو به ياد رکڻ گهرجي ته خليفو ڪنهن به طرح سنڌ تي حملي ڪرڻ لاءِ راضي نه تي ٿيو. ڇوته هو سنڌ جي جاگرافيائي حالتن ۽ اجائي خرچ ۽ افرادي قوت جي ڪميءَ جو بخوبي اندازو لڳائي سگهيو پئي پر آخرڪار حجاج پنهنجي ذاتي خواهش جي تڪميل لاءِ ان شرط تي خليفي کي راضي ڪيو ته هو هر حال ۾ فتح حاصل ڪندو ۽ گهٽ ۾ گهٽ خرچ جي چوٽين پٽيءَ جيتري رقم جلد خزاني ۾ جمع ڪرائيندو. تڏهن خليفو مس مس راضي ٿيو. ان ڪانپوءِ هن سنڌ تي لشڪر ڪشي ڪرائي. جنهن ۾ محمد بن قاسم کي ڪاميابي حاصل ٿي. جنهن مختلف حڪمت عملين ذريعي ڪيترائي مقامي ماڻهو هٿ ڪيا ۽ انهن جي مدد سان سنڌ فتح ڪئي ۽ هتي جا خزانا لٽي، مال جو پنجون حصو (خمس) حجاج کي موڪليائين ۽ ٻيو فوج ۾ ورهايائين. حجاج اهو خزانو ڏسي خوشيءَ ۾ چيو ته "شفينا غيضنا، وادرڪنا، وازددنا ثارنا. وازددنا ستين الف الف درهم وراءِ سر داهر" (يعني اسان پنهنجي ڪاوڙ کي وساريو ۽ انتقام ورتو. ان ڪانسواءِ ڇهه ڪروڙ درهم ۽ ڏاهر جو سر نفعي ۾ مليو.)

محمد بن قاسم جي فوج اها دولت نہ صرف مندر لٽي حاصل ڪئي هئي بلڪ عورتن جي گلي جا هار ۽ هٿن جا ڪنگڻ بہ زوريءَ لهرائي ورتا هئا. جيئن چچ نامي ۾ چاٽايل آهي تہ "پوءِ محمد بن قاسم بتخاني ۾ آيو. ڪن ماڻهن بتخاني ۾ پناھ ورتي هئي ۽ در بند ڪري پاڻ ساڙڻ چاهيائون ٿي. در ٽي بہ ماڻهو هئا، تن کي ٻاهر ڪڍي قتل ڪيائون. ست سؤ سهڻيون ٻانهيون، جيڪي مندر جي بت جي خدمت ۾ رهنديون هيون، تن سيني کي جڙائدار زيورن ۽ زرين لباسن سميت گرفتار ڪيائون ۽ جيئن هزارن ماڻهن ۽ کي چون ٿا تہ سون ماڻهن (قلعي ۾) اندر اچي انهن جا زيور لاٿا." (صفحو 152)

تاريخ جا ڪتاب لکن ٿا تہ هن صرف امن جي حالت ۾ جيڪي قتل ڪرايا انهن جو تعداد سوا لک هو. جنگين ۾ ڪرايل قتل اجا الڳ آهن. شيخ سعدي جي "گلستان" ۾ هڪ حڪايت آهي تہ "هڪ دفعي بغداد ۾ هڪڙو بزرگ اچي پهتو، جنهن جي دعا جلد قبول پوندي هئي. ان وقت بغداد جو حاڪم مشهور ظالم حجاج بن يوسف ثقفي هو. ان جڏهن بزرگ جي اچڻ جي خبر ٻڌي، تڏهن دعوت ڏئي بزرگ کي پاڻ وٽ گهرايائين ۽ عرض ڪيائين، "اي درويش! منهنجي حق ۾ ڀلائيءَ جي دعا گهر!"

بزرگ ان وقت هٿ کڻي دعا گهري، "اي الله! تون حجاج کي موت ڏي، هن جو ساھ ڪڍ!"

اهو ٻڌي حجاج رڙ ڪئي، "خدا جي واسطي چڱي وائي ڪڍو!"

بزرگ چيو، " ان ۾ تنهنجي ۽ عام مسلمانن جي چڱائي آهي." (ص 51)

"بوستان سعدي" ۾ هڪ نيڪ مرد جي حڪايت آهي تہ ان حجاج بن يوسف جي تعظيم نہ ڪئي. ان ڪري حجاج ۽ ان جا درٻاري ان کي گهورڻ لڳا. حجاج ڪاوڙ ۾ جلاد کي چمڙو پٽ تي وڇائي ان تي ريتي وجهڻ جو حڪم ڏنو ۽ چيو تہ ان نيڪ مرد کي قتل ڪيو وڃي. نيڪ مرد حجاج جو حڪم ٻڌي پهرين کليو ۽ پوءِ رنو. حجاج تعجب کان روئڻ ۽ کلڻ جو سبب پڇيس. ان وراڻيو تہ آئون کليس ان ڪري جو دنيا مان مظلوم پيو وڃان، تو وانگر ظالم ٿي نہ ۽ رنس ان ڪري جو جيئن ٻارن جو واحد سهارو آهيان، جيڪي مونکان پوءِ تباھ ٿي ويندا. ان وقت هڪ مصاحب بہ حجاج کي درگذر ڪرڻ جي گذارش ڪئي پر حجاج نہ مڃيو ۽ ان کي مارائي ڇڏيو. (صفحو 37-38)

مٿيون ٻئي روايتون آهن تہ حڪايتون، جن جي شايد تاريخي اهميت ڪانہ آهي پر چوندا آهن تہ "خلق جي زبان کي نقارہءِ خدا سمجهو." سو هڪ طرف تاريخ ۾ حقيقي واقعا درج آهن تہ ٻئي طرف هي حقيقي واقعن جا پڙاڏا ئي آهن، جيڪي حجاج جي ظالم هئڻ جي گواهي ڏين ٿا. ابن اثير کان روايت آهي تہ حسن بصري رحہ اڪثر چوندو هو تہ مون حضرت علي رضہ کي منبر جامع ڪوفہ تي هيءَ دعا گهرندي ٻڌو تہ "اي الله! مون هنن ماڻهن کي رازدار ڪيو پر انهن مون سان خيانت ڪئي. مون انهن سان خير خواهي ڪئي پر هنن مونکي دوکو ڏنو. اي الله!

انهن تي بنو ثقيف جي کنهن غلام کي مسلط ڪر جو انهن جي مال ۽ جانين جو فيصلو جاهليت سان ڪري (يعني ظلم سان)" حسن بصري رحہ وري چيو تہ "والله! حضرت علي رضہ ظالم جون جيڪي صفتون ٻڌايون، اهي سڀ حجاج ۾ موجود هيون." (تاريخ ملت صفحو 634)

آخرڪار هي وحشي قاتل 95 ھہ ۾ 54 سالن جي عمر ۾ پيٽ ۾ ڪينئان ٿيڻ ۽ بدن ۾ ڏڪٽي لڳڻ سبب نهايت ڪسمپرسيءَ جي حالت ۾ مري ويو. هن جي موت کان هڪ سال بعد وليد بن عبدالملڪ بہ گذاري ويو ۽ سليمان تخت تي ويٺو. چون ٿا تہ حجاج ۽ قتيبہ بن مسلم باهليءَ ڪوشش ڪئي هئي تہ وليد، سليمان کي وليعهديءَ تان هٽائي. وليد بہ ائين چاهيو ٿي پر ان ۾ ڪامياب نہ ٿي سگهيو. حجاج کي خطرو هو تہ اگر وليد هن کان اڳ گذاري ويو تہ سليمان کيس هرگز نہ بخشيندو. اها سندس خوش قسمتي هئي جو هو وليد کان اڳ مري ويو. باقي سليمان سندس خارون سندس مائٽن مان ڪڍيون. اهو هو حجاج جي ڪرتيءَ جو ڦل. ٻئي طرف پاڻ جڏهن مرض الموت ۾ مبتلا ٿيو تہ کيس خدا ياد اچي ويو. آخري ڏينهن ۾ سندس اندر جي ڪمزوري ٻاهر اچي وئي. هو پنهنجا گناهہ ٻڌائي، قبر ۽ عذاب جون ڳالهيون ڪري پاڻ بہ روئيندو هو ۽ ٻين کي بہ پيو روئاڙيندو هو.

هڪ دفعي حسن بصري رحہ عيادت لاءِ وٽس آيو تہ ان سان پنهنجي تڪليف جو ذڪر ڪيائين. جنهن تي ان چيس تہ "مون توکي ڪيڏي منع ڪئي هئي تہ نيڪن کي نہ ستاءِ پر افسوس تو نہ مڃيو."

چون ٿا تہ هڪ ڀيري سندس ماءُ کي روئندو ڏسي پڇيائين تہ "امان ڇو پئي روئين؟"

چيائينس تہ "پٽ تو سچي عمر ظلم ڪيا آهن، سوچيان پئي تہ تنهنجي بخشش ڪيئن ٿيندي!"

موت جي بستري تي ابو منذر يعلي بن مخلد سندس عيادت لاءِ آيو ۽ پڇيائينس تہ "اي حجاج! موت جي سڪرات ۽ سختين ۾ تنهنجو ڇا حال آهي؟"

حجاج جواب ڏنو تہ "اي يعلي! شديد مصيبت، سخت تڪليف، ناقابلِ بيان الم، ناقابل برداشت درد، ڏکهو سفر، سامان گهٽ آهي، منهنجي هلاڪت (لازم آهي)، اگر هن جابر ۽ قهار مونتي رحم نہ ڪاڏو تہ:"

تنهن تي ابو منذر چيس تہ "اي حجاج! خدا پنهنجن انهن بندن تي رحم ڪائي ٿو جيڪي رحمدل ۽ نيڪ نفس هوندا آهن. خدا جي مخلوق سان ڀلائي ۽ محبت ڪندا آهن. آئون شاهدي ٿو ڏيان تہ تون فرعون ۽ هامان جو ساٿي هئين. ڇوتہ تنهنجي سيرت بگڙيل هئي. تو پنهنجي ملت کي ڇڏي ڏنو، راهہ حق کان ڪٽجي ويو هئين، صالحن جي طور طريقي کان پري ٿي ويو هئين. تو نيڪ انسان قتل ڪري انهن جي جماعت فنا ڪري ڇڏي. تابعين جون پاڙون ڪٽي ڇڏيون. افسوس تو خالق جي نافرمانيءَ ۾ مخلوق (خليفي) جي اطاعت ڪئي. تو خون جون نديون

وهايون، جانيون ورتيون ۽ هٺ ۽ زور جو طريقو اختيار ڪيو. تو نہ پنهنجو دين بچايو ۽ نہ ئي دنيا حاصل ڪئي. مروان جي خاندان کی عزت ڏني پر پاڻ ڪي ذليل ڪيو. اڄ تنهنجي لاءِ نجات آهي نہ فرياد، ڇوتہ اڄ جي ڏينهن ۽ ان ڪانپوءِ جي ڏينهن کان غافل هئين. تون هن امت لاءِ مصيبت ۽ قهر هئين. الله جا هزار هزار شڪر جنهن تنهنجي موت کي امت لاءِ راحت ڪيو ۽ توکی مغلوب ڪري ان جي آرزو پوري ڪئي."

اهي لفظ ٻڌي حجاج مبهوت ٿي ويو ۽ روئي آسمان ڏي ڏسي هڪ شعر پڙهيائين، جنهن جو مفهوم هي آهي "اي رب بندن مونکي نااميد ڪيو آهي. حالانڪ مان تو مان وڏي اميد رکان ٿو." ائين چئي هو مري ويو.

ابوالڪلام آزاد لکي ٿو تہ "جڏهن حجاج جي مرڻ جي خبر حسن بصري رحہ ۽ عمر بن عبدالعزيز رحہ کي پئي تہ ٻئي سجدی ۾ ڪري پيا ۽ چيائون تہ هن امت جو فرعون مري ويو."

اتي حجاج جي ڪهاڻي ختم ٿي. تاريخ لکندڙ اڪثر مصنفن حجاج جا ڪارا ڪارناما ٻڌائي آخر ۾ ڪيس سنڌ منتظم ۽ قرآن تي اعراب لڳرائي نو مسلمن تي احسان ڪندڙ لکيو آهي ۽ سندس ذات جي ڪن انفرادي خوبين کي بيان ڪري ڪيس چڱو ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. جڏهن تہ انهن ئي ڪتابن ۾ نهايت چٽن لفظن ۾ لکيل آهي تہ حجاج جو دين ۽ مذهب صرف ۽ صرف وقت جي حڪمران جي اطاعت گذاري ڪرڻ ۽ سندس هر جائز ۽ ناجائز ڪم ڪرڻ هو. حاڪم جي خوشنودي حاصل ڪرڻ لاءِ هن اصحابي سڳورن کي بہ قتل ڪرايو. سلطنت مان بغاوتون بہ ختم ڪيون تہ مملڪت جون حدون بہ وڌايون ۽ جتی رهيو اتي تلوار تہ هميشہ مياڻ مان ٻاهر رکيائين پر زبان سان بہ تلوار جو ڪم ورتائين. هو دوستي ۽ محبت جي جذبن کان اڻواقف هو. قرآن تي اعرابون لڳرائڻ جو ڪم بہ هن خليفي جي ذاتي شوق تحت ڪرايو هو. ان ۾ سندس ذاتي دلچسپيءَ نہ هئي. جيستائين انتظامي طرح مڪمل ڪنٽرول جو سوال آهي تہ هن مخالفن جا ڪنڌ لٽي واقعي بہ انتظام بهتر بنايو. باقي پنهنجن علائقن ۾ سڌارا آڻڻ ۽ ماڻهن جي زندگي بهتر بنائڻ ڏانهن هن ڪڏهن بہ ڌيان نہ ڏنو. بلڪ اهڙن ڪمن کي ناپسند ڪري ختم ڪيو. جيئن ابن زبير رضہ جي دور جا وظيفا گهٽائڻ يا ابن اشعث کي انتظامي سڌارا آڻن کان روڪڻ ۽ خانہ جنگيءَ جي صورتحال پيدا ڪرڻ ان جا مثال آهن.

الفاروق ۾ معجم البلدان جي حوالي سان لکيل آهي تہ "عمر بن عبدالعزيز رضہ اڪثر فرمائيندو هو تہ حجاج تي خدا لعنت ڪري، ڪمبخت کي نہ دين جي خبر هئي نہ دنيا جي. عمر بن الخطاب رضہ عراق مان ڏهہ ڪروڙ اناويهہ لک درهم محصول وصول ڪيو. زياد ڏهہ ڪروڙ پنج لک ۽ حجاج جبر ۽ ظلم جي باوجود صرف ٻہ ڪروڙ اٺ لک وصول ڪيا." (صفحو 203)

هن ظالم حجاج تہ هٺ نوڪئي

قانون تحت نومسلم رعايا کان بہ جزيو اوڳاڙيو ويو ۽ ملڪ تي بيون بہ کيتريون ڍلون مڙهيون ويون جن کي هلالي سڏبو هو. (جنت السنڌ (ص 192). اها روايت آخر حضرت عمر بن عبدالعزيز اچي ختم ڪئي.

ابن خلدون لکي ٿو تہ "حجاز جو هڪ بدوي عبدالملڪ وٽ آيو. عبدالملڪ ان کان حجاج جي باري ۾ پڇيو. هن سمجهيو تہ هو حجاج جي تعريف ڪندو پر بدويءَ چيو تہ "مون ان کي بي پهچ ماڻهن تي ظلم ڪندي ڏٺو آهي. اگر اهو ئي حسن انتظام ۽ سياست آهي تہ بيشڪ هو هڪ سٺو سياستدان ۽ منتظم آهي." (مقدمہ ابن خلدون ص 385)

ڪي دوست چون ٿا تہ جيئن تہ حجاج آخر ۾ توبہ تائب ٿيو هو، ان ڪري سندس شخصيت تي ايڏي تنقيد نہ ڪئي وڃي. هونئن بہ هن جيڪي ڪيو هوندو، تنهنجو بدلو ڪيس خدا ڏيندو پر منهنجي خيال ۾ اهي خود ظالمن جا اختيار ڪيل طريقا آهن تہ جيئن ڪانئن پوءِ ڪين بري نيت سان ياد نہ ڪيو وڃي. حقيقت ۾ چڱن ماڻهن جا چڱا عمل ان ڳالهہ جي تقاضا ڪندا آهن تہ آخرت ۾ ڪين خدا جي رحمت ۾ جڳهہ ملي ۽ دنيا ۾ جڏهن بہ ياد ڪيا وڃن تہ چڱيءَ راءِ سان ياد ڪيا وڃن. حضرت عمر بن عبدالعزيز رضہ اموي هو. خلافت کان پهرين سٺن ڪپڙن پائڻ ۽ عطر لڳائڻ جو شوقين هو. خلافت ملڻ کانپوءِ خدا جي خوف کان اهي بي ضرر شوق بہ ڇڏي ڏنائين ۽ زهد ۽ تقويٰ جا مثال قائم ڪري ڇڏيائين. اڄ جا عالم ۽ تاريخدان سڀني اموي بادشاهہ تي تنقيد ڪري ويندا پر حضرت عمر بن عبدالعزيز رحہ تي ڪير آگر بہ نہ کڻندو. سندس ڪردار ماڻهن کي نيڪي ۽ سچائيءَ جي تلقين ڪري ٿو. ٻئي طرف ظالم جو ظلم ان ڳالهہ جي تقاضا ٿو ڪري تہ امت کي انهن جي ڪڌن ڪرتوتن جي خبر پوي. ان جي انجام مان بيا ظالم سبق پرائين. نمرود ۽ فرعون جو ذڪر بہ ان لاءِ ئي ڪيو ويندو آهي. ان سان عوام کي بہ يقين ٿيندو تہ جڏهن خدا ڪنهن کي ڏکڻي رسي ڏئي ٿو تہ ان کي ڇڪڻ جو اختيار خدا پاڻ وٽ ئي رکي ٿو. مقولو مشهور آهي تہ "مظلوم جو الله آهي" ۽ "الله وٽ دير آهي پر انڌير نہ آهي." هونئن بہ خدا " حقوق الله " معاف ڪرڻ جو حق پاڻ وٽ رکيو آهي پر "حقوق العباد" معاف ڪرڻ يا نہ ڪرڻ جو حق ماڻهن کي ڏنو آهي. ان تناظر ۾ ڏسجي تہ حجاج جي توبہ زاري سندس بخشش جو سبب نہ پر ان ڳالهہ جو دليل آهي تہ ظالم جي متان الله آهي. جنهن جي اڳيان آخرڪار ان کي بيوس ٿيڻو آهي. اهو ئي سوچي اصحابين، تابين ۽ تبع تابعين، حجاج کي منهن تي ظالم چيو. تاريخدانن ان کي ظالم لکيو ۽ اسان تائين ان جي ظلمن جو قصو پهتو. هاڻي اهو اسانجو ئي فرض آهي تہ اهي ڳالهيون پاڻ کانپوءِ وارن کي بہ سبق ڏيڻ لاءِ لکي وڃون تہ جيئن اهي بہ ظلم ڪرڻ کان پاڻ بچائي سگهن ۽ خدا ۾ پنهنجو ايمان پختو ڪري سگهن.

☆......☆......☆

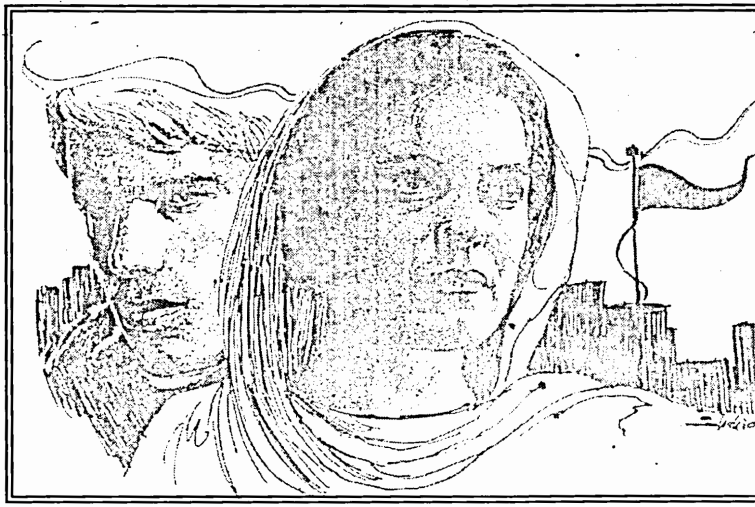

هر والدين جي اها تمنا هوندي آهي تہ هن جو اولاد صرف هنن جوئي رهي دراصل اهو پيار هنن جو پنهنجي ٻچي لاءِ سچي محبت جو اظهار هوندو آهي جنهن ۾ هو ڪنهن جي بہ ڀائيواريءَ کي پسند نہ ڪندا آهن. پوڙهائپ ۾ اڪثر والدين پنهنجي اولاد جي ننڍپڻ وارين يادين ۾ ئي گم صم رهندا آهن. جنهن ڪي هو پنهنجي زندگيءَ جا يادگار ترين لمحا سڏيندا آهن ۽ هو انهن پيارين پراڻن يادين ڪي سانڍي جيئندا آهن.

اسان جو پٽ

طارق بغرا

سنڌيڪار: امر اياز مهر

ماءُ پيءُ ۽ پٽ جي حساس رشتي جي چوڌاري گهمندڙ ڪهاڻي

انڌيرو ڇٽي ويو هو ۽ هاڻي دري صاف ڏسڻ ۾ اچي رهي هئي. منهنجي زال دريءَ جي سامهون ويٺي هئي. هن سڄي رات اتي ويٺي گذاري هئي.

"تون هاڻي بہ سمهڻ لاءِ نہ ويندينءَ ڇا؟" مون پڇيو.

هوءَ سڏي تي ويٺي، هوءَ خاڪستري رنگ جي دريءَ اڳيان ويٺي پاڇي جيان نظر اچي رهي هئي. اهي پاڇا اسان سان گڏجي گهٽ ۾ گهٽ ويهن سالن کان هڪ هڪ ڏينهن ۾ ڪنهن جي نہ ڪنهن جي ياد جا حامل هئا.

"آذان اچي رهي آهي." هن چيو.

هن جي آواز مون کي ڪجهہ محزون ڪري ڇڏيو. مون کي ائين محسوس ٿيو تہ اسان جو ڪمرو هن دنيا کان ايترو پري آهي جتي احساس بہ نٿا پهچي سگهن. مون کي ائين بہ محسوس ٿيو جيئن منهنجي زال صدين کان ان خوشيءَ لاءِ هروڀرو بہ آس لڳائي ويٺي هجي جنهن جو وعدو قرآن شريف ۾ ڪيو ويو آهي.

هن جي حرڪتن، خاموشين ۽ چال چلت مان ظاهر ٿئي پيو تہ هوءَ هار مڃي چڪي آهي. هوءَ رڌڻي ۾ ويئي. ائين لڳي رهيو هو جيئن مان هن کي ڪنهن خواب ۾ ڏسي رهيو آهيان. هن سماوار ۾ ڪوئلا وڌا، وضو ڪيو ۽ ڪمري ۾ وچي مُصلو وڇائي نماز پڙهڻ شروع ڪئي.

هاڻي دري چڱي روشن ٿي چڪي هئي. صبح جو بي رنگ ۽ خاموش وقت. نيم گرم هنڌ، مبهم احساسن ۽ خيالن کان آجو...... منهنجي اک لڳي وئي.

"ٻڌا!"

"ڇا ٿيو؟"

"هو اچي ويو آهي."

"اها تہ سٺي ڳالهہ آهي"

پر مسئلو اهو نہ هو. منهنجي زال عدم دلچسپيءَ ڪارڻ پريشان هئي.

"توهان هن کي ڪجهہ چوندؤ نہ؟" اهو ٽيون پيرو ٿيو آهي. ڇا خيال آهي، اسان کي ڇا ڪرڻ گهرجي؟"

"مون کي ڪهڙي خبر؟" پوءِ ان کي تسلي ڏيندي مون چيو "سياڻي ڪجهہ ڪنداسين"

"ڪهڙي سياڻي؟"

آسمان تي مٺي مٺي نيراهٽ ڇانئجي وئي هئي. ڏينهن جي ابتدا ٿي چڪي هئي. ان ڏينهن جي جنهن کي گذارڻ اسانجي مجبوري هئي. منهنجي زال سهي ٿئي تہ چوندي هئي. اسان کي ان معاملي تي ضرور غور ڪرڻ کپي. اسان جو پٽ اڃان هاڻي هاڻي هنڌ ۾ ويو هو. مون کي ڪپندو هو تہ مان هن کي چوان تہ تنهنجي اها حرڪت مايوسيءَ ۾ جنم وٺڻ واري بغاوت جهڙي آهي. مان يڪدم هنڌ مان بل کائي نڪري آيس. منهنجي زال فڪرمند ٿي وئي "گهڻي سختي نہ ڪجان" هن ڳالهايو "ڪجهہ بہ ٿئي آخر هو......"

هوءَ ان کان اڳي ڪجهہ نہ چئي سگهي. مون هن ڏانهن ڏٺو. هن جي منهن مان پريشاني ظاهر ٿي رهي هئي. آهہ هوءَ ڪٽڪ رنگ واري نرڙ ۽ اڇن وارن واري منهنجي گڏي! مان ڪمري مان نڪرڻ لڳس تہ هن منهنجو چوغو ڪٽي منهنجي ڪنڌ تي رکي ڇڏيو.

............*

اسان جي پٽ جو ڪمرو اولهہ ڏانهن هو. ڪمري جون دريون هڪ وسيع باغ ڏانهن کلنديون هيون. سج، جيڪو سامهون واري گهر کان جان ڇڏائڻ وارو هو. تنهن پتين کي گلابي رنگ سان رنگي ڇڏيو هو ۽ هو سمهي چڪو هو. هن پنهنجا ڪپڙا لاپرواهي مان ٽيبل تي اڇلي ڇڏيا هئا. سليپنگ سوٽ جي بشيرٽ نہ پاتي هئائين. مان هن جي پلنگ جي ويجهو پيل ڪرسيءَ ڏانهن ويس. منهنجي اندروني حالت عجيب

اُتم کيتي، وڌنڌڙ واپار،
نيچ نوڪري، پنڻ بيڪار

مطلب آهي تہ کيتيءَ کي اول نمبر، واپار کي ٻئي نمبر، نوڪريءَ کي ٽئين نمبر ۽ پنڻ کي چوٿين نمبر يعني بيڪاريءَ ۾ شمار ڪيو ويو آهي.

چون ٿا تہ هڪڙي زميندار کي ڪا پٽر جي پٽي هٿ اچي ويئي، جنهن تي اها عبارت نقش ٿيل هئي. آزمائش خاطر، انهيءَ زميندار، تمام گهڻي زمين آباد ڪئي، مگر پاڻ ڪڏهن بہ پوک جي نظر داري ڪا نہ ڪيئين. اٽلو عيش عشرت ۾ وقت گذارڻ لڳو. اهو بہ نہ ڏٺائين تہ پوک کي پاڻ آهي يا نہ. پورو پاٽي مليس ٿو يا نہ.

نتيجو اهو نڪتو جو هو وڏي نقصان هيٺ اچي ويو. اهو حال ڏسي، غصي وچان، پٽر کي ڪٽي، زور سان زمين تي سٽائين (جو سمجهائين تہ پٽر تي کيتيءَ وارا لفظ غلط لکيل آهن). اچا ان جي پوئين پاسي، جو هن اڳ ۾ ڏٺو ئي ڪو نہ هو هيٺيان لفظ لکيل نظر آيس.

"کيتي سر سيتي."

ٿيندي پئي وئي. بلڪل ائين جيئن ورهيہ اڳ هڪ پيرو تي هئي جڏهن هو ننڍو هو. هن کي ٽائيفائيڊ ٿي ويو هو. سخت بخار ۾ وڏليل وڏليل ڳالهايو هئائين. پر هن کي اڄ اهو سڀ ڪجهہ ڪٿي ياد هوندو.

هو فيبروري جي هڪ برفاني رات ۾ پيدا ٿيو هو. جڏهن مون هن کي پنهنجي پيءَ جي ڪڇ ۾ ڏٺو تہ منهنجي عجيب ڪيفيت هئي. لغت ۾ هن جو نانءُ ڳولهيندي ڳولهيندي مون کي لغت خالي خالي لڳي رهي هئي. منهنجي خواهش هئي تہ هن جي لاءِ جگمگ جگمگ ڪندو ڪو اهڙو نالو ملي وڃي جيڪو دنيا جهان جي محنت جو حامل هجي. آخرڪار اسان فيصلو ڪري ڇڏيو سين تہ هن جو نالو عمر هوندو. اهو نالو هن کي ڏاڍو ٺهندو هو. منهنجي نگاهن ۾ هي هڪ اهڙو نالو هو جنهن کي تاريخ ۾ هر وڏو نالو پائڻ واري عمر جي ڪاميابي ۽ برتري زيب ڏيندي آهي.

هن جي پهرين مرڪ، هن جي وات جو پهريون ڏند، هن جي زبان مان نڪتل پهريون لفظ...... پنهنجي ماءُ ڏانهن ڪنيل پهريون قدم اها ماءُ جيڪا ان وقت جوان هئي، جيڪا خوبصورت هئي ۽ خوش بخت بہ. پوءِ ان جي ستين سالگره. ڪيترو رنو هو جڏهن مان هن کي پهريون پيرو اسڪول وٺي ويو هيس. ائين لڳندو هو جيئن هو پنهنجي ذات ۾ گهر کان علاوه ڪنهن بہ شيءِ کي شريڪ ڪرڻ نہ چاهيندو هجي. پر ائين تہ ٿيڻو ئي هو. هر بار جيان هن جي مقدر ۾ بہ روزانو گهٽي، اسڪول ۽ بازار ۾ لکيل هئا. ڪو بہ نہ پيو روڪي سگهي ان حقيقت کي. ۽

پوءِ ان جي چوڏهين سالگره. ضد تي ضد، بدمزاجي. منهنجي زال جي تشويش، اها تشويش جنهن ۾ ان جي انا ڏوهي ڏوهي پري وئي هئي. منهنجيءَ دل ۾ خطري جي پهرين گهنٽيءَ جي ٽن ٽن!

هن ميٽرڪ پاس ڪري ڇڏي ۽ پوءِ بي. اي بہ ان حالات ۾ هن جي زندگي کي بهتر بڻائڻ لاءِ منهنجي زال کي پنهنجي ڪجهہ سون وڪڻڻو پيو. اُهي زيور جيڪي هن جي پنهنجي شادي جي نشاني هئا. اسان کي پنهنجي پٽ جي پهرين عشق جي ناڪاميءَ نہ رڳو جهنجهوڙي ڇڏيو بلڪ اسان کي پريشان بہ ڪري ڇڏيو.

جيئن جيئن اسان هئي پنهنجي پٽ سان پنهنجو ڳانڍاپو مضبوط ڪندا ويا سون تيئن تيئن اسان جي پنهنجي ڪائنات هن جي هستيءَ تائين محدود ٿيندي وئي.

"تون اسان کان ڇني پري ٿي وئين. اسان توکي جيترو پيار ڪندا هئاسون. اوتري ئي تنهنجي پريشاني وڌندي پئي وئي. مان تہ سمجهندو هيس تہ تون اسان جي روز افروز پيار کي، پنهنجي آزادي تي بيجا حملو محسوس ڪندو هئين. پر تو واري ماءُ.....،"

"مان چاڻان ٿو هاڻي توکي انهن ڪمرن جي آرائش، بلڪ شروع کان ئي توکي هي گهر نہ وڻندو هو. جهرڪي جي ان ٻچي جيان جنهن تازو اڏرڻ سکيو هجي. تنهنجون نگاهون بہ هاڻي ٻين لامن تي اٽڪيون پيون آهن. ڪنهن کي خبر تہ تنهنجي ذهن ۾ سئيون سئيون ڳالهيون جنم وٺنديون هونديون. مون کي يقين آهي تون ان ڪمري کي بہ نہ وساريو هوندو جنهن ۾ تون اسان کي مهمانن جيان رهائڻ جا پروگرام ٺاهيندو هئين. اسان جي لاءِ يا گهٽ ۾ گهٽ منهنجي لاءِ اها وڏي ڳالهہ آهي. پر تنهنجي ماءُ لاءِ.... توکي پاڻ کي بہ ان ڳالهہ جو احساس آهي. انهيءَ لاءِ ڪڏهن ڪڏهن، بلڪ اڪثر ڪري تنهنجي ڳالهائڻ جو موضوع اهو هوندو هو تہ تون پنهنجن پائرن ۽ پينرن کي ڪهڙي نموني تعليم ڏياريندي ۽ بيو اهو تہ تنهنجي ذهن ۾ اسان لاءِ ڪهڙين ڪهڙين تجويزن جو تصور آهي. پر اسان هڪ ٻئي کان اها حقيقت ڇو لڪائيندا رهون تہ هي سڀ ڳالهيون ڪندي جنهن شيءِ کان تنهنجي زبان ۾ ڏڪڻي پيدا ٿي ويندي آهي. اها تنهنجي ضمير جي گهُٽ آهي. بلڪ ان کان بہ وڌيڪ تنهنجي بي چارگي جو ڏک آهي. ٺيڪ آهي نہ؟ خير، تون انهيءَ ڪري پريشان نہ ٿي. آخر ان سلسلي ۾ تون ڪري بہ ڇا ٿو سگهين؟ انهيءَ جو نالو زندگي آهي. تون ڪجهہ نٿو ڪري سگهين. مون کي خبر آهي تون شراب مان ڪهڙيون اميدون هٽي وينو آهين. مون کي يقين آهي تون شراب جو عادي نہ بڻجندين، پر تو واري ماءُ ....

۽ پوءِ مان اهو بہ ڄاڻان ٿو تہ تون گهر کان ٻاهر ڪنهن شيءِ جي ڳولا ۾ هٽي ماري ڦرندو آهين. توکي پنهنجي گهر مان فرار ٿيڻ جي ڪهڙي وجهہ آهي. شايد ڪا طوائف، مان انهن تماش جي ڇوڪرين جو دشمن ناهيان بلڪ .... پر تو واري ماءُ..... ويچاري انهيءَ خيال کان ڏڪندي رهندي

آهي تہ ڪٿي تون ڪنهن اهڙيءَ رن جي هٿ نہ اچي وڃين.

پر اهو سڀ ڪجهہ هرويرو آهي. آخر ڪو ائين تہ چئي نٿو سگهي تہ توکي انهن ڳالهين جو ڪو علم ناهي. يا اهو تہ مان نٿو ڄاڻان تہ ان سان تنهنجي دل ۾ ڪيتري ڪسڪ پيدا ٿيندي آهي. پنهنجي ماءُ ۽ منهنجي، ها اسان ٻنهين جي تون پرواهہ نہ ڪر. اهي اسان ٻئي آهيون جيڪي بي وقوفيون ڪندا آهيون. ائين لڳندو آهي جيئن اسان ان انتظار ۾ هوندا آهيون تہ تون ٿورو بيمار ٿيءُ. اسان جي اجان تائين اها ئي خواهش آهي تہ تون هميشہ هميشہ جي لاءِ ائين ئي رَهہ جيئن ان وقت هوندو هئين جڏهن تون سڄو جو سڄو اسان جي ملڪيت هوندو هئين.

تون بدلجي بہ سگهين ٿو اها ڳالهہ اسان جي ذهن ۾ ئي نہ ايندي هئي. هاڻي ڏس نہ، مون ۾ ايتري جرئت بہ ناهي تہ تنهنجي منهن تي پنهنجون نظرون ڄمائي ڇڏيان، تو ڏانهن ڏسي سگهان، اهو ئي حال تنهنجي ماءُ جو بہ آهي. اسان توکي ڄاڳائڻ جي بہ جرئت نہ ڪري سگهندا آهيون. ڇو تہ اسان اها ڳالهہ سوچڻ جي همت ڪرڻ کان بغير ئي اسان ڄاڻون ٿا تہ هاڻي تنهنجي ننڊ بہ ڀريڻ جيان ناهي رهي. بدلجي چڪي آهي. ڪنهن زماني ۾ تون ائين سمهيو پيو هوندو هئين جيئن اسان جو انتظار ڪري رهيو آهين. هائو هاڻي تہ تنهنجي ننڊ بہ بدلجي چڪي آهي. دراصل بنيادي تبديلي تہ تنهنجي ننڊ ۾ ئي آهي. تون پنهنجي ننڊ ۾ بہ اسان

اٺ نہ پڇي، هٽي پورن لنون هڪ جي ٻاهہ، ٻئي مان ڪڍڻ

جت، انن تي مال لڏيو پاڻ پورن مٿان چڙهيو پيا وڃن. انن کي تيز هلڻ لاءِ، خوب لتون پيا هڻن، پر لتون تہ انن تائين پهچن ئي نہ پيون، تنهنڪري انن جي تيزيءَ ۾ خير ڪو فرق پئي آيو. وري زور سان لتون پيا هڻن، تہ بہ انن تائين نہ پيون پهچن ۽ پورن کي پيون لڳن. تڏهن ڪنهن ڏسي ائين چيو.

ڪان پوءِ، تمام پري وڃي پهتو آهين.

مون ڪنڌ ورائي هن ڏانهن ڏٺو ائين ڪندي مون کي ائين لڳو ڄڻ مان پنهنجي جوڙن جي سور ۾ مبتلا آهيان، پر منهنجو اندر يڪدم ڪلي بيٺو مون کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ مان سالن کان جنهن دوست جي ڳولا ۾ آهيان اهو ملي ويو آهي. منهنجو دل چاهيو تہ مان خوشيءَ مان سيٽيون وڄايان. مون ڪمري جا پردا ڪيرائي ڇڏيا ڇو تہ عنقريب اُس هن جي آرام ۾ خلل وجهڻ واري هئي. پوءِ مون آهستگيءَ سان هن جي ڳل تي چمي ڏني ۽ ٻاهر نڪري آيس. بلڪل منهنجي پنهنجن ڳلن جيان، هن جي ڳلن تي بہ ڏاڙهيءَ جا ڪارا وار نڪري آيا هئا.

جڏهن اسان چانهہ پي رهيا هئاسون تہ منهنجي زال ڪنهن سوچ ۾ گم هئي. مون ننڍي پٽ جي چانهہ جي پيالي ۾ لڪي ڪري سڄو ليمون نپوڙي ڇڏيو. هن کي چانهہ ۾ ليمون صفا ناهي وڻندا.

❊.......❊.......❊

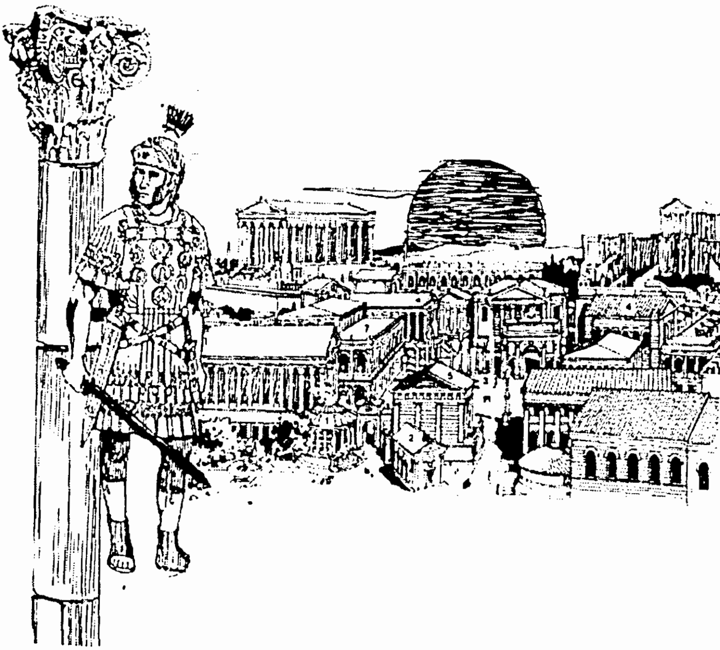

شيطاني جنت

سلسلي وار ناول جي ٽين قسط

ڊاڪٽر منظور ميمڻ

هيءَ ڪهاڻي ان شيطان جي زندگيءَ جي باري ۾ آهي جنهن ماڻهن کي گمراهہ ڪرڻ واسطي ڪوڙي جنت ٺاهي ۽ هزارن لکن ماڻهن کي بديءَ جي راهہ تي هلايائين. ان شيطاني جنت ۾ حشيش عورت ۽ مذهب جو استعمال ڪيو ويندو هو. ان شيطاني جنت جو احوال

بديءَ جي خدا جو اڻ وسرندڙ داستان

حسن بن صباح، هڪ اهڙو نالو آهي، جنهن کان شايد ئي ڪو تاريخ پڙهندڙ اڻ واقف هوندو. سندس نالي سان گڏ اهو بهشت (جنت ارضي) به ياد ايندو جيڪو هن واديءِ الموت ۾ ٺاهيو هو. جڏهن به ڪو شخص هن بهشت ۾ داخل ٿيندو هو، اهو پنهنجي دين، ايمان دنيا ۽ ٻار ٻچا سڀ وساري ڇڏيندو هو. هن جي لاءِ هن جو خدا ۽ پيءُ فقط حسن بن صباح هوندو هو.

جيڪڏهن حسن بن صباح ڪيس چوندو هو ته هن خنجر سان پنهنجو پيٽ چيري ڇڏ يا هن محل جي ڇت تان ٽپو ڏي ته اهو فدائي (حسن بن صباح جي مڃيندڙن کي فدائي سڏيو ويندو هو) ائين ڪرڻ ۾ ڪا به دير نه ڪندو هو ڇاڪاڻ ته کيس پڪ هئي ته سندس انتظار ۾ جنت ۾ اتي جون حورون موجود آهن. اهو سڀ ڪيئن ٿيو ۽ ڪيئن هڪ انسان هيترن ماڻهن جي دلين کي مسخر ڪيو اها ڳالهه سمجهڻ ڪا مشڪل نه آهي. حسن بن صباح هڪ ذهين ۽ چالاڪ انسان هو. ان انساني ڪمزورين کي استعمال ڪرڻ لاءِ نفسيات، هيپناٽزم ۽ حشيش (نشو) جي ذريعي انسانن کي پنهنجي قابو ۾ ڪيو.

هن جي جنت اصل حقيقت حشيش ۾ لڪل هئي. حشيش ڀنگ سان ملندڙ هڪ ٻوٽو آهي جنهن ۾ ڪجهه وڌيڪ خاصيتون ڀنگ جي مقابلي ۾ موجود آهن (ڪن جو خيال آهي ته ڀنگ کي ئي حشيش چيو ويجي ٿو). هن جي پيئڻ کان پوءِ انسان نهايت دلفريب خيالن ۾ گم رهي ٿو. هن جنت ۾ هن نشي کي مڪمل ڪرڻ ۾ نهايت خوب صورت ڇوڪرين جو به وڏو هٿ هو. ڇوڪرين کي تربيت ڏئي هن جنت ۾ آندو ويندو هو. عورت، نشو حقيقتن کان فرار هي اهي انساني ڪمزوريون آهن، جن آدم کي جنت نيڪالي ڏياري.

ڇا اسان اڄ جي خودڪش بمبارن کي به حسن صباح جي حشيشن يا فدائين وانگر سمجهون يا پوءِ ڪو اتفاق. بهرحال جنت جا طلبگار هئي آهن. هاڻي اچو ته تاريخ جي هن پراسرار ڪردار بابت ڄاڻ حاصل ڪيون جنهن وقت جي بادشاهن سان ٽڪر کاڌي ۽ ڪيترن ئي مسلمان شخصيتن کي قتل ڪرايو.

ڪجهه به چئجي پر حسن بن صباح هڪ اهڙي تاريخ ٺاهي ويو آهي جنهن جو مثال گهٽ ملي ٿو. اڪيلي سر هن پراسرار شخص حڪومتن کي لوڏي وڌو ۽ هڪ بي مثال جنت ٺاهي جيڪا شايد هن زمين تي "فردوس ابليس" هئي.

گڏريل ۾ قسطن جو تت

اسلام ڪمزور ٿي رهيو هو. ان جون حدون صرف بغداد تي وڃي محدود رهيون هيون. اهڙي نازڪ وقت ۾ خدا تبارڪ و تعاليٰ مسلمانن جي مدد ڪئي ۽ سلجوقي حڪمرانن کي حڪومت جون واڳون عطا ڪيون. جن اسلام جي ڪرندڙ حالتن تي اچا مس ٿورو ڪنٽرول ڪيو هو ته اسماعيلي فرقي سان تعلق رکندڙ حسن بن صباح جي روپ ۾ اسلام کي بيهر واڌ ويجهه ۾ خطري جي صورت ۾ ظاهر ٿيو ان وقت ئي ملڪ نيشاپور ۾ خواجه حسن بن طوسي نظام الملڪ جي خطاب سان وزيراعظم هو. نظام الملڪ، عمر بن خيام ۽ حسن بن صباح ننڍپڻ ۾ گڏ مدرسي ۾ تعليم حاصل ڪئي هئي ۽ انهن ٽنهيءُ جي پاڻ ۾ سنگت هئي ۽ هنن هڪ ٻئي سان واعدا اقرار ڪيا هئا ته اهي مصيبتن جي وقت ۾ هڪ ٻئي جي مدد ڪندا. حسن بن صباح "ري" شهر ۾ سني حڪومت تي ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ ڪمر ڪري ٿو پر اتي جي سني حڪمران ابو مسلم زاري کي هن جي ناپاڪ ارادن جي ڄاڻ ملي وڃي ٿي ۽ هن کي گرفتار ڪرڻ لاءِ پنهنجي فوج موڪلي ٿو. حسن بن صباح کي خبر پئجي وڃي ٿي ۽ اتان فرار ٿي نيشاپور ۾ وزيراعظم نظام الملڪ وٽ پهچي ٿو ۽ کانئس ننڍپڻ ۾ ڪيل مددواري قول ۽ اقرار کان آگاهه ڪري ٿو. هن جي مدد ڪندي وزيراعظم نظام الملڪ هن کي سلطان وٽ موڪلي ٿو جيڪو هن جي قابليت کي ڏسي هن کي مشير اعليٰ مقرر ڪري ٿو. حسن بن صباح جو حسب و نسب ڪجهه هن ريت آهي ته هن جو پيءُ علي بن احمد پنهنجي دور ۾ شيطاني ڪم ڪرڻ ۾ بدنام هو ۽ اسماعيلي فرقي جي حڪومت تي ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ ڪوشان رهندو هو ۽ هن جي خواهش هئي ته هن جو پٽ حسن بن صباح به اسماعيلي فرقي جي واڌ ويجهه لاءِ ڪم ڪري ۽ سني حڪومت تي قبضو ڪري. جيتوڻيڪ هاڻي هي فوت ٿي چڪو آهي پر ويهه سال پهرئين جي ان وقت جي اسماعيلي فرقي جي مشهور جادوگر ابن عطاش سان ملي ٿو ۽ هن کي

پنهنجي پٽ جي مستقبل جي باري ۾ پڇي ٿو. عبدالملڪ ابن عطاش حسن بن صباح جي پيءُ کي ٻڌائي ٿو ته حسن بن صباح مستقبل ۾ ابليسي روپ اختيار ڪندو ۽ حد کان وڌيڪ طاقت ابليسي نشي ۾ چور ٿي اهڙن ڪمن جو مرتڪب ٿيندو جو ايندڙ صدين ۾ سندس نالو گونجندو رهندو. نيٺ هن ڪاري جادو ڪندڙ کان متاثر ٿي پنهنجي پٽ کي هن وٽ سکيا وٺڻ لاءِ ڇڏي ٿو. هاڻي حسن بن صباح جي تربيت شروع ٿئي ٿي. سڀ کان پهرئين عبدالملڪ ابن عطاش هن کي دماغي تربيت ڏيئي ٿو. ان کان پوءِ ڪلاڪن جا ڪلاڪ ٽنگن تي بيهڻ لاءِ ورزشون ڪرائي ٿو. ڪڏهن ٽي ٽي ڏينهن بکيو رکي ٿو ته ڪڏهن هن کي اڪيلي ڪمري ۾ بنا ڪپڙن جي فرحي نالي عورت جي اڳيان ڪري ڪلاڪن جا ڪلاڪ نفس تي ڪنٽرول لاءِ تربيت ڏيئي ٿو جنهن ۾ هي ڪامياب ٿي وڃي ٿو. ان کان پوءِ هن کي خوف تي ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ قبرستان ۾ پوريل مردن جون هڏيون آڻڻ واري سکيا ڏيئي ٿو ان ۾ به هيءُ ڪاميابي ماڻي ٿو. هوڏانهن من مهٽي فرحي هن کي پنهنجو دل ڏيئي ويهي ٿي. حسن بن صباح پنهنجي استاد کان پڇي ان سان عشق ڪري ٿو. اصل ۾ عبدالملڪ ابن عطاش خفيہ منصوبي تي عمل ڪرائڻ لاءِ حسن بن صباح کي استعمال ڪرڻ چاهي ٿو. هن کي ٽريننگ ڏيئي جابلو علائقن ۾ قلعا ٺاهي حڪومت سان وڙهائڻ چاهي ٿو. ان خطرناڪ منصوبي جي تڪميل لاءِ هي حسن بن صباح کي خواب ڏياري ان ۾ هڪ بزرگ پوڙهي شخص کي آڻي حسن بن صباح کي پهاڙين علائقن ڏي وڃڻ لاءِ چوي ٿو. صبح جو ننڊ مان اٿڻ تي حسن بن صباح اهو خواب پنهنجي استاد کي ٻڌائي ٿو ته ابن عطاش هن کي نقشا فراهم ڪري فرحي کي هن ساڻ ڪري پهاڙن طرف وڃڻ جو حڪم ڏيئي ٿو.

حسن بن صباح فرحي سان الڳ الڳ گهوڙن کي سوار ٿي پهاڙن طرف وڃي ٿو. اهي خطرناڪ ترين جبل آهن. اهي ابن عطاش جي ڏنل نقشي مطابق پنهنجو ماڳ تلاش ۾ مگن هئا ته اوچتو هڪ نانگ ظاهر ٿئي ٿو جنهن سان فرحي جو گهوڙو سخت وائڙو ٿي ڊوڙڻ لڳي ٿو ۽ اهڙي طرح سان فرحي حسن بن صباح کان وڇڙي وڃي ٿي ۽ هاڻي حسن بن صباح فرحيءَ کي غارن ۾ ڳولهي رهيو آهي.

هاڻي اڳتي پڙهندا

حسن بن صباح جا هوش ئي خطا ٿي ويا هئا، هو دنيا کي، پنهنجي مقصدن کي ۽ پنهنجي منزل کي وساري چڪو هو. هو هڪ دفعو وري پهاڙن جي ور وڪڙن ۾ داخل ٿي ويو ۽ وڏي آواز ۾ فرحيءَ کي پڪاري رهيو هو. پر جواب ۾ ڪيس پهاڙن ۾ گذرندڙ هوا جي تيز آواز کانسواءِ ڪجھ به ٻڌڻ ۾ نہ آيو.

جنهن رستي کان هو ٻاهر آيو، هاڻي جڏهن اتان وري داخل ٿيو ته ڪيس اها جاءِ اجنبي لڳي. هڪ وڏي ٽڪري سامهون هئي، جنهن جي هڪ پاسي به واٽي هئي ۽ ساڄي پاسي ٿيون رستو هو. حسن بن صباح کي ياد ئي نہ رهيو هو ته هو ڪهڙي رستي کان ٻاهر آيو هو. سامهون واري ٽڪري جو هڪ پاسو آسان ۽ لهواري تي هو. حسن گهوڙي کي انهيءَ پهاڙي (ٽڪر) تي چاڙهي ويو. فرحي جي گهوڙي جي واڳ به هن پنهنجي گهوڙي جي واڳ سان ٻڌي ڇڏي هئي. ٽڪريءَ تي مٿي چڙهي جڏهن حسن چوڌاري نهاريو ته ڪيس چئني پاسن وڏين ننڍين ٽڪرين (پهاڙ) جي چوٽين کانسواءِ ڪجھ بہ نظر نہ آيو. ڪجھ ٽڪريون ته چڻ ٽڪريون لڳيون ئي ڪو نہ پئي. چڻ ته وڏا وڏا بت هئا. ڪو بت انسانن جهڙو، ڪو بت جانورن جي شڪل وانگي هو. هڪ ٽڪري اهڙي هئي، جنهن

جي چوٽي مندر جي مينار وانگر مٿي تائين ويل هئي. هن ٽڪريءَ جي چوٽيءَ تي هڪ وڏو گول پٿر ائين رکيل هو، جيئن ڪو عورت جي مٿيءَ تي دلو رکيل هجي.

هي سڄو منظر جهڙوڪ هن دنيا جو حصو لڳو ئي ڪو نه پئي. هي ته ڄڻ ڪو خواب جو منظر هو. هي پورو علائقو ٽن ڪان چار ميلن جي پکيڙ ۾ هو.

"فرحي" حسن هڪ دفعو وڏي زور سان پڪاريو،"فرحي تون ڪٿي آهين؟- جواب ۾ فقط خاموشي هئي.

"هوءَ گهوڙيءَ تان ڪري بيهوش تي ويئي هوندي." حسن وڏي آواز ۾ چيو. ڄڻ پاسي ۾ بيٺل ڪنهن ماڻهوءَ کي چئي رهيو هجي.

حالانڪ اتي حسن ۽ ٻن گهوڙن کانسواءِ ٻيو ڪير به ڪو نه هو.

ٽي سگهي ٿو ته هو گهوڙي تان ڪري مري چڪي هجي، يا مري رهي هجي، اهو به ٿي سگهي ٿو ته گهوڙي تان ڪرڻ کانپوءِ کيس نانگ ڏنگ هنيو هجي.

اوچتو حسن بن صباح کي سندس استاد ابن عطاش جو هڪ سبق ياد اچي ويو، ته جڏهن رستو ياد نه رهي، همسفر گم ٿي وڃي يا ڪا شيءَ گم ٿي وڃي ته ڪهڙو عمل ڪيو وڃي.

حسن گهوڙي تان لهي، ٽڪريءَ جي فرش تي ويهي هڪ پٿر سان ڪجهه خانا ٺاهيا ۽ ڪجهه دير لاءِ مراقبي ۾ هليو ويو، جنهن جي مشق ابن عطاش کيس ڪرائي هئي. حسن ڪنهن خاني ۾ ڪو لفظ لکيو ته ڪنهن ۾ ڪو انگ، پوءِ ڪجهه دير غور ڪندو رهيو. ڪجهه وقت کان پوءِ حسن گهوڙي تي ويهي ٽڪري واري رستي سان گڏ هلڻ لڳو.

سج لهڻ ۾ اڃا ٿورو وقت باقي هو. اڳتي هلي رستو هڪ پاسي مڙي ويو. اڳتي هلي هڪ گول پٿر رستي کي ٻن واٽن ۾ ورهائي ڇڏيو هو. حسن پنهنجي گهوڙي کي بيهاريو ۽ ٻنهي رستن ڏانهن نهاريو. اوچتو کو آواز ٿيو، حسن ڏٺو ته هڪ نور بيٺل هو. نور هن کي ڏسي ڊوڙ پاتي، حسن گهوڙي کي اتي وٺي ويو، جتي نور کي بيٺل ڏٺو هئائين. هن ان پاسي ڏٺو جنهن پاسي نور ڊوڙندو ويو هو. اهو هڪ سوڙهو رستو هو، جيڪو ور ۽ وڪڙن سان ڀريل هو. حسن بن صباح جيڪو اڳ ۾ فرحي جي لاءِ پريشان هو ۽ کيس سڏ ڪري رهيو هو، هاڻي اهڙي اطمينان سان رستي ڏانهن وڃي رهيو هو، ڄڻ فرحي کيس ملي وئي هجي يا وري دل تان لهي چڪي هجي.

اصل ۾ ٽڪريءَ تي حسن جيڪو سحر (ڪاري علم) جو عمل ڪيو هو. ان ۾ کيس اشارو مليو هو ته فرحي کيس ملي ويندي. کيس اشارا ملندا ويندا جيڪي کيس فرحي تائين وٺي ويندا.

تاريخ ۾ اچي ٿو ته حسن بن صباح پراسرار علم سکي ورتا هئا. جيڪي کيس ابن عطاش سيکاريا هئا. "ابن خلدون" تاريخ ابن خلدون جي پنجين باب" ۾ لکيو آهي ته حسن بن صباح کي علم نجوم ۽ سحر ۾ بي انتها مهارت حاصل هئي."

ابن تاثير ۽ ٻين مورخن به لکيو آهي ته حسن بن صباح انتها درجي جو عيار ۽ مڪار ماڻهو هو، هن علم سحر ۾ به مهارت حاصل ڪري ورتي هئي. حسن کي هن

پرسرار علمن جي سکيا تہ ابن عطاش ڏني هئي، مهارت هن سفر ڪانپوءِ حاصل ڪئي. هو رستي تي وڃي تہ رهيو هو پر اهڙي پهاڙي چڪر ۾ ڦاسي چڪو هو، جنهن کي هو ڪيڏي مهل خواب ئي سمجهي رهيو هو. هن ۾ بہ ڪو راز ئي لڪل هو. هن رستي جو اشارو کيس خواب ۾ نظر آيو هو.

حسن انهي تنگ رستي تي هلندو رهيو، هڪ هنڌ وري بہ واٽي نظر آيس. حسن بيهي رهيو. ٻئي رستا اڳتي هلي مڙي ويا پئي. حسن ڪڏهن هيڏانهن پئي ڏٺو تہ ڪڏهن هوڏانهن. کيس اميد هئي تہ غيب مان ڪو اشارو ملندو، پر ڪجهہ بہ نہ ٿيو. سواءِ ان گهوڙي جي هٽڪار جي جنهن تي حسن سوار هو. گهوڙو پنهنجو پير زمين تي هڻڻ لڳو. گهوڙي جي انداز سان بيچيني ظاهر ٿي رهي هئي. حسن هڪ دفعو وري گهٻرائجي ويو، تہ شايد گهوڙي کي نانگ نظر اچي ويو آهي. وري خيال ڪيائين تہ گهوڙي جي انداز ۾ ڊپ نہ هو. ان زماني ۾ ماڻهن کي گهوڙن جي نفسيات تي عبور هو. ڇاڪاڻ تہ زمانو ئي گهوڙن جي سواري جو هو. حسن سمجهي ويو تہ گهوڙا بکايل يا وري شايد اڃايل بہ آهن.

حسن وارو گهوڙو هڪ رستي تي پاڻهي هلڻ شروع ڪيو. حسن واڳ ڇڪي ورتي پر گهوڙو بيهڻ جي بجاءِ اڃا تيز ٿي ويو. هن جي زين سان ٻڌل فرحي جو گهوڙو حسن جي گهوڙي کان بہ اڳ نڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو. حسن واڳ ڍري ڪري ڇڏي. کيس گهوڙي تي اعتبار هو.

حسن وارو گهوڙو سوار جي اشاري بغير ئي اڳيان موڙ تي مڙي ويو. حسن اها جاءِ ڏسي حيران ٿي ويو. اها پهاڙن جي وچ ۾ هڪ سرسبز ڪشادي جاءِ هئي. هتي ڪثرت سان ساوڪ هئي، ساوا ۽ گهاٽا وڻ هئا. جهڙوڪ صحرا ۾ نخلستان.

گهوڙا ساوڪ جي وچ ۾ هڪ پاڻي جي چشمي تي پهچي ويا ۽ بيصبريءَ سان پاڻي پيئڻ لڳا. جانور خاص ڪري گهوڙا ۽ خچر پاڻيءَ جي مشڪ پري کان ئي سونگهي وٺندا آهن. حسن گهوڙن کي پاڻي پيئندي ڏٺو تہ کيس بہ اڃ محسوس ٿي. جڏهن حسن پاڻي جو ٻڪ ڀري پيتو تہ کيس خواب ياد آيو. خواب ۾ بہ اهڙو ئي چشمو هو، جنهن سان رُوشني ڦٽي نڪتي هئي. ذهن کي زور ڏنائين پر کيس اڳتي ڪجهہ ياد نہ آيو، پر کيس اها پڪ هئي تہ هو صحيح رستي تي وڃي رهيو آهي.

حسن هڪ دفعو وري پاڻي پيئڻ لاءِ چشمي تي نوڙيو تہ کيس پاڻيءَ ۾ ڪنهن ماڻهو جو عڪس نظر آيو. حسن آهستي آهستي پنهنجون نظرون مٿي ڪيون، کيس هڪ ڊگهي قد جو ماڻهو نظر آيو، جيڪو ويهہ کن وکن تي بيٺل هو. ڪپڙي ۽ پڳ مان ظاهر ٿيو پئي تہ هو بہ هن علائقي جو ئي ماڻهو هو.. سندس پڳ تي ڪارو رومال پيل هو جيڪو سندس ڪلهن تائين آيو پئي. کيس ننڍي ڏاڙهي بہ هئي. حسن کيس ڏسي اٿيو. هن ماڻهو بہ آخر حرڪت ڪئي ۽ آهستي آهستي پوئتي هٽڻ لڳو. سندس پويان هڪ ٽڪري هئي. قدرت ان ٽڪريءَ کي وچ ۾ اهڙيءَ طرح ڪٽي ڇڏيو هو جو ان ۾ هڪ سوڙهو رستو ٺهي ويو هو، جنهن مان هڪ گهوڙو آسانيءَ سان گذري سگهيو ٿئي. هو ماڻهو پوين پيرن سان سنهي

گهٽيءَ جهڙي رستي اندر داخل ٿي ويو. حسن فرحي جي گهوڙي کي پنهنجي گهوڙي جي زين سان ٻڌو ۽ گهوڙي تي چڙهي ان گهٽيءَ ۾ داخل ٿي ويو. حسن کي محسوس ٿي رهيو هو ته ڄڻ هن تي ڪو اثر (جادو) ٿي ويو آهي. هو ماڻهو گهٽيءَ جي اڳئين ڪنڊ تي ويٺو هو ۽ هڪ پاسي ڏانهن اشارو ڪري گم ٿي ويو. حسن به انهي پاسي مڙيو، جنهن پاسي ان ماڻهو اشارو ڪيو هو. حسن هن جي پويان ائين وڃي رهيو هو، ڄڻ هو هن جو پالتو جانور هجي يا وري ڪنهن هن مٿان جادو ڪيو هجي.

اها جاءِ به ڪليل هئي. جيڪي به پهاڙ هئا، سرسبز هئا. اهي سڀ ان چشمي جي ڪري هئا، جيڪو ويجهو موجود هو. حسن جڏهن اڳتي وڌيو ته سامهون وارو منظر ڏسي بيهي رهيو. سامهون هڪ ٽڪري هئي جيڪا ڪاهي ۽ ساڄي طرف پکڙيل هئي. اها سرسبز ٻوٽن ۽ وڻن سان ڍڪيل هئي، ائين لڳو ٿي ڄڻ ڪنهن انساني هٿ جي ڪاريگري هجي، پر ٽڪريءَ جي ڇت ۽ پٿرن مان ظاهر پئي ٿيو ته اها قدرت جي ڪار گذاري هئي.

حسن جنهن ماڻهو جي رهنمائي ۾ اتي پهتو هو، اهو ماڻهو ان غار جي ٻاهران بيٺل هو. حسن جڏهن ماڻهو جي ويجهو پهتو ته ڪيس اندر جو منظر نظر آيو. ڪجور جي پنن جو ٺهيل هڪ وڏو تڏو وڇايل هو. سامهون هڪ شخص وڏي وهاڻي تي ٽيڪ لڳائي ويٺو هو. ڪيس وڏي ڏاڙهي هئي. سندس مٿي تي سهي جي کل جي ٽوپي پاتل هئي. ٽوپي تي هڪ ڪارو رومال ويڙهيل هو، جيڪو سندس ڪلهن تائين آيو پئي.

هن کي سائي رنگ جو چغو پاتل هو. سندس لباس مان لڳو پئي ته هو ڪو مذهبي پيشوا آهي. اهو چوڻ مشڪل هو ته هن جو تعلق ڪهڙي فرقي سان هو.

سندس ٻنهي پاسي ٽي ٽي ماڻهو آمهون سامهون ويٺل هئا. سندن مٿن تي مخصوص پڳون پهريل هيون، جنهن جي مٿان ڪارا رومال هئا، جيڪي ڪلهن تائين ويڙهيل هئا. سامهون ويٺل بزرگ جنهن جي چهري تي جلال هو، ان ماڻهو کي اشارو ڪيو جيڪو حسن کي وٺي آيو هو. هو ماڻهو ان غار جي اندر موجود هڪ پٿ جي پويان هليو ويو. هو ماڻهو جڏهن ان پٿ جي پويان واپس آيو ته فرحي ساڻس گڏ هئي. حسن فرحي کي ڏسي خوش ٿيو ته هوءَ زنده آهي. پر هي ڪير ماڻهو آهن ۽ فرحي هنن وٽ ڪيئن پهتي. حسن پريشان ٿي ويو، ته هي ماڻهو رهزن ۽ ڌاڙيل ته نٿا لڳن پر ڌاڙيلن ۽ رهزنن کي سنگ ته ڪو نه هوندا آهن. بزرگ جي اشاري تي فرحي کي هن جي سامهون وهاريو ويو. رات ٿي چڪي هئي. غار جي اندر مشعلن جي روشني ۾ ويٺل ماڻهن جا پاڇا غار جي پٿرن تي عجيب انداز ۾ نچي رهيا هئا.

..........*

غار ۾ ويٺل هن جلالي بزرگ کي جيڪڏهن درويش چئجي ته بهتر ٿيندو.

"اي نوجوان" درويش حسن کي چيو، "ڇا گهوڙي تان لهي اسان جي وچ ۾ ويهڻ توکي پسند نه آهي. اسان تنهنجي ئي انتظار ۾ ويٺل آهيون."

"مان اڃا چهرا پڙهڻ جي قابل نه ٿيو آهيان" حسن چيو. "مان دل جي نيت کي

اکين جي آئيني سان ڏسي نٿو سگهان. جيڪڏهن توهان جي دل ۾ بہ اهو ئي جلال آهي جيڪو توهان جي چهري تي آهي تہ پوءِ توهان منهنجي هن سوال جو جواب ضرور ڏيندا تہ توهان وٽ منهنجي همسفر ڪيئن پهتي؟"

"گهوڙي تان لهي اچ اي نوجوان،" درويش چيو،" تنهنجي هر سوال جو جواب ملندو ۽ توکي بہ اسان جي سوالن جو جواب ڏيڻو پوندو. هي چوڪري تنهنجي همسفر آهي. اسان جي نہ هن سان ڳڻ ويهہ ۽ هن سان ڳڻ روانو ٿي."

حسن گهوڙي تان لهي هيٺ تڏي تي وينو. درويش پنهنجو هٿ وڌايو، جيڪو حسن پنهي هٿن سان جهلي ورتو. درويش جي اشاري تي هو فرحي سان گڏ ويهي رهيو. هن فرحي ڏانهن ۽ فرحي هن ڏانهن نهاريو. هن کي فرحي جي چهري تي ڪا بہ پريشاني نظر نہ آئي. هوءَ خوش نظر اچي رهي هئي.

"تنهنجو نالو" درويش پڇيو.

"حسن بن صباح."

"هن مشڪل سفر جي منزل ڪهڙي آهي؟" درويش پڇيو. "ڪٿي آهي تنهنجي منزل؟"

"خوابن جي سفر جي منزل بيان نہ ڪري سگهبي آهي." حسن چيو.

"خوابن جي سفر جي منزل هوندي ئي ڪانهي اي نوجوان" درويش چيو. ڇا تون ننڊ ۾ خواب ڏسندو آهين يا جاڳندي؟"

"ننڊ ۾ جيڪي خواب ڏسندو آهيان، تن کي حقيقت بڻائڻ جي ڪوشش ڪندو آهيان". حسن چيو.

"اي نوجوان تون شايد نٿو ڄاڻين!" درويش چيو. "ننڊ جا خواب خواهشن ۽ آرزوئن جا عڪس هوندا آهن. اڪ ڪلندي ئي پاڻيءَ جي بلبن وانگر ڦاٽي پوندا آهن.... ۽ جاڳندي جا خواب فرار جو سفر آهي جنهن جي ڪا بہ منزل نہ هوندي آهي."

"اي درويش" حسن چيو. "مان خواهشن ۽ آرزوئن جو پڄاري نہ آهيان ۽ نہ وري مون پنهنجي روح کي خواهشن ۽ آرزوئن جي غذا ڏني آهي"

"پوءِ تون روح کي ڪهڙي غذا ڏيندو آهين."

"عزم" حسن چيو. "مان پنهنجي هر آرزوکي عزم جي سانچي ۾ ناهي وٺندو آهيان."

"پنهنجي سفر جي بہ ڪجهہ ڳالهہ ڪر اي نوجوان" درويش چيو.

"هي بہ هڪ خواب آهي" حسن چيو،"خواب ۾ جيڪو ڏٺو هو، سامهون اچي رهيو آهي."

"ڇا اسان کي بہ ڏٺو هئين؟" درويش پڇيو،"اسان بہ تنهنجي سامهون آيا آهيون."

"ڏٺو هو اي درويش!" حسن جواب ڏنو،" شفاف پاڻي جو هڪ چشمو ڏٺو هو. ان مان هڪ عڪس نڪتو، جنهن انسان جي روپ ۾ خاموشي جي زبان سان رهنمائي ڪئي. مون ست غزال (هرڻ) ڏٺا، جيڪي هڪ ئي جاءِ تي وينل هئا."

"ڪٿي آهن اهي غزال؟"

"ڇهہ منهنجي سامهون وينل آهن،" حسن جواب ڏنو، "ستون بيٺل آهي."

"ان سان تو ڇا سمجهيو؟"

"اهو تہ مان سڌي رستي تي وڃي

رهيو آهيان،". حسن چيو."قابل احترام درويش" ڇا مان هن ڇوڪريءَ کي وٺي وڃي سگهان ٿو؟"

"اسان جو هن ڇوڪريءَ تي ڪو به حق نہ آهي اي نوجوان" درويش چيو.

حسن جي چهري تي حيرت جو تاثر ڏسي درويش چيو،"هي ڳل اسان هنن پٿرن مان ڪنيو آهي،" درويش چيو. "هي تنهنجي همسفر آهي. هن کي توسان ئي گڏ وڃڻو آهي. پر اسان اهو ڏسڻ چاهيون ٿا تہ تون هن ڇوڪريءَ جي قابل بہ آهين يا نہ حيران نہ ٿي ڇوڪرا! ۽ پنهنجي ڪاوڙ کي بہ قابو ڪر. اسان تو کي راز جي ڳالهہ بہ ٻڌائڻ گهرون ٿا تہ اسان کي خبر آهي تہ تون ڪٿي وڃين رهيوآهين. ايڏي ڊگهي ۽ مشڪل سفر ۾ جيڪڏهن اهڙو حسين همسفر ملي وڃي تہ مسافري آسان ٿي ويندي آهي ۽ فاصلا بہ گهٽ ٿي ويندا آهن. پر لاهہ حيات جا جيڪي مسافر عورت کي صرف خوبصورت جسم سمجهندا آهن، تن جي آسان منسافري بہ مشڪل ٿيو پوي. اسان ڏسڻ چاهيون ٿا تہ تون عورت کي ڇا ٿو سمجهين."

"هن ڇوڪري جو توهان تي ڪهڙو حق هو؟" حسن بن صباح پڇيو.

"ڇوڪري! بهتر آهي تون پاڻ ٻڌاءِ" درويش چيو.

"اسان جا گهوڙا نانگن کان ڊڄي ڀڄي ويا هئا." فرحي حسن کي چيو. "منهنجو گهوڙو بي قابو ٿي هئي پاسي نڪري ويو هو. مان پاڻ کي سنڀالي نہ سگهيس ۽ گهوڙي تان ڪري پيس. ڪرڻ تائين تہ مون کي ياد آهي پوءِ مان بيهوش ٿي ويس. هوش ۾ آيس تہ پاڻ کي هتي ڏٺو. هنن منهنجو خيال رکيو تہ منهنجو خوف ختم ٿي ويو. فقط تنهنجو غم هو. هنن چيو تہ تون اچي ويندين ۽ تون اچي وئين."

"ڇا تو هنن کي ٻڌايو آهي تہ اسان ڪيڏانهن وڃي رهيا آهيون؟" حسن فرحي کان پڇيو.

"نہ" فرحي جواب ڏنو،" هي پڇندا رهيا ۽ مان چوندي رهيس تہ منهنجو همسفر ٻڌائڻ چاهيندو تہ ٻڌائيندو، باقي مان ڪو نہ ٻڌائيندس. پوءِ هنن مون کي چيو تہ تون چئي ڇڏ تہ مون کي خبر نہ آهي، پر مون چيو تہ مون کي خبر آهي. ٻڌائيندس ڪانہ. هنن چيو اسان توکي بيعزت ڪري ماري ڇڏينداسين. مون چيو پوءِ بہ نہ ٻڌائيندس. هنن وري چيو تہ اسان تنهنجي عزت ۽ آبرو جا محافظ آهيون، توکي تنهنجي گهر ڇڏي ايندا سين. مون پوءِ بہ چيو تہ ڪا نہ ٻڌائيندس. هن بزرگ منهنجي مٿي تي هٿ رکي چيو. آفرين، اسان تنهنجي پوڄا ڪنداسين. هنن اهو بہ چيو تہ اسان جو هڪ ماڻهو، تنهنجي همسفر کي وٺڻ ويو آهي."

"ٻڌئي اي نوجوان،" درويش حسن کي چيو. "هاڻي اسان کي ڏسڻو آهي تہ تون هن ڇوڪريءَ جي جسم کي چاهين ٿو، يا روح کي!"

درويش ان ماڻهو کي اشارو ڪيو، جنهن حسن کي هتي آندو هو. هو ماڻهو وري غار جي اندرين پاسي هليو ويو.

٭.....٭.....٭

اهو ماڻهو جڏهن روشنيءَ ۾ آيو تہ هن جي هٿ ۾ ٽي گڏيون هيون. هي مٽيءَ مان ٺهيل ٽن عورتن جا بت هئا. هر بت تقريبن ڏيڍ فوٽ جو هو.

"تي بت ۾ گولي هن جي اڳيان رکي ڇڏ" درويش حڪم ڪيو. حڪم جي تعميل تي وئي.

"ڪا ٻه هڪ گڏي کڻ،" درويش حسن کي چيو،"هن جي ساڄي ڪن ۾ هيءَ گولي وجهه" حسن هڪ گڏي کڻي هن جي ڪن ۾ گولي وڌي، اها گولي بت جي وات مان نڪري آئي.

"هاڻي ٻي گڏي کڻ ۽ گولي هن جي ڪن ۾ وجهه"

حسن بت ۾ گولي وڌي. هيءَ گولي هڪ گول پٿر جي گولي هئي. جيئن اڄ جي زماني ۾ ٻار شيشي جي بلورن سان کيڏندا آهن.

حسن پٿر جي گولي، بت نما گڏي جي ڪن ۾ وڌي ۽ اها ٻئي ڪن مان نڪري آئي.

"هاڻي هي ٽئين گڏي کڻ ۽ ان جي ساڄي ڪن ۾ گولي وجهه"

حسن ٽئين بت ۾ ساڄي ڪن ۾ گولي وڌي. اها گولي اندر ئي غائب ٿي وئي.

"هن کي زور سان هلاءِ. گولي ٻاهر اچڻ کپي" درويش حسن کي چيو.

حسن بت نما گڏيءَ کي زور زور سان هلايو، ڪاٻي ساڄي اونڌو ڪيائين پر گولي کي نه نڪرڻو هو سو نه نڪتي.

"هي گڏي بيڪار آهي،" درويش چيو،" هن کي الڳ رکي ڇڏ. هن نياڳيءَ اسان جي گولي هضم ڪري ڇڏي آهي."

حسن اها گڏي الڳ رکي ڇڏي.

"ڇا هي گڏيون (بت) خوبصورت نه آهن" درويش پڇيو. "ڇا توکي نه ٿيون وڻن؟"

"خوبصورت آهن" حسن جواب ڏنو،" دل کي وڻن پيون. ناهڻ واري عورت جون سڀئي خاصيتون هنن ۾ وجهي ڇڏيون آهن، رڳو هنن ۾ ساهه وجهڻ جي ضرورت باقي آهي."

"اسان توکي انعام ڏيڻ چاهيون ٿا" درويش چيو،" ڪا ٻه هڪ گڏي کڻ ٽيئي هڪ جهڙيون آهن."

حسن بن صباح اها گڏي کڻي ورتي، جنهن جي ڪن ۾ گولي وڌي هئي ته اها ٻاهر ڪا نه آئي هئي. هن گڏيءَ کي درويش بيڪار چيو هو.

"تو عقل کان ڪم نه ورتو اي نوجوان،" درويش چيو،" يا ته تو ٻڌو ڪو نه ته مون هن گڏيءَ بابت چيو هو ته هي بيڪار آهي. هن اسان جي گولي هضم ڪري ڇڏي آهي. هن کي الڳ رکي ڇڏ"

"محترم درويش" حسن چيو،" مان عقل ۾ توجهه کان ڪم نه وٺان ها ته هن گڏيءَ کي هٿ به نه لاهيان ها، جنهن جي باري ۾ توهان چيو هو ته اسان لاءِ بيڪار آهي. پر منهنجي عقل مون کي ٻڌايو ته اها بيڪار ڪٿان."

"تنهنجي عقل هن ۾ ڇا ڏٺو؟" درويش پڇيو.

حسن چيو، "هڪ جي ڪن ۾ مون گولي وڌي ته اها گولي ٻئي ڪن منجهان نڪري ويئي. اي درويش توهان پڪ اهڙي ڌيءَ کي پسند ڪو نه ڪندا، جيڪا پيءَ جي نصيحت هڪ ڪن کان ٻڌي ۽ ٻئي ڪن مان ڪڍي ڇڏي. اهڙي ڀيڻ به خراب ته اهڙي زال به خراب.ٻي گڏي جي ڪن ۾ گولي وڌي ته ان وات مان ڪڍي ڇڏي. اهڙي عورت ته وڌيڪ خطرناڪ هوندي آهي جيڪا گهر جو ڪو به

راز پنهنجي دل ۾ رکي نٿي سگهي. هن ڳالهه ٻڌڻ کان پوءِ هر ڪنهن کي ٻڌائڻ شروع ڪيو. اهڙي عورت پنهنجي گهر جو پنهنجي ملڪ جو ٻيڙو غرق ڪري ڇڏيندي آهي ۽ جنهن کي توهان بيڪار چيو، هي وڏي قيمتي عورت آهي، جيڪا راز جي ڳالهه پنهنجي دل ۾ دفن ڪري ڇڏيندي آهي. مون هن گڏيءَ کي هر طريقي سان لوڏايو ۽ هلايو آهي پر گولي ڪا نه نڪتي. توهان هن مان گولي ڪڍي سگهو ٿا، جڏهن توهان هن جي وجود کي بالڪل ختم ڪري ڇڏيو، هن کي ٽوڙي ڇڏيو.“

”هي اها خوبي آهي جيڪا توهان فرحي ۾ ڏٺي آهي. توهان اٺ ماڻهو آهيو ۽ هي اڪيلي هئي. ڇا توهان انهن ماڻهن کان ڊڄي، هن توهان کي ٻڌيو ته اسان ڪٿان آيا آهيون ۽ ڪاڏي وڃي رهيا آهيون. مان هن کي پنهنجي زندگيءَ جو همسفر ٺاهيندس.“

”آفرين اٿئي اي نوجوان“ درويش چيو، ”خدا توکي هن ننڍي عمر ۾ اهو عقل ڏنو آهي، جيڪو سچي زندگي گذارڻ کانپوءِ به ماڻهن کي پوڙهاپ ۾ به نه ملندو آهي. تون چمندي چام آهين.“

درويش پنهنجي ماڻهوءَ کي چيو ”تنهي گڏين کي سنڀالي رک. هن امتحان ۾ شايد ئي ڪو ماڻهو ڪامياب ٿيو هوندو.“

”ڪاڏو گرم ڪيو وڃي،“ درويش حڪم ڪيو،”هي ٻئي بکايل هوندا.“

☼.....☼.....☼

مانيءَ کان پوءِ درويش جا ٻيا ساٿي هليا ويا، فرحي ٿڪل هئي، اها به پريان وڃي سمهي رهي. درويش، حسن بن صباح کي پاڻ وٽ ويهاريو.

”حسن،“ درويش چيو،” تنهنجو نالو حسن بن علي هجڻ کپي ها، پر تو حسن بن صباح چوَرائڻ پسند ڪيو، ان جو ڪهڙو سبب آهي.“

”منهنجي ابن ڏاڏن ۾ صباح نالو هڪ شخص هو. گهٽ ته منهنجو پيءُ به ڪو نه هو، پر صباح جي باري ۾ چون ٿا ته هن وڏي شهرت ۽ عزت ڪمائي ۽ ڪمال ته اهو هو ته ڪنهن کي به شڪ نه ٿيو ته هو عيارن جو عيار ۽ فريب ڪارن جو استاد آهي، اهو ئي سبب آهي جو منهنجي نالي جي پويان صباح حميري آهي. اهو نالو مون کي پسند آيو. پر توهان کي منهنجو نالو ڪنهن ٻڌايو.“ حسن چيو.

”فقط نالو ئي نه حسن،“ درويش چيو،” مون کي تنهنجي باري ۾ گهڻو ڪجھ ٻڌايو ويو آهي.“

”تورو ترسجو استاد محترم. هاڻي مون کي ياد اچي پيو ته ابن عطاش مون کي ٻڌايو هو ته خواب ۾ مون کي هڪ غار نظر ايندو، جتي تنهنجو علم مڪمل ٿيندو.“

”ها حسن،“ درويش چيو،” غار ته برابر ساڳيو آهي، جيڪو تو خواب ۾ ڏٺو هو، پر تنهنجو علم هتي مڪمل نه ٿيندو. هتان توکي روشني ملندي. جنهن ۾ توکي پنهنجي منزل، مستقبل ۽ شخصيت وڏي نظر ايندي. هاڻي تون ضرور پڇندين ته مان ڪير آهيان ۽ هتي ڇا ڪري رهيو آهيان.“

”جي، اهو ته مون کي ضرور معلوم ڪرڻو آهي.“ حسن چيو.

اهو ٻڌائڻ کان پهريان مان توکي ڪجھ ضروري ڳالهيون ٻڌائڻ گهران ٿو.“

درويش چيو، ”مون کي خبر هئي تہ تون هتي ايندين، هي اسان جو هڪ زمين دوز نظام آهي. اسان هن نظام کي زمين جي مٿان آڻڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهيون. هتان اهو علائقو شروع ٿئي ٿو، جنهن تي اسان کي قبضو ڪرڻو آهي. اڳيان هن علائقي ۾ تمام گهڻا قلعا آهن. جن ۾ ڪجهہ ننڍا قلعا آهن، ڪجهہ وڏا قلعا آهن. هنن قلعن ۾ ڪجهہ اميرماڻهن جا ذاتي قلعا بہ آهن، اسان کي هن تي قبضو ڪرڻو آهي.“

”قلعا فتح ڪرڻ لاءِ فوج جي ضرورت هوندي آهي،“ حسن چيو، ”فوج ڪٿان آڻبي.“

”ماڻهن جي فوج ناهي.“ درويش چيو.

”پر ڪيئن؟“ حسن پڇيو.

درويش حسن جي اکين ۾ اکيون وجهي نهاريو، هن جي چپن تي مسڪان هئي.

※.....※.....※

”اهو آهي اهو سبق جيڪو مون کي توکي ڏيڻو آهي“ درويش چيو، ”تو عبدالملڪ ابن عطاش جي شاگردي ڪئي آهي. هاڻي توکي هڪ ٻئي شخص جي شاگردي ڪرڻي پوندي، جنهنجو نالو آهي احمد بن عطاش. اڳيان هلي هڪ قلعو آهي، جنهن جو نالو قلعو اصفهان آهي. احمد بن عطاش هن قلعي جو والي آهي. هو توکي علم سحر (ڪاري علم) جو ماهر ناهي ڇڏيندو.....هاڻي جيڪا ڳالهہ مان ڪرڻ وارو آهيان، ان جو هڪ هڪ لفظ غور سان ٻڌ ۽ هر لفظ کي پنهنجي سيني ۾ محفوظ ڪندو وڃجان. بني نوع انسان ٻن طاقتن جي غلبي (قبضي) هيٺ آهن، ائين سمجهہ تہ دنيا تي بہ طاقتون حڪومت ڪن ٿيون، هڪ خدا آهي ۽ ٻيو آهي ابليس. انسان خدا کي ڪيئي روپ ڏئي ان جي عبادت ڪري ٿو، ڪٿي سج کي خدا بنايو اٿس تہ وري ڪٿي باهہ، آسماني بجلي ۽ نانگ کي بہ خدا مڃيو اٿس. آخر اسلام اچي انسان کي ٻڌيو تہ خدا ڇا آهي، ڪير آهي. اهو بہ ٻڌايو تہ سج ، چنڊ، باهہ ۽ نانگ وغيره خدا نہ آهن، پر خدا جا پيدا ڪيل آهن. هن خدا جي وحدانيت کي ماڻهن تسليم ڪري ورتو آهي. اسان بہ خدا کي مڃڻ وارا مسلمان آهيون. پر اسان پنهنجو الڳ فرقو ناهيو آهي. اسان دعوي ڪيون ٿا تہ اصل اسلام اسان وٽ آهي. اهل سنت پنهنجي عقيدي کي اهڙي طرح ماڻهن جي دلين تي نقش ڪري ڇڏيو آهي، جو اسان سندن عقيدي کي بدلائي نٿا سگهون. اسان کي هاڻي ڪو ٻيو طريقو اختيار ڪرڻو پوندو.“

”ڇا اوهان ڪو طريقو سوچيو آهي؟“ حسن پڇيو.

”ها،“ درويش چيو،” اهو ئي ٻڌائڻ وارو آهيان. پر هي طريقو اهڙو نہ آهي تہ پٿر کڻو ۽ ڪنهن جو مٿو ڦاڙي ڇڏيو. هي معاملو نظرين جي جنگ جو آهي ۽ اهو فقط تون ئي سمجهي سگهين ٿو.“

”فقط مان ئي ڇو؟“ حسن چيو، منهنجو علم اڃا پختو نہ آهي ۽ نہ تجربو. مون وٽ تہ ڪجهہ بہ ڪونهي.“

”تو وٽ سڀ ڪجهہ آهي،“ درويش چيو،” پهريائين اهو ٻڌ جيڪو اسان سوچيو آهي. پوءِ تون پاڻ محسوس ڪندين تہ اهو تہ تنهنجي دل ۾ اڳ ئي موجود هو. ڳالهہ هي آهي حسن تہ اهل سنت وارن، ماڻهن جو

رشتو (تعلق) خدا سان سڌو سنئون قائم ڪري ڇڏيو آهي. عيسائيت بہ خدا کي اول ۽ آخر قرار ڏيئي ڇڏيو آهي هو عيسيٰ کي خدا جو پٽ چون ٿا. مجوسي آهن آتش پرست پر هي بہ خدا کي مڃن ٿا. اسان لاءِ وڏي مشڪل هي آهي تہ حڪومت اهل سنت جي آهي.“

”شايد توهان کي خبر هجي،“ حسن چيو،” اسان جو امير ابو مسلم رازي ايتري قدر ڪٽر سني آهي، جو هن منهنجي پيءُ کي چيو هو تہ جيڪڏهن اهل سنت آهين تہ پوءِ پنهنجي پٽ کي ابن عطاش جي شاگردي ۾ ڇو ويهاريو اٿئي؟ منهنجي پيءَ ابو مسلم جي ڪاوڙ کان بچڻ لاءِ مون کي مسلم موافق جي مدرسي موڪلي ڇڏيو هو. مون کي اها بہ خبر پئي آهي تہ ابو مسلم رازيءَ پنهنجا جاسوس پکيڙي ڇڏيا آهن، جيڪي گهر گهر جي خبر رکن ٿا تہ ڪٿي سني عقيدي جي خلاف ڪا ڳالهہ تہ نہ ٿي رهي آهي.“

”ها حسن،“ درويش چيو،” ابو مسلم جاسوس ڦهلائي ڇڏيا آهن. پر ڪيس اها خبر ڪانهي تہ اسان سندس جاسوسن جي پويان پنهنجا جاسوس ڇڏيا آهن. اسان چاهيون ٿا تہ سلجوقي حڪمران اسان جا دشمن آهن، پر اسان هن حڪومت جون بنيادون ڪمزور ڪري ڇڏينداسين. اسان کي مصرين تي اعتبار آهي. هو عبيدي آهن ۽ اسان جا هم عقيدي وارا بہ.“

”محترم درويش،“ حسن چيو،” خبر نہ آهي ڇو. مون کي ڪڏهن خيال ايندو آهي تہ مان مصر وڃان ۽ سلجوقين خلاف طاقت حاصل ڪيان.“

درويش عجيب نموني ڪليو. هو ڪجھ وقت حسن جي منهن ۾ ڏسندو رهيو.

”ڇو محترم درويش،“ حسن ٿورو شرمندو ٿي چيو، ”ڇا مان غلط چئي ويس.“

”نہ حسن،“ درويش چيو،” مان تنهنجي هن ڳالهہ مان خوش ٿيس تہ توکي مصر جو خيال آيو آهي. منهنجي خوشي اجائي نہ آهي. حقيقت ۾ تنهنجي اندر هڪ پراسرار طاقت آهي، جيڪا توکي اشارا ڏئي ٿي. مان پوري يقين سان پيشن گوئي ڪيان ٿو تہ تو ۾ نبوت جا آثار ملن ٿا. تون نبي ٿين يا نہ، پر توکي شهرت نبين جيتري ئي ملندي. اچڻ واريون نسلون ۽ انهن جون بہ نسلون توکي ياد ڪنديون رهنديون. ضروري نہ آهي تہ توکي سٺي نالي سان ياد ڪيو وڃي پر ماڻهو توکي ياد ضرور رکندا.“

پهريان درويش کليو هو، هاڻي حسن کان کل نڪري ويئي.

”توهان کي منهنجي ڳالهہ کان خوشي ٿي هئي،“ حسن چيو،” ۽ مون کي وري توهان جي ڳالهہ مان خوشي حاصل ٿي آهي. الاءِ ڇو مون کي برائي مان خوشي ملي ٿي.“

”مان انهيءَ ڳالهہ تي اچي رهيو آهيان،“ درويش چيو،”تہ مان خدا جو ذڪر ڪري رهيو هوس، تہ هڪ خدا جي قوت آهي، ٻي قوت ابليس جي آهي. خدا جو نالو وٺي ماڻهن کي خدا جي راهہ تان هٽائڻ ڏاڍو ڏکيو آهي. هن مشڪل ڪم کي اسان ابليسي قوت کي استعمال ڪري آسان ڪنداسين. بديءَ ۾ وڏي طاقت آهي حسن! بديءَ ۾ ڪشش آهي، لذت آهي ۽ بديءَ ۾ نشو آهي. هي قوت تنهنجي دل و دماغ ۾ موجود آهي. اسان ماڻهن ۾ بديءَ جو نشو وجهي ڇڏينداسين. توسان گڏ هي جيڪا

چوڪري آهي، اها تنهنجو ڪم آسان ڪندي. ان سان گڏوگڏ اسان علم سحر ڪان بہ ڪم وٺنداسين. اهو علم سحر جو ڪرشمو ئي آهي جو تون مون تائين پهتو آهين. هاڻي اسان تنهنجي هن علم کي مڪمل ڪنداسين. انسان ۾ خدا هيءَ ڪمزوري شروع ڪان ئي رکي ڇڏي آهي تہ هو بديءَ ڏانهن جلدي راغب ٿي ويندو آهي. اهو ابليس ئي هو جنهن انسان کي ورغلائي جنت مان نيڪالي ڏياري هئي. اسان ماڻهن کي دنيا ۾ ئي جنت ڏينداسين ۽ اها تون ڏيندين. "

"محترم درويش،" حسن چيو، "منهنجو خيال آهي تہ جيڪي ڪجھ توهان مون کي ٻڌائي رهيا آهيو، اهو اڳ ۾ ئي منهنجي ذهن ۾ موجود آهي. ڇا اهو بهتر نہ ٿيندو تہ توهان مون کي ايندڙ منزل تائين پهچايو، جيئن مان پنهنجو ڪم شروع ڪري سگهان."

"سو هاڻي صبح توهان هتان روانہ ٿي ويندا، "درويش چيو،"هن چوڪريءَ کي بہ تعليم ۽ سکيا ڏني ويندي."

..........*

حسن بن صباح جو درويش وٽ ان انداز ۾ پهچڻ هڪ پراسرار فسانو لڳي ٿو، پر اهو "فرقو باطنيہ" انهيءَ طريقي سان يعني زيرزمين (خفيہ) ۽ پراسرار طريقن سان وڌيو هو. سلجوقي سلاطين اهلِ سنت والجمائت هئا. ان جي ڪري ڪنهن ٻئي فرقي کي برداشت ڪو نہ ڪندا هئا. تاريخ ۾ اچي ٿو تہ سلجوقي حڪمرانن سڄي سلطنت ۾ پنهنجي جاسوسن ۽ مخبرن وسيلي سلطنت جي هر ڪنڊ ڪڙڇ تي نظر رکي هئي. اهائي وجھ هئي جو باطنيہ فرقو زير زمين (خفيہ) ٿي ويو هو. هن فرقي جي پيشوائن پنهنجون ڪاروايون ايتريون تہ خفيہ رکيون هيون جو جاسوسن کي بہ سندن سرگرمين بابت ڪا خبر ڪا نہ پوندي هئي. حسن بن صباح جو استاد عبدالملڪ بن عطاش بہ ڪو معمولي شخص ڪو نہ هو. هو فرقہ باطينہ جو پهرين درجي جو پيشوا هو. ڪجھ تاريخدان لکن ٿا تہ هو هڪ قلعي جو مالڪ پڻ هو.

اڳئين صبح جو اجا سج ايريو ئي ڪو نہ هو تہ چار گهوڙيسوار هنن پهاڙن مان نڪتا. هنن جو رخ خراسان ڏانهن هو. هڪ گهوڙي تي حسن بن صباح سوار هو، ٻئي تي فرحي، ٽئين تي درويش ۽ چوٿين تي درويش جو ساٿي هو. جڏهن صبح پورو ايري نروار ٿي ويو، تنهن وقت هو هڪ پهاڙ جي چڙهائي تي چڙهي رهيا هئا، هي هڪ باقاعدي رستو هو، جنهن تي بيل گاڏيون ۽ گهوڙي گاڏيون بہ هلنديون هيون.

درويش پنهنجو گهوڙو بيهاري ڇڏيو ۽ پنهنجي گهوڙي جو رخ ان پاسي ڦيرائي ڇڏيائين جتان هو اچي رهيا هئا. باقي ٽي گهوڙا بہ بيهي رهيا.

"پويان ڏس حسن،" درويش چيو،" ۽ فرحي تون بہ ڏس."

حسن ۽ فرحي پوئتي مڙي ڏٺو تہ سندن چهري جا تاثر ئي بدلجي ويا. ان پهاڙي تان ڪين پري پري تائين ڦهليل جيڪو منظر نظر آيو، ڏاڍو عجيب هو، جنهن پهاڙي (ٽڪري) تي هو بيٺا هئا سا سڄي خوب صورت گلن، گاه ۽سهڻن وڻن سان ڍڪيل هئي. ٽڪريءَ جي دامن ۾ ساوڪ ئي ساوڪ هئي. پريان هڪ ندي سج جي روشنيءَ

۾ چمڪي رهي هئي.

هن سحرانگيز خطي جي چوڌاري ميلن تائين خشڪ ۽ گاهه ڪانسواءِ ٽڪرين جو هڪ سلسلو هو، جيڪو گولائي ۾ هو. ٽڪرين جون چوٽيون نوڪدار هيون. انهن جي وچ ۾ ڪجهه حصي ۾ ساوڪ هئي ۽ ڪجهه وڻ به هئا.

هي اها جاءِ هئي جتي درويش جو ڊيرو هو. اتي ٽڪرين جو رنگ سليٽي ۽ ڪارو هو، جيڪو ڏپ ڏياريندڙ ٿي لڳو.

"ڏسي رهيو آهين حسن،" درويش چيو، "تون به ڏس فرحي. مان هتان اڳتي ڪو نه هلندس. هيستائين فقط انهيءَ ڪري آيو هوس جو آخري ڳالهه هن هنڌ تي ئي ڪري سگهجي ٿي. زندگي گلن جي سيج ڪانهي، هن ۾ ڪجهه اهڙيون دشواريون به آهن جتي انسان همت هاري ويهندو آهي ۽ جيڪي هنن دشوارين مان پار پوندا آهن. سي ئي ڪامياب ٿيندا آهن. تنهنجو استاد ابن عطاش توکي سڌي راهه تي به هلائي سگهيو پئي، پر ان پنهنجي سحر جي علم سان توکي خواب ڏيکاريو. توکي رستو ڏيکاريو. تون هن پهاڙن ۾ اچي وئين. تون پلجي وئين. نانگن توکي پچائي واپس اتي آندو، جتان تون اندر آئين هئين. انسان جي زندگيءَ ۾ ڪڏهن اهڙا حالات پيدا ٿي پوندا آهن جو هن کي سمجهه ۾ ڪو نه ايندو آهي ته نجات جو رستو ڪهڙو آهي. هنن پهاڙن جي اندر زندگيءَ لاءِ هڪ سبق موجود آهي. قدرت هن خوفناڪ جاءِ تي ڪيترو نه شفاف پاڻي جو چشمو ناهي رکيو آهي ۽ ان سان گڏ ڪهڙي نه سٺي پناهه گاهه موجود آهي. اهڙن چشمن تي فقط اهي ئي پهچندا آهن جيڪي انهن پهاڙن کان ڪو نه ڊڄندا آهن. مان ان وقت تمام ننڍڙو هوس، جڏهن منهنجو استاد مون کي هتي وٺي آيو هو. پاڻ ٻاهر ويهي رهيو هو ۽ منهنجي ٻانهن ۾ ڌاڳو ٻڌي ڇڏيو هو. هي هڪ وڏو ڌاڳو هو. ڊيرو استاد پنهنجي هٿ ۾ رکيو هو. استاد چيو ته مان ٻاهر ويهندس، تون اندر وڃ ۽ چشمي مان ڪوزي ۾ پاڻي ڀري اچ. استاد مون کي چيو هو ته جيڪڏهن چشمي تائين نه پهچي سگهين ته ڌاڳي جي ذريعي واپس اچجان، پر خيال رکجان جي ڌاڳو ٽٽي پيو ته تون واپس نه اچي سگهندين. مان اندر هليو ويس. استاد ڌاڳو ڍرو ڪندو ويو. ڳالهه ڊگهي ٿيندي، جيڪڏهن مان ٻڌائيندس ته چشمي تي ڪيئن پهتس. مان پلجي پيس، ٿڪون سچي پيون، اکين اڳيان اونداهه ٿي وئي. هوش آيو ته چشمي وٽ ڪريل هوس پر ڪوزو پچي پيو هو. استاد کي يقين ڏيارڻ لاءِ ته مان چشمي تي پهتو هوس، مون پنهنجا ڪپڙا پسايا ۽ ڌاڳي جي سهاري واپس اچي ويس. مان توهان کي اهو سبق ڏيڻ چاهيان ٿو ته، جيڪو استاد مون کي ڏنو هو. هن چيو هو ته زندگيءَ جا چشما پاڻ هلي ڪنهن وٽ نه ايندا آهن، ماڻهوءَ کي انهن وٽ وڃڻو پوندو آهي. استاد اهو به چيو هو ته اهو ڌاڳو جيڪو مون تنهنجي ٻانهن ۾ ٻڌو هو، اهو فقط ڌاڳو نه هو، اهو ڌاڳو انساني رشتن جي علامت آهي. انساني رشتا ٽٽڻ نه کپن. تون اڪيلو ڪجهه به نه آهين. جيڪڏهن تون اڪيلو رهجي وئين ته سمجهه تنهنجي ذات ئي ختم ٿي ويئي. هميشه ياد رکجان ته هي رشتن جو ڌاڳو ٽٽڻ نه ڏجان، ٿورو سوچ. جيڪڏهن هي ڌاڳو ٽٽي پوي ها ته تنهنجو

۽ منهنجو رشتو رابطو تني پوي ها ۽ تون هن ڇڪردار پهاڙين مان نڪري نہ سگهين ها. هي اهو آهي آخري سبق، جيڪو مون ڪي حسن تو تائين پهچائڻو هو. ثابت قدم رهجان. توکي فوج جي بغير قلعا فتح ڪرڻا آهن. انساني فطرت جي ڪمزورين ڪي پنهنجي مقصدن ۽ مفادن لاءِ استعمال ڪرڻو آهي. انسانن کي نشو ڏي. نشو دولت جو بہ ٿيندو آهي، نشو عورت جو بہ هوندو آهي، نشن جي ڪمي ڪا نہ آهي. حسن! ابليسي صفتن ۾ وڏي طاقت آهي!مان توکي هڪ راز جي ڳالهہ ٻڌايان ٿو. گهڻا ماڻهو اهڙا هوندا آهن جيڪي نماز فرض سمجهي ۽ خد اجي عبادت سمجهي پڙهن ٿا. عام ماڻهو نماز فقط ان لاءِ پڙهندا آهن تہ اڳلي جهان ۾ جنت ۾ ويندا سين، جتي حورون ۽ شراب ملندو ۽ عيش و عشرت ڪانسواءِ ڪو ڪم نہ هوندو."

"مان انهن ماڻهن کي هن دنيا ۾ ئي جنت ڏيکاري ڇڏيندس." حسن چيو.

"زندهہ باد حسن بن صباح،" درويش چيو،"هاڻي وڃو. مان بہ وڃي رهيو آهيان. الوداع."

"الوداع."

※.....※.....※

ٻن ڏينهن جي مسافريءَ ڪان پوءِ حسن بن صباح ۽ فرحي پنهنجي رهبر سان گڏ ايران جي جنهن قلعي ۾ داخل ٿيا. اهو قلعو اصفهان هو. رواجي نموني هن قلعي کي قلعو شاهہ در چيو ويندو هو. هي قلعو سلجوقي سلطان ملڪ شاهہ ٺهرايو هو ۽ ذاڪر سلجوقين وانگي پڪو مسلمان ۽ اسلام جو شيدائي هو. هي ڪو ايڏو وڏو قلعو نہ هو، جنهن جي اندر ڪو شهر آباد هو. اندر فقط وڏن معزز ماڻهن، سرڪاري ماڻهن يا وري انتظامي امور جا ماڻهو ۽ سندن ذاتي ملازم رهندا هئا. اصل آبادي قلعي جي ٻاهر ۽ ٿورو فاصلي تي هئي. هن آباديءَ ۾ باطنيہ فرقي جا ماڻهو بہ رهندا هئا پر پنهنجي اصليت ظاهر ٿيڻ ڪو نہ ڏيندا هئا.

ذاڪر جي عمر ذري گهٽ پنجاهہ سال هئي. هن بہ شاديون ڪيون هيون. ٻنهي زالن جون عمرون بہ چاليهن ڪان مٿي تي ويون هيون. ذاڪر ڪو عياش ماڻهو ڪو نہ هو، نماز روزي جو پابند هو، پر انساني فطرت جون ڪمزوريون تہ هر انسان ۾ موجود هونديون آهن.

هو ڪڏهن ڪڏهن هرڻ جي شڪار تي ويندو هو. هي علائقو سرسبز هو. وڻ ٽڻ هئا. شفاف پاڻيءَ جون بہ نديون وهي رهيون هيون، جهڙوڪ جنت لڳي پئي هئي.

ذاڪر گهوڙي تي سوار هڪ نديءَ جي ڪناري وڃي رهيو هو. ساڻس چار محافظ ۽ بہ درباري پڻ هئا. ذاڪر اڳيان اڳيان هلي رهيو هو. اڳتي هلي هڪ موڙ تي بہ وڻ هڪ ٻئي جي ويجهو هئا ۽ ٻي پاڙيءَ جون ڪئين پاڙون انهن ٻنهي وڻن تي اهڙي طرح ٻنيل هيون جو هڪ ڇت وانگر شڪل اختيار ڪري ورتي هئن.

انهيءَ گلن واري ٻي پاڙيءَ سان ٺهيل ڇت جي هيٺان هڪ نوجوان ڇوڪري ويٺل هئي، جنهن جي عمر 17 سالن ڪان بہ گهٽ پئي لڳي. هن جي هنج ۾ هرڻ جو ٻچو هو. ذاڪر جي ڇهريَ تي پهريان تہ حيرت نظر آئي پوءِ حيرت جي جاءِ تي مسڪراهٽ آئي.

”هي هرڻ جو ٻچو ڪٿان آندو اٿئي ڇوڪري؟“ ذاڪر پڇيو.

”جنگل ۾ اڪيلو ڦري رهيو هو،“ ڇوڪري جواب ڏنو،”ڪافي ڏينهن تي ويا پنهنجي ماءُ کي ڳولي رهيو هو....“

”اٿي بيهه ڳالهاءِ ڇوڪري،“ هڪ محافظ ڏڙڪو ڏنو، ”قلعه جي امير جي احترام ۾ اٿي بيهه.“

ذاڪر محافظ کي ناراضگي کان نهاريو.

”توهان سڀ اڳتي هلو ،“ذاڪر سپني کي چيو، ”اڳتي هلي منهنجو انتظار ڪريو.“

”ڇوڪري ڊپ مان اٿڻ لڳي.

ذاڪر گهوڙي تان هيٺ لهي آيو. ڇوڪري جي اکين ۾ خوف تري آيو.

”ڊڄ نه ڇوڪري!،“ ذاڪر ڇوڪريءَ جي مٿي تي هٿ رکي چيو، ”هن بدبخت توکي ڊيڄاري ڇڏيو. منهنجي دل کي تون ۽ هي هرڻ جو ٻچو ڏاڍو وڻيو آهي. مان امير قلعه ضرور آهيان پر توتي حڪم ڪو نه هلائيندس.“

”مان هرڻ جو ٻچو نه ڏيندس.“

”مان توکان هي ٻچو ونندس به نه“ ذاڪر چيو،”تنهنجو نالو ڇا آهي؟“ ذاڪر پڇيس.

”زرين.“ ڇوڪري جواب ڏنو.

”ڇا هي هرڻ جو ٻچو ايترو خوبصورت آهي؟“ ذاڪر پڇيو ۽ وري پاڻهي ئي جواب ڏنائين، ”برابر ايترو خوبصورت آهي جو هر ڪو ان کي چاهيندو.“

ڇوڪريءَ چيو، ”نه اميرا هي پيارو ۽ وڻندڙ ته آهي پر مان هن سان ان ڪري پيار نه ٿي ڪيان. مون کي ڪنهن ٻي وجهه سان هن سان پيار آهي. هي پنهنجي ماءُ کان وڇڙي ويو آهي. هن کي ڏسي مون کي پنهنجي ننڍپڻ جو زمانو ياد اچي ويو، جڏهن منهنجي ماءُ به مون کان وڃائجي ويئي هئي ۽ مان جهنگ ۾ ڀٽڪندي رهي هيس.“

”پوءِ توکي تنهنجي ماءُ ڪٿي ملي؟“ ذاڪرپڇيس.

”منهنجي ماءُ اڄ ڏينهن تائين ڪو نه ملي،“ زرين جواب ڏنو،“ ان وقت منهنجي عمر چار سال هئي. هڪ ننڍو قافلو هو، جنهن سان گڏ اسان وڃي رهيا هئاسين. منهنجا ماءُ پيءُ غريب خانه بدوش هئا. مان جڏهن کان هوش سنڀاليو، تڏهن کان ماءُ پيءُ بغيرهي زندگي گذاريندي ڏٺم.“

”پوءِ تون هنن کان ڪيئن وڇڙي وئين؟“

”اهو هڪ وڏو ۽ تيز طوفان هو، سڄو قافلو هڪ ٻئي کان وڇڙجي ويو. منهنجا ڇار ڀيا به ياءُ ۽ ڀيڻ هئا. ماڻ ننڍي هئس، تيز هوا سان شايد واهه ۾ ڪري پئي هئس. پاڻي جي وهڪري سان گڏ ڪافي پري هلي ويس. مون کي ايترو ياد آهي ته جڏهن ٻڏي رهي هيس ته ڪنهن بزرگ مون کي بچايو هو.“

”ڇا ان بزرگ توکي پاليو يا وري تنهنجا ماءُ پي توکي ملي ويا هئا؟“ ذاڪرپڇيو.

”نه امير“ زرين جواب ڏنو،”منهنجا ماءُ پي الاءِ ڪٿي آهن. مون کي هن بزرگ پنهنجي ڌي سمجهي پاليو آهي. مان ڪيس پنهنجو سڀ ڪجهه سمجهان ٿي.“

”ڪير آهي هي بزرگ؟“

”احمد بن عطاش“ زرين جواب ڏنو، ”قلعي جي ٻاهران رهندو آهي. مذهبي عالم

آهي ۽ پڪو اهل سنت آهي.“
زرين جو انداز بيان ايترو تہ معصومانہ ۽ دلفريب هو، جو ذاڪر چڻ هن جي معصوميت ۾ گم ٿي ويو. هڪ تہ ڇوڪري هئي بہ تمام پياري ۽ پيو سندس بڌايل ڪماٽي بہ اهڙي هئي جو ذاڪر جي دل ۾ هن لاءِ همدردي پيدا ٿي وئي.
ذاڪر پاسي مان هڪ گل پٽي زرين ڏانهن وڌايو.
”زرين،“ ذاڪر وڏي پيار مان چيو، ”هن گل ۾ منهنجو پيار آهي، هي تون وٺي ڇڏي.“
زرين گل ورتو ۽ ٻارن وانگي کلي پيئي. سندس کل اهڙي هئي، جهڙو ڪنهن جلترنگ نغمو وڄيو هجي.
”هڪ ڳالهہ ٻڌاءِ زرين،“ ذاڪر چيو ”ڇا تو منهنجو گل دل سان قبول ڪيو آهي.“
”بالڪل،“ زرين چيو، ”پيار کي ڪير قبول نہ ڪندو.“
”ڇا تون منهنجي گهر اچڻ پسند ڪندين؟“
”اهو ڇو؟“
”مان توکي هميشہ لاءِ پاڻ وٽ رکندس،“ ذاڪر چيو، ”مان توکي پنهنجي زندگيءَ جو ساٿي بڻائڻ چاهيان ٿو. ڇا تون منهنجي زندگيءَ ۾ منهنجي گهر ۾ اچڻ پسند ڪندينءَ؟“ ذاڪر التجا واري انداز ۾ پڇيو.
”تہ پوءِ مان ڇو اچان؟“ زرين کلندي چيو، ”توهان ڇو نٿا اچو؟“
”نہ زرين،“ ذاڪر چيو. ”تون ايتري تہ معصوم آهين جو منهنجي ڳالهہ نہ سمجهي سگهين آهين.“
”مان توکي پنهنجي گهر آڻڻ چاهيان ٿو. تون مون کي هن گل وانگي سهڻي ڏسجي ٿين.“
”گل ڪنهن وٽ هلي ڪو نہ ويندا آهن. امير محترم،“زرين مسڪرائيندي چيو،” گلن جا شوقين گلن وٽ هلي ويندا آهن ۽ ڪنڊن سان بہ گل حاصل ڪري وٺندا آهن. هي جيڪو گل توهان مون کي ڏنو آهي اهو توهان پنهنجي هٿن سان توڙي مون کي ڏنو آهي. توهان ڪنهن گل کي حڪم ڏيو تہ ڇا گل توهان جي حڪم جي تعميل ڪندو!“
ذاڪر وڌو تمڪ ڏنو ۽ زرين کي پنهنجي ويجهو ڪيو، هن ڪا بہ مزاحمت نہ ڪئي.
”تون جيتري حسين آهين اوتري عقلمند بہ آهين. هاڻي تہ مان توکي هر حال ۾ حاصل ڪندس.“
”۽ مان پنهنجي جان ڏيئي بہ توهان کان پري ويندس.“ زرين وري بہ کلندي چيو.
”اهو ڇو؟“
”مون بادشاهن جون ڪماٽيون ٻڌيون آهن،“ زرين چيو، ”توهان جهڙا امير بہ بادشاهہ هوندا آهن. جيڪا ڇوڪري وٽي، ان کي هيرن جواهرن ۾ توري پنهنجي حرم ۾ داخل ڪندا آهن. وري ٻي ڪا ڇوڪري ملي تہ پهرين کي وساري ڇڏيندا آهن. مان وڪامجڻ نٿي چاهيان اي امير قلعہ... ها جيڪڏهن توهان جا سپاهي مون کي زبردستي ڪري توهان جي محل ۾ پهچائن تہ مان ڪجهہ نٿي ڪري سگهان. منهنجو پوڙهو پيءُ احمد بن عطاش سواءِ گوڙهن ڳاڙهڻ جي ڪجهہ بہ نٿو ڪري سگهي. هو پوڙهو آهي. عالم دين آهي ۽ شايد تلوار بہ نٿو هلائي سگهي.“

”نـ، زرين “ ذاڪرچيو،”احمد بن عطاش وانگر مان بہ سني مسلمان آهيان. ڇا تو مسلمانن ۾ ڪو بہ بادشاهہ ڏٺو آهي؟ مان تہ حڪمران بہ ڪو نہ آهيان، ڪنهن ملڪ جو. مان سلجوقي سلطان جو ملازم آهيان، مون وٽ ڪو بہ حرم نہ آهي. ٻہ زالون آهن، جيڪي پوڙهيون ٿي ويون آهن. اُهي تنهنجي خدمت ڪنديون ۽ توکي ڏسي ڏاڍو خوش ٿينديون.“

اُن زماني ۾ عربن ۾ هڪ ڪان وڌيڪ زالون رکڻ جو رواج هو، سڀ زالون پاڻ ۾ خوش گذاريندون هيون، اهو دور سلجوقين جو هو. اسلام ۾ داخل ٿيڻ کان اڳ هنن ۾ بہ ساڳيو رواج هو، پر اسلام آڻن کانپوءِ هنن پاڻ کي پابند ڪري ڇڏيو هو تہ هڪ ماڻهو وڌ ۾ وڌ چار زالون رکي سگهي ٿو.

”مان ڪا بہ زبردستي ڪو نہ ڪندس“ ذاڪرچيو،” نہ توکي هيرن جواهرات ۾ توريندس. مان شرعي حڪمن پٽاندر مطابق تو سان نڪاح ڪندس. فيصلو تون پاڻ ڪندينءَ.“

”تہ پوءِ ان ٻوتي ڏانهن وڃو، جتان گل پٽڻو آهي.“ زرين چيو.

”ها زرين،“ ذاڪر چيو،”مان ”تنهنجي ڳالهہ سمجهي ويس. مان احمد بن عطاش سان ملاقات ڪندس، مون کي تنهنجو معصوم حسن وڻيو آهي پر مون ڏٺو تہ تون عقلمند بہ آهين. مان قلعي جو حاڪم آهيان. مون کي تو جهڙي عقلمند زال جي ضرورت آهي، جيڪا وقت تي منهنجي مدد ڪري صلاح ۽ مشوري ڏئي سگهي.“

”منهنجي پيءَ کان فيصلو وٺو،“ زرين سنجيده ٿي چيو،”مون کي دولت نہ محبت کپي.“

”زرين،“ ذاڪر چيو،”منهنجي فطرت بادشاهن واري هجي ها تہ تنهنجي قدمن ۾ درهمن ۽ دينارن جي ٿيلهي رکان ها پر نہ، مان محبت کي محبت سان خريد ڪندس.“

ذاڪر گهوڙي تي چڙهي پنهنجي سوارن وٽ پهتو، جيڪي سندس انتظار ۾ پل وٽ بيٺا هئا، ”هڪ ڳالهہ غور سان ٻڌو،“ ذاڪر کين چيو،”جڏهن ڪو هرڻ سامهون اچي تہ مون کي اهو ضرور ٻڌائيندا وڃو تہ هو نر آهي يا مادي. ڪڏهن بہ ڪنهن هرڻيءَ کي نہ مارجو، ٿي سگهي ٿو تہ هوءَ ٻچي واري هجي.“

٭.....٭....٭

ذاڪر شڪار کان واپس اچي رهيو هو. هن هڪ هرڻ ماريو هو، پر اڄ هو وڏو شڪار ڪري واپس وري رهيو هو. اهو شڪار زرين هئي، جيڪا گل وانگي معصوم هئي. ذاڪر کي اڃا اهو خيال نہ آيو هو تہ هو شڪار ڪري آيو هو يا شڪار ٿي آيو هو. زرين کيس پنهنجي وستيءَ جو ٻڌايو هو جيڪا قلعي کان ٿورو ئي پري هئي، وستيءَ جي ويجهو ذاڪر پنهنجو گهوڙو روڪيو ۽ هڪ دربار کي چيو تہ هتي احمد بن عطاش نالي هڪ عالم رهندو آهي، کيس منهنجو سلام پهچائي اچ.

هڪ سوار پنهنجي گهوڙو وستيءَ ۾ ڊوڙايو ۽ ٿوري دير کان پوءِ هڪ ماڻهوءَ سان گڏ آيو، جيڪو هڪ وڏي اڇي چغي ۾ ملبوس هو. مٿي تي سلجوقي ٽوپي هيس. ٽوپيءَ کي هڪ وڏو اڇو رومال جيڪو ڪلهن تائين آيو پيئي. سندس ڏاڙهي وڏي ۽ چغي وانگي اڇي هئي. ذاڪر گهوڙي تان لهي سندس پيرن تي هٿ رکيا ۽

پڇيائيس، "احمد بن عطاش؟"

ها امير قلعه! مان ئي احمد بن عطاش آهيان. منهنجي لاءِ ڪو حڪم."

"ڪو حڪم نہ آهي اي عالم دين،" ذاڪر التجا آميز انداز ۾ چيو، "درخواست آهي اڄ رات جي ماني توهان مون وٽ ڪائيندا."

"مان مغرب جي نماز ڪانپوءِ حاضر ٿي ويندس." احمد بن عطاش چيو.

مغرب جي نماز ڪانپوءِ احمد بن عطاش ذاڪر جي محل نما گهر ۾ دسترخوان تي گڏ هو. ذاڪر کيس سندس ڌيءَ جو رشتو کيس ڏيڻ لاءِ چيو. هن کيس ٻڌايو تہ زرين کيس ڪٿي ۽ ڪيئن ملي هئي.

"خدا منهنجي دعا قبول ڪري ورتي آهي،" احمد بن عطاش ٻئي هٿ آسمان ڏانهن ڪري چيو، "مون هن ڇوڪريءَ کي طوفان ۾ بچايو هو. ڏاڍي پيار سان پاليو آهي، مان هن جي لاءِ دعائون ڪندو هوس تہ سندس مستقبل روشن هجي، توهان جيڪڏهن هن کي پنهنجي لاءِ پسند ڪيو آهي تہ هن کان وڌيڪ خوش نصيبي ٻي ڪهڙي ٿيندي."

........*

ڪجهہ ڏينهن ڪانپوءِ زرين ڪنوار بڻجي، ذاڪر جي زندگيءَ ۾ داخل ٿي ويئي. ذاڪر جي ٻنهي زالن سندس پرجوش استقبال ڪيو، ذاڪر ٻہ خادمائون زرين جي خدمت لاءِ مقرر ڪيو.

"مون کي ڪنهن خادم جي ضرورت نہ آهي،" زرين چيو، "مان اوهان جي خدمت پنهنجي هٿن سان ڪرڻ چاهيان ٿي. مون ڏنو آهي تہ رات جو ڪير بہ اوهان کي خادمہ ڏئي ٿي. هاڻي مان پاڻ توهان کي ڪير ڏيندس.

چهڪ

هڪ ٿلهي عورت پنهنجي پلنگ تي سمهڻ لڳي تہ اوچتو زلزلو آيو. هوءَ پلنگ کان هيٺ ڪري پئي، ويجهو ئي مڙس ستو پيو هو. تنهن اک کوليندي چيو "زلزلو اچڻ سان تون ڪري آهين يا تنهنجي ڪرڻ سان زلزلو آيو آهي."

مون کي خبر آهي تہ اوهان کير ۾ ماکي وجهي پيئندا آهيو."

ذاڪر جي عمر پنجاهہ سال کن ٿي چڪي هئي. هن کي اها اميد ڪا نہ هئي تہ سترنهن جي حسين ڇوڪريءَ هن کي ايترو چاهيندي. هن زرين کي رات جو کير پاڻ ڏيڻ جي اجازت ڏئي ڇڏي.

ڪجهہ ڏينهن ڪانپوءِ زرين، ذاڪر کي چيو تہ جنهن شخص مون کي طوفان کان بچايو، ايڏي پيار ۽ محبت سان پاليو آهي، مون کي هن جي بغير زندگي اداس ٿي لڳي، مان چاهيان ٿي تہ ذاڪر کيس اجازت ڏئي هو ڪجهہ وقت هتي اچي رهي. ذاڪر احمد بن عطاش کي گهرائي کيس چيو تہ هي سندس گهر آهي، جڏهن بہ جيترو بہ وقت هت رهڻ چاهي، هو رهي سگهي ٿو. مطلب تہ هي نوجوان ڇوڪري ذاڪر جي دل و دماغ تي ڇانئجي چڪي هئي. ذاڪر کي ذرو برابر بہ شڪ ڪو نہ ٿيو تہ احمد بن عطاش بہ پڻ اهو چاهيو پئي، تہ هو هتي اچي رهي ۽ اهڙي نموني هو پنهنجي سازش کي اڳيئن مرحلي ۾ داخل ڪري.

(هن ناقابل يقين پر سچي داستان جو باقي احوال آئنده مهيني پڙهندا)

ٻن مختلف انسانن جي پاڻ ۾ موتمار ڪشمڪش جو داستان

هابيل ۽ قابيل

ٻين قسط

جيفري آرچر

سنڌيڪار: نصرالله عباسي

"وليم لؤويل ڪين" بوسٽن جي هڪ ارب پتي ماڻهوءَ جو پٽ آهي ۽ "آبيل روزنوسڪي" هڪ ڪنگلو آهي جيڪو پولينڊ مان آيل آهي..... ٻئي هڪ ئي ڏينهن پيدا ٿيا آهن، پر اهي ٻئي هڪٻئي کان مختلف آهن. انهن ٻنهي کي پنهنجو مقدر ٺاهڻ لاءِ اڻ ٿڪ جستجو ڪرڻي آهي. انهن ٻنهي جي زندگي هڪ حيرت ڪندڙ ڪهاڻي آهي، جيڪا اصل ۾ سٺ سالن تائين ٻن طاقتور ماڻهن جي وچ ۾ نفرت جي داستان آهي. قسمت انهن کي هڪ ٻئي کي بچائڻ لاءِ منتخب ڪري ٿي..... ۽ پوءِ آخر ۾ هڪ ٻئي کي تباهه ڪرڻ ۾ جتجي وڃن ٿا. هيل تائين 30 لک ڪاپيون هن ناول جون ڇپجي چڪيون آهن.

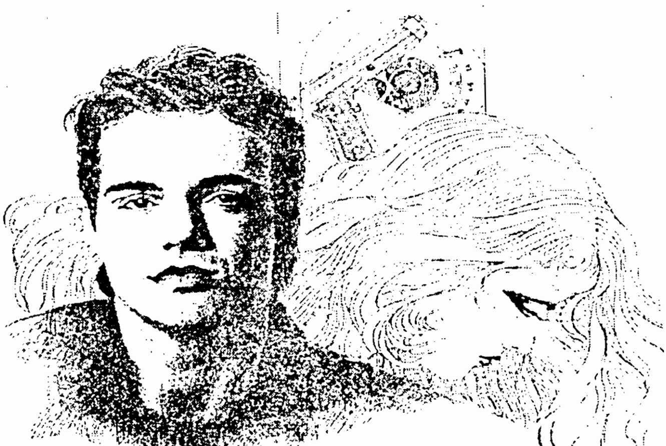

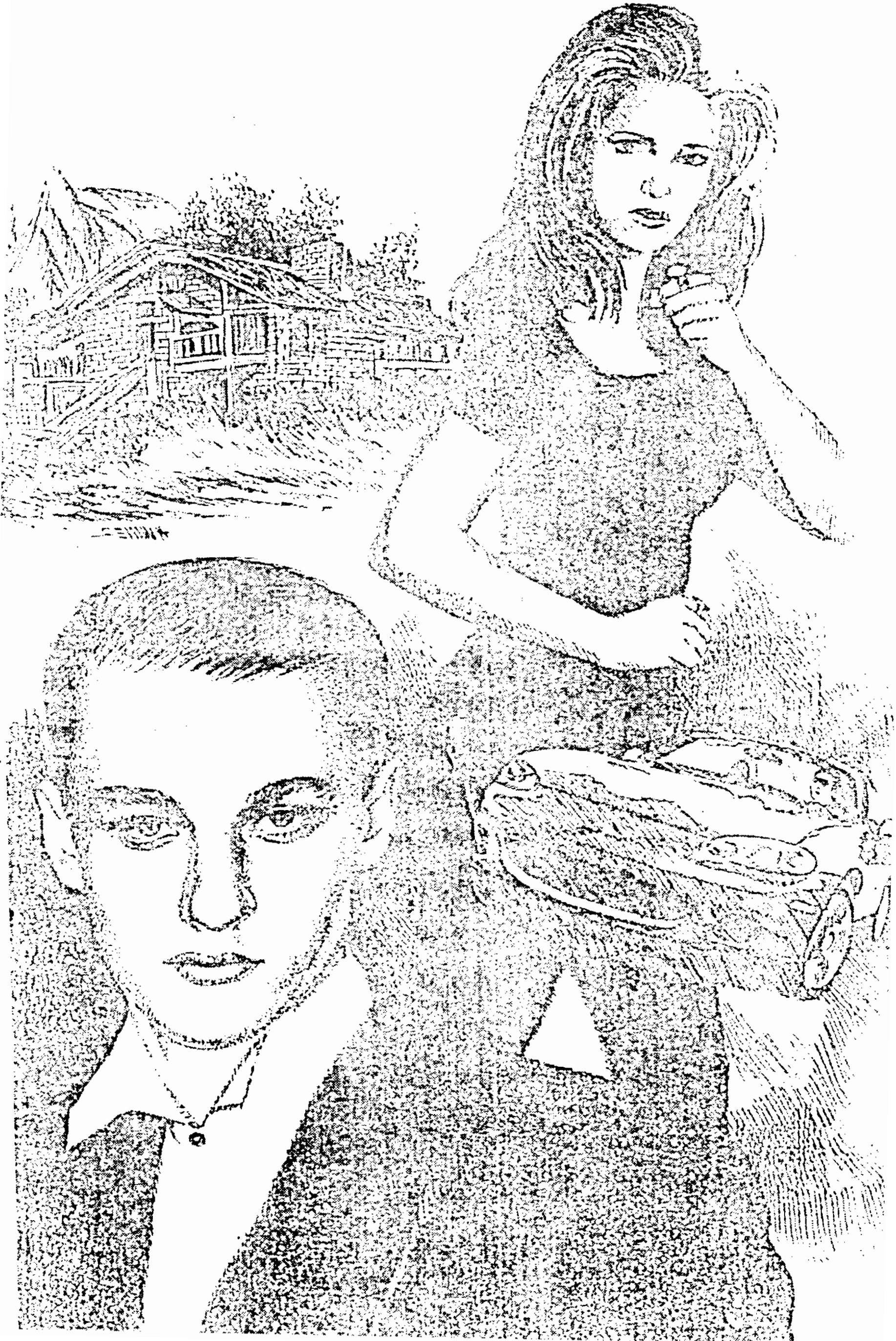

گذريل قسط جو تت

آبيل روزنوسڪي جڏهن پيدا ٿئي ٿو ته سندس ماءُ ويم جا سور نه سهي مري وڃي ٿي ۽ هيءُ انتهائي غربت واري زندگي گهارڻ لڳي ٿو. هن کي هاٿي هڪ نئين ماءُ آهي،ڪجهه پائر آهن ۽ هڪ وڏي ڀيڻ آهي،جيڪا هن کي ننڍي هوندي کان ئي ديواني جي حد تائين محبت ڪري ٿي. جڏهن ته هن جو نئون پيءُ جاشو هن کان سخت نفرت ڪري ٿو.هي هاٿي ڳوناٽي زندگيءَ جا ننڍا وڏا ڪم ڪري ٿو. پر حيرت انگيز طور تي ڳوٺ جو ذهين ترين ڇوڪرو ثابت ٿئي ٿو. سندس اسڪول ۾ هن جي ذهانت جا چرچا آهن. هاٿي هن جي زندگي هڪ نئون موڙ وٺي ٿي. هن جي ذهانت کي ڏسندي علائقي جو امير ترين شخص هن کي پنهنجي پٽ جي ذهني نشر و نما لاءِ پنهنجي بنگلي تي وٺي اچي ٿو، هن سان سندس وڏي ڀيڻ فلورنتائنا به گڏ آهي ۽ هاٽي هي اميراٽي ماحول ۾ زندگي بسر ڪري رهيو آهي. هوڏانهن آمريڪا جي شهربوسٽن ۾ وليم ڪين ڪروڙ پتيءَ جي گهر ۾ جنم وٺي ٿو. هن جي نصيب ۾ ڪار، بنگلا، موٽرون ۽ عاليشان مستقبل آهي. هن جو ننڍپڻ اميراٽي ماحول ۾ ٿي رهيو آهي.

هاٿي آبيل روزنوسڪي موڪلون ملهائڻ لاءِ پنهنجي وڏي ڀيڻ فلور نتائنا سان گڏ پنهنجي اصلي گهر ۾ اچي ٿو ۽ اتي ئي وقت گذاري ٿو.

هاٿي اڳتي پڙهندا

هيلينا کي هن تي فخر هو. شروع ۾ ته هن پاڻ سان اهو قبولڻ کان انڪار ڪيو ته ولادڪ ۽ ٻين ٻارن ۾ فاصلو ٿيندو پئي ويو. پر آخر ڪار ان ڳالهه جي ڪيس پڪ ٿيڻ لڳي، سپاهي سپاهي ڪيڏندي هڪ ڏينهن اسٽيفن ۽ فرئنڪ به مخالف فوجون ناهيون پر ٻنهي مان ڪير به ولادڪ کي ان ۾ شامل ڪرڻ لاءِ تيار ڪونه هو.

"هميشه مون کي ئي ٻاهر چو ٿو ڪديو وڃيءِ "ولادڪ روئيندي چيو." مان پڻ وڙهڻ سگهڻ ٿو چاهيان."

" چو ته تون اسان منجهان نه آهين" اسٽيفن اعلان ڪيو."تون.اسان جو سڳو ڀاءُ ناهين."

ڪافي دير تائين چپ رهڻ کان پوءِ فرئنڪ وري چيو"بابا ته شروع ۾ تو کي گهر ۾ ئي رکڻ نه ٿي چاهيو پر امان تنهنجي طرفداري ڪئي."

ولادڪ تي چڻ چپ ڪري هجي، هو ٻارن جي وچ ۾ فلور نتائنا کي ڳولڻ لڳو..

"فرئنڪ جو ڇا مطلب آهي، مان توهان جو ڀاءُ ناهيان"؟ هن پڇيو.

ان طرح ولادڪ کي خبر پئي ته هوءَ ڪٿان آيو هو ۽ اهو ڪهڙو ڪارڻ هو جو ٻيا ٻار ڪائنس الڳ ٿلڳ رهندا هئا. پر ولادڪ دل ۾ خوش هو ۽ شڪر ڪيائين ڪيس سندس ٻڻ ٻنياد جي خبر ڪونهي. ان ڪميٽي ڪوڙڪي باز جي رت سندس رڳن ۾ ڪونهي، هينئر سندس اندر هڪ نئون جذبو جاڳيو هو، جنهن سان هاٽي هر شيءَ ممڪن ٻڻجندي.

آخرڪار، جڏهن اهي ناخوشگوار موڪلون پوريون ٿيون ته ولادڪ خوشي خوشي قلعي ۾ واپس آيو، لي اون هن جي دل کولي آڌر ڀاءُ ڪيو، هو پنهنجي

پيءُ جي دولت جي ڪري اڪيلو هو ته ولادڪ وري ڪوڙڪي باز جي غربت جي ڪري، اها ڪرسمس ڏا گهڻي خوشي واري ڪونه هئي، ان ڏينهن ڪان وٺي ٻنهي ٻارن ۾ ويڇهڙائپ وڌي جيڪا ڪڏهن الڳ نه ٿي سگهي.

جڏهن اونهاري جون موڪلون آيون ته لي اون پنهجي پيءُ کي درخواست ڪئي ته ولادڪ کي قلعي ۾ رهڻ جي اجازت ڏني وڃي. ٻئرن (نواب) اها ڳالهه مڃي ورتي چو ته هيءُ به ولادڪ کي پسند ڪرڻ لڳو هو. ولادڪ تمام گهڻو خوش هو ۽ ڪوڙڪي باز جي گهر ۾ پيهر زندگي ۾ صرف هڪڙو ڀيرو ويو.

☆......☆......☆

پڙهائي جو ڪم پورو ڪرڻ ڪانپوءِ ٻئي ڇٽا راند ڪندي وقت گذاريندا هئا. هن جي پسند واري راند لڪ لڪوٽي هئي، جيئن ته قلعي ۾ ٻاهتر ڪمرا هئا ان ڪري پڪڙجڻ جو خطرو گهٽ هوندو هو. ولادڪ جي لڪڻ جي پسنديده جڳهه تهه خاني ۾ نهيل ڪال ڪوٺڙي هئي، جنهن جي ڇت ۾ اوچائي تي لڳل روشندان مان جي صرف هلڪي روشني ايندي هئي. اوندهه جو اهو حال هو جو ڪوٺڙي ۾ اندر اچڻ لاءِ ميڻ بتي ٻارڻي پوندي هئي.

ولادڪ کي خبر ڪونه هئي ته ڪال ڪوٺڙي ڇا جي لاءِ هوندي آهي ۽ نه وري ڪنهن نوڪر کين ان باري ۾ ٻڌايو هو چو ته انهن جي هوندي ان کي ڪنهن استعمال ڪونه ڪيو هو.

ولادڪ کي ڇڳيءَ ريت خبر هئي ته هو صرف پڙهائيءَ ۾ لي اون جي برابر هو، جڏهن ته ٻئيءَ هر راند ۾ هو لي اون جو مقابلو نه ٿي ڪري سگهيو، سواءِ شطرنج جي. قلعي جي پير ۾ وهندڙ اسٽرجرا ندي، هنن جي راند لاءِ اضافي ميدان جي ڪم ايندي هئي، بهار ۾ ان مان مڇي ماريندا هئا. اونهاري ۾ ترندا هئا ۽ سياري ۾ جڏهن ندي ڄمي ويندي هئي، ته هو پنهنجي پيرن سان ڪاٺ جون پٽيون ٻڌي، ترڪندا. هڪ ٻئي جي ڪڍ لڳندا هئا. جڏهن ته فلور نٽائنا. ڪناري تي ويهي ٻنهي کي خبردار ڪندي رهندي هئي ته ڪهڙي جڳهه تي نديءَ جو متاڇرو سنهو آهي.

پر ولادڪ ڪڏهن به ان تي ڪن نه ڏيندو هو ۽ ڪرندو به هيءَ ٿي هو. لي اون هڪ مضبوط جسم وارو ٻار هو. هو تيز ڊڪندو هو. ترندو هو پر ڪڏهن ٿڪبو يا بيمار ڪونه ٿيندو هو. ولادڪ کي پهريون ڀيرو اها خبر پئي ته سهٽو ۽ مضبوط هاني وارو شخص ڪنهن کي چئجي ۽ هن کي اها خبر هئي ته ترندي، ڊڪندي يا برف تي ترڪندي هيءُ لي اون جو مقابلو ڪونه ڪري سگهندو. ان وقت حد ٿي ويندي هئي جڏهن لي اون ڪيس چوندو هو ته هن جو دن خوبصورت گهڙيل هو جيڪو ولادڪ جي ٿلهي ۽ بدصورت پيٽ جي وچ ۾ نمايان نظر ايندو هو. ولادڪ ڪيترائي ڪلاڪ پنهنجي ڪمري ۾ آئيني جي اڳيان خاموشيءَ سان بيٺو اهو سوچيندو هو ته آخر چو هن کي هڪڙي ٻٻڙي هئي

جڏهن تہ ٻين سيني ٻارن جي سيني تي هن ۾ ٻبڙيون ڏٺيون هيون ۽ هڪ مڪمل انساني جسم جڻ گهرج بہ اها هئي. ڪنهن وقت هي پنهنجي بستري تي ستل هوندو هو ۽ ڪيس ننڊ نہ ايندي هئي تہ هو آگر سان پنهنجي ڪليل سيني کي ڇهندو هو. ان وقت قدرت جي ان بي واجبي تي زارو قطار روئندو هو. روئندي روئندي اها دعا ڪندي ننڊ ڪندو هو تہ جڏهن هو صبح جو جاڳندو تہ هر شئي بدليل هوندي، پر هن جي اها دعا قبول ڪونہ ٿيندي هئي. ولادڪ ، هر رات هڪ مخصوص وقت تي ورزش ڪندو هو.ڪيس ٻيو ڪير تہ نهيو پر فلور نٽاشا بہ ڪونہ ڏسي سگهندي هئي. پڪي ارادي سان هي پاڻ کي جهلي ٻيهندو هو ۽ ٻگهو نظر ايندو هو. هن پنهنجا ڏورا ۽ ٽنگيون مضبوط ناهي ورتيون ۽ پنهنجي سمهڻ واري ڪمري جي ڪامر کي آگرين سان پڪڙي ڪيتري دير تائين ان اميد تي لٽڪندو هو تہ ايئن ڪرڻ سان هي ٻگهو ٿي ويندو، پر لي اون جو قد تہ ننڍ ۾ بہ وڌندو هو. ولادڪ کي اهو ڪڙو سچ قبول ڪرڻو پيو تہ هي سڄي عمر ٻئرن (نواب) جي پٺ کان هڪ فٽ بندرو رهندو ۽ دنيا جي ڪابہ شيءَ سندس ٻي ٻبڙي پيدا نہ ٿي ڪري سگهي.

ولادڪ کي پاڻ ٿي پنهنجو جسم ڪونہ وڻندو هو، حالانڪ سندس دوست لي اون ڪڏهن بہ هن جي باري ڪا تنقيدي رائي ڪونہ ڏني هئي، ٻئرن (نواب) روسنو وسڪي کي هي ڪارن وارن وارو ٻار هاٺي گهڻو وڻڻ لڳو هو، جيڪو هن جي زال .جي ويم دوران موت ڪانپوءِ لي اون جو ننڍو ڀاءُ پئي لڳو.

روزانو ٻئي ٻار، پٿر جي ٻيتين واري عاليشان هال ۾ هن سان گڏ رات جي ماني کائيندا هئا، جڏهن تہ ميڻ بتين جي روشني سان ڀت تي ٽنگيل جانورن جي منڍين جا پاڇا هال جو ماحول عجيب بڻائيندا هئا ۽ نوڪرن جي هٿن ۾ چاندي جي ٿال ۽ سون جي پليٽن ۾ ڪاز، سوئر جو گوشت، مختلف مڇيون، عمدي شراب ۽ ميوا ۽ بعضي، ماذوريڪ، جيڪا ولادڪ جي من پسند هئي، هوندا هئا ۽ جڏهن اونده ڪجهہ وڌندي هئي تہ ٻئرن (نواب) نوڪرن کي هال مان ٻاهر ڪڍي ڇڏيندو هو ۽ ٻارن کي ڊانزنگ ووڊڪا پيئڻ جي اجازت ڏيندو هو، جنهن ۾ سونا ورق چمڪندا رهندا هئا. ولادڪ هميشہ وانگر، انتهائي نرم لهجي ۾"ٿاڊيوس ڪوسيز ڪو" جي ڪهاڻي ٻڌائڻ جي درخواست ڪئي.

"هڪ محب وطن ۽ هيرو"، ٻئرن (نواب) ٻڌائيندو هو". اسان جي آزاديءَ جو اهڃاڻ، جنهن فرانس ۾ تربيت ورتي.....

"جتان جي رهواسين کي اسين چاهيون ٿا ۽ تعريف ڪريون ٿا، ساڳئيءَ طرح جيئن اسين روسين ۽ آسٽرين سان نفرت ڪريون ٿا." ولادڪ چوڻ شروع ڪندو هو.

"ولادڪ.ڪهاڻي مان پيو ٻڌايان يا تون؟" ٻئرن (نواب) ڪلندو هو... ۽ پوءِ جارج واشنگٽن جنهن وقت آمريڪا ۾ آزادي ۽ جمهوريت لاءِ جنگ وڙهي رهيو

هو ، تنهن وقت "تاڊيوس ڪوسيز ڪو" 1792 ع ۾ ڊيو بينڪا جي لڙائيءَ ۾ پولينڊ واسين جي اڳواڻي ڪئي ۽ جڏهن اسان جو بدنصيب بادشاهه "اسٽاينلاس آگسٽس". اسان کي ڇڏي روسين سان وڃي مليو، تہ ان وقت اهو ڪوسزڪو ٿي هيو جنهن وطن واپس اچي"زار" جي شهنشاهيت مان ڇوٽڪارو ڏياريو، لي اون تو کي خبر آهي تہ هن کهڙي لڙائي ڪئي؟"

"زاڪلاوائس" سائين ۽ پوءِ هن"وارسا" کي آزاد ڪرايو."

"بلڪل صحيح، منهنجا ٻچا، پوءِ، افسوس!، روسين، ماسيجو وائس، وٽ لشڪر ڪشي ڪري هن کي شڪست ڏني ۽ قيدي ڪيائونس. منهنجي پڙ ڏاڏي جو پڙ ڏاڏو انهن ڏينهن ۾ ڪوسزڪو سان گڏ وڙهيو ۽ پوءِ عظيم شهنشاهه پنولين بونا پارٽ خاطر، ڊابرو سڪي جي لشڪر سان گڏجي وڙهيو."

۽ پوءِ پولينڊ خاطر ڏنل ان قرباني لاءِ توهان جي خاندان کي ٻئرن (نواب) روسنو وسڪي جو لقب عطا ڪيو ويو." ولاڊڪ ايئن چيو ڄڻ هڪ ڏينهن اهو لقب ڪيس ملندو.

"اهي عظيم ڏينهن ٻيهر ايندا.منهنجي فقط اها دعا آهي تہ مان اهي ڏينهن ڏسڻ لاءِ جيئرو هجان."

☆......☆......☆

ڪرسمس جي موقعي تي، سڄي جاگير جا هاري پنهنجي ڪٽنب کي ساڻ ڪري قلعي ۾ برڪتن واري رات ملهائيندا آهن. ڪرسمس واري ڏينهن سڀ وڏا روزو رکندا هئا. جڏهن تہ ٻار آسمان ۾ پهريون تارو ڏسڻ جي ڪوشش ڪندا آهن جنهن جي نظر اچڻ سان کين خبر آهي تہ وڏا طعام کائڻ لاءِ ملندا.

ٻئرن (نواب) ان وقت وڏي آواز ۾ اخترام مان دعا پڙهندو هو ۽ جڏهن سڀ ويهي رهندا هئا تہ ولاڊڪ جاسيو جي هيڄ تي شرمندو ٿيندو هو، جيڪو دستر خوان تي رکيل ڪابہ شئي نہ ڇڏيندو هو ۽ واپس گهر موٽندي، هر سال وانگر بيمار ٿي پوندو هو.

دعوت کان پوءِ ولاڊڪ کي ڪرسمس وڻ مان تحفا هارين جي ٻارن ۾ ورهائڻ ۾ مزو ايندو هو. هن کين ميوا ۽ ميڻ بتيون، صوفيہ کي گڏي، جاسيو کي جهنگلي چاقو ۽ فلور نتائنا کي هڪ نئون وڳو ڏنو. اهو پهريون ڀيرو هو جو ولاڊڪ ٻئرن (نواب) کان ان تحفي جي گهر ڪئي هئي.

"امان! هو صحيح آهي" جوزف کي ولاڊڪ جڏهن تحفو ڏنو تہ هن ماءُ کان پڇيو." تہ هي اسان جو ڀاءُ نہ آهي"

"نہ ،" ماڻس جواب ڏنو،"پر هيءُ سدائين منهنجو پٽ رهندو. "

☆......☆......☆

1941 ع جي سياري ۽ بهار ۾ ولاڊڪ طاقت ۽ پڙهائيءَ ۾ وڌندو رهيو ۽ اوچتو، جولائيءَ ۾ جرمن استاد خدا حافظ چوڻ بغير قلعو ڇڏي هليو ويو، ڪنهن بہ ٻار کي خبر ڪونہ پئي تہ ڇو.

ٻنهي ڪڏهن بہ اهو نہ سوچيو تہ، سرائيو، ۾ هڪ انارڪسٽ شاگرد هٿان قتل ٿيل "ڊيوڪ فرڊيننڊ" سان ان جو

کو تعلق آهي، اها ڳالهہ کين ٻئي استاد ٻڌائي هئي. ٻئرن (نواب) لا تعلق بڻجي ويو هو. ڪنهن بہ ٻار کي ڪارڻ جي خبر نہ پئجي سگهي. نوجوان نوڪر، جيڪي ٻارن جا پسنديده هئا، هڪ هڪ ٿيندا غائب ٿيندا ويا ۽ الائي ڇو. جيئن سال گذريو لي اون ڏکو ٿيندو ويو، ولادڪ مضبوط ٿيندو ويو ۽ ٻئي ڇوڪرا ڏاها ٿيندا ويا.

☆......☆......☆

1915ع جي اونهاري جي هڪ صبح، اهي ٽڪل ۽ سنا ڏهاڙا هئا، ٻئرن (نواب) "وارسا" جي ڊگهي سفر تي روانو ٿيو. ٻارن کي ٻڌايائين تہ ڪجهہ ضروري ڪم ڪرڻا آهن. هو ساڍا ٽي هفتا گهر کان پري رهندو. ولادڪ پنهنجي ڪمري ۾ لڳايل ڪيلينڊر تي روزانو، نشان لڳائيندو رهيو، پورا پنجويهہ ڏينهن، ڪيس ڇڻ پوري زندگي جو وقت لڳو.

ٻئي ٻار سلونمر جي ريل اسٽيشن تي پهتا، جتي هر هفتي ايندڙ ريل جو انتظار ڪرڻ لڳا، تہ جيئن ٻئرن (نواب) جي اچڻ تي کيس پليڪار چون. تنئي ڇٽا گهر موٽڻ مهل خاموش هئا.

ماحول تي هڪ اڻچاتل خاموشي ڇانيل هئي. اهو عظيم شخص ٻئرن (نواب)، ولادڪ کي پوڙهو ۽ ٿڪل لڳو. ايندڙ هفتي، ٻئرن (نواب) خاص نوڪرن سان تيز ۽ فڪرمند لهجي ۾ ڳالهائڻ لڳو ۽ جڏهن لي اون يا ولادڪ ڪمري ۾ داخل ٿيندا هئا تہ هو خاموش ٿي ويندا هئا. ماحول تي ڇانيل پراسراريت تي ٻئي ٻار پريشان هئا. ولادڪ کي يوءَ هو تہ ٻئرن (نواب) ڪيس ڪوڙڪي ٻاز جي گهر واپس نہ موڪلي ڇڏي، سدائين اهو سوچيندو هو تہ هو هڪ اجنبيءَ جي گهر ۾ ڏاريو هو.

ٻئرن (نواب) جي واپس اچڻ کان ڪجهہ ڏينهن بعد هن ٻنهي ٻارن کي وڏي هال ۾ گهرايو. ڊڄندي ڊڄندي ٻئي ڇٽا هن وٽ آيا، ڪنهن تفصيل کان سواءِ هن کين ٻڌايو تہ کين هينئر ئي هڪ وڏي سفر تي وڃڻو آهي.

ولادڪ کي سڄي زندگي، اها مختصر ڳالهہ ٻولهہ اڻ مڪمل لڳي هئي.

"منهنجا پيارا ٻارو"، ٻئرن (نواب) آهستي هٻڪندي چيو، ۽جرمني ۽ آسٽريليا جي شهنشاهيت جون فوجون"وارسا" تائين اچي پهتيون آهن ۽ جلد ئي اسان وٽ پهچنديون."

ولادڪ کي ياد اچڻ لڳو تہ سندس مقامي استاد پڻ اهڙيون ڳالهيون ڪندو هو. ٻئرن (نواب)، ولادڪ جي معصوم چهري کي پاٻوهہ منجهان ڏسڻ لڳو"اسان جو قومي جذبو ڏيڊ سؤ سالن جي استحصال جي باوجود زنده آهي. هاڻي شايد پولينڊ ۽ سربيا جي سالميت داؤ تي لڳل آهي، ۽ اسان هينئر تاريخ تي اثر انداز ٿيڻ جي سگهہ ڪونہ ٿا رکون، اسان پنهنجي ڇوڏاري موجود ٽن طاقتور شهنشاهيتن جي رحم و ڪرم تي آهيون." ٻئرن (نواب) کين ٻڌايو.

۽اسان طاقتور آهيون، اسان وڙهي سگهون ٿا." لي اون چيو، " اسان وٽ ڪاٺ جون تلوارون ۽ ڍالون آهن، اسان روسين يا

جرمني وارن کان ڊنل نہ آهيون. "

"منهنجا پٽ، تو جنگ فقط راند طور ورتي آهي، هي لڙائي ٻارن وچ ۾ ڪونہ ٿيندي. اسان کي هاٿي ڪا خاموش جڳهہ ڳولڻي پوندي، جيستائين تاريخ اسان جي قسمت جو ڪو فيصلو ڪري ۽ اسان کي جلد ئي هي جڳهہ ڇڏڻي پوندي، مان صرف دعا ئي ڪري سگهان ٿو تہ هي توهان جي ننڍپڻ جو خاتمو ثابت نہ ٿئي." ٻڙن (نواب) وراڻيو.

ولادڪ ۽ لي اون کي ٻڙن (نواب) جا جملا تڪليف ڏيندڙ محسوس ٿيا، جنگ هنن لاءِ تجسس ڀري راند پئي لڳي ۽ کين لڳو تہ اگر هو هتان هليا ويا تہ کين اهو مزو ڏسڻ لاءِ ڪونہ ملندو. نوڪرن کي ٻڙن (نواب) جون ضروري ۽ قيمتون شيون ٻڌڻ ۾ ڪيترائي ڏينهن لڳا ۽ ٻنهي ٻارن کي ٻڌايو ويو تہ ايندڙ سومر ڏهاڙي هو اونهارو گذارڻ لاءِ نهرايل پنهنجي ننڍڙي گهر ڏانهن روانا ٿيندا. انهن ڏينهن ۾ ٻار وري پنهنجي راند روند ۾ ڪمن ۾ لڳي ويا پر هينئر کين قلعي ۾ ڪوبہ اهڙو ماڻهو نظر نہ آيو جيڪو هنن جي عجيب و غريب سوالن جا جواب ڏئي.

☆......☆......☆

چنچر ڏينهن صرف صبح جو پڙهائي ٿيندي هئي. هيءُ ايڊم مڪي وڪز جي ڪتاب "پام ٽاڊوز" جو لاطيني ۾ ترجمو ڪري رهيا هئا. جڏهن هنن توپن جا آواز ٻڌا. شروع ۾ ولادڪ سمجهيو تہ ڪو شڪاري شڪار ڪندو هوندو ۽ وري شاعري ۾ مصروف ٿي ويا. هنن جڏهن پيهر ڌماڪن جا آواز ٻڌا جيڪي بلڪل ويجهو کان پئي آيا تہ هنن ان تي غور ڪرڻ شروع ڪيو ۽ ان وقت کين ڊاڪٽر مان رڙيون ٻڌڻ ۾ آيون، هو عجب مان هڪ ٻئي کي ڏسڻ لڳا، هنن کي خوف ڪونہ ٿيو. ڇو تہ هن وقت تائين هنن سان ڪو اهڙو واقعو پيش ڪونہ آيو هو، جنهن مان کين خوف ٿيو هجي، استاد، هنن ٻنهي کي اڪيلو ڇڏي ڀڄي ويو. هاٿي هڪ ٻيو ننڪاءُ ٿيو جيڪو هنن جي ڪمري ٻاهران وراندي ۾ ٿيو، ٻئي ٻار خاموش ڊپ ۾ ورتل ۽ ساهہ روڪي اتي ئي ويٺا رهيا.

اوچتو زور سان دروازو کليو، ۽ هنن جي استاد جي عمر جيترو هڪ ماڻهو، خاڪي وردي ۽ لوهو ٽوپلو پاتل، هنن جي مٿان اچي بيٺو. لي اون، ولادڪ کي چنبڙي پيو، جڏهن تہ ولادڪ گهر ۾ گهڙي ايندڙ شخص کي تڪيندو رهيو.

سپاهي جرمن ٻوليءَ ۾ رڙيون ڪندي هنن کان پڇڻ لڳو تہ هو ڪير آهن پر ڪنهن بہ ٻار جواب نہ ڏنو، حالانڪ ٻئي ٻار اها زبان بلڪل اهڙي طرح ڳالهائي ۽ سمجهي ويندا هئا جيئن مادري ٻولي. هڪ ٻيو سپاهي پنيان کان اندر داخل ٿيو ۽ اڳتي وڌي ٻنهي ٻارن کي ڪڪڙ جي چورن وانگر ڳچيءَ کان جهلي گهليندو وراندي مان ٿيندو قلعي جي اڱڻ ۾ وٺي آيو، سامهون باغ ۾ فلورا چرين وانگر رڙيون ڪري رهي هئي. هن جي سامهون لاشن جي قطار لڳل هئي جيڪي تقريبا نوڪرن جا لاش هئا.

لي اون اهو ڏسڻ جي سگهہ نہ

پائيندي ولادڪ جي سيني ۾ منهن لڪائي ڇڏيو. ولادڪ حيرت ۽ هيبت منجهان لاشن جي قطار کي تڪيندو رهيو. انهن لاشن جا منهن زمين طرف ڪيا ويا هئا. رت جي ڍنڍ وچ ۾ مڇن واري هڪ شخص جو لاش ڏسي هي ساڪت ٿي ويو. اهو ڪوڙڪي باز هو. فلورا ان تي رڙيون ڪري رهي هئي.

"ڇا بابا اتي آهي؟" لي اون پڇيو.

ڇا بابا اتي آهي؟" ولادڪ لاشن جي قطار کي پيهر غور سان ڏٺو ۽ خدا جو شڪر آدا ڪيو ته انهن ۾ بئرن (نواب) جو لاش ڪونه هو. هي اها خوشخبري لي اون کي ٻڌائڻ وارو هو ته سپاهي جرمن ٻوليءَ ۾ رڙ ڪندي ڪين ڪجهه چيو. جنهن جو ولادڪ سختيءَ سان جواب ڏنو. سپاهي پنهنجي رائفل جو ڪنداق ولادڪ جي مٿي تي وهائي ڪڍيو. هي زمين تي ڪري پيو. مٿي مان وهندڙ رت هن جي چهري تي اچي وئي هئي.

بئرن (نواب) ڪٿي هو. ڇا پيو ٿئي. هنن سان پنهنجي ئي گهر ۾ اهڙو سلوڪ ڇو پيو ڪيو وڃي؟ لي اون، ولادڪ کي ٻي ڌڪ کان بچائڻ لاءِ هن جي مٿان ٽپو ڏنو. هن ڏٺيي ورتو هو ته سپاهي جو ايندڙ نشانو ولادڪ جو پيٽ هو. جيئن ئي رائفل جو ڪنداق زور سان هيٺ آيو، لي اون جي مٿي تي چڙهي ڪو.پهاڙ ڪريو.

ٻئي ڇوڪرا بنا چرپر ليٽيا رهيا. ولادڪ ان ڪري جو ڪنداق جي ڌڪ هن جي اکين آڏو تارا آڻي ڇڏيا ورڻي لي اون جي جسم جو سڄو وزن هن جي مٿان هو. جڏهن ته لي اون مري چڪو هو. ولادڪ کي ٻڌڻ ۾ آيو ته هڪ ٻيو سپاهي، پهرين سپاهي کي ان وحشياڻي عمل تي دڙڪا ڏئي رهيو هو. هنن لي اون کي ڪنيو ۽ ولادڪ ان سان چنبڙي پيو. ٻين سپاهين گڏجي هن کي پنهنجي دوست جي لاش کان الڳ ڪيو ۽ ٻين لاشن سان گڏ لي اون جو لاش به ڦٽو ڪري ڇڏيو. هن جو منهن به اونڌو ڪيو ويو.

ولادڪ ان وقت تائين بنا چرپر جي پنهنجي دوست جي لاش کي تڪيندو رهيو جيستائين ڪجهه بچي ذيل نوڪر ڪيس تهه خاني ۾ وٺي ويا، مرڻ جي خوف کان ڪنهن به شخص ان وقت تائين ڪونه ڳالهايو جيستائين هنن تهه خاني جو دروازو اندران بند نه ڪري ڇڏيو ۽ سپاهين جا آواز اچڻ بند ٿي ويا. تڏهن ولادڪ آواز ڪڍيو."اومنهنجا خدا." اتي ڪمري جي هڪ ڪنڊ ۾ پٽ سان ٽيڪ ڏيو بئرن (نواب) ويٺو هو. هو بلڪل صحيح سلامت هو پر وڏي پيڙاءُ ۾ هو.

ولادڪ هن جي پرسان وڃي ويٺو.

جڏهن ته ٻيا جيترو پري ٿي سگهيا ٿي ويهي رهيا. ٻنهي هڪ ٻئي جي اکين ۾ نهاريو بلڪل اهڙي طرح جهڙيءَ طرح هنن پهريون ڀيرو ملڻ تي نهاريو هو. ولادڪ پنهنجو هٿ اڳتي وڌايو ۽ بئرن (نواب) پهريون ڏينهن جيان هن جو هٿ جهليو. ولادڪ کي بئرن (نواب) جي فخر ڀرئي چهري تي ڳوڙها وهندي نظر آيا. ٻئي خاموش رهيا. ٻنهي ڇڻن هڪ اهڙو ماڻهو وڃايو هو. جنهن کي هو هن دنيا ۾ سڀ کان وڌيڪ پيار ڪندا هئا.

+ + + + + + + + + + + + + + +

وليم ڪين تيزيءَ سان وڏو ٿيڻ لڳو. جيڪو ٻه هن سان ملندو هو، هن جي تعريف ڪندو هو. شروعاتي سالن ۾ اهي يا ته خوشامندڙ مائٽ هوندا هئا يا وري فرمانبردار نوڪر. لوئبرگ اسڪوائر ۾ واقع ارڙهين صدي ۾ ٺهيل ان گهر جي آخري ماڙ وليم لاءِ وقف ٿيل هئي، جنهن ۾ رڳو رانديڪا سٽيل هئا. هن لاءِ رکيل نرس لاءِ هڪ الڳ بيڊ روم ۽ ويهڻ وارو ڪمرو ٺهرايو ويو هو.

رچرڊ، ٻار واري جڳهه ڪان ايترو پري هو جو ڪيس هن جا مسئلا يعني ڏند اچڻ، ڇديون مٿائڻ ۽ بي سريون رڙين ٻڌڻ ۾ نه اچن. پهريون آواز، پهريون ڏند، پهريون پير ڪٽڻ، ۽ پهريون پيرو ڳالهائڻ جهڙيون سڀ ڳالهيون وليم جي ماءُ خانداني ڪاپي ۾ لکندي رهي. پر هن جي ماءُ ايني کي ان ڳالهه تي حيرت هئي ته ٻار جي وڏي ٿيڻ جي رفتار ٻين ٻارن وانگر هئي.

انگلستان ڪان در آمد ٿيل نرس ڪيس وڏي ڍنگ ۽ ڏيانءُ سان هن کي نپائي رهي هئي، وليم جو پيءُ روزانو شام جو ڇهين وڳي هن کي ڏسڻ ايندو هو. هن ٻار سان ٻاراڻي ٻولي ۾ ڳالهائڻ ڪان انڪار ڪري ڇڏيو هو. ٻئي ڇٽا هڪ ٻئي کي تڪيندا رهندا هئا. وليم پنهنجي پيءُ جي آن اگر کي مضبوطيءَ سان جهلي وٺندو هو، جنهن سان هو ڪاتا چيڪ ڪندو هو. هڪ سال جي ڀڄاٽيءَ تي ٻار کي پيءُ سان هيٺ ملڻ لاءِ اچڻ جي اجازت ڏني وئي.

رچرڊ ڳاڙهي رنگ جي چمڙي واري ڍڳهي آرام ده ڪرسي تي ليٽيو پنهنجي پٽ کي ٻانبڙا پائيندي ڏسندو هو، جيڪو سڄي گهر جي فرنيچر جي هيٺان گهمندو رهندو هو. رچرڊ اندازو لڳايو ته هن جو پٽ سينيئر ٿيندو ڇو ته هو ان وقت سيني جي اڳيان ظاهر ٿيندو هو جڏهن ڪنهن کي به ان جي اميد ڪونه هوندي هئي. تيرنهن مهينن جي عمر ۾ وليم پنڌ ڪرڻ شروع ڪيو، هن جو پهريون لفظ هو"دادا". جيڪو سندس ناني ۽ ڏاڏي ٻنهي کي وڻيو، ٻئي پابنديءَ سان ڪيس ملڻ ايندا هيون، ٻئي جٽيون، وليم جي گاڏي کي ڌڪينديون ته ڪونه هيون پر هو هر خميس ڏهاڙي شام ڏاري نرس جي پنيان هلڻ ۾ پنهنجي عزت سمجهنديون هيون. ٻين ٻارن کي ڏسنديون هيون، جيڪي باقائدي سان ڪونه ايندا هئا، ٻيا ٻار سرڪاري باغن ۾ بدڪن کي داڻو وجهندا هئا، پر وليم مسٽر جيڪ گارڊنر جي عاليشان محل پرسان ٺهيل ساحلي ڍنڍ تي هنج پکين کي داڻو وجهندو هو.

جڏهن ٻه سال گذريا ته ناني ۽ ڏاڏي، ايني جي ڪنن تي اها ڳالهه وڌي ته هاڻي ٻيو ٻار پيدا ڪجي ۽ جلد ئي ايني پيٽ سان ٿي وئي. پر ايني جڏهن چوٿين مهيني سان هئي ته هن جو رنگ پيلو ٿي ويو هو ۽ پريشان رهڻ لڳي هئي.

ڊاڪٽر مڪينزي جڏهن هن جي چڪاس ڪئي ته ٿورو پريشان ٿي ويو ۽ جڏهن سورنهين هفتي ايني جو ٻار ضائع ٿي ويو ته ڊاڪٽر کي ڪا حيرت ڪونه

تي. هن اينيءَ کي ٻڌايو ته جڏهن هو پيٽ سان ٿئي ٿي ته کيس هاءِ بلڊ پريشر ٿي وڃي ٿو. جنهن جو اڃان تائين علاج دريافت نه ٿيو آهي، سو کيس صلاح ڏنائين ته هاڻي ٻيو ٻار ڄڻڻ جي ڪوشش سندس زندگي کي خطري جو باعث ٿي سگهي ٿو.

ايني پنهنجا ڳوڙها روڪي اهو سوچڻ لڳي ته سندس مستقبل .وڏيڪ ٻارن کانسواءِ ڪيئن گذرندو.

"ڪ سان ٻيهر اهڙو مسئلو ڪونه ٿيندو." هن ڊاڪٽر کان ٻيهر پڇيو ته شايد ڪا اميد هجي.

"اگر ايئن نه ٿيو ته مون کي حيرت ٿيندي. مون کي اهو چوڻ تي افسوس آهي پر مان توهان کي صلاح ڏيندس ته ڪنهن به صورت ۾ ٻئي ٻار پيدا ڪرڻ جي ڪوشس نه ڪجو."

"پر مون کي ڪو فرق ڪونه پوندو اگر ڪجهه مهينن تائين منهنجو رنگ پيلو رهيو ته....."

"مان رنگ پيلو ٿي وڃڻ جي ڳالهه نٿو ڪريان، ايني، پر مان چوان ٿو ته پنهنجي زندگيءَ کي داءَ تي نه لڳاءِ."

رچرڊ ۽ اينيءَ لاءِ اهو ڏکيو مرحلو هو، ٻئي ڄڻا پنهنجي والدين کي اڪيلا هئا چو ته ٻنهي جا پيءَ وقت کان اڳ فوت ٿي ويا هئا، هنن ٻنهي سوچيو هو ته هو گهڻا ٻار پيدا ڪندا.

"هينئر جوان عورت لاءِ ڪرڻ لاءِ ڇا رهيو آهي."

ناني، ڏاڏيءَ کان پڇيو، ڪنهن به شخص ٻيهر ان موضوع تي ڪونه ڳالهايو وليم ٻيهر سيني جي توجهه حاصل ڪرڻ لڳو.

☆......☆......☆

رچرڊ، 1904ع ۾ پنهنجي پيءُ جي مرڻ کانپوءِ ڪين اينڊ ڪٿبوٽ بئنڪ ۽ ٽرسٽ ڪمپني جو صدر بڻيو ۽ هميشه پنهنجي ڪم ۾ ٻڏل رهندو هو. سندس بئنڪ، اسٽيٽ اسٽريٽ تي واقع هئي ۽ ان جا دفتر نيويارڪ، سانفرانسڪو ۽ لنڊن ۾ هئا. ان سان فرانسڪو واري آفيس وليم جي ڄمڻ کانپوءِ رچرڊ لاءِ مسئلو پيدا ڪيو هو، ڇو ته اها، آفيس، ڪروڪر نيشنل بئنڪ ڪيليفورنيا بئنڪ ۽ ويلسن فارگوا سان گڏ، 1906 واري وڏي زلزلي ۾ ڊهي پئي هئي.

رچرڊ، ڏاهو شخص هو، هن ان آفيس جي اڳواٽ انشورنس ڪرائي ڇڏي هئي. هن کي ٽڪو ٽڪو واپس مليو، پر عمارت جي ٻيهر تعمير لاءِ هن وڏي پيچ ڊڪ ڪئي.

هن نئين آفيس آڪٽوبر 1907 ۾"يونين اسڪوائر" ۾ کولي. ٺيڪ ان وقت کيس ٻين مسئلن تي توجهه ڏيڻي پئي ڇو ته نيويارڪ جي ڪيترين ننڍين بئنڪن مان ڪاتيدارن وڏيون رقمون ڪڍرائي رهيا هئا، جنهن سبب بئنڪن جو ڏيوالو نڪرڻ شروع ٿي ويو هو. جي پي مورگن، پنهنجي نالي سان نهيل بئنڪ، جي چيئرمين، رچرڊ کي دعوت ڏني، هن گهوٽالي کي گڏجي منهن ڏجي. رچرڊ ڳالهه مڃي ورتي، هڪ ڪنسور شيم جوڙيو ويو، جنهن ان گهوٽاليءَ جو مڙسيءَ سان مقابلو ڪيو. گهوٽالو ختم

ٽيڻ لڳو پر رچرڊ جون ڪيتريون ئي راتيون حرام ٿي ويون.

ٻئي پاسي وليم زلزلن ۾ بند ٿيندڙ بئنڪن کان بيخبر سڪون سان ستو رهيو. هن لاءِ هنج پڪين ڪي ڏاڍو وجهڻ ۾ مختلف علائقن ۾ پنهنجن مائٽن وٽ گهمڻ وڌيڪ ضروري هو.

ايندڙ سال بهار جي مند ۾ رچرڊ، هينري فورڊ نالي هڪ همراهه جي هڪ منصوبي ۾ سيڙپ ڪئي، جنهن جي دعويٰ هئي ته هو ماڻهن لاءِ هڪ موٽرڪار تيار ڪندو. بئنڪ، مسٽر فورڊ جي مان ۾ مانجهاندو ڏنو. رچرڊ ڪي مني چري سان ڪٺو ويو ۽ ڪيس اٺ سؤ پنجاهه ڊالر جي وڏي رقم عيوض ،ماڊل ڪار ڏني وئي. هنيري فورڊ، رچرڊ کي پڪ ڏياري ته هن جي بئنڪ جي پنيرائي جي ڪري ڪار جي رقم ٿي سئو پنجاهه ڊالرن تائين گهٽجي ويندي، جنهن ڪري گهڻا ماڻهو گاڏي خريد ڪندا، جنهن سان منافعو وڌندو ۽ آخرڪار بئنڪ ٠ کي پڻ فائدو ٿيندو. رچرڊ هن جي پنيرائي ڪئي ۽ اهو پهريون پيرو هو جو هن هڪ اهڙي شخص لاءِ وڏي سيڙپ ڪئي هئي، جيڪو پنهنجي شئي جي قيمت اڌ جيتري ڪرڻ ٿي چاهي ته جيئن وڌيڪ گاڏيون وڪڻي سگهي.

رچرڊ شروع ۾ ڪجهه سوچ ۾ هو ته ڪاري رنگ جي اها ڪار، هڪ بئنڪ جي چيئرمين طور مناسب نه هوندي، پر جڏهن ماڻهو هن جي ڪار کي شوق منجهان ڏسندا هئا ته هن جي سوچ تبديل ٿي وئي. مسٽر فورڊ سان هن جو سدائين هڪ ڳالهه تي جهيڙو هو ته ڪار ڪيترن ئي رنگن ۾ تيار ڪئي وڃي. پر فورڊ جو چوڻ هو ته اگر ڪار جي قيمت گهٽائڻي آهي ته اها صرف هڪ ڪاري رنگ ۾ تيار ڪئي وڃي. ايني پنهنجي مڙس کان وڌيڪ احتياط پسند هئي، هن ان وقت تائين ڪار ۾ سفر نه ڪيو، جيستائين سندس ڪئبوٽ خاندان پڻ اها خريد نه ڪئي.

وليم کي ڪار ڏاڍي پسند آئي، جنهن جي اچڻ سان هن جي ٻارن واري گاڏيءَ مان جند ڇٽي. ڪار هلائڻ لاءِ ڊرائيور رکيو ويو. وليم کي هن جو چشمو ۽ سدائين گڏ رهندڙ نرس جي "هيٽ" وڻندي هئي. سندس ناني ۽ ڏاڏي پڪو پهه ڪيو ته هو ان نياڳي مشين (ڪار) ۾ ڪڏهن به سفر نه ڪنديون ۽ ان ارادي تي قائم رهيون. بهرحال سندس ڏاڏيءَ جو جنازو موٽر ڪار ۾ رکي قبرستان نيو ويو پر هن کي اها خبر پئجي ڪونه سگهي.

☆......☆......☆

ايندڙ ٻن سالن ۾ بئنڪ سان گڏوگڏ وليم به طاقت ۽ سائز ۾ وڌندو ويو. آمريڪين هن جي بئنڪ ۾ ببهر پيسو سيڙائڻ شروع ڪيو هو جيڪو وري رچرڊ ميساچوسيٽس ۾ واقع پنهنجي چمڙي جي فئڪٽري کي وڌائڻ لاءِ سيڙايو. رچرڊ جي خواهش هئي ته هن جو پٽ ۽ سندس بئنڪ حير انگيز حد تائين ترقي ڪن ۽ وڌن. وليم جڏهن پنجن سالن جو ٿيو، ته پٽس ڪيس عورتن جي هٿن مان ڇڏائي، ذاتي استاد"مسٽر منرو"

جي حوالي ڪيو، جنهن کي چار سؤ پنجاهه ڊالر ساليانو معاوضي تي رکيو ويو هو. ڪيس انهن انن درخواست ڏيندڙن مان چونڊيو ويو هو، جن کي رچرڊ جي ذاتي سيڪريٽري قابل سمجهي چونڊيو هو. مسٽر منرو کي ذميواري ڏني وئي ته هو ٻارنهن سالن جو ٿيڻ تي وليم کي ان قابل بڻائي جو ڪيس سينيٽ پال جي اسڪول ۾ داخلا ملي وڃي. ٽيويهه سالن وارو مسٽر منرو ايڊبنرگ يونيورسٽيءَ ۾ انگريزي جو استاد هو.

وليم تمام جلد لکڻ ۽ پڙهڻ سکي ورتو، پر هن جو وڌيڪ شوق حسابن ۾ هو. ڪيس استاد کان شڪايت هئي ته حساب جو سبق تمام ننڍو آهي. پڻس به اها ڳالهه نوٽ ڪري ورتي ته روزانو جي سبق جو وڏو حصو حسابن تي ٻڌل هجي. ڪين کي جڏهن استاد جي پڙهائي نا مڪمل لڳي ته هو پنهنجن ويجهن مائٽن سان حسابن بابت بحث ڪرڻ لڳو، جن کي ضرب، ڪٽ، ونڊ ۽ وياج ۽ وياج مٿان وياج جا فارمولا سمجهه ۾ ئي ڪونه ايندا هئا.

☆......☆......☆

رچرڊ جا مسئلا هينئر وڌندا ٿي ويا. هن جي لنڊن جي برانچ جي مئنيجر جو سنڌس آفيس ۾ وينئي موت ٿي ويو هو. رچرڊ کي هرحال ۾ اتي پهچڻو هو. رچرڊ پنهنجي گهر واريءَ کي چيو ته هو ۽ وليم ساڻس گڏجي هلن، ته جيئن يورپ جو سير به ٿي ويندو ۽ ٻار اهي جڳهيون اکين سان ڏسي سگهندو، جنهن بابت مسٽر منرو ڪيس ٻڌايو هو. ايني ڏاڍي خوش هئي، هو ڪڏهن به يورپ ڪونه گهمي هئي. هن ٽي وڏيون پيٽيون پنهنجن نون ۽ خوبصورت ڪپڙن ۽ ضروري سامان سان ڀريون پر وليم کي ان ڳالهه جو ڏک ٿيو ته ماڻس هن کي سائيڪل کڻي هلڻ جي اجازت ڇو نه ڏني. هو ريل ذريعي نيويارڪ روانا ٿيا، جتان سامونڊي جهاز وسيلي هو سائوٿ هيمپسٽن ويٺا هئا. شهر جي گهٽين ۾ پناهگيرن کي ريڙها ڇڪيندي پنهنجو سامان وڪڻندو ڏسي ايني ڏڪجي وئي، ڪيس خوشي هئي ته هو جهاز جي ڪئبن ۾ محفوظ آهي.

ٻئي پاسي وليم نيويارڪ جي سائيز ڏسي حيران ٿي ويو. هينئر تائين هن سمجهيو پئي ته هن جي پيءُ جي بئنڪ جي عمارت گهٽ ۾ گهٽ آمريڪا ۾ ته ٻين عمارتن کان وڏي آهي. هن جي خواهش ٿي ته سفيد ڪپڙا پهريل همراهه کان گلابي ۽ ڦڪي رنگ واري آئس ڪريم خريد ڪري، پڻس سنڌس هڪ به نه ٻڌي، ڇو ته هو ڪليا پئسا رکندو ئي ڪونه هو.

وليم کي سامونڊي جهاز پهرين نظر ئي وڻي ويو ۽ جلد ئي جهاز جي ڪپتان سان گهرائپ ٿي ويس. جنهن هن کي سڄو جهاز گهمايو ۽ ان جا راز ٻڌايا رچرڊ ۽ ايني، جيڪي ڪپتان جي ٽيبل جي پرسان ويهندا هئا، اهو ضروري سمجهيو ته ڪپتان سان معذرت ڪن ڇو ته وليم هر وقت جهازن جو وقت ضائع ڪندو رهندو هو.

"بلڪل به نه،" اچي ڏاڙهي واري

شريف شخص ڇيو.

"مان ۽ وليم اڳ ۾ ئي سنا دوست آهيون، پر ڪاش مان، وقت رفتار ۽ مفاصلي بابت پڇيل هن جي سوالن جو جواب ڏئي سگهان. مان روزانو فرسٽ انجنيئر سان گڏ اينڊڙ ڏينهن جي سفر جي مشڪلاتن جو اندازو لڳائڻ ۽ اهي خيريت سان گذري وڃڻ بابت منصوبا جوڙڻ ۾ صرف ڪندو آهيان."

ڇهن ڏينهن جي سفر کان پوءِ جهاز سائوٿ هيمپسٽن پهتو. وليم جي دل نه پئي چئي ته هو اهڙي عاليشان جهاز کي ڇڏي پر سامهون هنن جو انتظار ڪندڙ شاندار" رولس رائس" هن کي لنڊن جي خوبصورتي ڏيکارڻ لاءِ تيار بيٺي هئي. رچرڊ ان وقت ئي اهو فيصلو ڪيو ته نيويارڪ واپسيءَ تي اها ڪار پاڻ سان گڏ کڻي ويندو.

رچرڊ جي زندگيءَ جو اهو واحد فيصلو هو جيڪو هن پنهنجي مزاج جي خلاف ڪيو. هن ايني کي ٻڌايو ته هو اها ڪار، هينري فورڊ کي ڏيکارڻ چاهي ٿو. ڪين خاندان جڏهن به لنڊن ويندو هو ته"پڪاڊلي" جي مهانگائي علائقي ۾ رهندو هو. رچرڊ جو دفتر ان علائقي جي ويجهو واقع هو. رچرڊ پنهنجي آفيس ۾ مصروف رهندو هو ، جڏهن ته ايني ء وليم کي لنڊن ٽاور، بڪنگهم پئلس ۽ گارڊس جي تبديلي ڏيکاري. وليم کي سڀ شيون ڏاڍيون وڻيون سواءِ انگريزن جي لهجي جي، جيڪو سمجهڻ ۾ کيس ڏکيائي ٿي رهي هئي.

"امان، هي اسان وانگر ڇو نٿا ڳالهائن." هن ماءُ کان پڇيو ۽ کيس حيرت ٿي ته انگريزيءَ ۾ پڇيل اهو سوال صحيح ڪونه هو. وليم جو دلچسپ مشغلو بڪنگهم پئلس ٻاهران بيٺل ڳاڙهي وردي پاتل سپاهين کي ڏسڻ هو. هي ڪوشش ڪندو هو ته سپاهي هن سان ڳالهه ٻولهه ڪن پر هو سدائين خلا ۾ گهوريندا رهندا هئا ۽ اک به ڪونه ڇنڀيندا هئا.

"ڇا اسان هڪڙو سپاهي پنهنجي گهر وٺي وڃي سگهون ٿا؟" هن ماءُ کان پڇيو.

"نه منهنجا ٻچا! هنن کي بادشاهه جي حفاظت لاءِ هتي ئي رهڻو آهي."

"پر هن وٽ ته ڪيترائي موجود آهن، ڇا مون کي هڪڙو ملي سگهي ٿو؟"

هڪ خاص نظر ڪرم طور، رچرڊ هڪ شام هنن جي نان ڪئي ۽ کين لنڊن جي هڪ مشهور ٿيٽر ۾ هڪ ڊرامو ڏيکارڻ وٺي ويو. وليم کي اهو ڊرامو ڏاڍو وڻيو، بعد ۾ هنن پڪا ڊليءَ ۾ هڪ هنڌ ويهي چانهه پيتي. ايني وليم کي اجازت ڏني ۽ هن به "ڪريم بن" ۽ هڪ "ڊونٽ" خريد ڪيو. وليم کي ته چڻ چسڪو لڳي ويو، هو روزانو بن ۽ ڊونٽ کائڻ اتي ايندو هو.

☆......☆......☆

وليم ۽ ماڻس لاءِ ته موڪلون چڻ جلدي پوريون ٿي ويون هيون پر رچرڊ پنهنجي ڪم مان مطمئن ٿي واپسي جي ڏينهن جو انتظار ڪرڻ لڳو. هن هڪ نئون چيئرمين مقرر ڪيو هو. بوسٽن مان روزانو اينڊڙ تارن کيس پريشان ڪري

چڏيو هو. رچرڊ جلدي واپس وڃي پنهنجو ڪم سنڀالڻ تي گهريو. اهڙي هڪ تار ذريعي ڪيس ٻڌايو ويو ته جنهن ڪپهه جي فئڪٽريءَ ۾ هنن جي بئنڪ وڏي سيڙپ ڪئي هئي. ان جي پنجويهه هزار مزدورن هڙتال ڪري ڇڏي آهي. هنن جو جهاز ٽن ڏينهن ڪانپوءِ واپس وڃڻو هو. وليم انتظار ڪري رهيو هو ته جلد ئي واپس وڃي مسٽر منرو کي پنهنجي سفر جا احوال ٻڌاءِ. هن کي سڄي سفر ۾ تيئر ڏاڍو وڻيو هو. ايني کي گهر واپس وڃڻ جي خوشي هئي، پر هن ۽ وليم وانگر گهمڻ ڦرڻ مان ڏاڍو مزو ورتو.جو ته هن جي شاندار ڪپڙن ۽ خوبصورتيءَ جي ماڻهن دل کولي تعريف ڪئي هئي.

آخري دعوت طور، ايني وليم کي ايٽن اسڪوائر، ۾ ڏنل چانهه جي دعوت تي وٺي وئي، جيڪا هنن جي رواني ٽيڻ ڪان هڪ ڏينهن اڳ هئي. اها دعوت لندن واري برانچ جي نئين چيئرمين جي زال ڏني هئي. هن عوت کي پٽ اسٽوئرٽ، نالي هڪ پٽ هو، جيڪو انن سالن جو هو. گذريل ٻن هفتن ۾ وليم ۽ هن ۾ ڪافي گهري دوستي ٿي وئي هئي، ان دعوت ۾ ڪو گهڻو مزو ڪونه ٿيو جو ته اسٽوئرن بيمار ٿي پيو هو. ان کي ڏسي وليم ماءُ کي ٻڌايو ته هو به جلد بيمار ٿي پوندو. ايني ۽ وليم وقت کان اڳ ئي هوٽل واپس اچي ويا.

واپس اچي هي پنهنجو سامان پيڪ ڪرڻ لڳي، حالانڪ هن کي پڪ هئي ته وليم اسٽوئرٽ کي خوش ڪرڻ لاءِ ناٽڪ ڪيو هو، پر جڏهن رات جو سمهڻ مهل هن وليم جي نرڙ تي هٿ رکي چڪاس ڪيو ته ڪيس هلڪو بخار محسوس ٿيو.

رات جي ماني تي هن رچرڊ کي اها ڳالهه ٻڌائي.

"شايد گهر واپس وڃڻ جي خوشيءَ جي اثر هجي."هن بي پرواهيءَ مان چيو.

"ايئن ئي هجي." ايني وراڻيو" ڇهن ڏينهن جي ڊگهي ساموندي سفر دوران مان ڪيس بيمار ڏسڻ نه ٿي چاهيان.ءِ

"هي سياٽي تائين ٺيڪ ٿي ويندو." رچرڊ ٻڌو اڻ ٻڌو ڪندي چيو.

پر ٻئي ڏينهن صبح جو جڏهن ايني وليم کي جاڳائڻ وئي ته هن جو جسم ننڍڙن ڳاڙهن چٽن ۾ جڪڙيل ڏٺائين. ڪيس هڪ سوُ ٽي ڊگري بخار هو. هوٽل جي ڊاڪٽر چڪاسڻ ڪانپوءِ ٻڌايو ته هن کي ارڙي ٿي آهي، هن حالت ۾ ساموندي سفر نه صرف وليم لاءِ پر ٻين مسافرن لاءِ به خطرناڪ آهي،، اتي رهڻ ۽ ٻي جهاز جو انتظار ڪرڻ ڪانسواءِ ڪو چارو ڪونه هو. رچرڊ وڌيڪ ٽي هفتا ترسي نه پئي سگهيو. سو ان واپس وڃڻ جو ارادو ڪيو. نه چاهيندي به ايني ڪيس اڪيلو واپس وڃڻ جي اجازت ڏني. وليم پيءُ کي منٿون ڪيون ته ڪيس به ساڻ وٺي وڃي. هن لاءِ اهي ايڪويهه ڏينهن هڪ وڏو عرصو هو. رچرڊ سختيءَ سان پٽ کي سمجهايو ته هن جي طبيعت صحيح نه آهي. هن ڪين هڪ نرس رکي ڏني. ايني رولس رائس ۾ چڙهي رچرڊ سان گڏ سائوٿ هيمپسٽن تائين آئي.

"چرڊ، لندن ۾ تو ڪان سواءِ مان اڪيلي ٿي ويندس." موڪلائڻ مهل هيءَ

جذباتي ٿي وئي، حالانڪ ڪيس خبر هئي تہ رچرڊ کي اهو ناپسند هو.

"مان پڻ تو ڪانسواءِ بوسٽن ۾ اڪيلائپ محسوس ڪندس." هن چيو پر سندس ذهن هڙتالي مزدورن بابت سوچي رهيو هو.

☆......☆......☆

ايني ريل رستي لندن واپس آئي، حيرت ۾ هئي تہ سندس اهي ٽي هفتا ڪيئن گذرندا. وليم آرام سان رات گذاري. صبح جو ڳاڙها نشان ڪجھ گھٽيا هئا. ڊاڪٽر ۽ نرس ان ڳالھ تي يڪراءِ هئا تہ وليم آرام ڪري. ايني واندڪائي ۾ ڪتنب وارن کي ڊگھا خط لکڻ ۾ گذاريندي هئي. جڏهن تہ وليم نہ چاهيندي بہ بستري ۾ آرام ڪندو رهندو هو. پر خميس ڏينهن هي صبح جو سوير اٿيو ۽ پنهنجي ماءُ جي ڪمري ۾ هليو ويو. هن جي طبيعت گھڻي بهتر هئي. هو بستر تي چڙهي ماءُ جي پير ۾ ويهي رهيو. هن جي ٽڏڻ هٽڻ ايني کي ننڊ مان جاڳائي وڌو. ايني هن کي چاق ڏسي خوش ٿي. هن فون ڪري پنهي لاءِ ناشتو ڪمري ۾ آڻڻ جو آرڊر ڏنو. گهٽ ۾ گهٽ رچرڊ اهڙوسندس لاڏ ڪوڏ ڪونہ ڪري ها.

دروازو هوريان کڙڪيو ۽ سنهڙي ۽ ڳاڙهي پوشاڪ پهريل بيرو، چاندي جي وڏي ٿالهيءَ ۾ ناشتو کڻي آيو. آنا، پيگل گوشت، ٽماٽر ساس، رئوسٽ ککڙ ۽ مربو، هڪ مزيدار ناشتو. وليم ڪاڏي کي بکايل نظرن سان ڏسڻ لڳو ڇڻ وڏي عرصي کان پيٽ پري ڪاڌو نہ کاڌو هئائين.

ايني بعضي صبح جو اخبار پڙهندي هئي. رچرڊ لندن اچڻ تي سدائين"دي ٽائيمز" اخبار پڙهندو هو سو بئنڪ انتظاميا هن پيري بہ هن جي هوٽل ۾ اها اخبار لڳرائي هئي.

"هي ڏس،" هن اندرين صفحي تي هڪ تصوير ڏسندي چيو" بابا جي جهاز جي تصوير. اما! تـبـاهـي، جو مطلب ڇا آهي."

اخبار ۾"ٽائٽينڪ" جي هڪ وڏي تصوير ڏنل هئي. ايني پنهنجي خانداني مرتبي کي وساري اوچنگارون ڏئي روئڻ لڳي ۽ پنهنجي اڪيلي پٽ کي ڀڪلي سان لڳايو. ڪيترن ئي منٽن تائين هڪ ٻئي کي چنبڙيون ئي بستري تي ويٺا رهيا، وليم کي ڪجھ سمجھ ۾ نہ آيو. ايني سمجهي وئي تہ هن ٻنهي هڪ اهڙو شخص وڃايو آهي، جنهن کي هو هن دنيا ۾ سڀ کان گهڻو پيار ڪندا هئا.

☆......☆......☆

اسٽوئرٽ جو پيءُ، سرپيئرس ڪيمبيل جلد ئي هوٽل جي سويٽ نمبر 107 تي پهتو. هو ورانڊي ۾ انتظار ڪندو رهيو جيستائين بيواھ هڪ ڪارو وڳو پائي اتي پهتي. ڪپڙن جي ڍير ۾ اهو هڪڙو ئي وڳو ڪارو هو. وليم ڪپڙا پاتا، ڪيس اجا تائين"تباهي" جو مطلب سمجھ ۾ نہ آيو هو.

ايني، سرپيئرس کي چيو تہ هن جي پٽ کي ان حادثي جي مڪمل نتيجي بابت ٻڌائي. ڳالھ ٻڌي وليم صرف ايترو چيو" مان گڏ وڃڻ ٿي چاهيو پر ڪنهن بہ اجازت نہ ڏني" هو بلڪل نہ رنو جو تہ هو اهو مڃڻ

لاءِ بلڪل تيار ڪونہ هو تہ سندس پيءُ مري سگهي ٿو. هي ٻچي ويلن مان هوندو.

جهاز مان ٻچي ويلن جي لسٽ ۾ اينی بار بار ڏسندي رهي ۽ موٽي آيلن ڪان پڇندي رهي. جن ڪيس ٻڌايو تہ رچرڊ ڪنهن کي ڪونہ مليو آهي، شايد ٻڏي ويو هجي. هڪ هفتي ڪان پوءِ وليم بہ پنهنجي پيءُ جي زنده هئڻ جي اميد ختم ڪري ڇڏي.

☆......☆......☆

اينی لاءِ ڏاڍو ڏکيو هو تہ هو ساڳئي جهاز ۾ واپس وڃن جنهن ۾ هتي آيا هئا، پر وليم کي اتساهہ هو، هو ڪيبرائي ڪلاڪ آبزر ويشن ڊيڪ تي ويهي پاڻي کي تڪيندو رهندو هو.

"سياٽي مان هن کي ڳولي وٺندس" هن پنهنجي ماءُ سان واعدو ڪيو، پهريان تہ ان ۾ اعتماد هو پر بعد ۾ اهو ڪوڪلو پئي لڳو.

"وليم ائنٽلانٽڪ ۾ ٽن هفتن تائين ڪير بہ زنده نہ ٿو ٻچي سگهي.۽

."منهنجو پيءُ بہ نہ؟"

"ها تنهنجو پيءُ بہ نہ."

جڏهن اينی بوسٽن واپس پهتي تہ ماٽسن ۽ سس، ريڊ هائوس ۾ هن جو انتظار ڪري رهيون هيون، ڪين سونپيل نئين ڪم جو ادراڪ هو.

پوڙهين جي ذميواري وڏي وئي هئي. هاڻ اينيءَ جي زندگيءَ جو مقصد وليم ڪانسواءِ ٻيو ڪجهہ ڪو نہ هو. وليم با اخلاق پرڏنگو هو. ڏينهن جو خاموشيءَ سان مسٽر منرو وٽ پڙهندو هو ۽ رات جو ماءُ جي هنج ۾ روئيندو رهندو هو.

"هن کي ٻين ٻارن جي صحبت گهرجي." پوڙهين اعلان ڪيو ۽ مسٽر منرو ۽ نرس جي صلاح کي پاسي تي رکندي وليم کي ساير اڪيڊمي موڪليائون تہ شايد ٻين ٻارن جي صحبت ۾ رهي هي پنهنجي پيءُ جو ڏک واري سوچ کي ختم ڪري سگهي.

رچرڊ پنهنجي پٽ لاءِ وڏي جائداد پٺيان ڇڏي ويو هو. وليم جي ايڪويهہ سالن جي ٿيڻ تائين اها جائداد خاندان جي ٽرسٽ وٽ رهڻي هئي. وصيعت ۾ هڪ وضاحت ڪيل هئي. رچرڊ جي خواهش هئي تہ وليم، ڪين ۽ ڪئبوٽ بئنڪ جو چيئرمين پنهنجي قابليت جي بنياد تي ٿئي. وصيعت جو اهو ئي حصو وليم کي تمام گهڻو وڻيو. چاڪاڻ تہ باقي ساري ملڪيت تہ چائي چم ڪان هن جي هئي. اينی کي پنج لک ڊالر شروع ۾ مليا جڏهن تہ ڪيس ساليانو هڪ لک ڊالر ٽيڪس ڪانپوءِ ملڻا هئا پر اگر هن ٻي شادي ڪئي تہ ڪيس اها رقم ڪو نہ ملندي. ان ڪان علاوه اينی کي بيڪن هل وارو گهر، اترين ساحل تي اڏايل گرمين وارو بنگلو، مائين ۾ هڪ گهر ۽ ڪيپ ڪاڊ پرسان هڪ ننڍو ٻيٽ پڻ حصي ۾ مليا جيڪي هن جي مرڻ ڪان پوءِ وليم کي ملڻا هئا. ٻنهي پوڙهين کي اڍائي اڍائي لک ڊالر مليا ۽ هڪ هڪ خط پڻ جنهن ۾ هنن جي ذميدارين جا تنصيل لکيل هئا. خاندان جو ٽرسٽ بئنڪ کي سنڀالڻو هو. جڏهن تہ ٽرسٽ مان حاصل ٿيندڙ رقم کي ٻيهر مختلف جڳهن تي سيڙائڻو هو.

☆......☆......☆

ناني ۽ ڏاڏي هڪ سال کان اڳ ماتم مان نہ نڪتيون. اپني اجان اٺاويهہ سالن جي هئي ۽ اهو پهريون پيرو هو جو هو پنهنجي عمر برابر لڳي رهي هئي.

اپني جي بر خلاف ٻنهي پوڙهين وليم کان پنهنجو غم لڪائي رکيو هو. جيستائين وليم ان بابت پڇيو.

"چا توهان بابا کي ياد ڪو نہ ٿيون ڪريو." وليم ڏاڏيءَ کان پڇيو. هن جون نيريون اکيون ڪيس پنهنجي پٽ جي ياد ڏياري رهيون هيون.

"بلڪل ياد آهي منهنجا ٻچا! پر رچرڊ کي اسانجي ايئن افسوس ڪرڻ تي ڪڏهن سٺو ڪو نہ لڳي ها."

"پر مان چاهيان ٿو تہ اسان ڪيس رڳو ياد ڪريون. هميشہ" وليم ٿڙڪندڙ آواز ۾ چيو.

"وليم، هاڻي جيئن تہ تون وڏو ٿي چڪو آهين. ان ڪري مان توکي ٻڌائڻ ٿي چاهيان تہ اسان سڀ رچرڊ کي ڪڏهن بہ وساري نہ سگهنداسين. پر هاڻي توکي پنهنجي ڪردار چڱيءَ طرح ادا ڪرڻو پوندو تہ جيئن تون اهو ڪجهہ ڪري سگهين جيڪو تنهنجي پيءُ چاهيو پئي. تون هاڻي هن خاندان جو سربراهہ ۽ وسيع ملڪيت جو مالڪ آهين"

وليم ڪجهہ نہ ڪڇيو. هينئر ڪيس حاصل ڪرڻ لاءِ هڪ وڏو مقصد هو. هن ڏاڏيءَ جي نصيحت هئينءَ سان هنڊائي ڇڏي. هن تڪليف ۾ بنا شڪايت جي جيئڻ جو گر سکي ورتو. ان ڏينهن کان هن وڏي محنت سان پنهنجي پڙهائي شروع ڪئي. وليم ان وقت ٿي مطمئن ٿيندو هو جڏهن ڏاڏي هن جي تعريف ڪندي هئي.

هر موضوع ۾ هي مهارت حاصل ڪرڻ لڳو. حسابن ۾ نہ رڳو پنهنجي هم ڪلاسين پر سڄي اسڪول کان اڳيرو هو. هر اها شئي جيڪا هن جي پيءُ حاصل ڪئي هئي، هن چاهيو پئي تہ ان ۾ اجا بہ اڳتي نڪري. وليم سدائين پنهنجي ماءُ جي ويجهو رهندو هو ۽ ٻارن سان ميل ميلاپ گهٽ رکندو هو.

☆......☆......☆

وليم جي ستين جنم ڏينهن تي ناني ۽ ڏاڏي صلاح ڪئي تہ هن کي هاڻي پيسي جي قدر بابت هدايت ڪجي.

هنن وليم کي هڪ ڊالر في هفتو خرچي ڏيڻ جي اجازت ڏني پر ڪيس چيائون تہ خرچ ٿيندڙ رقم جو حساب ڪتاب لکندو وڃي. وليم کي سائو چمڙو چڙهيل هڪ ليجر بڪ ڏنو ويو جنهن جي قيمت پنجانوي سينٽ هئي. اها رقم هن جي پهرين هفتي جي خرچي واري هڪ ڊالر مان ڪٽي وئي. ٻئي هفتي کان پوڙهين هر ڇنڇر تي هڪ ڊالر کي ورهائڻ لڳيون. وليم پنجاهہ سينٽ جي سيڙپ ڪئي. ويهہ سنيٽ خرچ ڪيا، ڏهہ سينٽ پسند جي خيراتي اداري کي ۽ ويهہ سينٽ ياڻ وٽ بچائي رکندو هو. ٽن مهينن کان پوءِ پوڙهين ليجر بڪ ۾ ان ۾ لکيل تفصيل چڪاسيا. جڏهن پهريان ٽي مهينا گذريا تہ وليم پنهنجو حساب ڪتاب رکڻ جي قابل ٿي چڪو هو. هن ان وقت اعلانيل بوائي اسڪائوٽس آف آمريڪا، کي هڪ ڊالر ۽ ويهہ سينٽ ڏنا ۽ چار ڊالر بچت ڪئي هئي. هن پنهنجي ڏاڏي کي چئي اها رقم جي - پي مورگن بئنڪ ۾

پنهنجي بچت کاتي ۾ جمع ڪرائي. هن ٽي ڊالر اسي سينٽ خرچ ڪيا هئا ۽ اجان هڪ ڊالر پاڻوڻ جمع ڪري رکيو هو. ليجر ڪي ڏسي پٽي پوڙهيون گهٽيونُ مطمئن هيون. ان ۾ ڪو شڪ ڪو نه هو ته وليم رچرڊ جو پٽ هو.

اسڪول ۾ وليم ٽورا دوست ناهيا هئا چو ته هو ڪئبوٽ، لوويل يا وري پاڻ کان امير خاندانن جي ٻارن کان سواءِ ٻين ٻارن کان سواءِ ٻين ٻارن سان دوستي ڪرڻ کان ڪيٻائيندو هو. هن جي اهڙي طبيعت جي ڪري هن جي ماءُ گهٽي فڪر مند هئي. اپني جي خواهش هئي ته وليم هڪ عام رواجي زندگي گذاري. دل ٽي دل ۾هو ليجر بڪ ۾ سيڙپ ڪاري جي منصوبي کي ناپسند ڪندي هئي. اپني جي خواهش هئي ته وليم جا دوست هن جي هم عمر ٻار هجن جيڪي هن سان راند روند ڪن ۽ هڪٻئي جا ڪپڙا ميرا ڪن ۽ نه کي اهي پوڙهن وانگر جيڪي هميشه صاف سٿرا رهن ۽ ڪمپنين جي رپورتن ۾ رڌل هجن. اپني چاهيو پئي ته وليم ٻين ٻارن وانگر زندگي گذاري، پر نه ته ڪڏهن هن کي ايتري همت ٽي جو هو پوڙهين کي اها ڳالهه چئي سگهي نه وري پوڙهيون ڪنهن ٻئي ٻار ۾ دلچسپي رکنديون هيون.

هن جي نائين جنم ڏينهن تي وليم پنهنجو ليجر ٻئي ساليانې چڪاس لاءِ پيش ڪيو. سائي ليجر ٻن سالن ۾ پنجاهه ڊالرن جي بچت ڏيکاري. هن اها ڳالهه فخر سان ٻڌائي ته هن جي- پي مورگن بئنڪ مان ان وقت پنهنجي سپ رقم ڪڍرائي ورتي هئي. جڏهن ڪيس بينڪ سيڙپڪار جي موت جي خبر آئي هئي چو ته هن کي ياد هو ته هن جي پيءُ جي وفات کان پوءِ ڪين ۽ ڪئبوٽ بينڪ جي شيئرز جي قيمت گهٽجي وئي هئي. وليم ٽن مهينن کان اها رقم ان وقت ٻيهر سيڙائي جڏهن ماڻهن کي اهو يقين ٿي ويو ته جي- پي مورگن بينڪ جهڙي وڏي بينڪ کي هڪ شخص جي مرڻ سان ڪوبه فرق نه پوندو.

پوڙهين وليم کي ان ڳالهه جي خوشيءَ سان اجازت ڏني ته هو پنهنجي پراڻي سائيڪل وڪڻي نئين سائيڪل خريد ڪري. ان بعد به هن وٽ هڪ سؤ ڊالر موجود هئا. جيڪي نيو جرسي جي اسٽينڊرڊ آئل ڪمپني ۾ سيڙايا ويا. وليم چاتو پئي ته تيل مان فائدو ئي فائدو ٿيندو. وليم ايڪويهين جنم ڏينهن تائين باقائدگي سان پنهنجو ليجر تيار ڪندو رهيو. اگر ٻئي پوڙهيون هن وقت زنده هجن ها ته ليجر ۾ سچي پاسي تي لکيل اثاثن جي تنصيل پڙهي فخر ڪن ها

(هلندڙ)

قول

* ٽن ڳالهين جي ڪري مون کي تڪليف پهچندي آهي، هڪ اهو دولت مند جيڪو محتاج ٿي وڃي، ٻيو اهو عزيز جيڪو ذلت ۽ خواريءَ ۾ مبتلا ٿي وڃي ۽ ٽيون اهو عالم جيڪو جاهل تي افسوس ڪري

افلاطون

* جيڪو الله جي ڪم ۾ لڳي ويندو آهي. اللهوري ان جي ڪم ۾ لڳي ويندو آهي.

حضرت ابو بڪر صديق رضہ الله تعاليٰ عنه

حضرت اليسع عليہ السلام

محبوب سمون

حضرت اليسع ع رب پاڪ جو نبي هو. پر هن جي نالي جي باري ۾ تمام ٿورن ماڻهن کي ڄاڻ آهي. اسان جي اها ڪوشش آهي تہ سنڌيءَ ٻوليءَ ۾ اهو ادب ڏيون جنهن جي اسان کي ضرورت آهي ۽ جيڪو يا تہ موجود نہ آهي يا وري ان مٿان گهڻو نہ لکيو ويو آهي. هي مذهبي سلسلو بہ انهيءَ ڏس جي هڪ ڪڙي آهي جنهن ۾ اسان اهڙن مضمونن تي لکائي رهيا آهيون جيڪي اسان جي پڙهندڙن کي ڪا نئين شيءِ يا ڄاڻ ڏيندا. اميد تہ پڙهندڙن کي هي لکت بيحد پسند ايندي.

رب پاڪ جي نبيءَ اليسع جي باري ۾ دلچسپ لکت

بحر ميت ۽ بحر گليلي جي وچ ۾ هڪ شهر "ابيل محولہ" واقع هو. هن شهر جي ڪناري "اردن" درياهہ وهي رهيو هو. اتي جي ماڻهن ٻيا ڪيترائي ڌنڌا اختيار ڪيا هئا. اتي کيتي ٻاري عام هئي. زمين زرخيز هئي ۽ پاڻيءَ جي اڻاٺ ڪا نہ هئي. اتي "ساقط" نالي شخص جي چڱي خاصي زمين هئي ۽ وٽس چوپائي مال جي بہ ڪا کوٽ ڪا نہ هئي. هن زمينون خاندان جي هڪڙي نوجوان جي حوالي ڪيون هيون. اهو نوجوان انهن ۾ هر هلائيندو ۽ ٻج ڇٽيندو هو ۽ فصل جي تياريءَ ۾ ڏاڍي محنت ڪندو هو. اهو شريف نوجوان پنهنجي سچائيءَ ۽ سچائيءَ جي ڪري گهڻو مشهور هو. سندس نالو "اليسع ع" هو.

هن کي ڪم ايمانداري ۽ ديانتداري سان ڪرڻ ڪانپوءِ بہ ڪنهن شيءِ جي گهٽتائي محسوس ٿي رهي هئي. ائين لڳي رهي هوس ڄڻ ڪيس ڪا شيءِ ملڻ واري آهي پر ملي نہ رهي هجي. جيڪو ڪم پاڻ ڪري رهيو هو اهو سندس نظر ۾ ڪم نہ هو. ڄڻ جيڪو ڪم ڪيس ڪرڻو هو اهو اڃا ڪيس مليو ئي نہ هو. ڪيس اهڙي شخصيت جو اوسيئڙو هو جنهن کان واقف تہ نہ هو پر اهو يقين هئس تہ اها هستي هڪ ڏينهن ڪيس ضرور پنهنجو ديدار ڪرائيندي.

هڪڙي ڏينهن پاڻ پنهنجي ڪم ۾ رڌل هئا ۽ ٻارنهن جوڙا ڏاندن جا هر هلائي رهيا هئا تہ اوچتو هڪڙو شخص سندس سامهون نمودار ٿيو. جنهن جي بت تي وڏا

وڏا وار هئا ۽ چمڙي جو پٽو چيلهہ کي چڪي ٻڌل هوس. ڪلهي تي هڪ وڏي چادر اهڙي طرح پيل هئس جو اڌ پٺيءَ تي پيل هوس ۽ اڌ سامهون ڇاتي ۽ ڏنُ وٽانَ ٽيندي ران تائين لٽڪيل هئي. انهيءَ ايوميءَ پري کان ڪيس اشارو ڏنو ڇڻ هو چئي رهيو هجي تہ "مون وٽ هليو اچ!" ۽ پوءِ چيائين تہ آئون "ڪوه سينا" جي پٺيءَ تي "ڪوه حوراب" جي هڪ غار ۾ رهيل هوس تہ مون کي هڪڙو غيبي آواز آئيو تہ "اي الياس! تون سگهو ابيل محولہ پچ ۽ اليسع ع سان ملاقات ڪر تہ هو تنهنجي جاءِ تي نبي ٿئي. تنهنڪري آئون سڌو تو ڏانهن پيو اچان" ائين چوندي حضرت الياس عليہ السلام پنهنجي ڪلهي تان چادر لاهي حضرت اليسع عليہ السلام جي ڪلهن تي وڌي. چادر پوڻ سان حضرت اليسع ع جي دنيا ئي مَٽجي ويئي. سندس دل ۽ دماغ جي عجيب حالت ٿي وئي. پوءِ ڏاندن جا جوڙا ۽ هر ڪٽي گهر ڏانهن راهي ٿيو. حضرت الياس عليہ السلام بہ ساڻس گڏ هو.

گهر وارا ان وقت حيران ٿي ويا جو اڄ پاڻ گهر وارن کان پڇڻ کانسواءِ ڍڳا ذبح ڪري ڇڏيا ۽ گوشت غريبن ۽ مسڪينن ۾ ونڊي ورڇي ڇڏيائين. اصل معاملو ڇا هو ۽ اهو سڀ ڪجهہ ڇا ٿي رهيوهو؟ ڪنهن بہ نٿي ڄاتو. پوءِ پاڻ گهر وارن سان اندر جو احوال اوريائين. "مون کي الياس ع جي حوالي ڪيو ويو آهي ۽ هاڻي آئون سموري زندگي ساڻن گڏ گذاريندس."

ان کانپوءِ پاڻ حضرت الياس ع سان اٿڻ ويهڻ، کائڻ پيئڻ، هلڻ چلڻ ۽ گهمڻ ڦرڻ شروع ڪري ڏنو. حضرت الياس ع سندس روحاني تربيت ڪندو رهيو ڇاڪاڻ تہ کانئس پوءِ حضرت اليسع ع کي ئي نبوت جا فرائض سرانجام ڏيڻا هئا.

انهيءَ وچ ۾ بادشاهہ "اخي اب" جي پٽ "اخزياه" جو واقعو درپيش آيو ۽ کيس سُڌ پئي تہ هتي هر طرف "بعل ديوتا" جي پوڄا ٿي رهي آهي ۽ بني اسرائيل پڻ بت پرستي ڏانهن لڙي پيا آهن. حضرت الياس ع انهيءَ ديوتا جي مخالفت ڪندو رهندو هو. حضرت اليسع ع کي هاڻي پروڙ پئجي ويئي تہ سندس قوم جو اصل مسئلو بت پرستي آهي ۽ سندن قوم هڪڙي خدا جي .تصور کان گهڻو پري هئي. پاڻ حضرت الياس ع کان پڇيائين تہ "سائين! اوهان پنهنجي قوم ۽ راڄ پاڳ جي پويان ڇو اچي پيا آهيو؟"

حضرت الياس ع وراڻيو "آئون انهن جي پٺيان ڪو نہ پيو آهيان پر اهي منهنجي پويان پئجي ويا آهن تہ آئون کين "بعل بت" جي پوڄا کان ڇو ٿو روڪيان ۽ هڪڙي خدا جي عبادت جي ڳالهہ ڇو ٿو ڪريان؟"

حضرت اليسع ع پڇيو، "ڇا اوهانَ انهن کي پنهنجين ڪوشش سان روڪي سگهندا ۽ اهي بعل بت جي پوڄا کان جهلجي ويندا؟"

حضرت الياس ع جواب ڏنو "آئون نٿو سمجهان تہ منهنجي ڪوشش جو ڪو نتيجو نڪرندو. مون کي تہ حڪم ڏنو ويو آهي. آئون انَ جي تعميل ڪري

رهيو آهيان."

حضرت الياس ع ڪجهه اباڻڪو نظر اچي رهيو هو ۽ حضرت اليسع ع محسوس ڪري رهيو هو ته الياس عَ ساڻس وڌيڪ وقت رهي نه سگهندو ۽ هر هر هئين چوندو هو ته "خدا جو سُنهن! آئون توکي نه ڇڏيندس."

حضرت الياس ع ڪيترائي ڀيرا اليسع ع کان الڳ ٿيڻ گهريو. پر اليسع ع سندس ساٿ نه ڇڏيو. ايتري قدر جو حضرت الياس ع شهر مٽيندو رهندو هو ته اليسع ع به ساڻس هلڻ لاءِ تيار ٿي پوندو هو. نيٺ ٻنهي جڻن کي گس ۾ پنجاهه پيغمبرن جا پٽ مليا . هي ٻئي ساڻن هلڻ لڳا. تان جو مڙيئي اردن درياهه جي ڪپ تي وڃي پهتا. هتي پنجاهه پيغمبر زادا هلڻ کان نابري واري بيهي رهيا ۽ ڪناري کان پري بيهي ٻنهي کي ويندي ڏسندا رهيا. درياهه جي ڪپ تي پهچي ٻنهي هيڏانهن هوڏانهن تي ڪري ٻيڙيءَ کي ڳولهڻ شروع ڪيو. جڏهن ٻيڙي نظر نه آئي ته حضرت الياس ع پنهنجي ڪلهن مان ڪٽي لاٿي ۽ ان کي ويڙهي پاٽيءَ تي هنيائين ته پاڻي ٻن ٽٽين ۾ ورهائجي ويو ۽ ان وچان پيچرو نهي پيو. حضرت الياس ع حضرت اليسع ع کي ساڻ ڪري پترڻ ٽپي هن پار پهتو ۽ کانئس پڇيائين ته "اي اليسع! ٻڌاءِ ته آئون تنهنجي واسطي ڇا ڪريان. ان کان اڳ جو آئون توکان ڌار ٿي وڃان!"

حضرت اليسع ع جواب ڏنو "آئون اوهان کي منٿ ٿو ڪريان ته اوهان جو ساٿ مون سان سدائين هجي."

حضرت الياس فرمايو ته "اهو ته ڏاڍو ڏکيو آهي. تڏهن به جيڪڏهن تون مون کي پاڻ کان ڌار ٿيندين ڏسين ته تنهنجي لاءِ ائين ئي ٿيندو. جيڪڏهن نه ته پوءِ ائين نه ٿيندو!"

اجان پاڻ ۾ ٻئي ڳالهائي رهيا هئا ته اوچتو هڪڙو باهه جو گولو مٿان کان هيٺ لهندي نظر آيو. ان مان باهه جو رٿ ۽ باهه وارا گهوڙا نمودار ٿيا. حضرت اليسع ع حضرت الياس ع کي رٿ ۾ وهندي ڏٺو ۽ پوءِ اهو رٿ باهه جي گولي ۾ غائب ٿي ويو. حضرت الياس ع، اليسع ع کان هميشه جي لاءِ ڌار ٿي چڪو هو. هيءُ نظارو پري کان پنجاهه پيغمبرزادا پڻ ڏسي رهيا هئا.

جهڙي طرح حضرت الياس ع، پاٽيءَ تي پنهنجي ڪٽي هڻي اليسع ع کي درياهه جي ٻئي پار وٺي ويو هو. اهڙي طرح حضرت اليسع ع پڻ حضرت الياس ع واري چادر لاهي پاٽيءَ کي هڻي درياهه پار ڪيو ۽ اچي پنجاهه پيغمبرزادن کي سمورو قصو ٻڌايائين.

پيغمبرزادن چيو "اوهان جيڪو ڪجهه اسان کي ٻڌائي رهيا آهيو تنهن کي اسان پاڻ هتان ڏسي رهيا هئاسون ۽ ويساهه نٿو اچي ته اوچتو رٿ ۽ اهي گهوڙا ڪٿان آيا. باهه جو گولو امالڪ ڪٿان آئيو ۽ اهو رٿ ۽ گهوڙا منجهس ڪيئن گم ٿي ويا. اسان ڀانئيون ٿا ته الياس ع اجا به انهن ٻهڙن ۽ جبلن ۾ هوندو يا ٻيلن ۽ رڻن پٽن ۾ ڪٿي هوندو اسان کيس ضرور ڳوليندا سون."

حضرت اليسع ع فرمايو "هاڻي توهان کين ڳولهي نه سگهندا جو انهيءَ کي

آئون ئي چاڻان ٿو يعني حضرت الياس ع کي آسمان تي نيو ويو آهي."

پر انبيازادا سندس ڳولها ۾ نڪري پيا. پوءِ ته گهڻا ڏونگر ڏوريائون ۽ جبل جهاڳيائون. رڻن پٽن ۾ رُليا ۽ ٻيلن ۽ جهنگن ۾ گهميا پر ڪٿي به الياس ع نظر نه آيو. نيٺ تڪجي اليسع وٽ پهتا ته سندن وات مان رڙ نڪري ويئي "ايلياه!" الياس ع جو روح اليسع ع جي مٿان ڪين نظر اچي رهيو هو.

هاڻي انبيازادن جو ٻيو رستو هو ۽ اليسع ع جي منزل ڪا ٻي هئي. پاڻ ڪجهه ڏينهن ريحا ۾ ترسيو پوءِ بيت ايل هليو ويو. اتان پوءِ ڪوه ڪرمل پهتو ۽ اتان ڪان سامرير ڏانهن منهن ڪيائين. هتي اخزياه بادشاهه جي موت ڪان پوءِ يورام جي تخت نشيني جو غلغو لڳو پيو. يورام به اخياب جو پٽ هو. اهو واقعو 488 ورهيه قيام مسيح ۾ پيش آيو.

............*

يورام کي بادشاهه بنجڻ ڪانپوءِ "بعل ديوتا" تي خاص ڌيان ڏيڻو پيو. هو ڏسندو پئي آيو ته بعل ديوتا جي ڪري سندس محل ۾ ڪيتريون تباهيون اچي چڪيون هيون ۽ هيءُ پڻ ڏٺائين ته بني اسرائيلين مان ڪو به ماڻهو سندس سلطنت ڪان مرعوب نه ٿي رهيو هو. اليسع ع بعل ديوتا کي گهٽ وڌ ڳالهائيندو رهندو هو پر کيس ڪجهه به ڪو نه ٿيندو هو. اهي مڙيئي مشاهدات کيس بعل ديوتا ڪان بدظن ڪري رهيا هئا. تنهن ڪري يورام جيئن ئي بادشاهه بڻيو تيئن پهرين ڪم اهو ڪيائين جو بعل ديوتا جو ٿنڀ پيچي چڏيائين ۽ حضرت اليسع ع اڳيان اهو ظاهر ڪيائين ته هو بعل ديوتا کي پسند نٿو ڪري.

جيستائين سندس پيءُ اخي اب جيئرو هو مواب جو بادشاهه ميشا، اخي اب کي هر سال 100000 (هڪ لک) رڍن ۽ 100000 (هڪ لک) گهيٽن جي ان ڏن طور ڏيندو هو پر اخي اب جي مرڻ شرط ئي هن اهو نذرانو ڏيڻ بند ڪري ڇڏيو هو.

يورام پنهنجي اقتدار ۽ وقارکي برقرار رکڻ واسطي شاهه يهوداه ۽ شاهه ادوم کي سهڪار لاءِ چيو. انهن ٽنهي گڏجي مواب جي بادشاهه تي حملو ڪري ڏنو. اجا جنگ جاري هئي ته شاهه يهودام شاهه ادوم کي چيو "يورام کي ساڻ ڪري پاڻ ٿيئي جڻ الياس ع جي جانشين اليسع ع وٽ هلون ۽ کانئس پڇون ته اسان ٽنهي موڙيُ مٿ تي مواب جي بادشاهه ميشا تي جيڪا چڙهائي ڪئي آهي، ان جو انجام ڇا ٿيندو؟"

يورام چيو، "ها اليسع ع کان پهرين به جڏهن ڪو مسئلو درپيش ايندو هو ته الياس ع ڏانهن رجوع ڪندا هئاسون ۽ جيڪو ڪجهه ٻڌائيندو هو سو اکر به اکر سچ ثابت ٿيندو هو."

ٽيئي ڄڻا حضرت اليسع ع وٽ پهتا ۽ هاڻي ٽنهي ۾ بحث ٿيڻ لڳو ته اهو سوال ان ڪان ڪير ڪندو؟ ٻنهي ڄڻن يورام کي چيو "الياس ع به جلعاد کان هلندي سامرير ۾ ترسيو هو ۽ هاڻي اليسع ع به هتي ئي ٽڪڻ فرمايو آهي، تنهن ڪري توکي اليسع ع کان سوال ڪرڻ

گهرجي. حضرت اليسع ع ڪرمل ٽڪريءَ جي هڪ پٿر تي ويٺو هو. يورام ايندي ئي سندس خوشامد ڪرڻ لڳو ۽ منٿون ڪرڻ ۽ پيرين پوڻ لڳو. پاڻ هن جي وينتيءَ کي فرمايائين "رب الافواج جو قسم، جنهن جي اڳيان آئون بيٺو آهيان، جيڪڏهن مون کي يهوذا جي بادشاهه جي خيال نه هجي ها ته تو کي گوارا ئي نه ڪريان ها."

يورام چيو، "سائين! مون کي هن جنگ مان هڪ وڏو نقصان هي پهچي سگهي ٿو ته هتي پاڻيءَ جي سخت اڻاٺ ٿي پوندي ۽ اسان جا ڍور ڍڳا ۽ رهٽ وهٽ پاڻيءَ کان محروم ٿي سگهن ٿا. اهڙي ڪا نظر ڪرم ڪريو جو جنگ به کٽي وڃان ۽ پاڻيءَ جي کوٽ وارو مانڊاڻ به ختم ٿي وڃي."

پاڻ يورام کي صلاح ڏنائين ته، "توهان هڪ ڏگهي کاهي کوٽيوءِ اهو نه سوچجو ته مجهس پاڻي ڪٿان ايندو؟ توهان جو ڪم آهي کڏ کوٽڻ!"

يورام چيو، "چڱو کاهي ته آئون کوٽرايان ٿو پر منهنجي اصل سوال جو جواب ته اڃا رهيو پيو آهي؟ مون کي ٻڌايو ته هيءَ جنگ ڪٿي ڇيهه ڪندي؟"

حضرت اليسع ع فرمايو، "مون جيڪي ڪجهه توکي چيو آهي اهو ڪر، انهيءَ ۾ ئي تنهنجي ڀلائي آهي ۽ جڏهن آئون تنهنجي ڀلي جي ڳالهه تو ڪريان ته توکي خوش ٿيڻ کپي ته هيءَ جنگ تون کٽي ويندين."

يورام مطمئن ٿي هڪ ڏگهي کاهي کوٽائڻ ۾ مشغول ٿي ويو. مزورن کاهي کوٽڻ ۾ جنبي ويا. اها کاهي ادوم جي طرف کوٽي پئي وئي جو يورام جو طرف هو. ڪجهه عرصي کانپوءِ کاهي کوٽجي وئي ۽ اڃرج ٿي رهيو هو ته ادوم جي طرف کان پاڻي وهندو آيو ۽ کاهي پاڻي سان ٽمٽار ٿي وئي. پاڻيءَ يورام جو هڪ تمام وڏو مسئلو حل ڪري ڇڏيو.

موابي فوج جيڪا ميشا بادشاهه جي اڳواڻيءَ ۾ جنگ وڙهي رهي هئي، تنهن به هن نئين کاهيءَ ۾ پاڻي وهندي ڏٺو. ميشا بادشاهه حيران ٿي ويو ته هو ڇا ڏسي رهيو آهي. اتي گهڻو ڪري پاڻيءَ جي سخت اڻاٺ هئي ۽ جڏهن ويچار ڪيائين ته خبر پيس ته اهو پاڻي ادوم کان اچي رهيو هو پر سمجهي نه سگهيو ته هي پاڻي ڪٿان کان اچي رهيو آهي. ڇا ادوم ۾ ڪا درياهه جي بند ٽٽي پيئي آهي يا ڪو وسڪارو لڳو آهي. کاهيءَ ۾ پاڻي ڏاڪڻين پاسي کان اچي رهيو هو. فوج پڻ حيران ۽ پريشان هئي.

رات گذارڻ کان پوءِ فوج ننڊ ڪري اٿي وري ڏٺو ته کاهيءَ ۾ پاڻي موجود هو. ان وقت شفق (سج جي ڳاڙهاڻ) پکڙجي رهي هئي ۽ ان جو اولڙو کاهيءَ جي پاڻيءَ تي پئجي رهيو هو. مواب جي فوجين کاهي جي پاڻيءَ ۾ ڳاڙهاڻ ڏٺي ته کين شڪ پيو ته مڃاڻ (شايد) تنهي ڌرين ۾ اٽيٽت ٿي پئي آهي ۽ پاڻ ۾ وڙهي هڪ ٻئي کي رتوڇاڻ ڪري ڇڏيو اٿن. جنهن ڪري مقتولن جو رت پاڻيءَ ۾ شامل ٿي کاهيءَ ۾ اچي رهيو آهي. اها سندن واسطي وڏي خوشخبري هئي. هنن پاڻ ۾ فيصلو ڪيو ته هاڻي دورام کي سبق سيکاري ڇڏجي.

سو يورام تي حملو ڪري ڏنائون.

يورام يهوداه جي بادشاهه ۽ ادوم جي بادشاهه سان گڏجي مواب جي بادشاهه جو مقابلو ڪيو. ڇتي ويڙهه تي، نيٺ يورام کي سوڀ حاصل ٿي. پاڻ خوشيءَ مان ڪپڙن ۾ نٿي ماپيو. فتح جا نغارا وڄي ويا. جشن ٿي ويا. يورام حضرت اليسع ع جي خدمت ۾ حاضر ٿي سندس ٿورا مڃيا ۽ هٿ پير چميا.

يورام، حضرت اليسع ع جو اهو معجزو ته پنهنجن اکين سان ڏٺو هو جنهن جي دعا ۽ مدد سان مواب جي طاقتور بادشاهه کي اچرج جوڳي هار نصيب ٿي. تنهن ڪري هو حضرت اليسع ع جي تبليغ ۽ تلقين ۾ اتڪاءُ وجهڻ پسند نه ڪندو هو جنهن کي حضرت الياس ع کانپوءِ روحاني ڪمالات حاصل ٿي چڪا هئا. انهن سان پاڻ مخلوق کي فائدو پهچائي رهيو هو. پاڻ غريبن ۽ مسڪينن جو هڏڏوکي ۽ همدرد هوندو هو ۽ بادشاهن جي مسئلن ۾ پوڻ کان پاسو ڪندو هو. جنهن جو نتيجو اهو نڪتو جو پاڻ خلق ۾ تمام گهڻو مقبول ٿي ويو. عوامي مقبوليت جو اثر ان دور جي بادشاهن تي پيو. يورام به ساڻس هرو ڀرو وڇڙندو نه هو. حضرت اليسع ع جو نڪاڻو ڪو هڪڙو نه هوندو هو. ڪڏهن ڪٿي ته ڪڏهن ڪٿي. پر سامريه ۾ سندس قيام گهڻو رهيو. اتي پاڻ پنهنجن ساٿين ۽ عقيدتمندن سندن واسطي هڪڙي عارضي عمارت ٺهرائي ۽ جڏهن اها عمارت سندس ساٿين لاءِ ننڍي ٿي پئي ته پوءِ ان کي وڌائي ويڪرو ڪيائين.

..............***

اريحا ۾ حضرت الياس ع کانئس وڇڙي ويو هو. پاڻ پنهنجي روحاني رمز خاطر اتي ايندو ويندو هو. انهن ڏينهن ۾ اريحا ۾ ڪني پاڻي جي ڏاڍي شڪايت هئي. ماڻهوان پاڻي پيئڻ ڪري بيمار ٿي پيا هئا. اتي جي زمين پڻ ڪلراٺي ٿيندي پئي وئي. اريحا واسين سوچيو ته جيڪڏهن اهو حال رهيو ته هتان جي آبادي ختم ٿي ويندي. حضرت اليسع اريحا کي اجڙندي ڏسي نٿي سگهيو. جڏهن ڪيس اريحا جي ڪلراٺي زمين ۽ ڪني پاڻيءَ جي سڌ پيئي ته پاڻ ستت اتي پڄي ويو. پاڻ اجا ريحا ۾ پير مس پاتائين ته ڏتڙيل ماڻهو سندس خدمت ۾ اچڻ لڳا ۽ کيس پنهنجيون پريشانيون ٻڌائڻ لڳا.

پاڻ فرمايائين، "گهبرائيو نه! الله کان مايوس نه ٿيو. الله چڱي ڪندو" پوءِ پاڻ انهن کي چيائين ته توهان مان ڪو وڃي پيالو ڪٽي اچي.

جڏهن ماڻهو پيالو ڪٽي آئيا ته پوءِ پاڻ فرمايائين ته " هاڻي مون کي لوڻ جو اڪو آڻي ڏيو." ماڻهو جهٽ پٽ لوڻ به ڪٽي آيا. پاڻ پيالي ۾ پاڻي وجهي لوڻ جو اکوان ۾ وجهي ڳارڻ شروع ڪيائين. جڏهن لوڻ ڳري ويو تڏهن چيائين ته، "هيءُ لوٽيارو پاڻي اتي وڃي وجهو جتي ڪنو ۽ ڏپ وارو پاڻي هجي، جنهن سان بيماريون پکڙجنديون هجن. الله گهريو ته هن جي برڪت سان اريحا جو سمورو پاڻي مٺو ٿي ويندو ۽ ڪلر پڻ ختم ٿي ويندو."

ماڻهن اريحا جو هڪڙو ڪارو

چشمو جنهن جو پاڻي ڪسارو پاڻي هو ۽ جيڪو ماڻهن واپرائڻ ڇڏي ڏنو هو. تنهن ۾ اليسع عہ جو ڏنل پيالي وارو ڪارو پاڻي وجي وڌائون. ڪجهه دير کان پوءِ چشمي جو پاڻي چکي ڏٺائون تہ اهو منو ٿي چڪو هو.

اريحا واسين پاڻ ۾ صلاح ڪئي تہ هيءَ تہ رڳو هڪڙي چشمي جو پاڻي سنو ۽ منو ٿيو آهي. باقي بين چشمن جو پاڻي تہ صحت واسطي هاڃيڪار آهي. تنهن ڪري اليسع عہ کي عرض ڪيو وجي تہ سمورن چشمن جو پاڻي صاف ۽ شفاف بڻايو وجي تہ کهڙو نہ چڱو ٿي پوي!

پر ان جي نوبت ئي ڪا نہ آئي. هو جنهن بہ چشمي جو پاڻي پيئڻ ٿي ويا، ان کي منو ۽ سرهو ٿي ڏٺائون. اهڙي طرح اليسع عہ جي نظر ڪرم سان نہ رڳو هڙيئي کارا چشما اڇا اُجرا ۽ سنا منا ٿي ويا پر اريحا جي سڄي ڪلراٺي زمين زرخيز بڻجي ويئي. ماڻهن حضرت اليسع عہ جا ڏاڍا ٿورا مڃيا ۽ کيس وينتي ڪيائون تہ ،"سائين! اوهان هاڻي اسان وٽ ترسي پئو. اوهان جي هر سک ۽ آرام جو خيال رکيو ويندو." پر حضرت اليسع عہ سندن اها آڇ قبول ڪا نہ ڪئي ۽ اريحا ۾ مستقل سڪونت اختيار ڪرڻ پسند ڪو نہ ڪيائين.

✲......✲......✲

پاڻ پوءِ اريحا مان سامريہ هليو ويو. اتي مواب جي شڪست کان پوءِ مواب جا ڪيترائي ماڻهو سامريہ ۾ اچي آباد ٿيا هئا. هي اهي ماڻهو هئا، جيڪي ديندار هئا ۽ کين معلوم ٿي چڪو هو تہ يورام حضرت اليسع عہ جي روحاني مدد سان سوپ ماڻي آهي. انهي ڪري اهي حضرت اليسع عہ جي ويجهي رهڻ کي غنيمت ڀانئي رهيا هئا. انهن ۾ هڪڙي بيوهہ اهڙي هئي، جنهن جا ٻہ پٽ هئا. هن سامريہ ۾ سڪونت تہ اختيار ڪئي پر مڙس جو موت انهيءَ نيڪ زائفان کي بيوس بڻائي ڇڏيو هو. سندس مڙس جو ماڻهن کان ڪو قرض کنيل هو ۽ هو انهيءَ قرض جي ادائگيءَ کان اڳي ئي گذاري ويو. هاڻي لهڻيدار بيوهہ جي در تي ڏيهاڙي بيٺا هوندا هئا ۽ تنگ ڪندا هئا. هوءَ ويچاري ڪانئن تنگ اچي چڪي هئي پر زائفان ذات ويچاري ڇا ٿي ڪري سگهي؟ لهڻيدارن کي بہ متس ڪو قياس نہ ٿي آيو. جيترو بيوهہ کان ٿي سگهيو انهن کي ڏتا ڏيندي رهي. پر آخر ڪيستائين؟ هاڻي لهڻيدارن بہ مائي جو ڪو لحاظ ڪو نہ رکيو ۽ بيوهہ بہ لڄي ٿيڻ لڳي.

هاڻي لهڻيدارن هن مسئلي کي حل ڪرائڻ لاءِ پاڻ ۾ صلاح ڪري مائيءَ جي گهر پهچي ويا. سڀ کان پهريائين انهن مائيءَ تي دباءُ وجهڻ لاءِ وني دمچر ڪيو. جنهن تي پاڙيسري گهرن کان ٻاهر نڪري آيا. لهڻيدارن وڏي واڪي مڙني ماڻهن کي چيو تہ "اي لوڪو! ٻڌايو تہ هن بيوهہ جي مڙس اسان کان قرض ورتو هو ۽ ادا ڪرڻ کان اڳيئي مري ويو. هاڻي اسان هن بيوهہ کان پنهنجا پئسا گهرڻ اچون ٿا تہ هيءَ اسان کي ڏتا ڏيئي ٽاري ڇڏي ٿي. هاڻي توهان ٻڌايو تہ اسان ڪيستائين هن جو در ڪڙڪائيندا رهنداسين ۽ هيءَ اسان کي ڪيستائين ٽڙڪائيندي رهندي. آخر صبر جي بہ ڪا حد هوندي آهي؟"

پاڙيسرين، بيوهہ جي بدران لهڻيدارن جو پاسو ورتو ۽ مائيءَ کي چيائون تہ هي ڳالهہ تہ سچي ٿا ڪن. هاڻي هنن کي ڏٺا نہ ڏي پر ساڻن هڪڙو ئي اهڙو واعدو ڪر جو ان کان پوءِ وري ڪو واعدو ڪرڻو نہ پوئي."

بيوهہ چيو "حيرت آهي جو توهان پاڙيسري منهنجا آهيو. پر پاسو هن هنڌ جو پيا وٺو!"

هڪڙي پاڙيسري چيو "مائي! سمجهہ جو ڦير آهي. تون پائئين ٿي تہ اسان لهڻيدارن جو پاسو کڻي رهيا آهيون پر ڳالهہ هيءَ آهي تہ اسان حق جو ساٿ ڏيئي رهيا آهيون. تنهنجي مڙس قرض ورتو ۽ قرض لاهڻ کانسواءِ ئي مري ويو. هي تہ پنهنجي پونجي ٿا گهرن. ان لاءِ تون ڪو بلوءِ بندوبست ڪر."

بيواهہ ڪجهہ مهلت گهري تہ پاڙيسرين لهڻيدارن کان پڇيو تہ "چا توهان ڪجهہ وقت هن مائيءَ کي ڏيندؤ؟"

هڪ لهڻيدار چيو "اسان تہ اڳ ئي وقت ڏيندا پيا اچون. هاڻي بہ جيڪڏهن هن کي مهلت ڏيون تہ ان جي ضمانت ڪير ڏيندو تہ پيهر جڏهن اسان اچون تہ اسان کي پنهنجا ڏوڪڙ واپس ملندا؟"

بيواهہ چيو "آئون پنهنجي وس آهر ڪوشش ڪنديس تہ جيئن توهان ٺلهين هٿين نہ وڃو."

ٻئي لهڻيدارچيو "چڱو اسان توکي ڪجهہ وقت ڏيون ٿا، پر جيڪڏهن تو پنهنجو واعدو نہ پاريو تہ پوءِ چا ٿيندو؟"

بيواهہ وبچاري ماٺ ٿي ويئي. پوءِ لهڻيدارن پاڙيسرين کي چيو "ها اسان وٽ انهيءَ جو حل بہ آهي. جيڪڏهن هن مائيءَ پنهنجي واعدي مطابق قرض واپس نہ ڪيو!"

پاڙيسرين پڇيو تہ. "جيڪڏهن توهان وٽ انجو حل آهي تہ پوءِ جلدي ٻڌايو تہ ٻنهي جي جند ڇٽي پوي"

بيواهہ حيرت مان پڇيو تہ، "جيڪڏهن هن پيري آئون پنهنجو واعدو پاري نہ سگهيان تہ توهان چا ڪندؤ؟"

هڪ لهڻيندار چيو "اسان ان سلسلي ۾ جيڪا پاڻ ۾ صلاح ڪئي آهي، سا ڏيان سان ٻڌ. ايمانداريءَ سان انهيءَ تي عمل ڪندينءَ تہ مسئلو حل ٿي ويندو."

بيواهہ چيو "آخر مون کي بہ تہ اهو حل ٻڌايو تہ آئون بہ ان تي ويچار ڪري ڏسان تہ اهو منهنجي حق ۾ بهتر آهي يا نہ؟"

لهڻيدار (ٽهڪ ڏيندي) چيو "اي مائي! توکي بہ پٽ آهن. جيڪڏهن تو هاڻي پنهنجي واعدي پٽاندر اسان کي پنهنجي پونجي واپس نہ ڪئي تہ اسان تنهنجا ٻئي پٽ تو کان کسي ونداسين ۽ انهن کي غلامن وانگر ونگار ۾ وهائينداسين. ان کان پوءِ وري تنهنجي در تي ڪڏهن بہ ڪو نہ ايندا سين."

بيواهہ (دانهون ڪندي) چيو "نا نا آئون ائين ٿيڻ ڪو نہ ڏينديس. آئون قرض جي بدلي ۾ پنهنجا ٻچا لهڻيدارن جي حوالي نہ ڪنديس."

پاڙيسرين چيو "اي مائي! اهي تو بي واجبي ٿي ڪرين. جيڪڏهن تو قرض واپس نٿي ڪرين تہ ان جو ڪو حل ٻڌاءِ يا هنن جي ڳالهہ مڃ!"

هڪ لهٽيدار چيو "بس! هاڻي فيصلو ٿي ويو تہ جيڪڏهن هيءَ مائي پنهنجي ڪيل ٻول پٽاندر قرض لاهي نہ سگهي تہ مان سندن ٻنهي پٽن کي ڪنيو ويندو ۽ اسان جو ليکو چوکو چڪتو ٿي ويندو!"

پاڙيسرين لهٽيندار جو پاسو ورتو. بيواهہ گهٽي ئي هاءِ گهوڙا ڪئي پر سندس هڪ بہ نہ ٻڌائون ۽ هليا ويا.

اها بيواهہ حضرت اليسع عہ جو ڏس پڇندي وٽس پڄي ويئي. هتي هن حضرت اليسع وٽ ماڻهن جا ميڙ ڏٺا. ماڻهن جي پيهہ پيهان ۽ اچ وڃ لڳي پيئي هئي. جنهن ڪري اليسع عہ سان ملاقات ڪرڻ سندس وڏو مسئلو هو. پر نيٺ ڪنهن ريت هن بيواهہ جي باري ۾ اليسع عہ کي خبر پئجي ويئي. پاڻ ستت ئي انهيءَ بيواهہ کي پاڻ وٽ گهرايائين. انهيءَ مهل هوءَ روئي رهي هئي.

حضرت اليسع عہ پڇيو "مائي! چا مسئلو آهي. توکي ڪنهن ستايو آهي؟"

بيواهہ پنهنجو سمورو قصو بيان ڪيو ۽ چيائين تہ "سائين هڪڙو لهٽيدار منهنجن ٻنهي پٽن کي غلام بڻائي مون کان قرڻ چاهي ٿو."

حضرت اليسع عہ پڇيو "تنهنجي گهر ۾ لهٽندڙن کي ڏيڻ لاءِ ڪجهہ تہ هوندو؟"

بيوهہ چيو "سائين! مون وٽ ڪجهہ بہ ڪونهي. رڳو ماني تکي ۽ ٻوڙ ٻاڙي لاءِ ڪجهہ تيل پيل آهي پر اهو بہ تمام ٿورو آهي. جيڪڏهن انهيءَ کي وڪڻنديس، تڏهن بہ معمولي پئسا ملندا. جنهن مان آئون قرض جو ويهون حصو بہ لاهي نہ سگهنديس."

حضرت اليسع عہ فرمايو "مائي! تون بلڪل گهٻرائجي نہ ڪر. هاڻي سڀ کان پهرين هيءَ ڪم ڪر جو مڙني پاڙيسرين کان سندن ٿانو نڪر وٺي مون وٽ کڻي اچ!"

بيواهہ ويچاريءَ کي اليسع عہ جي اها ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ آئي. هوءَ وٽس قرض لاهڻ جو حل پڇڻ آئي هئي ۽ اليسع عہ کيس پاڙيسرين وٽان ٿانو گڏ ڪرڻ لاءِ چئي رهيو هو. ڪا ٻي واهہ نہ ڏسي بيواهہ پاڙيوارن کان ٿانو وٺڻ ويئي. ٿانو تہ کيس ملي ويا پر هڙيئي حيران ٿي ويا تہ هيءَ ڪتل ۽ پينگي عورت. انهن ٿانون کي چا ڪندي؟

جڏهن بيواهہ پاڙيوارن کان ٿانو ٿپا وٺي گهر پريو تہ اليسع عہ جي خدمت ۾ آئي ۽ پڇيائين تہ سائين! ٿانون جو تہ مون ڍير لڳائي ڇڏيو آهي. پر هاڻي انهن کي ڪريان چا؟

حضرت اليسع عہ پڇيو تہ "اي مائي! تو مون کي ٻڌايو هو تہ تو وٽ ٿورو تيل پيل آهي."

بيواهہ چيو "ها سائين! تيل تہ موجود آهي پر اهو بہ ختم ٿيڻ وارو آهي."

حضرت اليسع عہ فرمايو "اهو ختم ڪو نہ ٿيندو. هاڻي انهيءَ تيل کي خالي ٿانون ۾ وجهندي وڃ!"

بيواهہ کي حيرت ٿي تہ ايترو تيل هيترن ٿانون ۾ ڪيئن وجهي سگهجي ٿو. انهيءَ مان هڪڙو ننڍڙو ٿانو ئي پرجي نہ سگهندو. پوءِ پڇيائين، "سائين! ايترو تيل ڪٿي آهي جو سڀني ٿانون ۾ وڌو وڃي.

بس ہہ ٿي ڦڙا تہ آهن.“
پاڻ سختي سان حڪم ڏنائين تہ
”بحث نہ ڪر.جيڪو ڪجهہ توکي چيو ويو آهي، اهوئي ڪر!“

بيواهہ سوچيندي ماٺ رهي ۽ اچي ٿانون ۾ تيل وجهڻ لڳي. هڪڙو ٿانو ڀريو ٻيو ڀريو ٽيون ڀرجي ويو پر ڏنائين تہ تيل نہ کٽو! اچرج ۾ پئجي ويئي. پنهنجي گهر جا سمورا ٿانو ڀرجڻ کان پوءِ پنهنجي پاڙيسرين جي ٿانون ۾ تيل وجهڻ لڳي، پر تيل اوتري جو اوترو!

هڪڙي ڇوڪري چيس تہ ”امان! پاڙيوارن کان ٻيا ٿانو بہ وٺي اچ تہ اهي بہ تيل سان ڀريون.“ پر پاڙيسرين کي شڪ پيو تہ هيءَ سچي عورت آهي. الائي ڪٿي ٿانو وڪڻي ڪائي وڃي تہ پوءِ ڇا ڪنداسون. اڳيئي لهڻيدار پنهنجي قرض جي واپسي لاءِ سندس در جهليو بيٺا آهن. تنهن ڪري پاڙيوارن وڌيڪ ٿانون ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. پوءِ بيواهہ سڌو اليسع عہ وٽ آئي ۽ سمورو سربستو احوال ٻڌايائين.

حضرت اليسع عہ فرمايو ”اي مائي! هاڻي اهو سمورو تيل وڃي وڪڻ، ڪجهہ پنهجي گهر لاءِ پڻ بچائي رک. انهيءَ تيل وڪڻڻ سان تون ايترو ڪمائيندينءَ جو قرض جي ڪوڙ مان آجي ٿي ويندينءَ ۽ لهڻيندارن مان تنهنجي جند ڇٽي پوندي.“

بيواهہ حضرت اليسع عہ جي چوڻ پٽاندر عمل ڪيو ۽ وڏو ناڻو ڪمايائين. پوءِ پاڻ پنهنجي پاڙيسرين جي موجودگيءَ ۾ لهڻيدارن کي گهرايائين تہ هنن ايندي ئي چيو تہ ”ڇا ڳالهہ آهي، اسان تہ تنهنجي ڏنل تاريخ تي اچون ها. اسان کي تو تاريخ کان اڳي ڇو گهرايو آهي. لڳي ٿو تہ وري ڪجهہ وڌيڪ وقت گهرڻ چاهين ٿي. جيڪو هاڻي ڪنهن بہ صورت ۾ توکي نہ ملندو.“

بيواهہ چيو ”مون سوچيو تہ مون توهان کي ڏاڍيون تڪليفون ڏنيون ۽ توهان سان وعدي ڀڃڪڙيون ڪيون. تنهنڪري توهان مقرر تاريخ کان اڳوات گهرائي توهان جو قرض لاهي آجي ٿيان.“

بيواه پنهنجن پاڙيسرين کي چيو ”هاڻي توهان هنن کان واري واري سان پڇندا وڃو تہ سندن ڪيترو قرض آهي. پوءِ توهان جي سامهون ۽ توهان جي ئي ذريعي کين پئسا واپس ڪريان.“

هاڻي هيءَ بيواهہ لهڻيدارن جي نظر ۾ معزز عورت بڻجي ويئي. سڀ ڪيس عزت جي نگاهہ سان ڏسڻ لڳا ۽ پاڙيوارا پڻ سندس احترام ڪرڻ لڳا. کين پنهنجا سمورا ٿانو واپس ملي ويا. پاڙيسرين کي اچي هورا ڪورا ٿي تہ مائيءَ وٽ ايترو ناڻو ڪٿان آيو. هيءَ هڪدم مالدار ڪيئن بڻجي ويئي. پوءِ کين خبر پئي تہ اهو سڀ ڪجهہ حضرت اليسع عہ جي نظر جو ڪمال هو. پوءِ تہ هڙيئي اليسع عہ ڏانهن ڊوڙندا آيا. پاڻ مڙني کي هڪڙي ئي هدايت ڪيائون تہ ”بت پرستي مان هٿ ڪڍو. بعل ديوتا جي پنهنجي ڪا بہ حيثيت ڪانهي. هڪڙي الله جي عبادت ڪريو. انهيءَ کان ئي سڀ ڪجهہ گهرو. بتن ۾ ايتري طاقت ناهي جو هو توهان کي ڪجهہ ڏين.“

..............*

هڪڙي مالدار عورت وٽ تمام گهڻو مال ۽ ملڪيت هئي، تنهن کي اليسع

ع جون ڳالهيون وٽيون. پر حضرت اليسع ع سامريہ ۾ هو ۽ اها دولتمند عورت شونيم شهر ۾ هئي. سندس سامريہ ۾ پهچڻ ڏاڍو ڏکيو هو. امالڪ حضرت اليسع ع پنهنجن پيروڪارن کي چيو تہ "مون کي شونيم شهر وڃڻو آهي. اتي ڪنهن کي منهنجي ضرورت پيش آئي آهي." پاڻ انهيءَ عورت سان گڏ گهر ويو. هوءَ ڪيترن ڏينهن تائين سندس خدمت چاڪري ڪندي رهي.

حضرت اليسع ع سان گڏ سندس خادم حجازي بہ هو. ڪجهہ ڏينهن کان پوءِ پاڻ حجازيءَ کي چيائين تہ هيءَ مالدار عورت مون کان حجاب پيئي ڪري ۽ پنهنجو مسئلو مون کي نہ ٿي ٻڌائي. تون منهنجي پاران کانئس پڇ تہ مون ۾ سندس ڪهڙو مطلب آهي ۽ مون ۾ ڪهڙي اميد رکي ٿي. جيڪڏهن بادشاهہ يا ڪنهن امير وزير ۾ ڪو ڪم هجي تہ آئون انهن کي سندس پارت ڪريان."

جڏهن حجازيءَ پنهنجي پر ۾ انهيءَ مالدار مائيءَ کان پڇيو تہ هوءَ چوڻ لڳي،" منهنجو بادشاهہ يا ڪنهن وزير ۾ ڪو بہ ڪم ڪو نہ آهي، جنهن لاءِ اوهان کي تڪليف ڏيان."

حضرت اليسع ع گهڻو ئي ويچار ڪيو پر ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ آئيو. پاڻ پنهنجي خادم حجازي کي چيائين، "تون انهيءَ زائفان کان نويڪلائيءَ ۾ پڇڻ جي ڪوشش ڪر تہ سندس ڪهڙو ست موڙهيو آهي. جنهن جي پڌري ڪرڻ ۾ شرمائي رهي آهي."

خادم حجازي ڪيترائي ڏينهن انهيءَ زائفان جي ويجهو رهيو تہ من انهيءَ مالدار مائيءَ جي مام کي پروڙي سگهي. ان کان سواءِ هن سندس مڙس سان پڻ ملاقات ڪئي جيڪو پوڙهو هو.

خادم حجازيءَ گهر واري کان پڇيو، "هن گهر ۾ ڪو ٻار ٻچو نظر نٿو اچي، ڇا ڳالهہ آهي؟"

گهر وارن ٻڌايس تہ "سائين! هيءَ عورت جوان آهي ۽ موچاري ملوڪ پڻ. هن هڪ پوڙهي سان پرڻو انهيءَ ڪري ڪيو جو انوت مال ۽ ملڪيت تمام گهڻي آهي. مائيءَ سوچيو تہ زندگي سک ۽ آرام سان گذرندي. شاديءَ کانپوءِ انهيءَ عورت کي گهڻو ڪجهہ مليو ويو. پر اولاد کان محروم رهي. مڃاڻ (شايد) اهو ئي غم عورت کي اندر ۾ اڏوهيءَ وانگي کائيندو رهي ٿو. جيڪڏهن ڪيس حاجت آهي تہ فقط اولاد جي. پر مڙس پوڙهو آهي، ان مان اولاد پيدا نٿو ٿي سگهي. تنهن ڪري مائي اوهان سان دل جي ڳالهہ ڪندي شرمائي ٿي."

جڏهن حضرت اليسع ع کي اهي مڙيئي ڳالهيون معلوم ٿيون تہ پاڻ انهيءَ مائيءَ سان مليو ۽ فرمايائين، "اي مائي! تو گهڻيئي اسان جي مهمانوازي ڪئي ۽ گهڻيئي خدمتون چاڪريون ڪيون. آئون انهيءَ اوسيئڙي ۾ رهيس تہ تون پنهنجي حاجت بيان ڪرين تہ آئون الله کان انهيءَ باري ۾ تنهنجي لاءِ دعا گهران. پر تون ماٺ ۾ رهينءَ ۽ آئون ڪنهن بہ وقت سامريہ هليو ويندس."

مائيءَ چيو "سائين! هاڻي اوهان کي ڇا ٻڌايان. اوهان کان ڪا ڳالهہ ڳجهي ڪانهي. اوهان کي تہ منهنجو حال معلوم

ٿي چڪو آهي. مون کي هڪڙي پٽ جي سڌ آهي. پر ڇا ڪريان جو مال ۽ دولت جي هوس ۾ اچي هن پوڙهي سان پرٺو ڪري ويهي رهيس. هاڻي هنن مان اولاد جي خواهش رکڻ ناداني آهي.“

حضرت اليسع عہ فرمايو ”اي مائي! تون ڏاڍي شريف ۽ حياءَواري لڳين ٿي. آئون توسان ملي گهڻو خوش ٿيس. آئون تنهنجي واسطي ڏڻيءَ در دعا ڪندس تہ تنهنجي من جي مراد پوري ڪري.“

انهيءَ رات ئي پاڻ انهيءَ عورت واسطي بارگاهہ رب العزت ۾ دعا گهريائين ۽ کيس چيائين تہ ”اي مائي! آئون سامرير واپس وڃي رهيو آهيان. مون تو لاءِ دعا گهري آهي. الله گهريو تہ توکي هڪڙو پٽ ضرور ٿيندو جيڪو نهايت ئي صالح ۽ سدورو ٿيندو!“

مائيءَ پڇيو تہ ”اهو ڪڏهن ٿيندو؟“

پاڻ فرمايائين. ”ايندڙ بهار جي مند ۾ هن گهر ۾ بهاري اچي ويندي ۽ اوهان سڀئي انهيءَ ابهم جا آواز ٻڌندا.“

پوءِ حضرت اليسع عہ واپس سامرير هليو ويو. جڏهن ايندڙ سال جي بهار جي موسم آئي تہ انهيءَ مالدار مائيءَ کي هڪڙو موچارو ملوڪ پٽڙو ڄائو ۽ سڄو گهر خوشيءَ سان ٻهڪي ويو ۽ سندن خوشيءَ جي ڪا حد نہ رهي.

☼......☼......☼

ارام جو بادشاهہ پنهنجي سپهہ سالار نعمان کي بهادريءَ ۽ سهڻن لڇڻن جي ڪري گهڻو پسند ڪندو هو. پر کيس نعمان جي باري ۾ ڪنهن ٻڌايو تہ تنهنجو سپهہ سالار ڪوڙهہ جو مريض آهي ۽ سندس پهريل لباس هٽائڻ بت تي ڪوڙهہ جو مرض وڌندو پيو وڃي. انهيءَ وچ ۾ شاهہ ارام جو مقابلو سندس دشمن سان ٿيو. جنگ جي ميدان ۾ نعمان بهادريءَ جا جوهر ڏيکاريا ۽ بادشاهہ کي پنهنجن ڪارنامن سان خوش ڪري ڇڏيو. سوبي ماڻڻ کان پوءِ نعمان کي بين انعامن اڪرامن ڪانسواءِ هڪڙي ٻانهي پڻ ڏني ويئي. جنهن کي بادشاهہ حڪم ڏنو هو تہ هو نعمان جي لٽن جي هيٺان نوبڪلائيءَ ۾ سندس بت تي ڪوڙهہ جا نشان ڏسي ٻڌائي تہ اهو مرض کيس ڪيستائين وڪوڙي چڪو آهي.

ٻانهي نعمان جي گهر پهتي تہ نعمان جي گهرواري ڪانئس گهر جو ڪم ڪار وٺڻ لڳي. ڪجهہ عرصي کان پوءِ ٻانهيءَ بادشاهہ کي ڳجهو نياپو موڪليو تہ نعمان سپہ سالار جي سيني تي ڪوڙهہ جا نشان ايترا تہ وڌي ويا آهن جو اهي سگهو سندس ڳچيءَ تائين پهچي ويندا ۽ هيءَ مرض تيزيءَ سان وڌي رهيو آهي. تنهن ڪري انجو ترت بلو ڪرڻ گهرجي.

بادشاهہ کي هاڻي پنهنجي سپهہ سالار نعمان سان ملاقات ڪندي بہ ڪراهت محسوس پئي ٿي. ٻانهيءَ کي حضرت اليسع عہ جي باري ۾ معلوم ٿي چڪو هو تہ اهو نعمان کي چاق چڱو ڀلو ڪري سگهي ٿو. تنهن ڪري ڪانئس پڇيائين تہ ”ڇا اوهان کي خبر آهي تہ مون کي اوهان ڏي ڇو موڪليو ويو آهي؟“

نعمان وراڻيو ”مون جنگ ۾ غير معمولي خدمت سرانجام ڏني هئي. انهيءَ

جي عيوض ۾ مون کي جيڪي انعام ڏنا ويا، تن ۾ تون بہ شامل آهين.“

ٻانهيءَ چيو ”اها ڳالهہ ڪانهي پر بادشاهہ اوهان جي بيماريءَ جي باري ۾ چاٽڙ تي گهريو. هاڻي هو منهنجي ذريعي سڀ ڪجهہ معلوم ڪري چڪو آهي تہ تون ڪوڙهيو آهين. تنهن ڪري هو توکي سپهہ سالاريءَ تان لاهي ڇڏيندو!“

نعمان گهبرائجي ويو ۽ ٻانهيءَ کي ٻڌايائين تہ ”مون ڏاڍا حيلا ڪيا آهن پر ڪو بہ فائدو ڪو نہ ٿيو. هاڻي هر طرف کان مايوس ٿي ماٺ ڪري ويهي رهيو آهيان.“

ٻانهيءَ کيس صلاح ڏني تہ ”هاڻي اوهان ائين ڪريو جو سامرير شريف هليا وڃو. اتي اليسع نالي شخص سان ملاقات ڪريو ۽ کيس چئو تہ اوهان کي چاق چڱو ڀلو ڪري.“

نعمان چيو ”اهو تہ مون کي سڃاڻي ئي ڪو نہ ٿو ۽ مون ٻڌو آهي تہ اهو بعل ديوتا جي مخالفت ٿو ڪري ۽ هڪڙي خدا جي عبادت جي تلقين ٿو ڪري، هو منهنجو ڪم ڀلا ڪيئن ڪندو؟“.

ٻانهيءَ چيو. ”اوهان منهنجي صلاح وٺو. اوهان جو بادشاهہ يورام کي خط لکي تہ هو اوهان جو علاج اليسع عہ کان ڪرائي. اهڙيءَ طرح اوهان جو ڪم ٿي ويندو.“

بادشاهہ چيو تہ ”مان تنهنجي مرض کان واقف آهيان. مان يورام کي تنهنجي خاطر خط لکان ٿو.“

بادشاهہ يورام جي نالي هڪ خط لکيو. هو اهو خط کڻي سامرير روانو ٿي ويو.

يورام خط ملندي ئي نعمان کي حضرت اليسع عہ سان ملايو ۽ کيس چيائين تہ ”اوهان هنن لاءِ پنهنجي خدا کان دعا گهرو ۽ کيس چاق چڱو ڀلو ڪري هتان روانو ڪريو.“

يورام تہ شاهي محل ۾ واپس هليو ويو ۽ نعمان اليسع عہ جي خدمت ۾ رهڻ لڳو.

پاڻ نعمان کي فرمايائين. ”هاڻي تون اردن درياہ مان ست ٽٻيون هڻي واپس مون ڏي اچ ۽ ٻڌاءِ تہ ڪجهہ فائدو ٿيو يا نہ؟“

پر نعمان کي سندس ڳالهہ تي ڪو يقين نہ اچي رهيو هو ۽ سندس پريشاني وڌندي نظر اچي رهي هئي. تنهن ڪري اليسع عہ اتي هليو ويو ۽ ڪجهہ وقت کان پوءِ پنهنجي خادم حجازي کي موڪليو تہ وڃي ڏس تہ نعمان ڇا ڪري رهيو آهي؟

حجازي موٽي اچي ٻڌايو تہ ”هو اڃا تائين ڪجهہ سوچي رهيو آهي.“

پاڻ وري حجازي کي حڪم ڏنائين تہ ”نعمان کي چئو تہ اردن درياهہ ۾ ست ٽٻيون هڻي اچي مون کي احوال ٻڌائي.“

جڏهن هيءَ حڪم حجازيءَ نعمان تائين پهچايو تہ هو ڪاوڙجي پيو. ”واهہ سائين واهہ! ڪهڙي ڳالهہ ٿو ڪرين. مون ڀانئيو هو تہ اليسع عہ منهنجي ڪوڙهيل بت تي هٿ ڦيرائي مون کي دعا ڪندو. پر هتي تہ معاملو ان جي ابتڙ آهي. هو تہ هاڻي مون سان ڳالهائڻ لاءِ ئي تيار ڪونهي. بس رڳو تنهنجي ذريعي ڳالهيون ٿي رهيون آهن. مان هتان ئي واپس هليو ويندس.“

حجازيءَ چيس. ”تون ائين نہ ڪر. اردن درياهہ ۾ ست ٽٻيون تہ هڻي ڏس.“

نعمان چڙي پيو ۽ چيائين، "نہ! مان تہ واپس دمشق هليو ٿو وڃان. اتي بہ درياهہ آهي. اليسع عہ ستن غوطن جي ڳالهہ ٿو ڪري. جڏهن تہ مان اتي وڃي چوڏهن ڀيرا ٽٻيون هڻندس."

نعمان جون اهي ڳالهيون سندس دوست پڻ ٻڌي رهيا هئا. تن ڪيس منع ڪئي تہ هو واپس نہ وڃي ۽ اردن درياهہ ۾ ست غوطا لڳائي ڏسي.

جڏهن ماڻهن نعمان کي مجبور ڪيو تہ هو اردن درياهہ ۾ وهنجڻ واسطي پهچي ويو. ان ۾ سنان ڪيائين ۽ ست ٽٻيون پڻ هنيائين ۽ هڪ وڏي چادر ويڙهي واپس پنهنجي تنبوءَ ۾ آيو. جتي هن جا ڪجهہ دوست هن سان ڪچهري ڪرڻ لڳا. نعمان چيو "هيءُ عجيب شخص آهي، جيڪو نہ علاج ڪري ٿو ۽ نہ دعا ڪري ٿو. پوءِ پلا اگها سگها ڪيئن ٿيندا؟"

هڪ دوست چيس ،"حضرت اليسع عليہ السلام توکي اردن درياهہ ۾ ستن ٽٻين ڏيڻ جو حڪم ڏنو ۽ وهنجڻ واسطي پڻ حڪم فرمايو. اهائي اليسع عہ جي دوا آهي ۽ دعا پڻ. آئون تہ سمجهان ٿو تہ تون هاڻي سگهو ئي صحتياب ٿي ويندين ۽ هڏيئي درد رفع ٿي ويندئي."

انهيءَ رات هو سنگتين ساٿين سان بحث ڪري سمهي رهيو. صبح جو جڏهن اٿيو ۽ پنهنجي لڱن تان چادر هٽايائين تہ ڪوڙهہ جا نشان غائب هئا. بس پوءِ تہ چرين ۽ ديوانن جيان ڊوڙندو ڊڪندو حضرت اليسع عہ جي قدمن تي اچي ڪريو ۽ پنهنجو مٿو اليسع عہ جي پيرن تي رکي معافي گهرڻ شروع ڪيائين.

حضرت اليسع عليہ السلام فرمايس، "هاڻي تہ بعل ديوتا جي پوڄا ڇڏي ڏي ۽ بني اسرائيل جي خدا جي عبادت ڪر. جو تہ اهو ئي سڄي سرشتي جو خالق ۽ مالڪ آهي."

ڪجهہ وقت کان پوءِ نعمان ڪجهہ قيمتي شيون کڻي حضرت اليسع عہ وٽ آيو ۽ چيائين تہ، "سائين! هيءُ منهنجي پاران غريباڻو ۽ سادو سودو نذرانو آهي. انهيءَ کي قبول فرمائي منهنجي عزت افزائي فرمايو."

حضرت اليسع عليہ السلام فرمايو "خداوند قدوس جو قسم! جنهن جي سامهون آئون بيٺو آهيان، آئون ڪجهہ بہ نہ وٺندس."

نعمان گهڻيون ئي آزيون نيازيون ۽ ميڙون منٿون ڪيون، پر تنهن هوندي بہ پاڻ ڪجهہ بہ نہ ورتائين. جڏهن سندس بيحد اصرار جي باوجود بہ اليسع عہ ڪا شيءِ قبول نہ ڪئي تہ نعمان وينتي ڪئي تہ، "سائين! جيڪڏهن اوهان اجازت ڏيو تہ آئون اوهان جي در جي مٽيءَ جا ٻہ خچر تبرڪ طور پرائي کڻي وڃان."

پاڻ اجازت ڏنائين ۽ جڏهن نعمان سندس در جي چانئٺ جي مٽيءَ جا ٻہ خچر پرائي هلڻ لڳو تہ آخر ۾ ويندين ويندين السيع عہ کي چيائين، "سائين! اوهان جو هيءُ غلام اڄ کان بعل ديوتا کي نہ پوڄيندو ۽ نہ ان جي آڏو ڪا قرباني ڪندو."

حضرت اليسع عہ جو خادم حجازي اهو سڀ ڪجهہ ڏسي رهيو هو. تنهن کي ڏاڍو ڏک ٿيو تہ پاڻ نعمان جو نذرانو قبول ڪو نہ ڪيائين. نعمان جي وڃڻ کان پوءِ

انهيءَ خادم حجازيءَ لڪي ڇپي نعمان جي ڪڍ لڳو ۽ ڳس ۾ وڃي ساڻس مليو. ڪيس چيائين، "مون کي منهنجي آقا موڪليو آهي ۽ چيو اٿس تہ تون مون کي هڪ ٿنطار چانديءَ ۽ بہ ڪپڙن جا وڳا ڏي."

نعمان کي ڏاڍي خوشي ٿي ۽ چيائين، "مون تہ تنهنجي آقا (ڏٽي) کي نذرانو ۽ سوکڙيون پاکڙيون آڇيون هيون. پر هن تہ انڪار ڪري ڇڏيو. هاڻي جيڪڏهن هن مون کان ڪجهہ طلب ڪيو آهي تہ آئون توکي بہ ٿنطار چاندي ۽ بہ وڳا ڏيان ٿو."

خادم حجازي اهي ٻئي شيون وٺي ماٺ منوڙ ۾ اچي پنهنجي جڳهہ تي لڪايون.

رات جو حضرت اليسع عليہ السلام حجازي کي پاڻ وٽ گهرائي ڪانئس پڇيو تہ، "ڏينهن جو ڪجهہ وقت تون غائب ٿي ويو هئين. ڪيڏانهن ويو هئين؟"

خادم حجازي ڪوڙ ڪڇيو پر حضرت اليسع عہ مٿس افسوس ڪندي چيو "تو نعمان کان منهنجي نالي تي نذرانو ورتو آهي. ارمان اٿم تہ تو مون سان خيانت ڪئي ۽ ٻيو تہ مون سان نسورو ڪوڙ ڳالهائي رهيو آهين؟"

خادم حجازي معافي وٺڻ گهري تہ پاڻ فرمايائين، "افسوس جو تو لوڀ ۽ لالچ ۾ منهن وڌو ۽ مون سان ويساهہ گهاتي ڪئي. مون نعمان کي ڪوڙهہ جي مرض مان نجات ڏياري پر هاڻي انهيءَ بڇڙي مرض مان تون اڙجي ويندين ۽ تنهنجو نسل پڻ انهيءَ مرض ۾ مبتلا رهندو."

حجازيءَ گهٽيئي گهوڙا گهوڙا ڪئي پر ڪجهہ ڪو نہ وريو. اليسع عہ جي زبان سيف الرحمان هئي. جنهن مان حجازيءَ جو بچڻ محال هو. ڪيس هيچ ۽ حرص مارايو. سڄي رات لڇي پڇي گذاريائين. صبح جو ماڻهن ڏٺس تہ برف جهڙو اڇو لڳو پيو هو. هاڻي هو ڪنهن کي منهن ڏيکارڻ جي لائق نہ رهيو هو.

..........*

حضرت اليسع عليہ السلام جو نالو قرآن شريف ۾ فقط ٻن هنڌن تي آيو آهي. هڪ سورت الانعام ۾ ٻيو سورت "ص" ۾.

جيئن تہ حضرت اليسع عليہ السلام حضرت الياس عليہ السلام جو نائب ۽ خليفو هو. ان جي وصال کانپوءِ الله تعاليٰ ڪيس بني اسرائيلن جي رهنمائي واسطي نبوت سان سرفراز فرمايو ۽ پاڻ الياس عليہ السلام جي طريقي تي بني اسرائيلين جي رهبري فرمائي. اهو معلوم ٿي نہ سگهيو آهي تہ سندس ڄمار ڪيتري هئي. ۽ پاڻ بني اسرائيل ۾ ڪيترو عرصو تبليغ فرمائي.

قرآن مجيد ۾ صورت انعام ۾ حضرت اليسع عہ جو ذڪر هن طرح آيو آهي:

"۽ اسماعيل، اليسع، يونس ۽ لوط کي هدايت عطا ڪئيسون ۽ انهن سڀني کي اسان پنهنجي زماني ۾ اقوام عالم تي فضيلت ڏنيسون."

اهڙي طرح سورت "ص" ۾ حضرت اليسع عہ جي باري ۾ ارشاد خداوندي آهي تہ، "اي منهنجا حبيب صہ! اسماعيل، اليسع ۽ ذوالڪفل کي پڻ ياد ڪر. اهي مڙئي نيڪن ۽ صالحن مان هئا."

..............*

انسان جڏهن کان وجود ۾ آيو آهي ته ڪيس ڪيترائي خطرا لاحق هئا. ڪڏهن مٽين وزن وارين پکين سان ٽي خالي هٿئين وڙهيو ته ڪيڏي مهل موتمار ڪچو گوشت کائيندڙ، هيبت ناڪ ڳري وزن واري جانورن سان مهاڏو ٽي اٽڪايو. ڪڏهن بک کان ساٺو ٽي وڻ جا ڪچا پن ٽي کاڌائين ته ڪڏهن ساهه ڪي مٽ ۾ وجهي خوفناڪ جانورن کي ماري انهن جو گوشت ٽي کاڌو. ڪڏهن وڏي

دماغ جا پردا کوليندڙ دلچسپ احوال

ناقابل يقين ڪٿائون!

افشين ميمڻ

دماغ ڇا آهي؟ دماغ ۾ ڇا ٿو سرجي. دماغ کي هر دور ۾ ڇو اهميت رهي آهي. ان جي حقيقت ڇا آهي. اصل ۾ دماغ جي ڪري ئي انسان ڪائنات جي اوچي منزل جي پرواز ڪري ٿو ته وري ڪيڏي مهل ذلت جي اونهائي گهرائي ۾ جڪڙجي وڃي ٿو. دماغ جو تعلق هر شيءِ سان آهي، آيا اهو تيلي پيٿي جو علم هجي يا روحن جو تعلق هجي. خوابن جي دنيا هجي يا علاج ومعالج جو سلسلو هجي. هپناٽزم جي ڪرت هجي يا جادوگريءَ جو اعليٰ فن هجي... انهن سڀني جي ڏوريءَ کي آخر دماغ ئي ته ڪنٽرول ڪري ٿو. جديد تحقيقات مطابق جديد دنيا کي ڪنٽرول ڪرڻ اگر مقصود آهي ته اهو ڪنهن هٿيار سان نه، انساني ڪاهه ذريعي نه، يا وري معاشيات ۾ جڪڙي نه. پر انساني دماغ کي ريموٽ ڪنٽرول طرح سان ڪنٽرول ڪرڻ آهيءَ ان رخ ۾ وڏا وڏا دماغ ميدان ٽي لٿل آهن. ڪرزما جي صفحن تي پيش ٿيل هڪ من موهيندڙ، عجب اسرار ءِ دلچسپ موضوع تي لکيل انوکي تحرير.

آمريڪي اداڪار اينٿوني
هاپڪنس
جان پوپ (ڇهون)
جنهنجو گهڙيال سندس موت تي اوچتو خود بخود وجڻ لڳو
هڪ ماڻهو جانور
تي ڪنٽرول ڪندي
بادشاهه ايمرتو جي همشڪل تي قاتلاڻي حملي جو ڏيک
خوابن ڏسڻ ۾ مصروف هڪ ماڻهو
انساني دماغ کي ڪنٽرول ڪندڙ
رشين ماس مائنڊڪنٽرول اسٽيشن

پيماني تباهي آڻيندڙ قدرتي آفتن، ٻوڏون، زلزلا، بيماريون، طوفانن سان ٿي وڙهيو، يعني هر طرف مشڪلات ئي مشڪلاتون هيون ،پر جيئن جيئن وقت گذرندو پئي ويو، تيئن تيئن انسان هر شيءِ تي ڪنٽرول حاصل ڪندو ٿي ويو. موتمارجانورن کي مارڻ لاءِ هٿيار ٺاهيائين.بک کي ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ زمين کيڙڻ لاءِ نيون نيون مشينون ايجاد ڪيائين، موتمار بيمارين کي روڪڻ لاءِ دوائون ٺاهيائين. وحشي ۽ جهنگلي انسانن لاءِ قانون، ضابطہ اخلاق، فلسفہ ۽ نظريا ڏنائين. قدرتي آفتن کان بچاءُ لاءِ سيفٽي وارا اوزار ٺاهيائين.... تان جو وڃي فرش کان عرش تائين وڃي قدم رکيائين. اهو آخر ڇا جي ڪري ممڪن ٿيو.ظاهر آهي تہ جواب هوندو.....انساني دماغ .... جنهن ڪيس هيڏي وڏي منزل تي ڪٽي اچي رسايو آهي ...پر لکين سال گذرڻ کان پوءِ بہ اڄ ڏينهن تائين انسان قطعي طور تي اهو نہ سمجهي سگهيو آهي تہ آخر اهو دماغ ڇا آهي؟ اهو ڪيئن ٿو ڪم سرانجام ڏيئي.ان جو بڻ بنياد ۽ جوڙجڪ ڪيئن ٿي ٿئي. اڄا تائين انساني دماغ حيران آهي.آخر اهي حيرت ۾ وجهندڙ،لڱ ڪانڊاريندڙ، حواسن کي منجمد ڪندڙ Out of Controlڪندڙ شيون ڇا آهن؟آيا انهن جو تعلق دماغ سان آهي يا ڪنهن ٻي قوت سان .هي سڀ ڪجهہ جيڪو عجيب ٿي رهيو آهي اهو ڇا آهي؟ هي حقيقت بہ آهي اڄ جو انسان پنهنجو پاڻ کي عجيب سوچ ۾ گهريل محسوس ڪري ٿو.

ڪڏهن ڀيانڪ خواب ڏسي ٿو تہ ڪڏهن وري حيرت ۾ پئجي ٿو، جادوگرن جا ڪمال ڏسي ٿو. ڪڏهن حيرت انگيز ٽيلي پيٿي جي ڪمال ۾ حيرت زدهہ ٿئي ٿو تہ ڪڏهن وري هپناٽزم(اهو علم جيڪو انسانن جي ذهن تي ڪنٽرول ڪري اسٽيج پرفارمنس لاءِ هجي) جي ڪرت ڏسي ٿو ۽ ان کان علاوه عجيب قوتون،جن، ڀوت،غيبات، خلائي مخلوقون ۽ لڪيل قوتون جا مظهر ڏسي ڏندين آڱريون اچيووڃنس ٿيون. اڄو تہ هن عجيب ڏندين آڱريون .ايندڙ قصي تي هڪ نظر ڊوڙايون.

دماغ ۾ لڪيل معلومات جو اسٽور ٿيل خزانو

انسان جي ذهن ۾ سالن کان وٺي وقت بوقتن معلومات جمع ٿيندي رهندي آهي.جيتري معلومات پراڻي ٿيندي ويندي،اوترئي وري اها مونجهاري ۽ گڙ بڙ جو سبب بڻجندي.سائنسي ٽرمنالاجي ۾ ان کي "دفن ٿيل معلومات جو اسٽور" ڪري ڪوٺيو ويو آهي.اها معلومات مختلف رسالن مان، اخبارن مان، ٻڌل ليڪچررن مان، ٽيلي ويزن ۽ ريڊئي جي نشريات مان ۽ روزمره جي مشاهدن مان حاصل ٿي آهي ۽ اها دماغ Brainمِ جمع ٿيندي رهندي آهي ۽ انهن مان اڪثر معلومات واپس Recallہ ٿي گهرائي وڃي. جنهن جي ڪري اها دماغ ۾ گهرائي ۾ هلي ويندي آهي ۽ خود بخود automatically سالن کان پوءِ نئين سر جاڳي پوندي آهي. جيڪا دماغ رکندڙ لاءِ وڏي مونجهاري ۽ گڙبڙ جو سبب بڻجندي آهي. اهڙي دماغ جي عمل کي سائنسي دنيا ۾ ڪرائي پلومينزيا Cryplomnesiaجو نالو ڏنو

ويو آهي.

ان ڪرائي پلومينيزيا جي ڪري انسان سان اهڙا واقعا پيش اچن ٿا جنهن جو هو تصور به نه ٿو ڪري. اهڙو ئي واقعو هيلن ڪيلر سان به پيش آيو.

مرحومه هيلن ڪيلر ننڍي هوندي کان ئي گونگي، انڌي ۽ ٻوڙي هئي، هن کي Cryplomenisia جي ڪري هڪ پيانڪ ڌوڪو مليو. تيو هيئن جو هن 1892ع ۾ هڪ من موهيندڙ ڪهاڻي "The Frost King" جي نالي سان لکي.جيڪا ڇپجي ۽ ڪجهه ئي عرصي ۾وڌي مجتا ماڻي ورتي پر ٿورڙي عرصي کان پوءِ اهو انڪشاف ٿيو ته ان ڪهاڻيءَ جو پلاٽ ۽ ڪردارته اڳ ۾ ئي ڪنهن پراڻي لکيل ڪهاڻيءَ۾ موجود آهن.دراصل اها ڪهاڻي 29 سال پهرئين لکي ويئي هئي.هيلن ڪيلر جي دماغ جي لاشعور Unconscious mind ۾ نه هيو ته هن کا اها ڪهاڻي ڪڏهن زندگيءَ ۾ ٻڌي به آهي! ان انڪشاف کان پوءِ ڪافي تحقيقات ڪئي ويئي، جنهن کان پوءِ خبر پيئي ته اها ساڳي ڪهاڻي اصل ۾ هيلن ڪيلر جي ننڍپڻ جي دوست پڙهي هئي ۽ هيلن ڪيلر کي ننڍپڻ ۾ ٻڌائي هئي.

هيلن ڪيلر کي ڏاڍو ذهني صدمو پهتو.هن پنهنجي بچاءُ ۾ هڪ اخبار کي آرٽيڪل لکيو.هوءَ لکي ٿي "خوشيون منهنجي دل کان رُسجي ويون آهن.. مون پنهنجو پاڻ کي پاڻ ئي بي عزتو ڪرايو آهي.... مان اجا تائين اهو سوچي رهي آهيان ته آخر هي مون ڪيو ڇا آهي؟ مون پنهنجي دماغ تي ڏاڍو زور ڏنو آهي ته من کا مون کي The Frost Fairies ڪهاڻيءَ جي يادگيري اچي وڃي، جيڪا مون کي خبر ناهي ته مون ڪڏهن پڙهي به هئي يا ڪنهن کان ٻڌي به هئي! پر مون کي ڪجهه به ياد نه ٿو اچي.

ساڳي طرح سان گهڻن واقعن ۾ گهڻن اديبن، ڪهاڻيڪارن ۽ ٻين مضمونن تي لکندڙن تي الزام مڙهيو ويو آهي ته انهن اڳ ۾ ڇپيل مواد مان مواد چورايو آهي. اهڙوئي هڪ مثال آمريڪاجي جڳ مشهور ليکڪ آسڪروائلڊ جو به آهي. جنهن جا به ناول The decay of lying ۽ De profundis جا مرڪزي خيال ۽ ڪردار پراڻي دور ۾ لکيل ناول ۾ موجود آهن، جيڪي هن کان 80 سال پهرئين 1920ع ۾ لکيا ويا. ڊاڪٽر ايس جي سول "Suil.G.S .Dr" آسڪر وائلڊ جي انهن ڪتابن تي تبصرو ڪندي چوي ٿو: "انهن اسڪرپٽس جو پلاٽ ۽ منظرڪشي اصل مان ڪنيل آهن. حيرت جي ڳالهه اها آهي ته جيڪي جملا آسڪر وائلڊ لکيا آهن. اهي نئين دور جي تقاضن مطابق ۽ سندس مخصوص اسٽائيل تحت لکيل آهن."

دماغي ماهر ڊاڪٽرن Neuro surgens انهن مسئلن تي ڪافي تحقيقات "Researches" ڪئي آهي. ناروي جو مشهور دماغي ڊاڪٽر Dr. Aber Dean چوي ٿو "اصل ۾ دماغ ۾ پيل يا دفن ٿيل معلومات جيڪا انسان جي ڪنٽرول کان ٻاهر ٿي ويندي آهي. اها بهتريءَ سان ڪم سرانجام ڏيندي آهي.

هن ننڊ ۾ پيل انهن پنج سو کن ماڻهن جو مشاهدو ڪيو، جيڪي ننڊ ۾ پيا هلندا هئا . ۽ هن انهيءَ تي جامع معلومات گڏ ڪئي. هڪ واقعي جو ذڪر ڪندي هو ٻڌائي ٿو.

"چرچ ۾ هڪ نوڪرياڻي عورت هئي. ان کي هر روز صبح کان وٺي شام تائين ڪم ڪرڻو پوندو هو. هو هڪ حساس، جوابدار ۽ صلاحيت رکندڙ عورت هئي.هو اڪثر ننڊ ۾ هوندي هئي پر تنهن هوندي به هن جي دماغ ۾ خودبخود ڪم Automatic Functionڪرڻ جي صلاحيت ۽ جوابداري هئي. هو ننڊ ۾ هوندي پنهنجو ڪم سرانجام ڏيندي هئي ۽ کيس ان ڳالهه جي ڪا به خبر نه پوندي هئي.حقيقت ۾ ڏٺو وڃي ته هو جيڪڏهن هوش ۾ هجي ها ته ايترو سارو ڪم نه ڪري سگهي ها.پر هو مدهوشيءَ واري حالت ۾، ستل حالت ۾ ڪم ڪندي رهندي هئي. هڪ دفعي چرچ جي انچارج پادريءَ کيس گهرايو ۽ ڪائنس پڇيو ته هو ننڊ ۾ ايئن ڪيئن ڪم ڪري ٿي ته هن وراڻيو ته هن کي ڪجهه به ياد ناهي ته هن ڇا ڇا ڪيو ۽ ڪافي ڏينهن تائين ذهن تي زور ڏنائين پر کيس ڪجهه به ياد نه آيو.

ڊاڪٽر ڊائيس "Dyce .Dr" وري ان کي ٻي رخ ۾ وٺي ٿو. هو چوي ٿو: "هن هڪ چرچ ۾ ڪم ڪندڙ عورت تي وڏي تحقيقات Researchڪئي، جيڪا ننڊ ۾ هلندڙ Somnambulistهئي ۽ پنهنجي ڊيوٽي ننڊ ۾ ئي ادا ڪندي هئي. هي عورت بددماغ، موڳي ۽ اڏنگي نموني ڪم ڪندڙ عورت هئي پر حيرت جي ڳالهه اها آهي ته جڏهن هو ننڊ واري ڪيفيت ۾ ڪم ڪندي هئي ته هن ۾ هڪ عجيب طاقت اچي ويندي هئي. ننڊ ۾ هي يڪسجر بدلجي ويندي هئي. هن جا ننڊ ۾ خيال اونچا، پراثر، مناسب ۽ دلچسپي سان ڀريل هوندا هئا. ان جو حيرت انگيز ڪارنامو اهو هو ته هوءَ ننڊ واري ڪيفيت ۾ زبردست وائلن وڄائڻ جي نقل ڪندي هئي. اهو عمل ڏهه سالن تائين جاري رهيو.

دماغ کي ڇرڪائيندڙ عجب اتفاق

ڪڏهن ڪڏهن انسان عجيب عجيب نظارا،واقعا ۽ اتفاق ڏسندو آهي ته کيس ڏندين آڱريون اچي وينديون آهن. ننڍا يا وڏا اتفاق تقريبن هر انسان سان پيش ايندا رهندا آهن. انهن مان ڪجهه هيٺ بيان ڪجن ٿا.

اينٿوني هاپڪينس " Anthony Hopkins' برطانيه جو مشهور، ڇاتل سڃاتل فلمي Actorآهي. هن کي هڪ فلم ۾ ڪو ڪردار ادا ڪرڻو هو. فلم هڪ ناول " The Girl from Petrovica' تي ٺهيل هئي. هن اهو فيصلو ڪيو ته هو اهو ناول پڙهي، پنهنجي لاءِ مخصوص ڪيل ڪردار ڪان صحيح نموني واقف ٿي سگهي ۽ صحيح نموني ڪردار ادا ڪري سگهي. ان کان پوءِ هو ان ناول جي ڪاپي حاصل ڪرڻ لاءِ ڪافي ڪتاب گهرن ڏانهن ويو پر کيس ڪٿي به اهو ڪتاب نه مليو. نيٺ پاڻ ٿڪجي هاري ڪري، ان ڪتاب کي وڌيڪ ڳولا جو ارادو ترڪ ڪري ڇڏيو. ان ئي ڏينهن جو رات جو هو ليڪشائير وڃڻ لاءِ ٽرين لاءِ

ويٽنگ روم ۾ هڪ سيٽ تي ويهي انتظار ڪري رهيو هو ته هن اوچتو ئي ڏٺو ته هن جي پرواري سيٽ تي اهوئي ساڳيو ڪتاب پيل آهي. جنهن جي لاءِ هن وڏي جاکوڙ ڪئي هئي.هي ڏاڍي اچرج ۾ پئجي ويو ۽ ان واقعي جو ذڪر پنهنجي دوست سان ڪيو، جنهن ڪيس ٻڌايو ته اهو ڪتاب هن اتي ويٽنگ روم ۾ وساريو هيو!

ڪڏهن ڪڏهن اهڙا اتفاق ۽ واقعا ٿين ٿا جو اسان اچرج ۾ پئجي ويندا آهيون. جيئن ڪڏهن ڪڏهن اسان سان اهي ننڍپڻ جا ساٿي اچي ملندا آهن، جنهن سان ملڻ جو اسان سوچي به نه سگهندا آهيون يا وري ڪو ڳانو ڳائيندا آهيون ته اهو پر ۾ وينل شخص به ڳائي رهيو هوندو آهي. ڪنهن جي باري ۾مس اڃا سوچبو به ڪو نه،ته ان جي ٽيليفون تي رنگ اچي ويندي. سائنسدان ان کي دماغ جون ڳجهارتون "Mysteries of Mind" قرار ڏنو آهي.

اهي سڀ عجيب اتفاق ئي ته آهن جيڪي اسان کي پيش اچن ٿا. اهڙوئي هڪ واقعو اٽلي جي بادشاهه امبرٽو2 Umberlo- السان به پيش آيو.

هڪ ڏينهن امبرٽو- IIاٽلي جي شهر "Monza" ۾ پنهنجي اسٽنٽ سان گڏ سندس ئي نالي سان هڪ ريسٽورنٽ ۾ منجهند جي ماني کائڻ لاءِ وينو هو. ٻئي ڏينهن تي ڪيس هڪ ايٿليٽڪ ميٽنگ جي صدارت ڪرڻي هئي. هن ريسٽورينٽ ۾ هي اهو ڏسي وائڙو ٿي ويو ته ريسٽورينٽ جي مالڪ جي شڪل صورت ۽ قدبت بلڪل هن جهڙو ئي آهي ۽ پوءِ جو ساڻس گفتگو. ڪيائين ته هن کي خبر پئي ته هن ۾ ۽ ريسٽورينٽ جي مالڪ ۾ ڪافي هڪ جهڙايون آهن.

هن جو نالو ايمبرٽو- IIآهي ته هوٽل جو نالو به اهو ئي آهي. جنهن ڏينهن هن شادي ڪئي، ان ڏينهن ريسٽورينٽ جي مالڪ به شادي ڪئي هئي. هن جي زال جو نالو مارگرٽيا Margretiaآهي ته هن جي زال جو به اهو ئي نالو آهي. هن اهو ريسٽورينٽ تڏهن کوليو هو، جڏهن هن کي بادشاهي جو تاج پارايو ويو هو.

بادشاهه اهو ڏسي ۽ ٻڌي ڪري هڪو ٻڪو ٿي ويو ۽ ڪيس آفر ڪيائين ته هو هن جي جاءِ تي ايٿليٽڪ جي ميٽنگ جي صدارت ڪري ۽ هي آرام ڪرڻ چاهي ٿو. اها آڇ هن قبول ڪئي. ٻئي ڏينهن تي بادشاهه ۽ سندس اسسٽنٽ آڏو حيرت انگيز، پوائٽي خبر سامهون آئي ته ريسٽورينٽ جو مالڪ ايٿليٽڪس جي ميٽنگ لاءِ ڪانفرنس روم ۾ ويندي ڪنهن قتل غارتي Shooting۾ قتل ٿي ويو. جيڪڏهن هن جي جاءِ تي اصل بادشاهه وڃي ها ته يقينن ان جو به موت واقع ٿئي ها!

اهڙو هڪ ٻيو اتفاق جو تعلق پوپ جان، ڇهين سان به آهي، جنهن جي موت 6 آگسٽ 1978ع ۾ ٿيو. 1923ع ۾ پوپ هڪ گهڙيال خريد ڪيو هو ۽ اهو گهڙيال 55 سال تائين هر روز صبح جو ڪيس 6 وڳي ننڊ مان جاڳائيندو هو. هڪ ڏينهن اهو رات جو 9-40 وڳي گهنٽي وڄائڻ لڳو. ماڻهو اچرج ۾ پئجي ويا ته آخراهو ڇو 9-40 وڳي وڳو آهي. بعد ۾ خبر پئي

تہ ان وقت ئي پوپ-چھون جو موت واقع
ٿيو ھو. روميو پينسي، ويٺيڪن جي
ترجمان بعد ۾ اھو ٻڌايو تہ پوپ چھون اھو
گھڙيال پولينڊ مان خريد ڪيو ھو ۽ سندس
ان گھڙيال سان گھري دل ھوندي ھئس ۽
ھميشہ جيڏانھن ويندو ھو اھو انھي ڪي
ساڻ کڻي ويندو ھو. پر اھا ڳالھہ اڄ ڏينھن
تائين ڳجھارت بڻيل آھي تہ اھو گھڙيال
آخر چو 40-9 وڳي رات جو وڳو.

ڪيترائي اتفاق مختلف سببن ۽
واقعن جي ڪري بہ وجود ۾ اچن ٿا
جيڪي قسمت سان يا سبب جي منطق
"Challenge" ڪي للڪارين "Logic"
ڪن ٿا. ان جا مثال ڪجھہ ھيٺ ڏجن ٿا.

اھا ھڪ مڃيل حقيقت آھي. دنيا
جي ڪيترن ئي سائنسدانن سائنس ۾ وڏا
ڪارناما انجام ڏنا آھن. انھن مان اڪثر
ڪارنامہ ۽ ايجادون انھن "اتفاقي حادثن"
سبب رونما ٿيون آھن. انھي اتفاقن جو
تصور "The concept of coinci-
dence" سان ڪيترن ئي سائنسدان،
رياضي دانن، فلاسفرن ڪي ٻن ھزار سالن
تائين مختلف ڪمن ڪرڻ تي اياريو آھي.
انھن جي ٿيوريز،خيالن، اندازن ۽ فڪرن
جو اصل محرڪ ۽ بنياد "اتفاق" ڪي ئي
قرار ڏنو ويو آھي.

"جا انھن اتفاقن ۾ انسان ذات لاءِ
ڪو لڪيل پيغام رکيل ھوندو آھي."

انھي جي باري ۾ تمام گھڻي
تحقيق ڪئي ويئي آھي ۽ حقيقي جواب
ڳولڻ لاءِ ڪيترن ئي سائنسدانن تي ٻڌل
ڪميٽيون ناھيون ويون. انھن ڪافي غور
۽ فڪر ڪرڻ کان پوءِ اھو نتيجو ڪڍيو تہ

"انھن اتفاق جو ڪو نہ ڪو محرڪ ضرور
آھي. ان ۾. ڪائناتي پاور موجود آھي،
جنھن جي ذريعي دماغي قوتن
"Tissues" ڪي سرگرم ڪرڻ يا جاڳائڻ
"Activate" ڪرڻ آھي.

برطانيہ جي مشھور دماغي طبيب
ڊاڪٽر ايندرسن Psychiatrist 1960ع
۾ ان موضوع " Hidden mistries of
mind" تي ڏاڍي تحقيقات ڪئي آھي ۽
ھن ھڪ تصور ڏنو. پاڻ ٻڌائي ٿو:"تہ
انساني دماغ ۾ ھڪ قوت psitron
موجود آھي.(ھي ھڪ دماغ جو نئون
نظريو ھيو جنھن جي ڪري ڪيس نوبل
انعام سان نوازيو ويو.) اھا دماغ جي تنتي
سرشتن ۾ رچيل آھي ۽ سندس گھرائي ۾
موجود ھوندي آھي جيڪا ريڊار وانگر
جانچ جونچ جي صلاحيت رکي ٿي. اھو
مستقبل ۾ پيش ايندڙ واقعن ڪي جذب
ڪري ٿو ۽ ان ڪي واپس موجود دور Pre-
sent time ۾ موڪلي ٿو. اھو انسان
ذات جي عام حواسن Common
senses جي ابتڙ آھي ۽ معلومات ڪي
مغز جي حافظي Memory جي روشن
حصي جي تھہ تائين پھچائي ٿو."

ڊاڪٽر پال ڪريمر "Dr. Paul
Krammer" اھو پھريون شخص ھو جنھن
"اتفاق جا قانون Law of Coinci-
dences" ڪي سائنسي نڪتي نگاھہ سان
پڙھيو. پاڻ Institute of Exprimen-
tal Biology ۾ ڊائريڪٽر آھي. ھن
انساني دماغ، ڇھين حس sense -Sixth
۽ حافظي تي ڪافي معلومات گڏ ڪئي.
اھا معلومات پنج ھزار ماڻھن ڪي مشاھدي

ڪرڻ ڪان پوءِ حاصل ڪيائين. بقول هن جي تہ "هي لاڳيتو ويهہ سال دماغ جي لڪيل خزاني جي باري ۾ معلومات حاصل ڪرڻ لاءِ هفتي ۾ ٽي ڏينهن ويهہ سالن ڪان ڪم ڪندو رهيو هو. هو هر هفتي باغ ۾ ويندو. اتي ماڻهن سان پيش آيل واقعن ۽ اتفاقن کي نوٽ ڪندو رهيو. هو خاموشيءَ سان پيو ماڻهن جون ڳالهيون ٻڌندوهو. انهن جون ماضي ۾ گهاريل يادگيريون، انهن جي جنس، انهن جا پٽا، پوشاڪ، وغيره هر شيءَ کي هو نوٽ ڪندو هو. هو ايتري تہ معلومات ڪندو هو وجي انهن پوڙهن ماڻهن جي لڪڻ يا وري انهن جي اسن وارن ڇٽين کي بہ نوٽ ڪندو هو. ضروري مارڪنگ ڪان پوءِ هو ٻين ڳالهين کي بہ مدنظر رکندو هو. موسم، مصروف ڪلاڪ "Rush hours" سال جو تائيم، مهينو وغيره. ان ڪان پوءِ وري هن مختلف ڌنڌن سان مشتمل ماڻهن جي هلت چلت وغيره تي طويل مشاهدو نوٽ ڪيو. جن ۾ ماهر شماريات Statiscians جواري، انشورنس ڪمپني ۾ ڪم ڪندڙ، راءِ شماري ڪندر، ڪلارڪ، فيڪٽرين ۾ ڪم ڪندڙ مزدور، ڊاڪٽر، پروفيسر وڪيل وغيره شامل آهن. انهيءَ تحقيقات ڪان پوءِ ڪريمر هڪ جامع نتيجو ڪڍيو جيڪو هي آهي.

"تہ ذهن ۾ موجود (اتناق جا جينس) انهي برف جي ننڍن ننڍن اولن ونگر آهن جيڪي انساني ذهن يا مغز Brainجي سمنڊ ۾ ترندا هجن ۽ انهن کي وڏي مشڪل سان سڃاتو وڃي." هن ان جي مڪمل چاڻ 1919ع ۾ هڪ ڪتاب "The law of series Das Gastelz-der stories" ۾ لکي ۽ ان ڪتاب ۾ هن دعويٰ ڪئي تہ "اتفاق سلسليوار بہ ٽين تا يا وري هر هر reoccuranceبہ ٽين تا، انهن جو تعلق هلچل واري دماغ جي Tissuesڪان بلڪل مختلف ۽ مخالف Oposite sideطرف آهن."

خوابن تحت عمل ڪرڻ

انسان کي ننڊ ۾ ايندڙ خوابن جو تعلق بہ دماغ سان ٿي ٻڌيو وڃي ٿو. انسان جيڪو ڪجهہ ڏسي ٿو، ٻڌي ٿو يا ڪنهن شيءِ سان سندس واسطو پئي ٿو يا جن مشاهدن سان واسطو پئي ٿو، انهن ئي سوچن ۽ احساسن سان ڪيس خواب اچن ٿا پر گهٽوُ اهو بہ مشاهدو ڪيو ويو آهي تہ نوان خيال، نوان فڪر، نئين سوچ سان انساني دماغ خوابن ذريعي آشنا ٿئي ٿو.

اسان اڪثر خواب ڏسندا رهندا آهيون پر تمام گهٽ ان جو مطالعو، مشاهدو يا ان تي غور ۽ فڪر ڪندا آهيون تان جو بلڪل ان کي يڪسر ٽاري Neglectڪري ڇڏيندا آهيون. ڇا خوابن جو ڪو مقصد ناهي؟ آخر خواب ڇو تا اچن؟ ڇا خوابن تي غور ڪرڻ سان فائدو حاصُل ٿي سگهي ٿو؟ اچو تہ ان تي هڪ جامع اڀياس ڪريون.

مَلائي ملڪ ۾ هڪ قبيلو اهڙو آهي جتي خوابن تي باقاعدي سان بحث و مباحثا ٿيندا آهن. جنهن جو بنيادي مقصد ئي اهو آهي تہ اتي جي ماڻهن جو حواسي يا دماغي Psychicخلين جي پروڙ ڪجي.

1932ع ۾ هڪ مشهور ڊاڪٽر پيٽ نون "Patnoone" ماهر بشرنيات يا انسانيت "Anthropologist" ملائي جي تمام پري واري ايپيٽ (اهو جزيرو، جتي ڪو بہ اهڙو هنڌ هجي جيڪو پاڻ خشڪي تي هجي ۽ باقي ٽن پاسن کان پاڻي هجيس) جو معائنو ڪيو. هن پنهنجي پهرئين سفر ۾ ان جزيري تي رهندڙ قبيلي ٽيميئر سينوئي "Temiar Senoi" جو گهرو مشاهدو ڪيو.

ڪافي ريسرچ ڪرڻ کان پوءِ ٿُون چوي ٿو: "قبيلي جا ماڻهو، حد کان وڌيڪ پرامن، خوش، آرامده ۽ مطمئين -Satis fied زندگي گذري رهيا آهن. جنهن جو تصور بہ ڪرڻ محال آهي." هو وڌيڪ ان قبيلي جي باري ۾ ٻڌائي ٿو تہ، هن قبيلي ۾ خاندان هڪ ٻئي سان مضبوطيءَ سان جڙيل رهن ٿا. انهن جون شاديون جٽادر آهن ۽ ڪافي سالن تائين هلن ٿيون. قبيلي جا ماڻهو هڪ ٻئي خاندان ۾ سٺا رشتا رکن ٿا. ان قبيلي ۾ ڪو ڏوهہ يا ڪنهن بہ تشدد جو واقعو نہ ٿيو آهي!."

ٿُون ان عجيب ڳالهہ جي ڪري ڏاڍو حيران هو تہ آخر اهي ڪهڙيون ڳالهيون آهن جنهن جي ڪري هي قبيلو ٻين قبيلن کان مختلف آهي. ان قبيلي ۾ وهم، خوف، تشدد يا وري ڪو گناهہ جو تصور بہ نہ هو. حقيقتن کي معلوم ڪرڻ لاءِ هن پنهنجي بقايا سڄي زندگي ان قبيلي ۾ گذاري ۽ پنهنجي آمريڪي دوست ڊاڪٽر اسٽيوارٽ علم نفسيات Psychology(اهو علم جنهن جو سڌون سڌو يا اڻ سڌو واسطو ذهن يا دماغ سان هجي) جي ماهر کي خط لکي دعوت ڏني تہ هو هتي اچي ۽ ساٿس حيرت ۾ وجهندڙ قبيلي جي معاملن تي تحقيقات ۾ سندس ڀاڱيوار ٿئي ۽ پنهنجي پيشورانہ تجربي سان مستنفيد ٿئي ۽ نيٺ هن جو دوست ڊاڪٽر اسٽيوارٽ ماهر نفسيات هن سان اچي گڏ ڪم ڪرڻ لڳو.

لڳاتار محنت ۽ تحقيق "Re-search" کان پوءِ ٿُون ۽ سندس ساٿي ڊاڪٽر اسٽيوارٽ ان نتيجي تي پهتا تہ "سنوئي قبيلي جي ماڻهن جو خوشحالي ۽ چين ۽ آرامده زندگيءَ جو راز اهو آهي تہ اهي پنهنجا خواب هڪٻئي سان شيئر ڪن ٿا. اهي صبح جو جيئن ئي ننڊ مان اٿن ٿا تہ سڄو ڪٽنب ناشتي جي ٽيبل تي ويهي ڪري پنهنجا خواب هڪ ٻئي کي ٻڌائين ٿا ۽ انهن تي بحث ومباحثا ڪن ٿا.نتيجي طور تي سڄي ڪٽنب جا ٻار، مرد ۽ عورتون آهستي آهستي پنهنجي اندروني دنيا ۽ ٻين ماڻهن جي اندروني رازن، مخفي حقيقتن ۽ اهم ڳالهين کان واقف ٿيندا وڃن ٿا.

دنيا جا سيئي انسان سٺا خواب بہ ڏسن ٿا تہ وري ٻواتا خواب بہ ڏسن ٿا پر سنوئي قبيلو دنيا جو واحد ۽ عجيب ۽ انوکو قبيلو آهي جيڪو پنهنجي ٻارن کي خوابن ذريعي علم ڏيئي کين تربيت Trained ڪري رهيا آهن. جيڪڏهن ڪنهن ٻار کي خواب ۾ آيو آهي تہ هن جي پويان هڪ لڱ ڪانڊائينڊڙ جانور پيڇو ڪري رهيوآهي ۽ هي ڊپ ۽ خوف ۾ جاڳي پوي ٿو تہ هن جو پيءُ يا ماءُ هن کي زور ڀري ٿو تہ وڃ ۽ باقي جڏهن بقايا

خواب ڏسي تہ ان کان ڪين باخبر رک. پر جيڪڏهن جانور تمام وڏو، هيبت وارو ۽قدبت ۾ حد کان وڌيڪ آهي تہ ڇوڪر ان جو مقابلو نہ تو ڪري سگهي تہ پوءِ هن کی همٿايو وڃي تو تہ هو اهڙي صورتحال ۾ ان خوف واري جانور سان مقابلي لاءِ پنهنجن يائرن يا دوستن کي گهرائي سگهي تو. اهڙي طرح سان سندس ذهن مقابلي ۽ برابري واري مقام تي رسي وڃي تو ۽ هو دماغی طور مطمئن تي وڃي تو ۽ پوءِ کيس اهڙا خواب گهٽ نظر اچن تا ۽ نيٺ آخر ۾ تہ بلڪل خواب ختم تي وڃن تا. سنوئی قبيلی جا ٻار پنهنجن انهن دوستن سان تعلقات ختم ڪري ڇڏيندا آهن، جيڪی سندن خواب ۾ ڊيڄاريندڙ هوندا آهن ۽ اهڙي طرح سان اهي خواب انهي قبيلي وارن لاءِ صلاح ڪار ۽ مددگار بنجي وڃن تا.

سنوئي جي ماڻهن اهو تسليم ڪيو آهی تہ انهن خوابن ذريعي گهڻو ڪجهہ حاصل ڪيو آهي. جيتوڻيڪ هنن اهو تسليم ڪيو آهي تہ هنن جي خوابن ۾ جانور، ڀوتا، وڻن جا ڀاڇا، روح ، ندين ۽ ماترين جا خوفناڪ نظرا، موتمار ڪاهيون وغيره اچن تا. ان قبيلي ۾ ڪو بہ ماڻهو اهو مڃڻ لاءِ تيار ناهي تہ جيڪڏهن اهي خواب ڪين نہ اچن ها تہ هوند هو ڪڏهن بہ حد کان وڌيڪ پهچندڙ فائدو حاصل ڪري سگهن ها. ڇو تہ سندن جو تعلق هڪ پوئتي پيل ماڻهن ۽ تهذيب سان آهي جتي جون ريتون رسمون، رهڻي ڪهڻي ۽ اهي عمدا ۽ نواڻ سان پر خيال نہ آهن جيڪي انهن پنهنجي خواب ۾ ڏٺا آهن يعني دماغ جی حواسن کان اعلیٰ ۽ مٿيرو تي، انهن اهو حاصل ڪيو. مثال طور تي هڪ ماڻهوءَ خواب ۾ ندي جي روح سان دوستي ڪري تو، عمومن هن کي اهو معلوم تئي تو تہ کيس ڪٿي وڏيون مڇيون ملنديون، پوءِ هو حقيقت ۾ ان علائقی ۽ جڳهہ تي ڇان بين ڪري تو تہ کيس واقعي وڏيون مڇيون شڪار لاءِ ملن تيون. هڪ ٻئي مثال ۾ هڪ ماڻهو خواب ۾ مڇين کي ڦاسائڻ لاءِ هڪ نئين فن طريقي ڪار Techniqueکان واقف تئي تو ۽ حقيقت ۾ اها ٽيڪنڪ استعمال ڪري وڏو فائدو حاصل ڪري تو. اهڙي طرح سان هڪ تئين ماڻهوءَ کي وري خواب ۾ جانورن جا روح نظر اچن تا جيڪي سندس دوست بنجي وڃن تا. هو خواب ۾انهن جڳهين کي ڏسي تو جتي کيس وڌ ۾ وڌ شڪار جانور ملن تا. يعني قبيلي جا ماڻهو انهن خوابن ذريعي گهڻو ڪجهہ پرائي رهيا آهن.

پيٽ نُون ۽ ڊاڪٽر اسٽيوارٽ وڏي عرصی جی محنت ۽ تحقيقات کان پوءِ ان نتيجی تی پهتا تہ: "آيا حيرت ۾ وجهندڙ غير معمولی ڪهاڻيون يا قصا حواسن کي باساختہ (ساڪن) ڪري ڇڏيندڙ واقعا ۽ خيال هجن، اسان مڃون يا نہ مڃون..... پر اهی شاهديون ۽ طبعي نظر ايندڙ حقيقتون ئي تہ هونديون آهن جن جي ڪري ڪين قدر، اهميت ۽ مڃتا ملندي آهي. جيڪي وجد واري حالت ۾ ملن يا ان کان بغير ...... جيڪو هڪ وڏو سواليہ نشان بڻيل آهي."

☆......☆......☆

عجيب خواب جيڪي سچا ثابت ٿيا

ڪجھ رپورٽن مطابق انسان ذات جا ڪافي جڳهين تي اڻ ڄاتل سڃاتل اڏامندڙ شين "Unidentify flying objects" سان مڏيير ٿي آهي ته ڪڏهن هيبت عجيب شڪل رکندڙ جنن، ڀوتن، غيباتن يا وري ڪڏهن عجيب شڪل جي جانورن سان مڏيير Encounterٿي آهي. انهن رپورٽ آثار اچو ته ڏسون ته آيا اهي حيرت ۾ وجهندڙ واقعا محض خواب ۽ خيال آهن يا ڌوڪو يا فريب يا وري دماغي مظهر ۽ خيال آهن جيڪي دماغ ۾ سرجن ٿا ۽ آيا انهن ڳالهين جو انساني دماغ تي ڪهڙو اثر پوي ٿو. اچو ته ان سلسلي ۾ ڪجھ اڀياس ڪريون.

اهو صدين کان وٺي انسان ذات جي تجربن، مشاهدن ۽ تحقيق ۾ رهيو آهي ته آيا لڳ ڪانداريندڙ، حواسن کي بي خود Out of controlڪندڙ، جسماني عضون Corporeaol organismsکي ڀڳهرائيندڙ واقعن جو ڪارڻ ڇا آهي ۽ ڇو ٿا رونما ٿين. انهن واقعن سائنسي دنيا کي للڪار Challengeجي حيثيت اختيار ڪري ورتي آهي.

ڪيترن ئي جڳهين تي هڪ ماڻهو يا هڪ کان وڌيڪ ماڻهو کا عجيب مخلوق ڏٺي ۽ گهڻن جاين تي جانورن جو به مشاهدو ڪيويو ته انهن جا حواس به انسان وانگر ئي متاثر ٿيا. جڏهن انهن عجيب منظر ڏٺا ٿي، اڪثر چيو ويندو آهي ته اهي منظر انساني ذهن جي بدحواسي ڪري وجود ۾ آيا آهن پر حقيقت ۾ انهن جو تصور بيو ڪجھ آهي.

اهي عجيب واقعا جڏهن پيش اچن ٿا ته تحقيق کان پوءِ خبر پئي ته اهڙا واقعا انساني حواسن کي منجمد ڪن ٿا. گرمي پد (واقعي جي اردگرد) گهٽجي وڃي ٿو. بي ڍنگا آواز ٻڌڻ ۾ اچن ٿا.

اهي واقعا رات جو دير سان رونما ٿين ٿا ۽ ان وقت ٿين ٿا جڏهن ماڻ سنسان واري حالت طاري هوند ي آهي. اڪثر اهي واقعا اڪيلي ماڻهوءَ سان پيش اچن ٿا. ان جا ڪجھ مثال هيٺ پيش ڪجن ٿا.

1960ع ۾ برطانيه سان تعلق رکندڙ هڪ ڪاروباري شخص مانسچيسٽر ۾ هڪ رات جو ڪنهن چوڪريءَ سان هوٽل جي ڪمري ۾ ستو پيو هو. اوچتو اوچتو ئي آڌي رات جو ننڊ ۾ هن محسوس ڪيو ته ڪو وجود هن جي بستري جي ويجهو بيٺل آهي. تان جو هن جي يڪدم اک کلي ويئي ته ڏٺو ته هڪ عجيب و غريب مخلوق، پوڙهي عورت جي روپ ۾ روشن روشن نظر اچي رهي آهي. هوءَ نهايت ئي بدصورت هئي جو هن جا لڳ ڪاندارجي ويا، هڪ پل ۾ ته هن جا حواس منجمند (ساڪن) ٿي ويا ۽ صرف هن جون اکيون ئي صحيح نموني حرڪت ڪري سگهيون ٿي. هن اکين کي گهمائي ڪمري جي چوڌاري ڏٺو ته ڪيس سڄو ڪمرو روشني جي مختلف رنگن جي چمڪمي لهرن وانگر نظر آئي ۽ سامهون ڀت تي لڳل گهڙيال ۾ هن ڏٺو ته ان ۾ 2 وڳا هئا. هن محسوس ڪيو ته اها عجيب، بدصورت شڪل پوڙهي عورت هن ڏانهن غصي واري نموني وڌي رهي آهي ۽ دري مان ايندڙ روشني جي ڪرڻن کي هن ڏانهن اچڻ کان روڪي

رهي آهي. هن جون نظرون هن جي پوشاڪ جو طواف ڪرڻ لڳيون ۽ هن جي جسماني جزو خال طرف ويون. هن اوچتو ئي اوچتو هڪ وڏي رڙ ڪئي تان جو اهو عڪس رات جي اونداهيءَ ۾ غائب ٿي ويو. هن گهبرائجي پنهنجي ساٿي عورت کي ڏنو جيڪا هن جي رڙين جي ڪري ننڊ مان جاڳي چڪي هئي ته هن کي ڏاڍي حيرت ٿي جو ته اها عورت Nervous نه هئي ۽ رليڪس هئي. هن اهو واقعو ڪيس ٻڌائڻ ٿي چاهيو ته ان عورت چيو ته ڪيس خبر آهي ته ڇا ٿيو هوندو ۽ ڪا پوڙهي عورت تو ڏٺي هوندي. ان جي شڪل سندس مرحوم ماءُ سان ملي ٿي جيڪا ٻه سال کن پهرئين فوت ٿي چڪي هئي ۽ اها پوڙهي عورت هن وٽ اڪثر ايندي رهندي آهي.

دماغ کي حيران ڪندڙ ٻيو واقعو برائن گرم شيوي -Brain Grim Shaw ee۽ سندس سپروائيزر سان ٻه ساڳيو واقعو ٻه پيش آيو. برائن فيڪٽري ۾ نائيٽ شفٽ ۾ ڪندو هو. اها مارچ 1977ع جي ڳالهه آهي ته ٻئي ڄڻا ڪنهن فيڪٽري جي ڪم سانگي ڪنهن بيابان واري علائقي ڏانهن گاڏي ۾ وڃي رهيا هئا ان وقت رات جا ٽي ٿيا هئا ته اوچتو ئي اوچتو روڊ جي ويجهو جبلن جي هڪ ماٿريءَ مٿان هڪ رنگ برنگي روشني ظاهر ٿي، هڪ پوائنٽو ۽ خوف ڏياريندڙ ماٿهو، مختلف رنگن سان رنگيل، آسمان ۾ اڏري رهيو هو. جنهن وقت هو گاڏي جي ونڊ اسڪرين جي بلڪل ويجهو پهتو ته گاڏي جي انجڻ ۽ لائيٽون خود بخود بند ٿي ويون ۽ جيئڻ ان سان اونداهه وڌي ان صورتحال ويتر ماحول کي خوف وارو بڻائي ڇڏيو. انهن ٻنهيءَ ڏٺو ته هڪ عجيب، پراسرار ۽ ڏک ڏک سان پريل وجود اڇي سندن گاڏيءَ جي ونڊ اسڪرين وٽ هوا ۾ معلق بيٺو اڇي. اهو چمڪيو پئي ۽ چمقمقي لهرن وانگي روشنين سان پريل آواز سندن ڪنن ۾ گونججي رهيا هئا. انهن ٻنهي پوري پوري ڪوشش پئي ته ان اڻ ڄاتل اڏامندڙ شي کان پري ٿي وڃن پر هاڻي ته گاڏي جي انجڻ به بند ٿي ويئي هئي ۽ اهو هاڻي ممڪن ڪو نه هو. تان جو ٻنهي کان رڙيون نڪري ويون ۽ پوءِ هنن اوچتو ڏٺو ته اهو روشن ماٿهو هاڻي جبلن طرف وڃي رهيو هو. جيئن ئي هو ان کان ڪجهه مفاصلي تي پهتو ته ڪار جي انجڻ ۽ لائيٽ خود بخود چالو ٿي ويئي ۽ هنن جلد کان جلد گاڏي کي تيز اسپيڊ ڏيئي فيڪٽري طرف آيا. ڪجهه ڏينهن تائين ته سندن مٿي ۾ سوز پيل رهيو.

فرينڪ ايرپ Frank Earp ۽ سندس ساٿين سان به اهڙي قسم جو واقعو پيش آيو. فرينڪ ايرپ اهو واقعو پنهنجي ڪتاب "Northern East Mystries" ۾ بيان ڪري ٿو:

مان ان وقت پنڌرنهن سالن جو مس هيس. مان پنهنجي ٻن دوستن سان گڏ هڪ پراڻي ڍنڍ جنهن جو پاڻي استعال نه ٿيندو هو. ان جي ڪپ تي راند ڪيڏي رهيو هئس ته اوچتو اسان کا اڻ ڄاتل اڏامندڙ شيءِ ڏٺي، اسان حيران ٿي وياسين ڇو جو هاڻي هر طرف اونداهيءَ ٿي رهي هئي. هوا جو هڪ ڪوهيڙو (ڌنڌ) پاڻيءَ

جي هڪ واٽر ڪورس مان اپريو ۽ اهو وڏندو وڏندو. هڪ ڪڪر وانگر بنجي پيو. ان اسان جي راند ۾ رڪاوٽ وڌي. اسان خوف کان پنهنجي ڳوٺ طرف سلامتيءَ لاءِ ڊڪياسين ۽ ان ڪڪر اسان جو پيڇو پٺي ڪيو. اسان ـپني ان ڪڪر کي ڏٺو.ان ۾ هڪ روشن، عجيب تشبيهه هئي. جيئن اسان پنهنجي ڳوٺ ۾ داخل ٿياسين ته ڏٺوسين ته اهو ڪڪر جتان آيو هو ان طرف واپس وڃڻ لڳو. تڏهن وڃي اسان سڪون جو ساهه کنيو. ڪجهه ڏينهن کان پوءِ اسان ان جڳهه تي اچي گڏ ٿياسين. جنهن جڳهه تان اهو ڪڪر ٻاهر نڪتو هو جيڪو اسان جي راند کيڏڻ واري جڳهه کان 20 فٽ پري هو. اسان کي سندس ڪو به نالو ۽ نشان نه مليو هو. ۽ ان کان پوءِ وري اسان اهڙي عجيب مخلوق نه ڏٺي. منهنجي دوست مون کي ٻڌايو ته ڪيس هٿن جي بجاءِ جانورن جهڙا چنبا هئا، جنهن ۾ ڳاڙهيون پينسلون هيون ۽ هن جون ٽنگون نه هئڻ جي برابر هيون. اسان ٽئي دوست سڄي عمر ان واقعي کي نه وساري سگهياسون.

جهڙي نموني انسانن کي حيرت انگيز شيون نظر اچن ٿيون، ڇا اهڙي نموني جانورن کي به عجيب شيون نظر اچن ٿيون ۽ هو به اسان وانگر پنهنجو رد عل ظاهر ڪن ٿا.

مانسچيسٽر ۾ گورڻن نالي هڪ شخص بيماري جي حالت ۾ پنهجي بستري تي ليٽيو پيو هو ۽ هن جو ڪتو سڪون سان هن جي ويجهو فرش تي ويٺو هو ته اوچتو ئي اوچتو ڪتو پوئنڪڻ لڳو ۽ تيز

اَڏ کي پڇڏي، جو سڄيءَ پٽيان ڊڪي،

※ تنهن کي سڄي ته نه ملي، پر اڌ ڪاڻ سڪي

※ نفعي جي لالچ ۾ نقصان سهڻ.

※ هڪڙو ڪتو قاصائيءَ جي دڪان تان، گوشت جو ٽڪڙو کڻي ڀڳو. ڪتو پرسان وهندڙ واهه ۾ گهڙي ترڻ لڳو. جڏهن وچ تي آيو تڏهن پاڻيءَ ۾ پنهنجو پاڇو ڏسي، پانيائين ته ٻيو ڪتو آهي، جو گوشت جو ٽڪرو وات ۾ کنيو ٿو وڃي. هن کي خيال ٿيو ته اهو ٽڪرو به هن کان ڦريان. سو جهڙو وات ڦاڙي، ڪتي تي گرڻ شرع ڪيائين، تهڙو پنهنجي وات وارو گوشت جو ٽڪرو پاڻيءَ ۾ ڪري پيس. تنهن تي ڪنهن عاقل ائين چيو.

تيز هيڏانهن ته ڪڏهن هونڏانهن ڊڪندو رهيو ڇڻ ڪنهن انجاني مخلوق تي حملو ڪرڻ چاهيو ٿي. جڏهن ته گورڻن کي ڪجهه نه نظر نه آيو ۽ تان جو ڪتو گجگوڙ ڪري ڪري آخر ۾ خاموش ٿي بيهوش ٿي ويو.

ڪن واقعن ۾ عجيب خلائي مخلوق به سئون سڌو انسانن سان رابطو ڪيو آهي، جيڪا هڪ انوکي ۽ حيرت انگيز ڳالهه آهي.

ميري نالي هڪ عورت آمريڪا ۾ 1973ع جو هڪ اونهاري جي منڊ ۾ هائي

وي جو سفر ڪري رهي هئي تہ اوچتو سندس ڪار جو ريڊيو خاموش ٿي ويو ۽ان جي اوزار ۾ رڪاوٽ پيدا ٿيڻ لڳي. اوچتوئي اوچتو ميريءَ هڪ ماڻهو جو آواز ٻڌو ۽ هن پنهنجو پاڻ کي هڪ وڏي Space aircraft ۾ پاتو. هو هتي ڪيئن پهتي اها هن کي خبر نہ هئي. هن جي اڳيان هڪ ڊگهو انسان بيٺل نظر آيو جنهن جا وار صاف هئا ۽ ڪيس سونهري رنگ جي پوشاڪ پهريل هئي هن مدهوشي واري انداز مان ان جا جواب پئي ڏنا. هن کي لڳي رهيو هو تہ ڄڻ ڪو هن کي ريموٽ ڪنٽرول تحت ڪنٽرول ڪري رهيو هجي. يا ڪنهن هن جي ڊائريڪٽ دماغ رستي ڪنٽرول ڪيو هجي. هن کي عجيب آواز سان ڪيڪاريو ويو هو "يلي ڪري آئين منهنجا دوست، يلي ڪري آئين ميري اينجل"ڪجهہ وقت تہ هن ان ايئرڪرافٽ ۾ گذاريو ۽ پوءِ جهٽڪي سان هن پنهنجون اکيون کوليون تہ هن پنهنجو پاڻ کي ڪار ۾ موجود ڏٺو، هو سخت حيرانيءَ ۽ مونجهہ مان پريشان هئي تہ آيا اهو خواب هو يا ڪا حقيقت، ڪيس چٽي طرح ياد آهي تہ هو جڏهن ڪار ۾ هئي تہ ان ڪان پوءِ ڪجهہ وقت ايئر ڪرافٽ ۾ هئي. اهو وقت هن چيڪ ڪيو تہ هن کي خبر پئي تہ هو پورو ڪلاڪ اتي هئي ۽ اڄ ڏينهن تائين هو حيران آهي تہ هن اهو خواب ڏٺو هو يا هن جو ڪنهن حقيقت سان واسطو پيو هو. ان لاءِ هن جو ذهن ڪم ڪو نہ ٿو ڪري.

انهن ناقابل واقعن جي چند چاڻ ڪرڻ واقعي هڪ ڏکئي ۾ ڏکيو عمل آهي. چاهي انهن واقعن جو تعلق روحن جهڙي وجودن سان هجي، پراسرار مخلوق سان هجي، جن يا غيبات سان هجي يا ڪائنات جي خلائي مخلوق سان هجي. چا اهي مخلوق اسان سان ڪنهن مقصد سان تعلق رکڻ چاهين ٿا يا اسان کي ڪو پيغام ڏيڻ چاهين ٿا. ان ئي صورتحال تي اٽليءَ جو مشهور نيورو سرجن هوجز Hodgesچوي ٿو:

"اهي لفظ .... اصل ۾ منهنجي ذهن مان ئي آيا آهن... تيز ۽ چٽا آواز.جيڪو مرداڻو آواز آهي پر آهي وڏو عجيب. اهو آواز ايئن ٿو لڳي جهڙو اهو ساڳيو ئي آواز آهي جيڪو منهنجي اندر مان نڪتو آهي..... جڏهن مان سوچيندو آهيان."

Memoryڪيئن ٿي ڪم ڪري

حافظو ڇا آهي؟ ۽ اهي يادگيريون Recollectionsدماغ ۾ ڪٿي ٿيون جمع ٿين، ان متعلق منجهائيندڙ ۽ چرڪائيندڙ خيال ۽ تصور ڪافي سوچڻ تي مجبور ڪن ٿا. اچو تہ هڪ گهڙي نظر ان تي وجهون.

جڏهن کان انسان دنيا ۾ قدم رکيو آهي، ان ڏينهن کان وٺي اهو اعتبار ڪري ويٺو آهي تہ يادگيريون Recollection دماغ ۾ جمع ٿين ٿيون. اهو هڪ پراڻو مڃتا ۽ عزت وارو خيال آهي. اسان مان ڪيترئي تہ اهڙا بہ آهن جيڪي ان معاملي تي سوچڻ بہ گوارا نہ ڪندا آهن. توڙي جو اها دماغ جي شروعاتي نشان ڇڏيل يادگيرين وارو نظريو Trace The-ory ۾ ڪافي شڪ ۽ شبها پيدا ٿيا آهن.

چورءِ ماڻس

هڪڙو چوڪر مڪتب ۾ پڙهڻ ويندو هو تنهن هڪڙي ڏينهن ڪنهن چوڪر جو ڪپ چورايو. سو ڪٽي وچي پنهنجي ماءُ کي ڏنائين. تنهن کي ڪپندو هو تہ پٽ ڪي جٽ ڪري ها. پر ان جٽ تہ نہ ڪيس. الٽو ٽي شاباس ڏنائينس. تنهن تي پوءِ جيئن جيئن اهو چوڪر وڏو ٿيندو ويو تيئن تيئن وڏيون وڏيون چوريون ڪرڻ لڳو. ڪنهن سمي چوريءَ ۾ اچي جهليو پوءِ سرڪار جا هتڪڙيون وجهي ڦاهي ڏيڻ لاءِ ٿي وٺي ويس. انهيءَ تماشي ڏسڻ لاءِ ماڻهو اچي مڙا هئا. اتي ان تي ماءُ بہ بيٺي سڏڪا پري پري رنو. تنهن کي ڏسي، چوڪر سرڪار جي سپاهين کي چيو "يارو هن مهل هڪڙو پيرو مون کي هن منهنجي ماءُ سان ملايو." اها ڳالهہ ٻڌي هنن کي ڪهل پيئي، تن موڪل ڏنيس. جڏهن ماڻس ويجهو اچي ڳالهہ ٻڌڻ لاءِ ڪن ڏنس، تڏهن چڪ پائي پاپڙي چني ڪڍيائينس! اهو حال ڏسي، ماڻهو چوڻ لڳا تہ "ڪهڙو نجس چوڪر آهي: ڏسو تہ هيءَ ڦاهي وجڻ وير بہ ههڙي اگري پاپ ڪان نہ رهيو! اها ڳالهہ ٻڌي، هن ورندي ڏني تہ "اي يارو منهنجو هڪڙو عرض آهي سو ٻڌو! جيڪڏهن آءٌ هن مهل ماءُ کي اڄٽ ماري وجهان تہ بہ مون تي پاپ نہ آهي. ڇا ڪئون تہ پهريائين جڏهن آءٌ ننڍو هوس، تڏهن مڪتب منجهان هڪڙي چوڪر جو ڪپ چورائي، وچي هن کي ڏنو هو. تڏهن جي ڪٽي مون کي سيکت ڏئي ها، تہ جيڪر اڄ منهنجي چو اهڙي ڏسا ٿئي ها؟"

اها ٿريس ٿيوري ارسطو، يوناني فلاسفر چوٿين صديءَ ۾ پيش ڪئي هئي ۽ ان کي ائين بيان ڪيو هو تہ "حافظو ڇڏيل نشان يا ڇاپ (پراڻيون يادگيريون) ميڻ وانگر آهن جيڪي دماغ ۾ چپڪيل رهن ٿيون."

ارسطوءَ کان پوءِ ان ٿيوريءَ ۾ نوان نوان تصور ۽ خيال وقت کي مدنظر رکندي ايندا ويا ۽ ان جي ترتيب تبديل ٿيندي ٿي وئي. هاڻي موجوده وقت ۾ اهو تصور ڏاڍو مشهور ٿيو اهي تہ حافظو Memory ذهن ۾ ائين بند پيل آهي جيئن هولوگرام ۾ پيل معلومات Information ليٽي هوندي آهي.

اصل ۾ اها ٿريس ٿيوري خاص ڪري وڏي عرصي واري حافظي جي ڪارگر آهي پر هڪ ٻي بہ Memory پڻ آهي جيڪا وري ٿورڙي عرصي لاءِ ٿئي ٿي جنهن کي Short-term-memory چيو وڃي ٿو. هي اهي يادگيريون آهن جو ان جو مثال هي آهي تہ اسان ڪنهن وقت ٽيليفون ڊائريڪٽريءَ ۾ ڪو نمبر ڏسون ٿا تہ ان هليل نمبر کي ان وقت تائين ياد ڪريون ٿا جيستائين انکي ڊائل نہ ڪيون ۽ فون رکڻ يا ڪرڻ کان پوءِ اسان ان کي وساري ويهون ٿا. اهو ممڪن آهي تہ اها ننڍي عرصي واري يادگيري، دماغ جي تنتي سرشتن جو پڙاڏو هجي. پر اها ڳالهہ اڃا ثابت نہ ٿي آهي تہ اها وڏي عرصي وارو حافظو ٿي آهي جيڪو اسان کي وڏي مونجهاري ۾ وجهي ڇڏي ٿو.

علم حياتيات Biological science جي شاخ مورفوجينيٽڪ شعبي Morphorgentic مطابق جسم ۾ واڌ

ويجھ جو عمل دراصل ڪنهن بہ عضوي جي ساخت ۾ ان جي ڀڃ ڊاھ Break-down سان ٿي آهي. يعني ڪو عضوو وڏي ٿو تہ ان جو پراڻو وجود ٿي ان جو بڻ بٽياد هوندو آهي جيڪو ان نئين عضون جي اوسر ۾ اهم ڪردار ادا ڪندو آهي. ساڳئي نموني دماغ جي ساخت ۾ اوسر تہ وڌي وڃي ٿي ۽ ان جي پويان حافظو Mem-ory بہ پراڻن واقعن يا وري پراڻي سوچن سان پيل نشان Traces ڇڏي وڃي ٿي.

ڇڏيل يادگيرين جي تصور Trace theory تي ڪافي سائنسدانن ڪم ڪيو آهي ۽ ڪافي سائنسدانن تہ انهي جي مخالفت ۾ آهن. جيئن L-S. Lashley. دماغ تي وڏي تحقيقات ڪئي ۽ اهو نتيجو ڪڍيو آهي تہ " Trace Theory دماغ سان لاڳو نہ ٿي ٿئي ۽ نہ ٿي وري حافظو Memory دماغ ۾ ڪٿي معلوم ٿي سگهي ٿو." ايل ايس ليشلي ڪئن تي تجربا ڪيا ۽ اهو نتيجو ڪڍيو تہ حافظي کي معلوم ڪرڻ لاءِ ان کي دماغ جي تنتن Nerve System کي ختم ڪرڻو پوندو ۽ اهڙي طرح سان هن وري Octopuses تي بہ تجربا ڪيا ۽ ساڳيو نتيجو ڪڍيو. پوءِ ڪافي سائنسدان هن جي ٿيوري تي ڪم ڪندا رهيا. تہ آيا ميموري کي ڪيئن ڳولي Localise ڪري سگهجي پر ڪو بہ سائنسدان ان ۾ ڪامياب نہ ٿيو.

جيتوڻيڪ صاف، ظاهر نموني سان تہ سيئي طريقا استعمال ڪيا ويا تہ گذريل نشان يا پراڻيون يادگيريون دماغ ۾ ڳولي سگهجن پر اهي سڀ ڪوششون ناڪام ويون. جنهن ارسطوءَ جي دماغ جي ٽريس ٿيوري لاءِ وڏيون مشڪلاتون ڪڙي ڪري ڇڏيون. تنهن ڪان پوءِ خاص سببن جي ڪري هيلو گرام ٿيوري وجود ۾ آئي. جيڪا ٽريس ٿيوري جي نئين سر تبديلي هئي، جيڪا هي هئي تہ "حقيقت ۾ پويان ڇڏيل يادگيريون موجود هونديون آهن ۽ اهي سڄي دماغ ۾ پکڙيل آهن، جيڪر توهان دماغ جا ڪجھ حصا الڳ ڪندا تہ توهان گهٽوُ فرق نہ تا ڏسي سگهو، ڇو تہ سيئي يادگيريون ڪنهن بہ هڪ جڳھ تي نہ ٿيون ملن. جيئن هو لوگرام روشنيءَ جي لهرن ۽ ان جي رڪاوٽن جي اصول تحت ڪم ڪري ٿو ۽ هڪ فلم ذريعي Oper-ate ٿئي ٿو ان ڪري دماغ ۾ بہ ان جي مختلف يادگيرين کي تلاش نہ ٿو ڪري سگهجي.

موجود جديد معاشري ۾ دماغ تي وڏا ڪم ٿي رهيا آهن ۽ جديد تحقيقات هي آهي تہ دماغ جي پراڻين يادگيرين Memories کي ڪيئن نئين سر زندھ ڪرڻ آهي. جيڪا ٽيلي پيٿي جو بہ بنيادي اصول آهي. يعني خودبخود ذهن جي حافظي کي نئين سر تبديل ڪرڻ آهي ۽ جادوئي جو علم بہ اهو آهي. نظرن ڪان پري وينل ماڻهن جي ميموري کي گهربل ضرورتن مطابق تبديل ڪرڻ، جديد تحقيقات ۾ اهو بہ نتيجو ڪڍيو ويو آهي تہ ڪنهن بہ ماڻهوءَ جي ماضيءَ ۾ گهاريل يادگيرين کي نئين سر جاڳائي سگهجي ٿو. اها ننڊ واري ڪيفيت Hypotic ذريعي انهن کي ماضيءَ جي زندگي ۾ واپس ڪري سگهجي ٿو.

☆......☆......☆

سهڻن نقشن وارو شاعر

علي محمد سولنگي

علي محمد سولنگي اسان سيني سنڌ واسين جو چاتل سڃاتل شاعر آهي. اسان سندس نالو سنڌ جي مشهور نالي وارن ڳائڻ وارن سندس لکيل گيتن ۾ ٻڌندا رهون ٿا. سندس تعارف ۽ مڪمل زندگيءَ جو احوال ڪجهه هن ريت آهي ته پاڻ 11 نومبر 1965ع ۾ قاضي مير محمد سولنگي جي گهر ۾ پنهنجي ڏاڏاڻي ڳوٺ قاضي پير محمد سولنگي لڳ ڦلجي اسٽيشن ضلعو دادو ۾ جنم ورتو. ابتدائي تعليم پنهنجي ڳوٺ مان ئي حاصل ڪيائين. ان کان علاوه سنڌي ادب ۾ سنڌ يونيورسٽي مان ايم.اي پاس ڪرڻ کان علاوه پي ٽي سي اليمينٽري ڪاليج منياڻي مان حاصل ڪئي.

سندس پهريون ڪلام 1989ع ۾ سنڌ جي نامياري گلوڪار منظور سخيراڻي ڳايو هن جي ان ڪلام جي تعريف سنڌ جي عظيم شاعر استاد بخاريءَ به ڪئي. ان کان پوءِ سندس شاعري سنڌ ۾ ڌوم مچائي ڇڏي شايد ئي سنڌ جي ڪنهن نالي واري راڳيءَ هن جا گيت نه ڳايا هجن. انهن راڳين ۾ ثمينه ڪنول، سجاد يوسف، عابده خانم، حميره چنا، الهڏنو خاصخيلي، الهڏنو جوڻيجو ثمينه گل، ديبا سحر، مهتاب ڪنول، تاج مستاني، شازيه بلوچ، روبينه ڪاوش، شبير سنجراڻي، ٻالڪ سنڌي، ماروي سنڌو ۽ ٻين ڪافي راڳين هن جي گيتن کي ڳايو آهي.

شاعريءَ کان علاوه ادبي سفر ۾ به ڪافي ڪم ڪيو اٿس. سندس چوسٽا بختاور اخبار هلال پاڪستان اخبار ۽ سنڌو اخبار ۾ به ڇپجيا آهن، جيڪي تمام گهڻو مقبول ويا. ان کان علاوه پاڻ نثر ۾ ڪهاڻيون، ڪلام، مقالا، نثري ٽڪرا، تاثر ۽ مضمون به لکيا. شاعريءَ ۾ غزل، وايون، ترائيل، گيت، ڪافيون، بيت، ڏيڍوڻا، قطعا، چوسٽا، ته سٽا، ۽ نظمن ۾ نثري نظم ۽ آزاد نظم به لکيا اٿس. وائي ۽ غزل سندس پسنديده صنفن ۾ شامل آهن. پاڻ گهڻ رخي شخصيت آهن. پاڻ شاعر به آهن ته نثر نويس به آهن ته ڪمپيئرنگ به ڪندا آهن ۽ ان کان علاوه ايڊيٽر (اعزازي) ۽ پبلشر به رهيا آهن.

2005ع ۾ سندس ٻارڙن جو ڪتاب "ٻار گلن جا هار" شايع ٿيو جيڪو هٿو هٿ وڪرو ٿيو. ڪين ان ڪتاب تي ايوارڊ به ڏنو ويو.

طبيعت جي حوالي سان ڪفايت شعار، ملنسار دوست توڙي دشمن کي ڪلي ڪيڪاريندڙ هر ڪنهن کي جيءَ ۾ جايون ڏيندڙ پاڻ تي ٿيندڙ هر زيادتي برداشت ڪري ويندڙ نهايت صابر ۽ شاڪر، پنهنجو آرام ڦٽائي به ٻين کي آرام ڏيندڙ هر معاملي تي گهري نظر رکندڙ پئسن بجاءِ رشتن کي اهميت ڏيندڙ مانيٽو بي ضرر اڪثر خاموش رهندڙ جلد ڦري تي ويندڙ عاجزي ۽ انڪساريءَ کان ڪم وٺندڙ ڪڏهن ڪڏهن ٿورو ضدي، سونهن جو شيدائي، پنهنجا ڪم ڇڏي ٻين جي ڪم ايندڙ ايماندار محنتي، مخلص ۽ پيار ونڊيندڙ شخص آهي.

ڏکن جا انبار سر تي سهي ويندڙ ننڍڙي ڳالهه /غم تي روئي وجهندڙ علي محمد سولنگي تي مون کي فخر آهي ته هيءُ منهنجو ور آهي. شال خدا تعاليٰ کيس وڏي حياتي، اجا به گهڻي عزت ۽ شهرت عطا فرمائي. (آمين)

ضميره شيخ (دادو)

نظم

چاهتن جا گلاب پوکيون ٿا،
کي اکين منجهه خواب پوکيون ٿا.

روز کائون پيا نئون دوکو،
روز هڪ نئون سراب پوکيون ٿا.

ٿا گذاريون رڳو گناهن ۾،
ڪين ڪوئي ثواب پوکيون ٿا.

نفرتون ڪين ٿا اسين چاڻون،
محبتون ئي جناب پوکيون ٿا.

ارپيون ٿا خوشي پيا ٻين کي،
پاڻ جي لئه عذاب پوکيون ٿا.

بيرخي، خار، سردُ رَوَ يا ته ٻه،
پيار پيارا اجا به پوکيون ٿا.

انکري ئي ته سڏجون ٿا باغي،
روز جو انقلاب پوکيون ٿا.

آبڪاري ڪبون ٿا ڳوڙهن سان،
درد جو بي حساب پوکيون ٿا.

هر گهڙي سولنگي علي محمد،
نينهن وارا نصاب پوکيون ٿا.

نظم

رات جو سپنا ساهه ڪڻن ٿا،
ڏينهن جو الڪا ساهه ڪڻن ٿا.

سيني ۾ جي گهوگهيم، گهٽيم،
سي سڀ سڏڪا ساهه ڪڻن ٿا.

ڏارين تي ڪهڙيون ته ميارون،
منهنجا پنهنجا ساهه ڪڻن ٿا.

تنهائي ۾ تنهنجيون سوچون،
دل جا ڏڙڪا ساهه ڪڻن ٿا.

انتظاريءَ ۾ وال ڪلاڪ جا،
ٿهري ڪانٽا ساهه ڪڻن ٿا.

هڪڙي گرمي، ٻي لوڊشيڊنگ،
بجليءَ جهٽڪا ساهه ڪڻن ٿا.

ٻار بيمار، پوڙهن تاريخون،
ڊاڪٽر نسخا ساهه ڪڻن ٿا.

ڪيئن وٺي ته ڪتاب سي پڙهجن،
ملهه مهانگا ساهه ڪڻن ٿا.

فون تي تنهنجا مونسان ڳالهائيل،
لفظ ڪي گهرا ساهه ڪڻن ٿا.

تنهنجي خط ۾ مونڌي لکيل،
طنزيه جملا ساهه ڪڻن ٿا.

علي محمد سولنگي هي،
درد اٿاسا ساهه ڪڻن ٿا.

نظم

نيڻ ننڊاکا سپنا جاڳيا،
سپنن ۾ ڪي الڪا جاڳيا.

هن جي ياڪر ۾ ايندي ئي،
منهنجا سارا جذبا جاڳيا.

رات جو اڪثر مون سان گڏجي،
دَرَ دريون ۽ پردا جاڳيا.

هو تہ هئا سڀ منهنجا پنهنجا،
پوءِ ڇو ڏاريا لهجا جاڳيا.

رات نہ اپريو چنڊ هو اُڀ تي،
الڪي ۾ تي تارا جاڳيا.

رات انڌاري، شهر خموشان،
قبرن جا تي ڪتبا جاڳيا.

سمنڊ ڪناري چنچل وينگس،
پايل جا تي ڇمڪا جاڳيا.

هن جو مرڪي ٿهڪ ڏنا هئا،
وڄ سندا تي ڇمڪا جاڳيا.

ڇا تہ خيال هيا شاعر جام
شعرن ۾ تي شعلا جاڳيا.

ڏيک سندو جو تيرُ ڏبائيم،
درد وندا سڀ نغما جاڳيا.

علي محمد سولنگي چئي،
ٿهڪن وچ ۾ سڏڪا جاڳيا.

نظم

ڪاري رات گذرڻي آ،
باک بہ ساٿي ڦٽڻي آ.

ڪوڙ جي منهن ۾ ڏوڙ تہ پوندي،
سچ کي مات نہ ملڻي آ.

"دير آهي انڌير نہ آپر"،
رب جي ديگ بہ پچڻي آ.

همت هاري ڪينڪي ويهبو،
لوڪ کان بازي کٽڻي آ،

ڪوڙين ريتن رسمن واري،
ديوار آخر ڊهڻي آ.

جاتي پيار پريت هجي بس،
وستي اهڙي اڏڻي آ.

هيءَ وچوڙو ڪيسين رهندو؟،
منډ ملڻ جي اچڻي آ.

وقت جي گاڏي هلندي رهندي،
هوءَ نہ هرگز رڪڻي آ.

"ڏکن پٺيان سک اچڻا آهن"،
هيءَ وڏن جي وڻي آ.

ماٺهو وينڊو آهي مري پر،
ڳالهہ انهيءَ جي رهڻي آ.

روز نوان پيا گيت تہ رچبا،
ذات نہ ڪڏهين مرڻي آ.

وائي

ويئي پرت پري،
ٻهراڙيءَ جي ڇوڪري.
پيٽ گذر جي واسطي،
پورهيو روز ڪري.
ٻهراڙيءَ جي ڇوڪري.
مردن جو تہ معاشرو
پيئي تي تہ ڏري،
ٻهراڙيءَ جي ڇوڪري.
قبر جهڙي ڪوٺ ۾،
پوريل آ جيئري.
ٻهراڙيءَ جي ڇوڪري.
ڏرَ ڪان جي پائي ليئو،
ڪاري تي تہ مَري.
ٻهراڙيءَ جي ڇوڪري.

وائي

پيار مٺان پهرا،
ڪمپيوٽر جي دور ۾.
ٻڪ بدحالي ويئي وڌي،
ٽوٽ سڪل ڇهرا.
ڪمپيوٽر جي دور ۾.
هسٽيريا ڪي جِنُ ڇون،
بيٺن جا لهرا.
ڪمپيوٽر جي دور ۾.
چنڊ تي پهتو آدمي،
ڌرتي تي صحرا.
ڪمپيوٽر جي دور ۾.

وائي

تون ڇا چاهين پيار
تولئہ سڀ ڪجھ پيسو آ.
مون وٽ محب مجاز آ،
تو وٽ آ وهنوار.
تولئہ سڀ ڪجھ پيسو آ.
توکي لالچ لوڀ جي،
مون کي دل درڪارُ.
تولئہ سڀ ڪجھ پيسو آ.
تون مان گڏجي ڪيئن هلون!؟
تولئہ سڀ ڪجھ پيسو آ.

وائي

ڪيئن ڏيان مان ٿهڪ
گهايل منهنجو روحُ آ..
ائئي پهر اداس هان،
وسري ويئي آ مرڪ.
گهايل منهنجو روحُ آ..
لوڪ سچي ڪان مان لڪي،
لاڙيان وينو لڙڪ.
گهايل منهنجو روحُ آ..
سُتِيءَ ۾ شايد ملي،
سورن جي آ سُرڪ.
گهايل منهنجو روحُ آ.

وائي

شڪر خدا جا لک،
گذري پئي ٿي زندگي.
وقت پنهنجي رفتار سان،
ڪٽي پيو ٿو وک.
گذري پئي ٿي زندگي.
محروميون مجبوريون،
گڏ آهن ڏک سُک.
گذري پئي ٿي زندگي.
ڏي اندر وئي آ وڏي،
بدحالي ۽ بُک.
گذري پئي ٿي زندگي.
ساپيا پويان ڊوڙندي،
سپنا ٿي ويا رک،
گذري پئي ٿي زندگي.
درد اچي دل ۾ وُڌا،
آهن بيلهون مون بک.
گذري پئي ٿي زندگي.

غزل

اڪيون اچا بہ آتيون،
پائن پيون تہ جهاتيون.

اوسيئڙي ۾ تنهنجي،
جاڳي ڪٽيان ٿو راتيون.

ارمان ٿيا نہ پورا،
چڪتاڻ منجهہ چاتيون.

ائين ٿو وجود وڃي،
تن من ۾ اچڻ تہ ڪاتيون.

اڏما اٿن اندر ۾،
تڙپي اٿن ترتاتيون.

تون مان الڳ ڪٿي هون،
توڙي الڳ هون ذاتيون.

مان درد ۽ تنهائي،
يتين سان روز باتيون

غزل

عشق جي باھہ ساھہ جي اندر،
ٿو سڙان تنهنجي چاھہ جي اندر.

جنهن ڏي مرڪي ڪٽين، ٿيو سوگهو
ڪجهہ تہ اٿئي نگاھہ جي اندر.

چنڊ چوڏهينءَ جي وانگي ٿو چمڪي،
چهرو وارن پناھہ جي اندر.

تنهنجي ڪاوڙ بہ ناھہ جهڙي آ،
بيرخي آهِہ، ناھہ جي اندر.

سڀ نمازون، ڇڏي ڏنم روزا،
اهڙي لذت گناھہ جي اندر.

درد اٿلي پَيو اٿين دل ۾،
جيئڻ پاٽي تہ واھہ جي اندر.

هت تہ هر ڪو آهي ويڙهائڻ لئہ،
ڪو بہ خوش ناهي ٿاھہ جي اندر.

غزل

علي محمد پنٿي

دلربا! ڇا ڪيان؟؟
تون ٻڌا! ڇا ڪيان؟؟

ڪا نہ دل تي لڳي!
توسوا ڇا ڪيان!؟

ساھہ توتي ڏنم!
بي وفا! ڇا ڪيان!؟

سات تو آ چنو!
مان مٺا! ڇا ڪيان!؟

مُرڪ مون کان رُسي!
پو پلا، ڇا ڪيان!؟

دل تہ اڄ، هاريا!
حوصلا ڇا ڪيان!

آ حياتي سُڃي!
يا خدا! ڇا ڪيان!؟

بي خطا ڪي ملي!
اڄ سزا ڇا ڪيان!؟

تون پنٿي کان رُٺين!
بي خطا ڇا ڪيان!؟

وائي

چاڪاڻ ڪئي تو دوري آ،
کهڙي تہ توکي مجبوري آ.
مون کي دل جو راز ٻڌائي.
پنهنجي وس ۾ پاڻ رهين تو
يا ٻئي جي هٿ ۾ ڏوري آ.
مون کي دل جو راز ٻڌائي.
تنهنجي سوچن سان گڏ لوچي،
مون رات نہ اک ٻي پوري آ.
مون کي دل جو راز ٻڌائي.
پنهنجي مرضيءَ ساڻ هئي دل،
يا پاڻ پلي تو زوري آ.
مون کي دل جو راز ٻڌائي.
الفت نوڙت ناز وساري،
چو ڏاري تو مغروري آ.
مون کي دل جو راز ٻڌائي.
کهڙي تو وٽ طلسم آهي،
سک چين ڪيو تو چوري آ.
مون کي دل جو راز ٻڌائي.
ڪيڏي چاهت پنهنجي هوندي،
چو قرب کهاٽي ڪوري آ.
مون کي دل جو راز ٻڌائي.
نو لفت اوهانجيءَ ۾ ٻي چو
مون جان اوهان تان گهوري آ.
مون کي دل جو راز ٻڌائي.
محبت جي گهرائي جڳ ۾
ڪنهن تارازيءَ ۾ توري آ؟
مون کي دل جو راز ٻڌائي.
جنهن مست بنايو آ مونکي،
هي کهڙي سوز ڪتوري آ
مون کي دل جو راز ٻڌائي.

غزل

بچل شيخ

بهارن جا دوڪا، نظارن جا دوڪا،
سهي ڪو نہ سگهبا، پيارن جا دوڪا.

تنهنجو هٿ لوڏڻ ۽ وارن جو جهٽڪڻ
اسان کي ٿيا پئي اشارن جا دوڪا

تنهنجي تہ چهري تي چلڪن جا ذرڙا،
ڏين ڏينهن جو ٿا ستارن جا دوڪا.

ڏنل تاج تنهنجو پيو ڪوڙنڪري،
سکيو آهين تون بہ سونارن جا دوڪا.

پيو ٻڪ ٻوڙي تہ پئي ير ڪري
اهي يار چٽبا ڪنارن جا دوڪا.

غزل

رضا عباسي

جيئن هُن چني تيئن ڪنهن چني نہ هوندي
جيئن دل ڏني اسان تيئن ڪنهن ڏني نہ هوندي
دل جي معاملي ۾ ڏاڍا سخي نڪتاسين اسين پر
جيئن پيار جهڙي شئي ٻني اسان ڪنهن ٻني نہ هوندي
هن جو ڏنل تحفو اڄان ڪوليو ڪتي آهي اسان
چاهت سان چيز موڪلي سا ڪِني نہ هوندي
سڪي ئي ڪتي آهي سمنڊ جيان روان دوان اڄان
جيئن اک ٻني منهنجي تيئن ڪنهنجي ٻني نہ هوندي
ميان تو سهڻا حسين آهن توهان جي نظر ۾ گهڻا
جيئن هو پياري آهي تيئن ڪا پدمني نہ هوندي
هو مرڪ سان زندگيون ڪسيندي ۽ بخشيندي آهي حياتي
جيئن هو ڏنوان آهي تيئن ڪا ڏني نہ هوندي
هو هوا کان هلڪي ڪک کان سنهي چيلهہ واري آهي مگر
جيئن هن جو وزن آهي تيئن ڪا شئي وزني نہ هوندي
دعا اسان جي رنگ لاتو هو مسڪرائي ٿي ڏس سدا
جيئن هو آباد آهي تيئن ڪا ٻني نہ هوندي
مي رنگ برنگي روشنيون تجلا ترورا انبلتي "رضا"
جيئن هن جي چمڪ آهي تيئن ڪا چانڊني نہ هوندي
جيئن هن چني تيئن ڪنهن چني نہ هوندي
جيئن دل ڏني اسان تيئن ڪنهن ڏني نہ هوندي

غزل

مايا ساگر اوڏ

دل ڪري توسان، عشق تڙپي پئي
نيڻن مان وهائي لڙڪ تڙپي پئي
پاپن ثوابن جي نٽي سڏ پوي ڪا
صنم جي ٻانهن ۾ بي ڏڙڪ تڙپي پئي
چاه جي سڳنڌ سان واسيل دليون هت
سرمد! تنهنجي گيتن جي ڏنڪ تڙپي پئي
اجنبي گسن ۾ اچانڪ درشن ٿيو
نينهن ٿيو نروار جهلڪ تڙپي پئي
چهرو تنهنجو ماڪ ۾ نل رابيل لڳو
گلابن جي ساري مهڪ تڙپي پئي
"اوڏ" وسايو پرديس وڃي تڏهن تہ،
مايا ساگر اکهي اشڪ تڙپي پئي.

غزل

عبالرحيم عبد ڪنير

جاڳي جاڳي ڪٽي رات ساري اٿم
تون نہ آئين اڃا انتظاري اٿم
مرڪ تنهنجي ڪڏهن ڪا نہ وسري سگهي
ياد تنهن کي ڪندي عمر گهاري اٿم
ڪاش ڄاڻي سگهين راز چاهي اهو
نيڻ منهنجا ۾ نل دل اڃاري اٿم
سال ٿي ويا نہ توسان ملاقات ٿي!
نينهن وارو نشو پوءِ بہ طاري اٿم
چين ناهي رهيو زندگيءَ ۾ پرين!
تو پڃاڻان رڳو بيقراري اٿم
آ وڇوڙي ڪيو "عبد" جهيرون جگر،
پوءِ بہ دلڙي ڪڏهن ڪين هاري اٿم.

غزل

غلام آدرش

ياد ماضي اچي تي پئي
ناچڻي دل نچي تي پئي.
چند تو هي پچائون ڪري
سونهن ڪنهن ٿي جچي تي پئي
درد منهنجي ڪٿي دانهن آ،
بانسري جڻ وڃي تي پئي
پير تو جو رکيا جيئن هن
ايئن محفل مچي تي پئي
جيئن تو مان وسارڻ گهران
هو رڳن ۾ رچي تي پئي
نانءُ هن جو وتو جيئن مون
ننڊ ڪيڏي اچي تي پئي
لڳل ڪا باه آهي وڏي
آدرش دل پچي تي پئي.

غزل

عزيز ڪوسو

شايد چمڪو پايل جو آ!
شايد سڏ سڪايل جو آ!
تر ۾ توهر گل سڪي پيو
شايد پٽ اجايل جو آ!
ڪينجهر تي پيو سپنو روئي،
شايد عاشق گهايل جو آ!
پٽ شاهه تي ڏس پار اڪيلو
شايد ماءُ ٻڪايل جو آ!
چو نہ ٿيان اج خوش مان يارو
منهنجو جاني آيل جو آ.

غزل

ساجن ايم راجڙ، ٽنڊو محمد خان

نيڻ ڪجل پائي ٻاهر نڪتي
سير مان تري آ تار نڪتي
لالي لبن تي لائي ڳاڙهو وڳو پائي
ڪري سينڌ وتي وار نڪتي
بچي شل بد نظربري کان
ڳچيءَ ۾ پائي چري هار نڪتي
محبت جي، غم کان بي خبر تي
ڪرڻ آ دل جو واپار نڪتي
ڪندي پاڳل هر جنهن کي "ساجن"
ڪري جو ايڏو آ سينگار نڪتي.

هائيڪا

ذوالفقار ٽالپر

هن ڏيکاري مرڪ
سندر چهري مان
پريم هڪڙي سرڪ.

ڏسي سائو گاهه
مال جي پيٽ ۾
وري پيو ساهه.

شخص هو امير
عوام سان اٿي ويهي
ٻڌيو باضمير.

نہ نہ کي چڙ
سچ چوان تو سپرين
هجون سدائين گڏ.

نہ نہ کي چڙ
ٻڌنداسين ٻيهر لطيف
لٽي سامين لڏ.

غزل

رحمت سومرو ميھڙ

امن لئہ انتظاريءَ جي ڏکي ڏاڍي ڪهاڻي آ
ءِ سنڌ جي بيقراريءَ جي ڏکي ڏاڍي ڪهاڻي آ
ڏسون ٿا چولين بدران اڏامي ٿي پٽي واري
سنڌوءَ جي سوڳواريءَ جي ڏکي ڏاڍي ڪهاڻي آ
ڪچو آهي پيو تڙپي وري سڏڪي پيو ڪاڇو
اجاري ٿر جي واريءَ جي ڏکي ڏاڍي ڪهاڻي آ
ڪڏهن وئي سگ چتين ۾ ڪڏهن وڪري ٿي ڏورن تي
سنڌي مظلوم ناريءَ جي ڏکي ڏاڍي ڪهاڻي آ
گلابي پيار کي پڪڙي ڪهاڙين ۾ ڏنو ويو آ
الا! هن ڪارو ڪاريءَ جي ڏکي ڏاڍي ڪهاڻي آ
هجي هڪ شهر جو جي غم ڀنائي مان ٻڌايان پر
ڏکاري سنڌ ساريءَ جي ڏکي ڏاڍي ڪهاڻي آ.

غزل

مظهر علي جروار امن آباد

انتظاري جو ٻريو ڏيئو دير تائين
هن نہ پاتو پوءِ بہ ليئو دير تائين.
شهر سارو سمهي رهيو ڪير هئو
جو رلندو رهيو رات اڪيلو دير تائين.
گل پير هينان اچي چيپاڻجي ويو
خوشبو پوءِ بہ ڏيندو رهيو دير تائين
محفل ۾ مونکي نہ گھرايو ويو مگر
شعر منهنجو ٿي پڙهندو ويو دير تائين
پنهنجا پيءِ پتر ٿي ويا، اهو چئي؟
”مظهر“ پوءِ رئندو رهيو هو دير تائين.

غزل

وحيد صابر لغاري

پنهنجي پيار تي پهرا آهن
گھاءَ دلين تي گھرا اُهن
لڙڪ وهائڻ تي پيو ڏکيو
نيڻن ۾ چڻ صحرا آهن
مون گي ايئن لڳندو آ جيئن
سچ، چنڊ تنهنجا چهرا آهن
نيڻن کي تہ جهلنيدو هان! پر
ڏاڍا نيڻ ابهرا آهن.

غزل

مير حسن ڪوسو دوڙ

پتنگن سڙڻ جون، صدائون بدلجي ويون
ڏيئي جي لاٽ ساڳي، هوائون بدلجي ويون
اچي انسان دنيا ۾ ڪئي دلدار جي ڳولا
سفر ساڳيو آ پر، راهون بدلجي ويون
منصور جهڙا ڪيئي چڙهيا سيج سوليءَ تي
اجان عاشق بہ ساڳيا، صرف سزائون بدلجي ويون
صدين کان ساڳيا ئي، عنوان رهيا جيڪي
اڄ عشق جون سي، ڪٿائون بدلجي ويون
نينهن جا نظارا ڏنا مس تہ نظر کان
منظر ڪسجي ويا، نگاهون بدلجي ويون
هت هر شخص ”مير“ شڪاري رهي ٿو
پريتما! پکين جون اڏارون بدلجي ويون

مالڪ (نوڪر کي): اڙي اڄ ڏهين دفعي تو ماچيس آندو هو. اهو تہ صفا ڪو بيڪار هو. هاڻي ٺيڪ نموني ڏسي ڪري وٺي اچج.
نوڪر: ٺيڪ آ، سائين، توهان فڪر نہ ڪريو.
نوڪر ٿوري دير ۾ ٺي بازار مان ماچيس وٺي اچي مالڪ کي ڏنائين.
مالڪ: هي ڇا! هن ۾ تہ سڀ تيليون ٻريل آهن.
نوڪر: سائين، مون هڪ هڪ ماچيس جي تيلي ٻاري باقائدي سان چيڪ ڪري ڏسي چڪو آهيان. هڪ بہ تيلي نقلي ناهي.
موڪليندڙ: محمد بچل سانگهڙ

............*

ڊاڪٽر (مرض جو معائنو ڪندين): تنهنجي حالت پهرئين کان وڌيڪ خراب ٿي وئي آهي. لڳي ٿو تہ تو منهنجي هدايت تي عمل نہ ڪيو. مون توکي چيو هو تہ تون گهٽ ۾ گهٽ ڏهہ سگريٽ نہ پيئج.
مريض (آهہ ڀريندي) مان تہ ڏهہ سگريٽ بہ مشڪل سان پيان ٿو. پهرئين تہ مان سگريٽ جي ويجهو بہ نہ ويندو هوس.

..........*

ٻار گهر اچي وڏي فخر سان پنهنجي ماءُ کي ٻڌايو تہ اڄ مون اسڪول ۾ لکڻ سکي ورتو آهي. ماءُ خوش ٿيندي چوڻ لڳي، شاباس پٽ پر تو ڇا لکيو. ٻار منهن ٺاهيندي چيو مون کي ڪهڙي خبر اڃا تہ مان پڙهڻ ٿوري سکيو آهيان.
موڪليندڙ: آڪاش انصاري جاتي

............*

پيءُ (مجاهد کي): اڄ جو پرچو ڪيئن ٿيو؟
مجاهد: بابا، ڏهہ مان هڪ سوال غلط ٿي پيو.
پيءُ: ڪا ڳالهہ ناهي، باقي تہ صحيح ٿيا نہ.
مجاهد: پر بابا اڃا مان هڪ ئي سوال ڪيو هو جو پيپر جو ٽائيم ختم ٿي ويو.
موڪليندڙ: اختر عباس جسڪاڻي سکر

............*

مهمان: جڏهن مان ڪاڏي واري ميز تي ويهان ٿو تہ تنهنجي ٻلي منهنجو منهن تڪڻ لڳي ٿي. آخر ڇو؟
ميزبان: ويچاري پنهنجو پيالو سڃاڻي ٿي.

.........*

هڪ ماڻهو تيزي سان هڪ دڪان ۾ داخل ٿيندي چيو ڊاڪٽر صاحب مونُ کي ڪهڙي بيماري آهي؟
دڪان وارو: اڪين جي
ماڻهو: اهو ڪيئن پلا؟
دڪان وارو: اهو ان ڪري جو جيڪڏهن ٻاهرين تختي پڙهين وٺي ها تہ توکي خبر پئجي وڃي ها تہ هي ڊاڪٽر جو دڪان ناهي پر حجام جو دڪان آهي.

.........*

هڪ غائب دماغ پروفيسر بس ۾ سفر ڪري رهيو هو. هن جي هٿ ۾ ڪوڙ سامان هوءِ هيو

هڻ بس جي ڏنڊي ۾ هو. هن ڪرايو ڪيڻ تي چاهيو. هڪ مسافر هن جي پريشاني سمجهي ويو ۽ هن جي مدد ڪرڻ لاءِ هن کان پڇيو "مان توهان جي ڪا مدد ڪري سگهان ٿو؟" پروفيسر خوش ٿيڻ واري لهجي ۾ چيو "توهان کي ٿورڙي زحمت ڏيان پيو. توهان ٿوري دير لاءِ بس هي ڏنڊو پڪڙيو جيستائين منهنجو هڪ هٿ فري ٿي ويندو ۽ مان کيسي مان ٽڪيٽ به ڪڍي وٺندس."

موڪليندڙ: عاطف علي ميمڻ حيدرآباد

..........*

ڪنوار پنهنجي گهروارن کان رخصتي وقت پيٽڻ سان ڳلي ملي رهي هئي ۽ روئي رهي هئي. گهوٽ جهن ڏٺو ته ڪنوار روئي رهي آهي ته هن به روئڻ شروع ڪري ڏنو. ڪنهن چيس ته ڪنوار ته پنهنجن کان وڇڙڻ ڪري روئي رهي آهي تون ڇو پيو روئين. گهوٽ آهستي سان چيو "هن جي ايندين ئي مان به پنهنجن سان وڇڙي ويندس."

موڪليندڙ: فيصل ميمڻ

..........*

هڪ شخص سهڪندو اچي ريلوي انچارج وٽ پهتو ۽ چوڻ لڳو "جناب ايندڙ ٽرين فورن روڪرائي وڃي. ان جي انجڻ جو خطرو آهي." تنهن ڪري خطري جي پيش نظر ريل کي ڪنهن جڳهه تي روڪرايو ويو ۽ ريلوي جا آفيسر ان ماڻهوءَ سان خطري واري جڳهه جو معائنو ڪرڻ لاءِ نڪتا ته ان شخص ان جاءِ تي پيل ڪيلي جي کل طرف اشارو ڪندي چيو ته "جناب ريل کي هن ڪيلي جي کل مان انجڻ جو خطرو هو."

موڪليندڙ: فهيم ميمڻ

..........*

جج: توهان پنهنجي مڙس کي ڪرسي اڇلائي ڇو هئي؟

عورت: ميز وزني هئي ۽ مان اڪيلي ان کي کڻي نه ٿي سگهيس.

..........*

ڪُشتي ٿي رهي هئي. هڪ ماڻهو وڏي زور زور سان رڙيون ڪري رهيو هو "شاباس, ٽوڙي ڇڏيس, هن جي ڏاٽ کي موڪو هٽي سڀ ڏند ٽوڙي ڇڏيس." پاسي ۾ ويٺل هڪ ماڻهوءَ هن کان پڇيو "ڇا توهان پهلوان آهيو؟"

"نه, مان ڏندن جو ڊاڪٽر آهيان."

موڪليندڙ: عبدالفريد ميمڻ

..........*

هڪ صاحب جي زال جي فوتگي ٿي ويئي. ان جي تعزيت ڪرڻ لاءِ هڪ نوجوان حسين عورت به آئي ۽ چوڻ لڳي, "توهان جي سهيلي منهنجي ڏاڍي سٺي سهيلي هئي. ڇا توهان مون کي پنهنجي زال جي نشاني ڏيئي سگهو ٿا." مڙس پنهنجون آليون اکيون مٿي ڪيون ۽ عورت کي گهري نظرن سان ڏسندي چيو "مرحومه جي نشانيءَ طور توهان مون کي قبول ڪندو."

..........*

ڪاوڙ ۾ ڀريل هڪ عورت هٿيارن جي هڪ دڪان ۾ داخل ٿي. دڪاندار اهو سمجهي ڪري ته هن کي پستول جي ضرورت آهي. هڪ بهترين قسم جو پستول ڪڍي ڏيندي چيو "هي ڇهه نشانن وارو پستول اٿئي. توهان ان کي خريد ڪري وٺو."

عورت ڪاوڙ جو اظهار ڪندي چيو "توهان ڇا ٿا سمجهو ته مون کي ڇهه مڙس آهن."

موڪليندڙ: عبدالرشيد ميمڻ (راهي)

..........*

ماءُ ناهيد کي: ناهيد تون ٻاهر دروازي تي ٻيٺي ڇا پئي ڪرين, جلدي ڪنو گند اڇلائي واپس اچ.

ناهيد: اما, تو چيو هو ته ماڻهو ڏسي ڪري گند اڇلائج, اڃا تائين ته ڪو ماڻهو هتان گذريو ئي ناهي.

..........*

هڪ عورت جي ڪهاڻي جا گهر ۾ رهندي بہ پنهنجي سنڌورڪي پتيءَ (اهي سنڌي جيڪي پرديس وڃي روزگار ڪمائين ٿا ۽ سندن زالون هندوستان ۾ رهن ٿيون) ڪان زماني جي وهنوار ۾ وڏيڪ رسيل ثابت ٿئي ٿي ۽ هن ڪان گوءِ ڪڻي وڃي ٿي. هڪ ٻي عورت جي ڪهاڻي جيڪا سنڌورڪي پتيءَ جي غير حاضريءَ ۾ رستي تان ٿڙڪي وڃي ٿي ۽ پڇتاءَ لاءِ آپگهات جو سوچي ٿي. هڪ ٽين عورت جي ڪهاڻي جيڪا ٽانءِ ڦون ۾ پنهنجي سنڌورڪي پتيءَ جي بي عزتي ڪنديءَ امئج وڃائي وهي ٿي. ناول جي نائڪا جيڪا سنڌورڪين جي زالن جي حالت ڏسي سوچي ٿي پيار ۾ پاڻ ڪهڙو؟ ناول جو ٻيون حصو پيش خدمت آهي.

پيار ۾ پاڻ ڪهڙو؟

ٻيو حصو

گوبند خوشحالاڻي

انهن عورتن جي ڪهاڻي جن جا گهروارا روزگار جي ڪري ڪين اڪيلو ڇڏي پرديس هليا وڃن ٿا

هوٽل تاج محل جي هڪ ويڪري ائر ڪنڊيشنڊ هال ۾ لعلچند جي ڪنهن دوست جي پٽ جي شاديءَ جي رسيپشن آهي. هال ۾ بتين جي جهرمر سٺي آهي. دلڪش نموني سينگاريل آهي. چپي چپي تي تازن گلن جا گلدستا رکيل آهن. رنگين پنين ۽ ڦوڪڻن سان ڇت سجايل آهي. سڄي هال ۾ هڪ وڻندڙ خوشبوءِ ڦهليل آهي. فرش تي تلهو قالين وڇايل آهي. هال ۾ ويهڻ جو بندوبست نہ آهي. بفيٽ پارٽي آهي. هلڪي ڦلڪي ناستي ۽ آئسڪريم جو بندوبست آهي. فوڊ ڪنٽرول آرڊر جي ڪري هئڙين پارٽين تي ڊنر ۽ لنچ جي منع آهي.

سامهون اسٽيج تي گهوٽ ڪنوار ويٺل آهن. پرسان ڪرسين تي ڪجهہ مرد ۽ عورتون ويٺل آهن. ڪجهہ ٿوريون ڪرسيون خالي آهن. ساڄي پاسي کان ڪاڏي جي شين جو ڪائونٽر لڳل آهي. پٺيان هڪ ويٽر بيٺو آهي. ٿورو پريان بار اسٽئنڊ آهي، جتان ٺڌو پاڻي، جوس ۽ سافٽ ڊرنڪس سَروِ تي رهيا آهن. ماحول رواجي شادين کان ڪجهہ الڳ لڳي رهيو آهي.

هال ۾ ڇهچٽو چانيل آهي. ماڻهو هال جي سائيز آهر گهٽ آهن. ڳالهائڻ ٻولهائڻ جي آواز ۾ گوڙ نہ آهي. هلڪي ڪل ڪل، وڻندڙ ٿهڪ فضا کي مڌر بڻائي رهيا آهن. وڻندڙ فضا کي وڌيڪ خوبصورت بڻائي رهيا آهن. هال ۾ ڦرندڙ چهرا، سيني کي اوچا ڀڙڪندڙ ڪپڙا پيل آهن. مرد گهڻو ڪري فل سوٽ ۾ آهن تہ منجهن ڪي سوٽ تي جبا پائيندڙ پڻ آهن.

عورتن کي سليوليس بلائوزن سان ساڙهيون آهن تہ ڪي سوڙهيون ڊريسون، بيل باٽم ۽ فراڪ پائڻ واريون پڻ آهن. لپسٽڪ جي سرخي ۽ ڪاسميٽڪس جي جهجهي انداز ۾ واهپي سان ميڪ اپ ايري بيٺي آهي. لڳي ٿو گهڻو ڪري هر ڪو پنهنجن ڪپڙن جي سليڪشن ۽ ميڪ اپ جي آرٽ جو مظاهرو ڪرڻ آيو آهي.

ڪجهہ بہ هجي، هڪ دفعو هال اندر داخل ٿيڻ سان نند جي دل کي فرحت اچي وڃي ٿي. لعلچند هن جي واقفيت "آشا جي سليڪشن، ايم ڊي ڊاڪٽر" چئي ڪرائي رهيو آهي. جڏهن ڪو "خوب واهہ" چئي نند سان هٿ ملائي رهيو يا سندس پٺي ٺپري رهيو آهي تہ آشا گنڀير ٿيڻ جي ڪوشش ڪندي نظر هيٺ ڪري ٿي چڙي، ڪملا جي چهري تي فخر جا اهڃاڻ نمايان ٿي وڃن ٿا.

اڪثر هرڪو ٻن چئن جي گروپ ۾ بيهي ڳالهائي رهيو آهي. جيڪڏهن ڪو گروپ قدري وڏو آهي تہ ان ۾ هڪ چٽو ڪي ٽوٽڪا ٻڌائي رهيو آهيءَ ٻيا واهہ واهہ ڪري کلي رهيا آهن. يا ڪنهن سادي شخص کي ورائي ان سان ڪجهہ سمارٽ نموني ڳالهائي هڪ ٻئي تي پنهنجي حاضر جوابي ۽ هوشياريءَ جي ڇاپ هڻڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهن.

لعلچند ۽ ڪملا بہ ڪنهن گروپ ۾ گويا اٽڇاٽائيءَ ۾ شامل ٿي وڃن ٿا. آشا ۽ نند سنئڪ بار طرف وڌن ٿا. آشا بہ پليٽون پنهنجي مرضي موجب نهرائي، هڪ نند طرح وڌائي ٿي. ان وقت هڪ نوجوان هنن

ڏانهن وڌي اچي ٿو. هاءِ آشا!"

"هيلو جيري ماما ڪيئن آهين؟"

جيريَ نند ڏانهن پيرن کان وٺي سر تائين هڪ تڪڙي نظر ڦيرائي وجي ٿو.

"ٺيڪ آهيان. هاڻي ڏسڻ به ڪو نه ٿي اچين." منهن ڦيرائي ويٽر کي پليٽ ڏاهڻ لاءِ چوي ٿو. پليٽ وٺي وري هنن سان اچي ويهي ٿو. آشا ٻنهي جي واقفيت ڪرائي ٿي.

"نند هي آهي جيري، منهنجو ماروٽ. دراصل هي مميءَ جو ماروٽ آهي. مان کيس ماما چوندي آهيان."

نند مشڪي ٿو. "بهتر انڪل چئيس."

آشا مشڪي ٿي. "ائين ڪيئن؟ نندو لڳي انڪري جيرام مان جيري ٿيو آهي ۽ ماما هي آهي نند. مميءَ ان ڏينهن ٻڌايو هئه."

جيري هٿ وڌائڻ يا اڳيان نند طرف وڌڻ کان سواءِ ڪنڌ ڦيري چوي ٿو "هيلو." وري آشا کي چوي ٿو. هل ته ڪاليج جي زماني جا دوست ڏيکاريانءِ." هوءَ نند طرح نهاري ٿي. جيريءَ کي هڻ نند جي موجودگيءَ جو احساس ئي ڪونهي. هو هٿ ورائي آشا جي پٺيءَ تي رکي ٿو ۽ اڳتي هلڻ لاءِ زور ٿو ڏئيس. هو ٻئي ائين وڃي اڳيان ڪجهه نوجوان ڇوڪرين ۽ ڇوڪرن جي گروپ ۾ شامل ٿين ٿا. نند مشڪي ڏئي ٿو. ڪل جا ازخود نڪري وڃيس ها. روڪڻ جي ڪوشش ڪري ٿو.

هو اڳيان وڌي پٽ سان ٽيڪ ڏيئي ويهي ٿو. پرسان گلدستي واري شيلف تي ٺونٺ رکي ساڄي ٽنگ کاٻيءَ مٿان ورائي آرم سان ويهي آهستي آهستي پليٽ مان کائيندو ٿو رهي. سندس چهرو باوَهيڻ آهي. هو ائين محسوس ٿيڻ نٿو ڏئي ته هن کي اڪيلائيءَ جو احساس آهي. ائين ئي ڪجهه وقت گذري وڃي ٿو. هو بلڪل آهستي ۽ رکي رکي کائي رهيو آهي. شايد انڪري ته کائي رهڻ کانپوءِ هوٽ ٻڌي اڪيلو ڪيئن ويهي رهي. محفل ۾ ٻيو ڪو سندس واقف ڪو نه هئو. هن چوطرف هال ۾ نظر ڦيرائي. کيس نارواڻي ۽ آڏواڻي ياد آيا. هو ته هن ٽائيپ جي محفل ۾ هئڻ کپن. پر لڳي ٿو اڄ نه آيا آهن. ائين ئي اڪيلو هليو وڃڻ به ته ٺيڪ نه آهي. هو پاڻ تي خفي ٿي رهيو آهي، ان کان وڌيڪ آشا تي. لعلچند ۽ ڪملا کي ته گويا ياد ئي ڪو نه هئو ته آشا ۽ نند پڻ ساڻن آيل آهن. آهستي آهستي نند جي چهري تي اداسيءَ جا آثار نظر چڻ ٿا. هڪ ڇوڪري، جا شايد کيس ڪافي وقت کان جاچي رهي آهي. ڏانهس وڌي اچي ٿي.

"هاءِ!"

نند ڪنڌ مٿي ڪٽي هن ڏانهن نهاري ٿو. بدن تي ڪريم ڪلر جو نفيس ويڪرو ڪرتو نيم شفاف هوندي به گويا اندريون سڀ ڪجهه ڏيکارڻ جو اظها ڪري رهيو آهي. ٿدري ويڪري ڳچيءَ مان جواني ليٽا پائي رهي آهي. ايريل چاتيءَ جون نوڪون لڳي ٿو ڪرتي ۾ ڪٽي سوراخ نه ڪري وجهن. ڪرتو گوڏن کان هيٺ ختم ٿي ٽيو ٽنگون بلڪل اگهاڙيون. نند مشڪي سهج پاوَ ۾ چوي ٿو.

"هائو آر يو؟ آل آلون؟"

"اِٽ از آرائيٽ! ڪانٽ ووئي اسپيڪ اِن سنڌي؟"

"اوهه شوئر! پر معاف ڪجو مون کي سنڌي پوري نه ايندي آهي. غلط ڳالهايان ته ڪلجو نه." نند مشڪي ٿو. هن جا اچار سچ پچ ڪنهن غيرسنڌيءَ جا لڳي رهيا آهن.

نند. "معاف ڪجو مون توهان کي ڪو نه سڃاتو."

"واقفيت ئي ڪٿي هئي جو سڃاڻو. مان لعلواڻيءَ جي پيڻ آهيان." سندس اشارو گهوٽ ڏانهن هئو.

"لڳي ٿو انڊيا نه رهندا آهيو."

"توهان جو انومان برابر آهي. مان شروع کان ئي ٻاهر رهي آهيان. دراصل منهنجو جنم ئي هانگ ڪانگ ۾ ٿيو آهي. پڙهي به اتي آهيان. ڇهن سالن کان اسٽيٽس (آمريڪا) ۾ هئس. هاڻي مئنيجمينٽ ڊگريءَ جو امتحان ڏيئي آئي آهيان."

"ويري گڊ! سنڌين هاڻ ان وشيه ۾ چاهه وٺڻ شروع ڪيو آهي. سو به ڇوڪرين..."

هوءَ مشڪي ٿي. نند وري ڇوي ٿو.

"پلا اتي رهڻ جو بندوبست، آل آلون."

"ها، هاسٽل ۾."

نند پليٽ هن ڏانهن وڌائي ٿو. ڪيس عجب لڳي رهيو آهي بنا ڪنهن ڄاڻ سڃاڻ جي هوءَ هن سان ايترو گهائل مائل ڪيئن ٿي رهي آهي. هوءَ پليٽ مان ڪجهه ڪٽي ڪاڻ لڳي ٿي.

"پنهنجي واقفيت نه ٻڌايوَ."

"مون سمجهو ضرور ڪجهه ڄاڻ هوندوَ تڏهن اچي مون سان بيٺا آهيو."

"ائين نه آهي. دراصل مان ڏسي رهي آهيان، توهان ڪيتري وقت کان اڪيلا گنڀير بيٺا آهيو. هت ته ٻيو ڪو اهڙي نموني بيٺل نه آهي ۽ نه ئي ڪو ٻيهندو آهي. ائنڊ يو آر لڪنگ ڪوئيٽ هنڊسم، سوچيم پاڻ ۾ ڪجهه ڳالهائي وقت پاس ڪيون. ڊونٽ مس انڊرسٽنڊ، آءِ ايم الريڊي اِنگيجڊ."

"سو ايم آءِ، چنتا نه ڪريو. منهنجي ڪيس ۾ اجا آفيشل ائنائونسمينٽ ٿيل ڪونهي."

"سو ته اجڪلهه ڪير ٿو ڪري. مڱڻو ڇا جو؟ سڌوئي شادي."

"معاف ڪجو ائين ڪرڻ سان پارٽين ڏيڻ جو هڪ موقعو هميشه لاءِ گهٽجي ويندو."

"ائين برابر آهي. هت ته پارٽين وٺڻ وارن کان ڏيڻ وارن کي وڌيڪ اتساهه هوندو آهي. خير هاڻي پنهنجي باري ۾ ڪجهه ٻڌايو نه."

"جي، مون کي نند ڪشناڻي چوندا آهن. هن سال ايم ڊي ڪئي اٿم. هن وقت بامبي هاسپيٽل ۾ جونيئر آهيان. پنهنجي ڪلينڪ ٿوري وقت ۾ چالو ڪرڻ جو ويچار آهي."

"اوهه فائين!" هوءَ سرڪيون پيري رهي آهي. "منهنجو نالو لتا آهي پر هو مون کي لينا چوندو آهي. ان ڪري هاڻي سڀ مون کي لينا چوندا آهن. هت اڪيلا آيا آهيو."

"نه!" هو آڱر سان پريان بيٺل آشا

ڏانهن اشارو ڪري ٿو. "هوءَ بلو ساڙهيءَ واري.."

هوءَ وچ ۾ ئي ڪيس ڪٽي چوي ٿي. "اچا آشا توهان جي فيانسي آهي."

نند مشڪي رهيو آهي. هوءَ هڪ مٺڙو ٽهڪ ڏئي ٿي. "هائو سلي گرل، ڪيتري وقت کان اتي بيٺي آهي. توهان جو ڄڻ خيال ئي ڪو نہ اٿس."

نند مشڪي چوي ٿو. "ائين نہ آهي. سندس ڪاليج جا دوست آهن. مون چيو ڀلي فري ڳالهائين. مان پاڻ هليو آيس."

هوءَ نند ڏانهن ڪجهہ اهڙي نموني نهاري ٿي، گويا ڪيس چئي رهي آهي، "سو تہ مون بہ پئي ڏٺو." پر ظاهر هئو تہ نند جي ڳالهہ ڪيس وڻي ۽ نند کي هن جي نهارڻ جو انداز.

"جسٽ آ منٽ!" چئي هوءَ آشا ڏانهن هلي وڃي ٿي.

نند هن ڏانهن نهاريندو ٿو رهي. هن جي هلڻ جي لوڏ، پرم ڪٽ وارن جو سندس اگهاڙن تندرست پٺن تي نچڻ، گوريون ۽ اگهاڙيون سڊول ٽنگون اوچي ڪڙي واري چمپل تي پير ڪٽڻ جي اسٽائيل، سڀ ڪجهہ نند کي ڪنهن اولهہ پڪچر جي سيڪسي سين وانگر لڳي رهيو آهي. لينا ڏانهن نهاريندي نهاريندي هو هڪ وار سڄي هال ۾ نظر ڦيرائي ٿو. شايد ان طرح هال کي هو پهريون دفعو ڏسي رهيو آهي. ڪيس محسوس ٿي رهيو آهي گويا سچ پچ ڪا انگريزي پڪچر ڏسي رهيو آهي.

هو وري لينا ڏانهن نهاري ٿو. هوءَ آشا وٽ پهچي چڪي آهي. آشا هٿ مٿي ڪري ڪجهہ ڳالهائي رهي آهي. لينا ڪيس ڳالهہ پوري ڪرڻ نہ ٿي ڏئي، ۽ هٿ کان پڪڙي نند طرف ڇڪيندي ٿي اچيس. سڀ گهڙي ڪن ماٺ ۾ هنن طرف نهاريندا ٿا رهن. آشا کي نند طرف هلڪو ٿيلهو ڏيندي لينا چوي ٿي، "چري هي ويچارو ڪلاڪ کان اڪيلو ئي ائين اداس بيٺو آهي."

آشا نند ڏانهن نهاري ٿي، گنڀير ٿي ويئي آهي. آهستي سان چوي ٿي، "آءِ ايم ساري نند."

نند مشڪي ٿو. "اڙي ان ۾ ڇاهي. مون تہ پاڻ چاهيو پئي تہ تون وڃي پنهنجن دوستن سان فري مائينڊ سان ڳالهاءِ."

آشا پاڻ سنڀالي چڪي آهي. کلي چوي ٿي "اڙي هو جيري ماما آهي نہ، پنهنجي گرل فرينڊ ڏيکارڻ وٺي هليو."

لينا چوي ٿي، "سو تہ گهڻو ڪري هتي هر گرل کي بواءِ فرينڊ آهي ۽ بواءِ کي گرل فرينڊ. تون پنهنجي بواءِ فرينڊ جو ڌيان تہ رک."

"مان ڇا رکانس." هوءَ مشڪي چوي ٿي، "هي منهنجو ڌيان رکندو آهي، جيري ماما جي ٻي ڳالهہ آهي. هو ان سان شادي ٿوريئي ڪندو."

"باقي؟" نند پڇي ٿو.

"بس صرف رومانس."

"پوءِ اهڙي ڳالهہ ٻين کي ڇو ٿو ٻڌائي."

"اهڙيون ڳالهيون صرف مون کي ٻڌائيندو آهي."

"صرف توکي؟"

"ها، اڄ هُتي وياسين. هن هوٽل ۾

رات رهياسين... مطلب تہ سڀ ڳالهيون.“
لينا. ”پر اهي ڳالهيون توکي ڇو ٻڌائيندو آهي؟ آن دَ ڪانٽرري(با وجود ان جي) اهي ڳالهيون لڪائيبيون آهن. وڏ ۾ وڏ ڪنهن دوست سان شيئر ڪرڻ ڪپنس.“
”۽ تون اهي ڳالهيون ٻڌندي آهين. هائو سِلي.“ نند چوي ٿو.
”ان ۾ ڇاهي، مان ڪيس پنهنجون ڳالهيون ٻڌائيندي آهيان ڇا؟“ آشا خفي ٿيندي چوي ٿي.
”تون سمجهين نٿي، پلا تنهنجون بہ ڪي اهڙيون ڳالهيون آهن ڇا؟“ نند مشڪي چوي ٿو. آشا جي منهن تي روسامو آهي.
لينا. ”ٻڌايو هاٽي ڪڏهن ٿا شاديءَ جي دعوت ڏيو؟“
”منهنجي ڪلينڪ تيار ٿي ڄمي بيهي. پوءِ جڏهن بہ آشا جي ماڻتن کي سهوليت ٿئي.“
هوءَ آشا ڏانهن سوالي نگاهن سان ڏسي ٿي.
آشا. ”پهرين تون تہ پنهنجي آمريڪن جو ٻڌاءِ.“
”سڀ فِٽِ آهي. هتي آگسٽ ۾ اچڻو آهي.“
”۽ شادي ڪڏهن ٿا ڪيو؟“
”بس هن سرءَ ۾ گهٽو ڪري، ڪنهن بہ حالت ۾ ڪرسمس کان پهرين.“
نند. ”پنهنجو نمبر بہ ان کان اڳ ڪو نہ لڳندو.“
لينا مشڪي آشا ڏانهن نيهاري ٿي. آشا بلڪل سياوبڪ ٿي ويئي آهي.
لينا. ”اڃو ڪجهہ ٿڌو پئون.“
نند هٿ سان ڪين اڳيان هلڻ جو اشارو ڪري ٿو. لينا آرينج جوس وٺي ٿي. سندس زور ڪرڻ تي نند پڻ وٺي ٿو باقي آشا ڪوڪا ڪولا ٿي کڻي.
لينا. ”آشا ڊونٽ ٽيڪ اِٽ، نند مون کي ڪجهہ ڪو نہ چيو پر مون کي لڳو هڪ هئنڊسم جوان هن طرح اڪيلو بيهي بيهي بور ٿي پوندو ان ڪري ساٿس ڳالهائڻ ويس تہ هن تنهنجي باري ۾ ٻڌايو. هن تہ منع ڪئي پر مون کان رهيو نہ ٿيو ۽ توکي وٺڻ آيس.“
آشا. ”اهو تہ پاڻ سٺو ڪيئہ نہ تہ خبر نہ آهي هو اجان ڪيترو وقت ڳالهين ۾ بيهاري ڇڏي ها.“
ڊرنڪ ختم ڪرڻ کانپوءِ لينا چوي ٿي، ”ايڪسڪيوز مي، مان هلان ٿي. مون تي بندوبست جي ڪجهہ جوابداري رکيل آهي.“ هوءَ هٿ وڌائي نند سان ملائي ٿي. نند سندس هٿ ٿورو دٻائي ٿو. وري ان جي مٿان پنهنجو ٻيو هٿ رکي چوي ٿو ”ٿئنڪ يو مس لينا. اٽ واز چارمنگ ٽائيم وٿ يو.“
هوءَ ڪيس هڪ ويڪري مشڪ ڏئي ٿي. هٿ ڪجهہ مٿي ڪري آشا کي ڪيڪاري ٿي ۽ هلي وڃي ٿي.
نند آشا جي پنيان ڪلهن تي ٻانهن ورائي اڳتي وڌي ٿو. آشا خاموش آهي.
نند. ”هل تہ ٻاهر هلي سمنڊ جو چڪر هڻي اچون.“ آشا خاموش آهي. نند پنهنجي ٻانهن هن جي ڪلهن تان هٽائي ٿو. هو مشڪي رهيو آهي. ”هيئن ڪر. تون وڃين ڪجهہ وقت پنهنجن ڪاليجي

دوستن سان ويهه. مان ٻاهران چڪر هڻي ٿو اچان. هتي مون کي الائي ڇا ٿو ٿئي."

"ٻاهر ڇا وڃين ڪندين؟ اڃهو ٿا هلون."

"تون مميءَ کان پڇي اچ. جيڪڏهن دير هجي ته اسان ٻاهر هلون. ورنه ضرور ڪونهي."

آشا ڪملا وٽان ٿي اچي ٿي. "اڃان ڪلاڪ ڪن ته لڳي ويندو. ڪن ٻين سان گڏجڻوا ٿن." هي ٻاهر اچن ٿا.

رات جا ٻارهان وڳا آهن. رستي تي ايڪڙ ٻيڪڙ ٽرئفڪ آهي. ورنه چوڌطرف خاموشي ڇانيل آهي. چانڊوڪي رات جي هيءَ خاموشي جڻ فضا ۾ هڪ سيات ڦهلائي رهي آهي. هوئن به هوا ڪافي فرحتي آهي. ڏينهن جو ٻاهر گرمي ته اندر ائرڪنڊيشن جو ٽڏڪار ٻوري رات جو گهم ڀري هوا, هن سڀ ۾ ننڊ کي ڪجهه هڪ جهرٽائي نظر ايندي آهي. گهٽن، پر هت سمنڊ جي ڪري سٺي راحت آهي.

گيٽوي آف انڊيا وٽ اچي پريان هڪ خالي بينچ تي وهن ٿا. سمنڊ ڪجهه فوٽ هيٺ آهي. ان جون ڇوليون تيزيءَ سان هنن جي بينچ جي هيٺان واري فرش جي پٽ سان ٽڪرائجي واپس وڃي رهيون آهن. پئدا ٿيندڙ گج جو پاڻيءَ ۾ بدلجڻ ڪري ٿيندڙ آواز هڪ ڪن رس ڏيئي رهيو آهي. پريان سمنڊ ۾ بيٺل تي جهاز ڏسڻ سان لڳي ٿو گويا پاڻيءَ ۾ بلڊنگون ڪڙيون ڪيون ويئون آهن. انهن جي درين ۾ روشندانن مان نڪرندڙ روشنيءَ جي ڪري ڪجهه ڀاڃا پاڻيءَ ۾ ڦهلجي لڏي رهيا آهن. لهرن جي هلچل ڪري ائين لڳي رهيو آهي جڻ پاتال ۾ ڪجهه هلچل تي رهي آهي. ٻيءَ طرح به سمنڊ ۾ چوڌطرف هلڪي چانڊوڪيءَ جي چادر هڪ وڻندڙ نظارو پسائي رهي آهي.

الائي ڇو ننڊ ڪا خوشي محسوس ڪري رهيو آهي ۽ ان احساس وچان دل ۾ هڪ سنتوش ۽ فرحت. آشاجي خاموشيءَ تي هو مشڪي رهيو آهي. "آشا!" ڪيس ڪمر کان پاڻ طرف ڇڪيندي چوي ٿو.

"جِئه."

"ڇا ڳالهه آهي. خاموش ڇو آهين؟"

"ائين ئي ڪجهه نه."

"ڪجهه ته آهي ضرور. توکي ڇا مون تي وشواس ڪونهي. سچ پچ لينا مون کان پڇڻ ڪانسواءِ ئي توکي سڏڻ آئي هئي."

"ان لاءِ مون کي ڪا شڪايت ڪونهي."

"باقي؟"

"تو مون کي لينا جي اڳيان سِلائيٽ ڪيو آهي."

"مون؟ پر ڪيئن"

"جيريءَ جي ڳالهه تان."

"ڇري، مون ته پاڻ تنهنجي اڀوجهائي، معصوميت لينا اڳيان ظاهر ڪرڻ تي چاهي."

"ته ڇا تون سمجهين ٿو مان ايتري اڀوجهه آهيان. جو هن جي رومانس جون ڳالهيون ٻڌي مان پنهنجون پڻ هن سان ڪندس؟"

"پر مان ائين ڪٿي ٿو چوان تون جيڪڏهن ڪرينس به ته ڪهڙي وڏي ڳالهه آهي؟ اسان جي من ۾ سندس وانگر

چور ٿوريئي آهي. اسان جي تہ شادي ٿيڻ واري آهي.“

”باقي مون هن جون ڳالهيون ٻڌيون تہ ڪهڙو ڏوهہ ڪيو؟“

”اهائي تہ تنهنجي اڀوجهائي آهي، جا مون لينا اڳيان پڌري ڪرڻ ٿي چاهي. رومانس جون ڳالهيون جيڪڏهن ڪو بہ نوجوان پاڻ جيڏي ڇوڪريءَ سان ڪري تہ ان جومطلب اهو ٿي آهي جو مون سمجهيو ۽ لينا سمجهيو. مون لينا کي ٻڌائڻ ٿيَ چاهيو تہ تون سچ پچ اهڙين ڳالهين ۾ انوسينٽ آهين، انڪري ئي اهڙيون ڳالهيون ٻڌين ٿي.“

”مون کي انوسينٽ ثابت ڪرڻ لاءِ تو مون کي اڀوجهہ بڻايو.“

”ڪڏهن ڪڏهن ائين ڪرڻو پوندو آهي.“

نند ڪيس پاڻ طرف ڇڪي ٿو. چوطرف نهاري ٿو. هڪ مٺي ڏيڻ لاءِ هن کي اڳيان ڇڪي ٿو تہ آشا سندس ڇپن تي هٿ رکي چوي ٿي. ”رستي تي رومانس بلڪل نہ!“ هو ڪلي ٿو ڏئي. نند سندس هٿ تي مٺي ڏيئي ڪيس ڇڏي ٿو ڏئي. آشا جي چهري تي هاڻ رونق اچي وڃي ٿي.

”مون کي اڃان بہ سمجهہ ۾ نٿو اچي تہ ان ۾ ڪهڙي خرابي آهي. ڪڏهن انسان جي دل ٿيندي آهي تہ پنهنجي دک ۽ ساڳئي وقت سک جون ڳالهيون ڪنهن سان ونڊي.“

نند ڪلي ٿو. ”تڏهن تہ چوان ٿو سچ پچ اڀوجهہ آهين. هاڻي جيڪڏهن بلڪل صاف لفظن ۾ ٻڌڻ ٿي چاهين تہ ٻڌ. جيري پلي تنهنجو مامو هجي پر سندس نظر يا ڇڻ نيت نيڪ نہ آهي.“

”ڪيئن؟“

”هڪ تہ ڪو بہ پنهنجي اهڙي رومانس جي ڳالهہ ڪنهن سان نہ ڪندو آهي. هي تہ ايتري قدر ويو جو توکي اُها ڇوڪري پڻ ڏيکاريائين. توکي ائين چيو هونڊائين تہ ”هن سان اسان ٻنهي جي واقفيت جي ڳالهہ نہ ڪج.“

”اهو تہ سياويڪ آهي.“

”سياويڪ آهي، تڏهن تہ بنان ٻڌڻ جي مان چئي سگهان ٿو.“ نند جي آواز ۾ هلڪي طنز آهي. آشا طنز سمجهي خاموش ٿي وڃي ٿي.

نند، ”اهڙي نموني جون ڳالهيون. ڪوڙو سچو رومانس ٻڌائي جيريءَ جهڙا شخص خبر نہ ڪيترين ڇوڪرين جا جذبا جاڳائيندا آهن ۽ اڪيلائي ۾ اهڙيون ڳالهيون گهڻيون، وڌيڪ اونهيون ۽ تفصيلن سان ڪري، فائدو پڻ وٺي سگهندا آهن.“

”تہ تون سمجهين ٿو جيري اهڙي قسم جو شخص آهي؟“ آشا هن جي ڳالهين کان متاثر ٿيڻ لڳي ٿي.

”بلڪل! توکي خبر تہ آهي، هن ڪيترين ئي ڇوڪرين سان رومانس ڪيو آهي. ان وقت ئي توکي سمجهي وڃڻ کپندو هئو تہ هو ڪهڙي قسم جو ماڻهو آهي. مان تہ هن کي ڏسڻ سان ئي سمجهي ويس تہ هو ڪريل قسم جو جوان آهي.“

”پوءِ مون کي اوڏانهن وڃڻ ڇو ڏنئہ. يا گڏ ڇو ڪو نہ آئين؟“

”بنا دعوت اچڻ معنيٰ تنهنجي

پنيان اجائي ڦر ڦر ڪرڻ جا پنهنجي نطرت ۾ ڪونهي. توکي جيڪڏهن وچڻ ڪان روڪيان ها تہ تون مون سان ڳالهائڻ ئي بند ڪري ڇڏين ها. ڪهڙو نہ تنگدل آهي. شاديءَ کان اڳ ئي ائين ٿو ڪري تہ پوءِ خبر نہ الائي ڇا ڪندو.“ هلڪو ٺهڪ ڏيئي چوي ٿو. ”ٻڌءِ ڪو نہ اهڙين ڳالهين ڪري واڇان مڙس کي مار ڏني.“

آشا شرمائجي چوي ٿي، ”تو مون کي ڇا اهڙي سمجهيو آهي؟“

”الائي ڏس لينا اڳيان هڪ تر جيتري ڳالهہ تي ڪيو سڄايئہ. تہ ان وقت خبر نہ آهي الائي ڇا ڪرين ها. سچ تہ لينا کي اها ڳالهہ ياد بہ نہ هوندي.“

”سمجهيم لينا جي اڳيان جيريءَ جي ڳالهہ ڪرڻ ئي نہ کپندي هئم.“

نند مشڪي چوي ٿو ”پلي اجان بہ ان جي رومانس جون ڳالهيون ٻڌندي رهين ها.“

”هاٺي تي ٻڌانس. ابوجهہ هوندس پر بيوقوف نہ آهيان.“

هوءَ اٿي ٿي بيهي. نند مٿان جهڪي سندس منهن هٿن ۾ جهلي چپن تي زور سان هڪ مني تي ڏئيس. نند کيس ڪمر کان پڪڙي، ٿورو زور ٿو ڏئي. وري چڪي پنهنجي پرسان ٿو وهاري ڇڏيس. ٻانهن سندس ڳچيءَ مٿان ورائي ٿو ڇڏي. ٻئي خاموش آهن. نند ڪنڌ وارائي سمنڊ جي چنچل لهرن ۾ چنڊ جي ڏڏندڙ عڪس ۽ ان مان اٿندڙ روشنيءَ جي ڪرڻن جي لرزش ڏسي ٿو. ڏيري ڏيري سندس ٻانهن جي گرفت آشا جي ڪنڌ تان ڍلي ٿيندي ٿي وڃي. آشا آهستي سان بينچ تي ليٽي پوي ٿي. سندس سر نند جي گوڏن تي آهي. لڳي ٿو نند ڪجهہ سوچي رهيو آهي. آشا هن جو هٿ پڪڙي پنهنجي ڳل تي رکي ٿي. وري ان مٿان ٿڏڙا ڪڍڻ ٿي لڳي. نند پنهنجي ڌن ۾ مگن آهي. هوءَ سندس هٿ کي ٿورو زور ڏيئي چوي ٿي.

”نندا!“

”هون!“

”او نندا!“

”چئہ“

”ڇا سوچي رهيو آهين“

”هون... ڪجهہ بہ تہ نہ.“

”ڪجهہ تہ آهي ئي.“

”ائين ڪجهہ سوچي رهيو آهيان.“

”مون کي بہ نہ ٻڌائيندين؟“

”ڇا ٻڌايانءِ.... ، سوچي رهيو آهيان. هن وقت فضا ۾ ڪهڙي نہ مستي آهي. ٿڌي هير لڳي رهي آهي. چانڊوڪيءَ جو نظارو مست آهي. هي سمنڊ جون لهرون مڌر سنگيت جي لئہ پئدا ڪري رهيون آهن. سڀ کان وڏي ڳالهہ تون منهنجي گود ۾ آهين؟“

نند بلڪل گنڀير آهي. آشا مشڪي ٿي. ”سو تہ آهي ئي، پر ان ۾ سوچڻ ڇا جو؟“

نند چڻ ڪجهہ ٻڌوئي ڪو نہ. ”سوچيان ٿو هي سڀ ڪجهہ هميشہ هميشہ لاءِ ڇو ڪو نہ ٿو قائم رهي.“

”سولي ڳالهہ آهي. جيڪڏهن هميشہ لاءِ قائم رهي تہ تو جهڙا هن مان لطف حاصل ڪري نہ سگهندا. بورٿي پوندا.“

”ائين نہ آهي. دنيا ۾ اهڙيون

ڪيتريون ئي ڳالهيون آهن، جي جيڪڏهن هميشه لاءِ قائم رهن ته ڪير به بور نه ٿي سگهندو آهي.“

”مثال طور!“

هاڻي ظاهر آهي ته نند آشا جي سوالن جو جواب نه ڏئي رهيو آهي، بلڪل اهو ڪجهه دهرائي رهيو آهي جو هو گذريل ڪن گهڙين کان من ئي من ۾ سوچيندو پئي رهيو آهي

”رات جي هن وقت اسان ڪيتري نه فرحت محسوس ڪري رهيا آهيون.“

آشا منيون پڪوڙي چاتيءَ تي رکي اکيون بند ڪري ڪجهه پاڻ سيتي چوي ٿي . ”تڏي سمنڊ جي هير مون کي ته مست ڪري رهي آهي. هوا جو جهوٽو جڏهن منهنجي بدن کي ڇهي ٿو تڏهن دل ان مان پورو پورو لطف حاصل ڪرڻ چاهي ٿي، پر جن انگن تي ڪپڙا پيل آهن سي وانجهيل رهن ٿا، ته به ان جهوٽي جي ڪري ڪپڙن ۾ جا تڏي لرزش پيدا ٿئي ٿي سا بدن ۾ مٺڙ جذبا جاڳائي ٿي... (آهستگيءَ سان) ان جو هڪ سبب تنهنجي مؤجودگي پڻ آهي.“

”هر انسان هن وقت اهڙي فرحت چو ڪو نه و ماڻي سگهي؟ هي سڀ هميشه لاءِ چو ڪو نه ٿو قائم رهي.“

”چانڊوڪي نيم انوسار ايندي رهي ٿي. مٺڙ هوا سمنڊ تي هميشه لاءِ آهي.“

”غلط! صبح جو ڪم ... ڏنڊو... رات جو ٻن گهڙين جو سک، ... ڪجهه وقت گهاٽو ڪجهه وقت آسائش... آخر هي چڪر چو ٿي هلي،، ڪنهن لاءِ ٿو هلي ۽ ڪيستائين هلندو؟“ نند جو ڳالهائڻ بحث جي نوع ۾ نه آهي. هو بلڪل گنڀير آهي. ائين لڳي رهيو آهي گويا ڪنهن نشيدار دوا جي اثر هيٺ ڳالهائيندو پيو وڃي.

آشا، ”جنهن ماڻهوءَ عمر ۾ شراب نه پيتو هجي، ان کي شروعات ۾ بيئر پڻ اثر ڪندو آهي.“

نند ڪلي چوي ٿو ”چري، بيئر داروبندي جي ڪري پارٽين ۾ نه ملندو آهي. اندر هئو ڪٿي؟“

ڪجهه وقت پئي خاموش آهن. آشا کان وري رهيو نٿو ٿئي.

”اجان ڇا سوچي رهيو آهين؟“

”ساڳي ڳالهه آهي پنهنجي باري ۾.“

”پنهنجي باري ۾؟“

”ها... اسان شادي ڪنداسين... ٻار ٿيندا، اهي به اسان وانگر پيار ڪندا ۽ شادي ڪندا. وري اسان هجون يا نه، پر انهن جا به ٻار ٿيندا... اهي پڻ پيار ڪندا ۽ شادي ڪندا... وري تن جا ٻار ٿيندا....“

آشا کان ٽهڪ نڪري وڃي ٿو. ”ها، سو ڇا؟“

”اهو چڪر چو ٿو هلي؟ آخر ان جو مطلب ڇا آهي (ڪڙو ٿيندي) دراصل مان سوچي رهيو آهيان ته هي سڀ ڪجهه بي سود آهي. ڪنهن به ڳالهه جو ڪو مطلب نه آهي. تون پنهنجي ليکي ئي سوچي ڏس. هي اسان ڪائون پيون ٿا، گهمون ڦرون ٿا، پيار ڪيون ٿا ۽ جهڳڙا ڪيون ٿا... آخر سڀ ڪجهه ڇو؟“

”جيئڻ لاءِ“ آشا ٺهه پهه جواب ڏئي ٿي.

”جيئڻ لاءِ سبب؟ ... اول ته

ڄاڻاسين ئي ڇو؟"

"پڳوان کان هلي پڇنداسين. جڏهن بہ سرڳ ۾ يا نرڪ ۾ وڃڻ ٿيو."

"هون! پوءِ هن سڀ بي سود ڳالهين لاءِ ليڇمڻ ريکائون ڇو؟ قاعدا قانون ۽ آچار وهنوار جا اصول ڇو؟"

آشا لاجواب ٿي ويئي ٿي. ڪجهہ خفي ٿي چوي ٿي, "بابا ڇڏ اهي ڳالهيون. ڪو فلاسافر ٿين ها تہ بهتر, پر منهنجو متو سوچڻ ڪرين ها."

نند ڪلي تو ڏئي. هاٿي سنڌس ڇهري ٿي سياويڪ مشڪ ايري اچي ٿي. آشا ڪي هٿ کان پڪڙي اٿاريندي چوي ٿو "چڱو هل, ڪافي دير ٿي ويئي آهي."

روڊ پار ڪري ٻيءَ فٽ پاٿ تي اچن ٿا. آشا جو هٿ اڃان بہ نند جي هٿ ۾ آهي.

نند, "تون مون کي اڄ رات جو ڇو ٿي ٽڪائين؟"

"مان نہ پر دادا. ڇيائون پرهيئن وڃان ٿو. ڪجهہ وقت تہ گڏ رهون. سياٽي ڪلياڻ ويندا. رات جو الائي ڪيڏي مهل موٽن. ان ڪري اڄ سٺو."

"هاٿي ٻڌ, گهر ۾ بيڊروم ڪل ٻہ. هڪ ۾ هو ٻئي سمهن ۽ ٻئي ۾..." نند شرارتي انداز ۾ چئي ٿو.

"وري اُهي ڳالهيون"

"نہ تہ تون مميءَ سان هڪ روم ۾ ۽ مان تنهنجي ڊئڊيءَ سان ٻئي ۾."

"ائين ئي ٿيندو."

"ڇو ويچارن جون پوڀون بہ راتيون خراب ٿي ڪرين؟ وري جيءَ جئندن جا ميلا."

"ها, اها ڳالهہ ڪم جي ڪيئہ."

"تہ پوءِ مون کي اجازت وٺي ڏي تہ مان هليو وڃان. اڃان تہ صرف ٻارنهان ٿيا آهن, پر ڪيڏي مهل بہ مان وڃان تہ بهتر."

آشا ڪجهہ سوچي رهي آهي.

"هيئن ڪر, تون ڊرائنگ روم ۾ يا بالڪنيءَ ۾ سمهج."

"بالڪنيءَ ۾ گهم نہ هوندي؟"

"هونئن جڻ سمهندو ئي ڪونهين. دادا چوندءِ ٻاهر نہ سمهہ. تون چئج تہ مون کي اندر ننڊ نہ ايندي آهي."

"پر ايترو ڪجهہ چوڻ جي ضرورت ڪهڙي آهي. مان هليو ٿو وڃان. وري صبوح جو ايندس."

"نہ دادا سياٽي ڪلياڻ ويندا. اڄ توسان ڪجهہ ڳالهائڻو اٿن."

تاج محل جي گيٽ وٽ اچي پهتا آهن. نند ڪجهہ سوچي چوي ٿو. "هڪ شرط"

"ڪهڙو؟"

"تون پوءِ دير سان بالڪنيءَ ۾ ايندئن."

آشا مستي ڀري نظر سان ڪيس ڏسي ٿي. مشڪي چوي ٿي, "ڪوشش ڪندس, پر جي ننڊ اچي ويئي تہ مون کي ڏوهہ نہ ڏج."

ٻئي لفٽ ۾ مٿي اچن ٿا. هال ۾ ماٺهو ڪجهہ گهٽ نظر اچي رهيا آهن, پر ڇهڇٽو چالو آهي. نند آشا کي بار ٽائين وٺي اچي ٿو. ڪجهہ تڏو آشا کي پياري ٿو ۽ پاڻ پئي ٿو.

........*

گھر پھچندي ٽائيم ہي وڳي ڪان وڌيڪ ٿي ويو هو. لعلچند وسڪيءَ جي فرمائش ڪئي آهي. نند بيئر پيئڻ ڪان بہ انڪار ڪيو آهي. انڪري ڪيس آرينج اسڪاش ڏنو ويو آهي. ڪملا پڻ نند ڪي ساٿ ڏئي رهي آهي. آشا رنڌڻي ۾ آهي.

نند، لعلچند ۽ ڪملا ڊرائنگ روم ۾ صوفا تي ويٺا آهن. نند جو چهرو پاوهيڻ آهي. لعلچند گنڀير آهي. ڪجهہ سوچي رهيو آهي.

لعلچند، ”ها نند لعل پوءِ شاديءَ جو ڇا ويچار آهي؟“

”بس هئي دفعي جڏهن توهان اچو.“ ڪملا ٽڪڙو ٽڪڙو گلاس خالي ڪري هلي وئي ٿي.

”بردر جو ڇا ويچار ڪيو اٿيئي؟“

”اهو تہ ڏسجي ٿو اڃان شاديءَ جي موڊ ۾ نہ آهي. پر ڪو سٺو رليشن اچي تہ ويچار ڪبو.“

”هونئن جيڪر هئي پائر شادي ڳڏ ڪيو تہ سٺو.“

”ائين تہ برابر آهي، پر اسان اڃان ڪڏهن ان بابت سوچيو نہ آهي.“

”جيڪڏهن ڪو سٺو گھر نهي ٿو اچي تہ پوءِ ڪندين؟“

ويچار تہ ڪري سگھجي ٿو پر سڀ مدار هن تي آهي.“

”پر جيڪڏهن تون رڪمينڊ ڪندين تہ نہ مڃيندو ڇا؟“

”اهڙي تہ ڪائي ڳالهہ ڪونهي.“

”منهنجي تہ مرضي آهي، ٻنهي ڇوڪرين جو هڪ ئي وقت ۾ جيڪڏهن ٿي سگهي تہ هڪ ئي گھر ۾ ڪارج ٿي

وڃي تہ سٺو. ان ڪري جيسين پيو ڪو ڇوڪرو نہ مليوآهي تيسين آشا جي شاديءَ جي باري ۾ پڻ ڪجهہ نٿو ڪري سگھان.“

”بي ڇوڪري؟“ نند ڪي عجب لڳي رهيو آهي تہ آشا ڪي بي ڪهڙي ڀيڻ آهي.

”ها،منهنجي وڏي ڀاءُ جي ڌيءَ. جيڪڏهن تون ڀاءُ ڪي چئي سگھين تہ سٺو.“

”مان نہ سڃاڻانس ڇا؟ نالو ڇا اٿس؟“

”شانتي، منهنجو ڀاءُ ڪانديوليءَ ۾ رهندو آهي، ان جي ڇوڪري “

”ها، ها ياد آيم.“ نند گنڀير ٿي وڃي ٿو گلاس جو چپن ڏانهن وڌائي رهيو هئو هيٺ ڪري ٿو ڇڏي.

”ڇوڪري سون جهڙي اٿيئي. لکڻ پڙهڻ، گھرو ڪم ڪار ۽ سلائيءَ وغيره ۾ پڙ آهي.“

”اها ئي شانتي نہ جنهن ڪي ماتا جا سنهرا آهن؟“

”پائي اها تہ ڀڳوان جي دين آهي. جيڪڏهن شاديءَ ڪان پوءِ نڪرن تہ جيڪر ڇا ڪجي.“

لعلچند هڪ وڪيل جيان ڪيس پيش ڪري رهيو آهي. نند وڌيڪ گنڀير ٿيندو ٿو وڃي. هن ڪي عجب لڳي رهيو آهي تہ هي پائي ڳالهيون ڪهڙيون ٿو ڪري.

”پر هڪ اک ۾ ڦير اٿس شايد.“

”ان اک ۾ نظر تہ اٿس. ٿوري ننڍي اٿس. چشمو پائيندي آهي تہ اهو ڦير ڏسڻ ڪونہ ايندو آهي. باقي ائين تہ بلڪ فيئر

آهي. تون سجاڻيس تہ سياءُ وغيره جي خبر هوندءِ. بلڪل حليم سياءُ اٿس."

"سؤ تہ برابر آهي...." نند کي ڪجھ جواب ڏيڻ لاءِ سوچڻ جي ضرورت محسوس ٿئي ٿي.

"پوءِ ڇا ويچار آهي."

نند وري جواب ٽارڻ جي خيال کان اسڪاش جو گلاس منهن ۾ ٿو آڻي.

"پئسي ڏوڪڙ جو خيال نہ ڪج. منهنجي اڌ ملڪيت جي وارث شانتي آهي. آهي تہ ڪشنچند بہ سکيو ستابو پر شانتيءَ جي جوابداري مون ڪنئين آهي. ڪيس اجان بہ ڇوڪريون ٻئي بہ آهن. مون ڪيس وچن ڏنو آهي تہ شانتيءَ کان اڳ آشا جي شادي ڪو نہ ٿيندي."

نند جو منهن گلاس ۾ ئي آهي. نظر مٿي ڪري لعلچند ڏانهن نهاري ٿو. وري ٻاهرئين دروازي ڏانهن نهاري ٿو. سوچي رهيو آهي. ڪملا يا آشا مان ڪي اچي وڃي تہ لعلچند جي ڳالهين مان ڪجھ ڇوٽڪارو ملي. وري بالڪنيءَ واري در ڏانهن نهاري ٿو. آشا ڪٽ تي هنڌ وڇائڻ ۾ مشغول آهي. اندر ڇا وهي واپري رهيو آهي، ان کان بلڪل بي خبر. لعلچند جي وسڪي جيئن جو تيئن پئي آهي. منجهس پيل سموري برف ڳري ويئي آهي.

"پوءِ سياڻي بردر سان ڳالھ ڪيئن ٿو؟"

"ڳالھ ڪيڻ جو ڪهڙو مطلب؟ هن جي مجڻ جو تہ سوال ئي نٿو ٿئي."

"پر تون ڳالھ ڪيڻ تہ ڏسيس."

"مان ڪهڙي منهن سان ڳالھ ڪيانس."

"ڇو؟"

"معاف ڪجو جڏهن مون کي ڳالھ نيڪ لڳندي تڏهن ئي تہ هن سان ڳالھ ڪيندس نہ."

"تو کي نيڪ ڇو ڪو نہ ٿي لڳي؟"

لڳي ٿو لعلچند هن جو جواب ٻڌڻ لاءِ تيار نہ آهي. هو وسڪيءَ جي گلاس مان ڍڪ ڀري ٿو. ڪجھ وقت لاءِ سندس چهرو گلاس ۾ ڏڪجي وڃي ٿو. نند ان وچ ۾ چوي ٿو. "اها اميد ئي رکڻ اجائي آهي تہ هڪ بئنڪ آفيسر، ڪنهن سٺي پوزيشن تي هوندي هئڙي ڇوڪري قبول ڪندو."

"ڇو ڇوڪريءَ ۾ ڇا آهي؟ گريجوئيٽ آهي، گهر خانداني، ڏيتي ليتي عاليشان. باقي شڪل صورت جو سوال آهي، سو جيڪڏهن ڪنهن ڇوڪري کي ماتا نڪري ۽ ان جي اک کي ضرب اچي تہ ڇا ان جي مائٽي ئي ڪو نہ چڙهندي؟"

نند ڪجھ خفي ٿي وڃي ٿو. "دادا، اهو آرگيومينٽ ئي اجايو آهي. اسان کي مول ڳالھ ونڻ ڪپي تہ هن وقت ڪهڙيون حالتون آهن."

"پر تون ياءُ سان ڳالھ تہ ڪيڍي ڏس."

"آءِ ايم ساري جا ڳالھ مون کي نيڪ نٿي لڳي، اها هن سان ڪهڙي منهن سان ڪندس." نند ٿون آف فائينلٽيءَ جي انداز ۾ چوي ٿو.

لعلچند وسڪيءَ جا ٻہ ٽي ڍڪ ڀري، آواز ۾ وڌيڪ ميٺاج آڻي، نهر سان چوي ٿو "ڏس نند لعل مان ٿوسان دل جي ڳالھ ٿو ڪريان. ائين نہ آهي تہ شانتيءَ

لاءِ ڪي گهر نٿا ملن، پر ڪو پوزيشن وارو ڪپي. ان ڪري ئي مان توکي چئي رهيو آهيان. باقي ڪس ڪثر ته ڪاٽڻي ئي پوندي، ان ڪري ئي مان آشا ۽ شانتيءَ جو ڪارج هڪ ئي گهر ۾ ناهڻ ٿو چاهيان. توهان جيڪو اڄ آهيو سو شايد ڪجهه سال پهرين نه هئا...“

نند ڪان رهيو نٿو ٿئي. ڪيس لڳي رهيو آهي ته هو ٽيمپر وڃائي وهندو. ڪجهه لمحن جي شانتي ڪان پوءِ، ڪجهه ضابطي ڪان ڪم وٺي چوي ٿو ”ائين برابر آهي، اسان جيڪو ڪجهه پڙهيا آهيون يا هن پوزيشن تي پهتا آهيون، اهو سڀ ڪنهن سڄڻ جي مهربانيءَ سان. جيڪڏهن اهو سڀ اسان جو پتا ڪري ها ته شايد توهان اڄ ائين نه چئو ها، پر ان به جيڪو ڪجهه ڪيو آهي، فرض سمجهي. وڏي ڳالهه هن جو اسان سان سنيهه هئو ۽ آهي جنهن ڪري هو اسان کي وڏيڪ پڙهائڻ لاءِ اتساهه ڏئي رهيو هئو. ورنه مون مئٽرڪ پاس ڪري نوڪريءَ جو ويچار ڪيو هئو. بهتر ڪس ڪثر جي بحث ۾ نه وڃو.“

لعلچند، ”مان بحث ته ڪري ئي ڪو نه رهيو آهيان پٽ، پر چا هي،جو تون ڪجهه منهنجي مجبوري سمجهه. شانتيءَ جي جوابداري مون تي وڌيڪ آهي.“

نند بلڪل خفي تي چڪو آهي.

”توهان کي ڇوڪرو به کپي، پوزيشن به کپي ته گهر به کپي. سڀ ئي ڳالهيون ته هڪ ئي وقت ممڪن نه آهن.“

”پر مان ڏيتي ليتيءَ جي ڪا حد نٿو رکان.“

”دنيا ۾ صرف پئسو ئي ته سڀ ڪجهه نه آهي، گهٽ ۾ گهٽ مون لاءِ ته نه آهي. هي ته مون کي ننڍو پاءُ آهي. جيڪڏهن مان اڪيلو هجان ها ته...“

”مون تنهنجي باري ۾ صرف ٻڌو هئو ۽ ڏسڻ ڪان اڳ پسنديءَ جو اظهار ڪيو هئم. ان ڪري جو آشا ٻڌايو هئو ته توکي هڪ پاءُ پڻ آهي. مون کي الائي چو وشواس هئو ته ٻنهي نياڻين جو ڪارج ٿي ويندو.“

”آشا ته مون سان ڪا اهڙي ڳالهه ڪو نه ڪئي آهي.“

”هن کي خبر ئي ڪٿي آهي هنن ڳالهين جي.“

ڪجهه لمحن لاءِ خاموشي ڇانئجي وڃي ٿي. نند سياويڪ انداز ۾ چوي ٿو.

”مون کي شاديءَ جي ڪا تڪڙ ڪونهي. توهان پلي پهرين شانتيءَ لاءِ ڪو گهر ڳولهيو.“

لعلچند ڪنڌ ٿورو اوچو ڪندي گلاس مان پڇاڙيءَ جي رهيل وسڪي پيئندي چوي ٿو ”هاٺي ته مون کي وري هر ڳالهه نئين سر سوچڻي پوندي“ هو اٿي گلاس وغيره پرسان پيل ٽپائيءَ تي رکي ٿو. در جي پٺيان ٽنگيل ٽوال لاهي روم ڪان ٻاهر هليو ٿو وڃي. نند خاموش آهي. ٽيڪ ڏئي اڪيون ٻوتي ڪجهه سوچيندو ٿو رهي. سندس دل زور سان دڪ دڪ ڪري رهي آهي.

آشا اندر اچي ٿي. هن کي گم سم ڏسي آهستگيءَ سان چوي ٿي. ”نند ڪهڙي ويچارن ۾ پيو آهين؟“

”ڪجهه نه، ائين ئي.“

”روٽي تيار آهي. کٽي اچان؟“

”ڇري، هن وقت روٽي ڪٿان وٺندي؟ مون کي بک ڪونهي. نہ ڪرين ها تہ سٺو.“

آشا سندس هٿ پڪڙي دٻائي ٿي ۽ ٻاهر هلي وڃي ٿي.

صبح جا اٽڪل چار ٿيا آهن. آشا پنهنجي روم وارو در ڏيري ڏيري کولي بالڪنيءَ ۾ اچي ٿي. نند کي ننڊ آهي. آهستي آهستي بالڪنيءَ ۾ ٻئي روم جي بند دروازي جو ڪڙو ٻاهران پائي ٿي چڙهي وري اچي نند جي کٽ تي ويهي ٿي. هن جا وار ڏيري ڏيري سنواري ٿي. نند سجاڳ ٿي وڃي ٿو. پنهنجو هٿ هن جي هٿ مٿان رکي ٿو. ٿورو پنيان هٽي آشا کي وهڻ لاءِ سٺي جڳهہ ڏئي ٿو. آشا ننن کي سڌو ڪري ٿي سمهاري ۽ منهن هن جي ڇاتيءَ تي رکي ٿي چڙهي نند هن جي ڳل تي هلڪيون ٿڦڪيون هٽي رهيو آهي. ڏيري ڏيري سندس هٿ جي چرپر بند ٿي وڃي ٿي، ۽ اهو هن جي ڳل مٿان رهجي ٿو وڃي. ائين ڪجهہ وقت گذري وڃي ٿو. ٻئي خاموش آهن. گهر جي ڪري فضا ۾ ڪجهہ سيات آهي.

آشا، ”نند!“

”هون!“

”ڇا سوچي رهيو آهين؟“

”ڪجهہ بہ نہ.“

”ڪجهہ تہ آهي ئي.“

”ڪيئن ٿي چئين.“

”ائين ئي، اڄ تو ۾ ڪو امنگ نہ آهي. ٿڪل آهين؟“

”ها ڪجهہ اهڙو ئي.“ ڪجهہ لمحن لاءِ ٻئي خاموش ٿي وڃن ٿا.

”دادا سان رات ڇا ڳالهہ ٻولهہ ٿي؟“

”پوءِ صبوح جو ٻڌائيندو سانءِ.“

”شانتيءَ جي باري ڪجهہ ٻڌايئون؟“

”ها.“

”پوءِ تو ڇا چيس؟“

”چوان تہ ٿو صبُح جو سڀ ڪجهہ ٻڌائيندوسانءِ.“

هوءَ چپ ٿي وڃي ٿي. سندس منهن اڃان بہ نند جي ڇاتيءَ ۾ آهي. ائين ڪيترو وقت ٻئي خاموش آهن. ٻاهر روڊ تي ڪير وارن ۽ اخبار وارن جي اچ وڃ شروع ٿي وڃي ٿي. آشا چرڪ ڀري اٿي ڪڙي ٽٽي ٿي. نند جي پيشاني چمي پاسي واري در جو ڪڙو آهستي آهستي کولي ٿي. پوءِ پنهنجي روم ۾ هلي وڃي ٿي ۽ در اندران بند ڪري ٿي چڙهي

٭....٭....٭

صبوح جا اٺ وڳا آهن. نند گهر اچي ٿو. هن ڪان اتي گهٽو وقت وهڻ نٽي پڳو. صبوح جو سويل اٿڻ سان ئي پاڻ کي اڪيلو ۽ بور پئي محسوس ڪيائين. هر وقت ڪيس اهو ئي عجب لڳي رهيو هئو تہ لعلچند کي شانتيءَ جي مائٽيءَ جي آڇ ڪرڻ جي همٿ ڪيئن ٿي. ڪهڙي منهن سان هڪ آفيسر لاءِ اهڙي ڇوڪريءَ جي مائٽيءَ جي اميد رکي ٿو. هن کي وڏو افسوس لعلچند جي ڪس ڪٽري واري ڳالهہ تي ٿي رهيو آهي. خبر نہ آهي هن کي ڪهڙي ڪٽر آهي يا لعلچند کي ڪهڙي ڪس. سوچيندي سوچيندي

سندس من ۾ آتم هيٺتا جو احساس جاڳي ٿو اٿي. ها پئسي ٽڪي اسان هن سان برمچجي نٿا سگهون. قرض ڪٽي پڙهيا آهيون. وڏوا جو اولاد آهيون. هاءِ سوسائٽيءَ ۾ اٿڻ وهڻ نه آهي. هنن سيني ڳالهين جي لعلچند کي خبر هئي، ته به پهرئين ڏينهن ته سندس وهنوار بلڪل سهج سڀاءَ وارو هئو. آشا ۽ ڪملا ته ڪڏهن به اهڙو ڪجهه محسوس نه ٿيڻ ڏنو آهي، نه ئي هنن جو پنهنجو رتبو سندن کان گهٽ آهي. لعلچند ۾ ايڏي مغروري ٿي سگهي ٿي ان جو احساس اڄ نند کي ٿي رهيو آهي. آشا ۽ ڪملا جي وهنوار ۾ ته مغروري نه پهرين هئي ۽ نه هاڻي. سماج ۾ اسان جي به عزت آهي، پنهنجو درجو آهي. سيلف ميڊ شخص جو الٽو وڌيڪ قدر ٿيندو آهي. جيڪڏهن پئسو نه ناهيو اٿئون، ته وديا جو ڏن ته سٺو آهي. وري پئسو گڏ ڪرڻ لاءِ ته اڃان عمر پئي آهي. هيءَ ته ڪئريئر جي شروعات آهي. ڪجهه به هجي ان لاءِ هن جو پياءُ چو صدقي جي پڪري بڻجي.

...........*

هن ته هر وقت ائين پئي محسوس ڪيو آهي ته پائرن جو پاڻ ۾ گهرو سنبنڌ نه رهيو آهي، ٻنهي ڪٽنبن جي پاڻ ۾ اڄ وچ به گهٽ پئي نظر آئي، ان ڏينهن رات جي پارٽيءَ ۾ ڪشنچند يا ان جي ڪٽنب مان ته ڪير ڪو نه هئو پوڳ واري ڏينهن پڻ عين وقت تي آيا هئا، جيڪڏهن چڱيءَ طرح گهائل مائل هجن ته ڪشنچند هتان جو لوڪل رهواسي ٿي ڪري فنڪشن جو بار ۽ ڪاروبار پاڻ تي همواري ڪري ها. لعلچند ته هاڻي پاهريون ئي ليکبو خبر نه آهي چو اڄ لعلچند پاءُ لاءِ پنهنجي ڌيءَ جي محبت قربان ڪرڻ لاءِ تيار ٿيو آهي.هن کي اهو منطق سمجهه ۾ نٿو اچي، ٿي سگهي ٿو پاءُ جي اولاد لاءِ هن جو هڏ ڪرڪي رهيو آهي يا هي سڀ ڪجهه دنيا کي ڏيکارڻ لاءِ ڪري رهيو آهي ته "پنهنجي ڪٽنب لاءِ وڏو ماڻهو نه ٿي ويو آهيان. مون کي پاءُ لاءِ قرب آهي، هن جو اولاد سکي آهي. سٺي گهر ۾ ويل آهي، صرف لعلچند جي ڪري."

هي سڀ ڳالهيون نند کي غير منطقي لڳي رهيون آهن. پلنگ تي آهلي پوي ٿو سوچيندي سوچيندي ڪيس ننڊ وٺي وڃي ٿي، ڪلاڪ کن ڪانپوءِ ڪيس جاڳ ٿئي ٿي.ٻاهر اچي ماءُ کي چانهه ٺاهڻ لاءِ چئي باٿ روم ۾ هلي وڃي ٿو.هٿ منهن ڌوئي رنڌڻي ۾ اچي ٿو ته ماڻس چوي ٿي"سريش جي چٺي آئي اٿيئي، هفتي کن ۾ ايندو."

"ڪڏهن آئي چٺي؟"

"هينئر ٽپالي ڏيئي ويو. ريڊيو هيٺان پئي اٿئي."

چانهه جو ڪوپ کڻي ڊرائنگ روم ۾ اچي ٿو چٺي کڻي صوفا تي ٽيڪ ڏئي ويهي ٿو سريش لکيو هئو. "هونئن ته اچڻ ۾ اجا به ٽي مهينا هئا، پر سيٺين جي ڪنهن ضروري ڪم سبب اوچتو اچي رهيو آهيان. مهيني کان وڌيڪ شايد نه رهي سگهان. بامبي اچڻ کان ترت پوءِ ڪلڪتي ويندس ۽ اتي هفتو کن لڳي ويندو.."

سريش جي چٺيءَ نند کي ان ڏينهن

هوٽل واري ڳالهه ياد ڏياري ان ڏينهن کان هن کي وقت ڪو نه مليوهئو هن فيصلو ڪري ڇڏيو هئو ته ان باري ۾ هو نينا سان سڌو ڳالهائيندو. هو يڪدم نينا وٽ وڃڻ جو فيصلو ڪري ٿو چانهه پوري ڪري. ڪپڙا مٽائي ماءُ کي ڪلاڪ ۾ موٽي اچڻ جو چئي هو ٻاهر اچي ٿو.

نينا در کولي ٿي. نند کي ڏسي پهرين ته ڪجهه شڪجي وڃي ٿي. پر يڪدم پاڻ سنڀالي مشڪي کيس اندر اچڻ لاءِ چوي ٿي. نند کي صوفا تي وهڻ لاءِ چئي پاڻ ٻئي روم ۾ هلي وڃي ٿي ۽ ڪجهه گهڙين کان پوءِ اچي سندس سامهون ويهي ٿي.

"ڇو اڪيلو آيو آهين؟"

"ٻيو ڪير ايندو؟"

"هوئڻ ڪير هوندي اٽئي؟"

"هن وقت ان کي ڪٿي ڳولهيان. سريش جي ڇٽي آئي. يڪدم هليو آيس."

"مون وٽ به اچا ٽيون ڏينهن آئي آهي. پڪي تاريخ ٽڪيٽ ملڻ ڪانپوءِ لکندا. وقتي اوچتو به لهي سگهن ٿا."

"سٺو ٿيو"

نينا گنڀير ٿي وڃي ٿي."مون کي اهڙي خوشي ڪونه ٿي آهي..."

"ڇو"

"هيئن اچن ٿا صرف مهيني ڪن لاءِ جيڪڏهن سڌو سنئون موڪل تي اچن ها ته ٽي چار ميهنا ته رهن ها."

ڳالهه ته برابر هئي. کيس آٿت ڏيڻ لاءِ نند چوي ٿو"ائين نه آهي وري ڪجهه وقت ڪانپوءِ موڪل ته ملندس ئي. هن وقت سيئنين جي ڪم سان ٿو اچي نه؟"

"ڪيئن ڇئجي؟"

ڪجهه لمحن لاءِ ٻئي خاموش ٿي وڃن ٿا. نينا چوي ٿي."نند تنهنجي ڪجهه مدد کپي."

"ڇاجو؟"

"فنڪشن جو سيني کي دعوت ڏيڻ جو"

"ڇو ڪو نه ٿي سيني کي پارٽي ڏين. فنڪشن جي جهنجهٽ کان ڇٽي پئبو."

"پر سڪا جو ڪئي هئم."

نند کلي چوي ٿو."اهڙي سڪا ئي ڇو ڪئي. پاڻ کان ان ڪم ۾ مدد ڪو نه پهچندي. پارٽي ڇئين ته ارينج ڪيان."

نينا به کلي چوي ٿي."پوءِ ماريا اتي ته بلڪل ساڏو بڻجي وينو هئين"

"ڇا ڪيان يلا. اتي هئڙي وقت اهو سڀ ڪجهه ته ڪرڻو ئي ٿو پوي."

"آشا پئي چيو ته تو گرنٽ صاحب به ڪجهه وقت لاءِ پڙهيو هئو."

"ڏس" سنڌو رکين ۾ هئڙن فنڪشنس جو فئشن آهي. انهن سان گڏ اٿڻو وهڻو آهي.ته سڀ سڪڻو ئي پوندو نه"

"پوءِ ڇا ٿو چئين؟ هوئڻ ته هي سڀ پاڻ ڪن ها. پر هاڻي اچن ئي ٿوري وقت لاءِ ٿا."

"ٻڌ هيئن ڪر. نڪاٽي وارن کي چئه ته اتي ئي اڪنڊ پاٿ صاحب تنهنجي نمت رکن. پوءِ ڏينهن سيني کي گهرائي پارٽي ڪج. مينوءَ جي لسٽ ۾ پرساد پڻ رکج."

"تون ته اهڙين ڳالهيون ڪندو

آهين! هي پلا ان ڏينهن پارٽي نه هئي ته چا هئو دادا لعلچند به ته الڳ هال ۾ بندوبست ڪيو هئو نه. صرف پڄن ۾ سنگيت جي پروگرام جو آئٽم وڌيڪ هئو.“

”چرچو نٿو ڪيانءِ، سچ پچ ائين ٿيندو آهي. ڪيترن شرڌالن وٽ جڳهيون نٺيون هونديون آهن. يا ڪن کان خفو نه پڄندو آهي. جڳهه ته پاڻ وٽ به نئين آهي. فرق صرف ايترو پوندو ته ٺڪاڻي وارا في ڪجهه وڌيڪ وٺندا. ٻيو خرچ نٿو ٿئي هونئن؟“

”مان ائين ڪٿي ٿي چوان ته نه ٿيندو آهي. پر مون کي پاڻين تي ڀروسو نه آهي. الائي سچو پڙهن ٿا يا نه؟“

”ائين سامهون ڪير به نه ڳي نه ڪندو آهي.“

”پلي آهين. پاٺ پوڄا جيڪڏهن پاڻ کان نه ٿي سگهي ته ٻين کان به نه ڪرائجي ۽ جيڪڏهن ڪرائجي ته انهن تي پورو پورو ڀروسو رکجي. ان ڪري چوان ٿو ٺڪاڻي ۾ پڙهڻ يا گرجا گهر ۾ پڙهڻ ۾ ڪو به فرق نه آهي. هوائي جهاز ۾ چڙهين ٿي. پائلٽ جيئن به هلائي. ان کي هلائڻ ڏجي ٿو. ڪير هن جي قابليت يا ايمانداريءَ ۾ شڪ نٿو آڻي. هن کي به ته صحيح سلامت پهچڻو آهي نه. ساڳي ريت ٺڪاڻي وارن تي به سڀ ڪجهه ڇڏي چنتا مڪت ٿي وڃ. هنن کي به ته پنهنجو پرلوڪ بگاڙڻو ڪونهي.“

نينا مشڪي چوي ٿي. ”توسان ماريا بحث ڪري پڄي نه سگهندس. ويهه ته تو لاءِ ڪافي ناهي اچان.“

”نه نه. تڪليف نه ڪر. مان هاڻي اجا گهران چانهه پي پيو اچان.“

”چڱو ترس. پلا آرينج اسڪئاش ناهي ٿي اچان.“ هوءَ نند جو رايو ٻڌڻ کان سواءِ روم کان ٻاهر نڪري وڃي ٿي.

نند روم جو جائزو وٺي ٿو هن نموني جي سجاوٽ هي ڪيترائي دفعا ڏسي چڪو آهي. اهوئي شو ڪيس، ريڊيوگرام ۽ سلائيءَ جي مشين جا ورلي ڪم آندي ويندي آهي. در درين تي هڪ جهڙا پڙدا. ڪن ڀتين تي الڳ الڳ تصويرون. وچ ۾ گرونانڪ جي تصوير جنهن ۾ اندر فري لائيٽ بلب ٻري رهيو آهي. فرق صرف ايترو آهي. جو هن گهر جون شيون ايترون اوچيون نه آهن. حالانڪ ناهه نوهه سهڻي نموني ٿيل آهي. نند کي عجب لڳي رهيو آهي ته هن طرح هيءَ عورت اڪيلي ڪيئن ٿي رهي سگهي. شايد اڪيلائپ ئي هڪ وڏو سبب آهي. هن جي آسناڻيءَ سان رستو وڌائڻ جو هو اجا فيصلو نه ڪري سگهيو هو ته نينا سان ان باري ۾ ڳالهه ڪيئن شروع ڪري. نينا اچي پنهنجي جاءِ تي ويهي ٿي. ”پوءِ ڇئه چا ٿيو ڇئين؟“

”سچي ڳالهه چوانءِ مون تي ڀروسو نه رک. مان هڪ ته پنهنجي ڪلينڪ جي ڪم ۾ بزي آهيان. ٻيو ته شايد بئنگلور به ويڃڻو پوي. ان ڪري ئي مان تو وٽ آيو آهيان ته سريش جو پروگرام ڇاڻي ان موجب مان پنهنجو ناهيان“

”نيڪ آهي ته هنن جي اچڻ کان پوءِ ئي ڪجهه سوچينداسين.“

”ڏس تون. هنن کي سڀ ڪجهه

ڪرڻ ڏي، فنڪشن جي جوابداري سچي منهنجي، سواءِ پڇڻ منڊليءَ جي."

نينا مشڪي رهي آهي، ڪجهه دير لاءِ بئي خاموش آهن.

نند چوي ٿو"پوءِ سريش جو چا پروگرام آهي؟"

"اڇڻ سان يڪدم پهرين تہ ڪلڪتي ويندا، پوءِ جو باقي ڏسون ٿا."

"ڪشمير وغيره جو انگل ڪو نہ ڪنديئنس ڇا؟"

"نہ بابا! اڃا ڪي سال ڪنجوس تي هلڻو آهي."

وري بئي چپ ٿي وڃن ٿا، نند هڪ سرسري نظر اڇلائي نينا کي ڏسي ٿو. هن جي انگ انگ مان جواني بکي رهي آهي، نينا جي خاص خوبي سندس ساڙهي ٻڌڻ جو انداز مڇي ويندي آهي، ان جو هڪ سبب سندس سڊول بدن پڻ آهي.

نند چوي ٿو."ان ڏينهن ڪئبريٽ ڊانس وٺي؟"

نينا ڪي قدر هيسجي تي وڃي، پاڻ سنڀالي چوي ٿي."نيڪ هئي، اهي سڀ تماشا مردن لاءِ آهن، مون توکي سڏ ڪيو پر تو ڪو نہ ٻڌو."

"شايد تڪڙ ۾ هئس، ان ڪري"

"تون ڊانسر سان ملڻ ويو هئين ڇا؟"

"ها، هوءَ منهنجي ڪلاس مئٽ هئي."

"اڇا؟ توکي اڳ خبر ڪو نہ هئي تہ هيءَ هت آهي."

"نہ! مان تہ هئڙن پروگرامن ۾ چاهہ ئي نہ وٺندو آهيان، هي تہ ان ڏينهن ناروائي ۽ آڏواٽيءَ زور ڪيو تہ ويس ۽ جڏهن هن کي ڏٺم تہ سوچيم ساڻس ملي اچان."

نينا کي جڻ ڳالهائڻ لاءِ سلسلو ملي ويو، "مون کي بہ آسناڻيءَ گهڻو زور ڪيو. تڏهن مون چيو ڏسي اچان تہ ڇا آهي."

نينا گنڀير ٿي وڃي ٿي، ڪجهه لمحن جي خاموشيءَ بعد نند چوي ٿو."نينا پاپي هڪ ڳالهہ چوان؟"

"چئو!" هن جي دل ڌڪ ڌڪ ڪري رهي آهي، ان وقت هڪ ڇوڪري شربت جا بہ گلاس ٽري ۾ کڻي اندر داخل ٿئي ٿي، نينا هن کان ٽري وٺي ٽپائيءَ تي رکي ٿي، ڇوڪري هلي وڃي ٿي، نينا دل جي ڌڙڪن تي قابو پائي چڪي آهي. سياڻيڪ لحظي ۾ چوي ٿي"ها تو ڇا ٿي چيو؟"

نند گنڀير ٿي چوي ٿو"دل ۾ نہ ڪج، پر آسناڻي چڱو ماڻهو نٿو لڳي، سندس ريپوٽيشن سٺي نہ آهي، مان سمجهان ٿو منهنجو مطلب صاف آهي."

نينا خاموش آهي، آهستي آهستي شربت پيئڻ شروع ٿي ڪري، نند پڻ ڍڪ ڍڪ ڪري پي رهيو آهي.

"اهو مان پڻ محسوس ڪري رهي آهيان، سڪ هاڻ پاڻ سنڀالي هلبو."

"معاف ڪج نينا جيڪڏهن مون ڪا بي جاءِ حجت رکي هجي."

"نہ نہ. ائين نہ آهي، تو تہ سٺو ڪيو جو مون کي آگاهہ ڪيو. پلا ان ڏينهن ناروائي ۽ آڏواٽيءَ ڪجهہ ڪامينٽ ڪيو ڇا؟ مان بہ کهڙي نہ چري هئس جو مٽي سان گڏ ويس."

"هنن جو ڪو ڌيان ڪو نہ هئو

جيڪڏهن آسنائيءَ کي ڏسن ها تہ ان کي
پڪڙي پاڻ سان وهارين ها."

نينا راحت جو ڊگهو ساهہ کڻي ٿي، جا ڳالهہ نينا کي چوڻ کپندي هئي، نند چوي ٿو "سريش جي ڪن تي ڪا اهڙي ڳالهہ نہ پوڻ کپي، ڀلي ڪري ڳالهہ ۾ آهي ڪجهہ ڪو نہ. اڄا هن سان گڏ ٻاهر ٻئي ڪنهن هنڌ وڃين ها يا ڪنهن جي گهر وڃين ها تہ ٻي ڳالهہ هئي."

نند اها ڳالهہ ان ڪري چوي ٿو جو ڪيس لڳي رهيو آهي، نينا ضرور اهڙي نموني جي ڪيس منع ڪندي، پر ان کي چوڻ جي سنڪوچ کان بچائڻ لاءِ نند پاڻ چوي ٿو نينا خاموش آهي، ٻئي گلاس خالي ٿي چڪا آهن.

"پوءِ سريش جو ٻيو ڪو احوال اچي تہ مون کي ٻڌائج."

"ها ها، سو تہ ضرور."

نند اٿندي چوي ٿو "چڱو ڀلا مان هلان ٿو."

"ڇو ويهہ نہ؟"

"نہ ڪجهہ ڪم باقي آهن. چڱو!"

نينا ڪيس ٻاهرئين دروازي تائين ڇڏڻ اچي ٿي، هن جو منهن لٿل ڏسي نند سندس ڪلهي تي هٿ رکي چوي ٿو "چنتا نہ ڪر، ڳالهہ ۾ ڪجهہ ئي ڪونهي." نينا مشڪڻ جي ڪوشش ڪندي چوي ٿي "صحيح ڳالهہ آهي، اهڙو ڪجهہ آهي بہ ڪونہ"

نند ڏانهس نهاري مشڪي ٿو ۽ ٻاهر هليو ٿو وڃي.

..........*

رات جا ساڍا ڏهہ وڳا آهن. لعلچند پنهنجو سامان پئڪ ڪري رهيو آهي. سڀاڻي رات واري ٽرين ۾ ڪيس روانو ٿي وڃڻو آهي. ڪملا سندس ڀرسان پلنگ تي ويٺي آهي. سندس چهرو گنڀير آهي. لعلچند ڪجهہ گنگنائي رهيو آهي. رکي رکي هلڪي سيٽي پڻ وڄائي رهيو آهي.

ڪملا، "توهان جو وڃڻ رڪجي نٿي سگهيو؟"

"ها، ڇو؟"

"ٻن ڏينهن کان چوندي ٿي اچان. هن ڳالهہ جي اڳ ڀوءِ پڪ ڪري وڃو."

"ٻي وري پڪ ڇا جي؟ منهنجي طرفان تہ ڳالهہ پڪي آهي. شادي ٿيندي تہ ٻنهي ڇوڪرين جي گڏ."

"۽ جي نہ تہ؟"

"......"

"مونکي هي سڀ ڪجهہ نٿو وڻي. پوءِ جي ڳالهہ هٿن مان نڪري وڃي تہ مون کي ڏوهہ نہ ڏجو."

"ڳالهہ هٿن مان ڪيئن نڪرندي؟ آخر ڌيءَ ڪنهن جي آهي."

"مون کي سمجهہ ۾ نہ ٿو اچي، ڀاءُ جي ڌيءَ جي ڪري توهان پنهنجي ڌيءَ جو سک ڇو برباد ڪري رهيا آهيو؟"

"اها ئي تہ وڏي ڳالهہ آهي. جو تون شانتيءَ کي پنهنجي ڌيءَ ڪري نہ ٿي ليکين."

"مون ڪڏهن هنن کي گهٽ گهريو آهي؟ اڄان اڳي دفعي توهان کي چيو هئم تہ ڪالونيءَ واري جاءِ ڇڏائي ڪا فليٽ وٺي ڏيون. مان ائين نٿي چوان تہ توهان شانتيءَ لاءِ ڪو سٺو گهر نہ ڳولهيو يا ڏيتي ليتي ڏيڻ ۾ ڪسر رکو وغيره."

”پورو پنو گھر آيو آهي تہ اهو ئي توکي اکري ٿو. تنھنجي مرضي آهي تہ هن کان بہ گهٽ گهر ڪٽان؟“

ڪملا جو آواز تيز ٿي ويجي ٿو.

”پورو پنو گهر آهي تہ هنن جي صاف انڪار ڪرڻ کان پوءِ بہ پنيان چو پيا آهيون؟. هڪ ڪاٺيءَ جي ڪري پنهنجي سون جهڙي ڇوڪريءَ لاءِ سوديبازي ڪري رهيا آهيو. توهان الائي....“

”ڇگو هاڻي گهڻو ڳالهايو.“ لعلچند جي آواز ۾ شوخي آهي. وري قدري نرم ٿي چوي ٿو. ”پڇاڙيءَ جي رات آهي، منهنجو موڊ خراب نہ ڪر. وڃ آشا کي موڪل.“

ڪملا شانت ٿي وڃي ٿي. لڳي ٿو سندس اکين ۾ ڳوڙها تري آيا آهن. آهستي آهستي اٿي هوءَ روم کان ٻاهر هلي وڃي ٿي.

آشا هن ڳالهين کان بي خبر رنڌڻي ۾ ڪم ڪري رهي آهي. ڪملا آشا کان ڪم ڇڏائي کيس اندر وڃڻ لاءِ چوي ٿي. آشا ڪمري ۾ داخل ٿئي ٿي تہ ان وقت لعلچند جو موڊ نارمل ٿي چڪو آهي. پئڪنگ مان واندو ٿي چڪو آهي. ان ڪري هاڻ گنگنائڻ سان گڏ ساڄي هٿ سان چپٽي پڻ وڄائي رهيو آهي. آشا کي ايندو ڏسي، وڌي اچي صوفا تي ويهي ٿو.

”آشا، پٽ ٿورو بيئر تہ کڻي اچ.“

آشا پويان پير ڪري واپس وڃي ٿي. جلد ئي هڪ ٽري ۾ بيئر جي بوتل، گلاس ۽ ناستي جي پليٽ کڻي اچي ٿي. اڳيان پيل ٽپائيءَ تي رکي لعلچند جي پرواري صوفا تي ويهي رهي ٿي. لعلچند بيئر گلاس ۾ وجهي ٿو. آشا جو ڪنڌ هيٺ آهي. سندس نظر فرش تي پيل قالين تي ڄمي وڃي ٿي. چهرو پاوهيڻ اٿس. لعلچند بيئر جا بہ ڊڪ ڀري گلاس ٽپائيءَ تي رکي ٿو.

”آشا پٽ، پوءِ ڪيئن، تو ننڊ سان ڳالهہ ڪئي؟“

”نہ!“

”مون تہ ان ڏينهن کيس صفا ٻڌايو هئو.“

”.....“

”تو سان ڳالهہ ڪئي هونداڻين؟“

”ان کان پوءِ گهڻو وقت مليو ئي ڪٿي آهي؟“

”توکي ڪيئن ٿو لڳي؟“

”سو تہ مان توهان کي پهرين ٻڌائي چڪي آهيان.“

”ڏس پٽ، ان ۾ ناراض ٿيڻ جي ڪا ڳالهہ تہ آهي ئي ڪونہ.“

”منهنجي راضپي ناراضپي جو هونئن بہ توهان ڪهڙو خيال رکيو آهي؟“

”چو آخر ڳالهہ ڇا آهي؟“

”توهان آڳ ئي الائي ڇا جو ڇا ننڊ کي ڇئي ڇڏيو آهي.“

”توکي ڇا ڇيائين؟“

”چوندو ڇا، مون تہ صرف هن جي وهنوار مان اندازو لڳايو آهي.“

”مون تہ توري ۾ کيس ڇيو. سوچيم تون يا ڪملا تہ کيس ڇئي نہ سگهنديون.“

”......“

”مان چوان تو صفا ڳالهہ ڪرڻ ۾ هرج ئي ڪهڙو آهي.“

”توهان صاف ڳالهہ چئو تہ ۽ سمجهو هونہ ٿو ڪري؟“

"سو تہ مون سان ڪري ويو."

"پوءِ؟"

لعلچند سوچ ۾ پئجي ويجي ٿو. آشا جي ڳالهائڻ جي نوع مان هو سندس باغي رخ جو اندازو لڳائي ٿي سگهيو.

"آشا اسان ان سوسائٽيءَ ۾ ٿا رهون جتان هيٺ ڏسڻ واجب نہ آهي. ميجيان ٿو نند سان مائٽي ڪرڻ ۾ اسان لاءِ گهٽتائي نہ آهي، پر اهو فخر بہ تہ نٿا ڪري سگهون جو هڪ سشيل ۽ اڪيلي ڌيءَ جو پيءُ هيڏي ساري ملڪيت هوندي جيڪر ڪري خئر ڇڏ ان ڳالهہ کي. توکي اهو نيڪ ٿو لڳي تہ اسان جي پنهنجي ڪٽنب جا ياتي اسان جيترو يا ڪنهن سونهائيندڙ حد تائين چڙهيل نہ هجن؟ اج شانتيءَ لاءِ جيڪڏهن ڪو رواجي ڇوڪرو. ٿرڊ ڪلاس گورنمينٽ سرونٽ ڪٽجي تہ ملڻ ۾ ڪا ڏکيائي ڪو نہ ٿيندي، پر اهو مون کي نيڪ نٿو لڳي تہ هو غريبيءَ ۾ گذارن ۽ هر وقت سندن هٿ پنهنجن چڙهيل مائٽن ڏانهن هجي."

"توهان جو هيڏي ڏيتي ليتي ڏيڻ لاءِ تيار ٿيا آهيو. اها ڇا ڪافي ڳالهہ نہ آهي. بهتر پنهنجي سوسائٽيءَ ۾ ڳالهہ هلايو."

"پنهنجي سوسائٽيءَ ۾ وڏ ڪان سواءِ ڇوڪرو ملڻ مشڪل آهي. اها ڳالهہ مون کي پسند ڪونهي."

"وڏ سان وڏ بہ نہ، گهٽ گهر بہ نہ، تہ باقي توهان هٿ ڪهڙي ڳالهہ ۾ ڪس ڪائڻ لاءِ تيار آهيو جو هر هر ڪس ڪٿر جي ڳالهہ پيا ڪريو؟"

"توکي هن وقت هي سڀ ڳالهيون سمجهہ ۾ نہ اينديون. ڪجهہ غور ڪري ڏس. اسان جو مقصد صرف هڪ هٽڻ ڪپي تہ ڪٽنب جا سڀ ياتي چڙهيل هجن، سکيا ستابا هجن."

"هڪ ڳالهہ چوان دادا؟"

"چئہ نہ؟"

"تہ پوءِ هنن کي ڪا فلئٽ، يلي سادي ڇو ڪو نہ ٿا وٺي ڏيو. هتي ڪالونيءَ ۾ ڇا حالت اٿن. صبوح جو تائليٽ لاءِ بہ لائين ۾ بيهڻو پوندو اٿن. سوڙها سڪورا وينا آهن."

"ائين تہ وينا آهن نہ حال. سيني کي سڀ سک ڪو نہ ملندا آهن. پهرين شانتيءَ جو ڪارج ٿي بهي پوءِ ڏسنداسين."

آشا مشڪي چوي ٿي. "مون کي هي سڀ غير منطقي لڳي رهيو آهي. سٺي جاءِ ۾ رهندا تہ سٺي مائٽيءَ ۾ سهوليت ٿيندي، هتي ايندي خئر هي توهان جو آخرين فيصلو آهي؟"

"بهرحال، هيو تہ ڪو چاڙهو ڪونهي."

"نيڪ آهي" چئي آشا ڏگهو ساہ کڻي ٿي. هوءَ اٿڻ هارڪي ٿئي ٿي تہ لعلچند کيس ويهڻ جو اشارو ٿو ڪري، هن جو سخت رخ ڏسي ڪجهہ موٽ ڪائڻ واجب ٿو سمجهي. چوي ٿو. "مون کي صرف ان ڳالهہ ۾ ئي سنتوش ٿئي ها جيڪڏهن نند "ها" ڪري ها. ياڻس نہ مجي سا بي ڳالهہ آهي. گهٽ ۾ گهٽ نند کي تہ انڪار نہ ڪرڻ کپندو هئو. کيس سچائي ڏيکارڻ کپندي هئي."

اچانڪ آشا سڏڪن ۾ ٿي اچي

ڇتڪي. ڪملا اندر اچي ٿي. سندس چهري تي غصي ۽ ڏک جا مليل جليل احساس نظر اچي رهيا آهن. چوي ٿي، "آخر توهان جي مرضي ڇا آهي؟"

لعلچند، "جيئن توهان ماءُ ڌيءَ ڪي وٽي وڃي ڪيو. منهنجي ڳالهه نٿي وٽيويا نٿي سمجهه ۾ اچيو ته ڪٽي ڇڏيو."

ڪملا آشا کي پرچائي ٿي. ڪجهه گهڙين لاءِ خاموشي ڇانئجي ٿي وڃي.

لعلچند چوي ٿو "مان چوان وينو ته مون کي ان ڳالهه ۾ ئي سنتوش ٿئي ها جيڪڏهن صرف نند سچائي ڏيکاري ها."

ڪملا، "اها ته پڪ آهي ته ياٽس کو نه مڃيندو."

"ڪيئن ڇئجي؟ ٿي سگهي ٿو ته وڏي پاءُ جو چوڻ رکي."

"اها اجائي ڳالهه آهي."

"ڪوشش ڪئي ڪونهي، اڳ ئي اجائي ڳالهه آهي. اجان به وقت پيو آهي. ڪوشش ڪري هن سان ڳالهه ته ڪيڏي ڏسو. شادي ته هونئن ئي ٻئي دفعي اچي ڪرڻي آهي."

ٻئي ڏينهن آشا صبوح جو نند جي گهر اچي ٿي. نند ان وقت سنبري ٻاهر وڃڻ لاءِ تيار وينو آهي.

آشا، "چو ڪيڏانهن جي تياري آهي؟"

"ڪجهه واءُ سواءُ لهي اچان. ڏسان ڪيئن پيو ڪم ڪار هلي. مميءَ لاءِ وينو آهيان. ڇگي دير تي اٿس. ڇيائين اڌ ڪلاڪ ۾ ٿي اچان."

آشا سوچي ٿي، هن اڪيلائيءَ ۾ هو جيڪر ڪيس پاڪي پائي ها، پر اڄ صرف ڪيس هٿ سان صوفا تي پنهنجي سامهون ويهڻ لاءِ چوي ٿو. لعلچند جي ڳالهين گويا سندن دلين جي وچ ۾ مفاصلو وڌائي ڇڏيو آهي. هوءَ محسوس ڪري ٿي ته سندس پنهنجي دل ۾ به اها اڪير نه رهي آهي جو ڪا مستي ڪري ۽ نه ئي پنهنجي چهري ۾ اها دعوت ڏيندڙ رونق.

"هيڏي مهل ڪيئن اچڻ ٿيو آهي."

"اڄ دادا وڃن ٿا. شام جو ايئرپورٽ تي سي-آف ڪرڻ ويٺو آهي. تون به جيڪڏهن هلين ته سٺو."

"پلين جو ٽائيم ڪهڙو آهي؟"

"سوا ڏهه رات جا."

"نيڪ آهي مان وقت سر سڌو اتي پهچي ويندس."

"اٿين ڪندين؟" آشا جي آواز ۾ گنڀيرتا آهي. "سويل ئي گهر ڇو ڪو نه ٿو اچين، سڀ گڏجي هلنداسين."

"يلي، پاڻ کي ڪهڙو اعتراض ٿي سگهي ٿو." پهريون دفعو هو مشڪي ٿو.

"اندران وڃي ٻه ڪوپ ڪافيءَ جا ناهي اچ."

ڪافي پيئندي آشا چوي ٿي، "تو پاءُ سان ڳالهه ڪيڏي؟"

"ڳالهه ڪيڻ وارو ئي ڪٿي هئس."

"دادا کي دل ۾ تي پيو آهي. چون پيا...."

نند وچ ۾ ڪٽيندي چوي ٿو "دل ۾ ته الٽو مون کي تيڻ ڪپندو هئو جنهن نموني سان هو ان رات پيش آيا. پنهجين اجاين ڳالهين ڪري جيڪڏهن ڪين دل ۾ ٿئي ته مان ڇا ٿو ڪري سگهان؟"

(بقايا آئنده شماري ۾ پڙهندا)